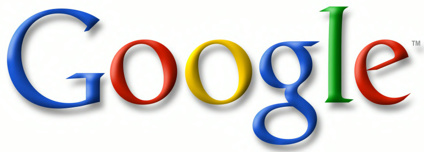
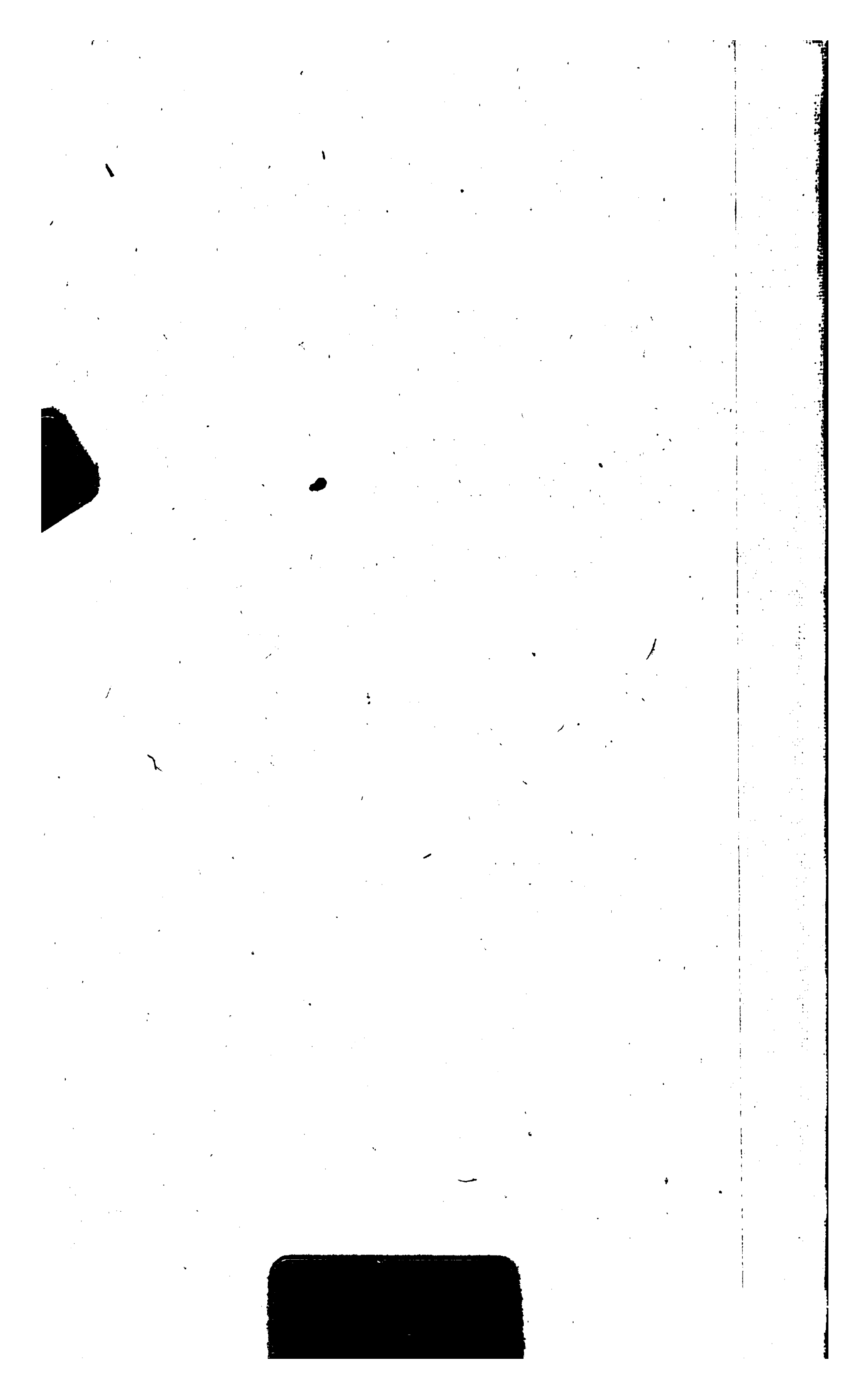




HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

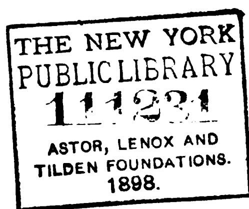
E. HILDEBRAND.

SJUNDE ÅRGÅNGEN.

1887.



STOCKHOLM 1887.
KONGL. BOKTRYCKERIET.
P. A. NORSTEDT & SÖNER.





Innehåll:

Sid.

Afhandlingar.

Strödda Meddelanden och Aktstycken.

Öfversigter och granskningar.

Bilagor.

Ständernas Utskottsmöte 1710.[1])

AF

CARL GUSTAF MALMSTRÖM.

I början af år 1710 befann sig Sverige i ett så äfventyrligt läge, att ej blott dess förra herravälde öfver Östersjön höll på att ramla öfver ända, utan ock sjelfva dess tillvaro såsom sjelfständig stat kunde synas hotad. Konungens segervana här var nedgjord eller fången. De ännu återstående fästningarna i Lifland och Estland hade att motse belägring, och vid Finlands gamla förmur, Viborg, var fienden snart att vänta. I Polen hade konung August brutit freden, och landet i allmänhet fallit honom till. I Skåne hade Danskarne landstigit, utan att guvernören general Magnus Stenbock förmått hindra dem. Från alla håll således trängde fienderna på, segerglada och med öfverlägsna härskaror.

Till att med nödig kraft möta dessa hopade faror saknades tillräckligt både manskap och penningmedel. Den starka rekryteringen, som år efter år hade kräfts för att ersätta afgången vid hären, samt bildandet af nya extra ordinarie regementen hade tärt hårdt på den manliga befolkningen. Ännu sämre stod det till med finanserna. Under det att statsinkomsterna oupphörligt aftagit i jämnbredd med landets välmåga, och särskildt tullmedlen alt mera slagit fel, hade utgifterna stigit till en förfä-

---

[1]) När förf. för några och trettio år sedan skref inledningen till »Sveriges politiska hist. från K. Carl XII:s död till statshvälfningen 1772», kände han om utskotts-mötet 1710 icke annat, än hvad genom tryckta skrifter då var bekant, och hade icke haft tillfälle att genomgå mötets protokoller eller att se de märkliga skrifter, som vid mötets slut till rådet aflemnades. De få ord, som i nämda arbete I, sid. 8 sägas om detta möte, gifva också ingen riktig föreställning om dess betydelse. Det är för att godtgöra denna brist, som här föreliggande uppsats meddelas. Den grundar sig på mötets handlingar i riksarkivet och riddarhusarkivet.

rande höjd. Ej blott hade den ordinarie utgifts-staten år för år blifvit ökad, så att man der hade en statsbrist, som de sista åren stigit till 10 tunnor gull årligen; utan dertill kommo ock de summor, som de extra ordinarie krigsomkostnaderna hade kräft. Under de tio åren 1700—1709 hade det svenska statskontoret, för behof alstrade af kriget, utom stat utgifvit nära 25 millioner d. s. m. — och 1 d. s. m. var på den tiden ännu lika med $^1/_2$ rdr specie. Till att bestrida dessa utgifter hade medel anskaffats dels genom att försälja kronohemman till skatte, dels genom att upptaga lån inom och utom landet. Men sistnämda utväg hade minskat inkomsterna genom de förpantningar, som måst lemnas till säkerhet, eller ökat utgifterna genom de intressen, som måst erläggas. [1]).

Då nu efter olyckan vid Pultava alla de inhemska regementen, som der gått förlorade, måste uppsättas ånyo, utrustas, förses med officerare o. s. v., under det att landet tillika hemsöktes af en ovanligt svår missvext, och en ny fiende, Danskarne, ej blott nödgade till nya försvarsanstalter, utan ock hämmade den hittills fria sjöfarten, syntes bördorna så öfverstiga det utarmade rikets krafter, att äfven de oförsagdaste började känna modet svigta. Statskontoret under Fabian Wredes ledning, som hittills med beundransvärd uthållighet och rådighet hade funnit utvägar i alla svårigheter, utan att likväl för konungen eller senaten dölja ställningens växande vådor, framlade för rådet sina bekymmer i en skrifvelse af d. 4 Dec. 1709: till flottan i Carlskrona, hvars bästa tillförsel från Skåne nu blifvit af fienden afskuren, till fästningarnes försörjande, fälttruppernas underhåll, landtregementenas upprättande, artilleris anskaffande, kräfdes utgifter, som skulle stiga till fast många tunnor gull, ja millioner, »hvartill vi», skrifver statskontoret, »dock kunna betyga ingen den ringaste tillgång i K. M:ts kassor vara att finna, ej heller kunna vi afse någon utväg till så excessive stora summors uppbringande, emedan hvarken K. M:ts revenyer tillräcka eller några förskott stå att erhålla hvarken af banken eller private, så att vi således icke utan orsak måste befara, det hela verket ändtligen måste gå öfver ända och platt afstanna; hvar-

[1]) »Kort berättelse om det förnämsta, som under varande krigstid här vid statskontoret förelupet är» — afgifven d. 30 Mars 1710; samt »Extract af alla de krigsomkostnader och andra utgifter, som utom stat äro gjorda från begynnelsen af 1700 till 1709 års utgång» (i Statskontoret).

för vi till Eders Excellensers mogna öfverläggande hemställe, hvad råd vid så förfallet tillstånd må stå att finnas».

Men det värsta var, att landet i denna nöd saknade kraftig regering. Konungen var i Bender, och man hade endast sparsamma underrättelser om honom; i Februari 1710 hade man inga yngre än af Oktober, och dessa icke direkta, utan meddelade af K. Stanislaus. Den högsta myndigheten inom riket skulle väl vara hos de kungliga råden; men någon fullmakt att föra regeringen i konungens frånvaro hade de icke fått. Carl XII hade vid sin afresa 1700 utskiftat den regeringsmakt, som han icke behöll i egen hand, på särskilda myndigheter, lemnande åt det samfälda rådet endast att i oförutsedda fall, som möjligen kunde inträffa, vidtaga utomordentliga åtgärder. Men en mängd vigtiga ärenden, ej blott diplomatiska och militära, utan ock inre förvaltningsärenden, tjensteutnämningar m. m. måste gå till konungen, äfven då månader åtgingo för att befordra bref mellan hans läger och hufvudstaden. Emellertid hade omständigheternas tvingande makt gjort nödvändigheten af en medelpunkt *inom* riket kännbar, och gamla föreställningssätt hade gjort rådet till denna medelpunkt: så att dels konungen tid efter annan uppdragit åt rådet än det ena än det andra ärendet att ombesörja, dels undersåtar, ämbetsmän och befälhafvare vändt sig till detsamma med sina förfrågningar och bekymmer. Men den befattning med riksstyrelsen, som rådet sålunda kommit att utöfva, hvilade icke på någon bestämd lag och hade inga fasta gränser sig föreskrifna; hvarföre den också ej sällan kom i kollision med konungens förordnanden, så att man egentligen aldrig kunde vara viss, att ett rådets beslut eller befallning skulle ega bestånd längre än till nästa postdag.

Svårigheterna af denna rådets ovissa ställning och af ärendenas hänskjutande till konungen förökades i hög grad efter konungens flykt till Turkiet, ej blott derföre att det långa afståndet och vägarnes osäkerhet gjorde brefvexlingen ytterst långsam och äfventyrlig — det hade stundom under de Polska och Ryska fälttågen icke varit stort bättre [1]) — utan ock derföre, att den man, genom hvilken hittills alla ärenden från Sverige blifvit hos konungen föredragna, grefve Piper, hade jämte några

[1]) D. 17 Mars 1709 skrifver defensions-kommissionen till konungen, att »man icke haft den nåden på mer än ett halft års tid från E. K. M. och dess armé att bekomma några bref».

af de mest betrodda kanslitjenstemännen vid Pultava fallit i fiendens händer. Carl XII måste i Bender reorganisera sitt kansli; men Pipers oerhörda arbetsförmåga och ojämförliga sakkunskap och erfarenhet kunde icke i hast af nye män ersättas; och torde äfven detta i sin mon hafva bidragit till, att brefven från Turkiet i början voro så sparsamma.

Hurudant var nu detta råd, åt hvilket händelsernas tvång snarare än konungens föreskrifter och förtroende lemnat den tunga omsorgen att i landets högsta nöd värna dess sjelfbestånd och uppbjuda dess yttersta krafter? Af de 14 kungl. råd, som då lefde, voro två fångar i Moskwa, en, general-amiralen, på sin post i Carlskrona, och fyra general-guvernörer, i Pommern, Bremen, Lifland och Estland [1]). Återstodo altså endast sju för att vårda ärendena i hufvudstaden. Af dem var Axel Julius Dela Gardie genom ålder och sjuklighet oförmögen, och C. G. Frölich genom sina orimliga yrkanden och förslag endast till hinders. Äfven af Knut Posse var icke mycken hjelp att vänta. Fordom en tapper krigare, som med ära anfört konung Carls lifgarde vid Narva, Düna, Klissow, tyckes han numera föga hafva egt den drifvande kraft, som hans ämbete såsom öfverståthållare och kungligt råd kräfde. Hela bördan hvilade således hufvudsakligen på de öfriga fyra, som dessutom hade hvar sina särskilda ämbetspligter att sköta: Fabian Wrede såsom president i kammarkollegium och statskontoret, Carl Gyllenstierna såsom president i kammar-revisionen och guvernör för enkedrottningens lifgeding, Gabriel Falkenberg såsom president i hofrätten, och Arved Horn såsom den främste ledamoten i kanslikollegium och dess förman under presidentsledigheten.

Af dessa fyra äro Fabian Wrede och Arved Horn utan tvifvel de, som mest draga till sig efterverldens blickar. Wrede, hade såsom landtmarskalk 1682 och såsom president i reduktions-kommissionen haft en väsendtlig del i enväldets fullbordande, hade sedan 1687 stått i spetsen för rikets kammar- och statsverk, hade under de sista tio åren med oförtröttad ihärdighet sökt hålla verket uppe och under ständigt aftagande inkomster finna utvägar till ständigt ökade utgifter och stod ännu oförsagd och rådig bland ruinerna af den ordning, som han fordom varit med om att skapa. — Arved Horn hade icke haft

[1]) Nieroth hade i början af 1710 ännu icke tillträdt sitt general-guvernement i Estland, men förde befäl i vestra Sverige.

någon del i statsstyrelsen, förr än han 1706 tog plats i senaten; han ådagalade der samma drift och duglighet, som förut i krigiska värf och diplomatiska uppdrag. Af den enes forntid och den andres framtid kunde man vara färdig att ana motsatta sträfvanden hos Wrede och Horn, att landtmarskalken från 1682 och den blifvande landtmarskalken 1720 icke skulle draga ens i fråga om den högsta makten i samhället. Sannt är, att Wrede, såsom vi skola se, hyste större betänkligheter än Horn vid att sammankalla ständerna. Men i afseende på omsorgen för bevarandet af konungens makt märkes ingen skilnad dem emellan, om ej den, att Wrede var fritaligare än Horn om konungens förhållande och planer. Under det att Horn städse med nit häfdade konungens oinskränkta välde, kunde Wrede gifva sitt hjerta luft i uttryck till rådsprotokollet som väl kunnat anses vara förgripliga, såsom då han (21 Juni 1710) var af den meningen, »att fastän H. Maj:t skulle befalla att 10 à 11,000 man skulle skickas ur Sverige och transporteras till Tyskland, att man det icke efterkomma borde, om man såge Sveriges ruin vara för handen, der bemälte trupper skulle utskickas», och beklagade, »att Hans Maj:t så mycket tänker på det polska väsendet och icke på Sverige och dess provinser». Den tanken, att Sverige icke finge blottas på försvarare, var väl allmän hos rådsherrarne, men ingen har uttalat den skarpare än Wrede.

Men om man ock hos de kungl. råden icke har anledning att misstänka någon brist på trohet mot konungen, så kan man icke förundra sig deröfver, om hos dem olika meningar kunde uppstå om gränserna för deras egen befogenhet och rådligheten af de åtgärder, som under dessa förtviflade omständigheter borde vidtagas.

En sådan meningsskiljaktighet utbröt i början af år 1710, vid öfverläggningarne om utvägar att skaffa medel till statens utgifter. För de oerhörda behofvens skull ansågs det nödigt att utfärda ett kontributionsplakat, genom hvilket för alla utom för allmogen den kontribution fördubblades, som under de föregående åren varit pålagd, jämte det att vissa nya föreskrifter gåfvos för att göra beskattningen verksammare och mera omfattande; bland annat att hvar och en, som egde kapitaler in- eller utrikes, vare sig utestående mot intresse eller ofruktbara, skulle under ed uppgifva dem. Detta förslag bekämpades (d. 3 Jan.)

lifligt af Gyllenstierna, som ifrågasatte de kungl. rådens makt att påbjuda något nytt, utöfver hvad ständernas bevillningar eller de af konungen utgifna kontributionsplakater innehållit; hvad konungen sjelf icke velat göra, det borde de icke heller göra; han, Gyllenstierna, kunde icke samtycka till något, som sträfvade mot riksdagens beslut och förordningar. Gyllenstierna blef ensam i sitt motstånd; alla de andre rådsherrarne ansågo nöden icke hafva någon lag; endast edgången utbyttes mot en försäkran på samvete och redlighet; i öfrigt blef plakatet godkändt. Men det var ej möjligt annat, än att de skulle känna sig gå på osäker mark, när till och med en af deras egen krets förehöll dem, att deras åtgärder saknade laglig befogenhet.

En ännu häftigare strid föreföll tre veckor derefter (d. 24 Jan.). Det var fråga om anskaffande af medel till flottans utrustning, då den dubbla kontributionen icke ansågs förslå ens till halfva kostnaden. Man måste tänka på lån och förskott eller frivilliga gåfvor. Stockholms förnämste borgare, till hvilka man vändt sig, hade nekat att lemna förskott, men erbjudit sig att frivilligt gifva ett visst qvantum af sin egendom, med vilkor att det skedde på samma sätt öfver hela riket, och att hvar och en finge efter samvete beskatta sig sjelf utan att behöfva förklara sin förmögenhet. Wrede ansåg detta ingenstädes i verlden låta sig göra »utom i Holland», Gyllenstierna önskade, att man kunde öfvertala några till att lemna förskott utan pant; han såg icke, huru konungen skulle kunna igenlösa kronans pantsatta gods och inkomster; han för sin del skulle icke vilja begära sådana panter, och derföre hölle han ock betänkligt att utfärda och underskrifva några förpantningsbref, Detta anfall på en finansåtgärd, som grundade sig på konungens påbud af d. 13 April 1700 och var den enda, som i ögonblick af ytterlig nöd, såsom det närvarande, kunde bringa snar hjelp, tycktes jämväl vara ett anfall mot Wrede personligen, som gjort kronan stora försträckningar mot pant och äfven nu stod i begrepp att lemna nya förskott. Också tog Wrede Gyllenstiernas ord mycket hett, hänvisade honom på konungens befallning, och förklarade, att så länge denna sak sattes under spörsmål, kunde han icke göra något förskott; hvarföre han genast contramanderade de penningar, som han ämnat låna kronan, viljande heldre gifva konungen 10,000 d. s. m. i ett för allt och slippa att göra förskott. Men Gyllenstierna fortfor: man hjelper en vän ur nöden för intet;

så borde man ock nu göra för konungen och icke taga från honom de redbaraste medlen. Så skarp blef ordvexlingen mellan de begge herrarne, att Falkenberg måste lägga sig emellan. »Det är nu», yttrade han, »på elfte året att H. Maj:t är borta, och i all den tiden har jag icke hört ett vedervärdigt ord af D. Exc., som nu sker, då största nöden är å färde och enigheten mest nödig. Vi äro komna tillhopa för att göra konungen tjenst, och nu taga vi så på; hvad skola våra fattiga undersåtar och våra fiender derom säga eller döma? Kommer misshällighet upp mellan oss, då är allt förloradt». — Gyllenstierna föll något undan, sägande: »mitt förslag om upplåningar utan intresse och utan pant sträckte sig icke vidare, än så vida det kunde ske; kan det ej ske, så måste man söka andra utvägar». På Wrede hade, hvad som förefallit, verkat så häftigt, att då Horn ville återföra öfverläggningen till frågan om flottans utredning, han utbrast: »jag är helt förstörd; när jag kom upp, hade jag några förslag i sinnet, som jag nu mera icke minnes».

I ett följande sammanträde (28 Jan.) framlade Gyllenstierna sin mening skriftligen i mycket modererad form: att man skulle förmå undersåtarne till förskott utan pant, och de högre och förmögnare förelysa med exempel, utan att på något sätt anfäkta konungens plakat af år 1700. Men Falkenberg ansåg bäst och säkrast att blifva vid det, som en gång var resolveradt och af H. M:t godkändt; och Wrede mente, att konungen vore bättre betjent med några ansenliga belopp såsom lån mot säkerhet, än med ett ringa, som kunde gifvas såsom skänk; finge vi fred en gång, så visste han redan många och goda utvägar att betala konungens gäld. De öfriga instämde med Wrede.

Gyllenstierna blef äfven denna gång allena om sin mening. Men minnet af det sätt, hvarpå kronans fordringsegare och pantinnehafvare blifvit behandlade under Carl XI genom liqvidationerna, hvilka, ehuru aflysta genom plakatet af d. 13 April 1700, dock ännu ej upphört, måste åt hans mening gifva en vigt, som kunde blifva olycksbringande för krediten just nu, då den som bäst behöfdes. Deraf, och ej blott af personliga förhållanden, torde böra förklaras det starka intryck, som Gyllenstiernas anmärkningar gjorde på Wrede.

Kasta vi nu en blick på ställningen i början af Februari 1710, så finna vi fiender rundt omkring, och svaghet inom landet. Ryssarne stodo redan utanför Riga, hvars eröfring skulle

fullborda Liflands förlust, och hotade Finland. De trupper, som K. Carl qvarlemnat i Polen, hade måst utrymma detta land och draga sig till Pommern; och underrättelser ingingo, att fienderna ämnade uppsöka dem äfven der. Danskarne hade från Öresunds kust utbredt sig ända till Blekinge, der Carlshamns stad med betydliga förråd fallit i deras händer, sedan de trupper, med hvilka Stenbock velat hejda dem, vid Torsebro och Fjelkinge, d. 13 Jan., uppfört sig så illa — en bataljon Sachsare gick öfver, och Vestgöta ryttare flydde — att Stenbock icke fann sig kunna stanna vid Mörrum, såsom han ämnat till Blekinges skydd, utan drog sig norrut in i Småland, utfärdande d. 17 Jan. ett uppbåd till Sveriges samtlige innebyggare att gå man ur huse för att afvärja fienden — en allmän folkresning, hvartill han fått idéen från Polen, och som med ett polskt namn kallades »pospolite». Rådet hade endast ogerna samtyckt till denna nyhet [1]). Det var dock icke på detta folkuppbåd, som försvaret hufvudsakligen skulle bero, utan på de nya regementen, som efter Pultava-olyckan blifvit uppsatta, så fort sig göra låtit, och nu från det öfre Sverige voro i antågande mot Skåne. I bref till defensions-kommissionen d. 21 Jan. klagade Stenbock, att armén icke förr blifvit samlad, då reträtten från Skåne kunnat förekommas. Härpå svarade kommissionen, att man lemnade till generalen sjelf att döma, om man förr kunnat af nyo uppsätta så många regementen och förse dem med officerare, kläder och vapen; kommissionen hade lemnat i hans makt att sammandraga både regementena och pospoliten af allmogen i de nästgränsande provinserna, i fall han funnit sig belåten med odisciplineradt, obeklädt och omunderadt manskap.

På denna Stenbocks nyuppsatta här berodde nu Sveriges räddning. Om den blef slagen, eller om det lyckades Danskarne att bemäktiga sig Carlskrona och Svenska flottan — huru skulle det då gå? Hvem skulle då i den yttersta nöden kunna taga ledningen? Från konungen voro de sista underrättelserna vid pass fyra månader gamla; och rådet satt der utan tydlig och vidsträckt fullmakt, fåtaligt och sins emellan söndradt. Det var ej underligt, om under sådana förhållanden tankarne vändes till ständerna, hos hvilka i förra tider regeringarne plägat söka och finna stöd.

[1]) Rådsprot. d. 2 April 1710.

I det Carolinska enväldet, sådant som det nu hade utvecklat sig, fanns föga rum för ständerna, sedan konungen slagit under sig lagstiftning, beskattning, slutligen äfven uttagning af krigsfolk. Att de kungliga råden likväl nu önskade ständernas tillkallande, betydde säkerligen icke, att de ville eftergifva något af konungens makt; men de kände sig för svaga att utöfva den i hela dess vidd, och de bäfvade för att stå allena med det oerhörda ansvaret för hela rikets väl eller ve, helst om någon stor omskiftning inträffade. Dessa skäl framgå klart nog af den öfverläggning, som hölls d. 9 Febr., då frågan om ständernas sammankallande bragtes å bane.

Sedan vid detta sammanträde den ena onda, eller åtminstone hotande, nyheten efter den andre anmälts, »påminte grefve Horn, att Deras Exc. måtte taga i deliberation, huruvida vi ännu kunna hjelpa riket, eller huruvida sådant vore omöjligt, och hvad då för mesyrer vore att taga». Gyllenstierna var redo att besvara Horns uppmaning med ett skriftligt anförande, hvari han uttalade den hemska sanningen, att om man än hade anledning att hoppas hjelp af England, Holland och Turkiet, så kunde det också hända, att fienderna finge ytterligare framgång, att de bemäktigade sig Lifland och Finland, inträngde i riket och bragte det från Hans Maj:ts krona under sitt ok; »derföre» mente Gyllenstierna, »är nödigt att i tid vara betänkt på utvägar att rädda riket, helst då ingen Hans Maj:ts egen förordning, för dess vida frånvaro, står att erhålla, och vi, Kongl. Maj:ts råd, icke heller torde finna för oss säkert och försvarligt att utan sådan Hans Maj:ts egen förordning, eller åtminstone utan föregången communication med ständerna och deras välsinnade råds inhemtande, förordna och vid handen taga, hvad till rikets räddning ur yttersta förderf pröfvas vara oundgängligen rådsammast».

Hvad Gyllenstierna först påpekat — ständernas sammankallande — det blef med ifver yrkadt af Horn. Äfven han utgick från rådets svaghet och ansvarets tyngd: »Vi sitta här några få; så länge vi kunnat råda, hafva vi gjort det; men nu der vi ej kunna mer, måste vi taga de utvägar, som äro de endaste ... Vi måste låta ständerna komma tillhopa, på det att *de sjelfva* må se, huru det står till, och dela sedan med oss ansvaret; således äro vi säkra [1])». Wrede var tveksam: han an-

[1]) Horn har också haft ett skriftligt anförande, men det finnes icke bilagdt protokollet. Möjligen har det innehållit flera och andra skäl.

såg ställningen med mera lugn, åtminstone så till vida, att han icke misströstade om, att flottan skulle kunna utrustas; men han erinrade sig, att svenska flottan i det förra kriget blifvit slagen; om detsamma hände nu, hvad vore då att göra? Han betviflade dock, att ständerna kunde hjelpa och råda; han fruktade, att man genom att sammankalla dem endast skulle gifva dem anledning att komma fram med sina lamentationer; dessutom, de som nu öfverlade, voro allenast kungliga råd, hvilka aldrig haft makt att utskrifva någon riksdag. Härtill svarade Horn, att han alldeles gjorde det förbehåll, att ingen riksdag måtte utskrifvas, utan blott ett utskottsmöte: konungen sjelf vore suverän och behöfde ingens råd eller samtycke; »men», sade han, »när *vi* äro rådlösa, måste de hjelpa oss, som äro mest intresserade i verket; här spelas ej om några provinser utan om hela riket; dertill måste de hjelpa, som det mest angår; huruvida de kunna råda eller hjelpa oss, derpå kan man ej göra något visst förslag; kanske att de kunna komma oss till hjelp; hvar ock icke, så få de se, hvad vi hafva gjort, och blifva om allt underrättade». Frölich mente, att så länge Deras Excellenser vore vid helsan, borde de icke rådfråga någon; men ständerna kunde sammankallas, icke till att råda, utan till att göra sig underrättade om allt. Falkenberg åter trodde, att det bland ständerna kunde vara förfarne och kloke män, som kunde gifva i många mål goda råd; han samtyckte derföre till ett utskottsmöte. Wrede lät slutligen sina betänkligheter falla; äfven han fann det godt, att rådet undginge förevitelse att ej hafva hört ständerna: godt också, att ständerna finge veta, huru rådet fört styrelsen, hvarom så många dömde och så få egde riktig kännedom; han kunde icke desapprobera förslaget, helst som han såg Deras Excellensers goda intention, att de icke ville bortgifva konungens rätt, utan allenast med sammansatt råd möta den öfverhängande faran, hvartill, tyvärr, rådets ansträngningar ej torde förslå; »derföre», mente han, »vore det väl mycket oförsvarligt för oss, att vi icke skulle kalla dem tillhopa, höra, fråga, och underrätta dem om allt, på det att de måtte se, att vi ej framfarit efter egen vilja, utan gjort vårt bästa».

Det blef sålunda enhälligt beslutadt att sammankalla ständerna; men lika endrägtigt sökte man ock förebygga allt, som kunde göra det stundande mötet farligt för konungens makt. Om de bestämmelser, som i detta ändamål vidtogos, voro Wrede,

Gyllenstierna och Horn fullkomligt ense. Först och främst skulle det icke blifva någon allmän riksdag, endast ett möte af ständernas utskott, i hvilket äfven bönderna skulle taga del; om konungen före den till mötet utsatta tiden skulle komma närmare sitt rike och förordna något annat till rådets efterrättelse, skulle ständerna få återbud. Man var angelägen att icke gifva ständerna anledning att blanda sig i sakerna vidare, än man ville tillåta; derföre beslöts, att de vanliga riksdagsberättelserna, om hvad som timat i riksstyrelsen, icke, såsom eljest varit vanligt, skulle gå tillbaka till föregående riksdag, utan börja från olyckan vid Pultava — således undandraga konungens polska politik ständernas uppmärksamhet för att hufvudsakligen fästa dem vid rådets åtgärder till den närvarande farans afböjande. Och i sjelfva kallelsebrefvet till mötet tillkännagafs, att rådet icke fördristade sig att vid den blifvande sammankomsten upptaga och afgöra några besvär eller dylikt, utan måste dermed aldeles innehållas till Hans Maj:ts eget nådiga behag och förordnande.

Ett uttryck under den anförda öfverläggningen torde förtjena särskild uppmärksamhet: Horn kallade ständerna för *»de sjelfva»*. I trettio år hade de officielt hetat »K. Maj:ts ständer», och under de sista tolf åren hade man handlat så, som om de icke funnits till; men i den yttersta nöden äro de dock *»de sjelfva»*, äfven för ett kungligt råd, som vid samma tillfälle förklarar, att »konungen vore suverän och behöfde ingens råd eller samtycke». Det ligger i blott detta uttrycket ett erkännande af ständernas betydelse, trots allt det öfverdrifvet krypande språk, som af dem och om dem begagnats under de tre sista årtiondena. — När konungen öfvergifvit sitt rike och dess styrelse, då gledo förhållandena in på gamla kända banor: de kungliga råden måste gripa sig an att handla, såsom riksens råd skulle hafva gjort, och kallade ständerna till hjelp och delaktighet i ansvaret.

De kungl. råden, som redan i November, så snart konungens vistelse i Bender blef med visshet känd, hade sändt till honom en ämbetsman ur kansliet för att mundtligen lemna de upplysningar om rikets tillstånd, som ej kunde med säkerhet eller tillräcklig utförlighet ingå i de skrifvelser som gingo med posten, skyndade nu att underrätta konungen om den kallelse till ett utskott af ständerna, som de beslutit utfärda, nödtvungna

dertill af rikets vådliga belägenhet, »hvaraf», skrifva de, »E. K. M:t lätteligen sjelf i nåder kan döma, huru högt angelägen E. K. M:ts egen nådiga närvarelse är».

Kallelsebrefvet till ständerna daterades d. 9 Febr. Tiden för mötets början var deri utsatt till d. 30 Mars.

Mellan dessa tvänne tidpunkter inträffade den fröjdefulla nyheten om Stenbocks seger vid Helsingborg och Skånes utrymmande af Danskarne. Derigenom försvann *en* fara; men bekymren för Lifland och svårigheterna att få flottan utrustad qvarstodo. Kort derpå ankommo ändtligen bref från konungen, hvarigenom man d. 17 Mars erhöll visshet om hans befinnande intill d. 4 December föregående år. Men brefven gåfvo ingen förhoppning om hans snara återkomst; deremot innehöllo de befallningar om nya rekryteringar och värfningar, om några regementens hållande i beredskap att vid första vårdag transporteras öfver hafvet, underrättelse om en ny öfverbefälhafvares utnämning för den armée, som komme att följa K. Stanislaus i Polen m. m. — allt sådant, som vittnade om konungens oböjliga föresats att framhärda i sin hittills följda politik.

Enligt kallelsebrefvet skulle till mötet infinna sig: de landshöfdingar, som kunde komma ifrån sina län, lagmännen och två eller tre af adeln i hvart höfdingdöme, försedda med behöriga fullmakter af de öfriga; alla biskopar och superintendenter med två eller tre prestmän af hvart stift; en eller två af hemmavarande krigsbefäl från hvart län; en borgmästare, rådman eller borgare från hvar och en af stapelstäderna och de förmögnare städerna, kunnande de smärre städerna fullmäktiga några af dem, som voro utsedda från de större; slutligen tre eller fyra af allmogen i hvart höfdingedöme, fullmäktigade af alla häradena.

Mötets sammansättning blef dock icke alldeles sådan, som kallelsebrefvet föreskrifvit. Af landshöfdingarne fingo endast de närmast boende — från Uppsala, Vesterås och Nyköping — komma;[1]) af lagmännen infunno sig fjorton. Utom dessa inställde sig från flere län ingen adelsman. Vid adelns första sammanträde, d. 2 April var ingen fullmäktig tillstädes från Vestmanlands, Jönköpings, Kalmar, Skaraborgs och Elfsborgs

[1]) Adelns protokoll nämner dessutom såsom landshöfding, krigsrådet L. Fahlström, hvilken af Rådet hade blifvit förordnad till vice landshöfding i Dalarne. Se rådets bref till konungen d. 9 Juni 1710 i Hist. Handl. V, 52.

län, Skåne, Halland, Blekinge och Bohus län samt Nyland och Viborgs län. Lagman Reenstierna anmälte, att landshöfdingen i Halland bedt honom låta veta, att der voro inga af adel hemma, utan de voro alla i krig eller fångna, eller gamle, eller ock qvinfolk, så att han icke kunnat få någon derifrån. Lagman Koch upplyste, att i Bohus län var likaså. Landshöfding Cronhjelm berättade, att när han sammankallat adeln i Vestmanland, infunno sig allenast två eller tre, så att de icke kunde efterkomma Deras Excellensers vilja. På det att icke församlingen skulle blifva altför fåtalig, befallte rådet (d. 23 Mars) att adeln i Upland skulle välja nio, och den i Stockholm trettio ombud, lika många af hvarje klass, samt att hvarje kollegium och kungl. kommission skulle utse två fullmäktiga till mötet. Södermanland sände sex; andra län två eller en. För några län tillsattes i Stockholm fullmäktiga dels af der varande adelsmän från orten, dels af det församlade ridderskapet och adeln, dels till och med, i ett fall, af rådet. Vid dessa val finner man, att samma personer fingo utöfva rösträtt inom flere län, der de hade egendom, Äfven hafva några fullmakter blifvit gifna af enskilda adelsmän, liksom vid vanliga riksdagar plägat ske. På sådant sätt bragtes antalet af de i mötet deltagande af adeln upp till 93.

Vid valet för Uppland föreföll en meningsskiljaktighet, som hänvisar på inflytelse af polska idéer. Flertalet af de väljande ville nämligen frånkänna ombuden rättigheten att vid utskottsmötet afsluta någonting utan att förut meddela sig med »den öfriga här i orten varande adel»; och deras fullmakt inskränktes derföre till »att afhöra och förnimma, hvad Deras Exc. behaga ridderskapet och adeln communicera om rikets angelägenheter». Häremot reserverade sig grefve Gustaf Bonde, som af flere skäl, — bland annat derföre att rådet i kallelsebrefvet begärt »fullmäktige och icke hörare eller referenter» — förklarade sig vara i allo till freds, med hvad ombuden skulle finna för godt. Då landshöfdingen, den gamle Hoghusen, icke kunde förmå den väljande adeln att gifva någon annan fullmakt, inberättade han saken till rådet. Rådet fann adelns uppfattning alldeles orimlig och befallte, att fullmakten skulle så inrättas, att adeln erkände för godt, hvad de deputerade komme att till K. M:ts och rikets välfärd afhandla och sluta. Huru vida Upplandsadeln ställde sig denna befallning till efterrättelse, är icke be-

kant; säkert är att bland ridderskapets och adelns handlingar för utskottsmötet förvaras ingen annan fullmakt för de uppländska ombuden än den af regeringen ogillade.

Till ordförande för adeln utsågs — sedan några andra föreslagna icke kunnat mottaga förtroendet — landshöfdingen i Nyköping f. d. amiralen friherre Hans Clerk, en både i krigiska och fredliga värf mångbepröfvad man, men nu 71-årig och sjuklig. Enligt rådets beslut (d. 11 Febr.) skulle han icke kallas landtmarskalk, eftersom det icke skulle vara någon riktig riksdag; men den benämningen brukas dock, ej blott i mötets handlingar, utan ock någon gång i sjelfva rådsprotokollet.

Adelns ledamöter voro till största delen ämbetsmän med insigter och erfarenhet, bland dem åtskilliga godsegare; deras öfverläggningar fördes derföre i allmänhet med lugn och måtta, ehuru ämbetsmännen i långa tider icke fått sina löner, och godsegare trycktes af utlagor — det sades i sekreta utskottet att hvart frälsehemman under kriget utgjort 1,300 d. s. m. — De mest betydande vid adelns öfverläggningar synas, så vidt man kan dömma af protokollerna, hafva varit landshöfdingen i Vestmanland frih. Gustaf Cronhielm, kammarrådet frih. Joh. Casimir Fleming, bröderna frih. Per och Konrad Ribbing, den förre lagman, den senare assessor i Svea hofrätt, lagman Reenstjerna m. fl. Den gamla adliga oppositionen representerades af den sjuttiotreårige lagmannen i Uppland, Carl Gustaf Gyllencreutz, som 1680 protesterat mot enväldet, ännu okufvad och fritalig, men sansad i sitt klander; han tog varnande exempel från tid som gått, beklagande »separationen» 1680, som haft adelns undergång till följd; han fordrade fullständig öfverläggningsfrihet: »vi hafva på tretton år icke varit tillsammans; vår nöd är så stor — skulle man ej få tala derom, vore altför illa». Hetsigare, men knappast välbetänktare voro t. ex. hofmarskalken Nicodemus Tessin, som i synnerhet ifrade för en beskickning till konungen, och f. d. schoutbynachten grefve Axel Lewenhaupt, som med skarpt klander, af hvad som gjorts, och klagomål öfver eget åsidosättande[1]), förenade en öfverdrifven konungskhet, som knappt ser ut att vara naturlig.

Presteståndet räknade 42 medlemmar närvarande, Ärkebiskopsstolen var ledig, och ståndet valde till talman biskopen i

[1]) Han hade 1691 fått afsked, hvarom se rådets bref i Histor. Handl. IX, s. 8, och sedermera förgäfves sökt återfå sin tjenst.

Linköping Haqvin Spegel. Presterna hade dryg känning af tidernas nöd; ej blott derföre att åhörarnes betryck återverkade på dem och deras inkomster. Deras af kronotionde utgående vederlags- och lönespanmål liksom församlingarnes vinsäd hade blifvit indragen; de hade blifvit tvungna att utrusta dragoner; kyrkornas medel hade här och der, t. ex. i Skåne och Blekinge, blifvit tagna till krigets behof. Det sades, att i Dalarne prestebarn gingo och tiggde, att i Uppland funnos prester, som icke sedan vinterns början i sitt hus haft bröd, som de sjelfva egt eller kunnat betala[1]). Missnöjets bullersammaste tolk var Skarabiskopen Jesper Svedberg — kanske den störste frondören vid hela mötet. Äfven domprosten i Uppsala Laurentius Molin, prostarne Huss från Södermanland och Rhodijn från Vestergötland och andra förde ett knotsamt och klandrande språk. På det hela förnekade dock ståndet icke den hofsamhet, som vanligen utmärkt detsamma och hvaraf biskoparne Spegel och Gezelius gåfvo föredömen.

Hos borgarståndet, som hade 61 ledamöter och till ordförande justitie-borgmästaren i Stockholm, Anders L. Hylteen, rådde mycken klagan och missnöje. Handelns lidande genom sjökriget, och ännu mer det näringstvång, som åtföljde det under Carl XI stadgade prohibitivsystemet till inhemska manufakturers skydd och uppmuntran, den handelsrätt som 1700 medgifvits åt främmande expediter, de höga tullarne, de förkrossande kontributionerna — allt detta hade hos borgerskapet framkallat en sinnesstämning, som var synnerligen otålig och missbelåten. Jämte Hylteen framstodo i debatterna i synnerhet borgmästaren Silentz från Göteborg och handelsmannen Anders Grubb från Stockholm.

Af bönder lära 80 hafva varit tillstädes[2]). Deras talman var Hans Staffansson, »domare i Bro». Om deras sinnesstämning är svårare att dömma, då något protokoll för deras sammankomster icke finnes, och de ej deltogo uti sekreta utskottet. Naturligtvis hade de lidit grymt af krigets bördor, af regementenas rekrytering och nyuppsättning; de klagade också öfver sin nöd och fattigdom; och i sekreta utskottet kunde Cronhielm (d. 21 Apr.) säga, att han fruktade, att här blefve en rebellion, ty

---

[1]) Prestest. prot. d. 15 Apr., 9 Maj.

[2]) Så berättar Fryxell XXIV, s. 116. Jag har ej sett någon uppgift om böndernas antal.

allmogen talade desperat. Men å andra sidan var det tydligt, att både rådet och de andra stånden ville skona bönderna: de hade i årets kontributionsplakat sluppit med enkel kontribution, då de andra stånden måst utgöra dubbel; och vid mötet var det icke fråga om att pålägga dem något nytt; tvärtom visades deltagande för deras nöd. De voro derföre icke oresonliga.

I allmänhet kan man väl förstå, att sinnesstämningen bland de sammanträdande ständerna skulle vara dyster. Då de sist varit samlade, 1697, hade riket stått på höjden af yttre makt och anseende; nu hotades det af undergång. Då hade ingen bevillning blifvit begärd; nu hade sedan 1699 kontributioner årligen blifvit utkräfda, och likväl var statsbristen i en fruktansvärd tillväxt och syntes redan ohjelplig. Med den allmänna nöden gick den enskilda hand i hand. Knappast torde någon adlig slägt hafva funnits, af hvilken icke någon medlem stupat i kriget eller försmäktade i fångenskapen; och bland de ofrälse var förhållandet väl icke mycket annorlunda. Rekryteringar och utlagor af alla slag tyngde hårdt på välmågan; dertill kom, efter flere svaga skördar, en svår missväxt 1709, så mycket mera förstörande, som Lifland, hvilket hade blifvit Sveriges kornbod, var förhärjadt och i fiendens våld, och tillförseln från andra länder försvårad genom sjökriget. Af banken hade konungen upptagit så stora lån, att den ej kunde fullgöra sina förbindelser mot andra; de, som der insatt kapitaler, kunde ej återfå dem. Mellan enskilda kunde krediten ej vara stor under den allmänna penningbrist och osäkerhet, som rådde, jämte förbidan på ännu svårare tilldragelser, som syntes förestå.

Under sådana förhållanden kunde nog tillfälle hafva gifvits att söka upphetsa ständerna och angripa regeringen. Men tiderna voro för allvarsamma för att tåla vältalighets-öfningar eller locka till försök att göra sig sjelf bemärkt och vigtig.

Efter några dagars förberedelser kunde ständernas möte öppnas d. 5 April på vanligt riksdagssätt med predikan och den allmänna propositionens öfverlemnande, då Horn såsom tjenstgörande kanslipresident på rådets vägnar helsade ständerna med ett tal, som af landtmarskalken och de andra talmännen besvarades.

Följande dag sammanträdde sekreta utskottet, hvars ledamöter blifvit utsedda af rådet: 41 af adeln utom landtmarskalken, 25 af presteståndet och 23 af borgarståndet. Utskottets

första sammanträde, som hölls i rådsalen, bevistades af de kongl. råden, bland hvilka Wrede förde ordet, och blef då den sekreta propositionen uppläst.

Den del deraf, som rörde utrikes ärender, meddelade en berättelse om rådets åtgärder efter olyckan vid Pultava för att genom de allierades, Englands och Hollands, mellankomst afböja fredsbrottet från Danmarks sida, och sedan dessa misslyckats, underhandlingarne om neutralitet för Tyskland. Väl skulle, om den föreslagna neutraliteten kom till stånd, de svenska trupperna derstädes tills vidare blifva onyttiga; men då å andra sidan de tyska provinserna derigenom skulle bevaras, och — hvilket ej var utsagdt, men förmodligen i rådets sinnen var hufvudsaken — förnyelsen af den Polska fejden förebyggas, så är det troligt, att ständerna gerna förnummo rådets bemödande för denna sak.

Den inrikes afdelningen af propositionen innehöll kärnan af riksdagsärendena, statsverkets tillstånd och behof. Tillståndet var i korthet sådant, att utgiftstaten för Sverige och Finland för det löpande året beräknades

till	d. s. m.	4,961,588
inkomsterna till		3,775,858
och bristen till		1,185,729.

Men derjämte fordrades utom stat till arméns underhåll, flottans utredning m. m. 8,261,739. Och derutöfver hade konungens nyligen ankomna bref medfört befallningar att uppsätta nya regementen, transportera trupper till Tyskland m. m. — och de vexlar, som konungen drog på statskontoret, för att täcka sina utgifter i Turkiet, måste ofelbart inlösas. Äfven om den utskrifna kontributionen, såsom man beräknade, inbragte 1,182,594 d. s. m. så återstodo likväl utgifter, för hvilka ingen tillgång fanns, till mer än dubbla beloppet af statens ordinarie inkomster.

Såsom ofvan är nämndt hade det blifvit öfverenskommet, att berättelserna till ständerna ej skulle gå längre tillbaka i tiden än från Pultava-slaget; men på Wredes yrkande hade rådet (2 Apr.) beslutit ett undantag derifrån, nämligen att en berättelse om statsverkets tillstånd under de föregående åren ända från 1700 skulle ständerna meddelas. Detta skedde nu i sammanhang med den sekreta propositionen; och ständerna fingo derigenom se, huru nöden och bristen ej kommit plötsligt uppå, utan växt år från år.

Den uppgift, som nu ställdes för sekreta utskottet att finna medel till att fylla statens behof, var sådan, att ingen tycktes vara angelägen att komma fram med något förslag. Att täcka bristen genom nya skatter var otänkbart. Att upplåna tillräckligt stora summor lät sig ej heller lätteligen göra; ty dels funnos inom landet inga stora rikedomar, dels syntes framtiden så oviss, att man kunde betvifla rikets förmåga att återbetala, hvad som skulle lånas, dels hade också kronans skulder under föregående tid blifvit afskuddade på ett sådant sätt, att en hvar väl kunde sky för att få något med statens penningverk att skaffa. »Nu se vi, hvad det gör, att krediten är borta och ruinerad», yttrade en köpman i sekreta utskottet d. 14 Apr. »Om man hade säkerhet», sade biskop Svedberg (d. 19 Apr.), så ville något hvar försträcka efter förmågan»; och en annan gång (d. 23 Apr.): »Näst det att vi bedja Gud, måste det ändtligen lagas så, att krediten hålles; men jag tror, att det är omöjligt; ty man fruktar för de förra tiders exempel, att de som förskjuta, komma under efterräkningar».

Till svårigheten att finna råd kom också fruktan att misshaga genom att uttala, hvad man tänkte; äfven här verkade minnet från föregående riksdagar afskräckande. »Man kunde väl hafva ett och annat förslag, om man allenast kunde säga det man menar», yttrade Svedberg i sekreta utskottet (d. 14 Apr.) och i preteståndet (d. 12 Apr.): »vi hafva en konung, som förbehållit sig att göra och låta, och vi vete icke, med hvad frihet vi här sitte och deliberera om medels anskaffande». Derför önskade man, att rådet skulle gifva något förslag; men rådet visade dertill ingen benägenhet, utan fordrade af sekreta utskottet, att det skulle anvisa medel. Men den ordförande, som rådet gifvit sekreta utskottet, landtmarskalken Clerk, saknade den förmåga att pådrifva och leda öfverläggningarne, som under dessa förhållanden skulle hafva erfordrats.

Nödvändigheten af snar hjelp blef dock för hvarje dag mera inlysande genom underrättelserna, att Viborg redan belägrades och bombarderades, att Riga hårdt ansattes, att Pernau måste falla, om det ej genast undsattes med 4,000 tunnor säd, att flottan ej kunde utlöpa af brist på medel, under det att Danskarne redan voro i sjön, att man måste tänka på att sätta Stockholm i stånd att försvaras mot ett fiendtligt anfall.

Tryckta af dessa underrättelser och af rådets maningar måste riksdagsmännen gripa sig an att göra förslag; och man lät sådana äfven framkomma skriftligen utan namn. Sekreta utskottet öfverlade derom dels gemensamt, dels ståndsvis; och det fick (d. 21 Apr.) rådets tillåtelse att meddela sig med de öfriga ständerna, innan beslut fattades. Men först den 25 Apr. kunde sekreta utskottet genom en stark deputation af de tre stånden framställa för rådet några påtänkta utvägar till medels anskaffande. Dessa utvägar voro:

1:o) Lån och frivilliga gåfvor. »Såsom det är i sig sjelft billigt, att den förmögne bör hjelpa den oförmögne, så synes att de, som Gud rikligen välsignat med redbara medel, måtte bispringa riket i dess nöd, hvartill man måste söka att förmå dem, antingen att förära något, eller göra skyndsamma förskotter, mot vilkor som med dem kan afhandlas». På det att minnet af liqvidationerna icke skulle omintetgöra försöken att få lån, skulle ständerna förbinda sig till långifvares säkerhet, »skolande de obligationer, som af kammar-kollegium utgifvas, oryggligen hållas utan uttydning och efterräkning».

2:o) Särskildt borde tjäru- och socker-kompanierna förmås »att gå riket tillhanda med någon erkläcklig hjelp antingen såsom gåfva eller försträckning». Mot dessa kompanier, som med uteslutande rätt drefvo sin rörelse, rådde stor förbittring bland ständerna, i synnerhet hos borgarståndet, som klagade, att monopolier ruinerade handeln; och när det i sekreta utskottet (d. 14 och 20 Apr.) erinrades att de kontrakter måste hållas, som voro afslutade med kompanierna och som frikallade dem från kontributioner, svarade lagman Reenstierna: »Äro icke de sollenne kontrakterna om knekt- och rusthållen omkullkastade?» — och borgmästaren Hylteen: »de hafva dragit musten af landet åt sig i så många år, och de skola slippa! Skall då den fattige allena draga lasten?»

3:o) Silfver, som lemnades till myntet såsom försträckning at kronan, skulle i den förskrifning, som gåfves egaren, beräknas till 3 d. k. m. lodet, hvilket var högre än myntverket eljest betalte för silfver.

4:o) De som lemnat kronan lån mot pant af gods, skulle för ett år afstå halfva räntan. Som detta stod i uppenbar strid mot konungens försäkran 1700, var man angelägen att uttrycka, att det icke skulle påbjudas såsom tvång, utan allenast ske af

fri vilja, liksom också anledningen till förslaget sades komma från några pantinnehafvare, som sjelfva förklarat sig sinnade att göra denna eftergift och förmodat, att andra skulle följa exemplet.

5:o) Kronans juveler, silfver och odugliga kopparkanoner skulle säljas eller förpantas. Det hade ock varit starkt i fråga, om icke äfven troféerna — de af konungen eröfrade och hemsända metallkanonerna — kunde säljas; men man befarade, att detta skulle misshaga konungen; derföre stannade man vid att anföra de skäl, som kunde tala för åtgärden, hemställande allt till D. Exc:s godtfinnande; och äfven mot denna hemställan reserverade sig åtskilliga af adelns främste ledamöter.

6:o) Kyrkornas medel kunde försträckas till konungen och fäderneslandet — dock utan tvång, och mot betalning framdeles, när Gud förlänade fred.

7:o) Actorerna i de många räfsterna skulle skyndsamt och allvarligt tillhållas att göra räkning för sina uppdrag. När denna punkt föreslogs i sekreta utskottet, hade det upplysts, att sådan räkenskap dels qvartalsvis dels årligen af dem aflades i kammarkollegium och statskontoret; adeln tyckte då, att punkten var onödig och borde utgå, men borgare och prester tyckte, att den kunde qvarstå såsom en påminnelse.

8:o) Då man likväl fruktade, att allt detta föga skulle förslå mot behofven, och då den påbudna dubbla kontributionen icke skulle kunna uttagas utan mångas ruin, så lemnades det till D. Exc:s öfvervägande att genom upplåning utomlands anskaffa tillräckligare medel och genom kontributionens förändring till enkel befria undersåtarne från hopplös lamhet och oförmögenhet.

9:o) Slutligen vågade ständerna också föreställa nödvändigheten af fred med åtminstone en af fienderna. I sekreta utskottet var blott en mening derom; och bönderna hade genom en särskild deputation till secreta utskottet (d. 21 Apr.) begärt, att de andra stånden ville stå dem bi och med dem laga så, att riket kunde få fred. Fråga var blott, hvad ständerna kunde göra för att vinna detta ändamål. Hylteen föreslog, att man skulle skrifva till konungen sjelf derom; men man stannade vid att för rådet uttala ständernas önskan i sammanhang med utvägarne till medels anskaffande. När man nu, hette det, hade eftersett allt, hvad redbarast fanns i riket att tillgå, så följde, att intet mera funnes; och om kriget skulle fortfara länge och

någon olycklig händelse en gång till skulle inträffa, så såge det för menskligt förnuft omöjligt ut, huru riket skulle kunna frälsas. Derföre dristade man sig att anföra det enda medlet till bibehållande af K. Maj:ts folk och land, med förslag och bön till D. Exc. att de täcktes lämpa sakerna derhän, att vi kunde komma till någon dräglig fred med Danmark, som förmodades vara dertill benägnast, Man hoppades, att oenigheterna i Polen skulle gifva konung August tillräckligt mycket att sköta, så att vi finge allenast med Moskoviterna att göra, då man hoppades lättare komma med dem till rätta. Man visste väl, att det tillhörde det konungsliga väldet allena att sluta fred; men i Hans Maj:ts så fjärran frånvaro och vid ett så beskaffadt tillstånd, att det vore omöjligt att uthärda med så många fiender, gjorde man sig försäkrad, att Hans Maj:t skulle nådigt anse, allt hvad D. Exc. på Ständernas enhälliga ansökning gjorde, särdeles som man dervid intet annat eftertraktade, än det som lände synnerligen till K. Maj:ts egen välfärd.

Allt detta hemställdes nu såsom oförgripliga förslag till de kungliga rådens ompröfning, »som mera förmå och bättre förstå detta svåra verket att utreda».

Dessa förslag, som i rådet föredrogos såsom sekreta utskottets, voro egentligen de adliga medlemmarnes, men hade i sekreta utskottet blifvit gemensamt öfvervägda och äfven af de ofrälse antagna. Sedan de nu blifvit i rådkammaren framställda och diskuterade, upplästes ett utlåtande af presterna, som i allt väsendtligt dermed öfverensstämde. Men derpå framkom borgarståndets talman med en skrift, som icke höll sig inom samma gränser, som de andra stånden. Kanske föreföll den retsam, redan genom hvad i inledningen yttrades, att den summariska berättelse, som D. Exc. låtit utskottet föreläsas, icke kunde gifva så omständlig underrättelse, att ju D. Exc., som icke låtit sig falla för svårt och tröttsamt att härtills allena hafva besvär och omvårdnad för in- och utrikesväsendets styrelse, lära veta bättre utvägar till publici bästa, än de deputerade kunde vid handen gifva. I afseende på anskaffande af medel för ögonblicket hade borgerskapet just ingenting annat att föreslå än adeln och presterna; men det angaf skälen till sin närvarande oförmögenhet att bringa kronan någon betydande hjelp genom hänvisning på de många bördor, som städerna nu i tio år utom sina ordinarie utskylder måst bära: krigshjelpen eller den på hvarje stad in-

delta kontingent till kontributionen, durchmarcher, inqvarteringar, i somliga städer vakthållning och fästningsverks byggande, hvarjämte deras handel och rörelse drabbats af dubbla accis-, bro-, hamn-, mätare-, kol-, ved-, höpenningar m. m., deras marknadsresor af skjutspenningarnes, deras korrespondens af postportots förhöjning, deras hus blifvit belagda med dubbel hyresafgift; under det att å andra sidan en fri och obeskränkt handel och vandel alldeles varit dem betagen. Ty för att gynna inrättandet af inhemska manufakturer hade åtskilliga utländska varor blifvit förbudna och deras införsel med högt straff belagd; men tjugu års erfarenhet hade visat, att manufakturerna ej vunnit fotfäste och kontraband-varorna ej kunnat utestängas; och tullförhöjningen i Sverige på engelska kläden hade i England framkallat en fördubbling af tullen på svenskt järn och en sådan tullförhöjning på messingstråd, att all införsel deraf från Sverige måst upphöra. Allt detta hade verkat förlamande på handeln, som vill vara fri, och på samma gång förminskat K. Maj:ts inkomster af tullen. Borgerskapet hade ytterligare skadats af den tillåtelse, som K. Maj:t i Mars 1700, mot förbudet i Sveriges lag och flere förordningar, gifvit främmande handelsexpediter, som icke drogo borgerlig tunga och besvär, att ligga i städerna år ut och år in och försälja sina varor; det vore tid, att borgerskapets lidande härutinnan nu blefve remedieradt och botadt. För att upphjelpa borgerskapet ur sin oförmögenhet funnes icke bättre utvägar, än att alla skadliga monopolier och manufakturer afskaffades eller åtminstone inskränktes och inrättades efter landets art, och att en fri handel med hvarjehanda utrikes varors införsel tillätes mot billig tull, eftersom »de inkommande varor måste bjuda den utgående handeln handen». Men som handeln, ehvad goda författningar ock gjordes till dess uppkomst, kunde nästan alldeles spärras genom det danska kriget, så vore högst önskligt, att om icke kriget kunde öfver allt ändas, hvarom borgarståndet höll nödigt att hos K. Maj:t suppliceras borde, åtminstone på allt sätt derhän arbetades, att freden med Danmark återställdes [1]).

Denna vidlyftiga skrift, som så fritt uttalade sig i ömtåliga saker, hvarom ständerna ej blifvit tillsporda, och så bestämdt

[1]) Till belysning af borgarståndets klagomål kan tjena W. Bergs afhandling, »Göteborg vid början af 1700-talet» i »Bidrag till kännedom af Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia» B. III. Ett exempel, huru manufakturerna

och skoningslöst fördömde den prohibitiva riktning, som näringslagstiftningen sedan den senare delen af Carl XI:s regering tagit — och dessutom vidrörde åtskilliga andra ämnen: uppfostran, öfverflöd och prakt, exekutionsväsendet m. m. — väckte mycken anstöt. När Hylteen slutat uppläsningen, tillkännagaf landtmarskalken, att adeln, som förut fått del af skriften, icke velat befatta sig dermed. Horn förehöll de deputerade, att ständerna blifvit sammankallade till att hjelpa riket, men icke för att komma fram med sådana påminnelser, som rörde ändring af konungens förordningar, hvartill D. Exc. icke voro bemyndigade; han höll före, att borgerskapets skrift icke borde emottagas, utan lemnas tillbaka.

I rådets sammanträde följande dag (26 Apr.) tog Horn åter upp frågan: han erinrade sig de betänkligheter, som rådet haft vid ständernas sammankallande, och att i sjelfva kallelsebrefven blifvit infördt, att ingen skulle komma med några besvär, utan att man dermed skulle vänta till konungens hemkomst; och nu hade likväl borgerskapet gått till den djerfheten, att det låtit uppläsa en eftertänklig skrift med många besvär i sådana saker, hvaröfver H. Maj:ts egna nådiga förordningar funnos; han lemnade till D. Exc:s ompröfvande, huru detta brott borde anses. Sjelf ansåg han, att borgerskapet borde åläggas att göra afbön, och att rådet icke skulle upptaga förbrytelsen, utan lemna den till H. Maj:ts egen pröfning. Wrede, hvilken väl hade varit den egentlige upphofsmannen eller åtminstone den kraftigaste befrämjaren af den prohibitiva näringslagstiftningen och derföre kunde hafva känt sig i synnerhet sårad af borgerskapets kritik, tog saken lugnare: han fann deras skrift full af orimligheter; de talte på saker, hvaraf de icke det ringaste förstode; der vore öfver alla saker sådane förordningar gjorda, att de icke kunde vara bättre; men han fann det icke vara rådligt att göra stort väsen derom, utan ville, att skriften skulle lemnas tillbaka, och ingen annan mottagas än den, som vore af alla tre stånden i sekreta utskottet samtyckt; hvarjämte landtmarskalken borde föreställa borgerskapet dess ofog att framkomma med en så orimlig och eftertänklig skrift. De öfriga Kungl. råden tyckte

understöddes, må derifrån, p. 405, anföras: Kammar- och kommers-kollegium befallte d. 21 Maj 1708 och 28 Juni 1709 de handlande i Göteborg att årligen taga minst 10,000 alnar sidentyg från sidenfabriken i Stockholm, ehuru de handlande uppgåfvo, att de ej kunde afyttra ett så stort parti, och att fabrikens tillverkningar voro sådana, att hvad de förut tagit derifrån, ej kunnat säljas.

också, att borgerskapet, som antogs icke hafva handlat af ondt uppsåt, för denna gång kunde slippa med en »reprimande». Äfven denna reprimande torde hafva uteblifvit[1]) — kanske derföre att man i dessa dagar behöfde Hylteens och Stockholms borgerskaps kraftiga bistånd till att anskaffa spanmål till Pernaus undsättning.

Af sekreta utskottets ofvan omtalade gemensamma förslag till inkomster väckte det om panteräntornas afstående för ett halft år stora betänkligheter i synnerhet hos Wrede och Falkenberg, som ansågo vinsten deraf vara alltför ringa mot den skada, som krediten skulle lida derigenom, att fordringsegare ej finge till fullo njuta de förmoner, som blifvit dem tillförsäkrade; men å andra sidan förestållde Horn och Gyllenstierna olämpligheten att afslå, hvad som kom såsom ett anbud från ständerna. Man enades slutligen derom, att lemna åt ständernas berömliga försigtighet att noga tillse, huru krediten icke måtte härigenom något lida; med uttryckligt framhållande deraf, att förslaget icke kommit från rådet. Likaså lemnades till ständernas omsorg att förmå tjäru- och socker-kompanierna till försträckningar, och att upplåna penningar mot pant af troféerna — hvilkas försäljning deremot, konungen oåtspord, ej kunde tillåtas. Ständernas mening, att de, som egde redbara medel, måtte bispringa riket, gillades af rådet, som dock dervid önskade, att ständerna ville utlåta sig, huru saken skulle bringas till verkställighet. För öfrigt som de af ständerna uppgifna förslag alldeles intet förslogo att fylla behofven, så borde de vara betänkta på att utfinna andra tillräckligare tillgångar[2]).

Att rådet sålunda lemnade åt ständerna att sjelfva draga försorg om verkställandet af hvad de föreslagit, öfverensstämde med dessas egen uppfattning. Sekreta utskottet hade redan begynt att försöka bereda inkomster; det hade (23 Apr.) förekallat direktörerna för tjäru-kompaniet för att uppmana dem till frikostighet mot staten; det underhandlade med Stockholms borgerskap om anskaffande af spanmål till Pernaus undsättning; det var i synnerhet betänkt på att förmå de rika att komma kronan till hjelp. Adeln utsåg några ledamöter, som efter matrikeln skulle vända sig till alla, som ansågos något förmögna, för att öfvertala dem till sammanskott, såsom gåfva eller lån.

[1]) Åtminstone har jag icke återfunnit något vidare derom i protokollerna.
[2]) Extr. prot. från Senaten d. 30 Apr. 1710.

Från många håll visades stor offervillighet. Gustaf Cronhielm lemnade 1,000 lod silfver såsom gåfva och 4,000 d. s. m. såsom förskott; en onämd enka i Westerås skänkte 500 lod silfver och en kronoförpantning på 5,500 d. s. m.; en fru Funck[1] skänkte 2,000 d. s. m. och gaf i förskott 100 sk℔ koppar och 25,000 rdr. Grefvinnan Piper gaf 1,000 lod silfver, och efterskänkte 12,000 d. s. m. som hon förskjutit. Jungfru Juliana Schierberg, den aflidna hertiginnan Hedvig Sofias gunstling, gaf 4,000 d. s. m. Christer Bonde skänkte 7,000 d. k. m. och 10 års hyra af sitt hus, som af hofvet begagnades. Lagman Grönhagen ville lemna 4,000 d. s. m., om han kunde få låna dem mot pant af sitt hus. Men så synnerligen allmän var dock icke denna offervillighet, och man ansåg sig hafva skäl att klaga, att det gick trögt, att de rika drogo sig undan och föreburo oförmögenhet; och det talades mycket derom, huru man skulle nödga dem att göra sin pligt. Kungl. rådet Gyllenstierna föreslog, att anställa husransakan i hvalf och källare för att efterse, om någon egde mer, än han uppgifvit till kontribution, erbjudande sig att sjelf först undergå sådan ransakan. Men hvarken på riddarhuset (14 Maj) eller i rådet (17 Maj) ville man bifalla en så våldsam åtgärd; den afstyrktes lika ifrigt af Cronhielm, Horn, Falkenberg, Wrede, af hvilka den sist nämda yttrade, att »man har ännu aldrig hört, att sådan violence blifvit gjord i ett kristligt regemente; hvad skulle detta förorsaka för en oreda, helst bland köpmän, och för ett omdöme bland främmande?»

Hos adeln anmältes d. 7 Juni, att 40,000 d. s. m. blifvit insamlade — hvilket måste vara endast gåfvor, icke förskott; men många hade visat sig tröga och icke ens på kallelse infunnit sig hos kommissionen, som var tillsatt för att insamla medel. Det beslöts, att sådana skulle upptecknas på en lista, som skulle visas rådet med begäran om D. Exc:s handräckning, »på det ridderskapets och adelns uppsåt måtte befordras».

Hos presterskapet var fattigdomen stor, och den lista, på hvilken ståndets ledamöter tecknade sina frivilliga bidrag, slutade också med den ringa summan af 8,770 d. k. m. (= 2,923 d. s. m.) hvaraf sju biskopar tecknat 1,000 d. k. m. hvar.

[1]) Förmodligen Elisabeth Hansdotter, borgmästardotter från Stockholm, enka efter bergmästaren och brukspatronen Joh. Funck, moder till bl. a. landshöfdingen frih. Gustaf Funck och öfversten Thomas Funck, samt svärmoder till generalen frih. C. M. Stuart och fältmarskalken riksrådet Rehnsköld.

Borgarna visade sig mycket omedgörliga. De framhöllo, att Stockholm förut hade gifvit 50,000 d. s. m. och förlidet år skaffat 2,000 tunnor säd till Riga, för hvilka betalning uteblifvit; att de saknade kredit och handel o. s. v. Huru stort sammanskott de åstadkommo, kunna vi ej upplysa, då några protokoller för borgareståndet från detta möte icke förefinnas.

Utgången visade, huru rätt de hade, som icke väntat stor frukt af frivilliga sammanskott. Flertalet ville skjuta allt på »de rika», väntande allt af dem, fastän deras antal icke var stort och deras tillgångar svåråtkomliga både för dem sjelfva och andra. Cronhielm, sjelf såsom vi sett ganska frikostig, kämpade emot denna riktning; han ansåg bättre att pålägga en kontribution af en procent på all förmögenhet. Han erinrade i sekreta utskottet (d. 9 Maj) att de, som satt in sina kapitaler i banken, kunde hafva försträckt nog, eftersom bankens medel tagits till konungens tjenst; och han frågade, hvad den, som i krigets början gifvit allt sitt till, skulle vidare kunna göra. Men för dem, som i föregående årtionden sett högadeln plundras för kronans behof, låg det nära till att önska något dylikt i närvarande nöd; och man tyckes dervid i synnerhet hafva fäst blickarne vid den man, som af alla qvarlefvande haft största delen i reduktionens utförande och derunder blifvit en af landets rikaste män: Fabian Wrede. Cronhielm nämde ock hans namn i sekreta utskottet och framhöll, att han hade förskjutit till kronan 130,000 d. s. m. — han kunde hafva tillagt, att hans gods i Liffland voro sköflade, i Finland tvifvelsutan utsugna, hans lön innestående. Men biskop Svedberg var genast färdig att invända: »han och andra hafva väl ännu qvar att hjelpa riket med»[1]).

En bidragande anledning till den ifver, hvarmed man ville nödga de rika till betydliga sammanskott, torde vara att söka i harmen öfver det öfverflödiga lefnadssättet, som sades vara rådande i alla samhällsklasser, och som man sökte stäfja genom förbud och förordningar. Naturligtvis var det väl nu så som

[1]) S. U:s prot. 23 Apr. 9 Maj. Svedberg, som var så nitisk att hänvisa på andra att komma staten till hjelp, erböd också (rådsprot. d. 25 Apr.) att lemna några sina barns arfsmedel till Hans Maj:ts tjenst — men »mot vederbörligt intresse och säkerhet, på det han icke sedan måtte blifva (till att säga rent ut) hutlad på sistone, såsom androm skett». Och då i presteståndet (d. 12 Apr.) Spegel föreslog, att de som hade penningar i banken (bland hvilka Svedberg var en) skulle gifva så och så mycket deraf till konungens tjenst, invände Svedberg, att det vore säkrare om utgiften blefve allmän, det justitien fordrar.

alltid, att det icke just var de förmögnaste, som lefde öfverdådigast; men åsynen af lyxen väckte förmodan om rikedom.

När nu ständerna enligt rådets uppmaning måste vara betänkta på att utfinna nya medel till inkomst, förenade man sig lätt nog om att lägga afgift på bruket af vissa öfverflödsvaror. Det beslöts nämligen, att hvar och en utom bondeståndet, som intill denna tid brukat, eller så länge denna afgift upptoges, brukade peruk, skulle erlägga 1 d. s. m.; och sammaledes hvarje qvinsperson, som burit eller bar någon fontange; men för drängar och pigor, som tilläto sig bruket af dessa hufvudbonader, höjdes afgiften till 1 carolin (= $1\,^1/_4$ d. s. m.) För bruket af täckt vagn med 4 hjul skulle betalas 2 d. s. m. och för bruket af chaise eller cariol 1 d. s. m. Från dessa afgifter frikallades Finland, »emedan det på mångahanda sätt nu i så lång tid svårligen hade kännt och dragit krigsbördan»[1]).

Vid denna kontribution hade ständerna velat fästa det förbehåll, att den allenast skulle utgå för en gång och icke dragas till exempel för framtiden. När sekreta utskottet i rådet (d. 10 Maj) anmälte ständernas bevillning, påminte Horn, att »ett sådant förbehåll icke vore anständigt, emedan Hans Maj:t vore en souverain herre»; konungen hade att befalla och vi att lyda — och förbehållet blef också utan någon motsägelse utelemnadt. — Vid riksdagarne 1686 och 1689 hade det ännu icke ansetts oanständigt att göra dylika förbehåll. Men Horn anmärkte, att detta icke vore någon riksdag, och att man måste undvika allt, som kunde gifva tillfälle att misshaga H. Maj:t.

Emellertid var det ögonskenligt, att denna bevillning icke skulle långt förslå, och flere andra utvägar att skaffa medel sattes i fråga utan att vinna bifall. En sådan var att med en fjerdedel höja den lilla tullen, som uppbars i alla stadsportar på lifsmedel m. m.; men man fann, att detta skulle för mycket trycka den fattige. Mera understöd fann förslaget om en afgift på skorstenar; men borgerskapet bekämpade det ifrigt, och det föll. Ett annat förslag var att pantsätta någon provins, helst en sådan, som låge utsatt för faran att gå förlorad — man nämde Gotland och Ösel, äfvensom Verden; man hoppades, att möjligen genom pantsättning de skulle kunna räddas: men man förbisåg icke vådorna af en sådan åtgärd och skydde att derom fatta be-

[1]) Det var biskop Svedberg som först föreslog afgift på peruker och fontanger, domprosten Molin på åkdon. S. U:s prot. d. 7 Maj.

slut, nöjande sig med att gifva rådet en antydan derom, såsom vi längre ned skola berätta. Äfven myntförsämring ifrågasattes: man föreslog att, såsom det hette, höja myntets valör 25 procent, d. v. s. att af samma qvantitet silfver pregla ett 25 procent större antal caroliner än förut. Det var en åtgärd, liknande den, som konungen i ännu större mått tillgrep några år senare. Nu vann den icke bifall; köpmän och ämbetsmän förklarade enstämmigt, att det skulle lända till rikets förderf, och friherre Thegner anmärkte torrt: »det är intet annat än crimen falsi; det har man hängt folk för».[1] Frågan återkom i ännu gröfre form, då kungl. rådet Frölich uti sekreta utskottet (10 Maj) föreslog, att man skulle omstämpla de i kassorna befintliga penningarne till 2, 3 eller 4-dubbel valör. Såsom guvernör i Riga hade han 1705 på eget bevåg företagit en sådan åtgärd, och derigenom ådragit sig en ljungande tillrättavisning från konungen[2]. Icke afskräckt derigenom, hade han kort före ständernas möte (d. 16 Febr.) upptagit rådets tid med samma förslag; och slutligen frambar han det, såsom nämdes, i sekreta utskottet; men äfven der ansågs det vara »alldeles skadligt för riket»; dock eftersom förslagställaren var K. Maj:ts råd, ansågs det tillbörligt att anmäla förslaget hos K. Maj:t. Likaså blef det nyss nämda förslaget att höja myntets valör vid mötets slut till rådet öfverlemnadt.

Jämte dessa bekymmer för penningars anskaffande hade äfven andra angelägenheter kommit till tals bland ständerna. Främst det öfverhängande nödtvånget att ordna försvaret mot fienden. Sjelfva hufvudstaden ansågs icke längre vara trygg. Väl hade rådet för någon tid sedan utsett general Spens och öfverste Stralborn att gå öfverståthållaren till handa att sätta Stockholm i försvarstillstånd; men ingenting var ännu i slutet af April vidgjordt. Sekreta utskottet blef oroligt och var i begrepp att genom ett memorial till rådet »bedja, att detta verket måtte med allvar fortsättas»; men detta steg förekoms genom underrättelsen, att rådet uppdragit åt tvänne raskare generalmajorer, Palmqvist och Dücher, att sörja för Stockholms försvar[3]. Dernäst var man bekymrad för Finland. Konungen hade uppdragit öfverbefälet derstädes åt generalmajor Lybecker. I Sverige hyste

[1]) Mem. af kamrer P. v. Brobergen och myntgardien Michel Pohl, bland bilagorna till Adelns prot. i Riddarhusarkivet. S. U:s prot. 3 Maj 1710.
[2]) K. M:ts bref, 27 Jan. 1706 kan läsas hos Stiernman, Ekon. Förf. V, 966.
[3]) Rådsprot. och S. U:s prot. d. 23 Apr.

man ringa tankar om dennes förmåga, och stridskrafterna under hans befäl voro föga tillräckliga, så att mången tänkte med biskop Gezelius, att »det var alltför eländigt, att det landet skulle gå i grund och lemnas handlöst och utan försvar mot fienden»[1]). Men att rubba konungens föreskrifter om befälet var en högst betänklig sak, hvilken ej blott kunde ådraga dem, som deri togo del, ett hårdt ansvar, utan ock upplösa ordningen inom krigshären. Rådet hade derföre, ehuru ogerna, lemnat Lybecker i sin ställning. Men ständerna upptogo saken; adeln enades om, att en annan general en chef borde sändas till Finland med två eller tre generalspersoner till biträde; och sekreta utskottet instämde häri[2]).

Under dessa villrådiga öfverläggningar förgingo veckorna, tills landtmarskalken, den gamle Clerk, d. 12 Maj insjuknade. Rådet beslöt genast att utse en vikarie. Man tog för gifvet, att denne skulle vara en af de närvarande landshöfdingarne; och Wrede föreslog den äldste af dem, den 76-årige Hoghusen; men Horn inföll, att långsamt och trögt hade det gått hittills, men blefve Hoghusen, skulle det ej gå bättre; han föreslog Cronhielm, och detta bifölls. Cronhielm var utan tvifvel en raskare och mera bestämd ordförande än Clerk, och fullgjorde det grannlaga uppdraget på ett berömvärdt sätt, sökande att tillbakahålla orimliga eller onyttiga förslag, utan att vägra billiga fordringar sitt understöd.

Några dagar efter sedan Cronhielm blifvit ordförande, fick han infinna sig i rådet med en deputation af sekreta utskottet för att öfverlägga om medels anskaffande och i synnerhet om utvägar att förmå dem, som voro rika, till frikostigare sammanskott för staten — hvarom redan är taladt; men derjämte för att föredraga några andra punkter. Deribland var begäran, att en annan general måtte sändas till Finland, »emedan Lybecker icke skall hafva den nödiga krediten». Wrede svarade, att rådet ditskickat generalmajor Liewen; men de deputerade begärde en generallöjtnant, på det han icke skulle stå under den andres kommando. Deputationen hade vidare att framföra ständernas önskan att slippa den dubbla kontributionen, som rådet i början af året påbjudit, och öfver hvilken bittra klagomål fördes i alla de tre högre stånden, som deraf drabbades. Cronhielm sjelf hade

[1]) S. U:s prot. d. 23 Apr.
[2]) R. och Adelns prot. 16 Maj; S. U:s prot. 17 Maj.

ansett en begäran om befrielse derifrån icke tjena till något, och sekreta utskottet väntade knappast att få bifall; men man ville dock framställa denna önskan, »så att D. Exc. måtte se vårt tillstånd, och att vi ej uthärda med flere pålagor». Svaret blef naturligtvis, att alldenstund icke en gång den dubbla kontributionen kunde räcka till, hade ständerna blifvit sammankallade för att finna ännu flere utvägar; den vore utskrifven till rikets försvar; ville de slippa den, så borde de åtminstone vara betänkta på att ersätta den med andra medel. För detta svar föllo de deputerade undan, nöjande sig med att bedja om skonsamhet mot de fattige. Deremot fasthöllo de strängt sin mening i afseende på rekryteringen. Om rust- och rotehållares skyldighet att rekrytera de ordinarie regementena hade ingen tvekan försports, fastän bönderna med bevekliga skäl anhållit om något uppskof. Men nu hade befallning kommit, att stånd-dragonregementena skulle rekryteras af dem, som i början hade uppsatt dem. Detta var ett uppenbart brott mot den öfverenskommelse, under hvilken de första gången hade blifvit uppsatta, och möttes också med allmän ovilja; men rådet kunde icke afvika från konungens befallning, och Wrede underrättade sekreta utskottets deputation, att denna gällde icke blott stånd-dragonerna, utan ock tre- och fem-männingsregementena. Cronhielm förklarade det vara alldeles omöjligt att fullgöra denna fordran; hvarpå Wrede svarade, att de skulle få läsa H. Maj:ts bref, som torde hafva mera eftertryck.

Den vanliga otåligheten att komma från riksdagen hade redan begynt gripa åtskilliga sinnen: vistelsen i Stockholm var dyr, riksdagsärendena tröstlösa, egna angelägenheter fordrade vård i hembygden. Cronhielm anmälte vid denna öfverläggning i rådet, att några borgare från Finland begärt att få resa hem, och presterskapet inlemnade en skrifvelse med samma begäran. Wrede var genast villig att bifalla: konungens tjenst, sade han, lede deraf, att så många ämbetsmän och prester voro borta från sina sysslor; då nu prester och borgare anhölle derom, vore nödigt att ju förr desto heldre göra slut. Horn mente, att de kunde sjelfva utsätta dag, då de ville sluta sitt möte; och det blef på stället resolveradt, att det skulle ske om åtta dagar [1].

Men detta beslut behagade icke alla, och i sekreta utskottets sammanträde följande dag uttalades helt andra önskningar.

[1]) Rådsprot. d. 17 Maj.

Då der nämdes, att äfven bönderna ville resa hem, anhöll grefve Brahe på första klassens vägnar, att ständerna ej derföre måtte vara nödsakade att skiljas, för rikets stora angelägenheters skull; ville bönderna resa, så måtte några af dem utnämnas, som finge stanna qvar. Svedberg förklarade, att preståndets begäran i går att få resa hem endast skett för vissa presters skull; men att det kanske vore nödigt att dröja qvar ännu någon tid och åtminstone icke skiljas, innan man fått veta, huru det vore med konungen. Hylteen påminte från sitt stånd, att de kungliga råden voro ålderstigna och mycket hindrade af andra ämbeten; om flere af dem afginge, kunde en olycka hända, som aldrig stode att öfvervinna. Cronhielm hade vid öfverläggningen med rådet föregående dag gjort samma föreställning med anledning af Axel Julius de la Gardies just då anmälda död; och han tycktes nu vara benägen för, att ständerna skulle stanna längre tillsammans, menande att presterna kanske kunde resa hem öfver den instundande pingsthelgen och sedan komma tillbaka igen. Tanken på rådkammarens svaghet och de förändringar, som kunde inträffa, gjorde synbarligen ett starkt intryck. Grefve Brahe påminte i första klassens namn, att man skulle uppläsa »1693 års regeringsform» (Carl XI:s testamente i hvilket föreskrifter gifvits om tronföljd och förmynderskap) — men frågan blef uppskjuten.

Tydligen voro här tankar i rörelse, hvilka gingo utöfver det mål, som rådet uppställt för ständernas öfverläggningar. Och huru kunde det vara annorlunda? Huru kunde ständerna, i sju veckor samlade till rådplägning, undgå att bekymra sig om framtiden, då konungen var borta, man visste knappt hvar — rykten med större eller mindre anspråk på tillförlitlighet berättade, än att han var i Polen, än att han anländt »till de Lutherska orterna», än att han kommit »närmare sin gräns»; då regeringen befann sig i händerna på några få, ofullkomligt autoriserade, gamle män; då man snart väntade underrättelsen om Rigas fall och Viborgs, och befarade en ny invasion af Danskarne? Var det möjligt, att i rådslagen om det tillkommande ej skulle blanda sig sorg och harm öfver förfluten vanstyrelse och närvarande nöd och förtryck? På riddarhuset inlemnade gamle Gyllencreutz ett memorial om orsakerna till ridderskapets och adelns utblottade tillstånd, som han härledde ur reduktionen, liqvidationen, stora kommissionens domar, knekt- och båtsmanshållet med ständiga

rekryteringar och påökning till tre- och fem-männingar, dragoners och trossdrängars uppsättande, banko-kapitalernas bortlånande, lönernas innehållande m. m. Hos presterna var missnöjet stort, ej blott öfver deras egen och deras åhörares fattigdom och nöd. »Man har nu tagit från bonden Herrans nattvard», utropade Svedberg, »ty man har tagit vinsäden från kyrkorna; det är aldrig någon så souverain konung, som icke i sådant sörjer för sina undersåtar»[1]). Med stor ifver yrkades bland presterna på fred, på afskaffande af åtskilliga missbruk m. m. och sinnesstämningen torde kunna bedömmas af ordföranden biskop Spegels förmaning: »Det är nu med riket, som med en fånge i Algier; man må icke disputera, huru han kommit i det tillståndet, utan tänka på att han må blifva frälst»[2]). — Borgerskapets fordran på förändring af näringslagstiftningen hafva vi redan omtalat; den återkom tidt och ofta vid öfverläggningarna och vann mycken anklang bland de andra stånden. »Om vi ej få ändring i rikets allmänna hushållning, så att en hvar får frihet att redeligen bruka sin handel och näring, så är lappri allt hvad vi göra», yttrade bland annat borgmästaren Hylteen; och köpman Grubb tillade: »om vi nu gåfve ut allt det som fordras, så är det då beställdt, och så tryter i höst eller åt året igen allt det som behöfves, och då äro vi ynkeligare än nu; huru länge kan man härda ut med detta? Om icke handeln blifver fri, så är fåfängt allt det vi göra»[3]). En sådan förändring förordades ock varmt af Nic. Tessin, Svedberg, Molin m. fl. och Urban Hiärne yttrade straxt i början af mötet, då man satte i fråga att höja lilla tullen: »lilla tullen trycker den fattige mycket; bättre att inrätta en fri handel och skaffa bort en hop onyttiga manufakturer, som trycka handeln, fanen i våld»[4]).

Andra ännu längre gående meningar kunde någon gång höras. Så yrkade biskop Svedberg i sekreta utskottet (19 Apr.) såsom vilkor för ständernas garanti af lån, som skulle upptagas, att D. Exc. skulle garantera, att medlen icke användes annorlunda, än af ständerna blefve aftaladt; och det heter i protokollet, att »detta bifölle alla»; men något formligt beslut derom fattades dock icke, och något yrkande derom framställdes ej vidare; tvärtom var man senare, såsom vi skola se, angelägen att

1) S. U:ts prot. d. 20 Apr.
2) Prestest. prot. d. 9 Maj.
3) S. U:ts prot. 23 Apr.
4) Adelns prot. 23 Maj. Prestest. prot. 15 och 25 Apr. S. U. prot. 7 Apr.

icke få något att göra med medlens användning. På riddarhuset yttrades en gång (23 Maj), att det vore nödigt att få veta, hvart alla kontributioner under de förflutna åren tagit vägen; men denna fordran nedtystades lätt genom hänvisning på konungens förbud till statskontoret att redovisa för någon annan än honom.

För dem, som gåfvo akt på dessa och andra tecken af den sinnesstämning, som rådde bland ständerna, torde det hafva förefallit sannolikt, att om de länge förblefvo samlade, det icke skulle aflöpa utan några ingrepp på regeringsmakten; och man kunde måhända frukta, att sådane, under då varande förhållanden och då konungen ännu lefde, endast skulle hafva ökat förvirringen och kanske påskyndat rikets undergång. Derföre beslöt rådet att med kraft inskrida och afbryta mötet. Det var Horn, som i nästa rådsammanträde, efter sedan man i sekreta utskottet hade begärt uppläsandet af Carl XI:s testamente, påkallade sina ämbetsbröders uppmärksamhet på de faror, som häraf kunde uppstå. »När jag kommer ihåg», sade han, »med hvad precautioner man ihopkallat detta möte, allenast till den ändan att de skulle skaffa nödiga medel, men de nu företaga sig annat, som dem icke angår, nämligen om regeringsformen och slika saker, och då man näst Guds hjelp hoppas få vår nådige konung hem, så önskar jag, att man snart måtte få slut på mötet, emedan jag för min del icke vill hafva ansvar för sådant, som de sig företaga. Jag fruktar ock, att någon af dem kunde blifva olycklig, om de få fortfara». Efter någon öfverläggning — hvarunder Horn önskade, att om D. Exc. fölle på den tanken, att ständerna borde skiljas, sådant måtte dem kungöras med fermeté — sändes befallning till tjenstförrättande landtmarskalken Cronhielm att uppkomma i rådet med tre ledamöter af hvart stånd. När de kommit, förestållde dem Wrede, att som ständerna och särdeles presterskapet begärt att få komma hem, så hade man utsatt en viss termin för mötets upphörande; att de nu hade att straxt utlåta sig, hvad de förmådde kontribuera till rikets försvar, och ju förr ju heldre göra slut deri, ty eljest vore de här icke nyttiga; att de icke måtte befatta sig med annat än det, hvarföre de voro hitkallade, icke tala om, hvilka författningar och reglementen kunde vara nyttiga eller skadliga, icke företaga sådana saker och deliberationer, som ej anginge orsaken till mötet. Sedan Horn yttrat sig i enahanda syfte, tackade

Cronhielm för meddelandet, och några invändningar afhördes icke, ehuru både Svedberg och Hylteen voro bland de deputerade[1]).

Följande dag anmältes i sekreta utskottet, hvad rådet haft att säga. Nu var Svedberg färdig att göra invändning: det är allt väl, att vi efter D. Exc:s befallning ej rådgöra om annat än det som angår vårt verk; men konungen vore borta ur riket och D. Exc. dödliga, gamla och få till antalet, så att hela verket kunde falla i två eller tre personers händer; derföre vore nödigt att tänka på rikets styrelse och derom rådgöra. Några af adeln funno detta vara väl påmint: men Cronhielm afbröt vidare tal derom med förklaring, att det icke vore tillåtet att befatta sig med det målet; efter befallning finge man icke röra dervid. Genom detta bestämda uppträdande skaffade Cronhielm aktning åt rådets föreskrift; sekreta utskottet fogade sig deri; dock ansågs det icke möjligt att hinna sluta på så få dagar, som rådet velat.

För att sporra ständernas verksamhet blef Cronhielm några dagar derefter åter uppkallad i rådet, der man sade honom, att man gerna ville låta ständerna vara här till hösten och rådpläga, men som de icke kunde skaffa medel, såge man icke, hvad de gjorde här; om någon olycka och vigtig ändring hände riket, så ville D. Exc. straxt kalla ständerna tillhopa; kommercierna ville de gerna upprätta, så mycket i deras makt stode; de hade ock skrifvit till konungen om rikets tillstånd och begärt, att rådet måtte förstärkas; men först och sist manade de ständerna att bereda tillgångar till de nödvändiga utgifterna; om ständerna ej kunde skaffa så många medel, som behöfdes, så ville D. Exc. vara ursäktade, om det ginge olyckligt, hvilket de bådo måtte föras till sekreta utskottets protokoll. Cronhielm framförde allt detta till sekreta utskottet men mötte från alla håll den klagan, att man icke förmådde åstadkomma mer; och Gyllencreutz utbrast: »D. Exc. vilja vara ursäktade; jag menar, att *vi* kunna ock vara ursäktade för Gud och hela verlden, när vi göra allt det vi förmå» — hvari andra instämde. Men den tryckande känslan af tillgångarnes otillräcklighet gjorde, att man nu gerna afstod från att vilja bestämma, huru de skulle användas. När Cronhielm omtalade, att rådsherrarne ärnat låta utbetala ett löneqvartal åt statens ämbetsmän, men sjelfva icke

[1]) Rådsprot. d. 20 Maj.

ville lyfta någon lön, så skyndade Hylteen, Svedberg och Gyllencreutz, den ene efter den andra, att förklara, att »hvad medlens disposition angår, så blanda vi oss icke deruti, och det förstå vi oss icke på; det censurera vi icke och befatta oss icke dermed» [1]).

Midt under denna håglösa nöd visade ständerna en storartad frikostighet mot en högt förtjent man — segraren vid Helsingborg. Han hade pantsatt det hus han egde på Blasieholmen för ett lån i banken på 15,000 rdr. och häftade ytterligare för 4,000 rdr räntor på skulden. Han begärde att få blifva qvitt sin skuld, mot det att banken finge öfvertaga huset. Men ständerna beslöto att efterskänka skulden och låta honom behålla huset. Gyllencreutz och flere andra af adeln klandrade denna frikostighet med bankens medel, d. v. s. med andras medel, då banken var i det tillstånd, att den ej kunde fullgöra sina förbindelser [2]).

Banken kunde nämligen icke allenast icke vid uppsägning återbetala låntagna kapitaler; den hade till och med svårt att ordentligt erlägga räntorna derpå. Gyllencreutz, som ända från bankens början varit med om bankoärendenas behandling, och andra jämte honom, yrkade både i sekreta utskottet och i stånden på nödvändigheten af en undersökning, hurudan ställningen var. Ett utskott till granskning af bankens tillstånd och förvaltning blef också tillsatt af de tre stånden, som garanterat banken; men utskottet hann icke att fullgöra sitt uppdrag, medan ständerna voro samlade, utan fick fortfara efter mötets slut. Någon verksam åtgärd till bankens återupphjelpande blef icke af mötet vidtagen [3]).

Miss-stämningen mellan rådet och ständerna — eller en del af dem — ökades sannolikt af en annan fråga, som samtidigt med den om ständernas åtskiljande var å bane, nämligen frågan om en beskickning från ständerna till konungen. Den väcktes först på riddarhuset (d. 23 Apr.) af en kammarherre Erik Sparre;

[1]) S. U:ts prot. d. 25 Maj. Af de kungl. råden skulle dock Frölich få ut sin lön, emedan han icke hade något annat att lefva af. — Axel Lewenhaupt, som icke var ledamot af S. U. men likväl var tillstädes och blandade sig i diskussionen, mente, att det nog fanns penningar i landet, och att en souverain konung och senat kunde taga ut dem: men han fick icke något medhåll af S. U:ts ledamöter.

[2]) S. U:ts prot. d. 24 och 25 Maj. Adelns prot. 7 Juni. Reservationer bland bilagorna.

[3]) Adelns prot. 15 Apr., 7 Juni. Prest. prot. 15, 16, 26 Apr. S. U:ts prot. 25 Maj.

upptogs sedan i sekreta utskottet och hade många ifriga förespråkare, bland dem Nicodemus Tessin och biskop Svedberg, hvilka begge jämte andra skäl för beskickningen åberopade prinsessan Ulrika Eleonoras önskan. Sekreta utskottet beslöt verkligen (5 Maj) att »sända ut några till H. Maj:t för att se, huru H. Maj:t mår». — Men saken hade också motståndare, bland dem både den ordinarie och den vikarierande landtmarskalken; och rådet ställde sig från början kyligt och misstroget mot förslaget, hvilket också led af en viss oklarhet rörande ändamålet med beskickningen. Då det sades vara att underrätta sig om konungens tillstånd, så invändes, att derom hade man underrättelser genom bref. Åter då det sades vara att betyga konungen ständernas vördnad, så anmärkte Cronhielm, att hvarken konungen eller ständerna vore betjenta med, att någon sändes allenast för att complimentera — eller såsom Horn i rådet uttryckte sig: det är fåfängt att skicka och complimentera, ty complimenter aktar konungen icke. Något verkligare ärende måste beskickningen hafva, och det kunde ej vara något annat än att underrätta konungen om rikets tillstånd, ehuru några bestridde, att detta var meningen. Men häri låg förmodligen stötestenen: rådet hade, såsom vi berättat, redan före ständernas sammankallande utsändt en kanslitjensteman för att gifva konungen fullständiga upplysningar, och ansåg derföre en ny beskickning i samma ändamål onödig; befarade väl också, att ständerna skulle utse till sändebud någon, som kunde ställa till oreda — »någon brouillon», såsom Wrede uttryckte sig. Valet föll sig svårt; flere föreslogos men ursäktade sig. Ändtligen förenade sig sekreta utskottet (d. 24 Maj) derom, att en af de utskickade skulle vara general-major Dücher; och man begärde, att rådet skulle gifva honom instruktion. Men rådet vägrade att befatta sig dermed, emedan det ansåg hela saken onödig; ständerna måtte gerna utse sändemän, en eller flere, men icke Dücher, ty han vore för K. Maj:ts tjenst omistelig här hemma, — han var en af dem åt hvilka man uppdragit att sörja för Stockholms försvar; sändemännen skulle af rådet få pass och rekommendation; men rådet förmodade, att de icke skulle på ständernas vägnar hos konungen föredraga några besvär, emedan det ej torde vara H. Maj:t behagligt, ej heller der i främmande land anständigt och gagneligt. När detta rådets uttalande anmältes på riddarhuset, fann man bäst att låta frågan förfalla. Väl sökte Tessin

att vid mötets slut återväcka den, med beskyllningar mot Cronhielm, som då återlemnat ordförandeskapet till Clerk, att han ej riktigt framfört rådets ord, men det blef ingenting utaf; måhända tänkte de flesta med Clerk: »hvem vet, huru det skulle vara Hans Maj:t behagligt? Vi äro ständer i ett suveränt rike». [1])

Oaktadt den foglighet, hvarmed ständerna i mycket fallit undan för rådets vilja, dristade de dock gifva utryck åt sina önskningar och sin klagan i de skrifter, hvilka såsom resultat af deras öfverläggningar vid mötets slut till rådet öfverlemnades, och hvilka synas ega den vigt, att deras innehåll förtjenar en närmare redogörelse, äfven om ett och annat af det, som förut i vår framställning förekommit, dervid skulle behöfva upprepas.

Af dessa skrifter höll sig svaret på den allmänna propositionen såsom vanligt inom de allmänt kända förhållandenas område. Af större intresse äro *svaren på den sekreta propositionen*. Så vidt denna rörde förhållandet till *utrikes* makter, besvarades den af sekreta utskottet, som efter en öfversigt af hvad som förelupit intil antagandet af neutraliteten för Tyskland, uttalade ständernas erkänsla för rådets möda och sorgfällighet, med bön, att D. Exc. ville lämpa sina rådslag derhän, att den önskeliga freden kunde erhållas, »görande oss den försäkran, att H. K. M. lärer det allt med kunglig nåd upptaga».

Då den del af sekreta propositionen, som rörde de *inrikes* ärenderna, blifvit meddelad samtlige ständerna, blef svaret derpå också af dessa afgifvet. Det handlade företrädesvis om utvägarne till att anskaffa medel och upptog de beslut härom, som redan äro nämnda. Men som landet icke förmådde genom kontributioner och gärder åstadkomma så mycket som behöfdes, funno ständerna ingen annan utväg vara öfrig, än upplåning utomlands, »då nöden lärer tvinga riket att pantsätta kanske länder och provinser, som kostat så mycket svenskt blod och oftare med blodiga skjortor än med penningar återskaffas». Och då riket egde en myckenhet af troféer i stycken af koppar, så vore det till rikets tjenst, om man försökte att på dem in- eller utrikes upplåna något. Fastän ständerna bjudit till att göra, hvad i deras krafter stått, måste de beklaga, att det ingalunda svarade, mot hvad som oundgängligen betarfvades; och skulle

[1]) Adelns prot. d. 25 Maj, 7, 8 Juni 1710. S. U:s prot. 6, 11 Juni. Rådsprot. 11 Juni.

kriget längre fortvara, eller än en gång någon olycklig händelse inträffa, så vore omöjligt att se, huru riket skulle kunna frälsas. Altså vore intet annat medel än att söka och antaga freden; »och derföre», heter det, »förse vi oss till D. Exc., hvilkom verket och rikets styrelse af H. K. M. är anförtrodd, att de täckas drifva och lämpa saken derhän, att vi kunde komma ju förr desto heldre till en dräglig fred med Danmark, då vi sedan skulle kunna så mycket lättare sköta och utföra det öfriga, om vi voro på den ena sidan fria». — Den gjorda anmaningen att rekrytera ständdragonerna upptages också i detta ständernas svar, men endast för att mötas med den förklaring, att det vore ogörligt, och med erinran att det stridde mot det ursprungliga aftalet. — Till och med uti en sak, hvari något yttrande af ständerna icke blifvit äskadt, tilläto de sig att »anföra en ödmjuk påminnelse», i det de, med anledning af den fara, som under sist förlidne vinter hotat Carlskrona, hemställde, om icke flottan, i händelse af någon Danskarnes framgång. skulle hafva bättre säkerhet i Stockholm eller annorstädes. Slutligen förklarade ständerna sig draga till D. Exc. det vissa förtroende, att de skulle hafva i gunstigt minne, hvad de mundtligen lofvat, nämligen att ständerna skulle blifva åter sammankallade, ifall några sådana händelser inträffade, hvarpå hela rikets välfärd kunde bero. [1])

Ej nog med att ständerna sålunda uttalade sin fordran att blifva hörda vid de hvälfningar, som framtiden kunde medföra, läto de icke af rådets förbud mot andragande af besvär förhindra sig att framlägga en dyster teckning af landets och undersåtarnes närvarande tillstånd. Detta skedde genom en särskild skrift, som åtföljde svaret på den sekreta propositionen och der motiverades sålunda: som vi äro förpligtade att befordra vår konungs och dess rikes bästa, så hafva vi härhos fogat våra underdåniga tankar om hela rikets välfärds upprätthållande, med ödmjuk bön att D. Exc. ville det gunstigt upptaga och i allt det, som i D. Exc:s makt står i H. M:ts frånvaro att göra, vara oss behjelpliga, att vi kunde komma till att åtnjuta någon

[1]) I konceptet till detta svar på sekr. propositionen (i Riksarkivet) förekommer såsom den sista, en annan punkt, hvilken blifvit öfverstruken och ej ingått i originalet. Den lyder: »Sist bedröfvar oss, att vi ej hafva säker kunskap om H. K. M:ts tillstånd, mindre någon visshet om hans hemkomst — — kunnandes man intet annat göra än vänta det goda och frukta för det onda, då försigtigheten lärer fordra att taga tidiga och mogna råd, så att riket vid någon bedröflig händelse icke alldeles ginge under». Det synes, huru mycket man redan nu tänkte på möjligheten af konungens frånfälle.

förkofran; men hvad i D. Exc:s makt icke står, att de ville det vid H. M:ts lyckliga hemkomst i bästa måtto såsom vår underdåniga bön hos H. M:t rekommendera.

Den sålunda förordade skriften kallades »*berättelse om K. Maj:ts trogna undersåtars och ständers nu för tiden varande släta tillstånd* och huru genom deras välgång och upprättelse det allmänna bästa förmodas kunna igen blifva befordradt». Innehållet är i korthet följande: En otrolig medellöshet hade mött och hindrat ständernas bemödanden att finna utvägar till behofvens fyllande. Man hade väl tyckt, att en och annan efter utvärtes anseendet skulle hafva någon egendom; men dermed vore så beskaffadt, att sådan egendom antingen vore på allehanda sätt besvärad och osäker [1]) eller intet gällande, eller ock dess egare utan reda medel, varandes osäkerheten och misskrediten allmänt så stor, att största delen ringa hade att tillgå, särdeles sedan lånebanken råkat så olyckligen i misskredit, att undersåtarne, som nästan alla sina redbara medel der insatt, icke något deraf finge kommendera och nyttja utom det ringa intresset; så att ögonskenligen allt måste af sig sjelft förfalla, der icke på detta eländet af kunglig nåd kunde ske någon förändring. Det vore visserligen så, att medan kriget varade, sådant icke gerna kunde fullkomligen verkställas; men så lefde man dock i den underdåniga förhoppningen, att Gud lärer beveka H. K. M. att ju förr ju heldre tänka på de medel och vägar, som kunde lända till befordran af dess trogna undersåtars uppkomst och välgång.

Derefter framställes den allmänna torftigheten och dess särskilda orsaker för hvart och ett af de fyra stånden. *Bondeståndet* hade i förra tider, då utlagorna voro ringa och drägliga, suttit i godt välstånd, hvilket varat intill de senare tider, ja ännu i mannaminne, att mestadels alla bönder hade i sina hus silfverbälten, silfverbägare, skedar m. m. — ja mången satt rik och behållen och kunde uppföda sina barn i studier. Men nu deremot voro de samt- och synnerligen alldeles i grund så utarmade, att de hvarken kunde fulleligen betala sina utlagor, ej heller hade krafter att så häfda sina hemman, som tillbörligt vore; ja de hade med allt sitt arbete icke födan, utan måste med största elände och besvär draga lifvet fram, derföre att de voro under så stor last af utlagor och restantier, att de aldrig fingo tid att

[1]) Reduktions- och räfste-anspråk?

repa sig, utan tvungos att sälja sin säd om hösten till ringa pris och om våren köpa den dubbelt så högt igen. Det vore väl sannt, att de svåra missväxtåren ökat böndernas liksom andras armod; men så vore derhos att betänka, att så länge den, som brukade jorden, vore kraftlös och ej mäktade häfda den så, som sig borde, så vore aldrig att vänta ymnighet på säd. Ty när en åkerman icke hade halfdelen, ja kanske icke tredjedelen af den arbetshjelp, dragare och afvel, som för hans hemmans rätta häfd behöfdes, ej heller ett korn gammal säd om hösten till utsäde, så vore omöjligt att vänta annat än missvext eller svag skörd; hafvandes man i de svåra hungersåren af förfarenheten ögonskenligen sett, att de få, som varit försedda med nödigt folk, dragare, afvel och utsäde, hade mestadels temligen begått sig. Och som ståndets fattigdom vore uppenbar, så voro ock orsakerna dertill handgripliga, nämligen utlagornas, kontributionernas, gärdernas m. m. myckenhet och storlek så i fredssom krigstider, det svåra knekte- och båtsmanshållet jämte rytteriet, som i sig sjelft vore godt och nyttigt inrättadt, men på mångahanda sätt genom ovanliga legor, munteringar, utredningar o. a. så tryckte den fattige skattdragaren både i krigs- och fredliga tider, att han aldrig kunde komma sig före, hvartill ock komme en stor del af uppbördsmännernas hårdhet och egennytta.

Borgerskapet vore nu så afsigkommet och försvagadt, att det föga behållit någon liknelse af sitt förra välstånd, utan dagligen liksom bortsmälte, hvilket deraf kunde skönjas, att antalet af borgare, öfverallt att räkna, icke stege till hälften af hvad det varit 1700, varande snart ingen mer, som ville vinna burskap, så att icke allenast handel utan ock konster och handtverk liksom bortdoge; den utrikes handeln och krediten hos de främmande vore så förfallen, att hos dem intet stode att commendera, utan de svenske hade blifvit deras tjenare och voro nu nästan icke ens dertill betrodda.[1]) Orsakerna voro: de andra ståndens medellöshet — ty der inga köpare äro, der är ej heller stort att sälja: tvånget i handeln, särdeles den utländska; de stora och odrägliga kontributioner, båtsmans- och vakthållningar, som i många år men i synnerhet i dessa tio krigs-

[1]) Hylteen uppgaf i S. U. d. 6 Maj, att sedan 1704 i Stockholm ingen ny borgare tillkommit, som egde tusen daler; och d. 23 April att hvarje gång kontributionen utsöktes, några borgare gingo under.

åren blifvit pålagda och utgjorda, oaktadt att talet på borgare så märkeligen förminskats; långsamheten i exekution och rättegångssaker m. m.

Presterskapets trångmål vore så allmänt, att med få undantag dem tröte deras dagliga föda, och en stor del af dem måste lefva i svårt arbete såsom bönder. Orsaken var först deras åhörares fattigdom och sedan de många kontributioner, gärder, knekte- och dragonhåll, löningars afsaknad m. m.

Ridderskapet och Adelns medlemmar voro alla, utom några rätt få, bragta i ett sådant tillstånd, att de antingen voro torftiga och gäldbundna eller ock med stor knapphet kunde bringa sig igenom, att de icke kunde med eftertryck tjena sin öfverhet eller uppfostra sina barn i studier och tjenliga öfningar, än mindre kosta på dem några resor, hvilket skulle föra öfver riket en sådan skada, att den icke stode i lång tid att bota, »utan lärer allt stanna uti ett mörker om icke dumhet». Orsakerna till adelns utblottade tillstånd voro allmänt kunniga, hvartill ock komme de mångåriga svåra kontributioner (som för adeln och alla ständerna varit allenast för vissa år åtagna, men nu varat i nästan 30 års tid); adelsfanans upprättande många gånger, dragoners och trossdrängars utgörande och rekryterande, knekte- och båtsmanshållet med deras rekrytering och fördubblingar, tre- och femmänningar, löningars indragande, många års missvext, och att de i några år litet eller intet njutit af sina fattiga bondehemman och dock måst för dem kontribuera.

Af allt detta syntes undersåtarnes nöd och huru den vore förorsakad; och som deraf vore lätt att sluta, hvad rådet dervid borde vara, så fördristade man sig att nämna det, nämligen att befordra K. M:ts undersåtars välstånd och förmögenhet samt egendomens säkerhet, jämväl att alla måtte få tillfälle att redligen bruka sin näring. Der undersåtarne voro förmögne, der vore ock öfverheten rik och mäktig, och den säkraste skattkammaren vore undersåtarnes välstånd, ty der förvarades skatten säkrast och vore alltid, när så behöfdes, genom billiga vägar att tillgå. Detta kunde synas vara alltför generaliter sagdt, men så understodo de sig icke att gå till sjelfva saken och omständigheterna vidare, utan hoppades, att H. K. M. ville af kunglig nåd och mildhet tänka på sina trogna undersåtars upprättelse ur deras nöd.

Sådant var innehållet af denna märkliga handling, som man kan anse såsom en klagoskrift mot hela den styrelse, under hvars järnhand alla samhällsklasser sågo sitt välstånd krossas.

En annan ständernas skrift till rådet om *de egennyttigheter som gingo i svang* var riktad mot tjenstemän, som dels vid uppbörden af skatter, dels vid utbetalningar för kronans räkning visste att göra sig otillbörlig vinst. Beskyllningen var allmän och saknade bevis; men ständerna mente, att förhållandet kunde nogsamt bedömas deraf, att »mången ringa betjent, som af sig sjelf intet eger, sitter ock vid ringa lön, utan handel och köpenskap, kan sig på kort tid bringa till stora rikedomar. Huru det tillgår, kan hvar och en lätteligen döma, fast ingen i synnerhet må sig åtaga att klaga deröfver». D. Exc. ombådos att finna någon utväg, huru egennyttigheten måtte varda straffad och för framtiden förekommen. — När denna skrifvelse sändes omkring till stånden för att underskrifvas och kom till presterna, tvekade biskop Spegel, huruvida de kunde underskrifva den, då de icke kunde hafva så noga kunskap om förhållandena; men »härtill svarades af alla enhälleligen, att ingen lärer kunna eller vilja undandraga sig att underskrifva densamma, så vida altsammans är sannt, som deri förmäles». [1]) Berättelsen visar, huru allmän öfvertygelsen var om tjenstemäns orättrådighet; och undersökningar, som här och der höllos, ådagalade att klagomålen icke saknade grund, om de än voro öfverdrifna.

De öfverläggningar, som hade förts om anskaffande af större penningmedel, fingo till resultat en i rådets och ständernas gemensamma namn utfärdad skrifvelse, genom hvilken först hvar och en af adeln, presterskapet och borgarne öfver hela Sverige och den del af Finland, som för fiendens infall var fri, ålades att förklara sig, med huru mycket han nu strax kunde komma fäderneslandet till hjelp antingen genom försträckning eller gåfva; skolande alla, som gjorde försträckning i penningar, silfver eller varor efter ortens markegång, undfå fullkomlig betalning efter betingade vilkor, eller när Gud förlänade freden, om de kunde förmås att vänta så länge; och det utan att befara någon efterräkning eller åtal. Men de, som icke kunde komma till väga något förskott, väntade man, skulle af sin förmögenhet förära något till publicum. De i Stockholm boende eller vid mötet

[1]) Prestest. prot. d. 3 Juni.

befullmäktigade hade föregått med exempel; och nu skulle landshöfdingarna sammankalla de i hvarje län boende af adel, prester och borgare, hvart stånd särskildt; och ehuru det lemnades i hvars och ens fria vilja att förklara sig till det, som han i sitt samvete funne sig kunna åstadkomma, så vore hvar redlig svensk mans skyldighet mot öfverhet och fäderneslаnd så stor, att ingen borde sig undandraga. Derföre skulle landshöfdingen författa en specifikation på hvar och en, som förklarade sig till något, med summan derhos, samt en annan lista på dem, som icke funno sina vilkor tillåta att något häri göra, hvarhos skulle antecknas deras orsaker och ursäkter. Men der någon vore, som, ehuru af kundbar förmögenhet, icke ville sig till något beqväma, eller ock gjorde det så ringa, att det vore oanständigt eller för litet mot dess förmögenhet, då skulle dess namn sättas för sig sjelft. Dernäst skulle innehafvare af kronans pantsatta gods och räntor på samma sätt genom landshöfdingarna föreställas, att några af dem frivilligt erbjudit sig att afstå, somliga hela, andra halfva detta års ränta, då de ock torde sammaledes visa sin villighet; dock skulle härvid intet tvång vara, ej heller detta dragas till exempel. Slutligen hade samtliga ständerna förenat sig derom, att de reda penningar, som funnos i kyrkorna och icke så snart behöfdes till bygnad eller annat trångmål, äfven som det kyrkosilfver, som icke till gudstjensten behöfdes, skulle lemnas till närmaste ränteri mot Kammarkollegii förskrifning så på kapital som årligt intresse; och skulle allt återbetalas efter freden; för öfrigt lemnades det till konsistorierna att häri med första göra slut, med presternas och församlingarnas vetskap och samtycke. [1])

Alla dessa skrifter, som äro daterade d. 2 Juni, blefvo den 6 Juni till rådet framlemnade men icke offentliggjorda.

Dagen derpå fingo ständerna del af ett nyss från konungen ankommet bref, dateradt i Bender d. 28 April. — således ovanligt färskt, föga mer än fem veckor gammalt. Det uttalade konungens förnöjelse öfver segern vid Helsingborg och hans förtroende till sina undersåtar, att de samtliga skulle använda sitt

[1]) Mot användandet af kyrkornas medel och silfver hade i synnerhet Svedberg opponerat sig. Besynnerligt nog tyckes Svedberg sjelf i presteståndet hafva gifvit anvisning på kyrkosilfret med den sunda anmärkning, att »det vore bättre gifva det till, än att fienden det borttoge» (prest. prot. d. 12 April). Men i S. U. d. 5 Maj kämpade han emot samma förslag, och då landtmarskalken frågade: »Än om fienden kommer, huru går det då med kyrkorna»? svarade Svedberg: »Fienden rör icke dem».

yttersta till att fullgöra alla hans till rådet och defensionskommissionen afgångna befallningar och tillfölje deraf anskaffa allt, som till fiendens afvärjande erfordrades, »på det Vi» — så slutar brefvet — »vid Vårt, vill Gud, nu snart närmare annalkande till Vårt rikes gränsor måge finna så mycket större lätthet att dämpa Ryssens högmod och således förskaffa Våra trogna undersåtar en hederlig och fördelaktig fred». Om också uppmaningen till nya ansträngningar säkerligen väckte bekymmer hos dem, som rätt kände konungens oböjlighet, så var dock löftet om hans annalkande en ljusglimt, som bådade möjligheten af bättre tider; brefvet blef derföre tryckt och utdeladt för att lifva modet genom hopp om konungens återkomst.

Följande dag, d. 8 Juni, skedde mötets formliga afslutning med riksdagspredikan, afskedstal o. s. v. Det tryckta mötesbeslutet som icke var något annat än en i kongl. kansliet gjord omskrifning af ständernas ofvannämda svar på den allmänna propositionen, uttalade ständernas bedröfvelse öfver konungens bortovaro och löfte att hafva lif, blod och välfärd osparade för hans tjenst och fosterlandets försvar; omtalade de kontributioner, som ständerna åtagit sig; upprepade och bekräftade de försäkringar, som vid riksdagarne 1686 och 1689 blifvit gifna, om riktig betalning till dem, som gingo K. M. tillhanda med förskott; lofvade att afgången vid de ständiga regementen till häst och fot, nu och så länge kriget påstod, skulle ersättas, — ett löfte hvari förmodligen ligger en tyst protest mot konungens fordran på rekrytering af de extraordinära regementena, ståndragoner, tre- och femmänningar m. m. Till sist uttalades ständernas tacksägelse till de kungliga råden för deras sorgfällighet, möda och flit i dessa mycket svåra och bekymmersamma tider, och en bön att de icke ville tröttas vid den svåra bördan.

Ännu en skrifvelse från ständerna fick rådet några dagar efter mötets slut emottaga. Vi hafva omtalat den ovilja, som vid mötet rådde, öfver det öfverflödiga lefnadssätt, som tärde på landets knappa tillgångar. Yppigheten och ostadigheten i kläder, möbler, vagnar m. m. sades i alla stånd hafva tagit öfverhand under den förflutna tiden, men i synnerhet under krigsåren så ökats, att dervid intet mått vore, och ingen ändring häri vore att vänta, om icke höga öfverhetens makt och myndighet mellankomme. Stånden hade öfverlagt härom och uppgjort, hvart för sig, förslag till föreskrifter om klädedrägt, möb-

ler, välfägnad vid bröllopp och begrafningar m. m. Dessa förslag öfverlemnades till rådet med anhållan, att D. Exc. måtte, så snart som någonsin möjligt vore, låta utgå en förordning härom, då ständerna icke betviflade, att Hans Maj:t skulle låta sig det väl behaga. [1])

De från mötet utgångna skrifvelserna voro ställda till rådet och kommo ej längre. Hvad ständerna beviljat eller föreslagit för att skaffa penningar, blef snart satt i verket. Deras öfriga framställningar tjenade väl i viss mon att gifva styrka åt rådets egen uppfattning af förhållandena, men blefvo icke af rådet åberopade, äfven då rådet till konungen frambar samma önskningar, som ständerna uttalat. Så skedde, då rådet gång efter annan bad, att konungen »för Guds och sitt eget högst beträngda rikes skull täcktes hugna detsamma med sin skyndsamma hemkomst till dess beskydd och räddning», samt framhöll nödvändigheten att förstärka rådets antal. Likaså då rådet framkastade nyttan af att sälja eller förmynta troféerna, eller yrkade på nödvändigheten att sluta fred, undvek det att nämna, att ständerna uttryckt samma mening. [2])

Det är tydligt, att rådet ville göra så litet buller som möjligt af ständerna och deras verksamhet. Det hade missräknat sig på deras förmåga att komma statsverket till hjelp; och det erkände detta inför konungen. — »Vårt förnämsta afseende», skref det d. 13 Juni, »med ständernas utskott och sammankomt att få några medel ihop, synes icke hafva tjent till annat än att så mycket mer röja deras stora oförmögenhet och fattigdom».

Dessa ord, som kanske mest användts för att styrka rådets uppgifter om den allmänna nöden och bristen, återkastades af konungen för att nedtysta talet om att åter sammankalla ständerna, när sådant tal väcktes.

Detta skedde snart nog. När efter Riga äfven Reval, det sista liksom det första fotfästet för det Svenska väldet i Östersjöprovinserna, hade fallit i Rysssanes hand; när Viborgs och Kexholms eröfring öppnat för dem tillträdet till Finland; när

[1]) Ständernas skrifvelse om öfverflöds hämmande, odat. men »insinuerad d. 13 Juni», är undertecknad blott af de 3 högre ståndens talmän och gäller endast dessa stånd. Ett memorial, på bondeståndets vägnar undertecknadt af Hans Staffansson, uttalande önskan om en förordning, att »det ståndets ledamöter ej måtte få apa efter de andra ståndens manér och moder utan förblifva vid hvar landsorts vanliga och forna bondesed», finnes bland riksdags-acta i Riksarkivet; men huruvida någon skrifvelse derom kommit till rådet, kan jag icke säga.

[2]) Rådets bref till Konungen 4 Juni och 30 Juli: Hist. Handl. V. 48, 97, 50.

dertill pesten utbrutit i det egentliga Sverige och ytterligare förlamade dess krafter, under det att hoppet om konungens hemkomst allt jämt gäckades; då stegrades hos rådsherrarne känslan af deras vanmakt nära till hopplöshet. Efter De la Gardies död, och innan de nya utnämningar till kungl. råd, som konungen ändtligen d. 30 Aug. låtit ske, hade hunnit blifva kände i Stockholm, voro de endast sex; af dessa hade Frölich sjuknat och Gyllenstierna bortkallats af sin tjenstgöring hos enkedrottningen; på de återstående fyra, Wrede, Falkenberg, Posse och Horn, föll bördan af hela riksstyrelsen med öfverväldigande tyngd. I ett om djup nedslagenhet vittnande bref af d. 27 Okt. 1710 framlade rådet å nyo för konungen en teckning af rikets förtviflade tillstånd och sin egen oförmögenhet att rädda det från undergång, som endast genom konungens hemkomst och en snar fred kunde afböjas, ehuru fred svårligen skulle kunna erhållas, »med mindre man något måste cedera och afstå»; begärde uttrycklig befallning eller nådigt tillstånd att med K. Maj:ts trogna undersåtars samråd »taga *alla* sådane mått och utvägar, som i dy mål kunde pröfvas de gör- och drägligaste», samt hemstälde derföre om tillåtelse att få å nyo sammankalla ständerna för att med dem öfverlägga, om hvad »i ofvan bemälte måtto *så väl som eljest*» kunde lända till K. Maj:ts kronas höghet och rätt samt dess rikes välfärd och trygghet.

Då rådet sålunda satte i fråga att åter möta ständerna, fann det också för godt att söka tillfredsställa några af de önskningar, som vid utskottsmötet blifvit med eftertryck framhållna. Det begärde derföre i samma bref till konungen, att reduktionen och alla andra gamla efterräkningar ändtligen enligt konungens redan d. 13 April 1700 gifna löfte skulle upphöra, ja till och med att besvär mot reduktionen skulle få upptagas till pröfning och afgörande, eftersom en allmän klagan förspordes bland undersåtarne, att de mycket plågades och qvaldes med hvarjehanda observationer, så att de icke kunde vara säkra i sin välfångna egendom, eller deröfver ingå någon handel och vandel, mindre få igen, hvad de förmente vara dem utan skäl ifrånkändt. Likaså framfördes nu, att undersåtarne i gemen vid ständernas sista sammankomst klagat, att deras oförmögenhet till stor del härrörde deraf, att deras handel och vandel samt annan näring vore genom monopolier och mera dylikt mycket tvungna; och rådet hemställde om tillåtelse för sig att med

vederbörande kollegier ransaka öfver dessa klagomål och deruti göra det slut, som pröfvades vara skäligt och för det allmänna bästa gagneligt. [1])

Så bragtes åtminstone en del af ständernas önskningar och klagomål fram till konungens kännedom. Mycket var dermed icke vunnet: Konungen infordrade blott kollegiers och reduktions-deputerades utlåtanden härom, och afhjelpandet lät vänta på sig. Men hvad ständerna framför allt önskade, var konungens hemkomst och en snar fred; och i dessa begge afseenden var konungen otillgänglig för skäl som för böner.

Om man anser hufvuduppgiften för ständernas möte 1710 hafva varit att skaffa nödiga medel till ett kraftigt fortsättande af kriget, så måste man betrakta det såsom temligen misslyckadt, då det icke mäktade uträtta mycket för att fylla det gapande svalget mellan statens inkomster och utgifter, då det snarare, såsom både rådet och konungen yttrade, endast tjenade till att röja den allmänna oförmögenheten och fattigdomen. Dock saknade mötet icke derföre betydelse — icke ens för statshushållningen, om än de pålagor, som detta möte beviljade, voro ringa i jämförelse med dem, som konungen eller rådet både förut och efteråt, utan något hörande af ständer, påbjödo.[2]) Att mötet upprepade de försäkringar, som föregående riksdagar gifvit om betalning af de lån, som för krigets behof kunde upptagas, tjenade till styrka för de kommande årens finansåtgärder. Men bevekelsegrunden till utskottsmötets sammankallande var, såsom vi förut berättat, icke blott hoppet att erhålla någon hjelp för statsverket, utan fastmer rådets känsla af sin egen vanmakt mot de öfverhängande farorna och dess önskan att med ständerna dela bekymren och ansvaret och derigenom liksom vinna ett fastare underlag för sin myndighet. I detta hänseende kan man säga, att det erkännande af rådets verksamhet och makt,

---

[1]) Rådets bref till Konungen d. 27 Okt. 1710, i Hist. Handl. V, 108—137.

[2]) Äfven angående pålagor, som vid detta möte varit föremål för öfverläggning, fattade rådet sedermera andra beslut än ständerna. Genom rådets påbud om kontribution, d. 23 Jan. 1711, fördubblades afgiften på peruker och fontanger från 1 till 2 d. s. m. (för tjenstefolk lemnades afgiftsbeloppet orördt), lilla tullen och accisen m. fl. pålagor höjdes med en fjerdedel, och en ny extra ordinär hjelp påbjöds, nämligen en afgift på eldstäder. Jfr här ofvan p. 27. Afgiften för åkdon mer än fördubblades genom påbudet d. 10 Jan. 1712.

som mötet uttalade, ej kunde annat än gifva åt den inhemska styrelsens myndighet och anseende ett välbehöfligt ehuru föga tillräckligt stöd.

Men det är i ett annat afseende, som mötet har sin förnämsta betydelse. Rådsherrarne, då de i Februari öfverlade om dess sammankallande, förbisågo icke, att mötet skulle kunna blifva ett tillfälle för ständerna att »komma fram med sina lamentationer»; men de hoppades att kunna förebygga detta. Sådant lyckades likväl endast till en början; det var omöjligt att på längd tillbakahålla, hvad som rörde sig i allas tankar. Att ständerna så öppet gåfvo uttryck åt sin klagan och framställde sitt betryck, att de tillbakavisade en del af de fordringar, som ställdes på dem, att de uppmanade rådet att söka fred, att de förbehöllo sig att blifva åter sammankallade, om någon vigtig händelse inträffade — allt detta hade väl icke någon omedelbar påföljd, men visar, att det allmänna tänkesättet hunnit en vändpunkt, att den uppfattning af statsrätten, som före 1680-talet varit rådande, icke var alldeles utslocknad utan började att åter vinna krafter; och man kan väl säga, att 1710 års möte mera liknar en förelöpare till 1714 och 1719 än en efterföljare till 1689 och 1693.

Om »Mémoires de Chanut»

AF

MARTIN WEIBULL.

År 1674 utkom i Paris för första gången det memoirverk, som ingått i den europeiska literaturen under titel »Memoires de Chanut». Det väckte vid sitt första framträdande stor uppmärksamhet, och detta af flera samverkande orsaker. Ej blott var nämligen detta verk ett af de första försöken inom den franska literaturen att i memoirform sammangjuta diplomatiska depescher[1]). Chanuts namn, som sågs på titelbladet var äfven ett af den franska diplomatiens berömdaste namn under det 17:de århundradet; om något, måste det ingifva en hög tanke i fråga om bokens tillförlitlighet. Därtill rörde ju också dessa memoirer det nyss på den historiska skådeplatsen utträdda Sverige under det tidskifte, då det mer än någonsin efter Gustaf Adolfs uppträdande 1630 fäst Europas ögon vid sig, under den Vestfaliska fredens år och hans dotters, drottning Kristinas regering. Hon, som beredt verlden så mycken öfverraskning, då hon plötsligt lemnat sin tron, sin tro och sitt land, var detta memoirverks hufvudperson; genom alla dess tre delar stod hon i förgrunden, men i den tredje var hon tillika — och jämte henne några af dem, som hört till hennes forna omgifning i Stockholm t. ex. Bourdelot,

---

[1]) Man hade väl förut sett en del Lettres et Négociations utgifna, sådane som t. ex. de af Vicquefort i L'Ambassadeur som mönster för diplomater prisade Lettres du cardinal d'Ossat (1624), eller Lettres de Servien et d'Avaux från Vestfaliska fredskongressen (1650); men hela mängden af det 17:de århundradet rörande politiska memoirer — så väl som äfven brefväxlingarne — utkom först senare: Memoires de Terlon 1682, d'Estrades 1709, Gramont 1716, Brienne 1717, Richelieu 1730 o. s. v. Den rika samtida memoirliteraturen från Frondetiden, som åt denna literaturgren gifvit dess moderna form och färg, blef först in i det 18:de århundradet utgifven.

— en vid denna tid för hela Paris väl bekant personlighet — skildrad på ett så personligt och närgånget sätt, att man aldrig tillförne sett dess make uti en på ett sändebuds officiella berättelse hvilande framställning. Detta väckte kanske någon betänklighet, men bidrog kanske, äfven det, sådan verlden varit och är, till att fängsla uppmärksamheten.

Visserligen hade väl något liknande årtiondet förut förekommit, när den venetianske ambassadören Angelo Correrს Relation de la cour de Rome 1663 utgafs från Leyden, men om denna skrifts trovärdighet visste man ej rätt hvad man skulle tänka, då det italienska originalet aldrig framträdt[1]). Dessa memoirer däremot uppträdde med ett »privilege du Roy» — Ludvig XIV St. Germain en Laye 1670 — i spetsen för sig och i i detta fans ett tillkännagifvande, att de blifvit »veues et examinés par le sieur de Mezeray, historiographe de France». Ministern, konungen, historiografen alltså: hvad kunde man mera begära? Boken blef också betraktad som Chanuts, och under auktoriteten af hans högt ansedda namn kom den, i trots af alla betänkligheter och i trots af de inre motsägelser, som finnas i dess olika delar, att läggas undan för efterverlden såsom ett grundlag för drottning Kristinas historia och uppfattningen af hennes personlighet.

En fans det emellertid som vid bokens framträdande gjorde insaga mot den samma, och det var drottning Kristina sjelf. Drottningen lefde då i Roma. För tredje gången och för alltid hade hon 8 år förut (1667) lemnat Sverige. Hon var fullkomligt uppgången i sina nya italienska förhållanden, då underrättelsen att man i Paris utgaf historien om hennes regering i Sverige, åter förde hennes tankar till det längesedan förflutna. Nyheten blef henne meddelad af ingen annan än Bourdelot, som i denna bok äfven för sig sjelf hade ett intresse att bevaka.

[1]) Angelo Correrს Relation de la cour de Rome faite l'an 1660, i hvilken äfven drottning Kristina fått sin del, skildrar Roma och dess framträdande personligheter i Alexander VII Chigis dagar. Den väckte stor uppmärksamhet hos samtiden och öfvergick, otaliga gånger citerad, såsom källskrift till efterverlden. Den *öfversattes* omsider på italienska i Thesori della Corte romana. När i vår tid Barozzi och Berchet efter originalen utgåfvo Relazioni dagli Ambasciatori veneti, visade sig att denna Relation var falsk. Det fans en annan i Archivio di Stato. Barozzi et Berchet, Rel. ven. Serie III Relazioni di Roma II, 196. Ven. 1878. Då boken utkom just under den häftigaste striden mellan Frankrike och Alexander VII i anledning af hertigen af Crequis affär, har den ansetts såsom ett vapen riktadt mot påfven och hans parti: drottning Kristina hade tagit lifligt del i striden på påfvens sida.

Abbé Bourdelot, såsom han kallades, alltsedan han af Mazarin, på drottning Kristinas anhållan, vid sin återkomst från Sverige 1653, erhållit det rika abbotsstiftet Maçay i Berry, lefde nu i Paris i den förnäma och literära verldens sällskapskretsar, alltjämt en skyddsling af huset Condé, såsom han varit förr än han kom till Stockholm 1652, alltjämt en »bel esprit» med literära — och äfven andra — pretentioner, ej alldeles fri från löjligheter, men en utmärkt och högt ansedd läkare[1]). Drottning Kristina fortfor att stå i förbindelse med honom; hon hade heller aldrig, i trots af hvad man sagt, någonsin afbrutit den. Hon öfversåg nu, såsom förr, med hans svaga sidor, dem hon mycket väl, äfven under hans vistelse i Stockholm, bemärkt; men hon glömde aldrig den tacksamhetsskuld, hvari hon ansåg sig stå till honom för sitt lifs räddning ur den sjukdom, med anledning af hvilken han en gång kallats till Stockholm. Och Bourdelot i sin ordning hade alltid förblifvit drottningen tillgifven. Han var hennes nyhetsminister i Paris, hennes baron Grimm; han skref ständigt långa bref till henne i Roma om dagens »on dit» i Paris, qvick och spirituel, en äkta fransman från Frondetiden. Han var alldeles icke en person, som egde inflytande på drottning Kristinas inre lif, sådan som han i »Mémoires de Chanut» blifvit skildrad, där det talas om Bourdelot som en man, till hvilken hon skulle hafva uppblickat såsom till »le plus grand homme qui eut jamais esté et mesme qui fut encore alors»[2]). Men han var för henne en tillgifven person, på hvilken hon obetingadt kunde lita, en behändig förtroendeman i fråga om uppdrag af hvarjehanda olika slag, rolighetsmakare och nyhetskrämare på samma gång[3]).

Denna gång var nyheten af allvarsammare slag än vanligt, och den gjorde äfven mera intryck. — Vid första underrättelse om bokens tryckning[4]) hade Bourdelot inskridit emot den. Han hade vändt sig till den svenske ministern i Paris, Carl Bonde och denne, som väl fann saken röra Sverige, hade ej vägrat sin tjenst. Han hade alltså samtidigt kunnat meddela de åtgärder han vidtagit. Drottningen svarade med att betyga

[1]) M:me de Sévigné t. ex. omtalar honom ej sällan såsom sådan. M:me de Sévigné, (Ed. Les grands Ecrivains de la France), Lettres, II, 5, 16, V, 2, 12, 13, X, 365.
[2]) Mémoires, III, 179.
[3]) Bref i Kristina-Azzolino arkivet i Firenze. Drottningen tecknar på hans bref: *scritture del cappucino francese*. Sanndahls afskrifter i Riksarkivet.
[4]) Denna var afslutad i augusti 1674: sista sidan i företalet har notisen: Achevé d'imprimer pour la première fois le 30 aoust 1674.

sin tacksamhet. »Ne cessez pas — äro hennes ord — de poursuivre si bien l'affaire, que vous obteniez un châtiment exemplaire d'un tel forfait: tout homme qui est capable de publier de telles choses, est indigne de vivre; il faut qu'il soit le plus infâme de tous les hommes». Hon är till det högsta upprörd. »Pour moi, je me suis accoutumée à l'ingratitude et à la perfidie du genre humain; cependant ma consolation est, que ma conscience ne me reproche rien d'indigne de moi, et la Suède, Rome et tous les autres lieux de la terre où j'ai passé ma vie, témoigneront un jour de la fausseté de ces calomnies»[1]. Men ett är det som går henne djupare till sinnet än allt annat, och det är, att boken bär Chanuts namn. — »Je suis sûre, säger hon, qu'il ne l'a pas fait, et suis mortifiée de ce qu'on imprime une si noire tâche à la mémoire d'un si honnête homme. Car enfin, quand Dieu m'auroit abandonnée jusqu'à permettre que je fusse coupable de toutes les indignités dont on m'accuse, il est certain que ce seroit pour moi le dernier des malheurs». — Och senare, under fortsättningen af brefväxlingen i ämnet, nämner hon boken med tillägget »auquel on a faussement donné le nom de M:r Chanut». Hon afvisade tanken, att den kunde vara Chanuts. — Men bokens utgifvande förmådde ej abbé Bourdelot hindra och ministerns inflytande räckte ej heller till för att göra det. Om den svenske ambassadör, som på sommaren 1674 slöt sina dagar i Paris, Clas Tott ännu lefvat, skulle kanske resultatet blifvit ett annat. Han egde icke blott den goda viljan, när det gällde den forna herskarinnan, som han alltid, mera ridderlig än de flesta inom den svenska samtiden, förblef tillgifven och trogen. Nu hejdades endast utgifvandet. Boken, färdigtryckt 1674, utkom försedd med nytt årtal på titelbladet, 1675. Redan 1677 trycktes en ny upplaga.

Huru förhåller sig nu härmed? Var det med rätta, som drottning Kristina gjorde sin häftiga insaga? Och hvilken del eger Chanut i denna bok, som kommit att bära hans namn? Hvad värde kan öfverhufvud tillerkännas dessa memoirer, som faktiskt, sådana de äro, ingått i literaturen såsom en grundval för uppfattningen af drottning Kristina?

Det är frågor, icke alldeles nya, men som ej heller på ett så afgörande sätt blifvit besvarade, att utmönstringen kunnat

[1]) Drottning Kristina till Bourdelot 1674 $^{4}/_{11}$ Lettere à suoi Ministri. Hos Arckenholtz, Mémoires III, 492.

begynna af hvad som bör utmönstras, för att sanningen, oförfalskad, skall kunna framträda. De ha mera blifvit berörda än utredda. Först framträdde de vid midten af förra århundradet i Holbergs och Arckenholtz's strid efter utgifvandet af Arckenholtz' Mémoires de Christine. Det underliga inträffade då, att den fine kritikern, Holberg, lät blända sig af namnet Chanuts häfdvunna då redan sekelgamla auktoritet: »je respecte le temoignage de Chanut dans les affaires qui concernent Christine», är hans ord[1]). Den okritiske samlaren däremot, Arckenholtz, kände sig af drottning Kristinas egna yttranden i frågan, hvilka han sjelf först offentliggjort, drifven att uppställa satsen, att Mémoires de Chanut ej borde tillerkännas vitsord, utan där de stodo i öfverensstämmelse »avec d'autres livres et manuscrits de bon aloi»[2]). Men denna sats uppställde han först efter att i Mémoires de Christine redan ha upptagit — utan anmärkningar och efter sin metod oftast ordagrant — hela innehållet af desamma. Ingen har kanske mera bidragit att befästa deras auktoritet och utbredning i literaturen än just Arckenholtz, ehuru han på ett ställe i sin bok såsom allmän sats uttalat, att dessa memoirer innehöllo drag »qui ne paroissent pas trop éloignés de la calomnie et que Chanut étoit incapable de dire ou d'écrire sur le compte de Christine»[3]). Den ende, som något djupare ingått på frågan om dessa memoirer, men som också angripit deras tillförlitlighet, är W. H. Grauert[4]), af drottning Kristinas historieskrifvare den ende, hvilka på ett verkligt kritiskt vetenskapligt sätt behandlat det af Arckenholtz i hans fyrbandiga stora memoirverk upphopade stoffet och som därutöfver eger förtjensten att ej ha ryggat tillbaka för att göra Arckenholtz' vandring genom den äldre literaturen omigen för att — till dess förbättring — granska hans arbete. Hans resultat är en varning mot att, såsom förut skett, tillerkänna dem en obetingad auktoritet och betrakta hvarje deras uppgift såsom historiskt viss. Han fäster uppmärksamhet på den mot drottning Kristina fiendtliga anda, som genomgår deras senare

[1]) Ludvig Holberg, Lettre sur M. d'Arckenholtz's Mémoires de la Reine Christine Lips. 1752.

[2]) Arckenholtz, Reponse à la Lettre de Mr le Baron de Holberg pour éclaircir les remarques qu'il a faites sur les Mémoires concernant Christine, Reine de Suède. 1753.

[3]) Arckenholtz, Mémoires de Christine I, 62.

[4]) W. H. Grauert, Christina, Königinn von Schweden und ihr Hof I—II, 1837—1842. Bonn. Vorrede VI—VIII och I, 435—36.

del: det bör noga skiljas, säger han, mellan ryktena som berättas och hvad man från annat håll känner såsom säkra fakta[1]). Men han rör sig i sin kritik på allmänna grunder: bristen på nytt historiskt stoff, då han i sitt arbete ej kommer utöfver den tryckta literaturen, tvingar därtill.

Chanut har icke utgifvit dessa memoirer; han var vid deras utgifvande redan död[2]). Hans namn förekommer på titelbladet endast under denna form: *Mémoires tirés des depesches de Monsieur Chanut Ambassadeur du Roy en Suède.* Men såsom författare uppträder P. Linage de Vauciennes[3]).

P. Linage har sjelf i företalet berättat de yttre omständigheter, under hvilka arbetet uppstått. Kanslern Seguier, säger han, som hade en djup beundran för Chanuts snille, önskade att se hans underhandlingar i Sverige bragta i form. Han hade därföre gifvit honom i händerna »les depesches de ce grand Homme». Ur dessa gjorde P. Linage sina utdrag, och så hade boken uppstått. I den tillegnan han satt i spetsen för densamma[4]), betecknar han sitt åtgörande så, att det är en bok, »auquel j'ai seulement donné la forme et qui est à propre-

---

[1]) Grauert sammanfattar sin åsigt i följande ord: Wir können daher diese Gesandtschaftsberichte für die letzten Regierungsjahre Christina's nicht als eine lautere quelle betrachten. sondern müssen sie, wie das schon bei allen Gesandtschaftsberichten der Fall ist, mit grosser Vorsicht benutzen, und stets andere Berichte damit confrontiren: dass man diess nicht beachtet, sondern diese Schriften, durch ihre Reichhaltigkeit veranlasst, unbedingt als Hauptquelle gebraucht hat, ist Veranlassung zu vielen unbilligen Urtheilen über Christina gewesen. Grauert, Königinn Christine, I, 436.

[2]) Pierre Chanut * 1601 † 1662.

Den fullständiga långa titeln å boken lyder:

[3]) Mémoires de ce qui s'est passé en Suede et aux Provinces voisines, depuis l'année 1645 jusques en l'année 1655. Ensemble le demêlé de la Suede avec la Pologne. *Tirez des depeches de Monsieur Chanut, Ambassadeur pour le Roy en Suede.* Par P. Linage de Vauciennes. A Paris. MDCLXXIV. Avec Privilege du Roy. I—III 8:o. Samma MDCLXXV. Denna upplaga anföres alltid här. 1677 utkom Köln-upplagan. Tidigt, nästan samtidigt, blef titeln förkortad till Mémoires de Chanut; under Chanuts namn anföras de sedan genom hela den historiska literaturen. De utgåfvos på tyska såsom appendix (XXXVI—XXXVIII) till Diarium Europeum; på svenska öfversattes tome I försedd med drottning Kristinas egenhändiga anmärkningar (äfven öfversatta på svenska) under titel:

Anteckningar om det som tilldragit sig i Sverige ifrån år 1645 till år 1649; samlade ur Franska Ambassadörens i Sverige, P. Chanuts Brefvexling; tillika med drottning Christinas egenhändiga anmärkningar och herr Chanuts uppgifter, funna i ett exemplar af hans Mémoires de ce qui s'est passé en Suède etc. Stockholm 1826. 8:o.

[4]) Épistre à Monseigneur le Premier President: utan tvifvel le premier president du parlament Guillaume de Lamoignon.

ment parler l'ouvrage de cet excellent Ministre, qui a merité l'estime des plus Grands Princes et des premiers Hommes de nostre siecle». Det innehåller, säger han i företalet, »la verité toute pure qui est l'âme de l'Histoire».

Han berättar, att han ursprungligen fördelat arbetet i två och ej tre volymer. Han hade därvid till indelningsgrund tagit Chanuts olika befattning i Stockholm som resident och som ambassadör. Den första volymen omfattade den tid, då Chanut beklädde residentsposten, d. v. s. från 1645 till 1649, början af april; den andra då han innehade ambassadörsposten i Stockholm och i Lübeck, d. v. s. från 1649 till 1653. Men, fortsätter han, liksom i ett sluttillägg till företalet, sedan hade han ändrat planen och fördelat i stället arbetet i tre volymer, därför att kanslern Seguier lemnat honom »d'autres mémoires et d'autres instructions» för att utfylla den lucka, som uppstått genom Chanuts vistelse i Lübeck. Dessa materialier: »scavoir les depesches de Monsieur Picques, qui fut, durant l'absence de Monsieur Chanut, Resident en Suede de la part du Roy», har han användt i den *tredje* delen. P. Linage de Vauciennes har genom denna kortfattade notis i slutet af sitt företal sålunda sjelf förnekat hvad han sagt i dess början och hvad han sagt på bokens titelblad. Men på hans ord har i allmänhet fästs lika liten uppmärksamhet, som vid hans namn på titelbladet. Namnet Chanut har betäckt både Linages' och Picques'. Man har ej ens undersökt om uppgiften är riktig, att det är i tredje delen endast, som de nya materialierna blifvit använda. Saken har ansetts i sig sjelf likgiltig, då man väl merändels i de fall då notisen blifvit beaktad, på grund af de föregående uttalandena i företalet, i privilegiet och på titelbladet ändå tänkt sig ett inre sammanhang mellan residentens och ambassadörens depescher, så att de förra antingen gått genom den senare, eller i hvarje fall godkänts af honom. Visserligen kunde det ju ej undgå någon, att memoirernas senare afdelning stod i en skriande motsägelse till den första, men till förklaring häraf hade man ju alltid att tillgå den förklaring, som låg så nära till hands, nämligen den personlighets utveckling som framställningen gällde. Och det var just hvad man gjorde. Man tänkte ej på, att det möjligen kunde vara två i motsägelse till hvarandra stående personers olika uppfattning och olika framställning af samma person, af drottning Kristina. Hvad man väl minst kunde ana, var att

det skulle finnas ett uttalande af den ene, efter en undersökning, som han i bestämdt syfte verkstält, hvari han uttryckligen bestrider att någon sådan förändring, som Memoirernas senare afdelning utvisar, inträffat med drottning Kristina.

Detta är emellertid fallet och när ambassadören Chanut på sin regerings uppdrag gjort denna undersökning, blef residenten Picques i följd däraf rappellerad från Stockholm.

Men man har icke egt till förfogande, i hvarje fall icke användt de medel, genom hvilka detta memoirverk bäst och fullständigast kan kontrolleras, de handlingar nämligen, som kanslern Seguier en gång lemnade åt P. Linage de Vauciennes för den framställning af Chanuts underhandlingar i Sverige, hvilken han önskade. Med dessa till hjelp kunna förhållandena utredas.

* * *

Lyckligtvis äro de i behåll och man eger i dem icke blott ett medel, genom hvilket man kan kontrollera, utan också i vidsträcktaste mått utfylla P. Linages arbete. Det finnes nämligen i Bibliothèque nationale i Paris ej endast de bref, hvilka Seguier, såsom det visar sig, utpekat för P. Linage, när han utkastade första planen till arbetet, Chanuts depescher till kardinal Mazarin och till statssekreteraren för utrikes ärendena grefve Loménie de Brienne, utan en ännu mycket vidsträcktare brefväxling, som Chanut fört under sin vistelse i Stockholm åren 1645—51 och en kortare tid af 1653.[1])

---

[1]) De handskrifter rörande Chanut, eller härrörande från honom, hvilka förvaras i Bibliotèque nationale, utgöra 9 volymer i stor folio, försedda med bibliotekets nummer 17960 till 17968 och några med äldre märke 244 St. Germain Harlay, andra, med 751 St. Germain. Af dessa bär volymen 17960 titel: *Négociations de M. Chanut 1645 à 1653* och visar sig vid närmare granskning vara sjelfva handskriften till P. Linage de Vauciennes *Mémoires*. Men företalet saknas, och handskriften slutar med Chanuts hemresa 1653. Här föreligger sålunda den äldsta redaktionen. Volymen 17961 har titeln Extraits des principales matières contenues dans les lettres du même au comte de Brienne; äfven denna är till vissa delar tryckt i Mémoires. De återstående 7 foliovolymerna 17962—17968 *Lettres de Chanut* innehålla Chanuts brefväxling från Stockholm 1645—1653 samt hans depescher till Mazarin och isynnerhet Brienne från Lübeck och Hamburg rörande kongressens förhållanden åren 1651—53. Till Bibliotèque nationale ha dessa handskrifter, såsom det äldre märket angifver, kommit från handskriftssamlingen i St. Germain, d. v. s. St. Germain des Près eller Benediktinernas af kongregationen St. Maur bibliotek, före revolutionen den rikaste samling i Paris — 15000 handskrifter — efter Bibliotèque royale. En anteckning å vol. 17960

Länge har denna brefväxling varit bekant och legat för forskningen tillgänglig. Ofta har också på fransk sida varit uttalad önskan att se den offentliggjord. Senast har Auguste Geffroy riktat uppmärksamheten på dessa bref med beklagande att literaturen alltjämt måste vara i saknad af en fullständig samling af Lettres de Chanut[1]). Men i trots däraf att Chanuts brefväxling från Stockholm sålunda icke befunnit sig inom det franska utrikesarkivets så länge slutna magiska ring, utan legat tillgänglig för en hvar, hafva dock ej dessa för drottning Kristinas och Sveriges samt i någon mån äfven för Europas allmänna historia vigtiga papper blifvit för forskningen tillgodogjorda på sätt som vederbort[2]).

Det kan synas oförklarligt att med det rykte, som alltid omgifvit Chanuts namn, man ej å fransk sida kommit att verkställa utgifvandet af hans bref, men vid närmare granskning visa sig några egendomliga med ett formligt utgifvande af dessa papper förknippade svårigheter, som gifva tillräcklig förklaring af saken. Det torde här böra redogöras för dessa.

---

röjer, huru handskriften kommit till Benediktinerna af St. Maur: Ex bibliotheca MSS Coisliniana, quam Ill. Henricus de Cambout, Dux de Coislin, Par Franciæ, Episcopus Metzensis etc. Monasterio St. Germani a Pratis legavit MDCCXXXII. Men kanslern Seguiers dotter hade blifvit gift med marquis, sedan hertig de Coislin en slägting till kard. Richelieu och donatorn (biskopen af Metz † 1732) var hans dotterson. Benediktinerna erhöllo genom hans testamente 4000 handskrifter. De 7 volymerna *Lettres de Chanut* synas emellertid, enligt anteckningen å dem, genom den franska Harlay-samlingen ha kommit till klosterbiblioteket i St. Germain des Près. Den franska diplomatiska korrespondansen var ännu vid denna tid ej betraktad såsom uteslutande statsegendom. Det är detta som förorsakat, att en högst betydande del af denna från Mazarins tid kommit att ur kanslern Seguiers och statssekreteraren Briennes samlingar hamna på andra sidan Kanalen i British Museum. När man där, i den engelska Harley-samlingen, finner från Seguiers och Briennes samlingar ej mindre än 111 vol. fol. och 4:o, hvaribland depescherna till Brienne från de franska ministrarne vid de flesta europeiska hof under 1640- och 1650-talen, t. ex. Terlon, Duplessis Besançon, de Thou, Valançay, är det som om tillfälligtvis Lettres de Chanut kommit att stanna där de nu finnas.

[1]) Il est regrettable que nous n'ayons pas encore un recueil complet des Lettres de Chanut; le département des manuscrits de la Bibliotèque nationale à Paris offrirait, pour une telle publication, de très riches éléments... Nous n'en finirons pas avec ces citations, qui auraient leur prix, non pas seulement pour l'histoire littéraire, mais pour une juste idée de ce qu'était alors la diplomatie française. Recueil des Instructions II, Suède: Introduction XXVI, not.

[2]) En för tidigt bortryckt svensk forskare, docenten G. Wahrenberg hade, såsom hans samlingar visa, träffat förberedelser till ett sådant arbete; de hvila nu i Kgl. Riksarkivet som ett minnesmärke af denne forskares flit. — Finnen Cygnæus har i ett fragmentariskt arbete inryckt några fragment, som visa, att han ögnat i dessa samlingar. Se Fr. Cygnæus, Bidrag till de nordeuropeiska folkslagens historia hemtade ur sydeuropeiska källor. Hfors 1848 I, 297—300 samt 301 o. f. under titel: Ett kolossalt politiskt luftslott.

En hvar föreställer sig säkerligen, liksom författaren af denna studie då han sommaren 1879 kom till Paris med afsigt att för framställningen af drottning Kristinas historia studera Chanuts papper, att dessa innehålla en vanlig diplomatisk korrespondans från ett sändebud vid ett utländskt hof till dess regering. Detta är emellertid icke förhållandet Det är hela Chanuts brefväxling från Stockholm, som föreligger, möjligen med undantag af familj- och affärskorrespondansen. De båda ledarne af den franska utrikespolitiken taga hufvudlotten: karakteristiskt för kardinal Mazarins styrelse är, att de officiella ministerbrefven ej äro ställda till regeringen, au Roi, utan i stället bära formen af privata meddelanden till Mazarin, premierministern, au Cardinal, och till Loménie de Brienne statssekreteraren för utrikes ärendena. Det öfvervägande antalet af dessa depescher äro adresserade till den senare. Hvar 7:de dag afgick post till Hamburg, hvarifrån brefven sändes vidare med kurir; Chanut hade order att med hvarje kurir skrifva till Brienne. Man kan däraf sluta till brefvens antal[1]). Depescherna till Mazarin äro sparsammare, men af intimare natur. Man ser en återspegling i korrespondansen af förhållandet mellan premierminister och statssekreterare. De båda kunde ega förtroende till en och samme, men ej för hvarandra: de voro fiendtliga naturer. Jämte dessa regelmessiga rapporter till Mazarin och Brienne hade Chanut också en annan — och ej mindre vigtig — redogörelse att aflägga för ärendenas gång i Stockholm, nämligen till de franska ambassadörerna vid fredskongressen i Münster hertigen af Longueville, Servien och d'Avaux. Han hade därom särskild order, såsom han i ett bref till Servien nämner, liksom han också hade att af dem emottaga instruktioner[2]). Dessa brefs antal är också betydande. De äro ställda dels till ambassadörerna samfäldt, dels och i synnerhet till Servien, hvilken Chanut betraktar som sin särskilde gynnare, hvilken han hade att tillskrifva sin befordran. Mera sällsynta, i synnerhet i begynnelsen, äro de enskilda brefven till d'Avaux. Talrika äro äfven brefven till andra medlemmar af ambassaden, de båda residenterna i Osnabrück den lärde de la Burde, den fine de la Court,

[1]) En sådan korrespondans under sådane postförhållanden var ej billig. Chanut beräknar den årliga kostnaden till 5 à 600 écus och klagar öfver dyrheten, men det var något som hörde samman med »la petite splendeur qu'il faut pour le nécessaire. Chanut till Brisaçier 1646 $^{27}/_{1}$, Stockholm.

[2]) Chanut till Servien, Paris 1645 $^{9}/_{9}$.

och till residenten i Münster de St. Romain. Trenne korrespondenter, som stå i samma linie som dessa äro de Meulles, fransk resident i Hamburg, och d'Avaugour, som då följde de svenska härarne i Tyskland såsom ett slags militärresident, han, som sedan skulle som ambassadör följa Karl X på fälttågen i Polen. Men jämte denna, så att säga, mångdubblade redogörelse för ärendenas gång i Stockholm, hade Chanut äfven att föra en vidsträckt brefväxling med alla andra franska sändebud. Förteckningen på dessa korrespondenter är också tillika en förteckning på Frankrikes dåvarande diplomatiska kår: vicomte de Brégy i Varsjav, ministrarne vid de italienska hofven, Gueffier i Roma, Nicolas de Grémonville i Venezia, grefve de Bonzy i Mantua, så väl som Hennequin i Kjöbenhavn, Bailleul i London och Brasset i Haag. Och utanför den diplomatiska kretsen finnes ännu ett stort antal korrespondenter; bland höga ämbetsmän t. ex. storsigillbevararen Chateauneuf, förste parlamentspresidenten Amelot och generalprokuratorn vid Parisparlamentet Meliand, bland literaturens män Chapelain. Den verldsberömde bland dessa korrespondenter är René Descartes, hvilken vänskapen till Chanut kanske mer än något annat förde till Stockholm att dö i Chanuts hem. Claude Clersilier, Descartes' uppoffrande vän, som egnat sitt lif åt att skänka efterverlden hans skrifter, hör också dit: han var madame Chanuts broder. Utan jämförelse med de öfrige är den svenska diplomatiens äfventyrlige representant vid det franska hofvet, den latinske skalden Marc Duncan Cerisantes. Det hela är en brefväxling, i hvilken brefvens antal uppgår till många tusental. Med rätta har Geffroy framhäft det intryck af häpnad, som dessa minnesmärken af de franska diplomaternas flit väcka: »l'étonnement du travail immense que ces hommes s'imposaient»[1]). De 7 foliovolymerna Lettres de Chanut från Stockholm åren 1646—51, förvarade i det franska nationalbiblioteket, äro ej de ringaste vittnesbörden om sanningen häraf.

Säkerligen har man icke gjort sig fullkomlig reda för denna brefsamlings ovanligt stora omfattning, då man tänkt på ett fullständigt utgifvande af densamma. Massan gör ett sådant

[1]) Recueil des Instructions II, Suède: Introduction. XX. — »On reste confondu si l'on calcule, rien que d'après les volumes qui nous restent, ce qu'écrivait en une semaine un Pomponne ou un Feuquière». Det kunde med lika mycket skäl ha sagts: »un Chanut».

nära nog omöjligt. Därjämte måste en så vidsträckt brefväxling, som rör sig omkring väsentligen samma förhållanden, men föres med ett så stort antal korrespondenter, innehålla en mängd, om icke precist direkta omsägningar, så i hvarje fall *omskrifningar*. Med en ofta beundransvärd virtuositet behandlas ett och samma ämne i flera samtidiga bref. Innehållet är till sin kärna oförändradt, men omklädnaden blir en annan, trängre eller vidare, och tonen också en annan, allt efter personerna, till hvilka meddelandet riktas. Olika biomständigheter framträda i olika skrifvelser. Först det hela gifver hela bilden. Ett offentliggörande i utdrag skulle därför vara förknippadt med ej mindre svårighet, än ett fullständigt utgifvande. Det literära värde, som Chanuts brefväxling obestridligen eger och som den förlorat under P. Linage de Vauciennes' hand, berättigar visserligen ett utgifvande af enskilda delar. Men ur den historiska vetenskapens synpunkt ligger dess värde däri, att vi genom densamma kunna på samma gång underkasta de s. k. Mémoires de Chanut en omfattande granskning och vid sidan däraf, så att säga, framlägga nya — och de verkliga — Mémoires de Chanut af största värde för den *sanna* historien om drottning Kristina och hennes tid.

Ställa vi då P. Linage de Vauciennes' arbete sida om sida med Chanuts brefväxling, — verket vid dess uppgifna hufvudkälla —, skola vi finna en afgörande lösning af tvifvelsmålen och sättas i tillfälle att kunna besvara de frågor, som här ofvan uppkastats. Vi välja härvid att först uppvisa hvad som i de gamla memoirerna verkligen härrör från Chanut, för att därefter öfvergå till en granskning af deras enskilda delar. Vi skola sedan söka framlägga innehållet, sådant det af brefväxlingen framgår, när den underkastas en vetenskaplig behandling.

* * *

Pierre Chanut, utnämd till fransk ministerresident i Sverige i september 1645, anlände till Norden samma år på senhösten. Medan hans familj och svit fortsatte färden genom Sundet direkt på Stockholm — resan hade gått till sjös från Amsterdam — stannade han sjelf i Kjöbenhavn för att sluta sig till den vid begge de nordiska hofven ackrediterade franske ambassa-

dören, Coignet de la Thuillerie, hvilken nyss förut bemedlat freden i Brömsebro. Af honom skulle han emottaga instruktioner och af honom, då han aflade sitt afskedsbesök i Stockholm, införas i sin befattning vid svenska hofvet. Detta skedde i början af året 1646. Från 1646 i januari och intill 1649 i maj (sista brefvet till Mazarin dat. $^{1}/_{5}$), då han erhöll tillstånd att för en kortare tid återvända till Frankrike, vistades han oafbrutet på sin post i Stockholm. Under hela denna tid aflade han regelbundna ministeriella rapporter till kardinal Mazarin och statssekreteraren Loménie de Brienne. Dessa, men endast dessa, samt på ett sätt, som snarast kan betecknas såsom en lemlästning, hafva blifvit begagnade för första delen af memoirerna under hans namn. Steg för steg, bref för bref kan man följa de alldeles godtyckligt gjorda utdragen ur dessa ministerbref.

På hemväg till Frankrike våren 1649, möttes Chanut i Holland af en ambassadörsfullmakt. Han erhöll denna dels som belöning för de tjenster han redan gjort i Sverige under den vestfaliska fredens år, dels också för att fullgöra en ny och vigtig uppgift, som ställdes till honom. Den franska politiken hade efter vestfaliska fredens afslutande uppställt till mål för sig att försona Frankrikes begge bundsförvandter i Norden, Sverige och Polen; åt Chanut öfverlemnades att på kongressen i Lübeck utföra detta svåra uppdrag. I december 1649 återkom han till Stockholm, hade $^{23}/_{12}$ sin audiens såsom ambassadör hos drottning Kristina, daterade sitt första bref till Mazarin $^{25}/_{12}$ och dröjde i Sverige till kongressen öppnades; först 1651 i juni afreste han till densamma. För tiden mellan dessa data har P. Linage de Vauciennes på enahanda sätt begagnat Chanuts dubbelrapporter till Mazarin och Brienne. Mellan 1649 april och december är en lucka i memoirer såväl som i korrespondans. Under denna tid uppehölls beskickningen af ambassadsekreteraren Picques. Rapporter, som denne kan hafva afgifvit, äro icke för denna tid begagnade. Picques, Sieur Picques, såsom han nämnes bredvid Monsieur Chanut, kom äfven nu att vid ambassadörens afresa till kongressen i Lübeck uppehålla ärendena i Stockholm. I december 1651 blef han nämd till fransk ministerresident i Stockholm. Ej endast från denna tidpunkt, utan alltsedan Chanuts afresa och intill hans egen 1654, är det Picques skrifvelser och ej Chanuts, som ligga till grund för memoirerna.

Blott inflickas där och hvar ur Chanuts papper någon redogörelse för förloppet af kongressen i Lübeck. Dessa beröra numera föga Sverige och svenska förhållanden. Chanuts bref under denna tid äro uteslutande ställda till Brienne, och detta af det skäl, att Mazarin under dessa år och intill februari 1653 befinner sig i landsflykt. Knapt har emellertid Mazarin återvändt ur denna och återtagit ledningen af ärendena, förrän Chanut, som efter Lübeck-kongressens fullständiga upplösning stod färdig att begifva sig till sin nya ambassadörspost i Haag, emottager kardinalens order att åter begifva sig till Stockholm, om ock endast för kort tid. Det är — hvad i memoirerna ej omnämnes — de i Picques depescher framställda förhållandena i Stockholm och dennes hela förhållningssätt, som föranleda kardinalen till denna order. Chanut afreser då från Hamburg sista dagen i april 1653, daterar bref till Mazarin från Stockholm $^{10}/_{5}$ och till drottning Kristina från Vismar $^{10}/_{7}$. Han har således på denna mission tillbragt ungefär en månad. Hvad han från denna resa inberättat till Mazarin, sammandrages i memoirerna mycket ofullständigt på 9 sidor III, 183—191.

Efter på stället gjord undersökning om förhållandena, råder Chanut till Picques rappellerande från Stockholm och detta följer äfven efter någon tids förlopp. I november 1654 lemnar han Sverige, då Charles d'Avaugour anländer såsom ambassadör hos Karl X Gustaf.

I öfverensstämmelse med dessa förhållanden sönderfalla de s. k. Mémoires de Chanut i tvänne väsentligen olika afdelningar, den ena grundad på Chanuts, den andra på Picques depescher. Vid i detalj gående granskning visar sig, att den från Chanuts papper härrörande afdelningen (I och II 1—219) i en följd upptager omkring 647 sidor, medan den, som hvilar på Piques', omfattar omkring 747 sidor, (II, 219—453 och III). I denna senare afdelning äro dock inskjutna rörande kongressen i Lübeck omkring 130 sidor samt 9 från Chanuts vistelse i Stockholm 1653. (III 183—191). Till omfånget blifva alltså de begge afdelningarne ungefär lika. Men till halt och värde äro de så olika som de begge, från hvilka de härröra, Chanut och Picques, ty det gäller i fråga om diplomatiska papper, att allt är beroende af person. De kunna lemna de säkraste källor för historien; de kunna också lemna blott vrångbilder af förhållanden och personer. Är diplomaten en upphöjd och oafhängig karaktär, som förstår att begagna sin

ställning såsom vederbör för en allsidig iakttagelse, utan att förvillas af lidelser, utan att låta sig föra bakom ljuset af intressen och intresserade, då eger han berättigade anspråk på att ega tillit hos efterverlden. Den brist, som ligger däri, att han är främling, uppväges af hans opartiskhet och oafhängighet i omdöme. Men om det brister diplomaten mognad både i år och omdöme, om osjelfständigheten är förorsakad både af karaktärens och hufvudets svagheter, om hans rapporter komma att gifva blott ett genljud af partiväsendet omkring honom, så måste hans berättelser fruktas af efterverlden lika mycket, som sqvallret fruktas af samtiden. Blott i de fall där uppgifterna kunna bestå den strängaste kritik efter kontrollering med källor af verklig tillförlitlighet ega de då vitsord. Sådant ungefär är förhållandet mellan källorna till de båda afdelningarne af de s. k. Mémoires de Chanut. Till långvarig skada för sanningen hafva dessa varit sammanfattade under samma gemensamma namn. Men med fullaste skäl bör P. Linage de Vauciennes arbete i stället uppdelas uti

1. *Mémoires de Chanut* (I—II, 1—219)

och 2. *Mémoires de Picques* (II 219—453, III).

Det är under dessa olika titlar vi vilja behandla de olika afdelningarne hvar för sig.

Att drottning Kristina med rätta nedlagt sin insaga mot Mémoires de Chanut framgår fullkomligt klart af dessa förhållanden. Det blef dock en insaga af betydelse blott för framtiden; samtiden passerade lätt förbi den. När den rättvisa förvägrades henne, som Bourdelot vid memoirernas utgifvande fordrat genom författarens bestraffning, lät hon därvid förblifva. Hon gjorde aldrig något försök till vederläggning: det låg i hennes karaktär att anse sig upphöjd öfver smädelsen och förtalet. Hvad som mest smärtat henne hade varit att Chanuts namn blifvit begagnadt för att maskera dolkstygnen, som riktats emot henne. För egen del blickade hon med förakt ned på de osanningar som kringspridts. »Ma consolation», skrifver hon, »est que ma conscience ne me reproche rien d'indigne de moi, et la Suède, Rome et tous les autres lieux de la terre où j'ai passé ma vie témoigneront un jour de la fausseté de ces calomnies. Ma gloire et ma reputation sont,

Dieu merci, assez bien établies, pour ne pas craindre ces sortes de calomnies, et j'en appelle ici à la conscience de ceux mêmes qui les ont inventées; je suis sûre qu'ils ne croient pas eux-mêmes ce qu'ils disent. Le siècle où nous sommes me console: on n'y donne quartier à personne. Pour moi, je me suis accoutumée à l'ingratitude et à la perfidie du genre humain»[1]).

Hon hyste sjelf den meningen, att utgifvandet af detta memoirverk var tendensmessigt och en handling af fiendskap och hämd[2]). Kanske hade hon ej orätt däri. I Frankrike förlät man henne ej den rol hon spelat i Roma 1670 vid Clemens X Altieris val och sedan under denne påfves pontifikat. Den bestämda mening hon hyste och äfven öppet uttalade om det för Sveriges intressen skadliga i förbundet med Frankrike 1672 stämde ej blidare. Drottning Kristinas opposition mot Frankrike hade alltid något retsamt för Ludvig XIV. Och det var ej första gången, man i Paris angrep motståndare på ett sätt sådant som detta: den falska venetianska relationen under Angelo CorrerS namn hade ju några år förut visat exempel därpå. Emellertid har denna sak gjort ett djupt intryck på drottning Kristinas sinne; mer än en gång har hon läst boken omigen och på sitt vanliga sätt skrifvit anmärkningar i brädden[3]). Kanske har hon till slut också haft tanke på att vilja rättfärdiga sig. Åtminstone tillhöra de Memoirer, hon sjelf begynt nedskrifva, åren efter utgifvandet af Mémoires de Chanut. Tyvärr ha drottningens egna Mémoires ej blifvit förda längre än till begynnelsen af hennes sjelfständiga regering.

Vi öfvergå nu till första afdelningen.

---

[1]) Drottning Kristina till Bourdelot 1674 $^{6}/_{11}$

[2]) Ceux qui se sont mis en devoir d'attenter à mon bien pour m'en priver et qui n'ont pas balancé d'attenter aussi à ma vie, s'en prennent enfin à mon honneur. Dr. Kristina till Bourdelot 1675 $^{10}/_{9}$. Hon spårar kanske i Sverige — ock med öfverdrift — upphofvet.

[3]) Björnståhl såg hos guvernören i Roma, Monsignor Casali, 1772 ett exemplar af Memoires de Chanut (Kölnupplagan hos Pierre Marteau 1677), hvars bräddar drottningen fullskrifvit med anmärkningar på franska, så mycket som där kunnat få rum. Boken hade tillhört senatorn grefve Nils Bielkes bibliotek, hvilket denne testamenterat till Casali. — Björnståhl, Resa I, 531. Catteau-Calleville berättar (Hist. de Christine 233 not) att på Löfsta — au château Loefstad en Suède — bevarades ett exemplar af Memoires de Chanut med noter skrifna af drottning Kristina. På K. Bibl. finnes numera ett exemplar, skänkt af grefve C. E. Piper, af memoirernas första del med drottningens egenhändiga anteckningar, hvilket en gång tillhört C. G. Tessins boksamling på Åkerö. Det är möjligen detta exemplar, som drottning Hedvig Elisabeth Charlotta sett och hvars noter hon enligt anteckning d. $^{13}/_{4}$ 1815 afskrifvit i sitt eget exemplar af boken. Detta har också öfvergått till Kgl. biblioteket och noterna ha blifvit tryckta i öfversättningen af 1826.

1. Mémoires de Chanut.

P. Linage de Vauciennes, hvars namn som författare försvunnit bakom Chanuts, var en skriftställare af ringa begåfning. Man har svårighet att återfinna det i literaturhistorien; före detta arbete hade han utgifvit en Histoire de la Révolte des Cosaques, hvilken han äfven tillegnat parlamentspresidenten Lamoignon; han nämner det sjelf i sin tillegnan, och det är allt hvad vi veta om honom.

Det arbete han lemnat genom att sammanställa utdrag ur Chanuts depescher till memoirform är alltigenom talanglöst. En fast plan saknas. Utdrag och referat äro tagna på måfå. De följa på hvarandra i tidsföljd utan afseende på inre sammanhang. Vigtigt och ovigtigt står om hvart annat. Ofta är det ovigtiga taget med, men det vigtiga lemnadt qvar. Allt är godtyckligt. Om någon öfversigtlig samlad framställning af det ofantliga stoffet är ej tal: det har uppenbart ej stått i författarens makt. Vid sidan af oredan och förvirringen i framställningen går slarfvet, som förorsakar mer än en meningslöshet. Med rätta har redan Vicquefort yttrat att Chanuts underhandlingar genom dessa memoirer blifvit »estropiées et défigurées»[1]). L. Lalanne upprepar det samma: »ouvrage tronqué et mutilé»[2]).

Men något falsarium föreligger icke. Sida för sida, bref för bref kan man i memoirerna följa brefväxlingen[3]). Ej heller behöfver det vara afsigtligt, att arbetet i Linages hand fått färg af att i sin helhet härröra från Chanut. Dess beskaffenhet för öfrigt gör troligt nog att detta uppstått mera af vårdslöshet än af uppsåt. Det har verkligen funnits en äldre redaktion, på Seguiers uppdrag gjord — originalet finnes ännu i behåll uti Bibl. Nat. uti Seguiers samling — och denna omfattar endast Chanuts bref till Mazarin och Brienne. När det stuckits honom i händerna Picques' depescher, har han i sin ordning användt dem, men titelbladet har han låtit stå qvar oförändradt och likaledes äfven företalet: han har blott tillagt den kortfattade notisen om Picques.

---

[1]) Vicqefort, L'ambassadeur et ses fonctions II, XVII, 216. »Les négociations, toutes estropiées et défigurées qu'elles sont, ne laissent pas de porter des marques de ce qu'il étoit en effet: quoique celui qui les a publiées et mutilées, lui ait fait un tort irreparable.

[2]) L. Lalanne, Dictionnaire historique de la France.

Under sådana förhållanden kan man ej vänta särdeles stor noggrannhet i behandlingen af brefven. Det finnes mer än en omening, mer än en uppgift, som står i strid mot källskriften[1]).

För att gifva en inblick i det sätt, hvarpå Linage de Vauciennes gått till väga, då han förvandlat brefväxlingen till memoirer, välja vi att utförligt redogöra för det ställe i desamma[2]), som innehåller Chanuts ryktbara porträtt af drottning Kristina. Valet af detta ställe erbjuder, utom det intresse det i och för sig eger, äfven fördelen att i sammanhang därmed för första gång i tryck kunna meddelas drottning Kristinas egenhändiga randanmärkningar i deras ursprungliga form. Texten ur Mémoires de Chanut ställes här som hufvudtext och vid sidan däraf texten i hans bref till Brienne af d. 1 februari 1648, som innehåller porträttet. Blott de ställen af breftexten meddelas där denna — och ej blott till den yttre formen — företer större afvikelser. Hvad med kursiv stil betecknas är de ställen drottningen understrukit i sitt exemplar, dels för att därvid bifoga sina randanmärkningar dels också för att därmed i allmänhet beteckna ett tyst bifall.

* * *

1) Vi sammanställa på ett ställe några exempel på dylika.
I, 8 *Christian Friis.* Det är den danske kanslern frågan gäller. De la Thuillerie underhandlade äfven i Kjöbenhavn om köp af fartyg.
262 Duc de Bavière i stället för Electeur de Brandenbourg.
264 Duc de Savoye i stället för duc de Saxe.
309 Officiers allemand i stället för medecin allemand; det menas troligen Weullenius.
318 Ordre i stället för désordre
336 Poméranie i stället för Bréme
425 Rosenhane i stället Rottelin
II, 387 Hollandois i stället för Holstein o. s. v.
Fullständig motsats till källuppgifterna saknas ej helt och hållet t. ex.
I, 287 där det står, att drottningen fann *absolument nécessaire* att lemna åt Frankrike andra trupper i stället för de 2,000 ryttare, som gjort myteri I Chanuts bref står: elle trouvoit *absolument impossible* de nous rendre d'autres cavaliers pour ceux qui nous ont quitté ny contraindre ceux-la mesme à revenir en nostre service.
II, 186 Drottningen upptog Oxenstjernas yttrande i rådet »fort bien», men brefvet till Brienne 1651 $^{26}/_{3}$ säger att drottningen upptog det »fort mal».
2) Mémoires de Chanut II, 240—248.

Le portrait de la reine Christine.

Mémoires de Chanut.

Les belles qualitéz de la Reine de Suede faisoient en ce temps-là un si grand bruit par toute l'Europe, que leurs Majestez ordonnerent au sieur Chanut de leur envoyer le portrait de cette Princesse; la Reine ayant appris l'ordre de leurs Majestéz promit au sieur Chanut de leur en envoyer un, mais comme ce portrait ne pouvoit faire voir que les lineamens exterieurs du corps, il leur en envoya un par advance, qui representoit non seulement les beautez de son corps, mais aussi les plus belles qualitez de son esprit; mais comme les curieux y pourroient remarquer plusieurs deffauts qui n'estoient point en l'original, il dit pour s'excuser qu'il n'avoit jamais pris la liberté de regarder fixement, ni attentivement la beauté de cette Princesse, toutes fois s'il luy estoit permis de se fier sur le rapport d'autruy, il pouvoit asseurer que la premiere fois qu'on la voyoit, on n'y trouvoit pas d'abord tant de merveilles que quand on la consideroit plus à loisir. Il disoit qu'un seul portrait ne suffisoit pas pour representer son visage et qu'il changeoit si subitement selon les divers mouvemens de son esprit, que d'un moment à l'autre elle n'estoit plus connoissable (ordinairement elle paroissoit un peu pensive), qu'elle passoit fort aisement,

Lettre de Chanut à Brienne.
1648 1/2.

Voici la premiere fois que je vous obeis avec repugnace. Quoique vous puissiez tout sur moy, je doute si je suis excusable. Je me pouvois degager d'un commandement perilleux en vous protestant selon la verité que vous serez trompé, si vous pensez connoistre les qualités et les inclinations de la Reine de Suède sur mon rapport; mais j'aime mieux manquer à tout autre respect qu'à mon obeissance que je vous rends, neansmoins à cette condition que l'image de cette Princesse que je vous presente ne sorte point de vostre cabinet, afin que les defauts de ma main et de mon jugement ne puissent nuire à Sa Majesté auprès de ceux qui ne sçauront pas comme vous, Monseigneur, que cette piece est faite par un trés-mauvais ouvrier. Je laisse aux peintres de vous representer le visage de la Reine de Suede, qui est maintenant sur sa vingt- unième année. Ils y ont assez bien reussi particulierement dans un grand portrait qu'elle veut envoyer en France à ce printemps en present à la Reine.

Vous y verez, Monseigneur, que je connois moins que personne; mes yeux n'ont jamais pris la liberté de regarder à loisir la beauté de cette Princesse. Ce que j'en peux dire par le jugement d'autruy, est qu' à l'ordinaire

et fort souvent à d'autres mouvemens; que son visage, quelque revolution qui se fist en son esprit, conservoit toujours quelque chose de serein, et d'agreable; qu'il est vray que si quelques fois elle desapprouvoit ce qu'on luy disoit, ce qui luy arrivoit tres-rarement, on voyoit son visage se couvrir comme d'un certain nuage, qui sans le defigurer donnoit de la terreur à ceux qui la regardoient; qu'elle avoit pour l'ordinaire le son de la voix fort doux, et de quelque fermeté dont elle prononçast ses mots, on jugeoit bien clairement que c'estoit le langage d'une fille; quelquefois neantmoins elle changeoit ce son, mais sans affectation ou cause apparente, pour en prendre un plus robuste et plus fort que celuy de son sexe, qui revenoit petit à petit et insensiblement à sa mesure ordinaire. Sa taille estoit un peu au dessous de la mediocre, ce qui auroit peu paru, si cette Princesse eust voulu se servir de la chaussure dont les Dames se servent ordinairement, mais pour estre plus commodement dans son palais, marcher à pied ou à cheval à la campagne, elle ne portoit que des souliers à simple semelle d'un petit marroquin noir semblables à ceux des hommes.

S'il est permis de juger de l'interieur par les signes qui nous paroissent au dehors, elle avoit de grands sentimens de la Divinité, et un attachement fidelle au Christianisme. Elle n'approuvoit pas que dans les entretiens ordinaires des sciences, on quittast la doctrine de la grace pour philosopher à la payenne; que ce qui n'estoit pas conforme à l'Evangile passoit auprès d'elle pour resverie. Elle

ceux qui la voyent la premiere fois, n'y trouvent pas d'abord tant d'éclat qu'ils en decouvrent par après.

Ungefär lika i *Lettre de Chanut.*

n'avoit nulle aigreur parmy la dispute qu'elle faisoit sur les differens *qui sont entre les Evangeliques et les Catholiques Romains*[1]). Il sembloit qu'elle prist moins de soin de s'informer de ces difficultés que de celles que nous font en general les philosophes, les gentils et les Juifs.

Vid ordet *philosophes* har Linage utelemnat ett stycke ur brefvet, som icke saknar sin betydelse för drottning Kristinas inre historia, för hennes utveckling nämligen till katolicism, hvilken ännu är oskrifven. Det lyder:

Uteslutet i *Mémoires de Chanut.*

Lettre de Chanut.

. . . Les philosophes, les gentils et les juifs, sur lesquels son raisonnement clair et pressant fait voir qu' elle a pris soin de s'en instruire et s'affermir un fondement pour le reste de sa vie et de ses actions avec cette esprit equitable dont elle traite toutes les questions de religion. Il est à croire qu'elle connoistroit aisement la verité dans nos controverses avec les lutheriens, si elle voyoit nostre creance dans sa pureté. Elle est quelquefois surprise, quand me reprochant les erreurs dont les protestans nous accusent je demeure d'accord de les condamner pour ce qu'en effect, ils ne sont pas nostres. Pour les Calvinistes elle ne les peut pas souffrir sur leur doctrine de predestination et leur a dit souvent en ma presence, que les evangeliques estoient au fond moins eloignés des catholiques que des reformés.

Sa devotion envers Dieu paroissoit en la confiance qu'elle témoignoit avoir en sa protection, plus qu'en toutes antres choses: *au*

[1]) Elle ne fut jamais luterienne.

reste elle n'est point scrupuleuse et elle n'affecte point les demonstrations d'une devotion ceremonieuse.[1])

Elle n'a rien de plus present en l'esprit que l'amour incroyable d'une haute vertu, dont elle fait toute sa joye et les delices, à quoy elle joint une passion extreme pour la gloire, et à ce qu'on en peut juger, elle souhaitte la vertu accompagnée de l'honneur[2]). Elle se plaist quelquefois de parler comme les stoiciens de cette éminence de la vertu, qui fait nostre souverain bien en cette vie.

Lettre de Chanut.

Ensuite de la pieté elle n'a rien de plus present dans l'esprit que l'amour incroyable d'une haute vertu. Elle fait ses joyes et ses delices et se nourrit en la meditation des moyens d'y parvenir. Je ne croy pas pourtant qu'elle en separe entierement le desir de la gloire et jusques à present, autant que je le peux juger, elle souhaitte la vertu accompagnée de l'honneur qui la suit. C'est, Monseigneur, une chose rare de l'entendre quelque fois parler avec ardeur à la stoicisme de cette éminence de la vertu qui fait nostre souverain bonheur en cette vie.

Elle est merveilleusement forte sur ce sujet, et quand elle en parle avec des personnes, qui luy sont familieres, *et qu'elle entre sur l'estime veritable que l'on doit faire des choses humaines*[3])*: c'est un plaisir extreme de luy voir mettre sa Couronne sous les pieds*[4]) et publier que la vertu est *l'unique bien où tous les hommes doivent s'attacher indispensablement sans tirer avantage de leur conditions*[5])*; mais parmy cet adveu elle n'oublie pas longtemps qu'elle est Reine*[6]), *elle reprend incontinent sa couronne, elle en reconnoist le poids et met le premier degré pour aller à la vertu, à bien s'acquiter de sa profession;* aussi a-t-elle de grands avantages de la nature pour y reussir dignement: car elle a une facilité merveilleuse à comprendre et à penetrer les affaires, une memoire qui la sert si fidellement, qu'on peut dire que souvent elle en abuse.

Mémoires de Chanut.

Elle parle Latin, François, Allemand, Flamand, Suédois et elle estudie à la Langue Greque;

Lettre de Chanut.

Monseigneur, je ne peux approuver, s'il m'est permis de parler ainsi, que cette Princesse qui

[1]) Elle n'a jamais este atteinte de cette maladie-là.
[2]) Cela est vray.
[3]) Elle n'en a jamais fait grand cas.
[4]) Ausi faise elle gloire d'avoir mis sous ses pieds ce que le res[te] des rois porte sur leurs testes.
[5]) Ce sont ses veritables sentiments.
[6]) Elle ne l'oublia jamais.

elle a des personnes sçavantes qui l'entretiennent à ses heures perdues de tout ce qu'il y a de plus curieux dans les sciences[1]; et cet esprit avide de connoistre toutes choses, s'informe de tout; il ne se passe jour *qu'elle ne lise quelque chose de l'Histoire de Tacite, qu'elle appelle un jeu d'échecs*[2]. Cet auteur qui donne à penser aux sçavans, luy est tres-intelligible dans les endroits les plus difficiles, et où les plus doctes s'arrestent, comme hesitans sur le sens des paroles, elle les exprime mesme en nostre langue avec *une facilité merveilleuse, mais elle fuit, ou du moins elle neglige de paroistre avoir leu et scavoir*; elle prend une extreme plaisir à ouir traiter des questions problematiques particulierement parmy des personnes sçavantes qui sont de sentimens differends, sur lesquelles elle ne dit jamais son sentiment que tout le monde n'ait parlé, et encore en peu de paroles et le tout si bien raisonné qu'il peut passer pour une decision formelle et positive; cela vient de ce qu'elle penetre les choses à fond, avec lumiere et sans precipitation, et quand elle parle de quelque chose, elle y reflechit plusieurs fois avant que de dire son avis. *Sa retenue paroist plus dans les affaires que dans les entretiens des sciences; ses ministres, quand elle est dans son conseil, ont peine à decouvrir de quel coté elle panche; elle se garde à elle-mesme le secret avec fidelité*[3]) *et comme elle ne se laisse* parle parfaitement Latin, François, Flamand, Allemand et Suedois se charge encore de la Langue Greque, où Elle avance à grands pas, faisant ses recreations de cet estude tres difficile. C'estoit assez à mon advis qu'elle se fait entretenir aux heures de son loisir par des personnes sçavantes de ce qu'il y a de plus curieux dans les sciences et que son esprit avide de connoissances s'informe de tout, mais quand j'ai osé luy en dire quelque chose, elle m'a reparti qu'Elle prenoit cette langue pour un divertissement aux heures perdues, comme si elle apprenoit les échecs et que cela ne troubloit point ses lectures serieuses. Elle appelle ainsi l'histoire de Tacite dont il ne se passe jour qu'Elle ne lise quelques pages. Cet auteur qui donne a penser aux plus sçavans luy est tres familier. A peine l'aurois-je creu sur le recit d'autruy ou sur quelques passages qu'elle en auroit cité à propos, mais en son dernier voyage à Upsal, se lassant de lire par le chemin dans son carosse, elle me commanda d'y entrer et me faisant ouvrir ce livre au hazard, j'eprouvait dans les endroits difficiles, où je m'arrestois comme hesitant sur le sens des paroles, que rien ne l'arrestoit, et j'admirois que dans nostre langue, qui luy est estrangere, elle se peut expliquer des interpretations des profondes pensées de cet auteur. Cela, Monseigneur, m'estonna d'autant plus que peu souvent je luy avois oui parler de cet historien.

[1]) Cela est vray.

[2]) Cela n'est pas vray. Elle n'a jamais eu d'attachement particulier pour cet auteur ayant leus tous bons auteurs.

[3]) Très vray.

pas prevenir sur les rapports qu'on luy fait, elle paroist deffiante ou difficile à persuader à ceux qui l'abordent avec quelque proposition qu'ils affectionnent, parce qu'ils ne trouvent pas qu'elle acquiesse à ce qu'ils veulent aussi promptement qu'ils souhaittent; il est vray qu'elle panche un peu vers l'humeur soupçonneuse et que parfois elle est un peu trop lente à s'éclaircir de la verité et trop facile à presumer de la finesse en autruy.[1]) *Cette reserve à former ce qu'elle veut croire et resoudre, n'empesche pas qu'elle ne soit raisonnable principalement dans l'expedition des affaires. Elle ne fait part à personne de celles de sa Maison, ni de celles qui dépendent privativement de son autorité absolue; mais elle delibere dans son Senat de toutes celles qui concernent le gouvernement de l'Estat. Il est incroyable, combien elle est puissante dans son Conseil*[2]) *car elle ajoute à la qualité de Reine, la graçe, le credit, les bien-faits et la force de persuader, jusques là que souvent les Sénateurs mesmes s'étonnent du pouvoir, qu'elle a sur leurs sentimens, lorqu'ils sont assemblez*[3]).

Quelques-uns attribuent cette grande soumission que ses Ministrés ont pour elle à sa qualité de fille, s'imaginant que la secrette inclination de la nature et la defferance que l'on a pour ce sexe, les fait plier insensiblement[4])*; mais à en parler veritablement cette grande autorité qu'elle a naist de bonnes qualitéz qui sont en sa personne, et on*

J'ay connu en cette occasion et en quelques autres semblables qu'elle feint ou au moins qu'elle neglige de paroistre avoir leu et scavoir, lorsque les personnes d'estude traitent en sa presence quelque question ou ils se trouvent de differends sentimens qui est un de ses plaisirs. —

Lika i *Lettre de Chanut.*

[1]) Elle ne s'en est jamais repenty de ce défaut.
[2]) Qu'il est ridicule ce mal informé.
[3]) On seroit estonné du contraire.
[4]) La qualité de fillie n'est pas trop propre à se faire obéir.

dit qu'un Roy qui auroit les mesmes vertus, seroit aussi absolu dans son Senat; cela toutes fois seroit moins surprenant, que de voir une fille tourner comme il luy plaist les esprits de tant de vieux et de sages Conseillers. Ce n'est pas merveille qu'elle fist paroistre une prudence masle dans son Senat, veu que dans les actions exterieures, qui semblent plus attachez à la difference du sexe, que celle de l'esprit, *la nature ne luy refuse aucune des qualitez dont un jeune Cavalier feroit gloire. Elle est infatigable au travail de la campagne, jusques à demeurer à cheval* dix heures à la chasse. Le froid ni le chaud ne l'incommodent point. Son manger est simple, negligé, et sans delices. Il n'y a personne en Suede, qui sçache mieux qu'elle arrester un liévre en courant d'un coup de fusil avec une balle seule.

Lika i *Lettre de Chanut.*

Uteslutet i *Mémoires de Chanut.*

Lettre de Chanut.

Je tremble encore quand il me souvient qu'un jour dans les plaines d'Upsal Sa Majesté estant montée sur un cheval d'Italie, blanc comme de la neige, que Son Eminence lui a donné, qu'elle aime extrêmement et qui semble connoistre sa Maistresse, nous ayant fait prendre quatre des plus vites chevaux de son escurie, nous mist avec elle de front pour une course de cinq cents pas et arriva la premiere au bout de la carriere.

Mémoires.

Elle fait faire à un cheval toutes sortes de maneges sans aucune affectation, bien loin d'en

Lettre de Chanut.

Elle sait tirer d'un cheval tout ce qu'il sait, et cela se fait sans affectation en sorte qu'il

vouloir tirer de la gloire; elle parle rarement aux Dames de sa Cour, parce que les exercises qu'elle pratique à la campagne, où les soins des affaires de son Estat la retiennent leur ostent sa conversation et elles ne la frequentent point, si ce n'est en quelque sorte de visite, et encore les laisse-t-elle en un costé de la chambre apres la civilité, pour s'entretenir avec les hommes.

Quand elle est avec des personnes de qui Elle ne croit pas pouvoir apprendre quelque chose, elle tranche court et ne s'etend en discours qu'autant que la necessité le demande.

paroist bien qu'elle est fort esloignée d'en vouloir tirer de la gloire.. Les exercises à la campagne et les affaires en sa maison la separent tellement de la conversation des femmes que rarement Elle leur parle, si ce n'est qu'en quelque occasion extra-ordinaire. Elles luy en viennent au chasteau et lors mesme après la civilité, Elle les laisse en un costé de sa chambre et se vient entretenir avec les hommes, tant elle est accoustumée à des discours plus serieux, dans lesquels Elle a une complaisance benigne pour ceux qui l'abordent, quand elle desire tirer quelque utilité de la conversation, mais communement avec ceux dont elle connoist la portée et de qui elle ne croit pas apprendre quelque chose elle tranche court et ne s'etend point en discours plus avant que la necessité le demande.

Aussi tous ses domestiques luy parlent peu, mais ils ne laissent pas de l'aimer, parce que pour peu qu'elle leur parle c'est avec douceur, et elle leur est tres-bonne Maistresse, liberale mesme au de-là de la puissance de son Estat. *Elle se divertist quelquefois à railler avec eux, et elle le fait de fort bonne grace et sans aigreur. Il serait peut-estre mieux qu'elle s'en abstint, parce qu'il reste toujours quelque apprehension de mépris en ceux qui ont esté raillez*[1]*; mais cela ne luy arrive que rarement, parce que les affaires et l'estude ne luy laissent presque aucun temps. Elle le menage aussi avec avarice, car elle dort peu et ne demeure ordinairement au lict que cinq heures*[2]*. Ainsi ce temps n'estant pas suffisant pour retablir ses forces, elle est quelquefois obligée, principalement en esté, de dormir pendant une heure apres qu'elle a disné*[3]. Elle s'attache peu à son habillement ni à sa parure, il n'en faut pas faire estat dans la distribution de sa journée. *En un quart d'heure*[4]*) de temps elle est habillée* et si vous en exceptez les jours des grands solemnitez, le peigne seule, et un bout de ruban fait toute sa coëffure.

[1]) Il a rayson. La ralierie luy a fait bien des ennemis.
[2]) 3 heures.
[3]) Cela est faux.
[4]) Ce quart d'heure estoit pour les jours solonels.

Cependant ses cheveux ainsi negligez accompagnent fort bien son visage, mais elle en a si peu de soin, que ni au soleil, ni au vent, ni à la pluye, ni dans la ville, ni à la campagne, elle ne porte ni coeffe ni masque. Lorsqu'elle marche à cheval elle n'a pour toute defence contre les injures de l'air qu'un chapeau avec des plumes; de sorte qu'un estranger qui l'a veüe à la chasse avec sa hongreline et un petit collet à la maniere des hommes ne la prendroit jamais pour la Reine. Il y a sans doutes de l'excés dans cette negligence qu'elle a pour sa personne, principalement qu'il s'y peut rencontrer des occasions où il est à apprehender que cela ne fasse tort à sa santé; *mais toutes choses ne luy sont rien auprès de cette amour ardent qu'elle a pour l'honneur et pour la vertu et l'on peut dire que son ambition est plus à rendre son nom éclatant par une merite extraordinaire que par des conquestes et qu'elle aime mieux devoir sa reputation à elle-mesme, qu' à la valeur de ses sujets.* [1])

Kasta vi en blick tillbaka på dessa begge texter, i Memoirerna och i brefvet till Brienne, så se vi olikheten emellan dem på mer än ett ställe framträda; de gifva äfven på samma gång en inblick i Linages förfaringssätt. Först visar det sig, att han alldeles förbigått de särskilda omständigheter, under hvilka Chanut skridit till att på pappret nedsätta denna karakteristik; han nämner hvarken att det skett på en uttrycklig befallning af Brienne, eller att Chanut endast med betänksamhet åtlydt den. Och dock är ej detta utan all betydelse. Det ställer Chanuts porträtt i en helt annan dager, än de literära porträtter. hvilka utgjorde, så att säga ett tidens sällskapsnöje, en genre, som man kan studera t. ex. i Mémoires de M:le de Montpensier, (där det också finnes bland åtskilliga andra ett »portrait litéraire» af drottning Kristina, flutet af M:me de Brégys penna[2]). Chanuts porträtt, framställdt i en ministerberättelse, ytterst efter uppdrag, bakom hvilket stod enkedrottning Anna, har en helt annan, så att säga officiel karakter. Försedt med drottning Kristinas egna noter, är det onekligen ett af de intressantaste aktstycken, som den svenska historiens käll-literatur eger. Om vi t. ex. egde ett dylikt af Gustaf II Adolf!

[1]) Drottning Kristina har känt till detta sitt ungdomsporträtt, innan hon på gamla dagar uti Rom försedde det med sina randanmärkningar. I ett bref till drottningen af 1651 omtalas det af Chanut och han betecknar det som »des crayons imparfaits d'une si belle vie»; han tillägger »il les faut montrer ailleurs que devant Vostre Majesté de crainte qu'il ne m'arrive comme aux peintres qui ne firent jamais un portrait de Vostre Majesté que l'on pût regarder et approuver en présence de l'original». Chanut till drottning Kristina 1651 $^{8}/_{7}$, Lübeck.

[2]) Montpensier, Mémoires, VIII, 134—37, Portrait XII.

De ställen i Chanuts bref till Brienne, hvilka P. Linage utan vidare uteslutit, ega för visso ej det ringaste intresset. — I det första lemnas oss tillfälle att blicka in i den grundstämning hos drottning Kristina, som omsider skulle föra henne till Roma. Redan 1648 alltså förutser Chanut hvad som skulle kunna hända. Han sjelf har i denna riktning utöfvat det största inflytande på drottningen; stället är i synnerhet af vigt därför, att han låter oss få veta, på hvad sätt han därvid gått till väga. — Det andra stället lemnar oss ett drag till teckningen af hennes yttre person, som ej skall glömmas. Drottning Kristina till häst, i täflingsridt på den snöhvita italienska gångare, Mazarin skänkt henne och som hon älskar högre än alla andra; täflingsridten ilar fram öfver Upsala slätt, och främst vid målet är drottningen: det är en bild, som en gång sedd, ej går ur minnet.

Misstag och missuppfattningar äro också här representerade. När Chanut säger, att han anser, att drottning Kristina *ensuite la piété*, näst efter den djupa känslan för det religiösa, — »de grands sentimens de la Divinité et un attachement fidelle au Christianisme» — hvilken han ställer främst hos henne, ej har någon känsla som djupare uppfyller hennes sinne än *l'amour incroyable d'une haute vertu*, men att hon dock, efter hvad han tror, ej helt och hållet därifrån skiljer *le désir de la gloire*, slår P. Linage i sin redaktion detta tillsamman till *une passion extrême pour la gloire*. Hvad som ursprungligen var en »desir de la gloire» blef plötsligt genom P. Linage »une passion extrême» och huru mycket har ej sedan dess det drag, som Chanut ansåg för att vara det djupaste, »de grands sentimens de la Divinité», blifvit bortskymdt i teckningen af henne!

Hela verlden har på P. Linages ord trott, att drottning Kristina kallat Taciti historia för ett schackspel; man har äfven funnit detta yttrande sinnrikt och beundrat det. Hon sjelf däremot har förnekat yttrandet, och det visar sig nu, att Chanut ej heller tillagt henne det. Han har sagt, att drottningen betraktade studiet af *grekiskan* som ett tidsfördrif, som ett *schackspel*, och att det icke störde hennes allvarsammare läsning; till denna senare hörde *Tacitus*. Detta är hvad Chanut låter henne säga och alldeles icke, att hon kallat Tacitus ett schackspel. Drottning Kristina egde en glänsande begåfning för tankens klara och koncisa form: det har säkerligen ej behagat henne, att man

tillagt henne något så dunkelt sagdt; kanske har också i notens fortsättning Tacitus fått umgälla det. Det följande af brefvet visar nogsamt, att hon gerna studerade Tacitus, och hon förnekar det ej heller i noten. Chanut omnämner det äfven i andra bref.

På ett tredje ställe omskrifver P. Linage det i Chanuts bref förekommande uttrycket »*femmes*» med »*les Dames de la Cour*» och åstadkommer därmed en annan missuppfattning. Drottning Kristinas hof var ej så beskaffadt, att hofvets damer blott skulle kommit dit på visiter och efter höflighetsbetygelser lemnats åt sig sjelfva. Chanuts bref ger också en annan uppfattning: det kan ej ens rätt förstås, om man ej tänker sig, att han först liksom undantagit just »les dames de la cour» från det allmänna uttrycket. Drottningens nära förhållande till Ebba Sparre visar saken i riktig dager. På detta ställe i Chanuts memoirer och på några uttryck af drottningen, som blifvit för skarpt uppfattade, grundar sig en föreställning om henne, som ej är riktig, den, att hon skulle varit nära nog fiendtlig mot sitt eget kön. Uppfostran, sysselsättningar och lefnadsförhållanden lade, såsom Chanut också anmärker, ofta hinder i vägen för det lifligare umgänget; men både fans undantag härutinnan, och alltid uppfylldes höflighetens kraf. Chanut berättar, att från första ankomsten till Stockholm emottog drottningen med stor vänlighet madame Chanut och bad henne ofta förnya besöken på slottet. Hon gjorde det och qvarhölls ofta att spisa vid drottningens bord, men, tillägger han, »madame Chanut trifdes bättre med prinsessorna» — pfalzgrefvinnorna, Kristinas kusiner och studiekamrater, hvilka intill dess de förmäldes, mestadels vistades i Kristinas hof — »därför att hon med dem bättre än med drottningen kunde meddela sig i ämnen, hvarom damer vanligen tala, moder och dylikt» — »les gentillesses dont les femmes font estat» —, medan drottningens tid var delad mellan statsärenden och läsning[1]). Sådant var verkliga förhållandet.

Följer man framställningen i Memoirerna, sådan den blifvit under P. Linages hand, får man lätt den föreställning, att Chanut i sina depescher endast undantagsvis berört Sveriges inre förhållanden eller tecknat personligheterna; till den grad är den

---

[1]) Chanut till Brisacier 1646 $^{13}/_{1}$ och till Meliand 1646 $^{24}/_{2}$. Vid afskedet 1651, då efter den högtidliga afskedsaudiensen drottningen lät inbjuda ambassadören jämte rådet, »mesme elle retint sa femme à souper avec elle en particulier dans son cabinet» 1651, juni.

yttre politiken skjuten i förgrunden. Så t. ex. visar sig att för året 1646 (I, 5—90) äro ej mindre än 73 sidor af 85 egnade åt denna, medan 12 beröra andra ämnen, och däraf endast 10 svenska förhållanden; personligheterna äro som försvunna. Ingen sammanhängande skildring af händelser finnes. Namnen framskymta, men försök till verklig skildring saknas. Registerartadt beröras Chanuts resa och audiens, fartygsköp, ambassader till Frankrike o. s. v. Spänningen mellan partierna i hofvet, mellan husen Oxenstjerna och de la Gardie, är hufvudsak på detta område, liksom i fråga om den yttre politiken allt samlar sig omkring fredsunderhandlingarne i Osnabrück och Münster. Enahanda är förhållandet för de följande åren intill fredslutet. Fördelningen på de båda innehållsgrupperna är för dessa år också ungefär densamma. Svenska angelägenheter beröras blott fragmentariskt, mest i notisform. För året 1648 t. ex. (I, 223—383), som framställes på 160 sidor, upptaga de utländska angelägenheterna inemot 142 sidor, de återstående sidorna innehålla knapt annat än drottning Kristinas porträtt — ett undantag i fråga om personskildring — enkedrottning Maria Eleonoras återkomst till Sverige och notisen om Salvii rådsutnämning. Äfven för de följande åren intill Chanuts afresa från Stockholm i juni 1651, är förhållandet ungefär det samma.

Den enda inre angelägenhet af vigt, som utförligare beröres, är riksdagen 1650 (II 74 ff. på spridda ställen). Man öfverraskas här att finna ett tryckt utdrag på franska af riksdagsbeslutet, en »Extrait du resultat des Estats du Royaume de Suède» 1650 $^{6}/_{11}$ (II, 121—131.)

Det är sålunda inga memoirer i egentlig mening, som på något sätt kunna ställas vid sidan af de samtida memoirverken, hvilka röra Frankrikes historia, den lysande raden från Frondetiden. »Négociations», såsom öfverskriften inne i boken lyder, hade varit en vida lämpligare titel än titelbladets »Mémoires». Genom vidlyftigheten och på samma gång bristen på sammanhang och reda, verkar boken ofta tröttande.

Drottning Kristina har med sina randanmärkningar följt den. Men tyvärr hafva af dessa endast de blifvit bekanta, med hvilka hon beledsagat första delen d. v. s. intill april 1649[1]).

[1]) Troligtvis omfattade Löfsta-exemplaret, liksom det från Åkerö gör, blott del I; Drottning Charlottes afskrift omfattar likaledes endast första delen. Om Bjelke-Casali-exemplaret saknas alla upplysningar.

De vid porträttet fogade noterna ega kanske största intresset, men äfven andra äro af betydelse. De äro — omkring 150 till antalet — alla affattade i skarp bestämd ton, rakt på sak och karakteristiska. Ofta endast bestyrka eller bestrida de innehållets sanning, mestadels det senare, stundom tillfogas en rättelse. »Det är sant» — »vackert omdöme eller falskt» — »osanning» — »roman» — »dårskap», — »griller och bagateller» — dessa uttryck omvexla. Med det enda ordet »gasconnade» skjuter hon till marken P. Linage de Vauciennes företal.

Det visar sig af drottningens anmärkningar, att Chanut i sina bref begått misstag. Ser man noga till, äro dessa ofta beroende på andras meddelanden till honom och drabba således honom ej personligt. Någon gång förekomma dock misstag, beroende på hans egen missuppfattning, lätt förklarlig af hans främlingskap. Stundom har han, såsom främling, sett sakerna för skarpt och äfven tecknat dem så; drottningen är vid dessa öfverdrifter straxt till hands med sitt obarmhertiga: »griller», »rena griller» och äfven, på farfadrens språk, med ett: »ren lögn!» I dessa anmärkningar, som ofta äro högst betecknande för drottningens person, ligger ett granskningsmedel af värde. De lära oss t. ex. att spänningen mellan partierna i hofvet, ja, sjelfva partibildningen, dock kanske i verkligheten ej varit så skarp, som den synts för en främling och att den i hvarje fall ej blifvit bemärkt af drottningen. Sitt förhållande till Axel Oxenstierna tecknar hon sjelf i dessa ord: »Drottningen har alltid gjort rättvisa åt rikskanslerens stora förtjenst, men hon var drottning och ville vara det»[1]).

Innehålla nu emellertid Chanuts bref verkligen inga andra meddelanden om Sverige och svenska förhållanden, än de hvilka Linage de Vauciennes upptagit i dessa memoirer? Skulle han t. ex. aldrig ha sagt något annat om drottning Kristina, än hvad i brefvet till Brienne 1648 $^1/_2$, förekommer, icke lemnat något bidrag till teckningen af en Axel Oxenstierna, en Magnus Gabriel de la Gardie, af Carl Gustaf och de andra, som omgåfvo drottningen? Skulle denne fine iakttagare ej heller ha lemnat något bidrag till skildringen af landet, där han vistades och förhållandena, af hvilka han omgafs?

Linage de Vauciennes har i företalet sagt, att han i sin bok ej tror sig ha glömt något, »ce me semble, de tout ce qui pouvoit

[1]) Anteckningar I, 131, not I.

servir d'instruction ou satisfaire la curiosité». — Men om vi vid jämförelsen mellan denna del af »Mémoires de Chanut» (I—II, 219) med deras källa, Chanuts bref, funnit mer än en brist, mer än ett misstag att anmärka, sluta vi dessa anmärkningar med denna enda: dessa memoirers största brist ligger dock icke i hvad som kan vidlåda hvad de ha att berätta; den ligger i hvad de utesluta ur berättelsen.

(Forts. i nästa häfte.)

Strödda meddelanden och aktstycken.

Rålambska handskriftsamlingen på Kongl. Biblioteket.

Genom gåfvobref af den 7 aug. 1886 har friherre Erik Axel Rålamb till Kongl. Biblioteket öfverlemnat den hufvudsakligen af presidenten frih. Gustaf Claesson Rålamb (f. 1675 † 1750) bildade »Rålambska handskriftsamlingen», för att på Kongl. Biblioteket bilda ett oskingradt helt med den 1878 af gifvarens äldre broder, frih. Sigfrid Albrekt Rålamb, till Kongl. Biblioteket förärade, väsentligen af samme man bildade, *svenska* boksamling. Öfver boksamlingen har presidenten sjelf upprättat katalog. Öfver handskriftsamlingen har jämväl en katalog blifvit upprättad och till och med i tryck utgifven af »Samfundet för utg. af Handlingar rör. Skandinaviens historia» (VIII, Stockholm 1820). Men då denna katalog är särdeles otillfredsställande och en ny katalog nu blifvit på Kongl. Biblioteket upprättad, torde ett på denna grundadt meddelande om samlingens för historisk forskning värdefullare innehåll icke sakna intresse.

Samlarens intresse var öfvervägande bok-intresse. Sjelf var han ytterst flitig afskrifvare af böcker och uppsatser, men att samla historiska originaldokument synes icke ha ingått i hans plan. Statsrättsligt-juridiska afskriftsamlingar saknas däremot lika litet i hans som i hans samtidas bibliotek, och författningsregister o. d., så väl af honom som af hans broder Åke kompilerade, bilda här rätt många och stora handskriftsvolymer. Förordningar och skrifter om bergshandteringen äro rikligt representerade, kamerala och ekonomiska samlingar och anteckningar saknas ej häller. En icke ovälkommen skörd för vår odlingshistoria erbjuda de outgifna böcker, hvilka här förvaras, de flesta i afskrift, några däremot i original, och med dessa torde Svenska Litteraturföreningens tidskrift komma att sysselsätta sig.

Den till Kongl. Biblioteket 1886 öfverflyttade Rålambska handskriftsamlingen innehåller 438 band, *in* folio, *in* qvarto, *in* octavo, *in* duodecimo. Ett stort antal är »sammelband», i oordnad växling förenande original och afskrifter, utan hänsyn till innehållet. De band, hvilka bundits för presidenten Gustaf, äro i detta fall icke bättre lottade än de, hvilka under hans sonsons, frih. Anders Sig-

FRIDS tid tillkommit, men i bandens materiel äro dessa senare de förra vida underlägsna. Friherre ANDERS SIGFRID, som förvarade sitt bibliotek på Strö i Skåne, dit det flyttats från Högsjö i Nyköpingstrakten, ökade handskriftsamlingen i någon mån. Den tryckta katalogen stannar vid N:o 186 in fol., 172 in 4:o, 27 in 8:o, 11 in 12:o, den nuvarande går till 225 in fol., 185 in 4:o, 29 in 8:o, 11 in 12:o. Af dessa äro dock N:o 14, 195, 211—225 in fol. icke till Kongl. Biblioteket aflemnade (såsom för egarens enskilda arkiv behöfliga), hvaremot tvenne af qvartnumren (173, 174) förekomma in duplo. — Efter frih. Anders Sigfrids död (1841) har Rålambska biblioteket förvarats på Sundby i Upland, hvarifrån dyrbaraste delen nu öfverflyttats till Kongl. Biblioteket.

Slägthandlingar gå tillbaka till 1532; beröra hufvudsakligen ANDERS SIGFRIDSSONS († 1573), BRODER ANDERSSONS († 1647) och CLAES BRODERSSONS († 1698) samt de båda senares hustrurs arfvegods och slägtförhållanden (172 fol., 185 fol., 116 fol., 54 4:o, 89 4:o, 146 4:o). Pergamentsdokument från Italien rör. SIGFRID ANDERSSON (1582, 87) förekomma i tvenne band (185 fol., 195 fol.), bref till Broder Anderssons hustru ANNA TOTT, 1596—1617, i 116 fol.; ERIK BRODERSSONS onåd hos Gustaf Adolf beröres i en mängd afskrifna bref (134 fol.) och i en supplik till konungen (original, i 155 fol.) Af öfvervägande historiskt intresse är CLAES RÅLAMBS andel i samlingen:

Fol. N:o 5 (o. 4:o 126) afskr. af 1680 års »Discours».

» » 10 Kungabref till C. R. som öfverståthållare 1673—74. Orig.

» » 15 Fem afhandlingar af C. R. Afskr.

» » 41 Personalier öfver C. R. (m. fl. äldre medlemmar af slägten).

» » 57 Claes Rålambs *utförliga diarium öfver ambassaden till Konstantinopel* (504 ss., afskrift, utförd för G. Rålamb). Den kortare »Beskrifning», som utgafs 1679, synes vara tryckt efter fol. N:o 55, som nu är defekt. N:o 135 i fol. är den på resan medföljande kammartjenarens reseräkenskapsbok; N:o 25 in 4:o ett fragment af den medföljande legationssekreteraren Klings (sedan adlad Klingstedt) beskrifning öfver resan; N:o 10 in 8:o innehåller illustrationer till reseanteckningarne, köpta i Konstantinopel; N:o 208, 209 in fol. och 61 in 4:o diverse anteckningar från och om Konstantinopel; i 195 fol. finnas turkiska bref och pass, i 185 fol. äfven så, liksom bref och anteckningar, utvisande att C. R. till den andre medföljande legationssekreteraren Wallich (sedan adlad von Wallich) utlånat, men ej återfått uppsatser och handlingar ang. turkiska resan.

» » 116 innehåller till sin hufvuddel *aktstycken till Claes Rålambs politiska historia*, dels i orig., dels i egenh. konsept, dels i afskrifter. — Bref från och till honom

finnas i fol. 116, 164 (bl. a. fr. Ebba Brahe-Delagardie 1670), 185. I fol. 172 acta rörande C. R. som hofrättspresident, i fol. 175 Johan Gyllenstjernas och C. R:s instruktion för jordrefningskommissionen i Skåne 1670, i fol. 185 dokument ang. C. R. som kurator för Upsala universitet, som rikskammarråd.

Originala bref och handlingar af historiskt intresse utom dessa slägthandlingar finnas i

Fol. N:o 18: bref fr. Pontus Delagardie till Charles Mornay (1575), från Charles Mornay till hans hustru, hans testamente (1574); bref till och från hans son Johan Mornay 1589—98 (de sex från Erik Sparre äro tryckta af Bergius bland bilagorna till Carl IX:s rimkrönika, 1759); bref från Johan Skytte till Axel Oxenstierna (1613—38, 1 odat., 21 st.); till Kon. Gustaf Adolf (1632, 1 odat., 3 st.), till M. G. Delagardie (som Rector Illustris i Upsala, 1640).

Spridda orig. kungabref: Erik XIV:s donationsbref för friherre Gera, perg., 1572 (i 195 fol.); ett undertecknadt, af Göran Persson kontrasigneradt och med rikssigillet beségladt exemplar af det 1567 tryckta öppna brefvet till Norges ständer (i 49 fol.); Johan III till befallningsmannen i Upsala 1571 (i 170 fol.); hertig Carls fogdeordning 1574 (i 163 fol.) m. fl. senare.

Guvernören i Halland frih. Casper Otto Sperlings bref och fullmakter 1625—1652, de flesta rörande hans ämbetsställning som kommendant i Halmstad och guvernör öfver Halland (fol. 179).

Viceguvernören i Skåne, sedan generalguvernören i Ingermanland Grefve Göran Sperlings akter: Samling af handl. i orig., konsept och afskrift angående fredspreliminärerna i Skåne 1679, jämte några äldre handl. rör. krigshändelsernas början 1676, Stettins belägring 1677 m. m. (fol. 167); från Sperlings och C. Rålambs inspektionsresa i Pomern 1681 torde härleda sig

— Protokoll inför rådet i Stettin ang. stadens försvar och slutliga uppgifvande 1677, afskrift, af stadens sekreterare bevittnad d. 4 juni 1681 (fol. 159).

— Grefve Sperlings egenh. konsepter till bref till K. M:t, från Narva, 1683—86 (fol. 184). Från Sperlings kansli i Narva stammar trol. äfven afskriftsamlingen af instruktion för gen.-guvernören och kongl. skrifvelser till honom, fol. 96. Jfr äfven instruktioner för gen.-guvern., för landtmätaren, för ståthållaren i Ingermanland, fol. 160).

Berättelse om mordet på major Sinclair och undersökningen därom, kanslikonsept, med påtecknad föredragning i rådet 1740 21 apr. (fol. 198).

C. G. Skyttes dagbok öfver Prins CARLS utländska resa 1770, jämte Skyttes lefvernesbeskrifning och ett egenh. bref till honom af Gustaf IV Adolf 1795 (qv. 169).

Hertig FREDRIK ADOLFS egenh. resejournal fr. Stockholm till norra Italien 1776; jämte en af hans barndomsskrifter, hans finansuppgörelse med Gustaf III, undertecknad af båda bröderna och Schröderheim, samt fadderbjudning till Fredrik Adolf från Gustaf IV Adolf 1801 (i fol. 189).

Kon. GUSTAF IV ADOLFS uppslagna förlofningar: *protokoll* öfver det Meklenburgska uppslaget, dat. Stockholms slott d. 2 apr. 1796; af rikskansleren egenhändigt gjord afskrift med originala namnteckningar af alla undertecknarne, utom hertigen-regenten. — Protokoll öfver det ryska uppslaget, uppsatt i Petersburg den 30 sept. 1796, justeradt i Viborg den 2 okt.; af A. R. Nolcken och A. E. Gyllenstierna vidimerad afskrift (i fol. 189).

Grefve NILS GYLDENSTOLPES afbön för delaktighet i Armfelts brott, »uppvist i Svea Hofrätt 19 apr. 1794», samt Hofrättens protokollsutdrag i ärendet. — Svea Hofrätts prot.-utdrag af 28 maj 1801 med förteckning å de i hofrättens förvar befintliga Armfelt'ska papper (i fol. 189).

För Krigshistorien kunna antecknas:

— Ammunitionsförslag för Svenska arméen 1632, 33 (i fol. 169).

— Svenska flottans bestyckning 1658 (i fol. 165).

— Plan af bataljen vid Gemauerthof, af C. A. Sinckler, (i fol. 170, *tryckt,* med verser af Rönnow). Situationskarta, belysande affären vid Qvistrum 1788 (i fol. 205), planritn. af sjöträffningen vid Reval 1789 (i fol. 157).

— Kon. GUSTAF IV ADOLFS 15 bref 1806 $^{14}/_{10}$—1807$^{21}/_{5}$ till generalguvernören i Pomern, H. H. v. ESSEN, rör. militära kommandomål, jämte en från Essen till Konungen insänd P. M. (fol. 203).

Ehuru icke original, torde böra märkas:

— Frater Franciscus a S. Augustino Maced., »Descriptio Coronationis Christinæ Sueciæ Reginæ», skrifven i Lisboa 1651, tillegnad portug. ministern i Stockholm Jos. Pinto Pereira, och jämväl beskrifvande de fester Kon. af Portugal och Svenske ministern i Lisboa, v. Friesendorff, gifvit med anledn. af kröningen (qv. 90).

— Handl. rör. fredsverket i Nijmwegen, samtidig afskriftsamling, N:o 8461 hos Warmholtz (fol. 69, 70).

— Acta och handlingar ang. mötet på gränsen Sjörijdh emellan Ulfsbäck och Knäröd samt hvad sig sedan emellan begge rikens råd förelupit, 1619. Warmholtz 8214 (fol. 106).

— Extrakt af skriftväxlingen vid mötet i Wommedal 1603 mellan svenske och danske kommissarier. Warmholtz 8209, a (fol. 141).

— Acta från 1606 års riksdag (fol. 116), Jörgen Posses 1604 i Krakau gjorda samling af acta publica emot hertig Carl

(fol. 136), bref af kejsaren m. fl. ang. hertig Carl och Lübeck 1603 (i fol. 169).

— Relatio moscovitica, af Bened. Skytte (i qv. 60).

— *Kopiebok:* Drottn. Christina Allessandras bref till generalguvernören öfver hennes donationsländer Seved Bååt, i afskr. och i öfversättning, 1660—67, bl. 133—950, med åtskilliga lakuner; Seved Bååts bref till Drottningen, i afskrift, 1657—63, bl. 1—524 (fol. 40).

— Dagbok öfver förhandlingarna i Ryssvijk 1697 apr.—okt., samt anteckningar om ambassaden 1698 till England m. fl., afskr. af diplomat. bref o. noter (qv. 142); afskriften är delvis gjord af G. Rålamb, som i okt. 1697 kom till Ryssvijk i G. Bondes svit. Hans egna daganteckningar under resan 1697 aug.—1698 juni (in 12:o, 5).

— Bref från Konstantinopel 1711 af Michael Eneman och en annan svensk (fol. 149).

— Bremiska och Pomerska privilegier, landtdagsbeslut, instruktioner, Kongl. resolutioner &c. &c. — Sammelbok fr. 1680-talet (fol. 168).

— Kyrkoreduktionskomiténs relation 1691 (fol. 9).

— Handl. om det föreslagna General-Consistorium, sammelbok (fol. 91).

— Örnhielms samling af afskrifna kyrkoakter ang. stridigheter i Erik XIV:s, Johans, Carls och Sigismunds tid m. m. (qv. 40).

Af politiska partiskrifter, pasqvill &c., finnes alltifrån Carl XI:s till och med Fredrik I:s tid icke få inbundna i fol. 41, 71, 79, 98, 120, 123, 157, 171; qv. 66, 135, 159. (De i afskriftsamlingar vanligast förekommande äro här icke anmärkta).

Afskriftsamling af dokument rörande Stockholm, jämte ämbetsmannalängder och andra anteckningar rör. hufvudstaden, innehåller den ofullbordade *Stockholms stads beskrifning* af G. Rålamb (12, 13 in 4:o, 113—115, 122, 177 in fol.)

Utländska dokument ingå: *franska*, afskrifter, 1630—40, i qv. 154; *kurfurstl. Mainz'iska* originaldokument, 1609 följ, i fol. 169 och 185; *polska* originalbref i fol. 195 (bl. dem påfven Urbans bref t. K. Sigismund 1624, perg., bref för prins Uladislaus om hans upptagande i Kapucinerorden 1618, perg., påfliga indulgensbref för kyrkor i Ploczk, 1638, 41, 45).

I Historisk Tidskrift, II, 155 omtalas huru Åke Claesson Rålamb 1673 i Paris kom i tillfälle att inköpa en del af de till sköfling i en kryddbod utlemnade »svenska papper», hvilka tillhört Kon. Johan Casimir och efter hans död försålts till kryddbodens egare af Konungens dvärg. I en där inköpt bok har Åke Rålamb beskrifvit händelsen. Denna bok bär i Rålambska handskriftsamlingen N:o 24 in 8:o. Den är en af Kon. Erik XIV egenhändigt uppstäld astro-

logisk almanacka för 1567 med däri införda egenhändiga anteckningar. För hvarje dag i året äro två sidor afsedda, men de aldra flesta äro utan anteckning. På sista sidan har Konungen skrifvit, att rådet erkänt hans hustru som drottning och hans barn som legitima tronarfvingar. Den »legitime tronarfvingen» Gustaf har också egt boken, tills han nödgades pantsätta den hos en värdshusvärd i Wilna, svensken Jacob Henn. Har detta varit den enda bok, han där nödgats pantsätta?

Man frestas att tro, att äfven en annan nu i Rålambska handskriftsamlingen befintlig handskrift af Kon. Erik gått samma väg dit, som dagboken af 1567. Det är hans »Oratio contra danos» 1563, (fol. 139), en verklig skönskrift och sålunda icke fullt »individuel»; men Erik var konstnär och skref, när han ville, som en kopparstickare. Däremot har GÖRAN GYLTAS *astrologiska nativitetsbok, fortsatt af* ERIK XIV (qv. 91), sedermera varit i åtskilliga studenthänder, hvilka icke generat sig för att använda bokens både skrifna och oskrifna blad för föreläsningsanteckningar, latinsk stilöfning o. d. Man kan se, att åtminstone flera af dessa klottrare varit svenskar och skrifvit i början af 1700-talet. De många uppgifterna om personers födelsedag äro långt ifrån alla tillgodogjorda för vår adels ättartaflor. Det öfvervägande antalet nativitetsuppställningar är af Gyltas hand. Många blad äro utrifna.

Egendomliga anteckningar om händelser i bygden, bland prester och bönder, mest i Westmanland och Dalarne, från medlet af 1500-talet till 1630-talet, förekomma, i afskrift, fol. 111. Anteckningarna äro begynta af kyrkoherden i Säby ERICUS ANDREÆ († 1609), fortsatta af komministern i Säby, sedan Dalaregementets pastor NICOLAUS ERICI BYRINGIUS († 1666), kanske af flera.

Anmärkningsvärdt är måhända, att den afskrift af »H. Spegels diarium öfver krigshändelser och Konungens företag 1675—80», som ingår i Sammelbandet fol. 100, kallas »ÅKE RÅLAMBS diarium». Afskriften har den vanliga lakunen efter slaget vid Landskrona.

Carl X:s orden beskrifves och aftecknas i fol. 147 och 181, Maria Eleonoras orden beskrifves af Karstedt i qv. 6. — Palmgarten Palmerij Aurata Militia Regni Sueciæ finnes i två exemplar (fol. 76, 181). Landskapsvapen, kanske från Johan III:s tid, finnas målade i lagboken fol. 151. Porträtt af sju fångna ryska generaler, ritade af Elias Brenner, bilda qv. 165. — I fol. 201, afskrift samling rörande »Nova Suecia i Virginia Florida i America», ingår en originalkarta af fortifikationsingeniören P. A:N LINDSTRÖM, i flera fall att föredraga framför den i Riksarkivet befintliga. — En samling af 80 prospekter öfver herregårdar i Skåne, tecknade omkring 1750, utgör qv. 184.

Handskrifna (ännu otryckta) böcker af historiskt intresse äro ganska få. Dit får dock räknas G. Rålambs rådslängd, qv. 9. En lärd statsrättslig undersökning, riktad mot Gustaf II Adolfs uppträdande i Tyskland och i en med författandet samtidig handskrift här befintlig, har följande titel: »Patrocinium Gustavi Adolphi regis Sue-

corum Maximi ex Pomerania aliisque Germaniæ territoriis grassatorum turmas, Pacisque publicæ turbulatores divinitus ejicientis ad Regiam justitiæ aram libatum per D. B. H. S.» (qv. 148, 160 ss.). Två gammal-ryska handskrifter (qv. 130, 147) vänta ännu på rubrik i den nya katalogen. Den gamla anger ingen rubrik för den ena handskriften, men kallar den andra »historia om Ivan Vasiljevitsch och hans krig med Sverige, så ock beskrifning öfver Sibirien».

Af topografiska böcker märkas PERINGSKÖLDS beskrifning om Stockholms Storkyrka och PONTINS om Johannes' kapell (båda i qv. 8), ANDERS BJÖRNS om Kungsholmen, 1689 (qv. 144 och 166); RONANDERS om Gotland (i qv. 176, afskr.); PLANTINUS om Lappland (qv. 39), samt de allmänt förekommande af Rehn m. fl. — P. SCHENBERGS afh. om missämjan emellan Johan III, Sigismund och Carl, afskrift, ingår i qv. 10 (jämte den 1733 o. oftare tryckta berätt. om Stångebro slag af samme författare). En afhandling om Sveriges statsförfattning och förvaltning, utan titel, med en innehållsförteckning upptagande 27 kapp., af hvilka endast 19 ingå i denna vackra renskrift, vitnar om Gustaf Rålambs hand och måhända om hans komposition (qv. 11). En svensk statskunskap, i frågor och svar, späckad med citater, skrifven mellan 1710 och 1718, är qv. 37. G. Rålamb har i boken skrifvit namnet Laurentius Prytz, men tillgängliga källor ange ingen med det namnet vid den tiden. I qv. 40 ingår en »Påfvarnes historia», i svensk 1500-tals skrift. Två historiska rimverk torde böra nämnas. Det ena är af JONAS PETRI BASE, Gothus, en af enkedrottning Katarina (Stenbock) beskyddad man, som till tack (1588) egnat henne sitt arbete, »Sveriges och Göthis historia», på svensk knittelvers berättad efter Johannes Magni historia; hvarje regent talar i eget namn om sina bedrifter t. o. m. Sten Svantesson Sture, hvarefter författarens »jag» uppträder i en epilog, utlofvande en andra del af denna krönika och »i framtiden annat mehra.» Denna bok, qv. 97, tyckes vara sjelfva dedikationsexemplaret. Samma är förhållandet med qv. 21, frih. P. ÖRNEKLOW's Carl XII tillegnade »Theatrum Suiogothicum eller Himblapostens Mercurii uppskallande och upptonande Svea och Göta Konungabedrifter.» Författaren täljer i svenska alexandriner de svenske kungarnes gerningar, ifrån Magog till och med Gustaf I. Kung Gustafs historia omfattar icke mindre än 105 sidor. Boken inlemnades 1699 $^{15}/_{7}$ (enl. anteckn. i de Rålambske Palmskölds-samlingarne), men synes ej ha blifvit mottagen. Författaren, som var landshöfding på Ösel, afsattes 1701.

Obetydande skrifter af BURE (två orig. exx. af »Adalruna» 8:o n. 9, 12:o n. 6, samt anteckningar ur och om Worms' Monumenta Danica, orig., 14 ss., i qv. 115) och DIJKMAN representera arkeologien, för hvilken G. Rålamb icke synes haft stort intresse. En »runkalender» med några danska rader är inlagd i fol. 195. — Slägttaflor, på 1600-talet afskrifna från äldre original, med vapenritningar, bilda fol. 4; en något äldre och större samling är fol. 12, troligen afskrifven från en Peder Brahe tillhörig slägtbok. Fol. 109

är en vackert utförd afskrift af K. Gustafs och Drottn. Margaretas antaflor. G. Rålambs beskrifning öfver Rålambska slägten är fol. 180, Olof Dalins öfver den Douglas'ska är fol. 148.

H. W.

En vigtig handskrift till Birgittaliteraturen.

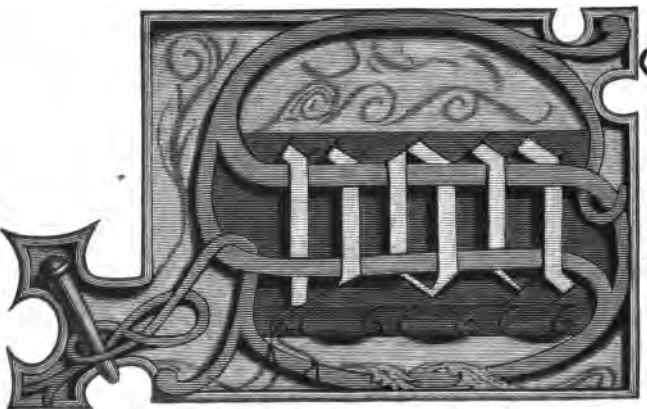
Under de forskningar till drottning Kristinas historia, för hvilka jag tagit olika utländska arkiv i anspråk, har jag äfven kommit att vända mig till handskriftssamlingarne i British Museum i London. Det har därvid gått mig så som det ibland plägar gå den historiske forskaren: han söker ett, och plötsligt finner han något helt annat. Jag sökte bidrag till drottning Kristinas historia, och i stället fann jag ett bidrag till den heliga Birgittas, en svensk medeltidshandskrift af mera än vanligt intresse. — En underlig ödets nyck: af de båda svenska qvinnor, hvilka framför andra fäst verldens ögon vid sig, hvilka den gamla kyrkan och Roma med oemotståndlig makt lockat och hållit qvar hos sig fjärran från fäderneslandet, af dem båda visade så att säga den ena vägen att på annan främmande grund finna en hufvudurkund om den andra, — en principalcodex bland handskrifter till Birgittalitteraturen, hvilken tillika måste anses såsom ett af de märkligaste skriftminnen, vi ega qvar från vår medeltid.

»The Harleian collection» i British Museum är en af de största handskriftsamlingar i verlden, och väl den största, som någonsin på enskild väg blifvit hopad. Den grundades af den ryktbare engelske statsmannen Robert Harley, förste earlen af Oxford, och omfattade vid hans död (1724) inemot 6,000 handskrifter och 14,000 urkunder. Hans son, Edward Harley, andre earl af Oxford, ökade den till 10,000 handskrifter och 40,000 urkunder — alltså ett tiotusental flera urkunder, än alt hvad vi ega qvar från vår medeltid. Genom Margaret Cavendish Harley, dennes enda dotter och arfvinge, andra hertiginnan af Portland, blef samlingen under sitt nuvarande namn offentlig egendom och införlifvades i British Museum. Det är i denna ofantliga handskriftssamling, instucken bland engelska urkundsmassor, som den handskrift från den svenska medeltiden, hvilken här är i fråga, kommit att ligga undanskymd och undangömd. Den har där på grund af sitt förvaringssätt och sin förvaringsplats förblifvit obeaktad, ehuru den finnes upptagen i den år 1808 tryckta stora foliokatalogen öfver the Harleian collection, nummer 612. I denna är den till sitt yttre beskrifven med orden: *Codex membranaceus, vegrandis molis.* Dess innehåll är äfvenledes där angifvet[1].

[1] A Catalogue of the Harleian manuscripts in the British Museum I—IV, 1808. I, 389.

Reuelaciones beate Brigitte.

Incipit prologus in libros celestium reuelationum beate etc.



Stupor et mirabilia audita sunt in terra nostra. Mirabile siquidem erat ꝗ zelator legis Moyses ignoram legem in vlcionem peccatorum de medio ignis (zeli Dei) audiret. Set stupendius est etc.

Facsimile af Sion-handskriften.

Vi angifva det här först, efter den vid sjelfva handskriften, å dess andra blad häftade högst kortfattade innehållsförteckningen:

Quatuordecim libri S:te Birgitte, ex qvibus

I—VII *Reuelationes sunt a Christo sibi facte*
VIII *Liber est ad Imperatores et Reges*
IX *Ad Episcopos*
X *Vocatur Celeste Viridarium*
XI *Regula Salvatoris*
XII *Qui pertinet ad defensoria*
XIII *Est liber attestationum*
XIV *Est de vita S:te Catherine et aliis*

Med skäl har the Harleian Catalogue valt till beteckning för denna pergamentskodex orden: *vegrandis molis.* Den omfattar nämligen icke mindre än 603 skrifna samt ännu ett antal oskrifna sidor i största folio. Hvar och en af dessa stora foliosidor är fördelad i två kolumner och försedd med en marginal, som lemnat utrymme äfven för miniatyrer. Hvarje kolumn rymmer i medeltal 680 ord, och då kolumnernas antal uppgår till öfver 1,200, skulle sålunda en vanlig afskrift, beräknad till 200 ord på sidan, komma att upptaga mellan 4- och 5,000 sidor. Mr S. Liddel Mac Gregor Mathers, som lemnat bifogade facsimile af handskriftens första kolumner anser, att en afskrift af handskriften, utförd i öfverensstämmelse med detta facsimile, efter all sannolikhet komme att kräfva ett och ett halft års arbete.

Öppnar man folianten och låter blicken ila öfver dessa blad, som utan att blekna, trotsat inemot ett halft årtusen, visar den sig som ett verk af sällsynt konstskicklighet, ett praktverk i konstskrift, på hvilket vår medeltidslitteratur med stolthet kan visa. Under fint textade rubriker, stundom med inskjutna blå streck i begynnelsebokstafven, framträder den latinska texten i den äldre vadstenaskolans prydliga prentstil med i mångfärgad uncialskrift fint utförda begynnelsebokstäfver. De breda marginalerna hafva, såsom förut är nämndt, lemnat utrymme för miniatyrteckningar. Än visar sig bilden af en engel med lyftad sköld, på hvilken finnes en latinsk inskrift, än en hand pekande på treenighetssymbolen, än ett altare med en kalk, eller ett hjerta, en bok o. s. v. Det hela är med ett ord, ett verkligt praktstycke, ett ypperligt prof af — vi upprepa det — *svensk* medeltids konstskicklighet.

Men huru kan det då med så mycken bestämdhet uppgifvas, att denna så beskaffade handskrift, om också till sitt innehåll svensk, äfven verkligen är i Sverige utförd? Och, om så förhåller sig, huru har den kommit till England att i en engelsk handskriftsamling, bland engelska urkunder, finna sitt förvaringsrum? Från hvad tid härrör den, och när har den kommit öfver till England?

Handskriften sjelf gifver på den första frågan ett fullständigt svar. Det finnes nämligen i dess slut intaget ett i vederbörlig form utfärdadt svenskt notarialintyg om dess tillförlitlighet. Och af detta intyg upplyses, att handskriften i dess helhet är utförd *efter den i Linköpings domkyrka förvarade originalurkunden*, samt vidare att detta skett på framställning af Johannes Hartman såsom ombud för två engelska munkar, Robert Belle och Thomas Sterinton, begge klosterbröder i S. Salvators af Augustini regel (S. Birgitte) kloster Sion i Londons stift i England.

I Linköpings domkyrka alltså har varit förvarad en originalurkund till den heliga Birgittas uppenbarelser samt andra från henne härrörande och henne rörande skrifter och akter. — Ingenting synes också i sjelfva verket vid närmare eftertanke vara naturligare. Det var för Birgittas orden en egendomlighet, att den genom sin grundregel var ständ i ett närmare förhållande till den episkopala myndigheten i det stift, hvari klostret var beläget, än hvarje annan munkeller nunneorden. Biskopen i Linköping var ursprungligen jämte abbedissan Vadstenaklostrets högsta myndighet, »pater et visitator generalis». Han kallade konvent, han vigde munkar och nunnor; jurisdiktionen var också ursprungligen hans. Denna organisation — hvartill endast Fontevrault egde något motsvarande — var troligen närmast ett uttryck af stiftarinnans, den heliga Birgittas eget personliga förhållande till Linköpingsbiskopen och kapitlet, till biskop Nils Hermansson, kaniken magister Mathias och de andra kyrkliga männen i stiftet, som stodo henne nära, magister Peder och prior Peder. Dessa med henne likstämda män omgåfvo henne under hennes lefnad, bidrogo efter hennes död verksamt till hennes helgonförklaring och deras förtjenst är det äfven, att hennes skrifter blifvit upptecknade och satta i den form, hvari vi ega dem[1]).

Det var för Sions kloster i England, som denna afskrift togs på tvänne dess klosterbröders anhållan, framstäld af en svensk man å deras vägnar. Klostret Sion, det rika Sion vid Thames ej långt från London vid Twickenham i Middlesex, var Englands kungliga S. Birgitta kloster, dess Vadstena. I sammanhang med förbindelsen mellan huset Lancaster och den nya nordiska dynasti, drottning Margareta tänkte

[1]) Att Vadstenaklostret sjelft egt urkunder, som tillskrifvits liknande värde, är bekant. De båda Vadstenamunkarne, hvilka 1492 i Lübeck ombesörjde utgifvandet af Reuelationes S. Birgitte omnämna i sitt Epigramma »vera et indubitata originalia una cum declarationibus et defensoriis, que habentur et observantur cenobio Watzsten in regno Swecie». Det värde, som fästes vid urkunden i Linköpings domkyrka, ådagalägges emellertid bäst därigenom, att afskriften för det engelska Sion lemnades efter denna.

Att den handskrift »*Acta et processus canonizationis S. Birgitte*», hvilken, härrörande från Vadstenaklostret, nu förvaras i Kgl. Biblioteket under märket *A 14*, endast är en pappershandskrift, kunde tänkas ega sin förklaring däri, att den dyrbarare pergamentshandskriften fans vid stiftskyrkan i Linköping. — Kanske hörde dessa handskrifter till den skatt af dylika, hvilken den siste katolske Linköpingsbiskopen förde med sig, då han lemnade sitt stift, för att flykta till Polen. Om så varit, ha vi nu i England funnit bestyrkta afskrifter af dessa förlorade originalurkunder.

grunda genom konung Eriks förmälning med Filippa, följde öfverflyttandet af den nya, af det nordiska konungahuset så varmt omhuldade orden till England. Det sändebud, som följt prinsessan Filippa till brölloppet i Lund den 26 oktober 1406, Henry Fitzhuger of Ravenswather, hade, såsom Diarium Vadstenense under detta år förtäljer, före sin återresa synts på besök i Vadstena och där, den första söndagen i adventet, i samladt konvent anhållit, att två bröder måtte öfversändas för att i England grunda ett Birgittakloster [1]). Han hade samma dag i Vadstena daterat ett gåfvobref, som han bad den svenska ärkebiskopen och biskopen af Strengnäs jämte sig underteckna, och skänkt det nya klostret tomt och gods i stiftet Ely »juxta Cantebirgiam» (icke Canterbury utan Cambridge) — hans manor Hintim. Munkar utsändes från Vadstena de följande åren 1407 och 1408, och så upprättades det första Birgittaklostret i England; det var en enskild mans stiftelse. Men 1413, när konung Henrik V besteg sin tron, grundade han till den svenska Birgittas ära klostret Sion, hvilket han utrustade med en kunglig hemgift. Af alla de dotterkloster Vadstena egt i Europas olika länder — inalles 74 — var Sion i England det förnämsta, det enda som kunnat täfla med, ja, genom sin rika utstyrsel öfverglänsa sjelfva moderklostret. S:t Birgittas klosterregel var här fullständigt utförd. Det fans här ett fulltaligt dubbelkloster af både nunnor och munkar, två konvent i en kyrka, nunnornas chor uppe i hvalfvet — under the roof — brödernas on the ground, nere på golfvet. Munkarnes antal var efter regeln 13 — framställande de 12 apostlarne och Paulus — nunnornas 60, jämte de 4 diakonerna och de 8 lekbröderna (alltså talet 72) syftande på de 72 lärjungarne. Vadstena diariet berättar under 1415 att Annandag Pingst detta år, den 13 maj, blefvo i klostret högtidligen invigda 4 klostersystrar, för att jämte 3 ännu ej invigda jungfrur utsändas till England att bidraga till ordens utbredande. Med dem följde i samma ändamål tvänne klosterbröder; den ene af desse var densamme Johannes Johannis från Kalmar, hvilken förut varit sänd att biträda vid grundläggningen af Marienthal vid Reval och som sedan äfven gick till Danmark för att grunda Mariebo. Denna sändning skedde »ad instanciam regis Anglie, regis et regine Suecie»; den svenska drottningen hade kanske haft att framföra anhållan härom, när hon just samma år i januari gjort besök i Vadstenaklostret vid det tillfälle, då hon, inneslutande sig i böders och systrars böner, också anhållit att blifva upptagen i klostrets gemenskap på samma sätt som före henne drottning Margareta [3]). Sådan hade den första sändningen varit från Vadstena till det kungliga

---

[1]) — — quod et patres cum exultacione intima annuerunt, säger Diariet S. R. S. I, 123. Urkunden tryckt af Benzelius vid äldre uppl. af Diarium Vadstenense; äfven hos Nettelbla, Anh. I, 101—103.

[2]) Cromes, Geschichte der Mönchsorden II, 13. Nettelbla, Nachricht von einigen Klöstern der H. Schwed. Birgitte ausserhalb Schweden Fft und Ulm 1764, 9—20.

[3]) Det missförstådda stället: postulans se recipi in sororem ... more prioris Regine S. R. S. I, 134.

Sion. Den skedde med en högtidlighet, hvarom ej alls talas i Diariet rörande föregående eller efterföljande, hvarken till Paradis vid Firenze 1390, Marienthal 1406, Maribo 1416 eller Nådendal 1438[1]). Det är alltför sannolikt, att denna sändning också fört med sig till Sion några af de skänker, med hvilka moderklostret plägade sända dotterklostren en hemgift: »privilegia, reliquias b. Birgitte cum cantu sororis», såsom det heter i Vadstena Diariets berättelse om dem, som 1406 kommo att med korsriddarnes tillstånd bedja om grundandet af Marienthal vid Reval[2]). Det kan dock ej ha varit vid detta tillfälle, som denna kodex utsändes från Vadstena till Sion. Detta hade näppeligen då ännu några munkar att sända; det stod ännu under organisation. Men 1416 sedan Sion blifvit upprättadt, återkom efter något mera än ett års vistelse i England brodern Johannes till Sverige. Man skulle kunna tänka sig, att han då medhaft uppdraget från de båda engelska munkarne och att han varit den Johannes (Hartman), som framstält det. Ja, man skulle kunna tänka sig, att det äfven är just han som verkställt afskriften, efter som Vadstena Diariet under 1446, vid hans död, uttryckligen omnämner honom såsom en flitig afskrifvare och bland hans verk särskildt upptager Revelaciones b. Birgitte.[3]) — Vill man däremot hålla för sannolikare, att Rob. Belle och Thomas Sterinton personligen infunnit sig i Sverige med sitt uppdrag, så har Vadstena Diariet ett ställe, som naturligen kan lämpas till dem. Det är under 1427, där det heter, att »in die Parasceves venerunt de Anglia duo patres ordinis nostri, petentes et *reportantes* raciones super aliqvibus punctis regule»[4]). Antages detta, skulle alltså namnen till dessa »duo patres» vara funna.

Huru som helst, genom denna undersökning torde det svar, hvilket med största möjliga sannolikhet kan gifvas, också hafva blifvit gifvit på de uppställda frågorna, *huru* och *när* denna i Sverige skrifna pergamentskodex kommit öfver till England. Att den är skrifven under det 15:de århundradets första hälft, därför talar, utom annat, att här saknas det bref från kardinalen Johannes de Turre cremata (spanioren Torquemada) hvilket, författadt vid tidpunkten af konciliet i Basel och stående i sammanhang med dess förhandlingar om Birgitta, i Vadstena klosters upplaga af 1492 sattes i spetsen för Revelationerna: det enda företal denna kodex har är den äldre Prologus af Magister Mathias.

Frågan, huru denna kodex kommit att få sitt förvaringsrum i the Harleian Collection låter sig lättare besvara. Klostret Sion, ännu

[1]) Et fuerunt hæ persone educte cum magna solempnitate per Archiepiscopum Lundensem et tres Episcopos Svecie et unum Norvegie, ac milites et sollempnes nuncios in copia. S. R. S. I, 136.

[2]) S. R. S. I, 123.

[3]) Item anno eodem fr. *Johannes Johannis auri fabri* obiit feria tercia post dominicam Lætare et stetit in officio dyaconatus per 41 annos. Hic habuit in ætate 84 annos, et fuit emissus pro inchoacione monasteriorum Revalie, Anglie et Lalandie cum ceteris patribus. Hic scripsit libros scil. Bonaventuram super Lucam, vitas patrum, *revelaciones b. Birgitte* et alios libros. S. R. S. I, 163.

[4]) S. R. S. I, 146.

hållet högt i vördnad och gynnadt af den förste Tudor Henrik VII blef till kronan indraget under Henrik VIII. Dess handlingar spriddes åt skilda håll. Munkarne, som flydde till Antwerpen och därifrån vidare till Portugal, förde en del af dem med sig. Dessa gingo förlorade i Lissabons brand 1651[1]). Lyckligtvis lemnades denna handskrift qvar i England och den hamnade som så många andra klosterurkunder omsider i Harleian collection för att där finna en nära 200-årig glömska. Det forna klostret Sion, Englands Vadstena, blef under tiden i likhet med många af de engelska klosterstiftelserna förvandladt till ett adelsslott af första rang: det är nu såsom Sion house hertigens af Northumberland praktfulla residens invid London.

Vi öfvergå nu till en närmare redogörelse för handskriftens innehåll.

Såsom redan framgår af den kortfattade innehållsförteckning, hvilken finnes densamma vidhäftad, innehåller handskriften först och främst den heliga Birgittas skrifter i deras latinska redaktion. I spetsen stå *Revelationes*, Uppenbarelserna, fördelade såsom vanligt i 8 böcker; därefter följa ännu 3 böcker, som tillskrifvas Birgitta, samt 1 bok försvarsskrifter, *Defensoria*. I Harleian catalogue sammanfattas dessa 12 böcker under en gemensam titel: *Celestium revelationum B. Birgitte de Suecia Libri XII cum prologis, defensoriis etc.* De upptaga tillsamman kolumnerna 1—826 eller ungefär de två tredjedelarne af hela handskriften. Kardinal Torquemadas skrifter och de bullor och intyg, hvilka i de tryckta upplagorna, alltifrån den från Vadstena utgångna af 1492, ställts i spetsen för Uppenbarelseböckerna, finnas ej här. Främst står Magister Mathiæ prologus. Boken VIII — *Liber celestię ad imperatores et reges* — har i spetsen för sig Alfonsos af Jaen Prologus och Defensorium. Det är den gamla redaktionen.

Därpå följa böckerna IX—XI, hvilka hafva följande öfverskrifter:

Liber IX, qui intitulatur ad pontifices et continet multas alias revelationes, que non agunt de pontificibus, ut patebit.

Liber X, qui dicitur Celeste viridarium beate Birgitte, contextum de quibusdam revelationibus celestibus per venerabilem fratrem Dominum Alfonsum quondam Gien. Episcopum och

Liber XI, qui est de regula revelata et revelationibus ad ipsum regulam pertinentibus.

Härmed slutar kretsen af de uppenbarade skrifterna och den därpå följande boken, den tolfte, innehåller försvarsskrifter för dem:

Liber XII, qui continet quedam defensoria regule et revelationum b:te Birgitte et primo defensorium d:ni Adami cardinalis Anglie doctoris — defensorium Galfridi abbatis de Bellando — defensorium Regnaldi episcopi.

[1]) Joh. Stevens, Monastici Anglicani I, 46.

En jämförelse med de tryckta upplagorna visar olikheterna. Hvad vi särskildt här fästa uppmärksamhet vid, är att den nionde bokens innehållsförteckning saknar motsvarighet i de tryckta upplagorna och att den tionde boken innehåller den latinska texten till den så ofta omtalade handskriften »Jungfru Marie örtagård», hvilken liksom den latinska texten — obekant om den finnes annorstädes — hittills förblifvit otryckt[1]). Om denna skrift har stor oklarhet herskat. Stiernman, då han omtalar den under den senaste medeltiden af generalkonfessorn i Vadstena Nils Ragvaldsson verkställda svenska öfversättningen, yttrar, att den latinska texten varit af »mäster Peder sammanskrifven vid pass år 1386»[2]). Därvid har det sedan fått förblifva. Wieselgren upprepar året 1386,[3]) men då han förmodligen insett dess orimlighet, enär magister Peder dog redan 1378, har han funnit utväg att rädda årtalet genom att skjuta författareskapet öfver på priorn Peder, hvilken dog först 1390. Schück återställer magister Peder som författare och tillerkänner honom på grund af skriften en plats bland medeltidens sjelfständige författare[4]). Men det är en upplysning, som kan hemtas af denna handskrift, hvilken visar de från Birgitta härrörande skrifterna i deras följd och sammanhang med hvarandra, att Celeste Viridarium måste tillskrifvas S:t Birgitta sjelf, på samma sätt och med lika mycken rätt, som sjelfva Salvatorsregeln och öfriga på uppenbarelsens grund hvilande skrifter. Det har vanligen allt för litet blifvit framhäfdt, att den h. Birgittas ingifvelse — det är hennes ordens trosgrund — är grundvalen icke blott för de egentliga Revelationes, hvilka upptecknats och bragts i den form de ega af hennes skriftefäder och vänner, magister Peder, priorn Peder af Alvastra och biskoperemiten, spanioren Alfonso af Jaen, utan detsamma gäller också i lika hög grad om sjelfva ordensregeln — regula S. Salvatoris — som är »revelata» —, samt om ordens hela gudstjenstordning, ritualen med hymner och lektier. Men denna gudstjenstordning, det är just den, som innehålles i Celeste viridarium. Därför får också denna i handskriften, såsom vi sett, tillägget (Celeste viridarium) S:TE BIRGITTE. Den tillskrifves henne i 10:de boken på samma sätt som klosterregeln i den 11:te. Detta hindrar icke, att magister Peder, såsom det också säges i Prologen till »Jomfru Marie Yrtegardher» är den, af hvilken »S. Salvatoris systra Wikusangk är diktader oc sammansatter», nämligen på samma sätt som Vadstena Diariet kan kalla priorn Peder »conscriptor maxime partis revelacionum». Birgitta och hennes båda skriftefäder hade uppgått i en oskiljaktig enhet. Hon talade; de uppfattade och upptecknade.

För den heliga Birgittas skrifter lemnar oss denna handskrift en text, som måste anses i värde uppgå mot originalurkunden, då denna ej mera finnes. Betydelsen af att en sådan text finnes, är tydlig,

[1]) Den svenska handskriften Jomfru Marie Yrtegardh, membran in folio om 337 sidor, kgl. Bibl. under märket *A 12*, är bekant för de präktiga miniatyrer med hvilka den är prydd.

[2]) Tal om de lärda vetenskapers tillstånd i Sverige etc. 1758, s. 55.

[3]) Sveriges sköna literatur I, 131, 2:dra uppl.

[4]) Schück, Svensk literaturhistoria I, 172.

när man erinrar sig Fr. Hammerichs klagan öfver bristen på kritik i de tryckta upplagorna af S:t Birgittas skrifter[1]). Vi ega visserligen ett tillräckligt stort antal upplagor af S:t Birgittas tryckta skrifter på latin, ej mindre än 9 fullständiga, alla utgifna under tiden från 1492 (Lübeckupplagan) till 1680 (Münchenupplagan)[2]). Den första af dessa har haft rang af ett slags officiel upplaga: den utgafs nämligen, såsom Vadstena Diariet förtäljer, under året 1491 af två klosterbröder, munken Peder Ingemari och lekbrodern träsnidaren Gerard, en tysk, hvilken från Vadstena utsändes till Lübeck för att utföra arbetet[3]). På denna upplagan äro alla öfriga fotade. De två pergamentstryck, som ännu återstå af de 16, hvilka togos, hafva haft handskrifts rang. Men redan för den stora Roma-upplagan 1628 — den största och bästa, — hade Gonsalvo Durante känt behof att begagna handskrifter och nämner, att han till textens förbättring användt sådana ur Vatikanen jämte andra gamla codices. En tysk öfversättning (Cöln 1664) säger sig för samma ändamål ha användt vatikanska och farnesiska handskrifter[4]). Kännedomen om de latinska handskrifterna till Birgittaliteraturen har emellertid förblifvit särdeles bristfällig, medan Klemming i sin Birgitta-literatur lemnat en uttömmande öfversigt öfver såväl handskrifterna på svenska som den tryckta literaturen. Den svenska textens utgifning af Klemming står också som efterföljansvärdt föredöme för en modern kritisk utgifning af den latinska[5]).

Följande bok, den 13:de, för in i handlingarne rörande St. Birgittas kanonisation. Omfattande kolumnerna 826—1147, gifver den dessa handlingar till en del i sammandrag under följande titlar:

Liber XIII, qui continet attestationes factas pro canonizatione b:te Birgitte, in quibus examinantur et declarantur vita, reuelaciones et miracula ipsius b:te Birgitte et tandem per romanum pontificem approbantur.

Attestationes seu deposiciones testium super vita, conversacione et miraculis recolende memorie D:ne Birgitte.

Tenor sive summa abbreviacionis tocius Processus Canonizacionis b:te Birgitte.

---

[1]) Fr. Hammerich, Den hellige Birgitta. Kjöb. 1863, s. 3, 216.

[2]) G. E. Klemming, Birgittaliteratur. (K. Bibliotekets handlingar, 6.)

[3]) S. R. S. I, 200. Reuelationes S. Birgitte, B. Gothan Lübeck 1492 fol., 702 sidd. Redan vid denna tid voro falska uppenbarelser och profetior tillskrifna h. Birgitta i svang. Det heter i slutet af boken: Ut si forte alique alie reuelationes, sicut repertum est, beate Birgitte per errorem aut temerarie a quoquam quomodolibet ascribantur, preter has que in hoc presenti volumine aut in vita seu legenda sancte Birgitte maiori continentur, tanquam false et erronee decernuntur.

[4]) Det ena finnes i Bodleian library i Oxford, det andra i Braheska biblioteket på Skokloster. 800 exemplar på papper togos; dessas sällsynthet är äfven stor. Lunds universitets bibliotek har det Stiernmanska, som af sin förste egare sammansatts af fragmenter ur 10 andra. En del omtalas af Vadstena Diariet såsom tillintetgjorda i den vådeld, hvilken 1495 förstörde klostrets sjukhus.

[5]) Den heliga Birgittas Uppenbarelser utg. af G. E. Klemming I—IV. I Fornskriftssällskapets Handlingar Sthm 1857—1875 8:o.

På den ståndpunkt, Birgittaforskningen befann sig ännu för ett årtionde sedan, skulle fyndet af hvad som i denna bok är inrymdt varit egnadt att väcka den största uppmärksamhet. Bollandisten Jac. Bueus, S:t Birgittas senaste och bäste lefnadstecknare från katolsk sida, hade 1856[1]) bevisat, att en liber attestationum måste ha funnits, som var försvunnen. Han hade därvid åberopat sig på Vadstena Diariets hänvisning till en sådan i fråga om Birgittas dödsår och på de 51 artiklar därsammastädes angående hennes lif och förtjenster, hvilka hennes dotter, S:t Katarina, 1379 fört med sig till Roma, och som med skäl antogos utgöra en del af samma bok[2]). Äfven S:t Birgittas senaste protestantiske lefnadstecknare, Fr. Hammerich, stödjande sig på denne författare, ansåg denna källskrift förlorad[3]). Den pappershandskrift i kgl. Biblioteket i Stockholm, som Warmholtz först omtalar såsom i Antiqvitetsarchivet befintlig under märket *A 14*, — hvilket den äfven i kgl. Bibl. sedan behållit — *Msc: Acta et processus canonizationis S. Birgittæ de Suecia*[4]) var då ännu ej till sitt innehåll inom literaturen känd. Den blef det först 1876 genom Claes Annerstedt, som i tredje bandet af Scriptores Rerum Suecicarum tryckte innehållsförteckningen och äfven därsammastädes meddelade utdrag ur densamma, för så vidt Sverige och svenska förhållanden däri beröras[5]).

Till S:t Birgittas lefnadsteckning lemnar ej denna handskrift något bidrag; sedan det Vita S. Birgittæ blifvit funnet och offentliggjordt, som har de båda biktfäderna, magister Peder och priorn Peder till författare, är ej heller att hoppas på fynd af ytterligare bidrag. Detta Vita S. Birgittæ, nu tryckt i Scriptores Rerum Svecicarum[6]), är hufvudkälla; alla öfriga vi ega grunda sig på detta. Handskriften har emellertid ej ens Vita abbreviata, som finnes äfven i det äldsta trycket, Vadstenamunkarnes upplaga. Det var väl denna brist i Sions klosterhandlingar, som föranledde Thomas Gascoigne, »doctor theologiæ et cancellarius Oxoniensis», att 1452 för systrarne i klostret öfversätta den heliga Birgittas lefverne[7]).

I den sista boken, den 14:de, som omfattar kolumnerna 1147—1203, inflyter emellertid ett biografiskt material i denna handskrift: lefvernesbeskrifningar öfver trenne till Birgittakretsen hörande personligheter, dottern den h. Katarina, och hennes vänner, Linköpingsbiskopen Nils Hermansson (Nicolaus Hermanni), såsom Sveriges sista helgon S:t Nicolaus, samt Alvastra-priorn Petrus Olavi.

[1]) Acta sanctorum för oktober IV, 368 - 369.
[2]) S. R. S. för 1373 och 1379 I, 100 och 101.
[3]) Fr. Hammerich, Den hellige Birgitta, 4: »Bogen er desværre nu gaaet tabt».
[4]) C. G. Warmholtz, Bibl. historica Hist. Sveo-Goth. IV, 43.
[5]) S. R. S. III ed. Cl. Annerstedt 1871—1876 218—220. *XVII*, utdrag 220—240 *Ex processu canonizationis Sanctæ Birgittæ excerpta*. Handskriften betecknas såsom härrörande ur Vadstena klostrets arkiv: »pretiosæ reliquiæ antiquæ collectionis monasterii Vadstenensis» — 240 blad.
[6]) S. R. S. III, 185—206.
[7]) Klemming, Birgittaliteraturen, 56, anför detta arbete i raden af engelska bidrag till Birgittaliteraturen.

Liber XIV, de vita venerabilis d:ne Katerine filie b:te Birgitte de regno Suecie, prime abbatisse in monasterio Vadstena.

— *De vita Petri Olavi.*

— *De vita D:ni Nicholai et de miraculis D:ni Nicholai.*

S:t Katarinas lif är oftare tryckt än något annat svenskt helgons utom S:t Birgittas. Det begynte den svenska bokliteraturen; vi ha nu äfven en fotolitografisk afbildning af detta äldsta tryck. En S:t Nicolai »historia» blef också tidigt tryckt[1]). Boken var länge en af de sällsyntaste i Sverige tryckta böcker, då Eric Benzelius lät ånyo trycka det exemplar som egdes af Elias Brenner[2]) — kanske det enda. Den upptager en samling hymner, lectier, responsorier o. s. v. Men denna handskrifts Vita et Miracula S:ti Nicolai är en lefvernesbeskrifning, som vi hittills saknat. Och likaledes finna vi slutligen här äfven ett Vita Petri Olavi, den vördnadsvärde cistercienspriorns från Alvastra, som så troget stått vid Birgittas sida, som följt henne på pilgrimsfärden till det heliga landet och som slutade sina dagar 1390 d. 26 mars i Nils Hermanssons biskopsgård i Vadstena; af Vadstena Diariet kallas han klostrets »institutor».

Handskriften slutar med:

Testificatio Petri Suenonis Notarij Publici de accuratione et fide Libri Apographi de reuelationibus b. Birgitte etc. de vero originali in Ecclesia Lincopensi reservato descripti rogatu Johannis Hartman procuratoris religiosorum virorum fratrum Roberti Belle et Thome Sterinton professorum in monasterio de Syone ordinis S. Augustini, S. Salvatoris nuncupati, Londonensis dioces., regni Anglie.

* *
*

Sådan är denna handskrift. — Vi måste glädja oss åt att den blifvit bevarad och på samma gång ändå beklaga, att vi icke ega den sjelfva qvar hos oss i Sverige. Fast ett verk af svenska händer är den emellertid på alla sätt otvifvelaktigt engelsk egendom. Den har icke blifvit oss beröfvad; den är tvärtom en skänk från Sverige till en stiftelse af svenskt ursprung i England. Den är ett minne af Sion-klostret lika så väl som af det i Vadstena. Men dess värde är större för Sverige än för England.

Detta värde ligger, för att kasta en blick tillbaka, redan i sjelfva handskriften såsom handskrift. I ett svenskt arkivmuseum, när ett sådant engång kommer till stånd, skulle denna pergamentskodex från Linköping vara bland de flitiga munkarnes och nunnornas verk en prydnad af första rang. Genom sitt innehåll och sin text till S:t Birgittas skrifter eger detta kulturminne ett ännu högre värde, såsom det skall

[1]) Historia S. Nicolai, Episcopi Lincopensis Sudercopiæ per Olaum Ulrici presb. A. D 1523 4:o.

[2]) Monumenta Vet. Eccles. Sveo-Goth., 109—114.

komma att visa sig, när en utgifning af den h. Birgittas skrifter på latin i en ny kritisk upplaga en gång kommer i fråga, och ytterligare förökas dess värde genom det nya stoff och de nya synpunkter handskriften lemnar åt forskningen. — Sverige är skyldigt den hyllning åt den heliga Birgittas minne, som ligger i en omsorgsfull utgifning af hennes skrifter. En sådan är verkstäld genom den svenska textens utgifvande; utgifvandet af den latinska på ett lika mönstergilt sätt återstår. Den förra tränger ej ut öfver den skandinaviska literaturen. Men den heliga Birgitta tillhör verldsliteraturen. Man har betraktat henne ur så många synpunkter, ur teologisk och filosofisk, såsom en reformationens föregångarinna; man har glömt den enklaste, den rent literaturhistoriska. Ur denna synpunkt sedd, är hon, — otvifvelaktigt den svenska medeltidens största literaturpersonlighet, — också den som förer Sverige ut på verldsliteraturens arena. Hon bryter först isoleringen. Hon är för Sverige hvad Saxo är för Danmark; hvad han utför för Danmark i det 13:de århundradet, utför hon för Sverige i det 14:de. Och denna fosterländska bragd har hon utfört just med de latinska skrifterna. De fördes sedan vidare i öfversättningar på alla Europas kulturspråk; först med det 17:de århundradet öfvergår Birgitta literaturen till historien. Den stora brytningen inom kyrkan var hos oss så våldsam, att segrarne för en tid liksom utstötte de besegrade ur våra minnen; länge varade efterdyningarne af den stora striden. Men vetenskapen har omsider kommit med försoningen. Från vetenskapens synpunkt har den religiösa brytningen blott delat vår historia i tvänne odlingsskiften, begge med lika rätt inför det fosterländska medvetandet. I det äldre står den heliga Birgitta kanske som den väldigaste, säkert som den uttrycksfullaste personligheten.

Martin Weibull.

Underrättelser.

— En yngre begåfvad, intresserad och lifligt verksam vetenskapsman har bortgått med docenten Hugo v. Feilitzen, som afled den 19 sistlidne januari. Det är visserligen språkforskningen, som närmast har att beklaga denna förlust, men hans studier stannade icke inom de egentliga fackämnenas gränser. Under vidsträckta utländska resor hade han haft tillfälle att personligen göra sig bekant med de romaniska folkens odling, och deras äldre literatur gaf anledning och stoff till kulturhistoriska studier, som nu för alltid afbrutits. I denna tidskrift meddelade han 1882 en redogörelse för »Arkivskolor och

arkivväsende i Italien», som äfvenledes vittnade om, huru lätt och gerna han kom in på ämnen, som för den historiska vetenskapen ha intresse.

— Den Mecklenburgske arkivarien WIGGER, känd äfven af svenska forskare, har aflidit förliden höst. Han hade efter Lisch öfvertagit ledningen af den stora urkundspublikationen *Meklenburgisches Urkendbuch*, som för vår medeltidshistoria innehåller åtskilliga bidrag.

— I dagarne har utkommit första delen af en samling *Svenska riksdagsakter* och andra statsrättsliga urkunder från början af nyare tiden till och med Karl XII:s regering. En dylik samling har länge utgjort ett önskningsmål för den historiska vetenskapen i Sverige. Ett afgörande steg till dess förverkligande togs 1873, då dåvarande docenterna MONTAN och ALIN erhöllo statsanslag för utgifvande af ett dylikt verk. Den första planen afsåg en utgifning i tvänne serier, men hinder af olika slag kommo i vägen, och tolf år senare tycktes arbetet ha afstannat, sedan den ene af utgifvarne definitivt lemnat företaget. Den qvarstående utgifvaren, professor Alin, vände sig då (1885) till lektor E. HILDEBRAND med ett anbud att inträda i Montans ställe, då utgifningen svårligen kunde ske annorstädes än i Stockholm, hvilket anbud också antogs. Men på förslag af riksarkivarien Malmström fattades det tvifvelsutan välbetänkta beslutet att sammanslå de båda serierna, en plan, för hvars förverkligande dock jämförelsevis litet var vidgjort. De härför nödvändiga arbetena utfördes af den i Stockholm bosatta utgifvaren, granskningen gjordes af båda och tack vare den om vår historiska litteratur högt förtjenta firman Norstedt & Söners tillmötesgående kunde texten till denna del under år 1886 färdigtryckas. Den går till och med riksdagen i Vesterås 1544. Antagligen torde äfven slutet af Gustaf I:s regering kunna inrymmas i samma band. Fortsättningen kommer emellertid att ingå i de från Riksarkivet utgående med statsmedel bekostade historiska publikationerna.

— Finska statsarkivarien R. HAUSEN har nyligen utgifvit några »Anteckningar gjorda under en antiqvarisk forskningsresa sommaren 1876 i Östra Nyland» (123 ss.), med hvilka en tidigare publikation af samma art öfver vestra Nyland kompletteras. Arbetet innehåller beskrifningar öfver kyrkorna och deras inventarier med upplysande anmärkningar af förf. och åtföljes af flere planscher, såsom öfver Pyttis och Pernå kyrkor, öfver vapensköldar, grafstenar, bilder m. m. d.

— De *danska statsarkiven* utveckla under sin nuvarande chef geheimearkivarien JÖRGENSEN en liflig verksamhet både genom publicerande af historiska urkunder och i afseende på samlingarnas ordnande. Af de förra föreligga redan åtskilliga häften; upplysande för den senare verksamheten och i flerfaldigt hänseende intressanta äro de *Meddelelser* för 1883—85 från de båda numera förenade statsarkiven (Geheimearkivet och Kongerigets arkiv), som nyligen utkommit, där bl. a. arkivförteckningarna anknytas till historiskt-administrativa utredningar: ett sätt att gå till väga, som förefaller vara efterföljans-

värdt. Vi hoppas en annan gång kunna något utförligare återkomma till dessa publikationer.

— Hos E. Bojesen i Köpenhamn har början af ett rikt illustreradt arbete om den bekante danske sjöhjelten *Tordenskiold* börjat utgifvas. Tvänne sjöofficerare, CARSTENSEN och LÜTKEN, äro författare. Illustrationerna utföras dels efter samtida föremål, dels efter för arbetet utförda ritningar af Rosenstand och Neuman. Den enda utförligare teckning af Tordenskiolds lefnad, man hittills haft, förskrifver sig från förra århundradet och har ej haft någon fackman till författare.

— Preussiska Vetenskapsakademien har anslagit 4,000 mark till fortsatt utgifvande af *Fredrik den stores korrespondens* och politiska skrifter.

— En ny *Påfvarnes historia* från slutet af Medeltiden har börjat utgifvas af L. PASTOR med stöd af arkivforskningar särskildt i romerska och andra italienska arkiv. Arbetet är beräknadt på sex band, tendensen apologetisk åtminstone inom vissa gränser, och förläggaren känd för sina ultramontana publikationer.

— Öfverste M. THIERBACH har nyligen utgifvit ett arbete öfver *handeldvapnens historiska utveckling* (Die geschichtliche Entwickelung der Handfeuerwaffen, Dresden, 1886), grundadt på 30 års studier och samlande, enligt uppgift äfven i Skandinavien, och framhålles verket såsom i sitt slag särdeles förtjenstfullt.

— Den bekante franske historikern A. GEFFROY har nyligen utgifvit i två mindre band en samling af *madame de Maintenons bref* med en historisk inledning, ur hvilken en i flere hänseenden aktningsvärd bild af den ryktbara damen framträder för läsaren.

— ALBERT SOREL har nyligen utgifvit andra bandet af sitt stora verk *L'Europe et la révolution française*, hvars första del förlidet år var föremål för en anmälan i Hist. Tidskrift. Den nya delen har till särskild titel *La chute de la royauté* och slutar med den 10 augusti 1792. Efter en skildring af revolutionens första stora intryck på sinnena i Europas olika länder, framställas de diplomatiska förvecklingar, som blefvo en följd af revolutionen, hofvets planer på en kontrarevolution, emigranternas intriger och de franska församlingarnas politik. Här behandlas sålunda hela den sida af revolutionens historia, som Taine alldeles gått förbi. Det är tydligt att Gustaf III och Sverige äfven skola finna en plats i denna teckning, och som en af författarens vigtigare källor finner man ock vid sidan af Geffroys *Gustave III* och Léouzon-Le-Ducs *Correspondance de Staël* Klinckowströms, *le Comte de Fersen*. Förf. röjer i öfrigt en omfattande kännedom om den tyska litteraturen i ämnet.

I sammanhang härmed ha vi det nöjet att kunna omnämna ett svenskt originalarbete öfver franska revolutionen, *Den franska revolutionens historia*, af docenten S. J. Boëthius, hvars första häfte nyligen utkommmit hos Fahlcrantz & C:o. Då arbetet är afsedt att utkomma

redan under loppet af våren, spara vi ett utförligare omnämnande, till dess det föreligger färdigt, och inskränka oss här till att säga att det torde komma att utmärka sig både genom omsorgsfull forskning och ett tilltalande språk.

— Hr X. CHARMES har i tre delar utgifvit *l'Histoire du Comité des travaux historiques et scientifiques*, en samling aktstycken, föregången af en teckning af den berömda, af Guizot 1833 instiftade, kommissionen och dess verksamhet, under hvars ledning bl. a. 200 volymer af den stora samlingen *Collection de documents inédits relatifs à l'histoire de France* offentliggjorts.

Historisk Prisuppgift.

Det kungl. *Danske Videnskabernes Selskab* har för år 1887 utsatt följande historiska prisuppgift:

De i de senere aaringer udgivne righoldige samlinger af aktstykker fra de nordtyske byer have bragt saa mange og detaillerede oplysninger om de tvende skaanske stæder Skanør og Falsterbo i Middelalderen og om det fiskeri, som herfra blev drevet af Danske og fremmede, at det vil være muligt at give en indgaaende og fyldig fremstilling af disse byers og det nævnte fiskeris historie. En saadan skildring, som tillige paaviste, hvorledes regeringen stillede sig til det her sted findende samkvem af fremmede, hvilke rettigheder og indtægter den tillagde sig, samt oplyste om fiskeriets art og om den samtidig drevne handels karakter og omfang, vilde paa mange maader kunne yde vigtige bidrag til Danmarks og nabolandenes historie i Middelalderen.

Videnskabernes Selskab udsætter derfor sin guldmedaille for en fyldestgjørende besvarelse af følgende opgave: at oplyse Skanørs og Falsterbos historie i Middelalderen, fiskeriet, som herfra dreves i Øresund og Østersøen, den samtidig sted findende handel og omsætning, regeringens stilling til indbyggerne og de fremmede, samt det hele sociale og retlige liv, som udviklede sig i disse stæder.

Priset utgöres af Sällskapets guldmedalj. Skrifterna insändas före oktober månads slut 1888 till Sällskapets sekreterare prof. *H. G. Zeuthen* i Köpenhamn. Utgången bekantgöres påföljande februari månad.

Om Les Anecdotes de Suède

AF

G. H. STRÅLE.

Hvar och en, som med någon uppmärksamhet följt vår svenska historiska litteratur, känner hurusom åtskillige bokälskare eller forskare i vårt land sysselsatt sig med *Les Anecdotes de Suède*, några för att undersöka och utreda författareskapet därtill, andre åter med granskning eller vederläggning af dess innehåll.

Sålunda kunna nämnas:

Carl Adlerfelt, kammarherre hos konung Stanislaus, sedermera svensk hofmarskalk, som i anteckningar framför ett i Upsala Universitets bibliotek befintligt exemplar af första franska upplagån bestämdt angifvit Samuel von Pufendorf såsom författare till nämnda arbete. Dessa anteckningar finnas ordagrant aftryckta i C. Eichhorns undersökning om skriften Les Anecdotes de Suède, hvarom mera längre fram;

Lars Wetterhamn, adlad med namnet *Riddermarck*, i en handskrift med titel: Tienlig Skrapa Öfwer Anströdde Wärck, Kallat Les Anecdotes de Suède, Eller Geheime Nachrichten von Schwedischen Hofe und von denen in selbigen Reich vorgefallenen Veränderungen unter Regierung Carls dess XI. Cöln bey Petter Marteau, 1716. Anlagd så väl författaren som tryckaren till renhet och aga utaf Ängelskan öfwersatt. Cöln hos Christiern Kniptång, 1721[1]);

Jacob Wilde i Sueciæ Historia pragmatica, quæ vulgo Jus publicum dicitur, ... fideliter deducta .... Holmiæ, 1731, hvars III capitels IV section blifvit särskildt öfversatt af Mathias Benzel med titel: Det så kallade Oinskränkta Enväldet som Kon. Carl, Efter wedertaget Namnetal Den Ellofte ... Anno 1680 wordit opdragit ... framstäldt. Stockholm, 1742;

---

[1]) Warmholtz, N:o 6836 har följande titel: Tienlig Skrapa öfver Sam. von Pufendorfs utströdde Werk etc. Den ofvanskrifne finnes å ett exemplar i Rålambska samlingen, som numera tillhör K. biblioteket (n:r 41 i folio).

Carl Gustaf Warmholtz i Bibliotheca Historica Sveo-Gothica Eller Förteckning Uppå ... Böcker ... hvilka handla om Svenska Historien ... 12 delen, Upsala, 1815, N:o 6835 med åtföljande noter;

Anders Schönberg i tredje delen af dess Historiska Bref om det Svenska Regeringssättet i äldre och nyare tider, Stockholm, 1851; samt i Bref till J. H. Lidén, dateradt Åsberg den 20 april 1788 och intaget, sidd. XXXIII—CXIV, i den senares företal till Dag-Bok öfver Riksdagen i Stockholm år 1682, hållen af ... Duræus ... Norrköping, 1788;

Bernhard von Beskow i ett Försök att besvara frågan huruvida Samuel von Pufendorf må anses vara författare till omtvistade skriften Les Anecdotes de Suède, uppläst i Vitterhets, Historie och Antiqvitets Akademien den 6 april 1858;

C. Eichhorn i en Undersökning om skriften Les Anecdotes de Suède och dess verklige författare, intagen i 10:de årgången af Nordisk Universitets Tidskrift och särtryckt Upsala, 1863, sedermera omarbetad och intagen i författarens Svenska Studier, 1869, sidd. 146—177; samt

Bernhard von Beskows Svar härå eller Anmärkningar vid en ... Uppsats, kallad Undersökning ... af C. Eichhorn, Upsala, 1866.

* * *

Les Anecdotes de Suède framstå ingalunda såsom ett enstaka uttryck för allt det missnöje med konung Carl XI:s kommissioner, genom hvilka så mycken enskild förmögenhet återgick eller inflöt till staten, som icke vågade offentligt gifva sig luft i Sverige; för det hat och den bitterhet, som framkallades hos de många [1]), hvilka därigenom blefvo lidande eller i tysthet grämde sig öfver den oinskränkta makt, som allt mera lades i konungens hand, eller också med saknad sågo tillbaka på flydda tider, då svenska högadeln kunde täfla med sina konungar om väldet, eller ännu mera på de två nyligen förflutna förmyndareregeringarne, då samma adel var så nära att göra konungens person öfverflödig i Sverige.

Åtskilliga andra skrifter från denna eller nästföljande tid bära lika med Les Anecdotes härom vittnesbörd, fastän före-

[1]) Man räknade ända till 118 adliga slägter som mer eller mindre träffades af reduktionen eller stora kommissionens efterräkningar.

målen för missnöjet något omväxla allt efter olika författares personliga intryck och förhållanden. Tidpunkten för en del af dessa, merendels otryckta och stundom odaterade uppsatser är någon gång svår att bestämma, men därå torde ej ligga synnerlig vigt.

Några af dem må här anföras:

1) *Copia* af ett *Bref*[1]) (adresseradt till Bondeståndet) som i november år 1680 fanns på tröskeln vid dörren till kanslirummen, där Sekreta Utskottet hade sina sammanträden. Brefvet tager riksråden i försvar, men är däremot synnerligen hätskt mot konungens omgifning. »Skrifvare och Stalldrängar hafva varit Rådgifvare och Herrar, Narrar hafva ridit och Herrar gått till fots». Illasinnade hade hos konungen förtalat dem, som å ämbetets vägnar egt råda och upplysa honom, samt gjort dem så föraktade att de sedan icke blifvit trodde. I kansliet hade en samvetslös rådsherre regerat med kunglig myndighet, härvid biträdd af en tysk sekreterare, som menade andra bättre än Sverige. En annan sekreterare var ett vettlöst barn till år och förstånd, men älskade mutor. Hans samvetslöshet och illvilliga vänskap hade förderfvat många, både höga och låga, till ära och välfärd och framkallat mången suck och mången tår öfver konungen och landet. Krigskollegium styrdes af en liten tysk, som ännu några år förut var en ynkelig skrifvare; flottan åter af en, som hade litet vett, men stora inbillningar. Röfvarehänder hade slagit under sig konungens och rikets medel, men intet hade räckt till att mätta deras girighet. Brefvet varnar för två »vrånga» Herrar på riddarhuset, samt en vestgöte, som är tullherre, »en arger en». Bland presterne utpekas två prester från Stockholm, »Profeter i fårakläder». Borgarståndets talman, Thegner talade så sött, men var en räf, han gjorde mycket ondt, men ville göra mera, om han förmådde, o. s. v. Brefvet var undertecknadt med följande ord: »Mitt namn är en redlig svensk, mitt hemvist här i Sverige, fråga hvarken efter det ena eller andra, utan sök Guds ära, konungens tjenst och rikets välfärd och låt många se Brefvet. Farväl!»

2) *Anmerckungen über den jungsten Schwedischen Reichs-Tags Beschluss und vornehmlich dessen VII Articul, und was*

[1]) En afskrift häraf finnes bland Rålambska handskriftsamlingen i K. biblioteket. Då ingen af dessa otryckta skrifter är original, har det ej ansetts nödigt att i denna eller de följande bibehålla det vanligtvis mycket oregelbundna stafningssättet.

man sich bey jetzigen Zeit-Läuffen von dem Reiche Schweden zu versehen, was dessen gegenwärtiger Krieg-Staat und geheime Absichten seye etc.

Denna uppsats finnes intagen i Electa Juris publici der fürnehmsten Staats-Affairen, Jena, 1709, i Curieuser Bücher- und Staats-Cabinet för 1716 med titel: Raissonnements und Remarquen über den jungsten Schwedischen Reichs-Tags Beschluss etc, samt i Bihang II till J. G. Keyssler's Fortsetzung Neuester Reisen, 2:dra delen, 1741. Den sistnämnde uppger kansleren Esaias von Pufendorf[1]) såsom författare till denna uppsats, som är daterad den 4 februari 1682. Det oundertecknade manuskriptet hade Keyssler bekommit »von sicherer hoher Hand», så att intet tvifvel egde rum om hvem som vore författare därtill[2]).

Liksom i Les Anecdotes klandras här drottning Kristinas allt för långt drifna frikostighet att bortskänka statens egendom. Liksom där berömmes Carl X Gustaf för sin obenägenhet att lyssna till uppmaningarne om reduktionens verkställande — Kristina hade varnat honom att icke vidröra detta getingbo — enär han mer än väl insåg, hvilka oredor och vådliga följder däraf skulle framkallas. Vid 1680 års riksdag hade emellertid de ofrälse stånden, därtill lockade af några »Malcontenter» och personer af »la petite Noblesse», påyrkat reduktionen under förevändning, att därigenom finna medel till fyllande af statens behof. Detta hade äfven lyckats, men endast genom en intrig, hvarom få, till och med i Sverige, hade kännedom. Johan Gyllenstierna, fastän död, var »Urheber» till allt detta. Han var en man med stora kunskaper, mycken förmåga och stor arbetsamhet, men i grunden benägen att, liksom mången hans samtida, söka införa republik i Sverige[3]). Denna sin afsigt hade emellertid Gyllenstierna väl förstått dölja af farhåga att i vidrigt fall få dela De Witts öde i Holland. Han valde därföre den

[1]) Om Esaias von Pufendorf yttrar Schönberg i brefvet till Lidén, sid. XLVI, att han år 1689 blef af Svea Hofrätt dömd att mista lif, ära och gods, ehuru han flera år förut fått afsked ur rikets tjenst. Om anklagelsepunkterna säger samma författare att det vore önskligt om sådana kunde utplånas ur svenska historien. Keyssler tillerkänner Esaias större politiska kunskaper och mera skarpsinnighet än Samuel.

[2]) Då E. von Pufendorfs böcker efter hans död såldes till Danmark för 4,000 riksdaler, undantogs detta manuskript.

[3]) Här tillägger författaren att de, som varit i tillfälle att umgås med de förnäma i Sverige, haft tillfälle ofta höra en sådan tanke framkastad.

långsammare, men säkrare vägen, att medelst reduktionens verkställande och andra lika våldsamma åtgärder göra konungen förhatlig och söka stifta oenighet mellan stånden. Reduktionen benämnes en »Invention die viel böses nach sich ziehet» och som komme att med sig föra »vollends einen gantz schlechten Zustand». Den utfördes med sådan stränghet att många blefvo afklädda ända »auf das Hembd» och förlorade icke blott hvad de ärft, utan ock hvad de sjelfve förvärfvat [1]). Alla de förut rika förnäma familjerna voro ruinerade, det fina gästfria lefnadssättet hos adeln hade försvunnit med egendomarne, köpmän och handtverkare blefvo utan förtjenst och kronan förlorade så betydligt i tullinkomster, att dessa endast under sommaren 1681 minskades med 80,000 riksdaler. Adeln hade ej längre råd att väl uppfostra sina barn och gifva dem tillbörlig undervisning. De indragna egendomarne lemnades i händerna på officerare, hvilka vanvårdade byggnaderna och vanskötte jorden. Oaktadt allt som blifvit reduceradt var tillståndet i Sverige ganska dåligt. »Die Magazinen sind ledig, die Fortifications übel versehen, die Admiralitet von Schiffen entblösset, die Zeughäuser von Munition, die Cammer von Geld und Credit, die Commercien verfallen» o. s. v. Riksråden, hvilka voro ärliga män och goda patrioter, hade handlat efter sin ed och bästa förstånd, men intet hade hjelpt, utan slaget drabbat både »corvos & columbas». Härvid gör författaren följande anmärkning: »Aus solchen Exempel lernet man, was es sey jungen und hitzigen Herren, so die Regierung antreten, Armeen in die Hände und Consilia zu unrechtfertigen Kriegen zu geben». De ofrälse ledamöterne i Stora Kommissionen hade ej varit i stånd att bedömma eller uppskatta hvad som under förflutna tider blifvit bortskänkt »par raison d'Etat, par reputation» eller »par bienséance». Till följd af allt detta herrskade i Sverige mycken fattigdom, oenighet och oreda, men ingen förbättring vore att hoppas, så länge konungen lefde. Denne föraktade de gamla adliga familjerna samt omgaf sig helst med »junge Leute», som hvarken egde verldserfarenhet eller statskunskap, och på hvilka väl kunde användas Taciti ord: »Quo qui servitio promptiores eo magis honoribus auguntur».

[1]) Härpå anföres såsom exempel rikskattmästaren Sten Bielke, hvilken såsom arf efter den i Paris aflidne grefve Claes Tott fick emottaga egendomen Ekolsund, men samtidigt med öfver 100,000 riksdaler i silfver betala Totts skulder. Egendomen reducerades sedermera, men Bielke fick ingen ersättning för sina penningar.

Konungens många resor och ständiga vistande på landet hindrade regeringsärendernas gång och förorsakade oreda. Sitt omdöme slutfattar författaren sålunda: »Käme diesem Herrn etwas zu, so würde es grosse Veränderungen geben, jedoch mehr zum bessern, als zum ärgern».

3) *Pomme d'Orange, ou Le Dessein de passer la Ligne, empéché par le malheureux accident, arrivé au sieur de . . . Londres le 10 Sept. 1696.*

Enligt en anteckning å det enda kända exemplar af denna skrift, förvaradt i Upsala Universitets bibliotek, skall densamma — hvarå på sista sidan finnes med en annan hand antecknadt årtalet 1683 — vara författad af en grefve Torstenson[1]). Under formen af en allegori framställes här Carl XI såsom helt och hållet beherrskad af en favorit, L'Avarice Royale, som efter en hård strid lyckats taga lifvet af den förut varande gunstlingen, La Justice. L'Avarice Royale var den förnämsta orsaken till alla de olyckor, hvilka öfvergått riksråden och den högre adeln. Hon hade tre tjenarinnor, la Reduction, la grande Commission och la Gravation, hvilka alla synnerligen omhuldades af konungen, och hvilkas ynnest var tillräcklig för att inom ett år uppstiga till Grand Seigneur. Andra åter, som egde en hög börd, förföljdes »par quelques Canailles» och deras egendom sköflades. Den förut lifliga handeln aftynade. Vid Skeppsbron i Stockholm, där man förut varit van att se främmande länders handelsflottor, lågo numera endast några små ryska fartyg lastade med nötter och lök. Presterne predikade alltför underdånigt och andefattigt, samt följde för öfrigt heldre Judas exempel än Pauli o. s. v. Härefter följer en, med mycket få undantag, ofördelaktig skildring af konungen och hans omgifning. Om konungen säges, att han visserligen var tapper, men »avaricieux, ennemi de gens de naissance, ignorant et peut s'en faut qu'il n'est un veritable tyran». Bengt Oxenstierna smickrade konungens svagheter och berömde allt hvad denne företog sig, men, sådant oaktadt, skulle han dock snart sett sig beröfvad sin befattning af konungen, som hatade gens de qualité, om han ej vetat be-

[1]) Riksrådet Anders Torstenson afled 1686. Af sönerne synes näppeligen någon af de äldre hafva varit författare härtill. Den yngste sonen Carl Ulric, född 1685, död 1727 i Brüssel under en resa, kunde möjligen där qvarlemnat handskriften. Skriften röjer mycken personlig bekantskap med Carl XI:s samtida. Anmärkas bör att Torstenson var bland de ytterst få riksråd, som undgingo efterräkning, och likaledes bland de få, som konungen behöll i rådet.

gagna sig af sin »peau de renard», när lejonhuden ej längre passade. — Nils Bielke, en herre med stora egenskaper och förtjenster, åtnjöt konungens ynnest, oaktadt han var af förnäm slägt. Orsaken härtill var en sådan karaktär, som man ej finner hos »gens de basse naissance», annars hade nog äfven han blifvit undanträngd af någon »canaille». — Erik Lindsköld, den kungliga girighetens och lyckans skötebarn, hade passat bättre att vara Socrates' skoputsare. Han hade giort sin lycka genom förföljelser mot den gamla högättade adeln, och hans stora kunskaper motsvarades endast af en lika hög grad elakhet. — Fabian Wrede kallas Conseiller de Rehabeam, Carl Gyllenstierna hade spelat Endymions rol, så snart enkedrottningen ville vara Diana, men hade, af brist på krafter nödgats afstå rollen åt Nicodemus Tessin, »un charpentier par profession». — Hans Wachtmeister liknas vid Caligulas häst, Johan Jacob Hastfehr vid en tupp, »qui après avoir dechargè son ventre, tache de couvrir son ordure avec de terre, qu'il y cratte». Han var för öfrigt falsk, elak, okunnig och endast en »âne de la fortune». Värst behandlas dock Eric Lovisin. Denne säges härstamma från någon bödel[1]), som fordom fått äran att afhugga hufvudet på några grands Seigneur, hvaraf ättlingen gjorde sig en heder, »voulant par là persuader le Roi, qu'il ne fera rien dans les emplois, indigne de sa naissance» o s. v.

4) *Relation de la Suède.*

Såsom författare härtill uppgifves den bekante politiske äfventyraren Joseph August Du Cros[2]).

Enligt en anteckning å den handskrift, som här begagnats och som förvaras i handskriftsamlingen på Säfstaholm, skall denna berättelse blifvit år 1686 uppsatt för konungen i Danmark. Sjelfva uppställningens likhet med en ministeriell berättelse gör sådant ej otroligt.

Konung Carl XI tillegnas här åtskilliga goda egenskaper. Han var tapper och ärelysten, återhållsam i afseende å alla slags

[1]) Lovisins far var borgmästare i Södertelge, farfadern bonde.

[2]) Du Cros var född i Gascogne år 1640. Uppfostrad i ett dominikanerkloster började han sin bana såsom abbé, blef år 1677, efter åtskilliga resor och äfventyr, holsteinskt sändebud i London, hvarunder han fick tillfälle att spela en ganska betydande rol vid fredsslutet i Nimwegen. Du Cros var under åren 1681 och 1682 anställd såsom hertigens af Holstein ombud i Stockholm, blef d. 7 juli 1683 danskt statsråd och lärer väl någon tid hafva varit notisberättare åt konungen i Danmark, hvarunder ofvanstående Relation blifvit skrifven. Om honom och hans omväxlande öden kan läsas en utförlig uppsats af H. Bresslau i Historisches Taschenbuch för år 1885.

nöjen, enkel till sina lefnadsvanor, arbetsam och gudfruktig. Men dessa goda egenskaper fördunklades af ännu större karaktärsfel. Hans lynne var så våldsamt, att han emellanåt ej sparade hugg och slag, härvid delande lika åt alla, generaler och kyrkans tjenare ej undantagna. Dessutom var han till sin natur »désfiant, inquiet, opiniâtre, cruel, injuste, avare et ingrat». Hvarken böner eller tårar eller ens den ytterliga fattigdom, hvartill han bragt så många af sina undersåtar, förmådde böja hans hårda sinne till mildhet eller ens skonsamhet. Han egde en så stor förmåga af förställning, att man måste misstänka äfven hans vänskapsbetygelser. »Dans l'excès du vin, à quoi il s'abandonne rarement et plus par debauche que par inclination, il est quelques fois si brutal, qu'il approche de la ferocité et dans un état si honteux, il est capable des emportemens les plus extremes». Föga mildare behandlas Bengt Oxenstierna. Äfven han var »violent, défiant, de trés mauvaise foi, plein d'artifice et inégal». — Däremot berömmes Magnus Gabriel De la Gardie, men i synnerhet sonen, Gustaf Adolf De la Gardie; den senare var ett af de få ämnen till en statsman, som Sverige då egde. Lilliehök, Per Sparre och Olivecrantz erkännas ega stora insigter och mycken duglighet. De åtnjöto äfven stort anseende i landet, men detta var tillräcklig anledning att utestänga dem från hvarje inflytande på dess angelägenheter. — Bland generalerne fanns ingen mer än Otto Wilhelm Königsmark, som egde något anseende. Äfven här upprepas samma tal om landets stora fattigdom och handelns förfall, om missaktningen för riksråden och den högre adeln. Af de förre hade konungen jagat bort alla dem »qui lui donnoient de l'ombrage». De, som fingo qvarblifva på sina platser, måste blindt underkasta sig konungens vilja. Missnöjet i landet var så allmänt att man med otålighet afvaktade ett tillfälle att afkasta det förhatliga oket, ja, några af de förnämste bland adeln hade till och med sökt uppmana konungen i Polen att angripa Lifland, andra hade öfvergifvit sitt fädernesland för att annorstädes söka sitt uppehälle eller dragit sig tillbaka på landet, med mera dylikt.

5) *Historisk Discours och Anmärkning Öfver Riksens Ständers Stora Commission och dess afsagde Dommar. Anno 1681 och 1682.*

Om denna bekanta afhandling, som allmänt anses ega riksrådet friherre Claes Rålamb till författare, yttrar Schönberg, i det för omnämnda brefvet till Lidén, sid. XXXIX, »et Werk

af öfverflödig widd, och ehuru vittnande om mångfaldig lärdom, hvarföre denne Herre af flere Arbeten är känd, likväl igenom den tidens smak alt för mycket öfwerhopadt med lärdt förråd. — Denne Herre war lidande i den tiden, som de öfrige af Herrar Riksens Råd under konungens omyndiga år, och han tyckes mäst af alla hafwa öfwerlemnat sig til sitt missnöje». Schönberg finner hans anmärkningar stundom välgrundade, men ofta öfverdrifna och någon gång mycket bittra.

6) *An Account of Sueden: Together with an Extract of the History of that Kingdom. London 1694*[1]).

Boken är, som titeln utvisar, egentligen en beskrifning öfver Sverige, dess folk, natur, lagar, religion och öfriga förhållanden. Häribland förekomma dock några detaljer om den kungliga familjen och i synnerhet om konungen sjelf, hans utseende, uppfostran och egenskaper. Han var gudfruktig, arbetsam och återhållsam, men på samma gång ytterst sparsam och häftig. Författaren är väl icke på långt när så hätsk eller ledd så af personliga känslor som en del andra skribenter, men han klandrar dock konungens alltför långt drifna girighet och ständernas efterlåtenhet. De genomgripande förändringarne i förening med nya och tunga pålagor hade beröfvat honom folkets tillgifvenhet i hög grad, och därföre hade ej ens den oinskränkta makt Carl XI tillvällat sig eller den så betydligt ökade armén förmått återhålla »an Oppressed People» från »Disorder», om ej konungen så gynnat presterskapet, att han egde hela dess understöd att påräkna.

Andra skrifter, som väl ej äro samtida med tilldragelserna, utan mera kunna anses som dyningar efter stormen, beröra likväl äfven samma ämne.

Sådana äro:

7), 8) och 9) *Pasquinus Veridicus till Swea Ständer om Rikets Närwarande tillstånd;*

Marforius Pasquino Veridico S. P. D.;

samt

Severini Alethei ad clarissimum Morphorium super consiliis Pasquini Veridici Epistola Familiaris, 1698.

---

[1]) Warmholtz N:o 6709 nämner i noten såsom författare härtill John Robinson, först hnsprest hos engelske residenten i Stockholm, sedan sjelf resident hos Carl XII, hvarunder han mycket umgicks med Olivecrantz och dennes mågar m. fl., och slutligen biskop i Bristol. Af skriften finnas flera engelska upplagor, äfvensom holländska och franska öfversättningar.

De båda första äro tryckta i Handlingar rörande Sveriges Historia ur Utrikes Arkiver, samlade och utgifna af A. Fryxell, 4:de delen, sidd. 178—191. Ett exemplar af den sistnämnda finnes bland Rålambska handskriftsamlingen i K. biblioteket.

Alla dessa tre, hvilka synas hafva flutit ur samma penna, klaga bittert öfver landets dåvarande beklagliga tillstånd, förorsakadt af den föregående konungens regeringsåtgärder. »En hop arga förslagsmakare och mer än Machiavelliske Statsmän hade med sina Achitophels råd förderfvat en from konungs hjerta och böjt det till tyranniska seder under en fromhets mantel». De hade »lofvärda stadgar uphäfvit, gamla trogna råd afsatt, commercier tvungit, Ständer utrotat och gjort dem till trolösa menedare». Kungliga förordningar uppå Allodial Donationer och välfångna köpegods hade förvandlats till bedrägliga »Aprill zedlar». Den gamle adeln hade blifvit utrotad och i dess ställe uppkommit en ny, bestående af häradsfogdar, cancellister, zifferskrifvare och tullnärer, alle icke olika Esopi kråka. De värsta olyckorna hade dock varit tre underdjur, nemligen Monsieur le grande Commission och Madame la Reductionesse samt dennas syster la Liquidationesse. Den förre hade ingripit i Herrans Christi prerogativ och dömt både lefvande och döda. Om de båda senare kunde man säga med Salomo: den ena står inte till att mätta; den andra stryker sig om munnen och säger: vi hafva intet illa gjort. Köpmannen suckade och landtmannen qvidde, den ene för sin kredit och svåra tillförsel, den andre för varornas stegring och tullens förhöjning. Rikets magasiner stodo tomma och studierna vanvårdades, emedan de hvarken älskades eller ärades. Man hade rubbat Sveriges gamla grundfäste, som var, att konungen borde hafva sin höghet, rådet sin myndighet och ständerna sin frihet[1]). Den sista af de tre skrifterna slutar sålunda: »För Statens och Svea Rikes välgång vid dessa bittra och bistra tider samt vidtutseende Conjuncturer, brukar jag altid detta Nehemiæ märkvärdiga Symbolo och tänkespråk: Herre tänk uppå oss».

10) *Schwedische Staats Perspectiv auff dass 1698 Jahr gerichtet*, hvaraf en afskrift finnes i arkivet på Säfstaholm.

Författaren anser alla de olyckor, hvilka öfvergått Sverige under Carl XI:s regering och i synnerhet de senare åren däraf,

---

[1]) Uttrycket hemtadt från 1634 års regeringsform, blef sedermera Frihetstidens regeringsprogram.

såsom missväxt, hungersnöd, sjukdomar och eldsvådor, drottningens och de kungliga barnens, ja, äfven konungens egen bortgång samt till och med hexeriprocesserna, vara himmelens straff för konungens våldsamma åtgärder. Reduktionen hade ruinerat den högre adeln, tvungit flera, och däribland hertig Adolf Johans äldste son, att öfvergå till katolska religionen för att i främmande land söka sin lycka. Andra åter hade dragit sig tillbaka till de obetydliga jordlappar, som blifvit dem öfriga, för att i bekymmer och chagrin tillbringa sina återstående dagar. På förslag af en »gewisser Edelman» hade vid 1680 års riksdag visserligen blifvit beslutadt och i ridderskapets och adelns protokoll intaget[1]), att ingen vidare reduktion skulle ifrågakomma, hvarå konungen jämväl skulle hafva gifvit sin parole; men redan följande riksdag hade det visat sig, att man uppgjort räkningen utan värden. Kronan hade ej på långt när fått allt hvad som blifvit adeln fråntaget, ty stora summor hade åtgått till salarier, diskretioner och andra »subtile Erfindungen». Än värre hade adelns präktiga palatser och byggnader blifvit handterade, hvilka lemnats i händerna på officerare att vanvårdas eller förstöras, ja, understundom till och med blifvit begagnade till stall. Liqvidationerna hade bedrifvits med sådan stränghet att statens fordringsegare voro glade, om de återfingo en femtedel af hvad de förskjutit till kronan, hvaremot denna hos sina gäldenärer utkräfde den sista penningen, och i annat fall både husgeråd och boskap. Hela Europa visste att drottningens sjukdom och död endast förorsakats af konungens våldsamma och grymma förfarande mot adeln, och på sin dödsbädd[2]) hade hon »mit tausend Thränen» anropat konungen att hafva medlidande och förbarma sig öfver undersåtarnes stora nöd, hvilket denne äfven »mit weinenden Augen» lofvat, och hade han äfven därefter blifvit något medgörligare. Ministrarne voro okunnige, hersklystne och girige. De öfverhopade konungen med en mängd obetydliga ärenden, i afsigt att hindra honom taga tillbörlig kännedom om de vigtigare, hvilka de alltså fingo afgöra efter eget behag, och detta hade gått så långt, att konungens död påskyndades genom öfveransträngdt arbete. Till följd af den gamla adelns undan-

[1]) Denna uppgift bekräftas af Bovallius i Frey, 1845 sid. 18.

[2]) Författaren säger här, att ingen läkare kunde utröna hvad drottningen led af för sjukdom, och att till och med en »gross prahlende Major aus Holstein über den Sund eingeflogen» blifvit tillkallad, likväl utan bättre verkan, än att han riktat sin pung.

trängande visade sig stor brist på duglige ämbetsmän. Presterne voro likväl ännu sämre och öfverträffade alla andra samhällsklasser i okunnighet och girighet. Men detta stånd omhuldades synnerligen af konungen, som vid jubelfesten år 1693 låtit för de nyutnämnde teologie doktorerne anrätta en »Festin», hvarvid desse, påverkade af afflatu Bacchi, hade hoppat och dansat i sina sammetskåpor och slutligen dansat med konungen på bordet, och de hade ej slutat, förrän både bord och stolar sönderslagits [1]). Uppsatsen afhandlar för öfrigt Svedbergs bibelöfversättning, rättsväsendet, ämbetsverken och kollegierna, armén och flottan m. m.

Jämte de nu uppräknade kan äfven nämnas en liten skrift med titel: *A Letter to Sir Jacob Bankes* [2]), By Birth a Swede but Naturaliz'd and a Member of the Present Parliament, Concerning the late Minehead Doctrine, which was establish'd by a certain Free Parliament of Sweden, to the utter Enslaving of that Kingdom. By W. Benson, London 1711, och som upplefde åtminstone tio engelska upplagor, samt dessutom öfversattes på franska. Den framkallade ett anonymt svar, hvilket åter följdes af ett nytt bref till Bankes. Denna skrift öfvergår alla de föregående i bitterhet och ovilja mot Carl XI och hans män. »Författaren», säger Warmholtz, »beskrifver det af K. M. Carl XI efter Riks-Ständers begäran antagne, så kallade Envålds-Regemente med de svartaste Färger, och afmålar en af våre störste och nyttigaste konungar såsom den grymmaste Tyran; grundande sig dels på utspridde falska rykten, dels på oriktiga berättelser, dem han tagit så väl utur Robinson Account of Sweden som andra utländska Scribenter [3]); hvadan ock detta Bref blef år 1716 vid svåraste vite i Sverige förbudit». Till hvad Warmholtz sålunda anfört kan läggas att Johan Gyllenstierna här benämnes: »a cunning knavish Minister, and a sworn Enemy to the old Ministry and Quinquinvirate in particular»; Liqvidationskommissionen: »the College of the Spunge»; Claes Fleming: »the most notorious traitor»; riksens ständer ett »treacherous, fatal,

[1]) Härom skrifver danske ministern Juel under d. 8 mars 1693: »Kungen... omfawnede och kyste Bisperne, og wagten maatte icke lade dem ud förend de ware well druckne.

[2]) J. Bankes var broder till svenska kommersrådet Carl Adlerstedt.

[3]) Utom Robinson citerar förf. äfven Pufendorf och Vertot, Histoire des Revolutions de Suède, tryckt första gången 1696.

corrupt, execrable Parliament» o. s. v., hvaremot de gamle riksråden kallas »the wisest and honestest Men in that Kingdom[1]).

Vi öfvergå härefter till undersökningen om Samuel von Pufendorf verkligen varit författare till Les Anecdotes de Suède; men vilja dessförinnan lemna en redogörelse icke blott för de olika upplagorna af denna i flera afseenden märkvärdiga broschyr och tidpunkten, då den först skådade dagen, utan äfven för de omdömen, hvilka vid dess framträdande däröfver uttalades; allt omständigheter, som ej oväsentligt inverka på sjelfva hufvudfrågans bedömande.

Den upplaga, som numera allmänt erkännes vara den äldsta, har följande titel: *Les Anecdotes de Suède ou L'Histoire Secrete Des Changements arrivez dans la Suède sous le regne de Charles XI. A la Haye, chez Charles Charpentier, à l'Enseigne de l'Apôtre S:t Barthelemy. MDCCXVI.*

Länge har man ansett den å titelbladet angifna tryckorten vara falsk och med ledning af företalet till en mot slutet af samma år utgifven tysk upplaga antagit boken vara tryckt i Berlin. Så är emellertid icke förhållandet. En tidigare tysk öfversättning, intagen i Curieuses Bücher- und Staats-Cabinet för år 1716, innehåller, sid. 433, att ehuru man uppgifvit tryckorten vara Haag, visade dock både papper och stilar dess tyska härkomst. »Ich wollte», tillägger öfversättaren, »villeicht so gar die Provintz und die Stadt errathen. Aber weil es mich nichts angeht, so ist es hier unnöthig». Redan häraf synes, att tryckorten icke varit Berlin, i hvilken händelse ordet »Provintz» varit öfverflödigt. Men ännu tydligare angifves den rätta tryckorten i Neuer Bücher-Saal der Gelehrten Welt etc., för 1716, där det sid. 402 heter: »Der Verleger mag einige Ursachen gehabt haben, so wohl warum er den Nahmen nicht vorgesetzet, als auch warum er den Ort, da es gedruckt worden, fälschlich angegeben; auf dem Titel-Blatte stehet Haag, da es doch in Teutschland, nicht zwar zu Leipzig, wie man anderweits irrig vorgegeben, sondern zu Ulm aus der Presse gekommen, und man das enseigne de S:t

[1]) Till antalet af missnöjda skrifter hänför Fryxell äfven 2:ne andra, nämligen 1:o Samtal mellan en dansk man och en uppriktig svensk, (otryckt) och 2:o La Suède redressée dans son veritable Interest (tryckt i Bremen 1682); men i den förra försvaras envāldet och den senare berör ej Sveriges inre förhållanden.

Barthélemy in gemeldter Stadt in dem Buchladen Herrn Dan. Bartholomæi zu suchen hat».

Häraf framgår att Leipzig, men ej Berlin i början uppgifvits, och det bör härvid anmärkas, att utgifvaren af den senare samma år utgifna tyska upplagan härom ej kunnat vara okunnig, utan måste antagas afsigtligt hafva velat missleda allmänheten. Att boken verkligen blifvit tryckt i Ulm bekräftas ytterligare i Neue Zeitungen von Gelehrten Sachen för år 1716, som utgafs i Leipzig och där man alltså svårligen kunde vara i okunnighet om den verkliga tryckorten.

Denna första, såsom original ansedda, upplaga utkom i början af år 1716. Den skall, enligt sakkunniges omdöme, vara skrifven på dålig franska, är behäftad med många tryckfel, hvilka ofta göra meningen otydlig och understundom aldeles vanställd. En tysk öfversättare — i nyssnämnda Curieuses Bücher- und Staats Cabinet — gissar att manuskriptet varit författadt på latin. Han finner i den franska texten åtskilliga latinicismer, eller som han kallar dem, Latino-gallicismer, hvarpå flera exempel anföras, och sluter däraf, att öfversättaren ej varit mägtig franska språket.

Redan i april månad samma år anmäldes Les Anecdotes i Deutsche Acta Eruditorum, oder Geschichte der Gelehrten, welche den gegenwärtigen Zustand der Literatur in Europa begreiffen, hvarest, sidd. 240—267, lemnas en resumé af innehållet, med beklagande att man nödgades »so viele gute sachen in die Kürtze zu fassen»; och denna resumé anmäldes straxt därefter i Neue Zeitungen von Gelehrten Sachen för den 8 april samma år. Ungefär samtidigt infördes den förut nämnda tyska öfversättningen i Curieuses Bücher- und Staats-Cabinet, där den, under titel: Geheime Historie der Veränderungen so unter der Regierung des königes Caroli XI in Schweden vorgegangen, genomgår tre så kallade »Eingangen», nämligen den 35:te, 37:de och 39:de. Öfversättningen säges uttryckligen vara gjord endast i ändamål att gagna dem af öfversättarens landsmän, hvilka ej voro nog mäktiga franska språket för att få kännedom om »was in der Welt passiret». Öfversättaren jämför uppgifterna i Les Anecdotes med Pufendorfs Einleitung zu der Historie . . . des königreichs Schweden . . . och samme författares historia öfver Gustaf Adolfs och Kristinas tyska krig, Memoires de Chanut och Robinson m. fl. Längre fram blir tillfälle att omnämna hans anmärkningar eller reflexioner.

Emellertid var man antagligen ej belåten med den första franska upplagan, ty redan på sommaren samma år 1716 utgafs en ny med titel: *Les Anecdotes de Suède ou Histoire secrette Des Changemens arrivés dans le Royaume sous le Regne de Charles XI. A Stockholme. MDCCXVI*[1]).

Äfven denna tryckort är falsk. På grund af den förut nämnde Keysslers uppgift har man allmänt antagit staden Utrecht vara det ställe, hvarifrån denna upplaga utgått. »Skrifsättet» säger Eichhorn »är med van och skicklig hand förändradt till en ganska ledig franska och större sammanhang råder, därigenom att åtskilliga upprepningar borttagits eller sammandragits på ett ställe, och öfvergångarne, som i I äro tvärbranta eller aldeles saknas, med omtänksamhet bearbetade. Den nya bearbetningen har däremot medfört den olägenheten att rätta meningen på flera ställen, där förbättraren ej förstått den hårda franskan i I blifvit aldeles förderfvad och stundom utbytt mot sin raka motsats».

Härtill inskränker sig dock ej skilnaden mellan de båda upplagorna, och olikheten i innehållet är nästan väsendtligare än i formen.

I företalet till den första upplagan omtalas, hurusom Les Anecdotes blifvit författade »pour faire plaisir à quelque personne de Consideration», eller åt några af författarens vänner, samt att denne under sin lifstid omsorgsfullt dolt manuskriptet. Efter hans död hade likväl detta jämte författarens öfriga papper blifvit af arfvingarne »mal gardé» och sålunda kommit i händerna på några personer, hvilka »habiles & eclairés» rådt utgifvaren att låta trycka detta manuskript. Företalet till den senare upplagan åter omtalar, att författaren sammanskrifvit sitt opus »pour sa propre satisfaction» — på första sidan i begge upplagorna heter det »pour son propre usage» — men här nämnes intet om de vårdslösa arfvingarne. Då utgifvaren af första upplagan ej anser sig genom arbetets offentliggörande åstadkomma någon skada, »ni à l'Auteur ni à qui que ce soit», har den senare visligen stadnat vid ordet l'Auteur. Slutorden i företalet till första upplagan: »étant certain, qu'il n'y a que ceux, qui s'abandonnent à des choses honteuses ou malhonnetes qui désirent,

[1]) I ett exemplar af denna upplaga — ej, såsom Warmholtz uppger, af den i Cassel 1718 tryckta — har Ulrika Eleonora den yngre skrifvit några nästan oläsliga anteckningar, egentligen rigtade mot Arvid Horn. Boken förvaras i K. biblioteket.

qu'on cache ce qu'ils font» äro äfven, anmärkningsvärdt nog, borttagna i den senare upplagan.

Till innehållet skilja sig de båda upplagorna ännu mera, oberäknadt tryckfel, oriktiga namn eller växlande uttryck för samma mening; men det blefve allt för vidlyftigt att i detalj framdraga dessa skiljaktigheter. Några må dock omnämnas: så t. ex.

i första upplagan	i andra upplagan
Sid. 9. Car comme lorsque la Discorde regne entre le mari & la femme leur autorité n'est nullement considerée par les enfans & les valets;	Hela detta stycke är här uteslutet.
Sid. 10. . . . si Gustave de Wasa n'eut arraché le Royaume de la servitude où il alloit tomber & n'en eut etabli le bon ordre, apres en avoir chassé la Confusion.	Sid. 10. . . . . Si Gustave Vasa n'eust sauvé le Royaume de la ruïne qui le menaçoit, & n'y eust retably le bon ordre. De sista orden äro uteslutna.
Sid. 11. Et Gustave etant dans un festin, fut obligé de souffrir que l'Archeveque d'Upsal luy dit ces complimens: nostre grace boit à vostre grace.	Sid. 11. & l'Archéveque d'Upsal poussa mesme l'arrogance si loin, qu'estant un jour dans un festin, il dit au Roy Gustave, Nostre Grace boit à vostre grace.
Sid. 13. De plus la Noblesse perdit beaucoup de son autorité sous le Roy Gustave par la translation, qu'on fit en sa faveur & en celle de sa famille du droit hereditaire du Royaume, & en suspendant le droit de l'Election pendant qu'il y avoit des descendans de sa race. Car c'est une avantage tres considerable que de pouvoir créer par ses suffrages un Roy, qui soit redevable de son elevation à ceux qui l'ont elu.	Sid. 15. Cet Ordre perdit par là un Privilége dont la perte ne peut que luy estre três sensible. En effet, en peut on concevoir de plus beau que celuy de créer par ses suffrages un Roy qui est redevable de son Elévation à ceux qui l'ont Elu.
Sid. 23. Cependant ils pouvoient facilement prevoir cet evenement, puis qu'il est constant, que les personnes eminentes, qui ont	Sid. 27. C'est presque toujours le sort des personnes de distinction qui dans ces occasions ont eu le malheur d'encourir la disgrace

encore[1]) la disgrace de leur Prince ne doivent attendre qu'une sentence rigoureuse des juges d'une moindre qualité, qu'on commét pour leur faire le Procès.

Anm. Man jämföre härmed beskrifningen på stora kommissionen, sidd. 140, 141.

de leur Prince; on les traitte avec la derniere rigeur....

Återstoden är utesluten.

Sid. 23. C'est pourquoy on l'appelloit le Roy de la canaille.

Sid. 28 .... de sorte qu'on l'apeloit *le Roy des Paysans*.

Sid. 40. Et par ce moyen ou bien ils pretendoient parvenir à une grande fortune, satisfaisoient leur envie et leur malignité, n'ayant d'ailleurs que peu ou point de bien à perdre.

Sid. 50. De plus ces Nouveaux Gentilshommes ont fait bastir quantité de *Maisons Nobles*, comme on les appelle, ...

Sid. 46. Certes le singulier savoir de la Reine ne luy servit d'autre chose par l'abus, qu'elle en fit, que de la détourner de la pieté, & de la vraye Religion pour l'attacher à la plus corrompüe des Sectes Chretiennes ....

Sid. 57...... Aussi voit on que le rare sçavoir de la Reine ne lui servit, ... qu' à la détourner de la Piété & de la Religion ....

Återstoden är utesluten.

Sid. 50. Il y à long tems que les Sages ont remarqué, qu'un Prince par les Concessions des privileges excessifs .... qu'il accorde à ses sujets & par les grandes liberalitez qu'il leur fait, perd plutôt leur affection, qu'il ne se l'acquiert; parce qu'ils prennent de là occasion de travailler de tout leur pouvoir à Conserver les avantages, dont ils joüissent.

Sid, 63. Les Habiles gens ont remarqué depuis long tems, ... dont ils jouissent; c'est ce qui se trouve parfaitement verifié par cet endroit de l'Histoire de Suède.

Sid. 51.... ils bruloient d'envie contre les Nobles ....

Sid. 64 .... ces Ordes bruslоient d'envie de voir humilier la Noblesse ....

Sid. 59. Et comme elle voyoit qu'elle avoit si mal fait ses affaires, qu'il faloit, ou qu'elle perit, ou que le Royaume fut entierement ruiné, ...

Sid. 75 .... elle craignoit, avec raison, qu'ils ne la chassassent du Throne, ...

[1]) Är utan tvifvel ett tryckfel och skall vara *encouru*, råkat ut för, ådragit sig.

Sid. 74. Quant à Herman Flemming on le rejettoit sous pretexte .... rendre la Noblesse miserable.	Sid. 95. tillagdt Cependant pour l'indemniser en quelque sorte, on luy donna le Gouvernement de Finnonie.
Sid. 98. Hoghusen etoit un honnet homme, qui	Sid. 125. orden: etoit un honnet homme uteslutna.
Sid. 105. Cependant Gyldenstiern avoit bien d'autres pensées. Car il n'avoit point d'autre dessein que de faire en sorte, que le Roy venant à perir on retablit le Gouvernement du Senat & des Grands du Royaume.	Sid. 133. Mais Gyldenstiern avoit des veuës bien plus vastes & d'une toute autre consequence. Il supposoit que le Roy n'estoit pas capable de regner, & ne le seroit jamais; ....
Sid. 131 .... Claude Flemming, personage que qui que ce soit, n'avoit jamais éstimé.	Sid. 167. *Claude Flemming*, homme malin, & que personne n'a jamais estimé.
Sid. 145. Dans l'Ordre des Citoyens le chef de la troupe etoit le premier Bourgemaitre de Stockholm Olaus Thegner, tres mechant homme, tres fin & tres avare, ...	Sid. 184. *Olaus Thegner* .... un homme, méchant, fin & avare, trois qualitez, qu'il possedoit au Souverain dégré.
Sidd. 162, 163. Cependant Oxenstiern fit aprouver son conseil au Roy, ... le tems present. Il est vray, que cette amitié .... de se fier à des complimens.	Sid. 205. Cependant Oxenstiern fit approuver son Conseil au Roi .... plus seur. (!) Hela den senare perioden är utesluten.
Sid. 177, 178. D'où il est arrivé qu'au lieu, ... la bonté interieure ou la valeur de la monnoye d'argent & de cuivre .... au lieu que la valeur interieure de la monoye de cuivre & d'argent, qui avoit cours avoit été diminueé.	Sid. 222 .... la bonté interieure, ou la valeur de la monnoye d'argent & le poids de celle de cuivre, qui avoient cours, estant diminuez; ....
Sid. 183 .... parce qu'ils[1]) est plus aisé detruire une chose que de la remettre en bon État, et que les Suedois ne se fient pas aux promesses de leur Prince.	Sid. 228 .... car il est bien plus aisé de détruire les choses, que de les remettre en bon état. Återstoden är utesluten.

[1]) Tryckfel.

Sid. 185 .... c'est qu'il est vraysemblable, que le successeur de Charles XI	Sid. 230 .... & il n'y a aucune apparence que les Rois de Suède qui regneront à l'avenir, ...
S. s. Or comme presque tous ceux .... etoient des hommes nouveaux d'ûne belle extraction	S. s. Tous ceux dont on s'est servi pour faire ce changement estoient des gens de basse condition ....

Dessa och flera smärre skiljaktigheter utvisa tydligt nog, att den första franska upplagan blifvit »öfversedd och förbättrad», antingen i Sverige eller af någon med personer och förhållanden långt mera förtrolig än den tyske utgifvaren eller boktryckaren. Oförklarligt blir dock att, när så skedde, så många oförlåtliga historiska misstag och fel fingo qvarstå. Enda förklaringsgrunden härtill skulle vara, att så skett för att dölja det svenska ursprunget; men hvarför rättade man då en del?

Sålunda hade ej mindre än två franska upplagor och en tysk öfversättning utgifvits på föga mer än ett halft års tid, men härmed var det icke nog. Ännu samma år utkom åter en tysk öfversättning, denna gång sjelfständigt och med titel: *Geheime Nachrichten von Schwedischen Hofe und von denen in selbigen Reich vorgefallenen Veränderungen Unter Regierung Carls des XI. Auss dem Frantsösischen übersetzt. Cölln bey Peter Marteau 1716.*

Äfven denna tryckort är falsk och boken antagligen tryckt i Hamburg. I företalet nämnes att båda de franska upplagorna blifvit begagnade vid öfversättningen, hvarigenom texten skall blifvit förbättrad, ett påstående som likväl förefaller mer än tvifvelaktigt.

Inom två år härefter utgafs ånyo den andra franska upplagan, men nu med den möjligen rätta tryckorten: Cassel. Dess titel är: *Les Anecdotes de Suede ou Histoire secrette Des Changemens arrivés dans ce Royaume, sous le Regne de Charles XI. Ou l'on voit quels sont les Revenus de ces Rois & jusqu'on(!) s'étend leur Pouvoir, de même que l'Autorité du Senat & de la Noblesse. A HesseCassel, MDCCXVIII.*

Med undantag af det på titelbladet gjorda tillägg, tryckort och årtal är denna upplaga identisk med den så kallade Stockholmsupplagan, hvilket utvisar, att man åsatt en annan tryckort för att än mera vilseleda allmänheten och försvåra alla efterforskningar.

Slutligen utgafs år 1722 å nyo i Hamburg en tysk upplaga, hvilken dock, med undantag af ett tillagdt företal, är den samma som den år 1716 utgifna, men med en väsendtligen förändrad titel, nämligen: *Samuel von Puffendorfs Historische Nachlese zur Einleitung seiner schwedis. Historie Betreffend insonderheit die Etaats-Affairen und Veränderungen unter Regierung Carls des XI. Welches zwar bishero verborgen blieben, nunmehro aber aus dessen Autoris Scriptis posthumis dem Publico zu Nutzen zum Druck befordert worden. Hamburg 1722.*

Här förefinnes icke mindre än ett fyrdubbelt bedrägeri. Först och främst är denna upplaga, som nämndt är, utom titel, företal och sista omtryckta, men ej ändrade, halfarket, alldeles densamma som upplagan af 1716. Vidare utsättes här utan anledning eller förklaring Pufendorfs namn på titelbladet, i sammanhang hvarmed skriften fullkomligt sanningslöst kallas ett tillägg eller »efterskörd» till samme författares *Einleitung zu der Historie der vornehmsten Reichen und Staaten von Europa* etc. Och slutligen uppges arbetet allt dittills hafva varit undangömdt och då först kommit i dagen, sedan tre franska och två tyska upplagor redan utgifvits. Raden af de utländska upplagorna kan afslutas med en af Keyssler, och efter honom af Warmholtz omnämnd engelsk öfversättning utgifven år 1719.

I n:ris 21—25 af Tidningen Skandinaven för år 1812 finnes i svensk öfversättning intagen en liten del af Les Anecdotes under titel: *Anekdoter, hörande till Svenska Aristokratiens Historia under konung Carl XI*, samt i n:o 28 af samma årgång ett annat stycke benämndt: *Anekdoter, hörande till Reduktionen under k. Carl XI.* En fullständig, tryckt svensk öfversättning utkom i Stockholm 1822 med titel: *Sam. Puffendorfs Anekdoter om Sverige eller Hemliga Underrättelser, hörande till Drottning Christinas och Carl X:s, men i synnerhet till Carl XI:s Historia. Öfversättning från fransyskan.* Härmed förhåller sig sålunda, att den bekante Carl Nyrén redan år 1761 öfversatte boken och dedicerade sin öfversättning till dåvarande kronprinsen Gustaf. Detta Nyréns manuskript[1]) utgafs, utan att den verklige öfver-

---

[1]) Nyréns titel lyder: Samuel Puffendorffs Efterlefvor om Sverige eller Hemlig Underrättelse om de i detta konunga Rike under konung Carl XI:s Regering skedde Förändringar. Af Fransöskan öfversatt 1761. Titeln är dock lånad från sista tyska upplagan.

sättaren nämndes, med några oväsendtliga förändringar hvarom företalet upplyser.

Man måste erkänna att alla dessa origtiga eller falska uppgifter, förrådande en tydlig sträfvan att i mörker hölja företagets rätta natur, icke äro egnade att ingifva förtroende till sjelfva innehållet, utan att man fast heldre känner sig frestad att instämma i företalets till första upplagan slutord: »qu'il n'y a que ceux, qui s'abandonnent â des choses honteuses, ou mal honnetes, qui desirent, qu'on cache ce qu'ils font».

»Les Anecdotes de Suède» väckte, säger Eichhorn, »mycket uppseende genast då de utkommo. Öfverallt i utlandet mottogos de med stort bifall. Tyska, holländska och franska journaler skyndade sig att under de mest smickrande omdömen anmäla skriften: man kunde ej nog loforda den ovanliga insigt i Sveriges historia och inre förhållanden samt de sunda politiska grundsatser, författaren utvecklade».

Den förste, som underkastade Les Anecdotes någon mera genomgående granskning, är öfversättaren i Curieuses Bücher- und Staats-Cabinet. Han drager i tvifvelsmål åtskilliga af författarens uppgifter. Så t. ex. betviflas högeligen att Carl X Gustaf verkligen genom Schlippenbach hotat Axel Oxenstierna till lifvet. Förebråelsen mot Johan Gyllenstierna att vilja från Sverige afsöndra dess tyska provinser benämnes en »Calomnie» mot denne kloke statsman. Då Gyllenstierna i Les Anecdotes beskylles hafva genom felaktiga anordningar i slaget vid Lund velat bringa konungen om lifvet, frågas, om någon opartisk läsare kan af författarens berättelse om slaget draga en dylik slutsats. På flera ställen framhållas motsägelserna mellan olika ställen i berättelsen och öfversättaren förvånar sig, huru författaren af ovilja mot Gyllenstierna låter förleda sig att gå »von einer Chimere zu der andern».

Acta Eruditorum för 1716 yttra sid. 241: »dass es keinem Roman ähnlich sehe, sondern viel mehr seinen Lesern den Wunsch abnöthige, dass man doch von allen Staaten eine so gründliche und besondere Nachricht haben möchte»; en ganska tvetydig komplimang, om man jämför de historiska uppgifterna i Les Anecdotes med verkliga förhållandet.

Neuer Bücher-Saal der Gelehrten Welt, oder Ausführliche Nachrichten von allerhand Neuen Büchern etc., en tidskrift som, tryckt i Leipzig, ej synes hafva utgifvits på bestämda tider,

intog i sin LIV Oeffnung, sidd. 401—416, en kort redogörelse för den första franska upplagan. Anmälaren tycktes dock hafva tröttnat, ty vid sidan 151 i boken slutar han helt tvärt sin redogörelse med följande ord: »Wir überlassen das übrige des geneigten Lesers eigenem Fleisse, der allerdings befinden wird, dass die gantze Schrifft mit verwundernswürdigen Umständen, wunderbahren Anschlägen, verborgenen Absichten, geheimen Ursachen, sonderlich aber mit herrlichen Portraiten, unter denen des Königes das vornehmste ist, angefüllet sey».

I Gedancken von Journalen yttras: »Der Autor muss einen guten Begriff von der wahren und vernünftigen Politique, auch nöthige Erkenntniss von dem Schwedischen Staate gehabt haben. Die ungleiche Schreib-Art und Wiederholung einiger Sachen zeiget dass das Buch zum Drucke nicht bestimmt gewesen; doch kan man es wegen der geheimen Nachrichten mit Vergnügen lesen».

Den holländska tidskriften Maendelyke Uittreksels of boekzael der geleerde Welt säger i tysk öfversättning: »das buch sey gewiss lesenswürdig; wer aber was daran aussetzen wollte, möchte vielleicht eine nettere Ordnung davon wünschen».

Journal Literaire de l'Année MDCCXVI åtnöjer sig med att anmäla boken, utlofvande att återkomma därtill. Någon fortsättning har dock ej kunnat anträffas.

Mémoires Pour L'Histoire Des Sciences & des beaux Arts, vanligen benämnda Mémoires de Trevoux — 1716, sid. 1635 — ge författaren, under antagande att han var fransman, beröm för det eleganta, språket men fälla om sjelfva boken följande omdöme: »Un lecteur ne peut il pas justement soupçonner que ces Auteurs qui copient de Procope le titre d'Histoires Anecdotes ou secrettes l'imitent aussi dans ses medisances? Peut on même s'empêcher de ne le penser pas quand on ne voit point dans les actions qu'ils racontent d'autres ressorts qu'une ambition criminelle, la veangeance, la mauvaise foi, des intentions malignes? Quelques faits notoires qu'ils rapportent, ne sont pas des garens asses seurs de tout le reste, qu'ils avancent sur leur seul temoignage....»

Häraf framgår att en del af dessa Journaler visserligen mer eller mindre lofordade skriften, hvaremot andra klandrade dess innehåll, och efterverlden torde snarare instämma i den dom Mémoires de Trevoux vid dess första framträdande afkunnade öfver Les Anecdotes än i lofordet.

Det är äfven af vigt att vid undersökningen om Samuel von Pufendorf författat Les Anecdotes, följa gången af de uppgifter som härom lemnades, då boken först utgafs. De franska upplagorna nämna intet namn. Här heter det endast, att »tous les autres Ouvrages qui sont sortis de la même Plume ont merité l'estime des Connoisseurs â cause de la Singulière candeur» — i den senare upplagan heter det »la mesme candeur — qu'on y remarque». Fingervisningen var dock tillräcklig för öfversättaren i Curieuses Bücher- und Staats-Cabinet. Här heter det nu, att åtskilliga anse Samuel von Pufendorf vara författare till Les Anecdotes, hvarvid dock straxt tillägges: »Ich lasse es dahin gestellet seyn, wie wohl ich gestehe, dass es mir selber nicht allzu unwahrscheinlich vorkömmt». I Acta Eruditorum namngifves Esaias von Pufendorf, ehuru man ej med säkerhet kan säga, huru därmed sig rätteligen förhåller. Neuer Bücher-Saal åter bestrider Esaias vara författaren på åtskilliga skäl, men antager däremot att Samuel skrifvit Les Anecdotes. Det förnämsta skälet för detta antagande är, att häri framlyser samma »besonders Aufrichtigkeit», som i denne författares historiska verk. Nu hade man kommit nog långt att kunna, i företalet till den år 1716 utgifna tyska upplagan, taga för afgjordt att *antingen Esaias eller Samuel* vore författaren, och därifrån var steget temligen lätt att i 1722 års upplaga låta all vidare förbehållsamhet eller tvekan fara och utsätta Samuel von Pufendorfs namn på titelbladet, med tillägg i företalet, att denna vore en af hans »intricatesten Schrifften», hvars utgifvande ej kunde gagna den verldsberömde mannens rykte, hvari utgifvaren utan tvifvel hade rätt, och ej heller skada detsamma, hvilket däremot var ett mer än lofligt naivt antagande.

I Sverige var man länge mycket tveksam att antaga Samuel von Pufendorfs författareskap till Les Anecdotes. Den förste, som härom yttrade sig, var Riddermarck. Han säger härom: »kan väl ock vara, att Samuel Puffendorff anstrukit duken till detta verk, men det vet jag mig påminna, att år 1685 var en student från Frankfurt am Mayn; densamme underviste en fransysk Gårkocks barn i tyskan och fransyskan, hvarest stor sammankomst var och mycket mer sqvaller än som rätter bars på bordet; han höll sig till Puffendorff, var dess Copist och bref spionerade». I slutet af sin inledning till den Tienliga Skrapan återkommer Riddermarck till ämnet och anser mera bestämdt

att arbetet vore ett Plagium af Frankfurterstudenten, och sedermera af tyske utgifvare »utspyddt och omkastadt». Sant är att Riddermarck, glömsk af hvad han sjelf i sin inledning yttrat, vid sitt försök att vederlägga uppgifterna i Les Anecdotes, nämner Esaias på ett eller annat ställe såsom författarens broder eller till och med Samuel såsom författare, men detta sker dock alltid sålunda att *där* Samuel Pufendorf varit till detta verk auktor, eller *om* han sammanskrifvit detta, *så* etc.

Den samvetsgranne Jacob Wilde, som i sin af Benzel öfversatta historia upptagit och med stöd af offentliga handlingar vederlagt många af uppgifterna i Les Anecdotes, nämner ingen gång Pufendorfs namn, än mindre antastar honom för författareskapet därtill. Wilde åtnöjer sig med uttrycken »den onämnde scribenten, den i sitt mörker gömde auctoren, denne fabelaktige författare» och så vidare.

Som bekant är, inflöt i n:o 33 af Gjörwells Allmänna Tidningar för år 1771, en afskrift af ett den 4 juli 1715 dateradt, så kalladt intyg af Leibniz, hvari denne skulle hafva förklarat sig vara öfvertygad därom, att Samuel Pufendorf författat Les Anecdotes. Detta intyg antogs då, utan vidare kritik eller undersökning, för äkta och det var således ej underligt om Anders Schönberg, då han på 1770-talet skref sina Historiska Bref, under intrycket däraf på några ställen i andra och tredje delarne nämner Pufendorf såsom författaren. Efter en närmare granskning af innehållet i Les Anecdotes fann emellertid Schönberg sitt misstag, och då han omkring tio år senare eller den 20 april 1788 skref brefvet till Lidén, återkallade han uttryckligen hvarje beskyllning mot Pufendorf härutinnan. Här omnämnas både den förut framkastade gissningen i afseende på Esaias samt det så kallade Leibniz'ska intyget, på grund hvaraf Schönberg äfven antagit Samuels författareskap. »Detta,» tillägger Schönberg, »kunde väl vara sannolikt af den grunden att han äfwen gick missnöjd från Sverige». Hade så varit, borde utan tvifvel skriften tillmätas ett långt större värde, *om en så nogräknad* häfdatecknare vore författaren, »det jag ock,» fortsätter Schönberg, »af dessa anledningar förestälde mig, till dess jag en gång, vid granskning af den skriften, fann alt för många skäl som bestridde det. Den gamla Swenska historien var väl aldrig egenteligen dess ämne; men i början af denna Skriften och flerastädes visar sig en så stor okunnighet i våra fornhäfder, i

vårt gamla språk och i vårt Jus Publicum, at den icke rimmeligen kan tillegnas Bar. Sam. Pufendorff. Äfwen för de sednare tiderna röjes där på många ställen en wårdslöshet, hwarföre denne berömlige Häfdatecknare aldrig kan beskyllas». Och liksom rädd att qvarlemna minsta spår af någon oförtjent beskyllning mot Pufendorfs minne, upprepar Schönberg i slutet af detta bref ännu en gång att han »frikallar en så förtjent Embets Broder» från hvarje gemenskap med Les Anecdotes de Suède.

Efter Schönberg upptogs frågan om författareskapet till Les Anecdotes ej förr än år 1858, och då mera direkt, af friherre Bernhard von Beskow i den första af hans ofvannämnda uppsatser. Beskow var den förste som underkastade det förmenta Leibniz'ska intyget en grundligare kritik. Icke nöjd därmed, förskaffade han sig från den då varande bibliotekarien i Wolfenbüttel, doktor Bethmann, åtskilliga upplysningar och intyg, hvaraf framgick

att den i Allmänna Tidningar intagna afskriften i flera hänseenden skiljde sig från originalet, hvilket, skrifvet på latin, innehåller flera språkliga oegentligheter, som blifvit rättade i afskriften;

att originalet från början *icke varit undertecknadt* samt att det därunder sedermera skrifna namnet vore stafvadt Leibnitz, hvaremot den berömde vetenskapsmannen sjelf städse skref Leibniz;

att handstilen väl liknade Leibniz', men att flera bokstäfver såsom p, st, och h m. fl. ej egde sådan form, som Leibniz brukade gifva dem;

att Leibniz i juli 1715 ej befann sig i Berlin, utan i Hannover, hvilket både hans otryckta bref och tryckta brefväxling intygade; samt

att Leibniz först år 1716, såsom ett af honom egenhändigt skrifvet bref utvisade, läst boken, sedan den redan blifvit tryckt; på grund hvaraf Bethmann uttalat den bestämda öfvertygelse, *att Leibniz icke utfärdat ifrågavarande intyg*, utan att detsamma vore understucket.

Med anledning af dessa och åtskilliga andra goda skäl, hvilka likaledes tala mot antagandet att Samuel von Pufendorf skulle vara författare till Les Anecdotes, kom också von Beskow till samma resultat som hans föregångare.

Så stod saken, då man i Upsala universitets bibliotek upptäckte det Adlerfeltska exemplaret af den första franska upplagan

med de däri gjorda anteckningarna, hvilka till stilen fullkomligt likna egenhändiga bref från samme Adlerfelt och således äfven kunna anses ega honom till författare. Härmed skulle alltså allt vidare tvifvel om Samuel von Pufendorfs författareskap till Les Anecdotes vara undanröjdt och saken afgjord. Det återstår dock att här, liksom vid det s. k. Leibniz'ska intyget, tillse om och i hvad mån någon trovärdighet kan tillerkännas dessa anteckningar mera än förut intygets, samt att undersöka de skäl, hvarpå denne författare söker stödja sina uppgifter.

Dessa skäl äro:

att af många ställen i boken kan slutas till Samuel von Pufendorfs författareskap;

att likheten med den »Puffendorffianiske Skrifarten, särdeles när man betraktar den Harmonie, som är emillan denna och slutet på k. Carl Gustafs Historie ang:de des Testamente är uppenbar»; och

att ett hofråd i Hessen Cassel vid namn Hayn för Adlerfelt »uppenbarat, huru det med denna lilla historiens första Publication är tillgånget». Hayn skulle nämligen efter Pufendorfs död af enkan erhållit uppdrag att ordna den aflidnes papper och däribland anträffat »detta in Mss:to, doch i temmelig Confusion och med många Correcturer på tyska skrifvet». Då Hayn för enkan visat manuskriptet, hade hon, som åtnjöt pension från Sverige, förmått Hayn med ed »at wela kasta Ms:tet på Elden: hwilket ock herr Hayn gjorde, doch lätt först uti en hast af åtskillige Personner öfwersätta det samma på Fransöska, till at så mycket bättre cachera den rätte Authorem». Så lyda i hufvudsaken dessa märkliga anteckningar. Skulle de nu befinnas ovederläggliga och alltså kunna antagas vara med verkliga förhållandet öfverensstämmande, vore föga eller intet vidare att orda om saken; men just härom är frågan.

I främsta rummet möter härvid uppgiften, att man af »många ställen» i boken skulle kunna sluta att Samuel von Pufendorf varit »denne artige Tractatens Autor». Äfven efter den mest noggranna undersökning i detta hänseende lärer det dock för en hvar blifva svårt att där kunna upptäcka mer än ett enda ställe, hvaraf en dylik slutsats kan dragas. Sid. 81[1]) heter det nämligen, att författaren i maj månad 1670 befann sig i Stockholm,

[1]) Vid citater ur Les Anecdotes gälla dessa alltid den första franska upplagan.

då han fått tillfälle samtala med Gripenhielm om den unge konungen och hvad man af honom kunde förvänta i framtiden. Nu är det kändt att Pufendorf, då ännu professor i Lund, sagda tid uppehöll sig i Stockholm för att få sitt då nyligen fullbordade arbete *De jure Naturæ et Gentium* censureradt och söka förläggare till dess utgifvande, hvilket sedermera skedde i Luud 1672. Denna tillfällighet är likväl ej tillfyllestgörande bevis för Pufendorfs författareskap, helst många fler än han kunnat vid samma tid haft tillfälle att vara i Stockholm och samtala med Gripenhielm, hvaremot många andra ställen, ja, hela boken långt mera talar för att Pufendorf icke författat densamma.

I afseende åter å likheten med den »Puffendorffianske» skrifarten må man med uppmärksamhet genomläsa Les Anecdotes och därmed jämföra Pufendorfs på latin författade historiska arbeten eller åtminstone höra hvad sakkunnige yttra om stilen hos denne nogräknade häfdatecknare[1]). Dåvarande pastorn vid Nicolai kyrkan i Berlin, D. Jenisch, som år 1797 erhöll svenska Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademiens stora pris för ett tal öfver Pufendorf, omtalar hans sätt att skrifva historien sålunda: »Narrat, non pingit, audita scribit, non visa, auctor: legunt, non spectant, Lectores. Fluit oratio, æquabili quadam mediocritate non contemnenda; sed nullis interrupta acribus vibrantibusque sententiis, quæ aculeos relinquant in legentium animis; sed nullis colorata picturis, quæ spectantem jam...., jam in admirationem grandium rapiant: frigescit plane oratio nullis inflammata affectibus». Ja, till och med när Pufendorf beskrifver Magdeburgs förstöring eller Gustaf Adolfs död vid Lützen eller Christinas tronafsägelse, allt ämnen som väl äro egnade att lyfta äfven den mest tröga inbillningskraft till poetisk flygt, sker detta »ita tranqvillo pacatoque animo, ut vix ullo maximarum rerum sensu correptus videatur». Så yttrar sig ock den svenske minnestecknaren i Biografiskt Lexikon öfver namnkunnige svenske män om stilen i Pufendorfs historiska verk: »Föremålen, som han beskrifver», heter det här, »har han uppfattat skarpt och återgifvit med ett förunderligt lugn. Aldrig ser man honom falla i förundran eller någon slags affect under framställningen af detta tidehvarfs beundransvärda händelser, hjeltar och bedrifter. — Han är således aldrig hvad man egentligen kallar hänförande, aldrig skakande, men han flyttar läsaren midt in i sakernes utveckling

[1]) Jfr Schönbergs ofvan anförda ord.

och man känner sig angenämt sysselsatt genom hans undervisning». Särskildt om Carl X Gustafs historia säges: »Äfven här råder samma torftighet i färgläggningen, men trohet och sanningskärlek i teckningen». Hvar finnes i Les Anecdotes detta lugn vid händelsernas beskrifvande, denna oväld vid bedömandet af personer, denna torftighet i färgläggningen, men *trohet och sanningskärlek i teckningen?* Och hvad värde kan sålunda tillmätas antecknarens omdöme om likheten med den »Puffendorffianske» skrifarten?

Ännu ofördelaktigare för antecknaren utfaller granskningen af den förmenta Harmonien emellan Les Anecdotes och det ställe i Pufendorfs historia om Carl X Gustaf, där förändringen i konungens testamente omtalas. Hos Pufendorf — De Rebus a Carolo Gustavo . . . gestis, Nürnberg, 1697, sid. 603 — heter det helt enkelt, att hertig Adolf Johan uteslöts »e tutorum numero ac omni parte regiminis», samt om Herman Fleming: »Flemingius ærarii cura dimotus fuit obtentu adversæ valetudinis». Härefter följer i ett nytt stycke ett loftal öfver Carl X Gustaf och vidare en redogörelse för de efter konungens död ingångna frederna, hvarmed boken afslutas. Hvad säga däremot Les Anecdotes härom? Om anledningen till hertig Adolf Johans uteslutande ur regeringen heter det sid. 75: »Car personne n'ignore, combien est grand le pouvoir de ceux, qui ont les trouppes â leur disposition, combien la Couronne a des charmes & quels violants desirs elle excite dans ceux, qui trouvent l'occasion de la posseder. Et dans la Suède on ne manque pas d'exemples d'Oncles[1]) qui ont mieux aimé garder pour eux le Diademe, que de le rendre â leur Neveux. C'est pourquoy il y a bien du danger de confier les armées à un Prince qui peut se defaire à son plaisir du seul heretier de la Couronne». Vidare tillägges att hertigen hade ett frånstötande sätt, heldre betalade med örfilar än med penningar, och att han var »en horreur â touts ceux, qui le connoissoient», hvarföre endast konungens ytterliga svaghet under sjukdomen kunde förklara att hertigen ens blifvit nämnd bland förmyndarne. Om Herman Fleming åter heter det sid. 74, att talet om hans sjuklighet endast var en förevändning. Det verkliga skälet till hans uteslutande ur regeringen var »l'Esprit chagrin & incom-

[1]) Carl IX är föremål för anecdotförfattarens synnerliga missnöje, icke minst för hans stränghet mot riksråden.

mode de Flemming, qui ne pensoit â autre chose, qu'â la revocation des donations des biens de la Couronne & qu'aux moyens dont on devoit se servir pour rendre la Noblesse miserable».

Återstår slutligen den af hofrådet Hayn meddelade märkliga »uppenbarelsen». Härom och om dess trovärdighet har redan von Beskow i den senare af de i början omnämnda tvenne uppsatserna yttrat sig. Han visar huru litet förtroende bör sättas till en mans uppgift, som icke drager i betänkande att bryta sin till Pufendorfs enka gifna edliga förbindelse och sedermera är nog lättsinnig att för den förstkommande yppa ett så fult beteende. Han framhåller vidare motsägelsen mellan företalet till första upplagan, där det heter, att arfvingarne illa förvarat Pufendorfs efterlemnade papper, och Hayns uppgift, att han af enkan fått sig anförtrodd den litterära qvarlåtenskapen. Han frågar slutligen med allt skäl, hvad som kunnat förmå hofrådet Hayn att för Adlerfelt uppenbara en gerning, hvarvid Hayn hade allt att förlora både i åhörarens och efterverldens aktning, men intet att vinna. Härtill kan läggas att äfven om, hvad som dock låter föga troligt, saken så tillgått, som i anteckningen uppgifves, sådant i allt fall ej bevisar annat eller mera, än att bland Pufendorfs efterlemnade papper funnits ett ounderttecknadt manuskript, »doch i temmelig Confusion och med många Correcturer på tyska». I sjelfva hufvudsaken åter eller i frågan om Pufendorfs författareskap bevisar denna herr Hayns »uppenbarelse», om den verkligen egt rum, just jämt lika litet, som öfversättarens i Curieuses Bücher- und Staats-Cabinet förmodan att manuskriptet ursprungligen varit författadt på latin, eller det understuckna, så kallade Leibniz'ska intygets uppgift att arbetet varit från början skrifvit på franska språket. Sägas kan slutligen, att anteckningen är lika ofördelaktig för hofrådet, om han verkligen lemnat ett sådant förtroende, som för Adlerfelt, hvilken utan ringaste kritik hållit därmed till godo. Men först och sist kan man ej nog beklaga det olycksöde, som hvilat öfver denna bok, som född med lögn på titelblad, i företal och i text, sedermera ej, till stöd för sin börd, åtnjutit annat än den ena mera osanna eller osannolika uppgiften efter den andra.

Om alltså alla hittills upptagna och granskade uppgifter om Pufendorfs författarskap till Les Anecdotes måste antingen rent af underkännas eller lemnas i sitt värde, återstår dock Schönbergs hittills icke granskade uppgift, att Pufendorf »gick missnöjd

från Sverige». Skulle denna Schönbergs utsago finnas bestyrkt af faktiska förhållanden, kunde väl därifrån en sannolik slutsats dragas, att han verkligen egt någon anledning att så ofördelaktigt yttra sig om Carl XI och hans regering som i Les Anecdotes. Detta är så mycket angelägnare, som en författare[1]), i full öfvertygelse, att så var förhållandet, härpå grundat åtskilliga betraktelser, nämligen, att »förfaringssättet mot den af honom högt aktade brodern, ehuru grundadt på goda skäl, måste stöta den känslige mannen»; att den »snillrike och frisinnade statsrättsläraren ej kunde med likgiltighet betrakta det envälde, som åtminstone i formen utmärkte det nya statsskicket; att han säkert förutsåg, hvilka följder detta envälde, lagdt i andra händer än Carl XI:s, kunde medföra», samt att Pufendorf var »en aristokrat i vetandets verld», som just därföre mera sympatiserade med en Magnus De la Gardie och en Stenbock än med de »borgerligt inskränkta och pösande» ämbetsmän, som tillhörde Carl XI:s skrifvarevälde. Besvarandet af frågan, om och hvilken anledning Pufendorf egt att gå missnöjd från Sverige, beror naturligtvis på de underrättelser om hans vistande i Sverige, som kunnat hemtas ur de sparsamma källor, hvilka i detta hänseende varit att tillgå. Den flitige forskarens och författarens lif förflyter vanligen så stilla och obemärkt inom studerkammarens och familjelifvets trånga krets, att endast några få yttre omständigheter i en sådan mans lefnad blifva antecknade och åt efterverlden förvarade.

Af Carl XI:s förmyndareregering kallad att vara Juris naturæ & gentium professor vid det nyligen inrättade universitetet i Lund, anlände Pufendorf till Sverige år 1668. I denna befattning qvarstannade han, sysselsatt med utgifvandet af »åtskillige nyttige wärk» samt med hållande af föreläsningar, de där bevistades af ett »stort tillop af wår Svenske studerande adel, så wäl som andre de sig af hans information betiente», som det heter i det adliga sköldebrefvet. Det inbrytande danska kriget gjorde dock snart »den orten osäker». Pufendorf begaf sig da, år 1676, med sin familj till Stockholm. Här synes hans utkomst de första åren varit ganska ringa, ty han beklagar sig sedermera öfver att åren 1675—1677 hafva nödgats sitta utan lön

[1]) C. Eichhorns undersökning etc. sidd. 26, 27.

»und von der schnur zehren»[1]). Mot slutet af år 1679 utnämndes Pufendorf till Historiograf, med titel och värdighet af kongl. secreterare samt en årlig lön af 1000 daler silfvermynt, hvilken dock i början synes hafva utfallit tämligen oregelbundet, hvarföre äfven konungen snart nog förbättrade hans inkomster med häradshöfdingeräntan från Askers härad i Närike. Åren 1678—1681 var Pufendorf flitigt sysselsatt med utarbetandet af sin historia öfver Sveriges deltagande i tyska kriget under Gustaf Adolf och Kristina, hvilket vidlyftiga, på latin författade, arbete första gången trycktes i Utrecht 1686 samt andra gången i Frankfurt år 1705. Tryckningen i Holland, resan dit och vistandet där måste Pufendorf bestå af egna medel, hvarför han äfven i en odaterad promemoria klagar, att han härför måst utgifva öfver 900 riksdaler i silfver. Då Pufendorf år 1682 utnämndes till handsekreterare hos den unga drottningen, ville man fråntaga honom lönen såsom historiograf, men »nach gethane remonstration» lyckades han få behålla äfven denna. Såsom belöning för sitt nyssnämnda arbete — detta säges uttryckligen i adelsbrefvet — blef Pufendorf den 7 maj 1684 af Carl XI[2]) upphöjd i adligt stånd, dels i anseende till sina förtjenster om Sveriges historia, dels äfven därföre att han »oansedt honom intet trutit hafwer åtskillige förmåner och fördelaktiga tillbud till des lycka och upsteg på andra orter, hafwer han dock altid föredragit Wår och Cronones tienst, låtandes ännu förspörja det lofliga uppsåtet at allt framgent därutinnan willia continuera». Här visas alltså klarligen, att Pufendorf haft fördelaktiga anbud från andra länder, men att åtminstone ännu 1684 intet missnöje vare sig med konungen eller de ledande männen i Sverige förmått honom lyssna till dessa anbud.

Emellertid synas svårigheterna att ordentligt utbekomma de lofvade löneförmånerna icke hafva upphört, ty ännu i början af 1686 klagar Pufendorf å nyo, att han ej finge njuta sin lön oafkortad till godo, och att om ej så skedde, kunde han ingalunda fortsätta sin historia öfver Carl X Gustaf med den lust och sinnes förnöjelighet, som importansen af arbetet fordrade; hvarföre också konungen, i bref till Dahlberg den 20 april nämnda

---

[1]) Detta var likväl ett öde, som samtidigt drabbade de flesta ämbets- och tjenste-män i Sverige.

[2]) Minnestecknarens uppgift att P. adlades 1688 af kurfursten i Brandenburg är alltså ej riktig.

år, lofvar göra en sådan förordning, att Pufendorf kunde hållas i godt humör och skrifva utan chagrin. Men påföljande år 1687 ankom en officiel skrifvelse från kurfursten af Brandenburg Fredrik Wilhelm, med begäran att få låna Pufendorf för att skrifva dennes historia. Härtill lemnade Carl XI lika offentligt sitt bifall, och det var således ingalunda af hemlängtan eller af missnöje med Sverige eller, såsom lefnadstecknaren i Biografiskt Lexikon förmodar, på inbjudning af en mängd bekantskaper i Berlin, som Pufendorf lemnade Sverige. Härvid är vidare väl till märka, att Pufendorf äfven sedermera och till sin död fortfor att vara svensk undersåte. Före sin afresa afgaf Pufendorf den 20 oktober 1687 en revers, hvari han med dyr ed förband sig att ej för någon, eho det vara månde, *direkte eller indirekte*, yppa hvad han ur akter, protokoller eller brefsamlingar kunde hafva inhemtat, angående »de svenske Konungarnes Consilia, Actiones und Geheimnissen sampt dieser Cron hoch importirende Angelegenheiten», och reversen slutar med en högtidlig förklaring att allt detta »steif, fest und ohnverbrechlich halten ohne arge List und Gefährde». Således kunde det ju med skäl sägas att Pufendorf äfven skulle hafva brutit en dyrt aflagd ed, om han direkt eller indirekt nedskrifvit om också bara en del af hvad Les Anecdotes innehåller, ty uppgifter, som icke bekräftas af någon annan svensk historieskrifvare, skulle då möjligen kunnat hemtats ur dessa »Consilia, Actiones und Geheimnisse».

Vistandet i Berlin blef emellertid längre än från början antagligen varit afsedt, ty en till konung Carl XI ställd af Pufendorf undertecknad skrift, daterad Berlin den 5 augusti 1691 är tydligen föranledd af en direkt eller indirekt befallning från konungen att återvända till Sverige. Pufendorf invänder här, att han aldrig utfäst sig att vid någon bestämd tid återkomma. Ett historiskt verk af sådan omfattning som den då aflidne store kurfurstens historia, hvarmed han vore sysselsatt, kunde ej, liksom ett mekaniskt arbete, lofvas blifva färdigt till någon viss bestämd tid. Han erinrade sig visserligen, att man före hans afresa från hufvudstaden talat om en tid af två år, hvarunder han finge blifva borta från Sverige, men härtill hade han endast i allmänna ordalag svarat, att på den tiden kunde man hinna att skrifva rätt mycket, och han hade äfven under sitt vistande i Berlin utarbetat »ein hauffen zeugs». Kurfurstens historia omfattade dock en tidrymd af nära ett halft sekel med många

verldshistoriska tilldragelser och ett sådant verk kunde ingen afsluta på två år. Hans företrädare Chemnitz hade i trettio års tid varit sysselsatt med sin historia om det tyska kriget. Pufendorf hade i alla fall arbetat ytterst flitigt, natt och dag, och afsagt sig allt umgänge, all förströelse. Han hade äfven dåmera hunnit till 1678, så att endast nio år återstodo. Beskyllningen att hafva gått i kurfurstens tjenst tillbakavisas bestämdt. Han vet ej, hvarifrån sådana rykten kunde komma, om icke möjligen däraf att han i Berlin, liksom förut i Stockholm, nödgats aflägga en tysthetsed för att få tillgång till det hemliga arkivet därstädes. Intet hinder funnes för honom att återvända till Sverige, så snart kurfurstens historia vore färdigskrifven. Den af kurfursten erbjudna titeln af Hoff- und Cammergerichts-Rath hade han ansett sig kunna och böra emottaga, emedan sekreteraretiteln ej hade samma anseende i Tyskland som i Sverige. Kurfursten hade sedermera sjelfmant och till belöning för hans flit icke blott utnämnt honom till Geheime-Rath, utan äfven utlofvat en gåfva af 10,000 thaler, då verket blefve färdigt, eller, om Pufendorf dessförinnan afled, till enkan och barnen[1]). Vid ett så frikostigt löfte kunde ingen begära att han skulle afbryta arbetet och försaka gåfvan, hvarföre han äfven var öfvertygad att konungen, efter de upplysningar han nu lemnat, skulle låta allt få förblifva in statu quo. Något missförstånd synes dock hafva qvarstannat mellan konungen och Pufendorf, ty i oktober månad år 1693 skrifver den senare till en af mågarne, som då var i Stockholm och härom samtalat med konungen, att han aldrig hyst något misstroende mot denne, »als der ich alzeit dero selben gnädigste Zuneigung gegen mich verspüret, auch versichert bin dass, wenn es nach dero gnädigsten Intention gegangen wäre, ich niemahls einen fuss aus Schweden wurde gesetzt haben». Väl hade han hört sägas, att några svenskar i Berlin eller Leipzig yttrat att, om man endast med goda ord kunde locka honom tillbaka till Sverige, skulle han sedan blifva trakterad på ett annat sätt. Vid ett sådant »Geplauder» hade han likväl ej fästat den ringaste vigt, utan ansåg sig tvärtom kunna utan skryt försäkra att ingen före honom skrifvit *så berömligt om svenska nationen som han.* Det vore sant att han någon tid

[1]) Pufendorf hade två döttrar, den ena gift med Akates von Bülow, den andra med en von Thossmar.

förut nekande besvarat en af Dahlberg i bref framställd önskan att Pufendorf skulle öfverresa till Sverige, medtagande sin under arbete varande historia öfver kurfursten Fredrik Wilhelm för att låta detta sitt arbete före tryckningen undergå en granskning i Sverige. Den svåra årstiden hade varit anledningen till det afböjande svaret. Han vore numera en gammal man och egde hvarken helsa eller krafter att äfventyra en dylik färd. Beträffande åter den ifrågasatta granskningen kunde någon sådan ej medgifvas af den dåmera regerande kurfursten, lika litet som man i Sverige skulle tillåta främmande furstar att på förhand granska svenska arbeten. Konungen i Sverige hade för visso intet »nachtheiliges» att befara af detta verk. Alla menniskor visste att han emot sin vilja blifvit af andra inlockad i det tyska kriget, »wovon ich die reine Wahrheit besser und sicherer als in Schweden hier sagen konnte». Däremot kunde han ej undertrycka sin förvåning öfver att Dahlberg, honom oåtspord, underhandlat med en boktryckare i Stettin att öfverresa till Stockholm för att der trycka verket öfver Carl X Gustaf. Detta vore ännu ej fullbordadt, och man borde ej ifrågasätta, att Pufendorf skulle tillåta en annan att afsluta ett arbete, som han påbörjat. Emellertid och oaktadt allt detta ville han gerna åtlyda konungens befallning och nästa vår anträda resan till Sverige, men härtill erfordrades likväl kurfurstens samtycke, hvilket konungen i sådant fall behagade låta utverka. Pufendorf slutar sitt bref till svärsonen med en anmodan att framföra Pufendorfs försäkran, att han ville »S. königl. Maj:ts weitere gnädigste befehl erwarten, dero ich alle satisfaction zu thun verhoffe, wenn ich die Gnade haben werde deroselben unterthänigst zu aufwarten.»

Utan tvifvel kan antagas, att Carl XI fann sig tillfredsställd med denna förklaring, ty genom ett kungligt bref den 25 maj följande år, 1694, anbefallde den eljest så sparsamme konungen statskontoret att skaffa vid handen och i beredskap hålla två tusen dukater, eller fyra tusen riksdaler in specie — 16,000 kronor i vår tids mynt — för att tillhandahållas Pufendorf och dessutom låta till honom utbetala icke blott *all hans innestående lön intill slutet af påföljande juni månad* utan ytterligare ett tusen riksdaler specie för att låta på tyska öfversätta den af Pufendorf på latin författade historien öfver Carl X Gustaf. Men icke nog härmed. Pufendorf befriades äfven från de vid dylika gåfvor vanliga afgifterna till krigsmanshuset och från charta sigillata,

ett hos Carl XI ganska sällsynt drag af frikostighet. Och för att råga måttet af sin välvilja upphöjde konungen straxt därefter, nämligen ännu i samma månad, Pufendorf till friherre som belöning för hans »insignis et rara bonarum artium comparata scientia» och hans utmärkta historiska arbeten. Länge fick Pufendorf likväl ej glädja sig åt vare sig den kontanta gåfvan eller den mindre materiela utmärkelsen, ty han afled redan hösten samma år.

Hvar finnas väl här några sådana omständigheter eller anledningar, hvilka kunnat förmå Pufendorf icke blott att »gå missnöjd» från Sverige, utan att göra detta i så hög grad, att han i förtrytelsen däröfver satt sig ned att författa en sådan skrift, som Les Anecdotes de Suède? Ingalunda kunde striden med Beckman och de andra tyska professorerna vid universitetet i Lund därtill gifvit anledning. Ur denna strid gick Pufendorf segrande. Beckman dömdes ärelös och landsflyktig, hvarförutan hans skrift mot Pufendorf, den bekanta Index, såsom ett lögnaktigt pasqvill blef af bödeln offentligen uppbränd. De andra professorerna, Schwartz och Weiser, måste jämväl öfvergifva Sverige och dessutom hade Pufendorf den tillfredsställelsen att i sin Eris Scandica äfven med andens vapen fullkomligt besegra icke blott dessa sina motståndare, utan äfven åtskilliga andra lärda, såsom Gesenius, Velthemius och Albertus. Icke heller kunde ensamt den omständigheten, att han i några år, under kriget mot Danmark, måste »von der Schnur zehren», härvid verkat så mycket, ty detta öde delade han med nästan alla Sveriges ämbets- och tjenstemän under denna bistra tid, och i allt fall lärer hvarken Johan Gyllenstierna eller Erik Lindsköld, än mindre Claes Fleming eller stora kommissionen härtill kunnat hafva varit orsaken. För öfrigt borde Pufendorf snarare af sådan anledning blifvit en varm vän af reduktionen, ty såsom en författare[1]) rigtigt anmärker, i denna åtgärd låg enda möjligheten för ämbets- och tjenstemännen i Sverige att hoppas någonsin få sina löner ordnade och utbetalta. Fullkomligt faktiskt och ostridigt är ju i alla fall, att Pufendorf under de år, som föregingo 1684, såsom hans adelsbref äfven bestyrker, haft flera fördelaktiga anbud från andra länder, men detta oaktadt föredragit att qvarstanna i Sverige, där likväl alla de händelser, hvilka äro föremål för

[1]) Jemförelse mellan statshvälfningen i Sverige 1680 och i England 1688 af S. E. Th. Nordström, sid 10.

klander i Les Anecdotes då redan tilldragit sig. Icke heller kan förföljelsen emot brodern Esaias hos Pufendorf hafva alstrat något skäl att gå missnöjd från Sverige, ty åtalet mot denne började först i slutet af år 1688, hvaremot Samuel Pufendorf redan ett år förut öfverflyttat till Berlin. Att Pufendorf varit missnöjd med Dahlberg och hans åtgöranden vid tryckningen af Carl X Gustafs historia synes vara uppenbart, men detta tilldrog sig ännu senare än den tidpunkt Les Anecdotes afhandlar och rörde i allt fall endast enskilda förhållanden, där författarens sjelfkänsla, förklarligt nog, tog ut sin rätt.

Sant är likväl att Pufendorf sjelf, såsom af hans egna här ofvan anförda yttranden framgår, egt någon anledning att ej vara fullt belåten med sin ställning i Sverige, liksom att personer funnos härstädes, hvilka af en eller annan orsak ej voro nöjda med honom. Af brist på tillgängliga källor kan anledningen till det senare ej med någon bestämdhet uppgifvas, om icke möjligen någon obestämd farhåga kunde hos somliga förefinnas att Pufendorf, som egde tillgång till åtskilliga hemliga arkiver, skulle i sin historia öfver den store kurfursten låta inflyta några upplysningar om huru den svenska förmyndareregeringen tillvägagått vid Sveriges deltagande i det sista tyska kriget, upplysningar, hvilka möjligen äfven gåfvo honom anledning till det ofvannämnda yttrandet att det var honom lättare att säga sanningen i Berlin än i Stockholm, ehuru denna visserligen icke innehöll något ofördelaktigt om *konungen personligen.*

Att Pufendorf icke egde något skäl att vara missnöjd med Carl XI eller dennes beteende mot honom är uppenbart. Sjelf nämner han uttryckligen i sin Eris Scandica konungen såsom näst Gud »summus arbiter» öfver hans medborgerliga anseende och lycka och att konungen vore fullkomligt öfvertygad om hans oskuld samt tillägger, ännu långt senare, såsom redan är anfördt, att om det gått efter konungens intention, skulle han aldrig satt sin fot utom Sverige. Däremot kan det antagas att, oaktadt konungens välvilliga »intention», åtskilliga omständigheter omintetgjorde denna, för så vidt det gällde för Pufendorf att ordentligt utbekomma den knappa lön han egde att uppbära. Därom vittna hans förenämnda upprepade klagomål. Orsakerna härtill må nu hafva varit konungen obekanta eller legat utom hans förmåga att undanrödja, men dessa omständigheter synas kunna hafva varit tillfyllestgörande för Pufendorf att med begärlighet

omfatta och emottaga kurfurstens af Brandenburg frikostiga och lockande anbud. Äfven det allmänna missnöjet och striderna emellan de olika klasserna, det trumpna och tysta lefnadssättet samt icke minst det för en utländing stränga klimatet kunde väl också i sin mån hafva bidragit till en önskan hos Pufendorf att, när ett så lysande tillfälle erbjöds, utbyta Stockholm mot Berlin. Men, säger man, måhända fanns dock hos Pufendorf några aristokratiska tänkesätt, hvilka icke funno sig tillfreds med Carl XI:s skrifvarevälde, desse gunstlingar »de basse naissance», någon, som Leibniz i ett bref skall hafva yttrat, benägenhet att »medire», någon egenkärlek, som blifvit sårad, någon hög tanke om eget värde, som ej blifvit nog högt uppskattadt i Sverige, med ett ord, några brister i hans karaktär, hvilka kunde gifva honom tillräcklig anledning att gå missnöjd från Sverige. Äfven denna fråga har en trovärdig författare nöjaktigt besvarat. Jenisch yttrar härom: »Fuit vir ea oris atque vultus honestate, ut ex ipso adspectu imago quædam ingenitæ virtutis emicaret. Mores severi, compositi, humanitatis tamen condimento temperati, ut eos quibuscum erat, peculiari quadam jucunditate sibi conciliaret. Frivolæ eruditorum sui seculi vanitatis plane expers, odio habebat futiles, quibus illi mire se circumspiciebant, titulos Baccalaureorum, Doctorum &c., neque unquam Doctoris titulo se condecorare volebat. — Nec liberior vivendi potestas, nec juventutis fervor, nec cum principibus viris commercium, a studiorum ratione eum dimovere potuit, sed semper recta, omnem vitæ cursum sine casu ac prolapsione confecisse videtur». Månne den eller de som sammanskrifvit Les Anecdotes de Suède kunna tillerkännas en sådan orlofssedel?

Om alltså hvarken från bokens innehåll eller yttre omständigheter och tilldragelser eller Pufendorfs eget skaplynne några tillfyllestgörande bevis kunna hemtas för ett påstående att han skulle hafva författat Les Anecdotes, så återstår att tillse om icke boken sjelf i stället lemnar tillräckliga intyg om att Pufendorf icke författat densamma.

Redan Wilde och Schönberg samt icke minst von Beskow hafva framhållit, hurusom den historiska inledningen i Les Anecdotes vimlar af uppenbara fel och misstag.

Härtill kunna läggas sådana uppgifter som

att Södermanland, Vestmanland, Norrland och *Estland* fått sina benämningar af deras läge i förhållande till Upland;

att de platser i denna sistnämnda provins, där lagskipningen utöfvades, kallades Hundradi eller Hæradhi;

att företrädesvis adeln i äldsta tider odlat jorden och uthuggit skogarne och detta med sådan ifver, att namnet Svithiod härledes från det svenska ordet *svedja;*

att den pest, som omkring år 1350 härjade i Sverige, kallades »Tygerdœden» emedan sjukdomen var grymmare än djuret med detta namn; m. m.

Vidare beskrifves Sveriges befriande från Kristian Tyrann och danska oket med orden, att Gustaf Wasa bortjagade »la Confusion». Om svenska riksrådernas förhållande under stridigheterna mellan Sigismund och hertig Carl säges: »Et certes cette affaire etoit si embarassé que je n'ay jamais pu me satisfaire la dessus». Om den senare, vorden konung, heter det att han gynnade svenska allmogen för att med dess bistånd förtrycka adeln, hvarför man äfven kallade honom »le Roy de la Canaille». Om Gustaf Adolf berättas att han af Johan Skytte — sjelf friherre — fått det rådet att låta utrota den högre adeln, hvaremot Axel Oxenstierna i ett långt och vackert tal skall afrådt konungen härifrån. Drottning Kristina beskylles hafva haft för afsigt att låta vid en mönstring lönnmörda Carl Gustaf, samt i stället föreslå Claes Tott till sin efterträdare. Carl Gustaf åter skulle hafva låtit Schlippenbach hviska Axel Oxenstierna i örat att, om han längre försökte motarbeta prinsens val till drottningens efterträdare på tronen, vore han ej för gammal att därför plikta med lifvet; Oxenstierna däremot skulle till skäl för sitt motstånd haft sin afsigt att bortgifta drottningen med sonen Erik och så vidare.

Och allt detta och mycket mera sådant skulle en högt uppburen rättslärd, en svensk historiograf, som sjelf författat både drottning Kristinas och Carl X Gustafs historia, som i nära tjugo år vistats i Sverige och därunder åtnjutit åtskilliga utmärkelser, allt detta skulle Samuel von Pufendorf författat i smyg »pour son usage particuliere» eller för att bereda nöje åt någon »personne de Consideration»!

Kommer man härefter till berättelsen om de handlande personerna eller tilldragelserna vid 1680 års riksdag och de närmast följande åren, blifva de vilseledande uppgifterna visserligen icke så i ögonen fallande, men därföre ingalunda mindre eller färre. Äfven med dem hafva de båda rikshistoriograferna nagelfarit och det

blefve allt för vidlyftigt att här upprepa deras vederläggningar. Särskildt beträffande Johan Gyllenstierna och hans åtgörande före sagda tidpunkt har Riddermarck, om också i ett trögt och konfyst språk, tagit Les Anecdotes i sin synnerliga upptuktelse. Ett par tilldragelser må dock vidröras, om hvilka Pufendorf svårligen kunnat sväfva i okunnighet. Så berättas, sid. 126, att Gyllenstierna föreställt konungen det förödmjukande för Sverige att emottaga subsidier från Frankrike och därigenom sätta sig i beroende af denna krigslystna makts vilja och godtycke. Konungen borde därföre försöka skaffa sig medel att utan främmande penningar uppsätta och underhålla en stark krigsmakt både till lands och vatten och detta medel vore *reduktionen*. Konungen borde »revoquer toutes les aliénations des biens de la Couronne de quelques manieres qu'elles eussent eté faites, de mêmes que tous les champs Ecclesiastiques». Till betalning af statens skulder åter kunde man »rendre conte â ceux, qui avoient administré les revenus publics, et que si l'on examinoit subtilement ces dettes, on en retrancheroit la plus grande partie».

Pufendorf kunde likväl ej vara okunnig därom att de ofrälse stånden redan vid 1650 års riksdag yrkat på en reduktion af de bortskänkta kronogodsen; att ständerna redan vid riksdagen 1655 beslutat den så kallade fjärdepartsräfsten; att frågan sedermera nästan vid hvarje riksdag under förmyndareregeringen varit på tal; att en utsträckning af reduktionen sattes i fråga vid riksdagen i Halmstad år 1678; att efterräkningen med riksförmyndarne beslöts på riksdagen i Upsala 1675 — detta omnämnes äfven i boken sid. 139 — samt att ett reduktionskollegium, hvars förste president just var den ur förmyndareregeringen uteslutne Herman Fleming[1]), redan arbetat i öfver tjugo år och före år 1680 till kronan reducerat 320,541 daler silfvermynt i ränta och 460,828 daler samma mynt i reda penningar[2]). Det skulle således uteslutande varit af ovilja mot Johan Gyllenstierna som en dylik dikt uppfunnits och anförts. Ett annat exempel: sid. 131 omtalas att Claes Rålamb, Georg Sperling och Henrik Falkenberg, »qui avoient beaucoup de credit

---

[1]) Peter Julius Coyet, i hvars hus under dennes vistande i Köpenhamn. Pufendorf var anställd som lärare för sönerna, var, jämte Fleming, bland de förste af adeln, som insågo och påyrkade reduktionens nödvändighet.

[2]) F. F. Carlson, Sveriges Historia etc. 2 delen sid. 99.

dans la chambre des Nobles», straxt före 1680 års riksdag under någon förevändning afsändes till Pommern, »de peur qu'ils n'enseignassent aux autres à parler avec liberté». Af samma anledning blef, heter det, Otto Wilhelm Königsmarck förbjuden att deltaga i samma riksdag, ehuru han därom gjort anhållan hos konungen. Härmed förhöll det sig sålunda att Königsmarck egde en oafgjord tvist med staden Stralsund; denna hade blifvit hänskjuten till skiljomäns afgörande, och just de tre ofvannämnde hade blifvit utsedda att i sådan egenskap afdömma tvisten. För öfrigt kunde svårligen Pufendorf, om han författat Les Anecdotes, varit i okunnighet därom att Henrik Falkenberg vid 1675 års riksdag var en af de ifrigaste att påyrka räfsten med riksförmyndarne och af sådan anledning äfven blef ledamot i stora kommissionen, lika litet som att samme Falkenberg var landtmarskalk vid 1678 års riksdag i Halmstad, där 1655 års reduktionsbeslut i sin utvidgade form intogs i det af honom sjelf underskrifna riksdagsbeslutet. Liksom i flera andra fall glömmer författaren äfven här hvad förut blifvit yttradt, ty redan sid. 140 förebrås Falkenberg att hafva lemnat stora kommissionen åtskilliga upplysningar — Falkenberg var kammarråd — huru efterräkningarne med vederbörande bäst kunde uppsökas.

I strid mot hvad sid. 105 och 107 anföres om Johan Gyllenstiernas planer emot rådet och särskildt hans misslyckade försök att på sin sida vinna Claes Rålamb och Ernst Kurck, berättar franske ministern, att Gyllenstierna *egde alla riksråden till fiender*, och att just Kurck och Rålamb stodo i spetsen för den mot honom rigtade kabalen samt att, när Gyllenstierna våren 1680 redan låg illa sjuk, men en gång härunder berättats hafva blifvit något bättre, sagde två riksråd härvid hållit på att dö af förtrytelse[1]).

Uppenbar är författarens tvetalan, när han, sid. 105, låter Johan Gyllenstierna hysa mordiska anslag mot konungens lif, i afsigt att sedermera sjelf i spetsen för en republik få leda Sveriges öden; men kort därefter, sid. 123, yttrar att Gyllenstierna mer än väl visste, huru hatad han var af de store i landet och lika väl insåg att, om något dödligt komme vid konungen, han då ej kunde vänta sig annat än att man läte honom »endurer le derniere supplice». Eller då, sid. 118, omtalas

¹) Carlson l. c. sidd. 18 o. 58.

Gyllenstiernas försök att bryta konungens förlofning med Ulrika Eleonora och hans plan att i stället förmäla honom med en engelsk prinsessa — hvilken plan likväl skulle hafva strandat, emedan engelsmännen hade »trop de bon sens pour prêter l'Oreille à une proposition si absurde» — men omedelbart därefter klandras samme mans planer att vilja afstå från Sveriges tyska provinser för att af Sverige, Danmark och Norge bilda ett enda, skandinaviskt rike! Gyllenstiernas förmenta olyckliga inverkan på krigsoperationerna i Skåne affärdas af Riddermarck med de orden, att alltihop är endast »grof tokhet och straffbar kitslighet».

Fastän författaren på Johan Gyllenstierna slösar den största anparten af sina omilda omdömen, så äro likväl många andra af den tidens framstående män ej heller förskonade, i synnerhet alla de, hvilka på ett eller annat sätt medverkat till de skedda förändringarna. Erik Lindsköld — i Les Anecdotes kallad Linden-schildt[1]) — benämnes »un des principaux Auteurs de cette piece». Han hade hemtat sina despotiska åsigter från Barclay's Argenis, hvarutur han till konungens uppbyggelse öfversatt lämpliga delar. »Ce personnage» hade mycken äregirighet och begär att höja sig ur »la bassesse», men hans mest framstående egenskaper voro ett outsläckligt hat mot den gamla adeln och en lika liflig åtrå att ruinera denna. Claes Fleming var också en »personnage», som ej egde någon menniskas aktning, bröderna Adam, Hans och Axel Wachtmeister voro öfvermodiga, djerfva och elaka, samt öfverföllo alla olika tänkande med hugg och slag. Om ledamöterna i stora kommissionen säges, att ordföranden Conrad Gyllenstierna, en broder till Johan, var »chetif & stupide» och dessutom mycket feg, i hvilka egenskaper flertalet af adelns ledamöter liknade honom. Där suto för öfrigt fem »miserables Bourgemaitres», en bankrutterad köpman, Lydert Bartels, några bönder med långa skägg, vanligtvis fulla af sött vin och ännu oftare stolta öfver att få dömma »les Grands du Royaume». Om åklagarne yttras, att Tilas hade ingen annan förtjenst än att »s'emporter contre les Grand», Jacob Gyllenborg, Thegners måg, hade insupit dennes elakhet och Lovisin var af en »mechancheté consommée». Till och med ärkebiskopen Johan Baazius — af svenska lefnadstecknare tillerkänd ett särdeles fromt lynne — skulle vid en båtfärd på sjön »Meles» i författarens

[1]) Flera i riksarkivet förvarade bref från Pufendorf till Lindsköld visa att den förre nog kunde stafva namnet rätt.

sällskap hafva yttrat en önskan att få upplefva den dag, då adelns stolta slott vid stränderna af denna sjö lågo i ruiner[1]).

Är det väl tänkbart att Pufendorf just med alla dessa kommit i en sådan beröring, att han fått anledning bedömma dem så hårdt, eller att minnet däraf ännu en längre tid efter gifvit anledning till dylika utgjutelser? Hvad särskildt beträffar Johan Gyllenstierna, anlände Pufendorf till Stockholm ungefär samtidigt därmed — sommaren 1676 — att den förre begaf sig till Skåne, där han qvarblef till sin död, sysselsatt med helt andra tankar än att göra den jämförelsevis obetydlige och oskadlige sekreteraren och historiografen något förnär. Och hvad kunde väl i öfrigt hos Pufendorf förorsakat ett så starkt missnöje med Fleming och Wachtmeistrarne eller med stora kommissionen och dess åklagare? Fryxells[2]) gissning, att något missnöje skolat uppstått hos Pufendorf genom indragning af 90 dalers ränta från Lunds universitet, håller uppenbarligen ej streck, enär sådant skedde 1682, då Pufendorf redan sex år förut lemnat universitetet och därifrån ej dåmera uppbar någon lön.

Om nu likväl allt det anförda icke skulle anses tillfyllestgörande för att fria Samuel von Pufendorf från beskyllningen att hafva författat Les Anecdotes de Suède, så qvarstår dock den frågan obesvarad: Hvilken anledning eller hvilket intresse egde väl Pufendorf eller brodern, eller någon annan än *en medlem af det nyss så djupt nedsatta riksrådet eller af den gamla högadeln,* icke blott att så bittert och bistert klandra dem, som förmentes hafva beröfvat dem makt och rikedom, utan äfven att så djupt sörja öfver den rätt, som just dessa samhällsmedlemmar framför andra i förra tider egt att sjelfva utkora landets konung, eller att så varmt ifra för denna valrätts återinförande i Sverige?

Och dock är det just denna tanke, hvilken såsom en ledande tråd går igenom hela Les Anecdotes, som så ofta och med sådan styrka återkommer, att läsaren lätt nog ledes till den slutsats, att detta är hufvudsyftet med hela boken, eller att bibringa allmänheten, måhända utom Sverige lika mycket som inom landet, en rigtig föreställning om valrättens välsignelse och fördelar för ett land i allmänhet och Sverige i synnerhet, och dymedelst

---

[1]) Om häri funnes någon sanning, vore sådant endast ett bevis, bland många, om det ytterliga förtryck den rika och mäktiga adeln utöfvade öfver andra medborgare.

[2]) Fryxells berättelse om dessa tilldragelser tyckes allt för mycket lånat färgen från Les Anecdotes.

bereda rum för den förändring i det svenska regeringssättet, som få år därefter egde rum.

Några exempel till stöd för denna uppfattning af det egentliga syftemålet med Les Anecdotes må anföras.

Redan sid. 6 anföres, hurusom det i äldre tider ankom på folkets eget skön att lemna kronan åt den, som föll i dess tycke, och att föreskrifva den nyvalde konungen de lagar, efter hvilka han borde regera; ty »rien n'est plus convenable à l'esprit & à l'inclination des personnes libres, que de prendre un Roy par une Election libre». Det var äfven nödvändigt att bredvid konungen sätta en myndighet, Senaten, med hvilken han borde öfverlägga i vigtigare frågor och som tillika egde vaka öfver, att han ej »s'eloigneroit de son devoir», och detta så mycket hällre, som »le droit du Roy procede du Peuple», men icke tvärtom. Och ytterligare på samma sida: »c'est de cette maniere, que le Royaume de Suede fut anciennement etabli, les Roys ayant eté choisis, par une libre Election du peuple, & devant gouverner leurs sujets suivant les loix de l'Etat, & avec le conseil du Senat». Sid. 13 omtalas, huru mycket Adeln förlorade i inflytande genom Gustaf Wasas Arfförening, »car c'est une avantage tres considerable que de pouvoir créer par ses suffrages un Roy, qui soit redevable de son elevation â ceux qui l'ont élu». Och vidare: »Outre que dans les Royaumes electifs on peut corriger les abus, qui s'y sont glissez, & reparer les torts qu'on a fait aux libertez & aux privileges des peuples, avant que de venir â une nouvelle election. Pour ne pas dire, que dans les Royaumes de cette nature les principaux d'entre les Nobles, ou quelqu'un de leur famille peuvent esperer d'etre elevez á la Royauté»; hvarföre också, sid. 16, tillägges, »que le souvenir de l'ancien droit de l'election demeura long tems dans quelques unes des plus nobles & principales familles, qui estimoient que leurs maisons n'etoient pas inferieures â celles des Wasiens, & que leur téte etoit aussi propre â porter la Couronne que la leur. — Ce desir d'introduire de nouveau le Droit de l'election semble avoir été une des principales causes qui obligerent les fils du Roy Gustave de chatier rigoureusement quelques familles du Royaume». Sidan 18 säges att tillfället[1]) syntes gynnande för rådet och adeln icke blott att öka sitt inflytande, utan äfven att kunna »retablir

[1]) Då Polska kronan erbjöds åt Sigismund.

l'ancien droit de l'election». I Axel Oxenstiernas mun läggas, sid. 26, följande ord: »Outre que le Roy ne sçauroit se passer de la Noblesse, comme fournissant des sujets capables de remplir les principales charges de la Robe & de l'Epée. Que si quelques fois quelqu'un des bourgeois ou des paysans s'eleve jusques là que de se rendre capable des plus hauts employs cela arrive tres rarement & il est tres difficile de monter du dernier degré jusques au plus haut. Que l'on remarque, que ces sortes de gens conservent quelque chose, qui fait connoitre d'où ils sont sortis, & qu'il n'arrive gueres que ceux là soyent animez d'un esprit elevé & veritablement heroïque, qui dans leur jeunesse ont eté obligez de lutter contre la mauvaise fortune» och detta tillämpas sedermera på Gustaf Wasa! Regeringsformen af år 1634 kallas »bien digerée» och väl egnad »à borner la puissance des Roys contre les abus, la negligence, & les injustes convoitises des souverains», samt särdeles lyckligt afvägd, emedan den bibehöll i sin helhet »l'eminence du Roy, l'autorité du Senat, & les legitimes droits & Privileges des Etats», hvilka uttryck sedermera utgjorde den så kallade Frihetstidens regeringsprogram. Sid. 39 klandras drottning Kristina, emedan hon genom det frikostiga adlandet i Sverige införde »cette maladie d'affecter La Noblesse, & ce mal se rendit si commun, que le nombre des nouveaux gentil-hommes surpassoit de beaucoup celuy de l'ancienne Noblesse». Följden häraf, säges vidare, visade sig äfven snart däri att desse nye adelsmän, »etant haïs & meprisez par les anciens Gentilshommes», å sin sida lönade detta med att göra allt hvad i deras makt stod att nedsätta och ruinera den gamla adeln. »Et», fortsättes, »par ce moyen ou bien ils pretendoient parvenir à une grande fortune, satisfaisoient leur envie & leur malignité, n'ayant d'ailleurs que peu ou point de bien â perdre». Drottning Kristinas gifmildhet, heter det vidare, var också en af de största olyckor, som kunde träffa den gamla adeln, ty den gaf sedermera anledning att återkalla icke blott de af henne ofta utan verklig motsvarande förtjenst bortskänkta kronogodsen, utan äfven sådana som voro gifna »sur des grandes services rendus â l'Etat». Sid. 50 omtalas att flere bland högadeln använde all möda att försöka förmå Kristina att ej afsäga sig kronan, emedan man hoppades dels att hon ej skulle våga återkalla de gjorda donationerna och dels att efter hennes död få ett interregnum »& que la Couronne fut conferée par une Election libre». Efter omnämnandet af de

tre ofrälse ståndens försök vid 1650 års riksdag att bringa reduktionen i verket följer, sid. 53, en betraktelse, huru nödvändigt det är för adeln i ett land att ega ett stöd i konungamakten emot de ofrälse ståndens anspråk och fordringar, hvarföre äfven den högre adeln var angelägen att »disposer les choses en sorte que si Christine quittoit le Royaume l'ancien droit d'elire les Roys fut retabli, ou que du moins la Noblesse choisit le Roy, qu'elle souhaiteroit & qui luy etant redevable de la Couronne luy donneroit assurance de la laisser joüir paisiblement des biens. dont elle etoit en possession». Valet af Carl Gustaf och hans tronbestigning efter Kristinas afsägelse beröfvade emellertid rådet och adeln hoppet att återvinna deras förlorade makt och, tillägges sid. 63, »d'introduire l'ancien Droit de l'Election, ou de voir l'empire souverain, entre les mains du Senat, sans etablir aucun Roy; (ainsi qu'on le croyoit alors à Vienne & dans les autres cours etrangers)».

Om Carl X Gustaf, vorden konung, säges, sid. 66: »c'etoit un Prince liberal, & qui etoit bien aise, que les siens devinssent riches. Il sçavoit de plus, que plusieurs avoient bien merité ces donations, qu'on ne pouvoit revoquer sans commettre une espece d'Injustice & de malhonneteté», och vidare: »Enfin il sçavoit, que les plus importantes charges de la Republique & de la Guerre ne devoient être excercées ni par les Ecclesiastiques, ni par les Bourgeois, ni par les Païsans, mais par les Nobles. Et que pour se mettre en etat de s'en bien acquiter ils ont besoin d'avoir du bien, etant tres rare et tres difficile, qu'un pauvre se releve de la bassesse, & se rende capable de grands Employs. Et certes les services rendus au Roy, par un homme de qualité, luy doivent être plus considerables, que quelques mesures de Bléd».

Hade Carl X Gustaf fått lefva längre, fortsätter författaren, hade han utan tvifvel gjort Sverige blomstrande och beviljat adeln stora förmåner. »Et en effet», tillägges sid. 67, »il avoit deja fait diverses donations de la plus grande partie des biens, qu'il avoit conquis dans la Prusse & dans le Dannemarc». Också egde, heter det vidare, den svenska adeln all anledning att beklaga denne konungs för tidiga bortgång, enär han utan tvifvel i annat fall återställt en god ordning inom riket och sedermera styrt med mildhet och en klok moderation, hvarigenom hans efterträdare betagits all anledning att vidtaga några förändringar i de bestående sakernas ordning. Författaren medger likväl att

Sverige genom Carl Gustafs frånfälle undgick ett farligt och vidtutseende krig, hvadan det varit att hoppas, att landet under en så lång minderårighet bättre kunnat öka sina krafter och sin välmåga. »Et comme la famille Royale consistoit en une seule personne, il pourroit arriver, qu'il auroit moyen de parvenir au but dont nous avons si souvent fait mention».

Förgäfves söker man i Pufendorfs bekanta arbete De Jure Naturæ et Gentium — där han i 7:de bokens 6, 7 och 8:de kapitel afhandlar olikheten emellan den demokratiska, aristokratiska och monarkiska styrelseformen — någon som helst förkärlek för en sådan valmonarki, hvilken Les Anecdotes anser så efterlängtansvärd; fastheldre synes han föredraga en stark konungamakt inom lagligen bestämda gränser. Men hvad som däremot måste fästa läsarens synnerliga uppmärksamhet, äro de ord han i 8 kapitlet 3 § yttrar, hvilka förefalla vara enkom rigtade emot just detta samma råd och denna adel, som voro så missbelåtna med Carl XI och de af honom vidtagna åtgärderna. Orden lyda så: »Probe tamen observandum, a civibus turbulentis aut querulis multa principum facta pro injuriis traduci, quæ tales minime sunt. Scilicet quod ab ipsorum judicio discrepat, id tanquam malefactum damnatur. Et Jupiter neque serenus neque pluvius omnibus placet. Atqui quemadmodum propter varietatem ingenii humani, & male composita multorum desideria fieri non potest, ut reip. administratio singulis civibus æque arrideat: ita si quis pro injuria statim haberi velit, quod ipsi displicet, vel civitatis dissolutionem quærit, vel ipse imperare cupit. Et sane non paucis ea sola querularum causa, quia ipsi non regnant».

Sammanställer man däremot de ofvanföre ur Les Anecdotes anförda yttrandena, hvaraf ännu flera kunde åberopas, tidpunkten då boken först skådade dagens ljus, och den omständigheten, att inom en så kort tid icke mindre än fyra upplagor på olika språk och från skilda håll utsändes, med den hemlighetsfulla slöja, som hvilade och ännu hvilar icke blott öfver författareskapet, utan äfven öfver tryckorterna, samt med det något skrufvade beröm en del tyska journaler egnade boken — sammanställer man allt detta med det nu anförda innehållet i Les Anecdotes, så kan man lätt nog komma till en sådan slutsats, att någon af de under Carl XI:s regering lidande bland svenska högadeln »anstrukit duken», hvarå sedermera den dystra

målningen blifvit anbringad. Vågar man vidare antaga att den så kallade historiska inledningen afsigtligt blifvit gjord så ohistorisk som möjligt, för att afleda alla misstankar på ett svenskt ursprung, så framstår häraf klart, att hufvudsyftet med Les Anecdotes de Suède varit att, som redan är antydt, inom och utom Sverige framhålla de bedröfliga följderna af en oinskränkt konungamakt, att påvisa fördelarne af det fria konungavalet samt att bereda sinnena för hvad som komma skulle.

Är denna förmodan rigtig, och den måste vara så, ty endast därigenom förklaras mycket i Les Anecdotes de Suède, som eljest blefve oförklarligt, då är det äfven troligt att författarne, eller rättare sagdt, bearbetarne varit flera och då är äfven naturligt att de så väl igensopat spåren efter sig att efterverlden förgäfves forskat efter några namn och måst åtnöjas med slutorden i Pomme d'Orange: Jamais on saura ton nom, Satyr.

Tillägg.

Och likväl, äfven om, såsom nyss är nämndt, det nu mera lärer vara hardt när omöjligt att uppdaga hvem eller hvilka som sammanskrifvit Les Anecdotes de Suède, finnes dock en och annan antydning som med uppmärksamhet följd torde kunna visa forskaren på rätta vägen. Sid. 131 i den första upplagan läses, hurusom Claes Rålamb, Georg Sperling och Henrik Falckenberg, »qui avoient beaucoup de credit dans la chambre des Nobles», skickades till Pommern, »de peur qu'ils n'enseignassent aux autres à parler avec liberté». I Grefve Mauritz Wellingks lefverne, uppsatt af honom sjelf på franska och tryckt i Den Svenska Mercurius, sjette årgången, sidd. 720—727, läses sid. 722: »on envoya le Senateur Rålamb, le General Sperling & Monsieur Henry Falckenberg en Allemagne, sous pretexte de regler l'oeconomie de nos Provinces. *On me fit aussi l'honneur de me croire de quelque consequence;* on me persuada de me rendre à la Cour de Dannemarc pour six semaines seulement en qualité d'Envoyé Extraordinaire. On m'y laissa deux ans». Sammanställer man härmed

att Wellingk var en ibland de många, som ledo af reduktionen;

att Wellingk af Carl XII lämnades i overksamhet och onåd i Stade från 1700 ända till år 1710; samt

att Wellingk, som bekant är, icke var främmande för intrigens konst och i allmänhet ansågs ganska opålitlig, hvarför han äfven i Pomme d'Orange liknas vid kameleonten, som kunde antaga alla färger, utom den hvita;

så är antagandet icke orimligt, att Wellingk kunnat hafva haft sin hand med vid tryckningen af Les Anecdotes.

Att Adlerfelt eller den af honom omtalte Hayn eller båda häri äfven tagit del är lika litet omöjligt. Af de många Hessare med namnet Hein — icke Hayn —, hvilka upptagas i *Striders Grundlage zu einer Hessischen Gelehrten und Schriftsteller Geschichte*, finnes endast en, nämligen David Hein, född 1671 och död 1720, som bar titel af hofråd, nästan alla de öfrige voro präster. Denne David blef år 1713 Hofgerichtsrath i Marburg och var sedermera ofta anlitad af Fredrik af Hessen i åtskilliga mer eller mindre grannlaga affärer. Den omständigheten, att den andra franska upplagan, den s. k. Stockholmska, är aldeles lika med den i Cassel år 1718 utgifna, synes tyda på ett hessiskt ursprung äfven för den förstnämnda. Adlerfelts vistande i södra Tyskland — han dog i Stuttgart 1722 — förer äfven tanken på att han möjligen varit behjelplig vid utgifvandet af den i Ulm tryckta eller de andra upplagorna. Allt detta är endast antaganden, som dock ej sakna sannolikhet.

Om »Mémoires de Chanut»

AF

MARTIN WEIBULL.

---

2. Mémoires de Picques.

II 219—453. III.

(Forts. fr. s. 80.)

Chanut lemnade Stockholm i juni 1651. Den 4 juli daterar han sitt första bref från Lübeck. Därefter äro ej Chanuts, utan Picques' papper hufvudkälla för memoirerna. De böra då med rätta ej heller längre bära Chanuts namn. Från honom härröra endast inskjutna delar rörande kongressen i Lübeck och hans sista resa till Stockholm våren 1653. Men allt det öfriga tillkommer Picques, och det bör också bära hans namn.[1]) En helt annan färg ligger öfver denna afdelning än den föregående, ytterst beroende på källans olikhet. Man föres i denna från de diplomatiska förhandlingarna in i hofintriger och kabaler. Långt mera än de egentliga Mémoires de Chanut ha alltså Mémoires de Picques den vanliga memoirkaraktären. Men om memoirer i allmänhet mana till försigtighet och betänksam kritik, när det ej är fråga om utmålning för fantasien, utan om historisk sanning, så är detta alldeles särskildt förhållandet med Mémoires de Picques.

Hvem Picques var, känna vi. Han hade som en helt ung man kommit med Chanut till Stockholm, åt honom anförtrodd af Le Vasseur d'Etiolles, René Descartes' och Chanuts förtrogne vän. Af de tre sekreterare Chanut fört med sig 1645, Antoine Courtin, Belin och Picques, blef Picques den som fick förtroendet att vid hans afresa till Lübeck 1651 såsom ambassadsekreterare uppehålla posten, väsentligen väl därför att Courtin, den mest framstående, då redan trädt i svensk tjenst, först hos drottning Kristina, sedan hos Carl Gustaf. Sin diplomatiska bana slöt

---

[1]) Det vore i hög grad önskligt, att vid anförande af Linage de Vauciennes' memoirverk den från Picques' papper härrörande senare delen bestämdt utmärktes från den förra, de egentliga Mémoires de Chanut. De olägenheter, som detta sätt att beteckna hela verket fört med sig för den historiska vetenskapen, kunna visserligen ej häfvas, men åtminstone för framtiden förminskas.

han hastigt, då han 1654 blef rappellerad från Stockholm. Han lefde ännu, när memoirerna utgåfvos 1674, och omnämnes i företalet såsom conseiller i la cour des Aides.[1])

Chanut sjelf hade varit den som utverkat, att Picques vid ambassadörens afresa kommit att stanna qvar i den ansvarsfulla befattningen i Stockholm. Men ursprungligen hade ej något annat afsetts med detta Picques' qvarstannande, än att Frankrike vid tillfälle, då det behöfdes, skulle där ega en personlig representant, som ombesörjde löpande ärenden. Två år förut hade han under Chanuts bortovaro 1649 fullgjort samma uppdrag, dock troligen utan att aflemna ministerberättelser. Dessutom var det blott frågan om ett förordnande, till dess vidare anordning träffats.[2]) Men längre fram anser Chanut nödigt att för Mazarin ursäkta sig, därför att han medverkat till Picques' residentutnämning. När Mazarin 1653 i februari beordrade honom till Stockholm med uppdrag att göra en undersökning om förhållandena, emedan kardinalen, återvänd ur landsflykten, erfarit att Picques, såsom han uttrycker sig, »ne marchoit droit dans le service», svarar Chanut, att han med förvåning mottagit underrättelsen, att Picques icke skulle »gå rätta vägen», ty han hade i Stockholm lemnat honom på denna. »Dock», tillägger han, »skulle han ej ha dristat sig till att föreslå honom till en residentpost, icke därför att han betviflade hans redlighet och begåfning för de löpande ärendena, men därför att en sådan post hos drottning Kristina fordrade en person med lysande naturgåfvor och rika kunskaper». Emellertid, fortsätter han, hade drottningen 1651, några månader efter hans afresa till Lübeck, underrättat honom om sitt beslut att nedlägga kronan och därvid fällt ett ord till Picques' förmån: hennes önskan var, att han finge en residentstitel och blefve qvar hos den nye konungen. Detta skref Chanut till Brienne tilläggande, att han alltid funnit Picques »fidel et diligent». Kort efter erhöll Picques residentsvärdighet: det hade skett för att göra drottning Kristina till viljes.[3])

---

[1]) H. Baillet, Histoire de la vie de Descartes Paris 1691, nämner Picques. Han lefde då ännu och var alltjämt conseiller en la cour des Aides; »où il vit en reputation de grande probité», tillägger Baillet. Sådan föreföll han alltså på äldre dagar.

[2]) Il avoit les qualités, l'âge et les habitudes requises pour servir en cette place jusques à ce qu'on y eust autrement pourveu. 1651, maj. Mem. II, 213.

[3]) Chanut skrifver till Mazarin 1653 $^{22}/_{3}$ att han ej velat föreslå honom till resident, »parcequ'il me sembloit que ce poste eust esté mieux rempli d'une personne nouvelle à la Reine de Suede, d'esprit brillant et meslé de diverses

Alltså är det drottning Kristinas och Chanuts välvilja för Picques, som varit orsaken till den ledsamhet för deras minne, hvilken de på hans bref från Stockholm grundade memoirerna åstadkommit.

De ord Chanut i ofvananförda sammanhang fäller om Picques gifva oss bidrag till hans karakteristik utöfver de, hvilka ur hans egna berättelser kunna hemtas. Picques har för dem af sina samtida, som kände honom, visserligen synts vara en man med ringare begåfning, men ej en man, som sammanskref elakheter med elak afsigt. Såsom enskild person tyckes han hafva egt äfven vinnande egenskaper. Och dock måste vi, på samma sätt som St. Beuve kallar de båda samtida memoireskrifvarne Tallemant des Réaux »le médisant bourgeois» och Bussy »le medisant de qualité», gifva honom namn af »le médisant diplomate», ty ej annorlunda visar han sig i Linage de Vauciennes' memoirer. Af de fordringar Chanut ställer på ett sändebud hos drottning Kristina ser man hvad han anser hafva fattats honom. Picques egde, efter Chanuts mening, såsom också af hans egna berättelser nogsamt framgår, hvarken tillräcklig begåfning, bildning eller erfarenhet för att fylla sin post; vi tillägga: framför allt ej heller tillräcklig karaktär. Han saknade sjelfständigt och säkert omdöme och blef, underkunnig om allt sqvaller, liksom förande bok öfver de löpande ryktena, en efterpladdrare af hvad han hörde omkring sig, för så vidt han ej lät sin egen rörliga fantasi sammanställa dem till nya kombinationer. Med ytlig beskäftighet följde han företeelserna och gjorde efter omständigheterna stort till smått och smått till stort. Det är Frondetidens osanna, fåfängliga väsen, som ligger afspegladt i hans person och i hans berättelser, samma väsen, som återfinnes hos så många andra samtida franska memoirskrifvare, från den störste bland dem, kardinal de Retz, till de ofvannämda, en Bussy, en Tallemant des Réaux. Deras tillförlitlighet såsom historiska källor är också ungefär enahanda. Bulstrode Whitelocke, den engelske puritanen i diplomatkretsen,

connoissances, car cette princesse avec l'âge s'est rendue si universelle en toutes choses, qu'il est difficile desormais de se tenir auprès d'elle, si l'on n'est aidé ou de la bonne fortune ou d'un grand fond de suffisance aux lettres et aux affaires... Quatres mois après mon départ, la Reine de Suede m'escrivit qu'elle estoit resolu de quitter le gouvernement, le Sieur Picques seroit assez propre auprès du prince, qu'elle trouveroit fort bon que le Roi l'honnorast de la qualité de son resident en Suède. J'ecrivis ça au comte de Brienne et ajousta que j'avois eprouvé le sieur Picques fidel et diligent, et peu après pour contenter la Reine de Suède on lui donna la qualité du résident. Bibl. Nat.

som omgaf drottning Kristina, har sagt några ord om Picques, hvilka synas träffande. Han anmärker redan efter deras första möte, att Picques under ett samtal ej förmådde hålla fast vid något allvarligt ämne, utan hastigt gick öfver från ett till ett annat, häcklande det land, i hvilket han lefde, och skrytande med sitt eget. Detta föranledde Whitelocke att i sin dagbok anteckna: »this gentleman had but small attendance and had not gained much experience by seven years residence in this court».[1])

Sådan var den man, hvilken lemnat källan till denna del af Linage de Vauciennes' memoirer. På grund däraf att de så tidigt utkommo, på grund af bristen på andra källor och på namnet Chanuts auktoritet hafva de kommit att lemna grundvalen för den herrskande uppfattningen af drottning Kristina under hennes senare regeringsår. Emellertid bör ej härvid lemnas oanmärkt, att när Picques samlade alla dessa rykten, dessa obestyrkta eller osanna uppgifter, han dock ej sjelf utgaf dem för historiska sanningar. Knapt har han väl kunnat förmoda, att historieskrifvarne skulle förvandla dem till sådane, när han dock så ofta satte i spetsen för dem ett: »on disoit alors», »on apprehendoit», »d'autres soubçonnoient», »le bruit courut alors». Men just detta har skett. Rykten, som obesedt skulle förkastats, om de varit samtidiga, ha fått gälla som verkliga historiska fakta och lagts till grund för framställningen. Ett stort lättsinne — lindrigast sagdt — har härutinnan rådt inom vår äldre, föga kritiska historieskrifning.

Picques har uppenbart bland de främmande sändebuden i drottning Kristinas hof intagit en ställning, som föga motsvarat hans post och hans land; det föll så mycket mera i ögonen, som han efterträdt en Chanut. Dessutom fans det ju bland dessa diplomater några af samtidens mera framstående, t. ex. den spanske don Antonio Pimentel och den holländske Conrad van Beuningen; Whitelocke, engelsmannen, var ej heller underlägsen sin plats. Säkert har den fåfänge fransmannen med svårighet kunnat smälta redan detta. Att hans ställning till drottningen alltid förblef så oändligt skild från den, hvilken Chanut intagit — för Kristina var han endast Chanuts qvarblifne sekreterare, hvars svagheter hennes skarpa öga upptäckte; hon väntade på ambassadörens återkomst — och att man (Bourdelot) därom sqvallrade *till*

[1]) Whitelocke, A Journal of the Swedish Embassy 1653—54, London 1855, II, 256.

Frankrike, så att han hemma ansågs stå i ringa aktning hos henne[1]), detta kunde ej heller bidraga till att förbättra hans stämning. Alla dessa hans ställnings och hans persons svagheter blottades framför allt genom don Antonio Pimentels och Bourdelots ankomst till Stockholm (1652). Den utmärkte spanske diplomaten, som representerade en krona, med hvilken Frankrike då alltjämt befann sig i krig på lif och död — mindre blodigt, mera giftigt fortsattes striden rundtomkring i hofven af diplomaterna — kom snart att genom sina öfverlägsna egenskaper intaga den gynnade ställning hos drottningen, hvilken Frankrikes representant och Chanuts efterträdare naturligen ansåg böra tillkomma sig. Drottning Kristinas upprepade försäkringar om sin och Sveriges förbundstrohet mot Frankrike hulpo icke.[2]) Picques' krig mot Pimentel var från första stund förklaradt: det låg i förhållandena. Memoirerna gifva ett genljud häraf. Bourdelots ankomst åter flyttade, så att säga, ett stycke Frondekrig från Paris till Stockholm, från Anna af Österrikes till drottning Kristinas hof. I och för sig måste en man, som tillhört huset Condés hofkrets, som gjort flykten med prinsessan Condé från Chantilly till Bordeaux under inbördes kriget och som nu genom Marigny och andra frondens krönikörer mottog nyheter från Paris, vara för den franske residenten förhatlig. Bourdelot blef det än mera genom sin person och aldra mest genom den ynnest, hvari han kom hos drottningen, sedan han, som hon trodde — och sannolikt med fullt skäl — räddat hennes lif. Häraf gifva äfven memoirerna ett troget genljud, liksom också från Picques förhållande till Pimentel och Bourdelot dagern — eller skuggan — faller öfver på drottningens person. Härtill komma också inverkningar af Magnus Gabriel de la Gardie, hvilken äfvenledes i Pimentel och Bourdelot såg personliga och partimotståndare, personliga såsom medtäflare om drottningens ynnest,

[1]) Mémoires de Picques III, 226. »Cependant le sieur Bourdelot avoit escrit en France que le sieur Picques estoit tres mal auprès de la Reine de Suede». Detta motbevisar han därmed, att han i de många konferenser han hade med drottningen qvarstannade hela timmar, »quoy qu'il n'eust pas de choses de consequence à lui dire»; drottningen hade också, när hon reste till pfalzgrefve Johan Casimirs begrafning räckt honom »sa main a baiser».

[2]) Se om drottningens försäkringar t. ex. III, 195, 222 och följ. — Drottningen säger på det förra stället, att hon aldrig skall sluta en allians med Frankrikes fiender. Hon går därhän, att hon helt uppriktigt, för att bekräfta sitt ord, yttrar, att om hon också skulle vilja det, vore hon hindrad af rådet i ett ärende af sådan vigt. Pimentels inflytande skulle här vid lag ej kunna något förmå. På det andra stället önskar hon att Frankrike ville sända en ambassadör till Stockholm, så att hon finge tillfälle att i den diplomatiska representationen utmärka Frankrike framför Spanien.

partimotståndare, eftersom han redan nu var erkänd fransk partichef i Stockholm[1]); de la Gardies fall 1653, som hade sammanhang med dessa förhållanden, förbittrade blott stämningen.

Under sådana allmänna förhållanden hafva de otillförlitliga eller rent af osannfärdiga skildringar uppstått, i hvilka den sin ställning ej vuxne, öfver axeln sedde franske diplomaten gifvit ett uttryck åt sin misstämning. Linage de Vauciennes har sedan bragt dem i memoirform, när det af honom begärdes, att han skulle göra ett tillägg till de memoirer han tillverkat på Chanuts papper.

* * *

I midten af dessa memoirers andra del — sid. 219 — begynner användandet af Picques' meddelanden från Stockholm. Vid sidan däraf fortgår den på Chanuts depescher från kongressen i Lübeck grundade framställningen, detta emellertid på sådant sätt, att man ej alltid kan tydligt se, hvem som är sagesmannen, Picques eller Chanut. Därpå har ej heller gifvits akt. Från Chanuts papper härröra dock i sin helhet i denna afdelning endast mellan 80 och 90 sidor.[2])

Picques lemnar till en början sina meddelanden såsom Chanuts i Stockholm qvarlemnade ambassadsekreterare (II, 219—341), därefter såsom ministerresident (II, 341—453 och III). Under den förra perioden förmärkes ännu ingen fiendtlig ton. Skildringarne visa oss en ung diplomat, som med beskäftig ifver uppgår i sin befattnings kurialier och fåfängligheter. Helt belåten antecknar han sådana vigtiga händelser, som att han fått kyssa drottningens hand och göra prinsen af Sverige komplimenter. Hans diplomatiska göromål äro mest inskränkta till att meddela redogörelser för förhållandena i Frankrike under Frondetidens alltjämt fortgående hvälfningar. Drottning Kristina följer dessa händelser med oafvändt intresse, särskildt i allt som rör prinsen af Condé. Mer än en gång hör man henne vid dessa

[1]) »Un confident du comte Magnus» uppträder äfven stundom i stället för det vanliga »on disoit» eller »le bruit courut».

[2]) Förhållandet är i detalj ungefär följande:

Sid.	219—221	Picques	sid.	317—34	Piques	221—25	Chanut	334—37	Chanut.
»	225—29	»	»	337—62	»	229—38	»	362—75	»
»	238—51	»	»	375-96	»	251—62	»	396—410	»
»	262—76	»	»	410—16	»	276—94	»	416—28	»
»	294—306	»	»	428—53	»	306—317	»		

meddelanden uttala, att hon älskade Frankrike, dess ära och dess lugn så högt, att det ej vore något, som hon ej skulle vilja göra för detsamma. Utförliga depescher, i regeringens anda affattade, tillsändas ambassadsekreteraren att uppläsas ej blott för drottningen, utan äfven för de förnämsta inom rådet. Hvad som i denna afdelning af memoirerna härrör från Picques röjer redan där och hvar betänkliga öfverdrifter i framställningen, och det förekommer redan äfven uppgifter af äfventyrligaste beskaffenhet.

En sådan uppgift, som emellertid fått äran att blifva inregistrerad i vår historia, är den, hvilken förekommer under september månad 1651 (II, 268—69). Här förtäljes nämligen, att drottning Kristina skulle hafva föreslagit för Carl Gustaf, — tronföljaren, som ännu ej upphört att hoppas på hennes hand — sin hofmästarinna till gemål. Vid denna tid, alltså omedelbart före tronafsägelsen 1651, skulle det ha skett, att drottning Kristina till den svenska tronen, att med Carl Gustaf dela den plats hon lemnade, ville föra Marie Sophie de la Gardie, riksmarskens äldsta dotter och riksrådet Gustaf Oxenstiernas enka, således enkan efter rikskansleren Oxenstjernas brorson; därmed följer, att hon också skulle ha velat göra tvänne 6- till 7-åriga döttrar af huset Oxenstjerna till ett slags prinsessor af Sverige. Carl Gustaf, fortsätter Picques, skulle emellertid ha gjort invändning emot förslaget — hvilket ju låter allt för troligt — och fäst uppmärksamhet på förhållandena både till slägten Oxenstjerna och de la Gardie — »une nouvelle maison de Suède; son grand-père estoit estranger». Men drottningen hade vetat utväg och då i stället föreslagit »Mademoiselle Spaar, l'une de ses filles d'honneur, jeune et belle à merveille» — Ebba Sparre alltså; hon tillhörde i motsats till den förra »les plus anciennes maisons du royaume». Men äfven vid detta förslag visade sig Carl Gustaf obeveklig: »son altesse Royale témoigna franchement à la Reine qu'il n'avoit pas assez d'inclination pour cette demoiselle pour l'épouser». När då drottning Kristina ej i Sverige fann något parti, »digne du prince de Suède», kastade hon sina blickar till Tyskland och föreslog honom till gemål en prinsessa af Mecklenburg, hvaremot han ingen invändning hade att göra.

Denna Picques' berättelse inledes icke med det vanliga: »on disoit alors» eller »le bruit courut», utan med ett allvarsamt: »il est vray». Men i trots däraf kan den ej tros: saken har en inre omöjlighet. Drottning Kristina, som egde en så djupt rotad för-

domsfull föreställning om tronens och herskarslägtens upphöjdhet, att det ej var en tillfällig sympati, som närmade henne till Stuartarne, kan aldrig hafva föreslagit någon af sina hofdamer, vare sig af gammal eller ny slägt, till drottning af Sverige. Dessutom var det i följd af det rent personliga förhållandet mellan henne och Carl Gustaf en mycket grannlaga — ja, äfven för henne nästan omöjlig — sak att föreslå honom en gemål, honom, som intill det sista hoppades vinna hennes hand. Hon kunde väl göra det genom andra, men näppeligen sjelf. Hon har ej heller ens — såsom det påstätts — föreslagit honom gemål, då med hennes tronafsägelse hans förmälning blef en nödvändighet. När hon i de Prades bok läste, att hon skulle ha gjort det, skref hon i margen blott: »il parle en mal informé».[1]) Sanningen är, att hertigen af Holstein 1651 under kongressen i Lübeck lät genom sin kansler för Adler Salvius öppet framställa anbud på sin dotters hand.[2]) Men huru kan nu en så orimlig historia ha uppstått — att ej tala om, huru den kunnat blifva trodd? Då berättelsen har betydelse därför att den karakteriserar berättaren, i det att den redan från början visar hans brist på iakttagelseförmåga och urskilning, skola vi ytterligare något sysselsätta oss med ämnet.

Peder Juel, den danske residenten, som samtidigt med Picques lefde i Stockholm, har i ett bref från ungefär samma tid (september 1651) en uppgift, som kastar ljus i den besynnerliga historien. Det heter nämligen i hans bref till residenten Charisius i Haag: »Man bemöder sig her til Hove at ville træffe et Giftermaal imellem Hertugen af Croye og Fru Marie de la Gardie, Feltherrens Datter, som er Hr Gustaf Oxenstiernes Enke.[3]) Detta låter höra sig. Hertigen af Croye, af huset Arschot, genom sin moder, Bogislav XIV:s syster, närmaste arfving af det utslocknade pommerska furstehuset, uppehöll sig vid denna tid i Stockholm i och för arfsangelägenheter. Han hade ärft stora besittningar inom Hinterpommern, och kurfursten af Brandenburg var hans egentlige suverän; men Sverige ansåg angeläget att vinna honom för sig. Det berättades sedan, att drottning Kristina lofvat honom 40,000

[1]) Dr. Kristinas randanmärkning till de Prade, Histoire de Charles Gustave hos Arckenholtz, Memoires de Christine III, 174.
[2]) Chanut till Brienne 1651 $^{6}/_{10}$. Bibl. Nat.
[3]) P. Juel till Charisius 1651 $^{6}/_{9}$. Dansk Hist. Tidskrift V, 313. Molbech, Bidrag til Dronning Christinas Historie.

rdr på grund af hans pommerska arfsanspråk.[1]) Detta var ett giftermålsförslag, som drottningen både kunde väcka och understödja; kanske var det i sammanhang härmed, som hon vid samma tid lät utfärda grefvebref för det 11 år förut aflidne riksdrotset Gabriel Oxenstjerna, hvarigenom Marie Sophie de la Gardie och hennes döttrar fingo grefvetitel till Croneborg.[2]) Troligen har väl sålunda historien uppstått på det sätt, att Picques hört omtalas hofmästarinnans tillämnade äktenskap med *hertigen.* Hertig var emellertid också Carl Gustaf (genom drottning Kristinas utnämning svensk hertig) och Picques har då möjligen, med ringa omdöme, hänfört saken till hertig Carl Gustaf. Huru emellertid Ebba Sparre därjämte kunnat blifva nämd i detta sammanhang, är mera oförklarligt, ifall det ej får tillskrifvas den kombinationsgåfva, Picques ofta röjer. Ebba Sparre, »la belle comtesse», var vid denna tid, då drottning Kristina skulle ha föreslagit henne till Carl Gustafs blifvande gemål, ännu förlofvad med den sedan så ryktbare statsmannen grefve Bengt Oxenstjerna, som för tillfället vistades i Tyskland såsom legat vid kongressen i Frankfurt am Main. Ej långt efter blef emellertid denna förlofning bruten, och, efter den danske residentens påstående, skulle drottningen då tvungit henne att i stället förlofva sig med grefve Jacob Casimir de la Gardie. Det var en händelse, som föranledde en stor »querelle» inom hela den svenska högadeln. Riksskattmästaren Oxenstjerna, grefve Bengts fader, skall i början ha vändt sig till drottningen sjelf med föreställningar, men förgäfves; därefter vände sig slägten Oxenstjernas förbittring mot den gamla grefvinnan Ebba Brahe-de la Gardie.[3]) Ebba Sparre och hennes tvänne förlofningar ha emellertid, såsom man häraf kan sluta, vid denna tid varit mycket omtalade. Picques har till de tvänne

[1]) P. Juel till Charisius 1651 $^{29}/_{11}$, D. H. Tidskr. V, 315. I Memoires de Picques berättas under januari 1652 (II, 385), att hertigen af Croye då lemnat Sverige, belåten med sin resa, ty han hade fått vexlar om 40,000 rdr, ett gods om 2,000 rdrs ränta och en pension om 2,000 rdr.

[2]) P. Juel till Charisius 1651 $^{13}/_{11}$: hvilket er skeet derfor at Fru Maria de la Gardies Døttre, som ere denne Drosts' Sønnedøttre kunne blive Grevinder. Ibm, 313.

[3]) Peder Juel till Charisius januari 1652. Ibm, V, 318—19. Det heter: »Nu spargerer Oxenstiernes Familie meget præjudiceerligt om Feltherrens Grevinde, at hun med fortænkt Videnskap sine Børns Lykke saa høit bringer», hvaraf man kan sluta, att drottning Kristina dock kanske ej ansågs ha spelat hufvudrolen i denna sak. Att hon skulle ha tvingat sin väninna att bryta med grefve Bengt förefaller föga troligt; snarare öfverensstämmer med drottning Kristinas karaktär, att hon beskyddat ett uppväxande tycke mellan Ebba Sparre och Jacob Casimir de la Gardie.

lagt påståendet om ännu en tredje. — Låtom oss af alla föreliggande omständigheter anse såsom säkert, att det endast i memoirerna varit verkligt tal om denna. Att däremot verkligen vid denna tid drottning Kristina önskade se Carl Gustaf förmäld och att hon därvid föreslog en prinsessa af Mecklenburg, är fullkomligt visst. Men hon vände sig dock säkert ej till honom sjelf med förslaget. Hvad man känner är att hon vändt sig till en man, som hade hans öra, för att få det för honom framstäldt. I ridderskapets och adelns utskott 1651 berättade nämligen landtmarskalken d. 8 december, att drottningen hade talat med ärkebiskop Lenæus om Carl Gustafs giftermål, tilläggande, att det vore »tjenligt något att därom mentionera». Hon hade därvid föreslagit »fröker i Holsten och Mechelburgh». Men ärkebiskop Lenæus hade ej glömt att föra sin forne lärjunges talan. Han hade svarat drottningen, sade landtmarskalken, »att han höllt före thet bäste förslaget vara then tredie, som omnium voto et desiderio then ypperste och bäste vore — nemblig K. M:t sjelf». Så förhåller sig med dessa saker.[1])

Af inre svenska angelägenheter under året 1651 är det trenne, som företrädesvis behandlas i memoirerna: utskottsriksdagen på hösten detta år, drottning Kristinas tronafsägelse och den s. k. Messeniska sammansvärjningen.

Om utskottsriksdagen 1651 skulle tecknas med ledning af Mémoires de Picques, så skulle den anses ha gällt först och främst en ny utskrifning, vidare förnyad bevillning för underhållet af hofvet, krigskollegiet, amiralitetet, samt »gästgifveriernas återupprättande»: sådant angifves innehållet af den kgl propositionen hafva varit.[2]) Men den kgl. propositionen, som upplästes inför slutna dörrar, har tydligen aldrig trängt ut till den franske residentens öra: om utskrifning talas nämligen alldeles icke i denna, och i fråga om bevillningen hemställes blott allmänt, att utskottet ville vara betänkt på medel till betäckande af utgifterna för rikets

[1]) Ridderskapets och Adelns Riksdagsprotokoll IV, 578. P. Juel till Charisius omtalar förslaget angående prinsessan af Mecklenburg redan 1651 $^{26}/_{7}$. N. Dansk Magazin VI, 71. I Mémoires de Picques II, 298 berättas under oktober månad 1651 detta förmälningsförslag redan vara så avanceradt, att det skulle föreläggas ständerna och order afsändas till Salvius vid kongressen i Lübeck att göra anhållan om den Mecklenburgska prinsessans hand hos hertigen hennes fader. Detta är naturligtvis alldeles gripet i luften. II, 331 återkommer han till ämnet och menar, att nu talas ej mera om denna förmälning, ty återtagandet af tronafsägelsen ger hopp om drottningens förmälning med Carl Gustaf. — Det är, som man finner, en formlig registrering af lösa rykten.

[2]) Mémoires II, 306.

behof.[1]) För öfrigt är det utom ny skjuts- och krögeriordning, äfven skogsordning och medel till handels och näringars, framför allt sjöfartens befordrande, som jämte åtskilliga andra vigtiga statshushållningsfrågor utgöra ämnena för mötets förhandlingar. Resultatet blef, som bekant, att med fasthållande af grundsatsen att alla bevillningar borde icke af utskottsriksdag, utan af samtliga riksens ständer beviljas, till och med återupptagandet af qvarntullen hänsköts till nästa allmänna riksdag. Men i Mémoires de Picques vinner drottningens regering större framgångar. När hon på sätt, som utförligt skildras och hvartill vi skola återkomma, låtit beveka sig af utskottsständerna och rådet att återtaga sin tronafsägelse, heter det nämligen här, att utskottsmötet slöt därmed, att ständerna beviljade en allmän pålaga, från hvilken ingen skulle vara undantagen, i ändamål att därmed betala rikets skulder och det kungliga hofvets underhåll.[2])

Vi meddela stället i sin helhet; det gifver en inblick i författarskapet.

Apres cette declaration de la Reine (att hon återtoge sin tronafsägelse) on s'occupa au calcul des debtes de l'estat, pour en faire l'imposition sur toute la Suede, pour les acquiter dont personne ne seroit exempt et trouver le fond pour l'entretien de la maison de sa Majesté. La resistance de la Reine à condescendre aux prieres que luy faisoit son peuple, les porta à consentir toutes les levées pour y satisfaire. Ainsi cette princesse en contentant les siens, trouva le moyen de se contenter soymesme; l'espuisement de ses finances et la necessité où elle se trouvoit la touchoit fort au coeur et ne croyoit pas y pouvoir remedier que par ces deux moyens, ou en se déchargeant de l'administration de l'estat sur le prince ou que le peuple soufrist les impositions necessaires pour y subvenir.[2])

Återtagandet af tronafsägelsen 1651 ställes i ett nästan dramatiskt sammanhang med denna allmänna bevillning till betalande af rikets skulder och till det kungliga hofvets underhåll: det är belöningen därför att drottningen låtit sig beveka af folkets böner. Men den allmänna bevillningen har, såsom vi sett, aldrig varit hvarken föreslagen eller beslutad. — Detta leder oss till en granskning äfven af den framställning af drottning Kristinas

[1]) Hvad regeringen önskade, var egentligen att få qvarntullen åter upptagen; om redan beviljade bördor behöfde ej utskottet höras.

[2]) Mémoires II, 332.

tronafsägelse 1651 och dess återtagande, hvilken är lemnad i Mémoires de Picques och som därifrån öfvergått i literaturen.[1]

Såsom rådsprotokollen vittna, inledde drottningen denna sak i rådet d. 7 augusti 1651: hon tillkännagaf då sin vilja och framlade sina skäl. Rådet höll öfverläggning. Dess beslut var att afstyrka, och det skedde skriftligen medelst ett betänkande. Axel Oxenstjerna uppsatte med egen hand skrifvelsen i hela rådets namn. Memoirerna däremot förlägga rådsmötet till d. 25 oktober.[2] Det redogöres i dem för drottningens skäl och rådets motskäl, men de äro här helt andra än de, hvilka framställas i rådsprotokollet för den 7 augusti och i den af Axel Oxenstjerna uppsatta och af 14 rådsherrar jämte honom undertecknade skrifvelsen. I den rådsession, som memoirerna skildra — den hölls i drottningens kabinett och varade fem och en half timme, heter det — förklarade drottningen sitt beslut fattadt att öfverlemna regeringen till prinsen af Sverige och sjelf öfvergå till privatlifvet. Tryggandet af tronföljden är här hufvudfrågan. Det lemnas i denna redogörelse ett betecknande prof på hvad föreställning Picques kunde ega om öfverläggningarne i det svenska riksrådet, hvilka naturligtvis för samtiden voro ett fullkomligt arcanum, t. ex.:

(Drottningen): le prince estant declaré roy et elle resoluē de ne se jamais marier, seroit obligé de prendre une femme telle qu'on la luy preparoit et à quoy il ne s'opposoit pas, ce seroit une affaire bientost faite, qu'elle esperoit que Dieu verseroit sur luy ses benedictions et luy donneroit des enfans ..

(Les sieurs Drost, le Connestable et le Chancelier): qu'il n'y avoit qu'un an qu'elle estoit couronnée, que cette ceremonie avoit epuisé toutes les finances du royaume, qu'il faudroit recommencer cette ceremonie pour couronner le prince, si elle quittoit le gouvernement; que l'estat n'avoit pas le moyen de faire cette seconde depense, outre celle du mariage du prince qu'il faudroit faire et qu'on ne pouvoit pas eviter. . .

(Drottningen): .. que pour le couronnement du prince la depense ne seroit pas si grande que l'estat n'y put fournir, qu'il y avoit encore beaucoup de choses du sien qui y pourroient servir et qu'il faudroit pour esviter une double depense, le faire en mesme temps que le mariage.

[1]) Mémoires II, 304—6, 319–21, 328—31.
[2]) Mémoires de Picques II, 304—06.

Vi behöfva ej säga, att rådsprotokoll på en dylik öfverläggning saknas: en sådan har aldrig varit hållen, hvarken på den nämda dagen eller någonsin. Den 7 augusti hölls, säsom det af Axel Oxenstjerna med egen hand rättade protokollet visar, den rådsession, hvari drottningen framställde sitt beslut att nedlägga regeringen och därtill angaf sina skäl. Hon öppnade ej någon öfverläggning. Hon begärde ej några råd, utan fordrade blott riksrådets samtycke. När Axel Oxenstjerna tog ordet och begärde betänketid för att saken noggrant öfverväga, svarade hon i korthet, att Carl Gustaf var tillräckligt känd och redan arfprins. Därpå lemnade hon rummet och lät rådet hålla sin öfverläggning ensamt för sig. Men i memoirerna slutar den skildrade sessionen därmed, att rådsherrarna, då de ej voro i stånd att förmå henne afstå från sin föresats, tillkännagåfvo, att ständerna måste för det vigtiga ärendets afgörande sammankallas. »Et on parloit de les convocquer au mois de fevrier prochain», äro slutorden.

När nästa gång memoirerna återkomma till tronafsägelsen, är det för att ytterligare och mera i detalj redogöra för de bevekelsegrunder, hvilka vid tronafsägelsen anses hafva varit de ledande för drottning Kristina.[1]) Den 7 augusti hade drottningen sjelf, såsom förut nämts, framställt dem i rådet. Där äro de: fäderneslandets bästa, att det i spetsen för styrelsen får en man — och därtill en för sådant värf duglig, en fältherre, som kan fäkta för detsamma, — vidare att arfriket tryggas och att drottningen sjelf kan komma i ro.[2]) *Dessutom*, hade hon sagt — (man satte det i protokollet, men man anade ej syftningen) — *funnos också andra skäl, dem hon likväl ännu icke kunde upptäcka.* Hvilka? Jo, otvifvelaktigt alldeles desamma, som hon tre år efter syftade på, då hon 1654 den 15 februari i rådet till Per Brahe yttrade, *»att rätta orsaken därtill skulle med tiden blifva uppenbar; Gud visste rätta grunden därtill*; *om man kände hennes skäl, skulle man icke tycka det vara så underligt.»*[3]) Ty den 2 augusti 1651, 5 dagar förut[4]), var det, som hon hade förtrott sig åt Pater Macedo, den portugisiske ambassadören Pereiras biktfader, och gifvit åt honom uppdraget att å hennes

[1]) Mémoires de Picques III, 319—21.
[2]) Axel Oxenstjerna sammanfattar uti den i rådets namn aflåtna skrifvelsen drottningens skäl sålunda: för Riksens välfärds, H. K. Höghets viss- och säkerhets och E. K. Mts rolighets skull. R. och Ad:s Riksdagsprotokoll, V, 29.
[3]) P. Brahe, Tänkebok, Stockholm 1806, s. 83.
[4]) Gualdo Priorato, Historia di Cristina, Modena 1656.

vägnar, med hennes bref till jesuitgeneralen Piccolomini, gå till Roma och begära, att det måtte sändas till Stockholm tvänne patres af Jesu orden, med hvilka hon kunde afhandla om sitt inträde i den katolska kyrkan. Chanut, som befann sig i Lübeck, då pater Macedo, som rymt från Stockholm för att så mycket hastigare kunna utföra sitt uppdrag, i Hamburg blef gripen, anade redan nu drottningens och Macedos hemlighet.[1])

Men Picques? Hvilka föreställningar kunde han väl hysa om drottning Kristinas bevekelsegrunder till tronafsägelsen, han, som med en af fåfänga och fåfänglighet mättad blick uppfattar allt hvad som kommer under hans öga? I de på hans papper grundade memoirerna lär man känna dem, och finner att de äro just de samma, som ideligen och ideligen efter dessa memoirer upprepade, sedan länge ingått såsom intecknade sanningar i den historiska literaturen och i uppfattningen af drottning Kristinas personlighet. Den auktoritet, på hvilken Picques härvid stödjer sig, är »Ceux qui croyoient sçavoir les choses» och hvad dessa, som kände sakerna, vetat bättre än drottningen sjelf och våra officiella urkunder, det är, att det var flärd och fåfänga alltsammans. Drottningen, »fort glorieuse et fort jalouse de sa reputation», ledes helt och hållet af fåfängliga motiv: hon hade nu stigit så högt på ärans branter, att ett ytterligare stigande icke var möjligt, men väl ett fall, ty rikets finanser voro så uttömda och folkets armod så stort, att den aldra minsta pålaga skulle vara i stånd att åstadkomma ett uppror. Heldre då lemna tronen åt tronföljaren i tid och öfvergå till enskilda lifvets lugn; de olyckor, som kunde komma, skulle då icke tillskrifvas henne. Tvärtom skulle hon blifva så mycket djupare saknad, när de kommo. Och hvilken »grande augmentation de gloire» var ej för henne, att hon genom sin handling skulle i verldens ögon komma att framstå som ett föremål för allas undran och beundran, ty aldrig hade ännu en herskare eller herskarinna såsom hon, i blomman af sin ålder försakat ett mäktigt rikes tron, försakat till och med äktenskapets band blott för att få lefva ett lif egnadt åt studier och betraktelser.

[1]) Chanut röjer detta genom anspelningar i ett bref till drottning Kristina 1651 $^{28}/_{10}$ Lübeck. Han hade blifvit underrättad om Macedos flykt och var den, som föranledde den portugisiske agenten i Hamburg att häkta honom. Huru stor var ej förvåningen att finna honom utrustad med pass och reskassa af drottningen! Han lössläpptes straxt och fortsatte vägen till Roma.

Vi anmärka först, att påståendet om den allmänna ställningens ohållbarhet står i en märklig strid till den vackra utgång, som memoirerna låta utskottsriksdagen få med dess allmänna bevillning till betalande af rikets skulder och hofvets underhåll samt, hvarpå är mera att bygga, ej mindre med Axel Oxenstjernas och riksrådets åsigter i saken, då de med alla medel sökte förmå drottningen att återtaga afsägelsen. Hvad de öfriga motiven angå, vederläggas de på ett högst öfverraskande sätt af memoirerna sjelfva, då det plötsligt heter i ett sluttillägg till hela framställningen:

»Il est vray qu'elle faisoit un jugement si sain des choses humaines, qu'elle ne les estimoit qu'autant qu'elles le devoit estre, à la façon des anciens philosophes, dont elle affectoit de pratiquer les maximes».

Hvad skall man alltså tro om drottning Kristinas bevekelsegrunder enligt dessa memoirers utsago? På det hotande upproret, på fåfängans och ärelystnadens lockande bländverk? Eller på den äkta uppskattningen af de menskliga tingen efter mönstret af forntidens filosofer, hvilkas läror hon sträfvade att utföra i lifvet? För vår del råda vi att i allmänhet ej utan granskning tro på franska memoirer af den art som Linage de Vauciennes' eller på ministerdepescher sådane som de af Picques. Vi tro att vår historieskrifning på egen hand, genom egen forskning bör bilda sig ett omdöme om drottning Kristinas tronafsägelse, ej genom att afskrifva sådana, på så svaga grunder fällda som Picques' och Linage de Vauciennes'. Drottning Kristinas egna ord, inregistrerade i våra offentliga handlingar af en så trogen hand som Axel Oxenstjernas, må ega vitsord framför memoir- och depeschskrifvares, hvilkas framställningar ströfva in på romanens gränser.

Vi kunde stanna här. Men, drottning Kristina har sjelf uttalat sig angående den framställning af tronafsägelsen — i dess hufvudpunkter — som föreligger i memoirerna. Dessa uttalanden böra ej saknas här för den vigtiga frågans fullständiga belysning. — Såsom förut nämdt, upphöra de egenhändiga randanmärkningar drottningen tecknat vid memoirerna med deras första del. Vi ega sålunda icke vid Mémoires de Picques de vigtiga medel till kontroll, som dylika skulle lemnat. Men en lycklig tillfällighet har dock fogat så, att yttranden af henne sjelf angående åtskilliga där förekommande uppgifter blifvit bevarade. Under drottningens

senaste lefnadsår utkom nämligen i Paris af en obetydlig literatör en äfvenledes obetydlig bok, som hon väl läste mest för titelns och ämnets skull: Histoire de Gustave Adolphe et de Charles Gustave af de Prade.[1]) Drottningen försåg den med randanmärkningar på samma sätt, som hon gjort med första delen af Mémoires de Chanut och såsom väl med de flesta böcker hon läste. Dessa drottning Kristinas egenhändiga anmärkningar ha gifvit åt de Prades bok ett historiskt värde, som den annars i sig sjelf ej eger. Ty boken utgöres mest af utdrag; för Carl Gustafs historia 1651—54 är den oftast blott ett kortfattadt utdrag af Mémoires de Picques. Försedd med drottningens randanmärkningar, lemnar den sålunda ett medel att kontrollera dessa i några vigtiga punkter. Man måste blott beklaga, att de Prades utdrag ej varit flera och större; drottningens rättelser hade då säkert också varit talrikare. För tronafsägelsen 1651 följer de Prade i hufvudsak memoirernas framställning, men i korta drag, utan att upptaga alla motiven hos Picques. Han säger kort: »elle jugeoit qu'il lui seroit plus glorieux de renoncer à la couronne que de la garder; qu'elle pouvoit perdre la reputation qu'elle avoit acquise par la foiblesse où étoit alors le royaume». Här skyndar drottningen att sätta i randen: »le royaume ne fut jamais, ni plus glorieux, ni plus fort, ni plus heureux qu'il étoit en ce tems-là». Detta skäl har således varit för henne fullkomligt främmande: så mycket framgår med visshet af anteckningen. Det uppräknas vidare åtskilliga andra, såsom att hon skulle varit uppledsen vid regeringsbördan, att hon endast ville lefva för att i umgänge med de lärde lära att dö. Slutligen säger de Prade utan stöd af Mémoires de Picques, att ett skäl var, *qu'elle vouloit se faire catholique.* Där sätter drottningen i noten: *Cela est l'unique fondement de la fortune de Charles. Tout le reste est faux.* Man har således här drottningens bestämda uttalande, att redan i augusti 1651 var öfvergången till katolicism hennes herskande tanke. Men skulle ej därjämte tanken på fäderneslandets bästa stått för henne klar? Hon har sagt det öppet och tydligt till rådsprotokollet 1651, och hon har ej heller förnekat det 1686, ty detta skäl finnes ej upptaget hos de Prade i kretsen af dem, bland hvilka hon betecknade det religiösa såsom

[1]) Boken är tryckt 1686; enligt drottningens anteckning skref hon sina anmärkningar samma år. Arckenholtz har omtryckt den jämte dessa i Mémoires de Christine III, 145—75.

det enda. — När de Prade efter Picques säger, att riksrådet fann saken för vigtig att ensamt afgöra, sätter drottningen i margen: »aussi cette affaire n'étoit pas de la décision du sénat», därmed betecknande sin ståndpunkt till rådet i frågan. Och när han så berättar, att ständerna skulle på Carl Gustafs anhållan enträget ha uppfordrat henne att ej lemna tronen och att hon låtit sig öfvertala på det vilkor, att det aldrig mera skulle talas med henne om hennes förmälning, hvartill man gerna skulle ha samtyckt, skrifver hon i randen: »une partie de ceci est véritable, l'autre est fausse. On n'avoit que faire de leur demander cette condition! Il n'y avoit pas un homme en toute la Suède qui fût si hardi que d'oser en parler à la Reine.»

Vi komma nu till det dramatiska uppträde, med hvilket Mémoires de Picques låta tronafsägelsen 1651 afslutas, sjelfva den stora slutscenen, då Axel Oxenstjerna träder inför drottningen i spetsen för »les états de Suède, tous en corps, avec le sénat» och håller det tal, hvilket säges hafva bevekt drottningen att återtaga sin afsägelse. Huru förhåller det sig med detta uppträde?

Memoirerna berätta [1]), att de församlade ständerna gjorde de största bemödanden för att förmå drottningen att afstå från sitt beslut. Det motstånd hon gjorde kom dem ej att förlora mod och hopp; tvärt om, »ils dressèrent de nouvelles batteries et leurs instances, leurs prières et leurs supplications» verkade till slut, att de vunno seger. Slag i saken gjorde nu emellertid ständernas massuppvaktning med rikskanslern i spetsen. En utförlig redogörelse meddelas för det tal han vid tillfället höll — un discours extrèmement beau, eloquent et persuasif — och tilläggom det, äfven i ett så alltigenom franskt manér affattadt, att det ej kan annat än väcka förvåning, att en svensk man, och helst Axel Oxenstjerna, hållit det. Den gamle rikskanslern tackar drottningen i hela rikets namn därför, att hon genom sina omsorger förvandlat Sverige till Europas mest blomstrande rike; han visar, huru omöjligt det vore, att om hon öfvergåfve dess ledning, det skulle kunna hålla sig uppe på den punkt det nått; han påminner om Carl Gustafs beslut, att under drottningens lifstid aldrig bestiga tronen. Bättre hade varit, fortsätter han, att drottningens regering icke varit så lyckokrönt, än att hon skulle lemna den,

[1]) Mémoires de Picques II, 328—331.

när hon fört den till den punkt, att jordens alla folk med undran och beundran vände sina blickar mot Sverige. Så lifligt kände de alla sanningen af de ord han uttalade, så öfvertygade voro de alla, att rikets undergång ofelbart skulle blifva en följd af hennes tronafsägelse, att de nu fritt och öppet förklarade, att om hon öfvergåfve statsrodret, skulle de också alla öfvergifva statsskeppet: så snart hon droge sig undan, skulle de alla straxt liksom hon, efter hennes föredöme, nedlägga sina befattningar, såsom de också därtill redo voro, i fall hon ej läte beveka sig af deras böner och beviljade dem den nåd, hvarom de med sammanknäppta händer anropade henne. De gjorde det så ifrigt, därför att de ej ville, att efterverlden skulle förebrå dem, att de bifallit en för fäderneslandet så förderflig handling. Därpå vände han sig mera personligt till drottningen och frågade henne, om hennes undersåter gifvit henne orsak till missnöje, om hon hade att beklaga sig öfver bristande vördnad och lydnad. Ville hon blott öppet säga det, de skulle sjelfva skipa rättvisa och underkasta sig allt hvad hon fordrade. För framtiden skulle de söka vara henne mera till behag och för hennes storhet, anseende och rättigheter hålla lif och gods osparda. De stälde dem, lif och gods, ännu en gång till hennes förfogande. Han kommer därefter till den fråga om rikets skulder, som i memoirerna anses hafva spelat en så betydande rol vid 1651 års riksdag, och — ett bevis på att det här framställes otillförlitliga uppgifter med metod — rikskanslern förbereder nu på visst sätt i sitt tal det beslut om dessas betalande och om det kungliga hofvets underhåll, hvilket senare berättas hafva blifvit riksdagens. Han yttrar nämligen följande tirad, hvilken förtjenar att anföras på originalets språk: »comme la couronne estoit fort endebtée, ils estoient prests d'acquitter de leurs bourses toutes les debtes et de faire un fond si considerable pour l'entretien de sa maison, qu'elle auroit moyen de l'entretenir plus magnifiquement qu'aucun Roy de Septentrion». Ännu flera starka och bevekande skäl anförde han därefter, heter det, och det med sådan värma och sådan rörelse hos de församlade, att de fingo »presque les larmes aux yeux». Då lät drottningen sig beveka. Hon lofvade, att hon skulle stanna qvar i regeringen, men på det vilkor, att de aldrig någonsin mera skulle tala med henne om äktenskap, hvartill hon ingen lust hade, »à quoy ils consentirent très volontiers». Och med tillrop betygade de då sin glädje, hvarmed alltså detta märkliga uppträde i Sveriges historia slöt.

Vi behöfva ej vara mycket vidlyftiga. Riksdagshandlingarna för 1651 föreligga nu i tryck. Enhvar kan af dem öfvertyga sig, att frågan om drottningens tronafsägelse aldrig förelegat för 1651 års utskottsriksdag. Sedan kallelsen blifvit utfärdad, röjde visserligen drottningen, att hennes egentliga afsigt med dess sammankallande varit att förelägga tronafsägelsen för densamma; men det lyckades riksrådet att för denna gång afböja hela saken och det så tidigt, att den aldrig kom att framställas för riksdagen, utan stannade mellan drottningen och rådet. Därför är den ej heller med ett ord omtalad i riksdagsprotokollet. Riksdagen öppnades den 8 oktober. Denna dag mottog drottningen i »fyrkanten» landtmarskalken med adeln och de två öfriga inkallade ståndens utskott, hvilkas talan fördes af ärkebiskopen och borgmästaren i Stockholm. Drottningen[1]), fast sjelf närvarande, talade ej till ständerna, utan rikskanslern trädde fram och höll helsningstalet. Han yttrade i detta tal ej ett ord om någon annan orsak till sammankallandet, än att »riksens stat» hade fordrat det. Tungel uppläste därpå propositionen, som gaf bilagan till rikskanslerns tal. Landtmarskalk och talmän röja i de öfliga svaren ej med en enda anspelning, att de känt till den förhandling, som förts mellan drottningen och rådet om hvad hon tänkt skola blifva den egentliga riksdagspropositionen. Återtagandet af tronafsägelsen har alltså antagligen egt rum före riksdagens öppnande den 8 oktober. Men skulle man tro memoirernas berättelse, så var det i november, som den stora slutscenen försiggick i denna förhandling, hvilken tänkes lifligt hafva sysselsatt riksdagen. Troligen gissar man ej orätt, om man antager, att vid den tiden någon berättelse om Axel Oxenstjernas i rådets namn uppsatta skrift och det intryck denna gjort på drottningen trängt fram till den franske ministerresidenten. Den har då blifvit eller redan varit omformad till den berättelse memoirerna innehålla.

Det verkliga förloppet med återtagandet af drottning Kristinas tronafsägelse 1651 är enligt svenska källor följande. När Axel Oxenstjernas skrifvelse till drottningen blifvit af de 14 närvarande rådsherrarne undertecknad, och fråga blef om dess öfverlemnande, »ville ingen åstad», säger Magnus Gabriel de la Gardie i den berättelse han härom en gång muntligen i rådet lemnat.[2])

[1]) »K. Mt var sjelf present, sittande på sin konglige stol och gaf dem alla handen». Prot 1651 $^{8}/_{10}$.

[2]) Denna berättelse är antecknad i Rådsprotokollet för den 21 juli 1668. Den gafs tillfälligtvis vid förhandlingarne angående drottning Kristinas angelägenheter

Troligen har den hållning drottningen intagit mot rådet i en sak, som hon ej ansåg ligga under dess afgörande, afskräckt; ty fortsätter han »alla drogo sig undan, till dess att denna commissionen mig uppdrogs». Han ansågs väl också från början med skäl som den lämpligaste att uträtta den. Tre andra riksråd, hvilka han efter eget val fick utse, skulle följa honom, bland dem Schering Rosenhane, hvilken — betecknande för hela stämningen — några gånger under vägen till drottningen ville träda tillbaka och endast med möda kunde »animeras» att gå med. När de fyra inträdde hos drottningen i audienssalen, såg hon dem »styft an» och frågade hvad de ville. De begärde att bli införda i hennes inre rum, och där framställde de sitt ärende samt öfverlemnade Axel Oxenstjernas och rådets skrift. »H. Mt», säger de la Gardie, »las den igenom, fälde därvid tårar och svarade oss mycket nådigt, sägandes sig vilja taga i betänkande de trogna och välmenta råd, som henne gåfvos, betackandes oss mycket därför». Sådant intryck på drottningen gjorde alltså denna skrift, i hvilken hon kände Axel Oxenstjernas trohet igen ända till handstilen, »ty han hade åt ingen velat anförtro att den renskrifva», säger de la Gardie — ett bevis äfven på den hemlighetsfullhet, hvari hela saken hölls insvept. Med det glada budskapet, att drottningen ej mera alldeles oåterkalleligt vidhöll sin tanke, afvisande hvarje råd och invändning, återvände de deputerade till rådskammaren, där, såsom de la Gardie vidare berättar, »de andre af rådet sute qvar med stor ängslighet; en del ginge ut till trappan, hvilken vi uppgångne vore, görandes sig inge andre tankar, än att vi med hårdt svar skulle blifva tillbaka viste. Men då de hörde med hvad besked vi af H. Mt blefve dimitterade, vordo de öfvermåttan glade och i synnerhet H. Erik Ryning, hvilken gret i glädje». Skulle man tro de la Gardie, så hade saken härmed varit slut, men detta var dock ej förhållandet. Erinringen har efter 17 års förlopp härutinnan slagit honom fel.[1]) Riksdrotset

under rådets konflikt med henne vid denna tid. Tryckt i Handlingar rörande Skandinaviens historia XXVIII, 126—135.

[1]) Erinringen har äfven på en annan punkt helt säkert slagit honom fel. Han inför nämligen Herman Fleming såsom vid tillfället närvarande i drottningens kabinett och tillskrifver honom den lyckliga utgången. Stället lyder: »dock halp H. Herman Fleming per accidens till vår commissions innehåll, i det han utlät sig till de orden, att om H. Mt tänkte till att danka af, skulle H. Mt detta sitt uppsåt värkställigt göra; eljest, om hon något längre dröjde vid cronan, skulle hon finna de svårigheter, som sådant till äfventyrs intet vorde tillåtandes att göra, om skönt hon ville. Hvartill H. Mt svarade sig vilja visa honom, att henne

Per Brahe har ännu något vidare att om saken berätta.[1]) Hvad drottningen, såsom han sammanfattat det, sagt till rådets deputerade var, att hon ensam ville bära ansvaret för beslutet och fritaga rådet därifrån, men tillika hade hon bedt, att rådet ville ånyo sammanträda och om saken öfverlägga samt tillse, huru den »beqvämligast stode att andraga och effectuera». Hennes önskan var nämligen, att rådet till densamma »condescendera ville». Per Brahe, som vid den första skrifvelsens öfverlämnande ännu icke varit till hufvudstaden anländ och som ej undertecknat denna, upptog då vid sin ankomst (21 september) saken ånyo. Han uppsatte rådets andra skrifvelse i frågan, och denna blef den 30 september[2]) af honom i hela riksrådets närvaro öfverlemnad till drottningen. I sin tänkebok skrifver Per Brahe följande: »H. K. Mt talte *enskilt* med rådet om en resignation, hvilket hela rådet så skriftligen som muntligen ogillade.»[3]) Man finner af det anförda, att förhandlingen försiggått ensamt mellan drottningen och rådet samt att drottningen synes hafva gifvit efter för rådets föreställningar och böner omedelbart före riksdagens öppnande.

Sådant var det verkliga förloppet. Axel Oxenstjerna har aldrig hållit det franska tal, som memoirerna lägga honom i munnen. Hela uppträdet, sådant det där skildras, har aldrig egt rum. De som älska de stora uppträdena i historien skola möj-

---

intet svårt skulle falla, oansedt hon ännu en tid vid cronan qvarblefve, ändå denne sin dessein att fullbringa». Att Fleming under vägen skulle hafva slutit sig till rådsdeputationen, då den för att uträtta ett sådant uppdrag begärt enskildt företräde, synes redan märkligt. Märkligare vore dock, om då de öfriga rådsherrarne bådo och besvuro, han skulle ha fört detta språk, som så bjert afstack mot deras. Hade drottningen fällt de ord hon säges hafva fällt till Fleming, hade ju saken varit så godt som afgjord; men då det visar sig i P. Brahes senare skrift till drottningen, att hvad som vans med den första skriftens öfverlemnande, egentligen endast var, att isen bröts och att drottningen åter blef tillgänglig för råd, så att hon ej fordrade blott ett enkelt samtycke, så får man väl anse, att samtalet, om det förts just sådant, förts vid annat tillfälle och under andra omständigheter. För vår del se vi ett ytterligare och vigtigt inkast däruti att Herman Fleming ej undertecknat rådets första, af Axel Oxenstjerna uppsatta skrifvelse, men väl den andra, som Per Brahe uppsatte och öfverlemnade. Däri tro vi snarast ligga ett intyg om, att han ej vid tillfället ens varit närvarande — ty hvarför skulle han väl ha undandragit sig att närvara vid rådets session; han delade ju dess mening — utan att han snarare liksom Per Brahe senare anländt och då, liksom denne, undertecknat den andra skrifvelsen.

[1]) P. Brahe, Tänkebok och Rådets skrifvelse II till drottningen 1651. R. o. Adelns Riksdagsprotok. V, 294—97.

[2]) Anteckning å urkunden i Riksarkivet: »Exhib. 1651 den 30 september». Denna andra skrifvelse är undertecknad af 19 rådsherrar; flera hade alltså ankommit, sedan den första öfverlemnades.

[3]) P. Brahe, Tänkebok, 78, 83.

ligen med vemod se denna så ofta — med eller utan utläggningar — skildrade stora scen mellan Axel Oxenstjerna i spetsen för Sveriges råd och ständer och drottning Kristina försvinna ur historien. Mera berättigadt är emellertid det vemod, som inblicken i den kritiklöshet väcker, hvilken fått råda på detta område af vår historieskrifning. Huru har det varit möjligt, att man kunnat tro Axel Oxenstjerna om att ha hållit ett tal sådant som detta, som står i en så fullkomlig strid till allt hvad man känner om denne mans karaktär! Och dock träffa vi det öfverallt i den historiska literaturen. Samuel Pufendorf upptog det redan i sitt stora arbete till Gustaf Adolfs och Kristinas historia, som utkom i Utrecht 1686.[1]) Ej blott Axel Oxenstjernas tal återfinner man där, utan det visar sig vid en jämförelse, att hela Pufendorfs framställning af drottning Kristinas senare historia är i vigtiga punkter hemtad, ej från urkunder, såsom man väl förmodat, utan — och det stundom i ren öfversättning — från detta memoirverk. Blott har han i fråga om Oxenstjernas tal uteslutit det som lät alltför orimligt, såsom att alla ville nedlägga sina ämbeten och öfvergifva statsskeppet, när drottningen lemnade dess roder, eller att man ville samla en fond för att hon skulle kunna hålla ett hof präktigare än någon konung i norden! Så försigtig var icke Fryxell.[2]) Han nästan utmärkte i sina Berättelser just dessa ställen, och när han låtit »den nära sjuttioårige mannen tala med växande ifver och rörelse så att tårarne slutligen kommo församlingen i ögonen», lät han drottningen också »bevekt genom dessa kanske oförmodade bevis på undersåtarnes tillgifvenhet» gifva sitt bifall under det uttryckliga förbehåll, att ingen finge vidare yrka på hennes förmälning. Starbäck-Bäckström[3]), som annars gerna berättar allt hvad Fryxell berättat förut, fattar sig här med mera korthet, kanske därför att de urkundsmässiga källorna — hvilka dock ej följas — här äro citerade jämte Fryxells Berättelser. Äfven E. G. Geijer har tagit memoirernas framställning för god. Han säger: »hon blef obeveklig mot rådets föreställningar, men gaf efter, då den gamle rikskanslern i spetsen för ett ständernas utskott, som just då var samladt, besvor henne att afstå från sin föresats».

[1]) Commentariorum de Rebus Suecicis Libri XXVI Ultrajecti 1686.
[2]) Fryxell, Berättelser IX, 120—121.
[3]) P. O. Bäckström, Berättelser, XIII, 132.

Så stor har alltså aktningen varit för det tryckta ordet i dessa franska memoirer, att man ej jämfört dem med de inhemska ojäfaktiga handlingarne i saken. Och hvad som nästan är värre: man har för att ej förlora någon af uppgifterna i Mémoires de Picques ställt dem vid sidan af urkunderna och ur hvarandra motsägande källor kombinerat sant och osant — den värsta af alla historiska metoder.

Memoirerna nöja sig ej med att på det sätt, som skildrats, angifva skälen till drottning Kristinas tronafsägelse och framställa de förhållanden, under hvilka hon uppgaf sin tanke: de veta också att berätta skälen, hvarför hon återtog den. När riksrådets deputerade sågo drottningen fälla tårar vid det hon läste den skrift, i hvilken hennes faders vän, hennes ungdoms beskyddare, Axel Oxenstjerna, samlat allt hvad han trodde kunna tränga från hans och fäderneslandets hjerta till hennes, när de sågo hennes sinne vekna därvid, sågo henne gifva ett vänligt svar och tacka för trogna och välmenta råd, så ha memoirerna trenne andra skäl att uppgifva, som skulle hafva åstadkommit förändringen. Det första är, att hon från flera håll fått höra, att hennes afsigt ej vunnit hvarken beröm eller bifall i utlandet: »car elle avoit cru en faisant un coup inouy et sans exemple, s'acquerir une gloire d'une espece extraordinaire, mais lors qu'elle sceut que la Reine de France trouvoit cette action peu digne d'une princesse si éclairée, elle se desabusa peu à peu». Det döljes visserligen icke, att de prof på oskrymtad kärlek, som hon rönte, bidragit till, att hon ändrade sin föresats, ja, det uppgifves till och med ha varit skälet »en second lieu»; men längre fram förklaras detta i följd af bättre upplysningar vara ogrundadt. Då heter det nämligen, december 1651[2]): »On discouvrit enfin le motive qui avoit porté la Reine de Suède à changer de resolution sur la demission de gouvernement et que ce n'estoit pas les prières des grands et celles de tous les ordres de l'estat.» — Det var i stället ett bref, som kommit från den franske ambassadören, från Chanut. Man talte också om ett bref från Salvius i samma ämne, men framför alla andra tillskrefs Chanut utgången. Hans bref hade innehållit så starka skäl, att hon gifvit efter för deras böner. Det kändes visserligen bittert för de svenske store, anmärkes det, att deras drottning vikit mera

[1]) Mémoires de Picques II, 337.
[2]) Mémoires II, 343.

»aux remonstrances de l'ambassadeur de France», än för deras böner, men hvad de därigenom vunnit skattade de så högt, att de ej kunde annat än välsigna ambassadören för hans goda och till målet ledande råd. Det tredje skälet, säges det, var detsamma, som de känna, hvilka med häftig lidelse löpa döden till möte, men plötsligt stanna vid afgrundens rand: lifvets herrligheter, som de vilja lemna, uppträda alla plötsligt för deras syn och hålla dem tillbaka; ej annorlunda kändes för henne förändringen från en tron till privatlifvet, från majestät till undersåte.

Den franska drottningen och den franske ambassadören äro alltså de, som enligt memoirernas framställning egentligen åstadkommit förändringen i drottningens beslut. Stället, som handlar härom, är hemtadt ur Chanuts bref till Brienne den 9 december 1651, Lübeck. Han söker däri bedöma sakerna på afstånd, säger han, betviflande att Picques, kunnat intränga i de verkliga orsakerna till förändringen i drottningens beslut. Brefvet har under Linage de Vauciennes hand undergått en redaktionsförändring, hvarigenom förmodanden hos Chanut upphöjts till bestämda fakta, men är för öfrigt efter Linages vanliga metod nästan ordagrant begagnadt. Därefter begagnar han, äfvenledes på sitt vanliga sätt, ett senare bref — detta härrörande ej från Chanut, utan Picques — för att göra inpass mot Chanuts utsago, och så kommer hufvudvigten att läggas på ett bref från Chanut under hösten 1651. Men detta bref har ej varit af sådan betydelse. Chanuts förhållande till tronafsägelsefrågan är följande. Redan före maj månad 1651 anade han drottningens tanke. Han ställer i sammanhang därmed hennes tilltänkta resa till Gotland och Öland våren 1651, där han trodde att hon skulle välja sitt blifvande residens. I juni månad är han invigd i denna hennes »secret intime», och han bekämpar den så mycket i hans förmåga står, men utan framgång.[2] I den brefväxling i chiffer mellan drottningen och Chanut, som fördes efter ambassadörens afresa till Lübeck och hvartill han lemnat chiffern, beröres saken. Han skrifver till statssekreteraren grefve de Brienne, att han ej ser utväg att förebygga tronafsägelsen, om det ej finnes »des gens sages et fideles dans ses estats qui ne lui permettent point

[1]) Chanut till Brienne 1651 13/5.

[2]) Chanut till Brienne 1651 10/6. Han hade ej vågat förråda att han meddelat Brienne hemligheten. Hon hade då först några dagar förut meddelat sig med Carl Gustaf därom.

[1]) Chanut till Brienne 1651 6/10 (svenskt dat. 26/9).

et qui tempèrent sa resolution, admettant le prince en part de l'autorité, principalement pour les expeditions au dehors». Ännu i början af oktober emottog Chanut i Lübeck ett bref från drottningen, hvari hon talte så öppet om sin tronafsägelse, att han ansåg den omedelbart förestående. Han svarade den $^{18}/_{28}$ oktober. Efter alla de skäl han förut anfört emot saken, ansåg han sig ej kunna vinna mera än att möjligen öfvertala drottningen att gifva prinsen del i regeringen utan att sjelf lemna tronen. I öfverensstämmelse därmed affattade han detta bref.[1]) Men detta har tydligtvis ej varit hvad som kunnat förmå drottning Kristina att återtaga sin tronafsägelse, äfven om brefvet ej anländt först efter det att drottningen redan ändrat sitt beslut.

Det är märkligt att se hvad drottning Kristina sjelf antecknar i randen, när hon i de Prades utdrag läser hvilka de tre skäl varit, som ledt hennes handlingssätt. Vid det första, som här har den kortfattade formen, »qu'elle apprit que les etrangers n'approuveroient point son abdication et la consideroient comme une action peu digne d'elle», finner hon, i den form som det här har, intet att invända och tänker väl därvid på Chanut, från hvilken hon hade mottagit afstyrkanden; vid det andra, som har lydelsen: »qu'elle reconnut la forte affection que ses sujets avoient pour elle et que naturellement son esprit se laissoit vaincre aux soumissions, comme il se roidissoit contre la resistance», sätter hon orden: »ceci n'est pas trop mal dit». Vid det tredje, »que sur le point de l'exécuter, sa passion refroidie lui fit voir de plus près la grandeur du bien dont elle se vouloit priver et les differences de la royauté et de la vie privée», skrifver hon: »elle n'ignoroit rien de tout cela, mais elle n'avoit pas fait encore tout ce qu'elle vouloit faire pour le bien de l'etat, et cette raison fut celle qui lui fit différer une si grande resolution». — Således,

[1]) Chanut till Brienne 1651 $^{28}/_{10}$ ($^{18}/_{10}$):
La Reine de Suède m'a fait l'honneur de m'escrire par cet ordinaire. Enfin elle me parle si ouvertement de sa retraite de l'administration de son estat que je ne pense pas qu'elle diffère beaucoup à s'en decharger. Pour ce que l'honneur que j'ay eu de servir leur Majestés aupres d'elle, luy a donné occasion de prendre quelque confiance en moy et que je peux dire que j'ay vu naistre ce dessein dans son esprit, il me semble, Monsieur, que je suis obligé de vous protester une fois que j'ay combattu longtemps cette résolution et qu'en une si grande affaire je n'ay jamais eu de complaisance pour louer un conseil, que je n'approuvois point en mon âme. Encore aujourd'huy respondant à la lettre qu'il luy a plu m'escrire, je tasche (n'espérant qu'il se puisse obtenir davantage) à luy persuader qu'elle admette le prince en part du gouvernement sans descendre du throne dans une vie privée, et je l'escris en de telles termes que si le prince voit ma lettre, il ne s'en tiendra pas offensé».

huru man också må bedöma hennes regering, men drottning Kristina har ej sjelf för sin person saknat vilja att göra väl. Den tanken, att hon så att säga velat regera sig från sitt rike, efter det att tronafsägelsen 1651 ej kom till utförande, är omöjlig.

Kasta vi en blick tillbaka på den behandling drottning Kristinas tronafsägelse 1651 fått i dessa memoirer, finna vi en nästan typisk bild af de historiska memoirverkens svagheter: den på fri hand utförda psykologiska motiveringen af händelserna och på samma gång en motsvarande brist i fråga om den yttre skildringen. Det vore emellertid orätt att, hvad denna senare brist angår, ej fästa uppmärksamhet på tidsförhållanden, som i någon mån kunna ursäkta de otillförlitliga uppgifter, hvilka så ofta förekomma i denna tids diplomatiska depescher. Det var nämligen i verkligheten en af de svåraste uppgifter för en främling, och särskildt för en främmande minister, att intränga i Sveriges statshemligheter. »Sekretessen» var på det strängaste vaktad inom riksråd och riksdag, och det främmande sändebudet betraktades ännu såsom en »lejd spion», ett uttryck, som också ofta nog förekommer. Chanut beklagar sig öfver de nästan oöfverstigliga svårigheter, som härutinnan mötte honom i Sverige; men han fann det på en gång enklaste och säkraste medlet: han gjorde sig till drottningens förtrogne. Detta stod ej alla till buds och aldra minst den sekreterare han lemnat efter sig för att nödtorftligen underhålla förbindelserna mellan hofven. Picques fann inga utvägar att hjelpa ur svårigheterna. Han meddelade hvad till hans öron trängde; detta kombinerades, dock ännu utan att man skönjer någon afsigt att förvrida och tyda till ondo. Picques har kanske till och med ansett sig mycket väl underrättad. Vid riksdagens slut i november månad, »ayant apprit le résultat de cette assemblée», infann han sig på uppvaktning hos drottningen för att i förväg betyga den glädje, som de franska majestäten och »toute la France» skulle komma att känna vid underrättelsen att drottningen låtit beveka sig af sina undersåtars böner och föreställningar. Karakteristiskt för den hemlighetsfullhet, hvari saken varit insvept, är att drottningen därvid visade förvåning och frågade, om man då i Frankrike kände den. Hon medgaf, att hon haft för afsigt att lemna regeringen och att hon låtit beveka sig att afstå därifrån, dock ej så, att det icke någon dag kunde hända, att hon utförde sin tanke. Det samtal Picques vid tillfället förde med drottning Kristina anföres. Det visar, att den öfverdrift,

som utmärker hans skriftliga framställning, äfven hörde till den muntliga.[1])

Medan dessa tankar på en tronafsägelse sysselsatte drottning Kristina sjelf, hade samtidigt desamma — fast på annat sätt — rört sig hos några med det bestående missnöjda, för reformer inom statslifvet lågande män. Utan att göra förberedelser till en våldsam omstörtning, hade dessa i sin fantasi och i ord ej ryggat tillbaka för en dylik; i det yttre framträdde emellertid tankarne blott i en omogen ynglings skriftliga utgjutelser, riktade till tronföljaren. Denne offrade dem ej åt lågorna, hvilket skulle varit bästa behandlingen, utan sände skriften till grefve Magnus Gabriel de la Gardie, som öfverlemnade den till drottningen. Så uppstod den Messeniska högmålsprocessen, hvilken till stupstocken förde både den unge Arnold Messenius, skriftens författare, och fadren, rikshistoriografen Arnold Johan Messenius, hvilken onekligen bar det moraliska ansvaret för densamma. Öfriga i saken invecklade — de hade blifvit det därigenom, att de af Messenierna under rättegången nämdes såsom delande deras tankar, utan att dock därom kunna öfverbevisas — riksrådet Bengt Skytte och hufvudmännen för de ofrälse ståndens protest vid 1650 års riksdag, borgmästaren och stadsskrifvaren i Stockholm, Nils Nilsson och Nils Skunck, professor Johan Terserus och ännu en medlem af presteståndet kyrkoherden i Fors, herr Kristoffer, lemnades däremot i frihet.

Denna händelse är den andra af dem från året 1651, som i memoirerna skildras uti sammanhängande framställning,[2]) och denna har äfven blifvit lagd till grund för de flesta senare framställningar af saken. Jämföra vi den med våra egna urkunder, sjelfva akterna i målet, finna vi, att skildringen, om också tyd-

---

[1]) Mémoires II, 332—3.

Picques: »Je n'ay pu differer d'avantage, Madame, de tesmoigner à vostre Majesté le contentement que le Roy et la Reine ressentiront à cette grande nouvelle, qui est sans doute la plus grande et la plus agreable que je leur puisse jamais donner, et leurs Majestés auront grande joye de voir que leurs voeux et ceux de toute la France soient exaucés». Efter det drottningen då visat sin förvåning, hvilken kanske gällt ej blott att han kände till saken, inföll hon: »Mais comment a-t-on receu cette nouvelle en France?

Picques: »avec des apprehensions et des craintes qui ne se peuvent imaginer. Leurs Majestés en estoient dans un chagrin épouvantable et disoient qu'il falloit que la Suède eust commis d'estranges crimes pour avoir attiré sur elle une telle punition».

[2]) Mémoires II, 351—60, 375—77, 379.

ligen hvilande på utförligare berättelser, dock äfven lider af memoirernas vanliga fel.[1])

Det möter först och främst en redogörelse för innehållet af Arnold Messenii skrift, som är sådan, att då drottning Kristina läste den i de Prades kortfattade framställning med dennes tillägg att prinsen till drottningen insändt »ce libelle non signé»; i noten tillägger: »cela est vrai, mais l'ecrit *ne contenoit rien de tout cela*, et ce fut la Reine même qui le découvrit d'une manière miraculeuse». Af förhöret med Arnold Messenius framgår också, att drottningen har rätt till detta sitt yttrande: man ser däraf, att t. ex. i skriften funnits upptagen de ofrälseståndens protest från 1650 års riksdag och framstälts ny fordran på kronogodsens återkallande samt äfven på ständernas försättande »i sin förra frihet efter lag och recesser. Regeringen anklagas för att vilja »skilja bönderna från riksdagen», och tronföljaren uppmanas att anställa »en generalmönstring» öfver krigsmakten samt begagna det tillfälle en dylik erbjöde till att väcka ett uppror. Ej blott ofrälset, äfven den lägre adeln, skildrades såsom förtryckt under en herreklass af grefvar och friherrar, hvars ökande var en följd af grefve Magni »praktiker». Skriften innehöll angående drottningen, att hon vore »ett tok», att doktor Johannes Matthiæ »intet väl informerat K. M:t och såsom honom hafver bort och i de nödiga sakerna, som concernera riket; hade hon lagt sig på Sveriges lag och riksens stadgar, skulle hon fått nya ögon.» Hon var rådd till celibat, och grefvinnan Ebba Brahes »konst» — trolldomskonst — hade aflägsnat hennes tankar från gifter-

---

[1]) Akterna i Messeniernas högmålsprocess äro tryckta i (Adlersparre) Hist. Samlingar I, 302—404.

E. G. Geijer, Svenska folkets historia III, 332 har till grund för sin framställning lagt den berättelse som förekommer tryckt i Handlingar till Skandinaviens historia IX. Denna liksom uppsatsen, hvari den är inryckt, *Om drottning Kristinas, Carl X Gustafs och Carl XI:s tider* etc., härrör ur Dalins samlingar och är författad på 1730 40-talen. Den borde ej ha funnit plats i denna urkundsamling. Berättelsen om Messenierna utgår från förutsättningen, att det funnits en Messenisk sammansvärjning och ett hotande uppror. Men urkunderna, hvilka Geijer ej alls tagit i beaktan, vederlägga fullständigt dessa uppgifter, liksom också uppgiften om en budskickning från Herman Fleming till tronföljaren. Fryxell har redan anmärkt denna källas opålitlighet, hvilket dock ej hindrat honom att berätta en hel sida efter densamma (IX, 152—53). Hans egen framställning är en kombination af alla kända källor utan afseende på deras större eller mindre tillförlitlighet. Han finner på detta sätt äfven en romantisk slutepisod till det Messeniska sorgespelet, i det han kombinerar en uppgift i förhörsförhandlingarna med en annan i den otillförlitliga berättelsen ur Dalins samlingar.

målet med tronföljaren.[1]) Hvad denne angick, innehöll skriften, att han borde vara konung af Sverige »icke mediante regia Majestate, utan äfven jure proprio» — en arfsrätt, till stöd för hvilken åberopades ett samtal, »som förelupit i Preussen mellan sal. konungen och riksamiralen» (Gustaf Adolf och Carl Gyllenhjelm,[2]) vidare en varning att akta sig för Magnus Smeks måltid (gift) och för krig i Tyskland. I skriften förekom för öfrigt en hänsyftning på Actæon, hvilken väl knappast kan hafva afsett något annat, än att den fantasirike författaren jämförde det öde han förutsåg för sig, med Actæons, som till straff för det han såg Diana i sin nakenhet, blef söndersliten af hundar. — Dessa äro ungefär de hufvudpunkter af skriften, som framträda under förhöret med författaren; men i memoirernas redogörelse antingen de saknas helt och hållet eller äro de helt flyktigt och något olika framställda.[3])

Emellertid synes Picques dock på det hela långt bättre underrättad om denna sak än om andra offentliga händelser. Det är tydligt, att han här befinner sig utanför statssekretessens område; fransmännen i drottningens och de la Gardies omgifning ha kanske här lemnat upplysningar. Dock förekommer ett och annat som står i direkt strid med hvad som framgår af rättegångshandlingarne. Så säges t. ex.[4]) att den äldre Messenius skulle fått sitt dödsstraff lindradt, därför att skriften ej blifvit till honom meddelad, förrän sedan den redan var färdig, då han dock enligt akterna alldeles icke känt till den, och om han det gjort, på Würtz' varning kanske kunnat i tid rädda sig. Så uppgifves också, att han, hotad med tortur, hotat drottningen därmed att han då för henne skulle uppenbara ting, om hvilka hon ej gerna skulle vilja blifva underrättad och efteråt önska, att hon ej lärt dem att känna: man hade då fruktat, att han skulle aflägga bekännelse om många af de store — »beaucoup de grands» — hvilka det ej skulle varit lätt att straffa på grund af den ställ-

---

[1]) Underligt, att Ebba Brahe med sin romantiska ungdomshistoria på gamla dagar så allmänt skulle komma i rykte för trolldom. Jfr t. ex. det danska sändebudet P. Juels förut anförda ord.

[2]) Det skulle varit, då konungen låg sjuk af sin blessyr. Samtalet tyckes ha varit följande. Riksamiralen hade sagt, att konung Sigismund yttrat: »Månn' icke tro han vill hafva sin systerson?», hvartill Gustaf Adolf svarat: »hvem annan?»

[3]) Skriften har aldrig blifvit tryckt. Fryxell ger en redogörelse IX, 148—150, som i några punkter synes mera öfverensstämma med memoirerna än förhöret. Finnes denna skrift i behåll?

[4]) Mémoires II, 375—76.

ning de hade inom folket på land och i stad. — Men allt detta är fullkomligt stridande mot hvad förhören gifva till känna och måste hänföras till samma kombinationer, som vi på andra ställen sett framträda i memoirerna. Det sista påståendet strider äfven mot all rimlighet, ty det var just mot »les grands», mot försvararne af det bestående, förläningstagarne af krongodset, som den Messeniska skriften företrädesvis var riktad. Mellan dessa och Messenierna kunde således ej finnas något gemensamt. Helt naturligt vänder sig också förhöret från begynnelsen i riktning att söka få sak med männen af 1650 års protest. Bengt Skytte, missnöjd med allt och alla, fiende till både Oxenstjernor och De la Gardier, är den ende af regeringens män som af Messenius nämnes såsom delande hans meningar. Om honom vittna rättegångshandlingarne nogsamt, att den äldre Messenius intill sin död vidhöll de anklagelser han framställt. Drottningen sjelf påminte därom, då Skytte 1652 vid sin återkomst från den utländska resa han 1651 företagit för att vara undan möjligen uppstående oroligheter, blef inför rådet åtalad.[1])

Men i memoirerna påstås, i motsats härtill, att de prester, som följt Messenius till stupstocken, betygat, att han friat Skytte och sagt, att han anklagat honom endast för att rädda sig från tortur och emedan han var frånvarande.[2]) Visserligen har Bengt Skytte ej försummat att i den högmålsprocess, som öppnades mot honom, framställa saken på detta sätt, men däremot står drottningens ord, att hon af Emporagrius, som följt Messenius till döden, hört motsatsen.

Äfven den Messeniska saken gaf Picques en anledning att å deras franska majestäters vägnar uppvakta drottning Kristina med en lyckönskan i förväg. I en särskild audiens dagen efter upptäckten uttalade han den stora glädje, med hvilken de skulle emottaga nyheten därom och den tacksamhet de skulle känna mot försynen öfver det uppenbara beskydd, hvarunder drottningen stode. Kristina tackade och sade, att faran var ingen: hon hade i tid afhjelpt den och önskade, att Frankrikes inre söndringar vore lika lätta att häfva.[3]) Det beskäftiga diplomatiska fjäsk,

---

[1]) Handlingarne i Bengt Skyttes högmålsprocess äro tryckte i (Adlersparre) Hist. Samlingar II, 260—368.

[2]) Mémoires III, 80.

[3]) Mémoires II, 360: qu'elle y avoit apporté le remede à temps et qu'elle souhaitoit que les divisions domestiques de la France fussent aussi faciles à accommoder.

som Picques så ofta lade i dagen, har säkert föga behagat henne, mot hvars natur allt fjäsk var stridande. Picques föreföll troligen i hennes ögon löjlig, och hon har säkert längre fram utan många skrupler öfversett med Bourdelot, då denne, såsom Peder Juel berättar, opåtaldt »injurierade» honom.

I december månad 1651 upphörde Picques att vara endast Chanuts qvarlemnade ambassadsekreterare. Han mottog då sin fullmakt som resident. Dagen före drottningens födelsedag (den 8 december) och de öfliga festligheter, som plägade följa med denna, hade han sin offentliga audiens för att öfverlemna sitt kreditiv. Han hemtades till slottet, berättar han, i drottningens kaross och beledsagades af »l'introducteur des ambassadeurs». Hela händelsen beskrifves såsom en vigtig statsaktion. De tal han höll till drottningen och enkedrottning Marie Eleonora meddelas omsorgsfullt in extenso.[1])

* * *

Den skildring memoirerna gifva af förhållandena i Sverige under året 1652 upptager ett 80-tal sidor i delen II och inemot ett 100-tal i delen III. Den har ungefär samma karaktär, som den för 1651. Den är ännu hållen i samma, merändels blott berättande ton, utan personliga angrepp på drottning Kristina och hennes omgifning. Men den visar vid en granskning samma otillförlitlighet.

Denna röjer sig redan i uppgifter såväl som omdömen rörande personer; men framför allt framträder den i fråga om uppfattningen af de offentliga förhållandena. Man finner här t. ex. uppgiften, att drottningen skulle aflägsnat Carl Gustaf Vrangel från generalguvenörsembetet i Pommern dels därför att Axel Lillie, efterträdaren, gifvit drottningen 50,000 riksdaler för sysslan, dels också på grund af de underrättelser drottningen haft, att Vrangel gjorde allt hvad i hans förmåga stod för att vinna sinnena i denna provins »pour s'y establir tout à fait»[2]) — franska begrepp från Frondetiden, som säkert saknat all tillämplighet på

---

[1]) Mémoires II, 343—48.
[2]) Mémoires III, 16.

Sverige. Också är detta snart förgätet, och det skildras straxt efter, huru väl han efter åtta års frånvaro mottogs af drottningen, som nu sades i stället ha bestämt honom för befälet öfver flottan i händelse af krig.[1]) Om Adler Salvius berättas det under augusti månad 1652, att han för att undvika att som ambassadör för andra gången resa till kongressen i Lübeck, lagt sig till sängs, »non pour aucune indisposition qu'il eust, mais pour avoir une excuse legitime de ne point partir, si on ne lui faisoit toucher de l'argent», — ty man hade velat tvinga honom att förskjuta kostnaderna för ambassaden. Samtidigt får man den öfverraskande underrättelsen, att Salvius gjort Carl Gustaf till sin arfving — »son heritier»[2]) Emellertid veta memoirerna något senare att berätta, hurusom Salvius aflidit och annan man utsetts i hans ställe. Den förevändning han skulle hafva tillgripit för att få »une excuse legitime» att blifva hemma, var alltså af så allvarsam beskaffenhet, att han afled. Men misstaget rättas ej.

Emellertid är det i synnerhet uppfattningen af de offentliga förhållandena, som röjer otillförlitligheten, och detta i lika hög grad i fråga om den inre som yttre politiken. Vi begynna granskningen med den framställning af 1652 års riksdag, som här lemnas.[3])

Riksdagen öppnades i oktober. Hemlighetsfullheten var sådan, anmärker Picques, att vid dess öppnande åt ingen lemnades tillträde, som ej tillhörde ständerna. »Ainsi il estoit fort difficile de penetrer ce qui s'y passoit», säger Picques. Hvad möda han ock gjorde sig, men det var honom omöjligt att ens få veta dagen, när öppnandet skulle försiggå. Hvad han om riksdagen har att meddela, står i förhållande härtill. Mycket är det icke, och knappt något annat är fullt exakt, än att det verkligen i Sverige hållits en riksdag 1652.

Man har numera adelns riksdagsprotokoll tryckta;[4]) enhvar kan jämföra dem med memoirerna. Redan en jämförelse mellan protokollets och memoirernas redogörelse för riksdagens öppnande visar de senares otillförlitlighet. I dessa var det Axel Oxen-

---

[1]) Mémoires III. 54.
[2]) Mémoires III, 17.
[3]) Mémoires III, 51—53, 55—59, 77, 80.
[4]) Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdagsprotokoll utg. af B. Taube, V, 1—158.

stjerna, som framställer den kgl. propositionen för ständerna, i protokollet hofkanslern Tungel. Redogörelsen för rikskanslerns ord vid tillfället, sådan den finnes i uti memoirerna, öfverensstämmer hvarken med hans i protokollet införda tal eller med den af Tungel upplästa kgl. propositionen. Ännu mindre öfverensstämma de svar, som på propositionen afgåfvos. När enligt protokollet landtmarskalk, ärkebiskop och »borgmästare» (borgareståndets taléman) upptaga propositionen till öfvervägande och besvarande, gifva de däremot i memoirerna straxt sitt bifall tillkänna.[1]) Och ganska egendomligt tager det sig ut, när redogörelsen för bondens ord i memoirer och i riksdagsprotokoll ställas vid sidan af hvarandra.

Bonden:

Wij önskom alle K. M:t allt godt och långvarigt regemente och en godh rikzdag, Gudhi till ähra och K. M:t thill godt behagh, och att lycka må ske K. M:t, som nu sitter på sin konglige stool. Sedan K. M:t hafver tagit emot regementet, hafver K. M:t altid beflithat sigh om landzens säkerhet: tackom derföre K. M:t och bedhiom, att K. M:t må länge lefva.

Mais les paisans ne furent pas si complaisans. Celui qui parla pour eux supplia la Reine de se souvenir de ses paroles royales, qu'elle leur avoit données, pendant et après la guerre, que quand toutes choses seroient restablies et la paix asseurée, ils seroient soulagés des taxes et impositions que les necessités de la guerre avoient contraint de mettre sur eux; que grace à Dieu la' paix estoit faite et bien establie, que le royaume estoit plus florisant qu'il n'avoit jamais esté; qu'ils avoient acquis de grandes et riches provinces en Allemagne, qui devoient apporter de grands revenus à la Suède et donner moyen à la reine de leur faire sentir l'effet de ses paroles et de leur departir ses graces.

[1]) La noblesse, le clergé et les villes tesmoignerent à Sa Majesté qu'ils estoient disposés à lui donner toute sorte de satisfaction sur ses demandes III, 53.

Bondens ord i memoirerna ha emellertid inom historieskrifningen fått segra öfver hans ord i riksdagsprotokollet. Säkerligen hafva de dock aldrig blifvit uttalade. För Picques har troligen framställts den allmänna stämningen inom stånden, och på denna berättelse har han sammanställt bondens tal. Att påminna drottningen om uppfyllandet af sina kungliga ord, då hon i sin proposition begärde utskrifning och skatter med åberopande af den fara riket under närvarande omständigheter lopp, lät sig näppeligen göra. Protokollets ord äro dessutom afgörande i frågan. — Om de vigtiga öfverläggningarne i 1652 års hemliga utskott har naturligtvis Picques ej kunnat komma till någon verklig kunskap. Men han har en del uppgifter om utskottet, som om allt annat. Vid nyheten att i England under sjökriget med Holland uppbringade svenska skepp blifvit lösgifna, beslöts, säges det i memoirerna, ett förbund med England, och för dess afslutande lät drottningen ur riksdagen samla ett utskott af 22 ledamöter (denna summa uppstår af 2 af adel, 5 biskopar och 7 borgare (!); i verkligheten hafva endast af adel 43 undertecknat utskottets beslut jemte 9 af preste- och 6 af borgareståndet). Om detta sålunda bildade utskotts förhandlingar vet han att berätta, att dess medlemmar skyndade tacka drottningen för den ära hon gjort dem genom att delgifva dem sina beslut, och de samtyckte gerna till detta förbund med England; de bådo dock H. M:t taga i betraktan, att om förbundet tvingade till krig, Sverige för det närvarande ej var rustadt till ett sådant. Drottningen svarade, att det var också hvad hon tänkt på, innan hon fattat sitt beslut, och att rikshofmästaren Corfitz Ulfeld erbjudit henne 24 tunnor guld (!), i fall hon ville angripa konungen af Danmark, hvilket i sig sjelf också blefve för henne svårt att undvika, då Danmark tagit 22 engelska skepp i beslag och Sveriges intresse vore att farten genom Sundet vore för alla dess vänner fri.[1]) — Man kan ej rätt gerna tänka sig en naivare uppfattning af ett den svenska riksdagens hemliga utskott. Vi behöfva knappt hänvisa till det hemliga utskottets protokoll, för att förvissa om att hvarken förhandling eller beslut i det hemliga utskottet 1652 varit sådane, som de här skildras emot fransk bakgrund, att nu ej tala om, att det omnämda förbundet med England aldrig existerat. Protokollet finnes numera tryckt, det äldsta protokoll i sitt slag, som vi ega.[2])

[1]) Mémoires, III, 59.
[2]) Ridderskapet och Adelns riksdagsprot., utg. af B. Taube V, 105—126.

Tydligen har utgången af 1652 års riksdag, det förtroende, hvarmed drottningens regering bemöttes, gjort intryck på Picques, ty det är vid samma tid han helt oförväntadt säger: »elle regnoit avec authorité et pas un Roy de Suede, non pas mesme le Grand Gustave, son père, n'avoit jamais esté si absolu qu'elle estoit: elle avoit obtenu des estats tout ce qu'elle avoit desiré». Men huru litet han förstod svenska förhållanden, och huru föga i följd däraf hans omdöme är värdt, visar sig bäst däraf, att han på allvar tror, att drottningen höll riksdagen samlad äfven efter — såsom han tror — ärendenas afgörande, »à cause du jour de sa naissance qui estoit le 18:de de decembre auquel elle vouloit les traiter et leur donner le divertissement d'un carrozel, d'une course de bague et d'un balet où elle-mesme devoit danser».[1]) Verkligheten var, att riksdagen upplöstes först den 24 december, och att det var en helt annan dans, som höll riksdagen qvar, den brännande frågan nämligen angående skatteböndernes dagsverken, »som så halsstarrige vore, utan tvifvel opphetsade af prester och annat parti, som bördsrätter äga».[2])

För sjelfva riksdagsbeslutet redogöres kortfattadt genom notisen, att en kontribution för 2 år blef beviljad, och då det i Sverige och Finland, tillägges det, fans 340,000 bönder, af hvilka hvar och en erlade 4 daler eller omkring 8 francs franskt mynt, uppgick denna i sin helhet till mer än en million riksdaler. Det är, som man ser, adelns bevillning för dess bebodda hemman utom sjelfva sätesgården, hvilken blifvit lagd till grund för denna nog lättvindiga statistiska beräkning.

* *
*

Den yttre politiken lemnar alltid det friaste utrymmet för gissningar, sammanställningar och lösa uppgifter. I våra dagar framställas dylika af tidningspressen för en större allmänhet; i kabinettspolitikens århundrade var det ofta diplomater och qvasi-diplomater, som kolporterade dem för den trängre kretsen af hof och furstar. Historieskrifvaren, som endast söker sanning, får ej mera obetingadt sätta lit till dessa ministerberättelser af äldre datum än till samtidens tidningsartiklar. Han har att först

[1]) Mémoires, III, 77.
[2]) Riksdagsprot. 1652 $^{17}/_{12}$.

underkasta dem en sorgfällig granskning, innan de kunna antagas för goda. Att de emellertid på ett äldre stadium af historieskrifning fått gälla så mycket, är lätt förklarligt: deras anseende blef oantastadt, därför att så ofta andra källor saknades.

Med året 1652 inträda Mémoires de Picques på detta hala fält. Under dess lopp samla sig nämligen i Stockholm omkring drottning Kristina just de personligheter och uppstå de förhållanden, hvilka för de följande åren åstadkomma memoirernas stora missvisning. — Först anlände Pierre Bourdelot; det var i begynnelsen af 1652.[1]) Därefter kommo, i maj, den polske flyktingen, vice kanslern Jerome Radziejovski och, i juni, den danske, rikshofmästaren Corfitz Ulfeld.[2]) Slutligen såg man, i augusti, äfven anlända det spanska sändebudet, don Antonio Pimentel. Alla dessa representerade hvar och en sitt mot den franska politiken stridande intresse. De kunde därför ej vara välkomna för en fransk minister i Stockholm. Bourdelots förbindelse med huset Condé var allt för nära, för att han ej af Picques skulle blifva betraktad som representant för upprorspartiet hemma, helst han snart hos drottningen fann sina egna rapporter från regeringen motvägda af Bourdelots från frondörerna. Radziejovski hade flyktat från Polen för att söka Sveriges beskydd och hjelp på en tid, då Frankrike genom kongressen i Lübeck sökte stifta en beständig fred mellan sina båda bundsförvandter. Ulfelds ärende var detsamma som Radziejovskis. Lika gerna som polacken, skulle han ha velat störta Sverige i ett krig mot sitt fädernesland; men ett krig mellan Sverige och Danmark stred alltid mot Frankrikes intresse. Minst af alla kunde emellertid den spanske don Pimentel för Frankrike vara en välkommen gäst i Stockholm. De andra voro dock privatpersoner, men Pi-

---

[1]) I oktober 1651 hade han lemnat Paris och i december kom han öfver Amsterdam till Hamburg, där han dröjde, inväntande Saumaise, sin gynnare, hvilken då befann sig på återväg från Stockholm. Chanut berättar i ett bref till Brienne, att han träffat Bourdelot i Hamburg. Hans ord äro följande: »Nous avons en cette ville Monsieur Bourdelot, médécin de Mgr le Prince, qui va servir la Reine de Suède. Il parle des affaires modéremment, mais j'aurois souhaité qu'un homme si informé du dedans de notre cour, ne fut point passé chez les étrangers et principalement auprès de la Reine de Suède qui tire des hommes plus qu'ils ne savent. Le dit sieur Bourdelot m'a parlé de vous avec de grands respects». (Chanut till Brienne 1651 $^{2}/_{12}$). Bourdelots fullmakt såsom drottning Kristinas lifmedicus är af 1652, februari.

[2]) Ulfelds första besök i Stockholm hösten 1651 hade blott varit helt kort. Han kom då från Holland, dit han först ställt sin flykt, och begaf sig därifrån till Danzig. 1652 kom han för att stanna under hela drottning Kristinas återstående regering.

mentel var en kronas minister och en kronas, med hvilken Frankrike befann sig i öppet krig. Ty ännu fortsattes den stora kamp, hvilken den Vestfaliska fredskongressen ej förmått att stilla. I mån som Frankrikes krafter mattades genom de inre oroligheterna, trängde Spanien mera afgjordt fram för att med ansträngande af sina yttersta krafter tillkämpa sig segern i den långa striden från 1635. Två af sina krigsskådeplatser, i Italien och Catalonien, hade Frankrike redan måst uppgifva; det kämpade på den tredje, den nederländska, mot sin egen store fältherre, prins Condé, nu i spetsen för spanska härar. Pimentels sändning till Stockholm, där sedan Philip II:s dagar ej något spanskt sändebud visat sig, betydde att Spanien äfven på diplomatiens fält sökte upptaga striden. Nyss hade det i detta syfte först af alla kronor ej försmått att knyta förbindelse med konungamördarne i England. Pimentels ankomst till Stockholm gaf tillkänna, att man ville utthänga Frankrike hos dess nordiske bundsförvandt. — Sommaren 1652 utbröt också kriget mellan de båda sjömakterna, Holland och England under Cromvell. På mångfaldigt sätt ingrep detta i den allmänna europeiska politiken; särskildt berörde det de båda nordiska kronorna Sverige och Danmark såväl i deras förhållanden inbördes, som till de stora makterna. Det föreföll som om Spanien skulle föras öfver på Englands sida, liksom Frankrike på Hollands, och skulle ej Sverige då äfven komma att omfatta Englands sak liksom Danmark Hollands? Visste man ej, huru uppbragt Sverige var öfver det närmande mellan Danmark och Holland efter Brömsebrofreden, som 1649 ledt till redemptionstraktaten och som faktiskt gjort Holland till herre i Öresund? Och blef ej detta herravälde vid krigets utbrott liksom befäst genom den engelska handelsflottans uppbringande i Sundet, och senare genom det dansk-holländska förbundets förnyande? I allt detta låg ämnen nog till en oro, som fyllde sinnena och gjorde dem mottagliga för gissningar och kombinationer af allahanda slag. Detta krig mellan de båda republikerna förde till Stockholm ännu tvänne andra diplomater, den holländske Conrad v. Beuningen och den engelske Bulstrode Whitelocke. Af dessa anlände Whitelocke först i aldra sista skiftet af drottningens regering. Redan i september 1652 anlände däremot Beuningen. Hans uppgift var att söka förmå Sverige till uppfyllande af dess från äldre förbund ännu bestående traktatmässiga förbindelse att

hjelpa Holland, i hvarje fall att åtminstone hindra dess anslutning till England.

Denna är bakgrunden, dessa äro de på den diplomatiska scenen i Stockholm med året 1652 framträdande främlingarne. De ordna sig naturligt i tvenne sins emellan fiendtliga, utan beröring med hvarandra stående grupper. Den ena utgöres af Radziejovsky, Corfitz Ulfeld och Pimentel; dit bör också räknas Bourdelot, hvarvid dock ej får förgätas dennes helt olika och mera blygsamma ställning — ej en statsman, utan en läkare, men som håller hand öfver drottningens lif, af henne anses såsom räddare och belönas med hennes ynnest samt därföre samlar öfver sig hat och afund från alla håll, af höga och låga, främlingar och infödda, såväl som — på grund af hemlandsförhållandena — icke minst af sina egna i Kristinas hof så talrika landsmän. I den andra gruppen stå Beuningen och den danske residenten Peder Juel. Dit hör äfven genom Frankrikes hela ställning Picques, ehuru han personligen ej synnerligen framträder bland de andra; sällan finner man honom nämd. Den förra gruppens män — och jämte dem stundom äfven Conrad v. Beuningen, den högtbildade fine holländaren — äro de, som omgifva drottningen. De ega de egenskaper, som mest tilltala henne; de äro framför andra »fyrkantens» bemärkte.[1])

Med uppmärksamma, spejande blickar följdes dessa »gunstlingar» af sina diplomatiska motståndare. Och när de återsågo dem ständigt i drottningens närhet, föremål för hennes ynnest, och tillika föremål för hela hennes omgifnings, framför allt af store gunstlingens, Magnus Gabriel de la Gardies afund och hat, började de snart att betrakta dessa framför andra gynnade främlingar såsom en kamarilla, af hvilken drottningen leddes i allt sitt görande och låtande. Denna främlingskamarilla i Stockholm, bestående af en polack, en dansk, en spanjor och en fransman, har blifvit historisk genom Mémoires de Picques. Den skall hafva bestämt Sveriges yttre politik under drottning Kristinas senare regeringsår. Den skall fullständigt hafva beherskat drottning Kristina. Polacken skall hafva varit nära att störta henne i ett krig med

[1]) Krönikeskrifvaren för drottning Kristinas hof, Johan Ekeblad, skrifver t. ex. 1652 $^{1}/_{12}$ till sin far: »H. M:t kommer hvarje eftermiddag ut i fyrkanten och discurrerar med dem sig där finna låta af allahanda nationer. Rikshofmästaren Ulfeld, den spanske och holländske gesandten med den polske kanslern äro H. M:t till stor ro och tidsfördrif». — »Är ock rikskanslern esomoftast i hennes kammar», tillägger han.

Polen, dansken ännu närmare att störta henne i ett krig med Danmark, fransmannen har ej blott till Spaniens fördel banat väg för en bestämd brytning med den häfdvunna franska politiken, utan äfven inledt drottning Kristina i de »lättsinnets och ateismens hvirflar», ur hvilka man, med stöd af dessa memoirer, ansett att hon »kastat sig i den romerska kyrkans sköte». Spanioren ändtligen skulle ha varit den, som blifvit skådeplatsens egentliga segerherre; han skulle ej blott hafva fjättrat den svenska politiken vid sin segervagn utan äfven drottning Kristina sjelf.

Men är nu väl denna memoirernas uppfattning af förhållandena också den sanna och riktiga? Vi kunna ej här ingå i detaljerade granskningar. De tillhöra särskilda studier öfver Radziejovski och Ulfeld, framför allt öfver Bourdelot och Pimentel i deras ställning till drottning Kristina. Vi måste här inskränka oss till att angifva hufvudpunkter och hufvudsaker, lemnande till annat tillfälle meddelandet af de särskilda studierna. Men hufvudsakerna visa redan tillräckligt memoiruppfattningens falskhet. Våra offentliga handlingar — ty på deras utsago är det, som det ankommer, — lemna oss en helt annan bild af förhållandena. Lägg t. ex. vid sidan af memoirernas framställning af Sveriges utrikes politik, sådan den skall hafva varit ledd af drottning Kristina under främlingskamarillans inflytelse, ett sådant aktstycke som Hemliga Utskottets protokoll vid 1652 års riksdag.[1]) Detta kan med rätta anses såsom en afgörande handling i frågan. Och huru visar sig drottningen här? Med Axel Oxenstjerna vid sin sida öfverlägger hon under dagarne från den $^{29}/_{10}$ till den $^{1}/_{12}$ med riksdagens hemliga utskott alldeles såsom hennes fader plägat göra. Det är de gamla häfdvunna formerna, som iakttagas. Det är ett obetingadt förtroende till drottningen och regeringen, som lägges i dagen under förhandlingarne, så väl som äfven genom beslutet. Drottning Kristinas förhållande till rikskanslern är det bästa. Han är den egentlige rådgifvaren. Som ett tecken till det återställda förtroendet dem emellan kallar hon just vid denna tid till rådsbordet Erik Oxenstjerna, hans älsklingsson. Då den gamle fäster uppmärksamhet på, att alltså en fader jämte tvänne söner skall komma att där ega plats, svarar hon blott: »intet stort att considerera, utan så mycket mera, att Herr Rikskanslern vore så väl meriterad och hade

[1]) Tryckt i Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdagsprotokoll, utg. af B. Taube V, I. 105—126. Bil. C.

lyckan att hafva tvänne söner, som redan meriterat detta».[1]) Man skulle lika väl kunna säga, att under det vigtiga tidskiftet hösten 1652 främlingskamarillan i fråga om den yttre politiken beherskat Axel Oxenstjerna som drottning Kristina, ty sådant är förhållandet emellan dem, så fullkomligt äro de öfverens. Och sådant som förhållandet var 1652, förblef det också 1653. Magnus Gabriel de la Gardies fall var i sjelfva verket ej plötsligt. Han hade alltifrån början af 1653 ej mera sin forna ställning. Allt gick nu genom Axel och Erik Oxenstjerna. Och huru yttrar sig drottningen vid samma tid t. ex. om dessa båda flyktingar från grannländerna, Jerome Radziejovski och Corfitz Ulfeld, som skola hafva bestämt hennes och Sveriges yttre politik? — Det är just då Bengt Skyttes högmålssak beslutes. Drottningen varnar för att han kan taga sig orådet före att fly; »och detta bör man förekomma», tillägger hon med en hänsyftning på just dessa: »såsom man ser, att de göra intet allt godt, som här nu äro, såsom polske vicekanslern och Ulfeld».[2]) Dessa båda män voro i verkligheten långt ifrån bestämmande faktorer för den svenska politiken, snarare redskap, bevarade till möjligt begagnande. I drottning Kristinas personliga förhållande till dem ingick utan tvifvel också ett drag af den medkänsla med olyckan, som man hos henne bemärker under hennes lefnads alla skiftningar. De behagade henne därjämte genom sina personliga egenskaper, ty begge egde de just sådane, som voro oundgängliga för att spela en rol i drottning Kristinas hof: bägge voro de »hommes d'esprit». — Men en rol i ledningen af Sveriges politik under drottning Kristina hafva de icke spelat. Det är blott gissningar af deras diplomatiska motståndare, hvilka ingenting visste och ingenting kunde veta om den svenska politiken och dess ledning.

Hvad Pierre Bourdelot angår, förblifver lindrigast sagdt tvifvelaktigt, om han i Stockholm ens någonsin ställt sig på Spaniens sida, emot sitt eget fosterland. Han hörde till Condés parti, men ej alla, som hörde till detta, följde prinsen så långt, att de med honom omfattade Spaniens sak framför Frankrikes. Det vissa är, att Chanut på våren 1653 fann Bourdelot fullkomligt franskt sinnad och att han anbefallde honom till det abbotstift, hvilket drottning Kristina utbad sig för räddaren af sitt lif och som kardinal Mazarin äfven beviljade för att närmare fästa

[1]) Rådsprot. 1652 $^{4}/_{10}$. Tryckt i Hist. Saml. II, 262—63.
[2]) Rådsprot. 1652 $^{4}/_{10}$. Hist. Saml. II, 262—63.

drottningen vid Frankrike. Och lika visst är också, att Bourdelot då inför den stränge, allvarlige Chanut fullkomligt friade sig från alla de anklagelser för ateism och »för att ha ingifvit drottningen gudlösa tankar», hvarmed hans motståndare förföljde honom. Chanut fritager honom från dessa anklagelser.[1]) — Men huru går det väl då med de »ateismens hvirflar», ur hvilka drottning Kristina skall hafva »kastat sig i den katolska kyrkans sköte?» Drottning Kristinas påstådda ateism hvilar ju helt och hållet på Bourdelots, och Bourdelots, — ja, denna hvilar helt och hållet på utsagon i Mémoires de Picques. Men nu kommer han, hvars namn gifvit dessa memoirer det anseende för tillförlitlighet de egt, Chanut, och bestrider deras påstående i fråga om Bourdelot; att ett dylikt påstående i fråga om drottning Kristina för Chanut aldrig på allvar existerat, behöfver knappt sägas. — Vi veta ju också, att denna anklagelse för ateism är i och för sig fullkomligt orimlig. Drottningen var redan, såsom vi nu här lärt känna, före tronafsägelsen 1651, — således före Bourdelots ankomst till Stockholm —, i sitt sinne katolik. Och de båda fäder af Jesu orden, som hon genom Macedo begärt af ordensgeneralen Piccolomini, — Casati och Malines, — anlände ej långt efter Bourdelot och vistades samtidigt med honom, förklädda, i hennes hof, Malines ungefär lika länge som Bourdelot. Just under denna tid, under meddelanden med dem, fattar hon det afgörande, oåterkalleliga beslutet att öfvergå till den katolska kyrkan. Vore alltså memoirernas utsaga sann, skulle drottning Kristina *samtidigt* hafva med Bourdelot omfattat ateism och med Casati och Malines katolicism. Men att Bourdelot för drottningen visat sig som en god katolik bevisas bland annat däraf, att han i juni 1653 lemnade Stockholm, försedd med ett särskildt hemlighetsfullt uppdrag till kardinal Mazarin, hvilket, när sakens alla omständigheter tagas i betraktan, ej kan hafva varit något annat, än att i djupaste hemlighet inviga kardinalen i drottningens beslut om sin öfvergång.[2])

Och slutligen don Antonio Pimentel, den spanske diplomaten, är väl dessa memoirers skildring af honom och hans förhållande till drottning Kristina sannare än skildringen af de andres? All-

[1]) Chanut till Brienne Stockholm 1653 $^{10}/_{5}$. — I samma bref yttrar Chanut om Bourdelot följande ord: »il est libre, bien sentant de soy-mesme, prompt à tourner en ridicule ceux qui ne luy plaisent pas; mais je doubte qu'il ait voulu faire de propos delibéré tout le mal qu'on luy impute.»

[2]) Chanut till Mazarin 1653 $^{11}/_{6}$. Stockholm.

deles icke, tvärtom ännu mera vanställd. Hos Picques finnes ingen aning om, att Pimentel för drottning Kristina uträttat en vigtig, för henne högst betydelsefull sak, att han nämligen för henne fört de förhandlingar med hofvet i Madrid, som ledde till, att hon kom till Roma 1655 icke som en irrande nordisk pilgrim, utan som en af den stora katolska makten, af huset Habsburg beskyddad suverän. Detta gaf henne från början en ställning i Roma och Italien värdig den forna drottningen af Sverige, en ställning, som hon i sjelfva verket under många växlingar, aldrig sedan förlorade. Häruti ligger nyckeln till drottning Kristinas förtrolighet med don Antonio, som gifvit anledning till så många onda rykten. Drottningen visade en tacksamhet utöfver den personliga, när hon i de sista dagarne af sin maktutöfning på Sveriges tron företog den enda handling af en mot Spanien vänskaplig politik, som man med rätta kan tillskrifva henne såsom svensk drottning, den nämligen, att hon uppsade sin och Sveriges förbindelse med Portugal och återtog det erkännande såsom sjelfständig makt, som hon förut gifvit åt denne Spaniens rebell. Det var i den personliga ställning hon kommit till hofvet i Madrid ett nödvändigt offer. Hon dröjde emellertid därmed till de sista dagarne af sin regering och öppnade därigenom en utväg för sitt land att förebygga de olägenheter, som däraf kunde följa.

Med dessa antydningar hafva vi redan gripit utöfver gränserna af året 1652 och kommit in på den del af Mémoires de Picques, som mest utprägladt eger den för dem egendomliga karaktären: skildringen af åren 1653 och 1654. Vi skola egna fortsättningen af vår kritiska studie åt denna skildring.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Några handlingar till Gustaf I:s historia.

1.

Bland de äldsta undersökningarna angående Gustaf Erikssons ungdomsäfventyr, hans vandringar som flykting uti Dalarnes obygder, torde här nedan meddelade bref vara att räkna, som i original finnes förvaradt i Riksarkivet. Det är ställdt till fogden i Järnbergslagen och Vesterdalarne Hemming Persson och innehåller, såsom man finner, svar på några af honom gjorda förfrågningar uti ämnet.

Lycko och salighet af Gudh fadher genum Jesum Christum edher af hiertat altidh önskandes, tär näst en ödmiukelighe tacksäijelse for beviste välgerninger. Käre Hemmingh Person, gifver jagh edher til kenne, ath jagh hafver varit i Linna [ɔ: Lima] sochnt och grannerlighe ransaket om then tallen, som I scrifve migh til om, och hafver funnit i sanningh, ath salighe konung Göstaff hafver hvilt och fått sigh mat på en tallelåghe, som tå nedherfallin var och nu är ruttin, och tå han hade hvilt och fått sigh tär math, gick han sidhen litthet länger fram til ena källo ath dricka och tå han drukit hade, gaf han henne nampn säijandes källan skall hetta söta påtta, och kallas hon än nu i dagh så, och vidh samma källo stod på then tidh en stor alder, på hvilken salighe konungh Göstaff skar ena krona, et kårs, sitt nampn och åretalet, och stod hon en tidh långh, sedhan han tär var, ty hon blef upstöd, men nu är hon bortho. Berget, ther hans Nådh hviltet och drack af källan, kallas Fäminghe bergh, liggiandes ena milo vid pass från Linna sochnt in på skogen ått Mora sochnt. Konung Göstaffs ledsagare hafver varit Store Gulbrandh vidh Sälan i Limna sochnt, och hafver saligh konungen gått medh skarboghar ifrån Mora och til Limna. Sedhan kom han hit til Malungs socknt och hafver låghat ena natt uthi ena hödhlådha, som kallas än nu i dagh konunghs ladho. Inthet synnerlighet, käre Hemingh gode ven och broder, på thenne tidh edher ath til scrifva, uthan edher sampt hustru och allan edhar vårdnat Gudhi befellandes til lif och siäll. Datum Malungh then 18 maji anno 1593.

E. A. T. V.
Herman Pålsson.

Nu motte her någhen seije emott: Schall man thå icke tilstedie thenne och andre sådana seller motte komme in i landet igen, eller till daga etc.; till efventyrs, thå motte the slå sigh en slig skalkehop tilsammens och göre schada, buller och upror i landet? Ja, ther emott hafver then loflige öfverheten thenne trösten, att hon är och blifver kallat Gudz tienerinne; hon kan väl beskydde och forvare sine undersåter for slike löse, halstarrige och ofvergifne seller. Thet same scrifften henne och så lofver och tilseijer.

Till thet sette, om then bonden i Väna herradt, som uforseendes kom i perlamente eller slagsmål på Tunnems kirkegård, etc., ther svares så till, att the gamble forfädre och doctores hafve kallat kirkegårderne theris slåpekamrar eller hvilosenger, som varde uppå then yterste dagen upståndendes och schole möta Herren i skyen och besittia schole medt honom then evige ären, hvarfore man tilbörligen schall holle kirkegårderne i vyrdning, och måge for then skuld både the seller, som sama perlamente på kirkegården bedrifvit hafve androm till exempel och en varnagle icke undkomme, utan aldelis effter som kirkieboken och edzöresbalken inneholle straffede och sakfelte blifva, doch ingelunde medt någhen kirkegårdz vigning eller annat sligt svermeri. Och synes kon:ge Ma:t och hans Nådz råd gott vara, att ther man finner uttryckt straff um thenne eller andre slige saker udi vår bescrefne lag, dog thet som man för billigt, rett och christeligit holle och ackte kan, att man dhå retter sig ther effter, och icke slår vår lag platt for skenen, som till efventyrs nu mygit sker.

Then siuende artichel rörer också om ett mandråp, som skedt är i Barna herrade, hvilkit medt berådne mode tilkommet är etc.: Ther um är nogh beskeid sagt tilforene i then tridie artichel, ther man sigh effter retta må.

Till thet ottonde, om thet löskeläger och uppenbara hor, ther några bönder äre beslagne medt, somblige hafve thet lenge bedrifvit och bött therfore tilforene etc.: Ther om är nogh sagt och besked gifvit i the andre artichler tilforene, allene när thet fins icke vara for grofft, thå må man taga böter af them, effter som saksens legligthet och umstendigheter medgifva; doch ther hos är icke heller then regelen forgetendes um alle umstendigheter, som tilforene berördt är i then fierde artichel etc. Och sakören, som ther gifs uth fore, måge the varda niutendes, som forläningen hafve, synnerligen när saken icke reknes till halsen. Men när tesse eller andre saker så vichtige äre, att the recknes och dömes till halsen, och blifver doch benådet, then saköre anammer landzens stadhollere på cronones vegna, görendes ther sedan in udi vår nådig:te herres cammer regenscap före, effter som landzordnungen inneholler. Tesligist uppå thet man schall hafve Gudz fruchtan för öghonen, och menniskiorne motte bekomme någen forskreckelse for synden, hafver varit plegsidt ifrå then förste christelige kyrkies begynnelse, att uppå slige store och grofve misdädere lagdes publica penitentia, thet är uppenbar plicht och bott, for then ganske christelige forsamling, androm till exempel och vederstyggelse; sama plegsidt motte man för nöden än nu behålle. Men

huruledes thet medt same oppenbara plicht schall tilgå, vorder man clarlige i the andelige ordinantier befinnendes, som nest Gudz hielp innen kort tid schole i liuset komma. Hvar ock så våre, att någre hardtnackade eller forstockade seller befunnes, ther sedan the hafde giordt uppenbara plicht och bot, åter igen af rett ondsko fölle i same syndt och otucht igen, sådana forslute the åndelige lagen till evigt fengilse, men keysere lagen biude, man schall straffe them vidt halsen, uppå thet att synden och argheten icke schall få öfverhånden och yterligare formeres etc.

Then saken um Lindorm Matzson, ther icke allenest medt löskeläge omgår, utan ock så med oppenbara hordom, ja, också for thet ofvervelle som han hafver giort then stackars bonden, må han väl varda högre taxeret än till the 80 march, som han utbudit hafver. Hvar honom schall unnes och skenkies lifvet, thå må han väl löse sigh medt hundrade reniske gyllene.

Her Laurentzes sak i Floby hafver fått sin afskedt, effter han hafver varit her personligh hoss vår nåd:te herre.

Item um them som icke vele rette sigh effter then kon:ge ordinantia, som utgifvin är, nemligh i then artichel huruledis allahanda varur sälias schulle, utan träde ther ofverdådeligen utöfver, icke achtendes hvad som uppåbiudz eller huru vareme satte blifva, etc.; sådane schole straffes, effter som stadzlagen inneholler, och ther utofver hafva forverkat varurne, som dyrere sälies än the satte äre. och besynnerlige formerker kon:ge Ma:t medt slike stycker the Lödöse borgeres arghet och treskhet både mott the åndelige och tesligist emott högbe:te kon:ge Ma:tz verldzlige ordinantier; hvarfore är ganske for nöden, att stadholleren hafver ther ett nöge inseende, och tager något hardt udi medt them, när the skicke sigh så utilbörligen.

Item um ekeskogen etc.: Må man tilstädie, att bönderne hugge så mygin ek, som the for nöden hafve till att bygge theris åkerredscap, vångshiul, axler och annat sligt medt, doch icke till att byggie huss ther up medt eller annet sligt, thet kan man ingelunde medtgifva.

Item om then artichel, udi hvilkin beröres um salige her Peders i Stenstorp efterlatne feste qvinne medt sitt barn på then ene side och same her Peders broder och erfvinger på then annen siden, hvilke begge parter stå effter arfved etc.: Ther till svares, att hvar så skedde, thet icke unt och tillatid blifve, att presternes echte hustruer och barn schulle gå i arf effter them (thet doch all naturligh lagh medgifva), motte till efventyrs effterfölie, att ingen prestman någhen tidt en erligh persone till echte hustru bekomme kunne. Eller hvem ville gifve någhen prestman sin dotter i våld, ther han viste tilforene, att både hon och begges theris barn schulle blifve trengde ifrå hans effterlatne ägedeler, och andre hans frender schulle gå till arfvet effter honom? Och skedde till visse, att utaf slik utilbörlig lagh begynte clerkridt (emott then helge scrifftz befalning) bedrifve och bruge sigh i all ukyskhet och orenligit lefverne igen.

Item Paulus biuder them också att the retteliga schole veta stå theris huss fore, theris barn upföda i tucht och gode sedher. Nu hvar thet så schall gå till, är utaf nöden, att theris echte hustruer och barn erfve theris ägedeler, som the utaf theris aflinge godz och godt förnufftigh tilsyn saman dragit hafve etc. Icke fins heller att preste echtescap är nylige upkommit, förty thet hafver varit utaf ålder, och än nu i then grekische kirken holles in till thenne dagh vidt sama lagh och vilkår, som annor echtescap äre; och schulle man nu lata forbiuda eller trengia theris barn ifrå theris efflerlefde ägodeler, ville ingen på thet seneste gerne studere eller gifve sigh till presteembete. Samelunde hafver också Kon:ge Ma:t (så väl som annerstedz i christenheten) sådana men, then helge christelige religion till uppehelle, fast för nödene, uppå thet ett wust [ɔ: wüst], oskickeligit regimente eller barbari ebland folkit icke blifva schall. Och for then skuld hafver högbe:te kon:ge Ma:t nådeligen effterlatid, att prestebarnen måge gå i arf och beholle theris fäders effterlefde godz och ägedeler, undantagendes så mygit som inventarium och kirkierne och prestestafnerne tillyder. Thet samma schall också yterligere i then religions ordnung medt tiden forhandlat och uttryckt blifve, doch medt sådana besked, forord och vilkor, att presterne gifve sigh i echtescap effter kirkenes gamble bruck och sedvänie, som her i rigit varit hafver, nemligh att the gå för kirkedören och göre ther then del som sedvane är, kallendes ther hoss theris venner och frender for ett vitnesbyrdt skuld. Och the barn, som udi sådant echtescap, som her nest for:vit står, födde blifva, måge arf taga. Men ther som icke så sker, thå må sådana löse qvinnor och theris barn frå sådana arf uteluchte blifva. Her effter kunne I väl ransaka och slita thenne sak, effter som for:vit står.

Item så är thet ock tilbörligit, att när någen kirkeprest dör her af verlden, synnerligen the ther någhen macht och empne hafva, och äre vidt theris gield rike blifne, att the också ihugkomma kon:ge Ma:t v. nåd:te herre i theris yterste tidt, forärendes hans kon:ge Ma:t medt en erligh skenk eller testamente.

Item um then bondeson i Mark, som hafver stolit the 2 clippere och utbiuder for same sak 80 march, ther äre vi till fridz medt, att I måge tage böter therfore, och icke aldelis strenge så hart medt honom till halsen, som i the andre saker.

3.

Bland några Skara domkapitels handlingar från 1500-talet, som hamnat uti Riksarkivet, finnes äfven nedan intagna kungliga bref, som för öfrigt saknas i registraturet och som är upplysande för den kyrkliga lagstiftningen i en annan punkt, nämligen prestvigningen. Skara domkapitel, nyss förut beröfvadt sin förste »ordinarius», Ericus Svenonis, ansåg sig ej kompetent att verkställa någon sådan. Äfven från Georg Norman finnes ett skarpt bref i samma ämne till domkapitlet.

Gustaff medt Gudtz nåde Sverigis Göttis och Wenndis etc. konungh.

Vår gunst tilforende etc. Vetter godhe män capitelet i Schara att oss elskelig vår tro mann och rådh Jören Norman hafver oss berettedt, hurulunde han för någre dagher sedhen scref edher till medt thenne vår undersåthe Laurentio Helsingh, begärendis och befallendis att I icke honum alleneste uthan och framdelis flere andre unge män, som till presteämbetedt schickelige och lärde äre, schulle meddele och conferere ordines eller prestevigningh effther thet sätt som edher tilforende foregifvit och then helige scrifftz rätte grundh och mening är; så hafve I varidt ther fast besvärede uthinnan, entskyllendis edher att I thet för ingen dell dristede att göre, icke heller schulle vette hvadh sätt eller forme I udi slike saker bruke schole medt någre andre löse och sielsinde skotzmåll; så forundrar oss hvarföre I göre edher så stor conscientie i then måtten och icke bätter acte heller besinne hvadt for:ne Norman edher besynnerlige i thenne och andre religionssaker för någre år sedhan effther vår befallningh undervist och scrifftheligen uttgifvit hafver, eller och att I sielfve schole icke bätter ransake och ofverväge scrifftenes grundh och meningh, tesligeste huru the gamble kyrkienes forfädre för edher udi slike saker giort och handlet hafve, uthan tage saken så slätt för edher och göre ther till hvarken ett eller annet. Så måge I ännu vare fortänkte att göre ther uthinnan thet som edher bör, till täss vi kunne forschicke edher en godh man, så att the unge och ther till schickelige personer måtte komme till thet preste eller predicheämbetedt, som nu sagt är, på thet att bönderne icke schole hafva att klaga ther utöfver, och holle edher vidt the scrifthelige meninger, som for:ne Norman edher i then måtten och tilforende föregifvit hafver eller I varde ther ingen tack på fortiänendes. Datum af Karleby långa 18 octobris anno 1545.

4.

I samma tyska handskrift, som innehåller den i Hist. Tidskrift 1885 intagna berättelsen om Henrik Normans resa, förekommer äfven följande skildring af konung Gustafs begrafning, som äfven torde vara förtjent af någon uppmärksamhet, så kortfattad den än är för öfrigt, då den här och hvar supplerar den hos Peringsköld i »Monumenta Ullerakerensia» intagna berättelsen.

År efter Kristi börd 1560 på Michaelis dag om morgonen kl. 8 afsomnade k. Gustaf i Herran och begrofs månaden därefter på Tome dag i Uppsala med stor prakt.

Men före begrafningen tilldrog sig att apotekaren balsamerade kroppen på det härligaste.

Åtta dagar efter hans saliga aflidande kläddes den döda kroppen kungligt i långt svart sammet med förgylda silfverbokstäfver »Gustavus»

och med en förgyld silfverkrona på hufvudet och en förgyld silfverspira i handen och ett förgyldt svärd vid sidan och lades i närvaro af riddarne och biskoparne i en liten kista väl beslagen med bly, och ströddes däri först kryddor, väl 20 pund kostlig välluktande salva (»ungent»). På detta sätt låg han åtta veckor i kistan i sitt kungliga gemak; öfver kistan låg ett gyllenstycke och öfverallt stodo silfverstakar med härliga vaxljus, som brunno dag och natt.

Kroppen balsamerades dagligen och låg så »täck» och lefvande, att mången däröfver förundrade sig. Den balsam, olja och kostliga kryddor, som användes på liket, kostade omkring 200 daler. På nionde dagen därefter tillslöts kistan och höljdes med svart sammet, hvarpå befann sig ett gyllene kors.

Den 17 december fördes Kongl. Maj:t med två drottningar, som för några år sedan afsomnat i Herren, från Stockholm sju mil till biskopssätet Uppsala. Åtta dagar förut och åtta dagar efteråt ringdes i alla klockor en timme om dagen i alla städer och byar i riket.

Först tillreddes en bår, liksom en hängbår (»eine senfte»), i hvilken de båda drottningarna Katarina och Margareta lades och herr konungen i midten.

Hästbåren (»rossbare») var som en stor fyrkantig stol med fyra förgylda kolonner (»sulen») och en af guld och perlor stickad krona på en svart sammetshimmel, med det kungliga vapnet helt kostligt utstickadt på hvarje och behängd med sammet ända ned till marken och vid hufvudet och fötterna det kungliga vapnet; på hvarje kolonn var en förgyld engel. På båren, på hvilken kropparne lågo, var hvars och ens bild (»contrafect») gjord och beklädd, såsom de gått i lifvet: drottningarne i sin svarta sammet, bebrämad och stickad med guldbårder om ärmarne och hvar och en hade en gyllene krona och en spira i handen af tre skålp. silfver och gyllene hufvor under kronorna. Likaledes hade Kungl. Maj:t äfven krona, spira, samt ett härligt äpple i hand och en svart sammetsdrägt med gyllene bokstäfver, och en härlig bred kedja af guld om halsen på alla tre bilderna (»contrafecten»).

Först uttågade från Stockholm en fänika knektar, 700 man stark, efter dem redo riddarnes ryttare (»der Ritter ire reuter») klädda i idel svart, omkring 200 man starka. Därpå följde skolungdomen (»die schölers»), 200 man, och presterna, 450 personer och sjöngo desamma. Efter presterskapet redo fyra kungliga härolder i sin vanliga drägt och vapen. Därpå redo 24 vapendragare (»druchsassen») med svarta virkade vapen (»wirkenden wapen»); därefter 24 af adeln, med sina egna vapen skönt uppstuckna på hattarne.

Därefter red en riddare, herr Birger Nilsson, med hufvudfanan med en förgyld stång med rikets vapen helt förgyldt. Efter honom en annan riddare Gabriel Persson [Kristersson Oxenstierna], som förde K. Maj:ts sköld och hjelm med en gyllene krona på hjelmen. Därefter drog en annan riddare Ture Persson [Bielke], som förde Kungl. Maj:ts hela kyrits skönt förgyldt. Därefter herr Svante riddare, som förde konungens gyllene blottade svärd.

Därefter följde båren, i hvilken de tre liken lågo, som drogs af fyra svarta hästar behängda med svart sammet ända ned till jorden.

Därefter red Gustaf Johansson och förde vid handen Kungl. Maj:ts lifhingst, sådan K. Maj:t i sin högsta ståt plägade rida den.

Därefter red den unge konungen Erik i en svart mantel; efter honom hertig Karl och grefve Evert (Edzard) af Frisland och alla drabanter, klädda i svart.

Därefter fruntimret, fröknarne Cecilia, Anna, Sofia, Elisabet. Därefter drottningen. En hvar for i sin släde, öfverdragen med svarta täcken. Därefter följde adelns fruntimmer (»die vom adell ire frawentzimmer») omkring 300 personer.

Slutligen kommo de tyska ryttarne.

Den 21 december eller S. Tomas dag försiggick begrafningen helt klagligen, och var allt klädt med svart och stodo några hundra ljus längs kyrkan, och fördes båren af åtta biskopar in i kyrkan och sattes framför koret.

Därpå förelästes hela hans regering från predikstolen, huru han kommit till riket, huru han regerat och huru han kristligen afsomnat i herren Christo.

Därefter predikade man och gjorde sedan ännu en »sermon». Sedan detta skett, buros alla tre liken bakom koret och sattes i en kopparkista i hvalfvet (»in das Gewelffe»), och när den väl stod där, trädde herr Svante med det gyllene svärdet framför prins Erik och ropade högt: »den stormäktige Kungl. Majestät är död och efter honom är utvald K. Erik», och med dessa ord räckte han honom svärdet i handen och bjöd honom föra detsamma, såsom hans herr fader hade fört det. Som han tog svärdet i händerna, blåste trumpeterna och slogos trummorna. Sedan detta skett, gaf konungen herr Svante svärdet tillbaka och anbefalde honom marskalksämbetet. Och återvände K. Maj:t direkte till Stockholm på julafton, och afskötos vid konungens inridande omkring 200 stycken, stora och små, från slottet. Gud gifve till begynnelsen af hans regering sin välsignelse[1]).

[1]) Härefter följa några afbrutna anteckningar och slutligen notiser om K. Eriks regering, afsättning och död.

Underrättelser.

F. F. Carlson †. Fyrtio år hafva förflutit sedan Sveriges störste häfdatecknare gick bort, lemnande efter sig ett ovanskligt arf och en skola af trogna lärjungar. I dessas främsta led stod den man, som nyligen bortryckts, och hvars särskilda uppgift det blef att intaga Geijers plats såsom den historiska vetenskapens målsman och ledaren af det historiska studiet vid Uppsala universitet. Rikt begåfvad af naturen, genom grundliga och omfattande studier utdanad för sitt värf, utrustad med en ovanlig arbets- och viljekraft samt i besittning af en sällsynt makt öfver ordet, egde Carlson alla förutsättningar för att med framgång fylla lärarens kall och vidmakthålla det intresse för historien, som företrädarens snille kallat till lif. Hans föreläsningar, hvilka utsträcktes till historiens flesta fält, gjorde på åhörarne ett djupt intryck genom sitt rika, ofta nya innehåll, frukten af en vetenskaplig forskning, och genom de vidsträckta utsigter, som hans omfattande blick öppnade. Det nästan förnäma lugn, som låg utbredt öfver hans personlighet och föredrag, tyddes af en och annan såsom innebärande brist på lif och värme; för den som trängde djupare blef det klart, att häri låg en återspegling af sinnets jämvigt och den vetenskapliga objektivitet, som karaktäriserar den äkta allvarlige forskaren.

Det var dock icke som lärare ensamt eller egentligen som Carlson skulle förvärfva sin berömmelse. Han upptog snart sin lärares fallna mantel äfven som häfdatecknare och satte som sin uppgift att, fortsättande där denne slutat, föra skildringen af fosterlandets häfder fram genom det tidehvarf, som bär de tre Karlarnes namn. Så såg »Sveriges historia under konungarne af det Pfalziska huset» dagen, hvaraf första och andra delarne utkommo redan 1855 ooh 1856. Tyvärr stannade det härvid till en början, i det ansvarsfulla offentliga värf trädde hindrande emellan, och det var först efter ett 18-årigt afbrott som arbetets fortsättning lemnades i allmänhetens händer. Men ehuru redan hunnen till en ålder, då hvilan för de flesta är både ett behof och en rättighet, gick han med oförminskade själskrafter och samma viljestyrka att ånyo upptaga sitt historiska verk. Och detta skred raskt fram under hans händer. Ej mindre än 5 nya delar utkommo i rask följd under loppet af elfva år, och de 75 lefnadsåren tycktes ej förmå något öfver denna sega arbetskraft, åt hvilken det syntes skola blifva förunnadt att fullfölja till slutet, hvad som alltmera blifvit hans lifsuppgift. Så skedde dock ej. Den sjunde delen, som utgafs 1885 och redan förde teckningen fram till freden i Altranstedt 1706, blef ock den sista. Midt under arbetet å fortsättningen bortrycktes forskaren af döden den 18 mars innevarande år.

I vår historia intager Carlsons verk ett framstående rum och skulle ensamt vara tillräckligt att föra hans namn till efterverlden.

De egenskaper han som häfdatecknare lade i dagen voro förmågan att beherrska ämnet och aldrig för detaljen förlora blicken på det hela, att uppsöka och utveckla händelsernas inre och djupare sammanhang samt att i ett anslående språk teckna de taflor han upprullade ur det förflutna. Man har med rätta påpekat, att där finnes en omisskännelig likhet mellan Carlson och den straxt före honom bortgångne Leopold von Ranke i deras sätt att skrifva historia. Ej mindre en viss likhet i skaplynnet, än intrycket af Rankes personlighet och skrifter alltifrån den tid Carlson var hans lärjunge, torde här hafva inverkat. Bägge älskade att teckna i stort och att uppehålla sig vid förhållandena af orsak och verkan hos de andliga faktorerna, unedr det att detaljerna stundom alltför mycket fingo träda i skuggan, särskildt när det gälde siffror och data; därmed sammanhängde ock hos bägge vanan att citera alltför sparsamt. Den politiska historien var det som företrädesvis fängslade bägges uppmärksamhet, och med en viss förkärlek rådfrågade de ock politiskt-diplomatiska källor. Teckningen af det lif som pulserade i det förflutna fick stundom stå tillbaka för en halft filosofisk, halft politisk analys, naturlig hos män som förenade tänkarens objektivitet med den politiske mannens reflekterande erfarenhet. Med lugnet af historiens domare och en däremot svarande uppfattning af sitt värf sökte bägge att under ytan af växlande händelser och personliga lidelser återfinna det allmängiltiga i historien.

Carlson har dock haft tillfälle att visa såväl att han uppskattade betydelsen af den inre historia, hvars stilla växt alltför ofta får bortskymmas af den politiska historien, som att han kunde af källornas spridda drag skapa en helgjuten bild. Den teckning af Sveriges inre förhållanden vid medlet af sjuttonde århundradet, hvilken han satte som inledning till Karl XI:s historia och till hvilken säkerligen Macaulays ypperliga skildring af Englands tillstånd 1685 gifvit upphof, är gjord med fin och säker hand. Men statistiska siffror voro ej egentligen hans sak och kanske ej nog hufvudsak, där de bort vara det, ehuru han med lätthet förstod att ur siffrorna afläsa deras betydelse och med klarhet framlägga deras resultat. Intrycket häraf framträder isynnerhet vid läsningen af hans skildring af reduktionen, som i detta afseende lemnar viktiga spörsmål obesvarade. Utan tvifvel skulle därför den mödosamma utredning af Sveriges ekonomiska och finansiella historia under Karl XII, hvarförutan en verklig och fullständig bild af denna tid aldrig blifver möjlig, satt Carlsons förmåga på ett svårt prof. Han fick emellertid ej brottas med denna svårighet, och annan hand skall teckna fortgången af denna olyckssaga, hvars första år han med sådant mästerskap skildrat.

Nästan alla hans offentliggjorda arbeten stå i samband med hans stora historiska verk.[1]) Vigtigast bland dem var afhandlingen »Om

[1]) Hans gradualafhandling (1834) hade till föremål Hemming Gad. Tre år senare utgaf han en ny akad. afhandling, *De albis et nigris factionibus florentinis.*

fredsunderhandlingarna 1709—1718»[1]) (Sthlm 1857). Att här karaktärisera dem kan ej komma i fråga. Vare det nog sagdt, att de alla gifva prof på samma historiska blick och samma förmåga att i en utmäjslad form, oftast med klarhet, stundom med värme och vältalighet, teckna det förflutna.

Det är åt *häfdatecknaren*, som Historisk Tidskrift velat gifva sin gärd af saknad och tacksamhet för ett troget och framgångsrikt arbete i den historiska vetenskapens tjänst. För denna tidskrift var och förblef han ock varmt intresserad, liksom han tillhörde Hist. Föreningens stiftare och var dess styrelses förste ordförande. Må det dock ej vara förmenadt den som nedskrifver dessa rader och för hvilken den bortgångne varit både lärare och en faderlig vän att vittna om den innerliga välvilja och det varma sinne, som dolde sig under den lugna, endast för en ytlig betraktare kyliga ytan. Den starka pligtkänsla, som satte sin prägel på hans väsen och hvars kraf voro honom dyrbarare än lifvets, har lagt äfven på hans lärjungar ett ansvarsfullt arf.

C. A—dt.

— Den tyske historieskrifvaren ADOLF SCHMIDT, professor i Jena, har under våren aflidit. Under åren 1844—48 utgaf han en förtjenstfull »Zeitschrift der Geschichtswissenschaft.» 1860—63 utgaf han en af de många upplagorna af Beckers verldshistoria. Bland hans öfriga arbeten märkas isynnerhet »Tableaux de la révolution française publiés sur les papiers inédits du département et de la police secrète de Paris» (1867—71) eller de officiella polisrapporterna från revolutionstiden, samt den på dessa handlingar grundade skriften »Pariser Zustände während der Revolutionszeit von 1789—1800» (1874—76).

— Den preussiska diplomaten och författaren ALFRED VON REUMONT afled den 27 sistlidne april. Hans arbeten, flertalet historiska, gälde isynnerhet Italien. Bland dem märkas en »Geschichte der stadt Rom» (1867—70), en monografi öfver »Lorenzo de Medici il Magnifico» (1874) och Toskanas historia i den Heeren-Ukertska samlingen (1876—77).

— Professor H. JORDAN i Königsberg har aflidit i slutet af förra året. Han var känd genom sina arbeten öfver det gamla Roms topografi (»Topographie der stadt Rom im Alterthum»).

— Den tyske historieskrifvaren THEODOR V. BERNHARDI har aflidit den 12 februari, 85 år gammal. Han har författat en *Ge-*

[1]) På latin 1848. I öfrigt: »Om svenska statsförvaltningens förändrade skick under konung Carl XI:s regering» (1860); »Berättelse om riksdagen 1680» (1860); »Om Sveriges inflytande på konungavalet i Polen 1704» (1861); »Minne af riksamiralen G. O. Stenbock» (1863); »Carl XII:s tåg mot Ryssland» (1885).

schichte Russlands und der europäischen politik von 1814 bis 1831 i den i Leipzig hos Hirzel utgifna serien af arbeten rörande de europeiska ländernas historia efter 1814.

— Den franske paleografen och historikern N. DE WAILLY har aflidit den 4 dec. förlidet år. Han var hufvudsakligen känd genom sina *Élements de Paléographie* (1838) och sina upplagor af Joinvilles krönika.

— Den bekante franske diplomaten och autografsamlaren FEUILLET DE CONCHES har nyligen aflidit. Hans publikationer öfver Ludvig XVI och Marie Antoinette väckte på sin tid stort uppseende icke minst genom de många understuckna aktstycken kritiken snart påvisade att de innehöllo.

— Senaste häfte af *K. Bibliotekets Handlingar* (n:r 9) innehåller en länge önskad, ehuru först sedan 1886 på allvar planerad accessionskatalog för Sveriges offentliga bibliotek i Stockholm, Lund och Uppsala. Sådana hafva förut endast utgifvits för universitetsbiblioteken i Uppsala och Lund, men hafva i det närmaste saknats för de stora vetenskapliga institutionerna i hufvudstaden. För vetenskapsmän och studerande måste det emellertid vara till stort gagn att få en öfverblick på samma gång öfver den literära produktionen i utlandet och öfver hvad som i våra offentliga bibliotek däraf blir tillgängligt, så mycket mer som några af dessa institutioner torde ganska fullständigt följa med ett eller annat fack. Med våra dagars lätta kommunikationer och välvilliga bokvårdare blir ett arbete, förvaradt i ett bibliotek, lätt tillgängligt äfven på annan ort, och statens offentliga bokförråd kan på detta sätt i viss mån komma att blifva en helhet. Föreliggande katalog, som afser år 1886, redogör för accessionen icke blott vid K. biblioteket i Stockholm, och de båda universitetsbiblioteken, utan äfven vid Karolinska institutet, Vitterhets-, Historie- och Antiqvitetsakademien (arkeologi, numismatik, tidskrifter), Vetenskapsakademien (naturvetenskap) och Generalstaben. Katalogen är utarbetad af biblioteksamanuensen E. W. DAHLGREN och är ordnad i 28 olika fack.

— Af *Meddelanden från K. Krigsarkivet*, som utgifvas af Generalstabens krigshistoriska afdelning, har n:r II utgifvits (n:r I utkom 1884; se Hist. Tidskr. IV, s. 186). Det innehåller en redogörelse af löjtnant L. H. TINGSTÉN för krigsrörelserna vid nedre Elbe under 1813 års krig, hvarunder franska marskalken Davoust opererade mot en armékår af de allierades trupper under von Wallmoden-Gimborns befäl. De svenska regementena anfördes af generallöjtnanten von Vegesack. Tvänne kartor åtfölja uppsatsen.

— Af *Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdagsprotokoll* från och med år 1719 har ett nytt häfte (sjette delens andra) nyligen utgifvits. Det innehåller bilagorna till 1731 års riksdagsprotokoll. Härmed har den sista af de luckor fylts, som af den förre utgifvaren lemnades, då han nedlade sin befattning med denna publikation, och den stora samlingen föreligger nu fullständig så långt som till och

med 1713 års riksdag (till 1734 års riksdag, hvars protokoll föreligga färdiga, äro bilagorna ännu ej utgifna).

— Utaf senaste häften af *Antiqvarisk Tidskrift för Sverige* erfar man att Vitterhets, Historie och Antiqvitets Akademien till utgifning förbereder bl. a. följande arbeten: Svenska sigiller från medeltiden 2,1; Teckningar ur svenska statens historiska museum h. 4; Medeltidsfynd från Gotland; Sveriges runskrifter (1 Södermanland, 2 Öland); Rikskanslern Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling. Af sistnämda högst intressanta publikation äro redan två delar lagda under pressen, innehållande den ena rikskanslerns skrifter och uppsatser, den andra början af hans brefväxling.

— Docenten J. A. LAGERMARK, känd genom sina undersökningar i Sveriges krigshistoria från Karl XII:s sista år, har lemnat ett nytt bidrag till belysning af dessa sorgliga års händelser i en liten uppsats om *Striderna vid vestkusten 1717 och 1718* (Uppsala, Wicksell & Almqvist, 47 ss.) Ämnet har sedan Nordbergs tid ej varit föremål för någon utförligare skildring från svensk sida, väl däremot från norsk och dansk. Man bör därföre med tacksamhet mottaga denna hufvudsakligen på svenska källor stödda utredning, som är utförd med förf:s vanliga omsorg.

— Under våren har fil. licentiaten K. V. BECKMAN i Uppsala utgifvit och försvarat för den filosofiska gradens erhållande en afhandling under titel: *Bidrag till Utskottsmötenas historia* (2 + 82 sid.) och fil. lic. C. H. GUSTAFSSON en afhandling kallad *Bidrag till Historien om drottning Kristinas afsägelse och riksdagen 1654* (3 + 97 sid. samt rättelser och bilaga).

— Af prof. K. F. SÖDERWALLS »Ordbok öfver svenska medeltidsspråket», som med understöd af Svenska Akademien utgifves af Svenska Fornskriftsällskapet, hafva fjärde och femte häftena för en tid sedan distribuerats, sträckande sig till ordet *fulgöra*. Hvad som hittills under åren 1884—1886 utgifvits af detta verk kostar i bokhandeln 22 kronor. Det utdelas jämte andra publikationer till ledamöterna i Fornskriftsällskapet, hvarest årsafgiften är 5 kronor. Vi omnämna detta för att för dem, som önska förvärfva sig ordboken, påpeka fördelen af att ingå såsom medlemmar i nyssnämda sällskap.

— Slutet af *Svenska Riksdagsakters* första band, afsedt att omfatta de sista 16 åren af Gustaf I:s regering, har i dessa dagar lagts under pressen.

— Af GREENS intressanta arbete *Engelska folkets historia* (Almqvist & Wicksell, Uppsala) har fortsättningen nyss börjat åter utgifvas, sedan för mellankomna hinder en tids afbrott egt rum. Vi ha redan förut (Hist. Tidskr. 1885) fästat våra läsares uppmärksamhet på detta verk.

— Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum har utgifvit en ny del, den fjärde, af sina *Bidrag till Åbo stads historia*. Den

innehåller *Utdrag ur Åbo stads dombok 1626—1632* (182 ss.) och är liksom de föregående delarne af dessa Utdrag redigerad af d:r Carl von Bonsdorff. Man finner här, såsom vanligt i likartade publikationer, en mängd mer och mindre intressanta notiser till sedernas, odlingens och rättsväsendets historia; så dömdes bl. a. under dessa år en verklig sjöröfvare på Östersjön till döden af Åbo rådstufvurätt. Året 1632 slutar — den 22 december — med införandet af en anteckning om herredagsvalet till riksdagen 1633, hvarvid också ger sig uttryck den sorg och bestörtning man kände öfver Gustaf Adolf »den stores» död i den »stora slagtningen emot de kejserlige i Bemen.» Delen åtföljes af en äldre karta öfver Åbo, från början af 1600-talet, efter ett original i svenska Riksarkivet.

— Från Finland har blifvit oss tillsänd en större akademisk afhandling af Gustaf Grotenfelt *Suomen kaupasta ja kaupungeista ensimmäisten Vaasa kuninkaitten aikoina* (Finlands handel och städer under de första Vasakonungarnes tidehvarf. Helsingfors, 164 ss.). Det språk förf. använder gör hans arbete otillgängligt för de allra fleste historici i Sverige, och det är ej utan ett visst beklagande man ser dessa afhandlingar, till god del grundade på svenska källor, som sålunda från början afskära all vetenskaplig diskussion från svensk sida. Så vidt vi förstå, är det dock den finska historiska vetenskapen, som sjelf kommer att mest blifva lidande därpå. Kräfver partiståndpunkten, att den historiska *forskningen* i Finland ej längre får för de svenska tiderna använda svenska språket, hvarför då ej hellre taga något af de stora kulturspråken?

— Arkivarien i Weimar C. A. H. Burkhardt har nyss utgifvit andra upplagan af sin *Handbuch der deutschen Archive*, innehållande notiser om öfver 1,100 arkiv i Tyskland, Österrike, Schweiz och Östersjöprovinserna med uppgift om sättet att erhålla tillträde till desamma, med hänvisningar till literatur rörande arkiven och med kort angifvande af deras beståndsdelar. Handboken åtföljes af en särskild *Adressbuch*, upptagande tjenstemän vid arkiven, arbetstid m. m. d. Båda delarne äro af obestridlig nytta för en hvar, som vill begagna de tyska arkiven.

— Den af den historiska kommissionen i München utgifna berömda historiska tidskriften *Forschungen zur deutschen Geschichte* har upphört med den 26 delen. Det har ej lyckats att finna någon ny utgifvare efter den förlidet år aflidne Waitz.

— För vännerna af teaterns historia må påpekas Petit de Jullevilles arbeten *La Comédie et les Moeurs en France au moyen âge* och *Répertoire du théâtre comique en France* (jämte ett äldre öfver *les Comédiens*), hvilka alla framhållas såsom sakrika och intressanta.

— För att fira *1789 års revolutions* snart stundande hundraårsminne har såväl franske undervisningsministern som staden Paris tillsatt kommissioner för att samla och publicera otryckta historiska aktstycken rörande franska revolutionen.

— Uti Belgien har utgifvits första häftet af en *Bibliographie de l'histoire de la Belgique*, omfattande alla arbeten rörande Belgiens historia i in- och utlandet för åren 1830—82. Den föregås af en afhandling om den belgiska historieskrifningen från medeltiden ända till våra dagar.

Norsk nationel historieskrifning

AF

NILS HÖJER.

II.

Bidrag til Norges Historie i 1814. Afhandlinger og Aktstykker, I, II, af Y. Nielsen. Krist. 1882, 1886.
1814. Det første overordentlige Storthing. Optegnelser og Aktstykker af Y. Nielsen. Krist. 1886.
Kielerfreden af Y. Nielsen (Krist. Videnskabsselskabs Forh. 1886, N:o 13). Krist. 1886.
Stormagternes Forhold til Norge og Sverige 1815—1819. Aktmæssig fremstillet ved Y. Nielsen. Krist. 1886.
Grev Herman Vedel Jarlsberg og hans samtid 1779—1840, H. I, II, af Y. Nielsen. Krist. 1886.

»Jag begagnar hvarje tillfälle att publicera vigtiga aktstycken rörande Norges nyare historia», säger dr Nielsen någonstädes. Detta yttrande karaktäriserar i själfva verket hela hans historiska [1]) författarskap, ty så godt som alt hvad han hittills utgifvit — och det är icke litet — utgöres af »aktmæssige bidrag», antingen rena akter, som han endast försett med noter, eller ock en berättande framställning, som sluter sig mycket nära till de handlingar, hvarpå den är bygd, och vanligen också är beledsagad af talrika utdrag ur dem. Prof på förstnämda bidrag hafva vi — med bortseende från författarens tidigare publikationer — [2]) i »1814. Det overordentlige Storthing»; på bäggedera i »Bidrag til Norges Historie i 1814» och i »Kielerfreden», och på sist-

[1]) Y. Nielsen är som bekant ock en produktiv geografisk författare och reseberättare.

[2]) De vigtigaste af dessa tidigare bidrag till Norges nyare historia äro: Breve fra H. H. von Essen, Christ. 1867; Bidrag til Norges og Sveriges Historie 1812—1816, Christ. 1869; Grev Sandels Statholderskab 1818—1827, Krist. 1873; Grev von Platens Statholderskab 1827—1829, Krist. 1875.

nämda i författarens »Norges Historie efter 1814», i »Stormagternes Forhold til Norge og Sverige 1815—1819» och i Wedels biografi.

Det är klart, att ett dylikt författareskap måste vara och blifva af utomordentlig betydelse för den historiska forskningen, förutsatt att valet af handlingar är gjordt med omdöme och att redigeringen vittnar om sakkunskap och noggrannhet.

Hvad det förra beträffar, så innehålla onekligen de båda förstnämda samlingarna till större delen högst intressanta och för Norges samt delvis äfven Sveriges historia utomordentligt vigtiga handlingar. Af Bidrag til Norges Historie i 1814 omfattar förra delen grundlagsförslag samt bref och dagböcker från Eidsvold, och senare delen hufvudsakligen Norges yttre politik under 1814 och särskildt stormakternas diplomatiska aktion i Norge efter det preussiska sändebudet Martens depecher. Ett och annat af här meddelade aktstycken kan väl synas ega ett tvifvelaktigt värde, t. ex. större delen af den enfaldige Sorenskriver Korens bref och de i slutet på samlingen ur tryckta källor meddelade profven på uppfattningen i utlandet angående den svensk-norska striden. Ur engelska källor har Wergeland för länge sedan i sin konstitutionshistoria meddelat hvad som egentligen är värdt att känna, nämligen uttalandena till Norges fördel i parlamentet, men äfven om dessa gäller, att de snarare äro att uppfatta som inre-politiska schackdrag mot ministären än nödvändigt vittnande om någon allmännare sympati för Norges oafhängighet. I ännu mycket högre grad måste detta vara fallet med det af förf. (II, sid. 473) omordade brefvet från den ökände pamflettskrifvaren Philip Francis (Junius), hvarpå han synes lägga stor vigt, ehuru omständigheterna nu hindrat honom att meddela detsamma [1]. Om en tysk skrift för Norge, »Wahrheit, Klugheit und Recht», som mest innehåller deklamationer, anmärker utgifvaren själf, att den är att betrakta mera som ett inpass *mot* Karl Johan än *för* Norge. De därefter följande utdragen ur Politisches Journal vittna visserligen om stor sakkännedom och talang, skrifna som de veterligen äro under Kristian Fredriks ögon (troligen af Adler, som var språkkunnig och veterligen under en något senare tid arbetade i tyska tidskrifter), men hvarför de blifvit upptagna i en historisk aktsamling är ej

[1]) Det omnämnes för öfrigt redan af Wergeland, a. st. sid. 155, hvilken synes hafva haft det i handom, eftersom det af honom citeras.

lätt att förstå, då de intet nytt innehålla och ej ens kunna betraktas som en exponent på opinionen i Tyskland. Emellertid är detta endast undantag. Som regel gäller, att endast för historien betydelsefulla handlingar blifvit i samlingen upptagna.

Stundom kunde man önska, att fullständigheten varit något större. Detta gäller särskildt den i Bidrag II upptagna samlingen af »Svenske Breve», mest bestående af bref och promemorior från Wirsén, samlade af kanslirådet Wallmarck. Vill man ej betrakta denna rent yttre anledning som en grund att låta denna samling bilda ett helt för sig, kunde den hafva ansenligt förökats ur de Engeströmska papperen på kungl. Biblioteket, hvilka äro dr Nielsen väl bekanta. En liknande anmärkning kan göras mot »1814, det overordentlige Storthing», som innehåller de svenska kommissariernas till Norges storting berättelser och bref samt Karl Johans bref och instruktioner för dem jämte några andra bref och handlingar rörande föreningen, hemtade ur de Rosensteinska papperen i Linköpings bibliotek. Hade icke dessa papper till hufvudsaklig del fått bestämma begränsningen för denna intressanta publikation, så hade utgifvaren kunnat skänka oss en fullständig samling af offentliga diplomatiska handlingar rörande föreningsfrågan genom att upptaga de i den Rosensteinska samlingen felande akterna ur de s. k. norska papperen från 1814 i utrikesarkivet i Stockholm. Härigenom hade man bland annat fått en fullständig öfversigt öfver de förberedande konstitutionsarbetena i Stockholm, som medförde det svenska förslag till en omarbetad grundlag för Norge, ur hvilket den reviderade grundlagen af d. 4 nov. till god del framgick, och kring hvars olika punkters antagande eller förkastande de i kommissariernas skrifvelser refererade underhandlingarna med stortinget väsentligen rörde sig. Jag känner icke, om författaren gjort något försök att få publicera dessa handlingar; om så är, förtjänar det att framhållas, att dessa handlingar, som onekligen äro svenska statspapper, enligt svenska tryckfrihetsförordningens § 2, mom. 4, utan gensägelse tillhöra offentligheten, såsnart någon forskare önskar att publicera dem i deras helhet eller till någon del. Möjligheten står naturligtvis fortfarande öppen, och vi skola hoppas att någon vill ju förr dess hällre begagna sig däraf; men just i dr Nielsens nämda arbete hade dessa akta haft sin rätta plats.

Dr Nielsens sakkunskap inom det historiska området är äfven här i Sverige så pass allmänt känd, att den icke behöfver något erkännande från min sida. Endast i ett par fall har jag kunnat märka misstag eller förbiseende i fråga om de utgifna handlingarnas rubricering. Sålunda kallar utgifvaren (Bidrag II, sid. 422) en därstädes (sid. 448) intagen skrifvelse »Brev fra Wirsén til Wetterstedt». Brefvet kan icke vara från Wirsén, ty han kunde omöjligen yttra om de norska underhandlingarna, att han ej kände deras omständigheter, då han ju själf var en af underhandlarne. Brefvet är tydligen från Engeström till Wetterstedt och utgör ett svar på dennes skrifvelse till Engeström af den 11 nov.[1]. I »1814. Det overordentlige Storthing» (sid. 256) menar utgifvaren ett bref från Adlersparre vara ställdt till »baron Platen *eller* biskop Rosenstein». Det är dock omöjligt, att Adlersparre kunnat bedja Platen »helsa sin hyggliga och kloka konsistorienotarie».

Är således intet väsentligt att anmärka mot de sakliga uppgifterna i nämda samlingar, kunde man dock med skäl hafva önskat, att utgifvaren haft bättre tid att egna åt korrekturet, särskildt af de på främmande språk intagna aktstyckena. Om svenskan gäller väl som regel, att korrekturet är så godt, som man med någon billighet kan begära af en utländing, men detta är ej alltid fallet, och går man till de franska texterna, visar det sig att noggrannheten här varit vida mindre. Då emellertid dr Nielsen tyckes följa den principen att alltid trycka ett aktstycke snörrätt, som det är skrifvet, med bibehållande af alla dess fel, och en god del af ifrågavarande handlingar äro skrifna af utländingar utan närmare insigt i franska språket, så är det naturligtvis omöjligt att utan tillgång till handlingarna i detalj afgöra, hvilka fel böra skrifvas på författarnes och hvilka på utgifvarens räkning. Af vissa tecken att döma[2]) får dock den senare taga en god del på sin lott. Mycket sällan äro dock

---

[1]) I Engestr. brefsamlingen i kungl. biblioteket. Just den punkt i Wetterstedts bref, som Engeström här citerar och besvarar, finnes intagen i min bok, Statsförbundet mellan Sverige och Norge sid. 8.

[2]) Man kan väl anse sannolikt, att ej Carl Johan skrifvit *troupes cantonnés* för *tr. cantonnées*, *défence* för *défense*, *c'est à dire* för *c'est dire*, *filibustiers* för *flibustiers*, *contrairier* för *contrarier*, *des triomphes* för *de triomphes*; se 1814, sid. 104. Kanske komma felen på den första afskrifvarens räkning. I så fall är det dock onekligen att gå för långt att visa en *afskrift* så mycken hänsyn.

dessa förbiseenden af den natur, att de störa sammanhanget eller kunna gifva anledning till missförstånd[1]).

För några år sedan utkämpades i Silfverstolpes Historiska Bibliotek en liflig fejd mellan lektor Hildebrand och arkivarien Granlund rörande rätta sättet att utgifva handskrifter, hvarvid den förre gjorde gällande, att utgifvaren borde rätta uppenbara och oomtvistliga skriffel och rent grafiska egendomligheter, den senare, att den tryckta editionen borde utgöra ett så troget återgifvande som möjligt af manuskriptet. Utan tvifvel visade sig för litet hvar ibland oss den senare åsigten ohållbar, och detta sätt att utgifva handlingar blir säkerligen alt mera ändamålsvidrigt, ju närmare de till utgifning bestämda akta ligga vår egen tid, ty ju mindre är faran, att utgifvaren skall kunna begå misstag i sina rättelser och dymedelst fördölja den verkliga meningen och inlägga en annan i stället. Emellertid är det just denna ståndpunkt, som doktor Nielsen intager. Härvid återgifver han antingen handskriftens fel rätt och slätt utan anmärkning — och detta sker i det utan jämförelse största antalet fall — eller ock vidfogar han det felaktiga stället ett (*sic*)[2]). Att utgifvaren följt någon grundsats med hänsyn till felaktigheters anmärkning eller förbigående kan icke upptäckas.[3]) Han har skrifvit ett (*sic*), då det fallit honom in, utan att härmed vilja gifva sig sken af att i allmänhet påpeka oriktigheter. Detta skulle också, med ett dylikt sätt att gå till väga, i praktiken stundom visa sig alldeles outförbart. Eller huru skulle det taga sig ut att på detta sätt rätta de Platenska brefven, som ofta innehålla många fel på hvarje rad? Hans skrifvelse till Karl Johan af den 10 oktober (»1814; Det overord. Storth.» sid. 56 o. f.) innehåller sålunda — oriktiga fraser och ofranska vändningar oräknade — etthundrasextioåtta fel på 2 sidor i dr Nielsens

[1]) Sålunda i 1814. Det overord. Stort. sid. 105, rad 8 n., är ett ord bortfullet, *éviter* efter *aussi;* sid. 194 rad 11 n. och sid. 220 rad 12 n. står *qui* för *que*, sid. 195 *écouter* för *écouler;* i Bidrag II, sid. 5 rad 4 n. står *lui* för *les* och sid. 8 rad. 5 u. står *coeur* för *cours.*

[2]) Så t. ex. i 1814 Det overord. Storth. sid. 69: *varmed* (*sic*), sid. 66: *au* (*sic*) *vue l'état de santé du Prince*, *si si* (*sic*); eller Bidrag II: sid 308: *des quatres* (*sic*) *puissances.*

[3]) Hvarför skall man t. ex. anmärka en så enkel sak som den nyssnämda dubbelskrifningen af ett ord, då det 2 rader längre ned förekommande »le conditions» får fritt passera? Eller hvarför anmärka *quatres*, som aldrig kan missförstås, då *bortkastade* pluralmärken ej i allmänhet beaktas? *Au* (*sic*) *vue* är för öfrigt en oriktig anmärkning. Platen ville ej skrifva *à la vue*, som ej ger mening, utan *vu l'état de santé etc.* Raden efter står ett förvillande *du* i st. f. *le* oanmärkt.

edition, däraf nittio accentueringsfel. Icke skulle dessa skrifvelser hafva som historiska handlingar förlorat det minsta därpå, att accenter och ändelser blifvit utsatta, där Platen gått öfver dem eller användt dem orätt. Man kan väl säga, att det i dylika fall är en skyldighet hos utgifvaren att framlägga en någorlunda läsbar text, i synnerhet då, såsom här varit fallet, icke själfva brefven utan koncepten blifvit begagnade, hvilka af Platen hvarken varit afsedda att föreläggas adressaten eller allmänheten. Om jag mins rätt, skref ock Platen en synnerligen slarfvig och svårläst stil, så att kanske de flesta felen komma på konceptets och pikturens räkning. Men om så är, hvarför skola de skyldra i en historisk aktsamling? Om svensken Engeström och preussaren Hardenberg hade för sed att skrifva andra person pluralis af franska verb med *s* i st. för *z*[1]), så kunde en rättelse väl knappast uppfattas som bristande pietet eller medföra någon skada, hvaremot den väsentligen underlättat ett snabt förstående af deras bref. Ville man gå en medelväg, kunde man i stället för dr Nielsens *sic* inom parentes sätta den eller de bokstäfver, med hvilka utgifvaren rättat oriktiga former. Det toge mindre utrymme och gjorde läsaren en större tjänst. Oriktigt upprepade ord och bokstäfver kunna väl saklöst strykas och accenter bestås utan anmärkning.

Emellertid — jag har ingalunda fattat pennan för att disputera med dr Nielsen om en utgifvares pligter. Han har utan tvifvel efter den princip, som för honom varit bestämmande, gjort sin sak väl, och hufvudsaken är i alla fall, *att* dessa aktstycken blifvit publicerade på ett från historisk synpunkt fullt tillfredsställande sätt. Innehållet har äfven gjorts tillgängligt för en större allmänhet genom de stundom vidfogade norska öfversättningarna till de franska brefven[2]). Sveriges politik 1814 har länge gält för en arronderingspolitik, som blifvit segerrikt tillbakavisad af de till nationelt själfmedvetande återuppväckte norrmännen. Ingenting kan bättre undanrödja dylikt missförstånd än ett framläggande af de hemliga handlingar, som tydligen blotta den vidkommande partens afsigter. Sådan var Sveriges politik

[1]) Bidrag II, sid. 186 och 339.

[2]) Utgifvaren har öfversatt Karl Johans bref till kommissarierna, men ej dessa senares till honom, förmodligen af den grund, att deras rapporter till Karl XIII på svenska innehålla ungefär detsamma. Karl Johans bref till kommissarierna hafva ock blifvit på svenska utgifna af lektor Boëthius i Bihang till Schinkels Minnen, B. III.

1814 och närmast föregående år, att de nu framlagda aktstyckena kommit att punkt för punkt bestyrka den ur Wetterstedts penna flutna apologi för densamma, som de svenska kommissarierna framlade för den med dem underhandlande stortingskomitéen (utgifven i nämda verk, 1814. Det overord. Storth. sid. 17 o. f.). Ingen enskild forskare har inlagt större förtjänst än dr Nielsen om att uppklara denna politik och detta icke blott genom historiska afhandlingar utan framför alt genom publicerandet af de historiska akta, från hvilka intet vidare vad kan ega rum, och som med rätta måste döma i sista instans. Därför äro vi honom tack skyldiga äfven på denna sidan om Kölen.

Att någorlunda fullständigt angifva resultatet af de offentliggjorda handlingarna och Doktor Nielsens forskning kan icke här ifrågakomma. Jag kan endast företaga en axplockning bland det rika materialet och väljer därvid följande hufvudpunkter: 1) Grefve Wedel och Kristian August i förhållande till Adlersparre och 1809 års svenska revolution; 2) Kristian Fredriks politik och de utländska kommissariernes beskickning till Norge sommaren 1814; 3) de svenska kommissariernes underhandlingar med 1814 års urtima storting.

* * *

Grefve Johan Caspar Herman Wedel Jarlsberg har länge varit känd i Sverige såsom den ifrigaste norske förkämpen för den skandinaviska unionen och såsom en af de märkligaste politiska männen i Norge under detta århundrade. I förra afseendet har han, om jag håller mig uteslutande till svenska arbeten, blifvit oss förestäld genom Bergman-Schinkels minnen, de Historiska Handlingarne och den yngre Adlersparres arbeten samt de många memoirverken från revolutionsåren. Men alla dessa innehålla blott strödda drag och gifva ingen helgjuten bild af mannen icke ens som unionsvän. För Norges del har man Jakob Aalls utmärkta Erindringer att tillgå, hvilka visserligen innehålla en i det hela taget träffande och sann teckning af Wedels offentliga gärning alt intill året 1815, men då dessa minnen voro samlade af en Wedels samtida, ligger det i sakens natur, att ett och annat vigtigt drag blifvit honom obekant i trots af all använd möda, i trots däraf att han personligen stod Wedel mycket nära

och på samma gång var hans gode vän och i allmänhet en skarpsinnig iakttagare, samt Wedel å sin sida en i ovanlig grad öppen, tillgänglig och ärlig karaktär. Nu har doktor Nielsen, som genom gifte blifvit medlem af Wedels familj och därigenom fått tillgång till dess papper, börjat utgifvandet af en större biografi, som lofvar att blifva i hög grad intresserik och upplysande, och detta af två skäl. För det första är Wedel själf utan all jämförelse den märkvärdigaste politiska personlighet i Norge under detta århundrade och den norrman, som på Sveriges historia öfvat ett mera ödesdigert inflytande än någon annan af hans landsmän, och för det andra har författaren först efter den mognaste förberedelse gått till sitt värf, så att han icke blott eger hela den tryckta hithörande litteraturen till sitt förfogande, utan ock de flesta grefve Wedels efterlemnade handskrifter i norska, svenska och danska arkiv.

Man kan säga, att Herman Wedel har från första början *skapat* såväl det norska sjelfständighetspartiet som det norska unionspartiet. För honom visade sig själfständigheten och föreningen med Sverige i ett oupplösligt sammanhang. Man kan icke se spår till, att han under någon period af sitt lif har haft en tanke på den ena utan den andra, och detta utan tvifvel af den grund att han ansåg ett förbund med Sverige som en nödvändig förutsättning för en fredlig utveckling af Norges hjälpkällor, senare också därför att han lärde sig genom en bitter erfarenhet, att norrmännens »politiska sömn» var så djup, att icke ens skilsmässan från Danmark kunde åstadkommas utan svenska vapen. Att han verkligen skapat det norska själfständighetspartiet, det synes mig otvetydigt framgå af flere omständigheter: dels af de utomordentliga svårigheter, med hvilka han hade att kämpa, och den ringa tillslutning, som han till en början vann för sina planer, dels af samtidas bestämda uppgifter, att han länge stod så godt som ensam, dels slutligen och icke minst däraf, att man i senare tid i trots af all använd möda icke lyckats upptäcka någon *politisk* oafhängighetsanda hos norrmännen före 1814, som icke blifvit direkt ingifven af grefve Wedel eller hans närmaste af honom påverkade vänner. Att man i våra dagar med så stor styrka framhåller den nationela väckelse, som skulle uppstått hos norrmännen i slutet på 1700-talet och början af 1800-talet, kan endast förklaras af en förväxling mellan verklig nationalkänsla med politiska syften och den provinsiela själf-

känsla, som begärde uppmärksamhet, aktning och tillmöteskommande från regeringens sida. Då norrmännen begärde ett eget universitet, en egen bank, en egen öfverdomstol, så var detta ur rent praktisk synpunkt så pass nödvändigt, att det måste väcka förundran, att det icke af denna grund allena hade blifvit framtvunget långt före skilsmässan. Ännu om 1809 års händelser kan Jakob Aall försäkra med anledning af den då började agitationen för ett norskt universitet: »Der begyndte saaledes en ny Frihedens og Frimodighedens Aera i Norge, hvis Ytringer dog alene gik ud paa at forbedre, men ei i sin Grundvold at forandre den nærværende Statsforfatning og indværtes Statsforhold».

Det är klart, att Yngvar Nielsen, som icke är fallen för konstruktioner, måste i sitt bedömande af denna rörelse intaga ungefär samma ståndpunkt som Jakob Aall. I sammanhang med den entusiasm för nordens forntid, som besjälade ungdomen i Köpenhamn vid det nya århundradets början, omtalar han ock frihetssvärmeriet hos samma universitets studenter i följande ord: »Med tidens øvrige ungdom vare ogsaa Nordmændene grebne af de nye ideer om frihed og lighed. Uklare som disse vare for de fleste, overførtes de alligevel paa fædrelandet; detta var fra fortiden frit, men skulde i fremtiden blive endnu friere. Nordmanden var nu engang den frie baade i egnes og andres øine, og naar han saa mærkede, at der alligevel var visse Hager ved denne Frihed, som hans land nød, var det naturligt, att han blev misfornøiet og ønskede en forandring. — — — I denne henseende var der dog ikke nogen grundforskjel mellem den norske og den danske ungdom; ogsaa den sidste havde lignende frihedsidealer, og den i Kjøbenhavn herskende aand var saa langt fra at lægge baand paa Nordmændenes vaagnende nye stemning, at den tværtimod paa mange maader maa have bidraget til at fremme denne». I denna skildring har dr Nielsen utan tvifvel slagit hufvudet på spiken. Men i sin föregående teckning synes han i flere hänseenden hafva gifvit efter för den nu i Norge rådande ohistoriska opinionen, som i denna frihetsrörelse ser en säregen norsk stämning, och detta är grunden till, att grefve Wedel kommer att framstå i en ej fullt riktig belysning, då han å ena sidan tecknas som en *norrman*, — i motsättning till dansk — som svärmade för norska frihetsidealer, under det att han i själfva verket tillhörde den danska ämbetsmannaklassen, med en i England insupen förkärlek för konstitutionel frihet, och å andra sidan fram-

ställes, i trots af alla starka uttryck vid framhållandet af hans förtjänster, som en af de många, som i Norge arbetat för oafhängighet och skilsmässa från Danmark, under det att han i själfva verket var primus motor eller den såningsman, som väckte hela rörelsen till lif, fast arbetets ledning för en tid gick honom ur händerna på våren och sommaren 1814.

D:r Nielsen erkänner själf att Herman Wedels fader kan likaväl räknas som dansk som norrman. Den omständigheten, att han stundom i sina bref brukar norska ord, som ej förekomma i Danmark, bevisar naturligtvis intet häremot, då detta är något, som händer hvarje människa som en tid vistats i en trakt med afvikande språkbruk från det i hans hembygd gällande. Det kan utan tvifvel sägas om alla danska ämbetsmän, som en tid vistats i Norge, likasom i våra dagar om alla uppsvenskar, som en tid vistats i Skåne eller Danmark eller Norge. Men kan man ej anse fadren som norrman i motsättning till dansk, har man ej häller grund att så betrakta sonen, som föddes i Frankrike och af de 26 $^1/_2$ första åren af sitt lif tillbragte de 17 i utlandet (Italien, Holland och England) och 8—9 i Danmark. Hans moder var visserligen norska (af den ursprungligen svenska slägten Storm), men äfven hon hade sannolikt lefvat sin mesta tid i Danmark och utlandet och efter skilsmässan från sin man slog hon sig också ner i Danmark, där hon hade fränder och vänner och väl kände sig mest hemmastadd. Det var förmodligen på grund af modrens inflytande, som Herman Wedel vid 13 års ålder kunde få det vitsordet, att han likasom sina öfriga syskon »talade så ren danska, som om han kommit från Danmark i går» (sid. 23, not. 1). Då författaren (å sid. 85) omtalar att Herman Wedel enligt traditionen skulle under sin vistelse i Köpenhamn velat »redan genom sitt kraftiga handtag antyda, att man hade en Norges son framför sig», så kan man icke tillbakahålla en liten misstanke, att denna tradition icke är så alldeles oförfalskad, ty hvad man än må säga om grefve Wedel, någon chauvin var han icke. Af dubbelt skäl kan man ej häller antaga, att Wedel lefvat i det intima förhållande till det utdöende »Norske selskab» i Köpenhamn, som förf. antager. För det första skulle väl efter all sannolikhet någon notis därom kommit till eftervärlden, om en så förnäm gäst plägat besöka sällskapets sammanträden, och för det andra var han väl genom den tidens uppfattning af det för en förnäm man passande utesluten från

»tolvskillingsbollen» i sällskapets rökiga lokal. Författaren säger själf, att grefvens »ekonomiska ställning icke var så glänsande, att han utan betänklighet skulle kunna bjuda någon ung dam sin hand i de samfundsklasser, till hvilka han var hänvisad att söka sin brud.» Utan tvifvel var han lika mycket hänvisad till samma klasser i fråga om umgänge, särskildt vid den tid, då han lefde som handsekreterare i grefve Schimmelmans hus.[1]) Annorlunda blef förhållandet väl sannolikt först då han kom till Norge, där ingen egentlig aristokrati fans.

Det var nog Jarlsbergs grefskap, eller den tillfälliga omständigheten, att han hade sitt arfvegods i Norge, som gjorde Wedel till norrman, och intet annat. Och samma omständighet jämte hans eminenta politiska snille och hans engelska uppfostran gjorde honom också till en ledare för den nationela väckelsen i Norge. Icke den omständigheten, att han var norrman, utan den omständigheten, att han *icke* var norrman, ledde honom till befrielseverket, ty detta medförde att han hvarken delade norrmännens undersåtliga vördnad och kärlek till det oldenburgska konungahuset eller deras hat till Sverige. Personlig äregirighet har väl också gjort sitt till, då hans ställning som landets störste godsegare gaf honom en naturlig ledarerol i händelse af en brytning med Danmark, detta så mycket mera som han egde ett större politiskt mod än någon af sina landsmän.

För länge sedan har Yngvar Nielsen i en mycket detaljerad framställning[2]) uppvisat arten af de underhandlingar, som från svensk sida bedrefvos i Norge under Gustaf III:s tid för att egga norrmännen till affall från Danmark. Däraf framgår otvetydigt, att den stora svenska ifvern till en förening med Norge eller ett införlifvande af Sverige och Norge till en stat å norsk sida möttes med en afgjord köld, ehuru man visserligen, synnerligast i gränstrakterna, var »missnöjd» öfver de ständiga krigen med Sverige eller den ständigt hotande krigsfaran. Att verkligen en och annan man af betydenhet inlät sig i stämplingar med

[1]) Statsråd Vogt, som en tid arbetade i samma verk som Wedel, omtalar i följande ord deras bekantskap: »I den sidste Halvdel af 1802 gjorde jeg for første Gang Bekjendtskab med Grev H. Wedel-Jarlsberg, som da var Privatsecretær hos Schimmelmann og boede i Huset hos denne. Vi nærmede os hinanden dog ikke synderligt. *Han leverede mig til Reenskrifning visse Embedsopsatser af Schimmelmann»*. Vogts Optegnelser sid. 16.

[2]) Gustaf III:s norske politik i (Norsk) Hist. Tidsk. Anden Række, B. I: h. 1 och 2.

svenska utskickade synes snarare hafva berott på ekonomiska beräkningar än allvarliga planer — de voro nämligen köpmän och skogspatroner, som hade affärer i Sverige och kunde hafva fördel af vänskapliga förbindelser med detta land, i synnerhet vid infallande krig. Åtminstone hafva de aldrig gifvit mera än löften att sprida missnöje i Norge och dylika allmänna försäkringar.

Man kan emellertid icke af dessa underhandlingar säkert sluta till, att det icke kunnat finnas ett norskt sjelfständighetsparti, som önskade en skilsmässa från Danmark utan någon politisk förbindelse med Sverige. Tvärtom framgår af dessa underhandlingar, att man i händelse af skilsmässa i allmänhet hällre önskade en sådan ställning än en närmare förening med Sverige, och detta synes äfven framgå af några antydningar från andra håll. Men intet har hittills blifvit bragt i dagen, som i detta afseende ådagalägger annat än fromma och mycket oskadliga önskningar af samma art som den allmänt europeiska frihetsentusiasmen på den tiden, fast vida svagare. Det synes hafva gält om dessa »resonnörer» utan undantag hvad Armfelt säger om Tank, att »han talade om friheten med entusiasm, men skalf, när han skulle föreslå medel att afkasta oket».

I sin ifriga historiska polemik mot prof. Sars påpekar dr Nielsen med rätta det i sanning vidunderliga däri, att denne i sin Historiska Indledning med tystnad förbigått såväl grefve Wedel som i allmänhet 1809 års händelser. »Thi, säger han, da reistes den *sidste* Milepæl paa den Vei, ad hvilken det norske Folk vandrede frem til 1814 og til Eidsvold.» Jag ville i stället skrifva: ty då lades den *första* grundstenen till Norges konstitutionela frihet. Emellertid har dr Nielsen äfven i Wedels biografi gjort samma eftergift för den norska opinionen om en successiv frigörelse från Danmark, som skulle beredt 1814. Detta får sitt uttryck i hans framhållande af det Norske selskabs politiska betydelse vid det nya århundradets dagning och hans åsigt, att norrmännen började finna sig alt mer och mer främmande i Danmark och längtade tillbaka till sitt egentliga fädernesland, för hvars framtid de uppgjorde djärfva planer. Men något bevis härför angifves icke utom hvad angår hemlängtan, som väl må anses för den naturligaste sak utan all politisk innebörd. För öfrigt hindrade icke denna hemlängtan att ännu år 1815 208 norrmän voro anstälda i civil tjänst i Danmark och att de allra

fleste af dem där förblefvo till sin död.[1]) Något bevis för en politisk-nationel väckelse bland norrmännen kan man väl ej gerna finna i det af författaren anförda intyget af Steffens om det norske Selskab: »Det stille önske var nu, forsaavidt jeg dengang lærte det at kjende, ingenlunde en adskillelse fra Danmark, men vel en større selvstændighed. Med landets administration var man utilfreds; især önskede man et eget nationalt universitet».

Då författaren skall anföra exempel på den unga norska slägt, som lefde i Köpenhamn »som en kreds af fremmede, der havde sin hjerterod i et andet, fra Danmark meget forskelligt land,» och hvilken »det var forbeholdt at virkeliggjøre paa sit hemlands grund de fremtidstanker, der foresvævede den unge slægt»; så går det honom icke bättre än prof. Sars, i det att han nämligen bland sina exempel råkar att få fatt i *danska* vittnesbörd. Så är fallet med Diriks och Deinboll (sid. 80), bägge födda och uppfostrade i Köpenhamn, den förre af tysk börd, den senare sannolikt dansk. Ingen af dem såg Norge förr än vid mogen ålder, Diriks 1806 och Deinboll 1802—04 och andra gången 1808.[2]) Denna omständighet, att man vid sina försök att häfda Norges politiskt-nationela väckelse före skilsmässan från Danmark gång på gång råkar ut för det missödet att gripa fatt på danskar i stället för norrmän, är i sig ett godt indicium för, att den politiska väckelsen alls icke var nationel eller var det endast i ringa grad, hvilket ock synes framgå däraf, att danskarne i Norge 1814 voro fullt så goda norska patrioter som norrmännen, ja ännu bättre så till vida, som de alla utan undantag tillhörde självständighetspartiet, under det vi finna norrmännen delade mellan detta parti och de s. k. svensksinnade.

Emellertid har dr Nielsen såväl i denna skrift som i sina föregående så skarpt framhållit betydelsen af 1809 års händelser och så uttryckligen erkänt, huru föga (qvam nihil?) förut blif-

[1]) Drolsum, Norsk Standpunkt, sid. 23 efter en uträkning af J. A. Hjelm, hvars resultater närmare angifvas af L. Daae i dennes intressanta afhandling i Vidar, H. 1, sid. 50 o. f. Detta må väl kallas ett öfverraskande högt tal, om man sammanställer det med N. Wergelands uppgift i Mnemosyne, I, sid. 129 (se Aalls Erindringer, 2:a uppl. sid. 259 not), att de under åren 1792—1809 vid Köpenhamns universitet inskrifna norska studenternas antal aldrig utgjorde mer än en $^1/_4$ af hela studenttalet, samt samme författares uppgift (Danmarks politiske Forhold imod Kongeriget Norge, 2:et Oplag sid. 121), att i medeltal 20—30 norska studenter årligen inskrefvos vid universitetet mot öfver 100 danska. Vid skilsmässan voro omkr. 158 danskar anställda i Norge. Vidar, sid. 64.

[2]) Se Moe, Eidsvolds-Repræsentanter og Storthingsmænd 1814—1845, sid. 51 och 52, och Halvorsen, Forfatterlexikon, sid. 142 och 173.

vit tänkt eller gjordt för Norges politiska frigörelse, att meningsskiljaktigheten oss emellan säkert mera gäller ord än sak. I alla händelser har han själf såväl i detta arbete som i sina akta lemnat bevisen.

Äfven med hänsyn till Sveriges och Norges inbördes tillnärmelse synes författaren något litet hafva gått händelserna i förväg. Det är sant, att *å svensk sida* gjordes under 1808—1809 års krig alt möjligt för att vinna norrmännen och att ingen möda spardes för att öfvertyga dem om, att kriget varo naturligt och borde utbytas mot ett nära förbund. Detta förklaras dels af de gamla föreningsplaner, som på detta håll sedan länge funnos, dels af Sveriges ytterliga nöd, som i svenska patrioters ögon gjorde ett godt förstånd med norrmännen till ett lifsvilkor för vårt rike. Men funno dessa bemödanden något gensvar från norsk sida? Ja från den stunden, då grefve Wedel blef den ledande mannen i Norges regering, d. v. s. från våren 1809, men icke förr. De bevis, som dr Nielsen anför för ett motsatt förhållande, bevisa i själfva verket intet.

Väl må det vara sant, att kriget äfven i Norge var mycket impopulärt i gränsdistrikten, som värst hemsöktes af dess bördor och olyckor; men när var någonsin ett krig populärt för den gränsbefolkning, som har att mottaga fiendtliga trupper ibland sig? Svenska officerare behandlades visserligen med mycken välvilja i Norge, ja »havde tildels fundet en modtagelse, som om de vare familiernes mest kjærkomne gjæster»; men de voro ju också delvis genom slägtskap bundna vid dessa familjer, och för öfrigt kan man säga alldeles detsamma om en del franska officerares behandling i Tyskland under sista fångenskapen, utan att detta kan tolkas som bevis på någon nationel sympati. Den svenska arméns öfverbefälhafvare, general Armfelt, som väl må anses som den mest kompetente domaren i detta afseende, säger härom i ett bref till öfverste Posse af 12 maj 1808: »Aldrig har någon nation varit sin regering mer tillgifven än norrbaggen, aldrig har hat och falskhet emot oss varit säkrare än deras».[1]) Den lilla konflikt mellan Adlersparre och Staffelt, som föreföll längre fram på året och upplöstes i ömsesidiga komplimanger, hvarunder den senare förklarade sig enig med Adlersparre, att kriget icke förhindrade en »reciproque attention» mellan befälhafvarne, synes mig icke häller i minsta mån vittna om, att detta krig föreföll

[1] Schinkel-Boëthius, Bihang II, sid. 58.

befälhafvande norske general eller någon annan norrman onaturligt.[1]) Och hvad angår den svenska regeringens uttalande i dess betänkande af den 7 juli 1809 till ständernas hemliga utskott, i hvilket betänkande försäkras, att norrmännen alt från krigets början ansett fiendtligheterna mellan Sverige och Norge som ett onaturligt tillstånd, så var detta yttrande, till hvilket jag snart återkommer, enkom beräknadt på att reta Danmarks konung mot Kristian August och norrmännen och därigenom förmå honom till öfverilade mått och steg, hvarför man icke kan tillägga detsamma den allra ringaste hemul. Doktor Nielsen framhåller för öfrigt själf (sid. 226), att före våren 1809 icke fans något *parti* i Norge, som önskade en skilsmässa från Danmark, och häri har han utan tvifvel rätt. Utom grefve Wedels personliga vänkrets fans knapt något sådant *parti* före 1814.

Föreningsplanerna hafva under åren 1808—1809 varit inne i fyra olika faser, som jag här betecknar med namnen Armfelt, Adlersparre, Platen, Wetterstedt, utan att därmed vilja påstå, att de, hvar och en och allra minst den sistnämde, skulle varit de första upphofsmännen till de modifikationer af föreningstanken, som jag betecknat med deras namn. Grefve Herman Wedel har arbetat i samma syfte som hvar och en af dem, och hvad de tre sistnämde beträffar, hafva deras förslag blifvit uppgjorda i och under personliga underhandlingar mellan dem eller svenskarnes utskickade å ena sidan och Wedel med eller rättare för Kristian August å den andra.

Det säges, att Armfelt redan på sommaren 1808 skall hafva konspirerat mot Gustaf IV Adolf och underhandlat med norska arméns befälhafvare om en skandinavisk union under Fredrik VI, men någon närmare underrättelse därom eger man icke.[2]) Att Wedel skulle på *den* tiden haft något att beställa med dessa planer[3]) är i alla hänseenden föga sannolikt och strider mot hans egen försäkran, men på våren, i mars eller april månad, 1809, blef han denna plans ifrige förespråkare i den norska regeringskommissionen och hos Kristian August och bidrog därigenom väsentligen till den svenska revolutionens lyckliga utgång.

[1]) Så mycket mindre som de af gammalt voro bekanta eller »vänner». Se Armfelts bref till Adlersparre. Hist. Handl. II, sid. 221.

[2]) Se Wedels Biografi, sid. 204, Sjögren, Adlersparre, sid. 43 och 44 Bergman-Schinkel IV, sid. 283, 290, 376, 389. I Armfelts förtroliga bref till Adlersparre synes ej spår af några föreningsplaner.

[3]) Så uppgifves t. ex. hos Sjögren, a. st. sid. 44.

Man har både från svensk och dansk sida påstått, att Adlersparres uppbrott från Värmland med vestra armén först skulle blifvit företaget efter ett förut träffadt aftal med Kristian August, som skulle lofvat att hålla sig stilla eller låtit förstå, att han intet ville företaga, mot löfte att Adlersparre skulle arbeta för hans val till svensk tronföljare. Doktor Nielsen gifver dessa gissningar ett halft stöd. »De mænd, säger han, som senere hen satte den svenske revolution i gang, have aldrig villet eller kunnet meddele oplysninger derom, da det netop blev en hovedsag for dem bagefter at fremstille sagen, som om der før Marts 1809 ikke havde fundet forbindelser sted mellem dem og det norske hovedkvarter, der kunde have øvet sin virkning paa den norske øverstbefalende generals forhold. Fra norsk side var der endnu stærkere hensyn, som talte for at tie og fjerne alle vidnesbyrd». Och på ett annat ställe: »Naar han (Adlersparre) vovede sit foretagende, i tillid til at den norske hær vilde beholde sine stillinger, da bliver det et saa dristigt skridt, at den ikke med rimelighed kan finde nogen anden forklaring, end at Adlersparre kjendte Christian August saa vel, att han var paa det rene med, hvilken holdning denne vilde indtage. Men hvordan han er kommen dertil, det vil sandsynligvis blive en af de hemmeligheder, som historien aldrig kan opklare».[1])

Ett är att förtiga en sak, som är obehaglig att meddela, ett annat är att afgifva bestämda försäkringar, afsedda att förvilla historiens dom. Det senare gör ingen man af heder, och då man nu har de bestämdaste försäkringar af både Adlersparre, K. H. Ankarsvärd och Kristian August, eller just de personer som måste framför alla andra varit invigde, att intet sådant aftal egt rum och till och med att icke ens några häntydningar om tronföljden blifvit gjorda till Kristian August före Adlersparres marsch och stilleståndets beviljande, så måste man hafva mycket starka indicier, eller rättare mycket goda *bevis*, för att draga deras utsago i tvifvel. Men några sådana eger man icke; tvärtom. Det är åtskilligt, som talar för att ifrågavarande mäns vittnesbörd innehålla bokstaflig sanning, och som doktor Nielsen med sedvanlig samvetsgrannhet och fullständighet anfört det mesta och vigtigaste af allt, som kan upplysa saken, så kan man hos honom sjelf hemta motbevisen.

---

[1]) Wedels biografi, sid. 205 och 209.

Först och främst är det svårt att fatta, hvilka dessa skäl kunnat vara, som förmått Adlersparre och Ankarsvärd att 20—30 år efter Kristian Augusts död söka rädda hans heder genom en osanning, d. v. s. genom att offra sin egen. Man har icke skäl att tilltro någon af dessa män en så öfverdrifven pietet. Hvad Adlersparre särskildt angår, skulle ock hans eget handlingssätt framstått i en mycket förmånligare dager, än det nu gör, om han kunnat åberopa sig på ett förut träffadt aftal om stillestånd med den norske öfverfältherren. Nu fick hela revolutionen alldeles onödigtvis genom Adlersparres nyck eller lojhet ett tycke af hazard, som man kunnat undgå genom att på förhand försäkra sig om stillestånd med norrmännen. En revolutionsman sätter alltid sitt hufvud på spel, men i detta fall var risken *för revolutionsmannen* ovanligt liten på grund af det allmänna missnöjet i landet och vid arméerna. Däremot blef faran *för Sveriges rike* öfverhängande genom att de västra landskapen lemnades öppna för fienden samtidigt med de ryska anfallen i öster. Därigenom gjorde Adlersparre sitt fosterlands öde i hög grad beroende af norrmännens och Kristian Augusts godtycke. Att han själf kände med sig att så var fallet, det framgår otvetydigt af de innerliga känslor af tacksamhet och välvilja mot Norge, som han sedan många gånger uttryckte, t. ex. i brefvet till Platen af 26 oktober 1814 med anledning af föreningen: »Om Norge fått sämre vilkor än vi, hade jag önskat, att hufvudsaken ej ägt rum. Jag har aldrig glömt och kan aldrig glömma hvad denna nation kunnat göra och hvad den gjorde 1809.» Dessa uttryck blifva fullständigt omotiverade, om stilleståndet varit på förhand utlofvadt och berott på ett pactum turpe med den norske öfverfältherren, ja äfven om det haft sin grund i honom gjorda förespeglingar eller löst utkastade förhoppningar om tronföljden i Sverige, till hvilken senare mening d:r Nielsen synes luta; men de blifva fullt förklarliga och berättigade, om stilleståndet varit vid själfva uppbrottet osäkert och berott, såsom det verkligen gjorde, på den norska regeringskommissionens och särskildt grefve Wedels råd till Kristian August samt den senares i följd däraf fattade beslut att icke bidraga till Sveriges undergång. Härför talar också Adlersparres kända hotelse att vända om och slå norrmännen, i händelse de skulle tåga öfver gränsen.

Ett liknande intyg har man också från Kristian August i hans bref till brodren af den 10 mars, i hvilket han säger:

»Aussichten habe ich erhalten; doch dies under uns. Mehr Schnack zu entgehen — daher habe ich es nicht gemeldet. Indess ganz ohne Grund ist es nicht — denn ohne Eigenliebe man achtet und schätzt mich — in einem gewissen Lande, von dem die Rede». Det tyckes af den naiva stolthet och glädje, som fått sitt uttryck i detta bref, som vore de författarens omedelbara intryck efter den första underrättelsen om västra arméens planer, hvilka intryck varit honom för mäktiga att ensam bevara, hvarför han skyndat att utgjuta dem i brodrens sköte. Då man nu vet, att underrättelsen om de svenska tronföljdsplanerna just denna dag blifvit Kristian August på två vägar meddelade, genom Staffeldt och Darre, så synes all inre sannolikhet tala för, att detta var första gången, som ett dylikt förslag till Kristian August framstäldes.

Vid redogörelsen för händelserna den 8—10 mars tager författaren ock både Adlersparres och Ankarsvärds intyg till godo; men han förmenar, att ett hemligt förstånd funnits mellan de respektiva arméernas befälhafvare, som bestämde såväl Adlersparres marsch som Kristian Augusts hastiga tillmöteskommande. Det är emellertid ingen grund till ett dylikt antagande. Adlersparre var dels öfvermodig dels med hänsyn till stämningen i Norge alltid i högsta grad sangvinisk, hvilket tillräckligt förklarar det djärfva steg han tog. Hans och Sveriges lycka gjorde, att just vid denna tid omfattade Kristian August och grefve Wedel en skandinavisk politik och drömde om Sveriges förening med Danmark-Norge under Fredrik VI:s spira, hvilket såsom författaren sjelf anmärker,[1]) tillräckligt förklarar det steg *de* togo. Men så hänsynslöst och oförsigtigt handlade de svenske revolutionsmännen, att de i stället för att nära dessa förhoppningar å norrmännens sida afklippte dem, såsom framgår af Staffeldts andra rapport till Kristian August, i hvilken det heter: »Det synes ikke, som om man ønsker nogen forening med os.» På någon annan förening än den under Fredrik VI kunna dessa ord omöjligt syfta, ty för det första önskade man verkligen högre än alt annat å svensk sida en separat förening med Norge, för det andra afvisade Staffeldt Ankarsvärds antydningar i denna riktning på ett sätt, som tydligt tillkännagaf, att sådana planer voro honom fullständigt främmande, och för det tredje omtalar han i en *senare* rapport svenskarnes önskningar att få Kristian

[1]) A. st. sid. 225 o. f.

August till konung på ett sätt, som gifver vid handen, att detta ämne icke förut varit mellan honom och Kristian August afhandladt: »Ogsaa i Sverige anerkjender man vor kommanderende generals fortjenester og militære kundskaber, og gjør ønsker, om ikke for P. (Peter af Oldenburg). saa dog for C. A. (Kristian August).»

Emellertid måste Kristian Augusts befallning till Staffeldt att afsluta stillestånd med 12 dagars uppsägning hafva afgått till Kongsvinger, redan innan han mottog Staffeldts andra rapport med underrättelse om att svenskarne ej voro böjda för en förening med Danmark-Norge och likaledes innan någon underrättelse kunde hafva nått honom från major Darre, att de svenska revolutionsmännen tillernade honom kronan.[1]) Detta gäller, äfven om man med författaren antager, att Ankarsvärd lemnat Kongsvinger på förmiddagen den 10:e mars. Men nu är detta knappast tänkbart. Då Ankarsvärd inträffade i Kristinehamn under natten till den 11:e, så måste han hafva lemnat Kongsvinger senast natten till den 10:e, ty vägen mellan Kongsvinger och Kristinehamn är $20^3/_8$ svenska mil.[2]) Men då måste han redan på aftonen den 9:e, således kort efter Darres ankomst, hafva öfverenskommit om stilleståndet och begifvit sig på återfärden.

Det är bekant, att denna första föreningsplan, som afsåg en union med Danmark, hastigt gick om intet. Å svensk sida hade den väl aldrig haft några allmännare sympatier, och konung Fredrik VI förstörde snart själf helt och hållet sina utsigter genom ett oklokt och ovänligt uppförande mot Sverige och dess ombud. Å Wedels sida skedde ett omslag kort efter revolutionen, enligt hans egen uppgift i april månad, föranledt dels däraf att han erfor, att Fredrik icke hade några utsigter att blifva erkänd i Sverige, dels däraf att han från Köpenhamn inhemtade, att den danske konungen icke aktade företaga några förändringar i den dansk-norska statsformen och särskildt var ovillig att medgifva Norge någon utvidgad själfstyrelse, hvilket Wedel ansåg nödvändigt för Norges lycka. Sålunda kom han att ansluta sig till Adlersparres förslag om en svensk-norsk union under Kristian Augusts spira, och ehuru han aldrig lyckades draga Kristian August med sig till några förrädiska handlingar, förmådde han

[1]) Det synes mig därför, som om det ingenting betyder, om Staffeldt meddelat Ankarsvärds uttalanden i detta afseende till Darre eller icke; se Nielsen, sid. 215.

[2]) Y. Nielsen beräknar själf kurirskjuts mellan Kristiania och Kongsvinger ($8^3/_4$ svenska mil) till 10—12 timmar på vinterföre.

dock att afvända så godt som alla fiendtliga steg mot Sverige och att i sammanhang därmed leda det svenska tronföljarevalet på prins Kristian.

Kristian Augusts historia under denna tid är i sanning tragisk. Han var tydligen en man med de strängaste begrepp om hederns kraf och en soldats pligter mot sin konung. Då de svenska tronföljdsplanerna först blefvo honom bekanta, har han tydligen invaggat sig själf i den föreställningen, att han kunde låta sakerna hafva sin gång i Sverige, blott han för sin personliga del tillstyrkte svenskarne att arbeta för en sammanslutning med Danmark-Norge genom Fredrik VI:s val. Detta kallar han redan i brefvet till brodern af 10 mars ett offer, som han ville bringa sin konung och den goda saken. Man har icke häller lyckats framdraga något bevis, att han handlat annorlunda. Tvärtom synes det framgå af alla hittills bekanta aktstycken, att han alt intill tronföljarevalet aldrig upphört att för sin del tillstyrka Fredriks val.

Men — han begick härvid en oförsigtighet, om hvilken d:r Nielsen med rätta anmärker, att den i första rummet var ett stort fel mot honom själf, nämligen att han till en början höll sin konung i okunnighet om, att anbud och förespeglingar blifvit honom själf gjorda från svensk sida, och att ändamålet härmed för svenskarne var att skilja Norge från Danmark. Från början besluten att icke låna sig till ett verktyg för dessa planer, åtminstone icke under den tid han som kommenderande general stod i konungens af Danmark tjänst, trodde han sig kunna underlåta att bestämdt motarbeta dem eller på förhand gifva ett afböjande svar. Att han däremot skulle hafva i hemlighet arbetat för sin egen kandidatur i Sverige måste redan af den grunden förnekas, att revolutionsmännen i detta land ända till slutet af april månad sväfvade i ovisshet, om prinsen ville emottaga Sveriges krona. Det säges emellertid, att ett hans ombud till Sverige, en svensk i Norge bosatt man, direktör Bagge, skall hafva begått en oförsigtighet i Göteborg, som gjorde prinsen misstänkt i Köpenhamn och föranledde presidenten Kaas' anställning i Norge för att bevaka Kristian Augusts steg. Äfven om detta är riktigt, kan man dock omöjligen göra Kristian August ansvarig för yttranden, som en svensk man fält till en annan. Det är både möjligt och i sig ganska sannolikt, att Bagge utfört sitt uppdrag att studera sinnesstämningen i Sverige med hänsyn till Fredriks val, men

sedan mottagit meddelanden fran sina landsmän med hänsyn till deras planer på Kristian August och Norge samt själf uttalat sig i samma riktning och lofvat att verka därför. Genom Kaas' anställning i Norge retades prinsen mot Danmark och visade sig nu icke helt och hållet obenägen att lyssna till de svenska förslagen, i synnerhet som han samtidigt fick klart besked från Köpenhamn, att Fredrik VI å ena sidan var obenägen att företaga någon förändring i Danmarks och Norges författning och å andra sidan totalt förspilde sina utsigter i Sverige.

Men det löfte, som Kristian August nu gaf till Armfelts utskickade, baron Platen, omkring den 20 april gick dock icke längre än till en förbindelse att mottaga tronföljden i Sverige *med konungens af Danmark tillstånd och efter fredens afslutande.* Och äfven detta löfte gaf han först efter ihärdiga bearbetningar såväl från Platens som från sina norska rådgifvares sida.

D:r Nielsen menar, att Kristian Augusts berättelse om detta möte med Platen till konung Fredrik är alldeles vilseledande och strider mot Platens berättelse om hvad som passerat; och visserligen har prinsen hvarken berättat för konungen, att anbud blifvit honom gjordt om Sveriges krona, ej häller sitt vilkorliga löfte att mottaga den. Men det synes mig vara för mycket att säga att denna skrifvelse står i strid med Platens berättelse utom hvad angår prinsens försäkran, att Platen ej framkommit med några mindre delikata och förgripliga yttranden, hvilket han visserligen från konung Fredriks synpunkt gjort. Dessa båda berättelser supplera i självfva verket hvarandra. Prinsen berättar om sina försök att omvända Platen till en god skandinav och gynnare af Fredrik VI:s tronföljd, och Platen berättar om sin lycka att omvända prinsen och förmå honom att mottaga Sveriges krona. Bäggedera har också verkligen passerat. Man har ingen grund att betvifla prinsens ord, att Platen verkligen förbundit sig till att i första rummet verka för konungen af Danmark. Detta bestyrkes tvärtom genom Platens skrifvelse från Stockholm till Posse af den 3 maj, där det på tal om Kristian Augusts val heter: »Såsnart man sätter i fråga konungens i Danmark val, är det som bjuda spanskt snus åt en ovand näsa; hvarken vill man veta af hans person eller ett område på andra sidan hafvet, som skulle endast bli ett trätofrö, ej häller vill man aflägga den gamla nationalfördomen; däremot är prinsen af Augustenburg rätt nu på hvars mans tunga». Det är således tyd-

ligt, att Platen verkligen »satt i fråga» konungens af Danmark val och åtminstone gifvit sig sken af att motarbeta den gamla nationalfördomen. Men detta skedde blott för att formelt uppfylla ett löfte till Kristian August, under det dennes löfte till Platen för den senare var hufvudsaken. Byggande på detta löfte, hade Platen redan uppgjort en plan att skilja Norge från Danmark, hvilken var lika fint uttänkt, som den var ignobel, och slutligen icke hade någon annan verkan än att kosta den man ära och lif, hvars upphöjelse den afsåg. — Doktor Nielsen har i sin framställning i detta stycke tangerat sanningen, men dock icke lyckats att finna hela sammanhanget.

Adlersparre hade börjat sin revolution under beräkning att norrmännen skulle hålla sig stilla. Vi veta att han icke tog fel härutinnan, ehuru han alldeles misstog sig om norrmännens motiv. Utgången har emellertid ytterligare styrkt honom i hans förutfattade mening om norrmännens sympatier för Sverige och deras förhoppningar om oberoende gent emot Danmark genom en anslutning till Sverige. Häri gick han så långt, att han trodde norrmännen hågade att själfva taga första steget genom att välja Kristian August till norsk konung och antaga en norsk konstitution. Därefter skulle föreningen fullbordas genom att svenskarne valde samme Kristian August till tronföljare. Som han emellertid ansåg önskligt, att de bägge folken fingo samma eller mycket liknande regeringssätt, sände han de svenska grundlagsförslagen till Kristian Augusts ledning, såsnart de blefvo färdiga. Sålunda affärdades major Forsell den 28 april med det Håkansonska förslaget till Kristiania,[1]) och såsnart konstitutionsutskottét blifvit färdigt med sitt första utkast, lagade Adlersparre, att han fick taga en afskrift däraf, som han omedelbart öfversände till Norge med samme Forsell.[2])

Såvidt man nu vet, fans det i Norge vid denna tid icke mer än en enda man, som hyste liknande planer och således var benägen att gå in på Adlersparres förslag att låta Norge gå i spetsen, genom att omedelbart proklamera rikets oafhängighet under Kristian August. Men denne man, grefve Wedel, hade

[1]) Nielsen uppgifver oriktigt efter Schinkel-Bergman, V, sid. 78, att det var konstitutionsutskottets förslag som Forsell på denna resa medförde. Utskottet började sina arbeten först den 14 maj och fick sitt förslag färdigt den 24. Att Forsell på denna resa medförde det Håkansonska förslaget är för öfrigt klart af Platens bref till Posse af den 4 maj. Schinkel, Bihang II, s. 98.

[2]) Sjögren, Adlersparre sid. 83.

redan fått erfara, att Kristian August icke lät sig öfvertala att sätta sig i spetsen för resningen, och hade därför redan innan Adlersparres förslag kom honom till handa med major Forsell, öfverenskommit om en annan operationsplan med öfverste Platen, som under sin resa från Kristiania till Stockholm mötte Forsell på vägen.

Denna öfverenskommelse kallar Platen i sitt bref till Posse af den 3 maj »*vår* plan» och längre fram i brefvet »*min* plan»; [1]) han kunde lika gärna kalla den Wedels plan, ty det är tydligt af hans egen berättelse, att den blifvit uppgjord mellan honom och Wedel under hans besök i Kristiania omkring 20 april. Denna plan, för hvilken Platen strax efter sin ankomst till Stockholm lyckades vinna flere inflytelserika män, såsom Essen, Rosenstein, Hans Järta, ja äfven Adlersparre, gick ut därpå att framtvinga en brytning mellan Kristian August och Danmark och således förmå den förre att sätta sig i spetsen för norrmännen och ansluta Norge till Sverige. Medlet skulle blifva det svenska tronföljarevalet, som i sig redan var egnadt att väcka den danske konungens missnöje och stärka hans misstankar mot Kristian August, och hvilket också kunde företagas på ett sådant sätt, att konungen ytterligare retades mot sin norske general. Härigenom skulle han, menade Platen, förmås till öfverilade steg mot Kristian August, hvilken å sin sida därigenom måste tvingas ut ur sin passiva ställning och retas till ett initiativ i fråga om Norge.

Platen har själf erkänt för Englands sändebud i Stockholm, att detta var tronföljarevalets mening. Men om så är, så synes det också tydligt, att de offentliga uttalanden af Sveriges regering och hemliga utskott, som stodo i samband med detta val och af prinsen själf betecknades som lögnaktiga och förnärmande, också voro med flit valda för att nära konungens af Danmark misstankar och således å Kristian Augusts sida framkalla ett förräderi, som han ännu icke begått. [2]) Af grefve Wedels bref

[1]) Se Schinkel. Bihang II, sid. 97.

[2]) I regeringens berättelse om förhållandet till utrikes makter heter det bland annat: — — »Västra arméens aftåg till det stora företag, som gaf Eders Maj:t medel att frälsa fäderneslandet, berodde på en försäkran, att rikets västra gräns icke under tiden skulle anfallas. Den ädla furste, som nu styr Norge, ej blott i kraft af ett ämbete, utan äfven understödd af alla invånarnes kärlek, gaf denna försäkran, uppfylde och uppfyller än detta löfte, oaktadt flerfaldiga och däribland ganska nyligen erhållna bestämda befallningar ifrån dess hof att gå anfallsvis till väga. Prins Kristian August har såmedelst gjort Sverige den stör-

efter valet till Platen och Adlersparre framgår ock, att det närmaste resultat han väntade af valet var nya missgrepp af konungen af Danmark, som kunde uppreta sinnesstämningen i Norge och förmå prinsen till ett afgörande steg. Sålunda skrifver han till Platen efter mottagandet af underrättelsen om tronföljarevalet: »Uagtet Tingene for Øieblikket ikke gaae aldeles efter ønske, saa har jeg dog det bedste Haab — thi enten blive Vedkommende i Khn slaget med en Klogskab, som man endnu ikke har seet Prøver paa, eller de vedblive at handle saa planløst og inconseqvent som hidtil. I første tilfælde sluttes Freden imellem de 3 skandinaviske Riger strax — — — — I andet Tilfælde bliver Norge nödsaget til inden faa Uger att tale et kraftigt Sprog. — Det sidste synes mig meest rimeligt. Gjæringen i Gemytterne gaaer godt fremad. Man maae lade Folk tænke lidt i Roe, inden man kan fordre de skulle fatte Ting, som hidtil have været ganske fremmede for dem. Under den langvarige Danske Aag er Nordmændenes Tænkekraft reent faldet i Søvn! Der er brændbar Materie i Overflødighed — men den maae samles i det rette Forhold, inden man deraf kan vente den tilbørlige Virkning. Naar først den Norske Nation har yttret sin Villie, er jeg overbeviist om at Prinds C. ingen videre Vanskeligheder kan gjøre for at antage sig Styrelsen af begge Nationer». Och i samma anda till Adlersparre några dagar senare den 15 aug.: »Enten maae det Danske Hof faae en uvant Klogskab eller Norges alt vaagnende Selvfølelse vil sætte Pr. C. i saadan Stilling at han ej kan andet end antage sig Sveriges og Norges Styrelse under en fornuftig Form».

Emellertid — det vidunderliga inträffade. Den danska regeringen blef verkligen till en tid »slagen med klokhet», och Kristian August lät sig icke öfvertalas i trots af alla påtryckningar från grefve Wedel och svenskarne. På förslag af Kaas lät konungen af Danmark just med anledning af det svenska tronföljarevalet utnämna Kristian August till ståthållare i Norge för att ännu starkare binda honom till Danmark med hederns

sta tjänst, det ännu af utländsk man någonsin emottagit». Utskottet uttalade å sin sida »hoppet att i en mer eller mindre aflägsen framtid se Sveriges och Norges öden i ett nära samband med hvarannan», och vidare: »Med Norge har Sverige haft och äger ännu ett för oss högst nyttigt och nödigt stillestånd, en följd af prinsens af Augustenburg sanna och kloka önskan för Nordens själfständighet och torde hända äfven af hoppet att kunna en dag till detta vigtiga ändamål förena Nordens krafter; men huru länge kan denna prins fortfara i en overksamhet, som blottställer honom för danska hofvets missnöje?»

och tacksamhetens band; men å andra sidan nämde han på samma gång prins Fredrik af Hessen till befälhafvare öfver den norska armén. Men — hvad som var ännu vigtigare — han sökte också dämpa nöden och däraf uppväxande missnöje i Norge genom att upphäfva det stränga handelsförbudet med England och medgifva eller tolerera handeln med licencer, hvilka satte norska köpmän i stånd att fritt förse sig med alla förnödenheter utan att behöfva frukta för engelska kryssare. Till hvilken hög grad missnöjet i Norge var af ekonomisk art, framgår bäst af den allmänna belåtenhet, som plötsligen återvände med välståndet.[1]) Då den danska regeringen samtidigt slog ned tonen gent emot Sverige, och utsigter öppnades till fred på detta håll, inträdde föreningsplanerna i sitt sista skede.

I sitt ofvan citerade bref till Platen säger Wedel med anledning af det där framkastade alternativet om en snar fred: »alle Partier entrere i vor Plan — og gjøre fælles sag med os til Opnaaelse af Nordens indvortes og udvortes Frihed og Selvstændighed — under Pr. Christians Veileding, som lidt efter lidt knytter Baandet imellem Nationerne tættere». I händelse af fred måste således alla föreningsplaner uppskjutas till framtiden. Kristian August blef fortfarande i föreningsvännernas förhoppningar den store verkmästaren, men hoppet blef alt svagare och sättet mera obestämdt.

Å svensk sida började de mera klarseende alt tydligare förstå att intet kunde uträttas med Kristian August, förrän freden blifvit sluten med Danmark eller Kristian August möjligen dessförinnan nedlagt sitt befäl och således blifvit löst från sin trohetsed till Fredrik VI. Dessa senare planer måste man snart öfvergifva, då prinsen nekade att lemna Norge, ehuru han i slutet af augusti utropades till kronprins i Stockholm. Men vid hoppet om att någonting skulle ske efter freden hakade man sig fast i det längsta. Så skrifver Wetterstedt till Adlersparre den 22 aug.: Grefve W(edel) bär hela stämpeln af en manlig och kraftfull karaktär; men icke dess mindre tror jag alltid, att för att få prinsen, måste vi först göra fred; att så länge ej fred är gjord, och således han kvar i Norge, intet utbrott sker». Det länge väntade »utbrottet» i Norge, som enligt Adlersparres ursprungliga plan skulle *föregå* det svenska tronföljarevalet skulle således nu gå för sig, sedan norrmännen blifvit lemnade åt sig

[1]) Aalls Erindringer, 2 Udg. sid. 212 och 217.

själfva. Detta var uppenbarligen det sista nödankaret. Adlersparre lofvade som vanligt ännu den 17 aug. en ovilkorlig framgång och gaf Karl XIII »den säkra underrättelsen, att om också ej fred blir, försättes prinsen i absolut nödvändighet att komma, och — tillägger han — jag kan i underdånighet försäkra, att han då har Norge med sig». Det var den eldige och sangviniske Wedels framtidsplaner, som framför alt gjorde Adlersparre så kategorisk i sina löften, med hvilka han länge nog duperade Sveriges regering. Men snart nödgades äfven han att uppskjuta sina förhoppningar och instämma i Wetterstedts yrkande på fred för att sedan få ett utbrott i Norge. »Snar fred med Danmark, skrifver han till Engeström den 1 okt., prinsens hitkomst i ögonblicket därpå och så en våldsam brytning i Norge — där är hufvudsaken, efter min öfvertygelse, och den *kan* och *skall* ske».

D:r Nielsens biografi har ännu ej hunnit längre än till denna tid. Af Aall känner man emellertid, att prins Kristian August under allra sista tiden af sin vistelse i Norge började — väl ej att bearbeta sinnesstämningen, ty därtill var han för mycket försigtig — men att höra sig för med en och annan om utsigterna för en förändring i Norges öde.[1]) De svar, han erhöll, voro icke uppmuntrande, och han inskränkte sig i sitt gensvar till en dunkel antydning, att han »i sin nya ställning skulle möjligen kunna ännu mera bidraga till att skydda fäderneslandet från förtryck (Underkuelse)». Men under denna tid uppgjordes planen till »Selskabet for Norges Vel», hvars egentliga uppgift väl från början var att väcka och underhålla den norska självständighetskänslan och dymedelst förbereda en ny oafhängighetsperiod. Sällskapets mecenater voro företrädesvis vännerna af en förening med Sverige.

Det har blifvit sagdt, att Kristian August dött af förgift i Sverige. Det synes mig som om det låge en viss sanning i dessa berättelser, men icke i bokstaflig mening. Tidigt misstänkt af danska regeringen för hemligt förstånd med svenskarne eller i bästa fall för att låta sig föras bakom ljuset af dem, gaf han konungen ett verkligt skäl till missnöje genom sin olydnad mot dennes befallning att infalla i Sverige. Denna olydnad förskref sig emellertid, såsom det tyckes mig framgå af Wedels bref till Platen och Adlersparre, mera från honom och den norska regeringskom-

---

[1]) a. st. sid. 207 o. f. Af Aalls svar framgår otvetydigt, att frågan bland annat gält förening med Sverige.

missionen än från Kristian August själf. Då denne fick ständigt i kommissionen höra talas om företagets vådor icke blott för Sverige, utan ock för Norge, då man förestälde honom att ett anfall mot Sverige vore liktydigt med ett politiskt självmord, och tillika frambar Norges eget utblottade läge såsom i sig ett alldeles tillräckligt skäl inför konungen till olydnad mot hans bud, så var det visserligen föga underligt, att han drog sig för att anfalla och fördärfva ett rike, som kanske snart nog skulle blifva hans. Han mottog icke häller ovilkorlig befallning att anfalla före juni månad 1809. Dittills hette det, att prinsen skulle söka en förening med ryssarne, och hans anfall blef därför i viss mån beroende af inhämtad underrättelse om deras framträngande till det sydligare Sverige.[1]) Ett sådant framträngande inberättades verkligen kort därpå till prinsen med anledning af ryssarnes seger vid Hörnefors den 5 juli. Han mottog då å ena sidan en kategorisk befallning att anfalla, såvida det icke vore »fysiskt omöjligt» (19 juli), och erhöll å andra sidan underrättelse, att han af Sveriges konung och riksdagens hemliga utskott var föreslagen till tronföljare i detta rike. Men redan i juni hade en af den norska regeringens ledamöter, Wedel, satt sin ära i pant för att ryssarne ej skulle erhålla någon hjälp från Norge och uppfordrat svenskarne att »använda hvar man mot barbarerna». Själf hade ock Kristian August i ett af sina varma ögonblick, då han hårdt ansattes af Wedel, inför denne förklarat, att han under inga omständigheter skulle hjälpa ryssarna. Af svenskarne uppfordrad att rycka öfver gränsen som deras bundsförvandt, af sin konung anbefald att inbryta som deras fiende och ryssarnes bundsförvandt, af norrmännen uppmuntrad till fortsatt overksamhet, bestämde han sig för det sistnämda. Som en förrädare handlade han hvarken då eller senare och ännu mindre förut; men som sådan blef han nu afsigtligt framställd af svenskarne i offentliga dokument och naturligtvis därför ock så ansedd af danskarne och sin konung. Ytterligt ömtålig om sitt anseende som en man af ära, såg han sig med stigande harm utsatt för misstankar och oför-

---

[1]) Enligt prinsens egen berättelse till brodren, skulle han första gången den 19 juli hafva mottagit denna kategoriska befallning (se Aalls Erindringer, Bilag sid. 667). Enligt d:r Nielsen (a. st. sid. 292 och 293) har konungen alt från 28 maj förnyade gånger befalt prinsen att gå öfver gränsen och besätta de svenska landskapen till Klarelfven och Glommen. Den 8 juni begärde han »blind lydnad». Kristian August ansåg, att ryssarne först måste framrycka till Hernösand, förrän en samverkan mellan honom och dem kunde blifva möjlig.

rätter af den danska regeringen och dess polisombud i Norge, presidenten Kaas. Hade han i sin natur haft det allra minsta af en revolutionsmakare, skulle den svenska regeringens beräkningar icke slagit fel; men i stället för att retas till uppror af nesliga beskyllningar för förräderi och släcka sin harm i dåd, gömde han sorgen som en gnagande mask i sitt inre, där den tärde på hans lifskrafter och inom kort förspilde hans lif. Han kallar själf dessa månader, juli och augusti 1809, den »pinsammaste perioden i sin lefnad, som förstörde hans helsa och skulle, då hans krafter synbart aftogo, inom få veckor hafva orsakat hans död, om man icke omsider hade trott den genom sina egna ögons vittnesbörd öfvertygade prinsen af Hessen». Så fast öfvertygad att han gått den rätta medelvägen i den kollision mellan motsatta pligter, hvilka han hade att lyda såsom å ena sidan ett verktyg för Skandinaviens enhet och dess räddning undan österns barbari och å andra sidan den danske konungens befälhafvande general, att han efteråt kunde »vid den eviga sanningen» bedyra, att om han ännu hade valet, skulle han icke kunna handla annorlunda, måste han dock känna dessa misstankar och beskyllningar så mycket bittrare, som han väl visste, att om man bedömde honom uteslutande efter hans ställning som dansk general, så kunde hans handlingssätt under sommaren 1809 icke gärna försvaras. Ehuru han har all möda ospard för att i sin apologi ur militära grunder förklara, hvarför intet anfall på Sverige bort å hans sida göras, gifver han dock i själfva inledningen till dessa grunder den sanna förklaringen i följande ord: »Jag har aldrig kunnat annat än anse det skadligt och en förberedelse till Sveriges och Norges undergång, om ryssarne gjorde eröfringar på denna sidan Bottniska viken». Fredrik VI hade rätt att fordra »blind lydnad» af sin general, men han hade orätt i sina af Kaas ingifna misstankar, att Kristian August handlade efter öfverenskommelse med svenskarne [1]) och hade förbundit sig gent emot

[1]) Af ett bref från Adlersparre af den 28 maj har man velat sluta till en sådan förbindelse mot svenskarne redan då (*Nielsen* a. st. sid. 279). Det heter där: »Prinsen af Augustenborg, den ädlaste prins på jordklotet, skickade nyss och kungjorde, att han nu har bestämda order att anfalla oss, men att han enligt gammal öfverenskommelse med mig ej gör det, förr än vi afslutat våra inre angelägenheter». Jag tror, att om man tager i betraktande Adlersparres sed att på grund af sitt sangviniska lynne alltid förgylla utsigterna i Norge och vidare hans oaflåtligen skrytsamma sätt att uttrycka sig, så bör man icke häraf sluta mera än att Bagge å prinsens vägnar tillkännagifvit, att denna fått order att anfalla, hvadan han uppfordrade svenskarne att påskynda freden och tronföljarevalet (Fredrik VI:s), men i alla fall lofvade att hålla stilleståndet och den öfverenskomna 12 dagars

dem. Då det var den svenska regeringens berättelse och det Hemliga utskottets memorial, som mer än något annat närde hans misstankar och lät honom i prinsen se en medtäflare, som hade bedragit honom och missbrukat sitt krigsbefäl som ett medel till egen upphöjelse, och då prinsens sjukdom och senare olyckor kunna betraktas som en följd af de oförrätter, som i anledning häraf drabbade honom, så kan man ega någon grund att i dessa aktstycken se den giftdryck, som räcktes honom från Sverige.

Ingen skall följa d:r Nielsens intressanta undersökning, utan att till fullo erkänna, att prins Kristian var ett verktyg i en starkare mans hand, då han stod stilla med armén i Norge och blef sin konung olydig; men att grefve Wedel också fick känna, huru osäkert det är att nyttja till redskap män af Kristian Augusts natur. Var Kristian August till sitt skaplynne en lojal och hederlig soldat[1]), så var Wedel i likhet med Adlersparre en född upprorsmakare. Han var i hög grad äregirig, hänsynslös och djärf samt hade ett ovanligt ljust hufvud. Han hade med andra norrmän fått känna de bittra frukterna af den danska regeringens politik, han såg med snillets skarpblick hvad Norge kunde blifva, om det fick utveckla sig fritt i ett nära förbund med sin östra granne, och tvekade icke länge om medlen. Först trodde han, att det skulle lyckas honom att åstadkomma en resning i Norge, så att frihetsverket skulle framgå som en akt af norrmännens egen fria vilja utan främmande påtryckning. Detta önskade han säkerligen också af den grunden, att det enligt hans och alla andra norrmäns ursprungliga uppfattning endast under denna förutsättning kunde blifva norrmännen medgifvet att på egen hand ordna sina inre angelägenheter. Häraf hans varningar till sina svenska vänner att intet fiendtligt företaga mot Norge. »En Ting ligger mig meget paa Hjertet at bede Dig om», skrifver han till Platen i juli, — »og det er: at ifald Vedkommendes hidtil udviste Dumhed og Selvklogskab skulde fremskynde det Øijeblik da det Norske Folks Stemme lader sig høre — I da ville lade os selv afgjøre vore Sager uden paa nogen Maade at ville blande Eder aabenbart deri, allermindst nogensinde tænke paa at benytte Øijeblikket til med Vaaben at tvinge Norge. Et

varsel. Till en jämförelse må man beakta Wedels bref af den 15 aug. till Adlersparre och denna senares däraf föranledda kategoriska löfte till Karl XIII om Norges rike den 17 samma månad. Nielsen a. st. 318 och 319.

[1]) Med rätta säger Armfelt i ett bref af 2 okt. 1810 om Kristian August: »Denna furste, ehuru ej ett snille, var verkeligen hederlig karl».

saadant skridt vilde vist for mange Decennier gjøre det store Øiemeds Opnaaelse umueligt — vilde bevirke baade Sverriges og Norges Underkuelse ved Russerne. — Naar vi havde gjensidig svækket og ødelagt hinanden blev vi et let opslugt Rov for det store Hydra». — I liknande och delvis samma ord afråder han i bref till Adlersparre af 21 aug. hvarje direkt svensk inblandning i Norges inre angelägenheter. Ännu två år efter hyste han samma mening, såsom man kan se af Axel Mörners berättelse till Karl Johan om hans möte med Wedel i Göteborg den 26 mars 1811.[1]) »Jeg siger Dem ogsaa», yttrade han vid detta tillfälle till Mörner, »at om Sverige nogensinde skulde med Vaaben i Haand imod os ville bringe Foreningen i Stand, — aldrig skal den da blive af». Följande år 1812 skall han enligt en uppgift af Karl Johan till Thornton haft för afsigt att i spetsen för en deputation begifva sig till England för att begära detta rikes garanti för Norges självständighet. Karl Johan angifver, att den engelska regeringen skulle bäst tillmötesgå deputationens önskningar och främja dess syften, om densamma då erhölle det rådet att ingå en förening med Sverige.[2]) Den garanti, som Wedel sökte för Norges frihet, erhöll han snart nog (våren 1813) genom upprepade försäkringar från svenska ombud i Norge, hvilka invigde honom i Sveriges förbindelser med de allierade makterna och tillika å Karl Johans vägnar med honom afhandlade grunddragen af Norges blifvande författning på basis af fullständig oafhängighet i alla inre ärenden. Då han nu blifvit öfvertygad om den svenska regeringens redliga afsigter och fått fullkomligt klart för sig, att norrmännen icke utan en kraftig stöt utifrån kunde sättas i rörelse för att vinna oafhängighet gent emot Danmark, tillrådde han i mars månad 1813 ett infall i Norge af 30—40000 svenskar, som skulle företaga ett anfall mot Kristiania, under det han själf väckte en bonderesning i sitt grefskap och i Buskeruds amt, där han varit amtman och kände folket.[3])

Denna plan kunde icke då utföras på grund af Karl Johans förbindelse till stormakterna att först deltaga i kriget mot Napoleon på kontinenten. Vid samma tid som han gick öfver till Tyskland med den svenska armén, för att där framtvinga Norges

[1]) Aalls Erindringer, sid. 701.
[2]) Se Scævola, Utländska diplomaters Minnen, II, s. 288.
[3]) *Nielsen*, Grev Wedel i 1813, Nordisk tidskrift 1883, sid. 512 o. f.

afträdande af Danmark och bereda möjlighet för en framtida anslutning till Sverige, ilade prins Kristian Fredrik i en fiskarbåt öfver Nordsjön för att söka rädda Norge åt Danmarks konung eller åtminstone åt den oldenburgska dynastien.

* * *

Det var hög tid, att den danske konungen skaffade sig ett vaket och intresseradt ombud i Norge, som kunde underblåsa den gamla oviljan mot Sverige och hålla den undersåtliga entusiasmen för oldenburgarne vid lif, ty grefve Wedel synes redan hafva blifvit ense med Karl Johan om föreningsvilkorens hufvudpunkter, och Fredrik af Hessen var ingen påpasslig väktare af de danska intressena i Norge. Hade han fortfarande qvarstått som Norges styresman vid tidpunkten för freden i Kiel, skulle ledningen efter all sannolikhet gått öfver i grefve Wedels händer, och föreningen kommit till stånd i största lugn och inbördes endrägt på väsentligen samma grunder som nu, men visserligen med ganska skiljaktiga bestämmelser om Norges inre författning.

Det har länge varit och är alt jämt en omtvistad sak, huru långt Kristian Fredriks inflytande på Norges öde sträckt sig. Å svensk sida har man i allmänhet i honom endast sett ett temporärt hinder för föreningen med föga inflytande på Norges inre affärer, utom hvad angår författningens otillbörliga demokratisering, som utan tvifvel undgåtts, om konstitutionen blifvit från början öfverenskommen med en svensk konung eller uppgjord under hufvudsaklig ledning af grefve Wedel och hans parti. Å norsk sida har man däremot alltid tillagt prins Kristian ett afgörande inflytande på det norska frihetsverket, och detta har framhållits af män ur alla partier. Till och med professor Sars, som i prinsen endast ser ett redskap för norska frihetsvänners planer, kallar honom dock ett »uundværligt Redskab». Och så länge man äflas att i strid med klara historiska aktstycken, som nu sprida ett alt fullständigare ljus öfver denna sak, betrakta den norska friheten såsom vunnen i trots af Sverige och häfdad i öppen strid mot detta land, så skall han visserligen altjämt framstå som ett oumbärligt redskap. Men när man en gång hunnit att rätt sammanställa och besinna handlingarna i denna sak, skall det förmodligen alt klarare framstå, att Kristian

Fredriks egentliga förtjänst om Norges frihet var den, att han drog sig tillbaka i rätta ögonblicket, medan det ännu var tid att uppnå hedrande och för Norges frihet betryggande vilkor. Eller med andra ord: hans förtjänst om den norska friheten ligger just i den handling, för hvilken han mest föraktas, och denna förtjänst är så mycket större som han resignerade under klar insigt om, att skadan var hans och fördelen Norges rikes, och vidare att denna ädelmodiga resignation alls icke skulle uppskattas eller rätt förstås af den stora mängden bland dem, för hvilkas skull den gjordes.[1])

Jag kan icke från d:r Nielsens arbeten erinra mig någon egentlig uppskattning af Kristian Fredriks betydelse för Norge; men i sina Bidrag har han gifvit en klar öfversigt af hans yttre politik och bevisat, i hvilken grad hela hans uppträdande i Norge var beräknadt på Englands understöd eller åtminstone dess vänliga mäkling. I sammanhang härmed lemnas ock en framställning af stormakternas kommissariers uppträdande i Norge. D:r Nielsen tillägger dem ett ganska väsentligt inflytande till Norges fördel, och om de haft något egentligt inflytande, var det tvifvelsutan mer till Norges fördel än till dess skada.

Vill man göra en sannolikhetsberäkning öfver Kristian Fredriks inverkan på det norska frihetsverkets ändtliga resultat, måste man icke blott känna hans offentliga gärning och hemliga underhandlingar utan ock de svenska planernas innebörd med hänsyn till Norges ställning till Sverige och dess inre författning jämte grefve Wedels och de få norska själfständighetsmännens åsigter i detta afseende samt slutligen de allierade makternas ställning till föreningsfrågan och gången af de underhandlingar, som fördes genom deras kommissarier på sommaren 1814 före krigets utbrott. Det är nämligen klart, att om de svenska statsmännen och de norska föreningsvänner, som genom sin ställning och sin erfarenhet måste betraktas som nationens naturliga höfdingar, så länge ingen arfsberättigad prins fans i landet, i alt väsentligt voro öfver ens med hänsyn till Norges och Sveriges inbördes förhållande och Norges inre författning, redan innan

[1]) Jag måste återtaga ett förhastadt uttryck i förra afdelningen af denna uppsats, att »Kristian Fredrik var fullt så mycket, ja *än mera* ett verktyg, då han drog sig tillbaka, än då han satte sig i spetsen för nationen». Ehuru statsrådet tillstyrkt konventionen i Moss, har det dock i sammanträdet den 13 aug. »på det kraftigaste hemstält, om icke armén kunde gå offensivt till väga». Hans norske rådgifvare ville således våga ett slag.

Kristian Fredrik uppträdde som Norges frihetshjälte, om vidare Sverige genom offentliga förklaringar till de allierade makterna bundit sina händer i bägge fallen, och om slutligen dessa öfverenskomna och utlofvade vilkor i alt väsentligt öfverensstämma med de sedan aftalade, så kan man icke tillerkänna prinsen något synnerligt inflytande med hänsyn till föreningsfrågan och med afseende på Norges inre författning endast till frihetens form eller detaljer, men ingalunda i den meningen, att själfva friheten skulle varit i någon mån beroende af honom annat än negativt.

Utom i d:r Nielsens arbeten har man fått en god hjälp till en riktig uppfattning af Kristian Fredrik i hans både på svenska och danska utgifna dagbok.[1]) Tack vare dessa arbeten kan man väl säga, att få historiska personer ligga så i dagen som prins Kristian under det norska frihetsåret 1814.

Redan kort efter sin ankomst till Norge på sommaren 1813 träffade prinsen i Tönsberg samman med Herman Wedel. Denne har själf till olika personer gifvit en berättelse om detta möte, hvaraf man kan se, att prinsen här af grefven fick sig dennes »politiska trosbekännelse» meddelad, så till vida som Wedel öppet erkände, att han ansåg en förening mellan Sverige och Norge vara till detta senare rikes nytta. Men han kunde naturligtvis icke erkänna, att han allaredan inlåtit sig i förbindelse med Karl Johan och svenskarne för att genomdrifva sitt program. Tvärtom erbjöd han sig att bistå prinsen af all makt, om denne ville göra sig oafhängig i Norge. »Antingen måste prinsen fördrifva kronprinsen af Sverige från Norden eller låta sig af honom därifrån fördrifvas». Prinsen svarade emellertid, såsom var att vänta, att han icke kunde inlåta sig därpå, då han icke ville handla emot de pligter, han egde mot sin konung.[2]) Det var ock tämligen självklart, att om man icke ens kunnat förmå Kristian August att blifva ett verksamt redskap för en dylik svensk-norsk politik, så måste det ännu mindre lyckas med arfvingen till Danmarks rike. Anbudet var ock utan tvifvel endast gjordt pro forma. Wedel hade tagit sitt parti, och hans uppgift kunde nu endast blifva att hålla sig så obemärkt och

---

[1]) Den svenska uppl. utgifven af A. Ahnfelt i Europas hof B. II; den danska af densamme genom C. Brøndsted Kjöb. 1883. Från den senare har jag tagit mina citat.

[2]) Se Vogts Optegnelser, sid. 36, och Aalls Erindringer sid. 308, hvilken senare källa ensam följes af Nielsen i hans ofvannämda uppsats i Nordisk Tidskrift 1883 sid. 525.

utanför händelserna som möjligt, tills striden mellan koalitionen och Napoleon blifvit afgjord och därmed skilsmässan mellan Danmark och Norge beseglad.

Just att förekomma denna skilsmässa och rädda Norge åt den oldenburgska dynastien var däremot Kristian Fredriks uppgift. Detta har han själf i otvetydiga ord erkänt, t. ex. i dagboksanteckningen af 1 april, där han säger sig hafva tillskrifvit konungen af Danmark — med anledning af dennes råd att resignera — att han skulle mottaga Norges krona vid själfva afgrundens rand, *om icke för annat, så för att bevara arfsrätt för sin son.*[1]) Han trodde nämligen, att Karl Johan skulle falla med Napoleon och att, om han nu bevakade sin ätts rättigheter, sonen skulle i framtiden intaga Norges tron, äfven om landet blefve eröfradt. Emellertid är det klart, att han också haft andra motiv. Hans likasom de fleste norrmäns omedelbara uppfattning af freden i Kiel var den, att densamma innebar den gröfsta våldsgärning mot Norges folk, liksom mot honom personligen, och tanken på motstånd måste då ligga nära hoppet, »att Gud ville hjälpa en så rättfärdig sak».[2]) Tidigt lefde sig prinsen in i den föreställningen, att det här gälde att ställa sig i spetsen för ett troget och frihetsälskande folk emot dess förtryckare. En sådan uppfattning stämde väl öfverens med hans egen fördel, den stämde ock med flertalets bland norrmännen nationela ovilja mot Sverige, som med ett i dylika fall vanligt analogislut genast postulerade, att intet godt kunde komma från Nazaret. Som nu grefve Wedel vid denna tid olyckligtvis var borta i Danmark för uppköp af säd, och han var den enda af de norska föreningsvännerna, som hade mod att öppet bekänna kort och verka för sin öfvertygelse, och kanske också den enda, som kunde meddela fullt tillförlitliga uppgifter om den svenska regeringens afsigter med hänsyn till föreningen och Norges inre förhållanden, samt denna regering själf — på grund af Karl Johans och Wetterstedts frånvaro i Tyskland och Engeströms däraf föranledda olyckliga inflytande — icke fann sig föranlåten att taga bladet från munnen och gifva ett klart besked, så fick undertryckelse-teorien tid att breda ut sig och att så växa fast i norska folkets föreställningar, att den

[1]) Se Kristian Fredriks Dagbog, sid. 73. I själfva brefvet, som finnes intaget hos SØRENSEN, Kampen om Norge, D. II, sid. 209, heter det än starkare: »Overdrages mig Norges Throne, da antager jeg den, om det saa var ved Randen af Afgrunden, *blot for at skaffe min Søn Arveret til dette Rige*».

[2]) Dagboksanteckning för 24 jan., a. st. sid. 9.

sitter där ännu i dag och förkunnas från den akademiska katedern. När Wedel kom hem från sin danska resa, var det för sent att hejda strömmen; han måste åter draga sig tillbaka och bida sin tid.

Emellertid var det långt ifrån Kristian Fredriks mening att bränna sina skepp och knappast var det norrmännens mening häller. Men det gälde att vinna tid, tills utsigter kunde öppna sig till en söndring mellan de allierade makterna, och i alla händelser kunde man på sistone hålla sig vägen öppen till en öfverenskommelse med Sverige, hvarvid man endast kunde vinna på, att Norge på förhand antagit en fri författning och konstituerat sig till en självständig stat. Denna tankegång framträdde tydligt redan den 9 april i prins Kristians samtal med grefve Essens utskickade ombud till Norge, lagman Flack, där det heter: »Om Europas makter och i synnerhet England efter den allmänna freden taga parti emot Norge, vill jag gifva folket en framställning af rikets verkliga ställning, och folket kan då välja, om det vill förlika sig med Sverige eller försvara sig».[1])

Samma tanke uttalar prinsen också i det ofvan citerade brefvet till konungen af Danmark, där det förutsättes, att en öfverenskommelse med Sverige till sist kunde blifva nödvändig. »I så fall skulle dock författningen blifva häfdad och vilkoren bestämmas under Englands mäkling. — — Är en förening under Englands mäkling oundgängligen nödvändig, och kan jag ej längre verka här, då vänder jag tillbaka till mitt älskade Danmark».[2])

Det är i hög grad märkeligt, att denna idé att använda prins Kristians närvaro i Norge till att skaffa detta rike gynsamma föreningsvilkor som en självständig stat i förbund med Sverige synes icke först hafva uppstigit hos prinsen själf och icke häller hos norrmännen hemma i Norge, utan hos konung Fredrik VI af Danmark eller väl sannolikare ursprungligen hos hans norska omgifning, som meddelat konungen sin uppfattning af situationen. I det bref från Fredrik, som prinsen besvarar i ofvan citerade utdrag och som är äldre än något annat liknande yttrande, heter det nämligen: »Søg at opretholde Norges Selvstændighed, skaf Norge ved Sverrigs Konge saadanne Vilkaar, at

---

[1]) Dagboken, sid. 79.

[2]) Sørensen a. st. II, sid. 209, jmf. prinsens dagbok sid. 73, af hvilken framgår att sista punkten om återvändandet till Danmark tillades på den danske kurirens, löjtnant Falsens, särskilda begäran.

det bliver en føderativ Stat under den svenske Konge, søg derved at skaffe Norge alle de Fordele i Handel og Søfart, som tænkes kan, skaf det, at dets Skatter ei blive forhøiede, at Armeen bliver, som den er, at den ei bruges uden til Landets Forsvar, at Embedsmendene tages af Landets egne Indfødte, at Universitetet beholder sin Existens, Alt, hvad Du kan vinde for Folket og Norges Land». [1])

Jämföres detta med det bref från Colbiørnsen, som jag i förra afdelningen af denna uppsats [2]) i utdrag intagit, så befinnes tankegången, ja delvis själfva ordalagen vara alldeles desamma. Ehuru Colbiørnsens bref är två månader yngre, torde det knapt vara ett vågadt antagande, att det är hans tankar, som fått sitt uttryck äfven i konungens bref. Och det är i själfva verket ganska naturligt, att denna idé först skulle uppstå hos Norges vänner i Danmark, ty för det första var man där långt bättre invigd i den europeiska politiken och kunde från början förutse, att Norge icke skulle kunna undgå en förbindelse med Sverige under dess konung, och för det andra var man från början därstädes om möjligt ännu mera okunnig än i Norge om den svenska regeringens afsigter med hänsyn till Norges blifvande ställning i unionen.

Ehuru dynastiska beräkningar således från början synas hafva varit de för prinsen bestämmande motiven, så upptog han dock framdeles detta utifrån honom meddelade program och det alt klarare, ju mera han blef invigd i den europeiska politiken genom sina egna beskickningar till England och genom de utländska kommissariernas uppträdande i Norge. Redan vid sitt möte den 6 juni med Englands första utskickade, Morier, förklarade sig prinsen eller, som han då kallades, konungen villig till en öfverenskommelse med Sverige, blott att man icke fordrade, att den författning skulle uppgifvas, som representationen utarbetat. [3]) Inför stormakternas kommissarier vidhöll han under sina konferenser med dem i början af juli månad samma ståndpunkt, och att han menade allvar med sitt erbjudande att hänskjuta hela saken till stortinget, det bevisas af de förslag till en förlikning med Sverige, som han något längre fram i månaden lemnade till kommissarierna, och det förslag till en reviderad författning, som han i sammanhang därmed lät i statsrådet utarbeta.

---

1) A. st. II, sid. 203.
2) Hist. Tidskr. 1886 sid. 175.
3) Se Christian Fredriks Dagbog sid. 133 o. f.

I den första af de noter, som Kristian Fredrik den 13 juli öfverlemnade till kommissarierna och som utgjorde ett svar på deras gemensamma not af den 7:e i samma månad, innehållande en uppfordran att nedlägga kronan i stortingets händer och låta besätta fästningarna Fredrikstad, Fredriksten och Kongsvinger med svenska trupper, erbjuder han sig att öfverlemna unionsfrågan till stortingets afgörande och att låta utrymma Fredrikstad och Fredriksten och landet intill Glommen. I en bifogad skrifvelse af samma dag medgaf han, att ifrågavarande fästningar finge besättas af de allierade makternas trupper.[1]) I en tredje not begäres stormakternas garanti för stilleståndsvilkoren. Självfva förslaget till stillestånd upptager ock dessa i noterna nämda vilkor, och det framgår af Kristian Fredriks olika utkast till stilleståndsartiklar, att han förnyade gånger varit inne på den tanken att låta på vissa vilkor besätta fästningarna med *svenska* trupper. Men härvid reste sig Eidsvoldslagen som ett oöfverstigligt hinder: de allierades trupper kunde möjligen af en välvillig tolkning uppfattas som hjälptrupper mot fiendtligt öfverfall under stilleståndet, men omöjligen så de svenska.

Som grund för den blifvande föreningen föreslog prinsen slutligen för kommissarierna, att konungen af Sverige skulle på förhand antaga konstitutionen af den 17 maj med de modifikationer, som föreningen gjorde nödvändiga och som blifvit föreslagna i ett bifogadt exemplar af grundlagen, »eller ock med de förändringar, som stortinget komme att begära och som Hans svenska majestät ville medgifva[2]), alt under de fyra allierade makternas garanti».

Det har sitt stora intresse att se, huru Kristian Fredrik och hans norska statsråd före kriget tänkte sig föreningen mellan Sverige och Norge. Detta inhemtas dels af ofvannämda grund-

[1]) Af Kristian Fredriks Dagbog sid. 168 framgår, att statsrådet intet haft att invända häremot, då det därstädes af Kristian Fredrik föreslogs, men att Collett och Hegermann efteråt »gjorde föreställningar», sedan prinsen redan muntligen gjort kommissarierna detta anbud. Statsråden, som i sak varit ense med sin konung, hafva således efter all sannolikhet efteråt kommit att närmare tänka på Eidsvoldslagens §§ 25 och 32: — — »ingen fremmede krigsfolk, undtagen Hjælpetropper mod fiendtligt Overfald, maa inddrages i Riget uden Storthingets Samtykke» och »finder noget Medlem af Statsraadet at Kongens Beslutning er stridende mod Statsformen — —, er det Pligt at gjøre kraftige Forestillinger derimod — —».

[2]) I Berlinexemplaret af dessa »bases d'union» har Martens vid denna punkt anmärkt, att den blifvit utesluten, »emedan den svårligen skulle antagas af Sverige och leda till långdragna förhandlingar». K. F:s Dagbog sid. 175 angifver, att prinsen lofvat Martens att stryka uttrycket med »de Forandringer, som Rigsdagen fandt nødvendige».

lagsförslag som finnes intaget i Nielsens Bidrag både på norska och franska med olika läsarter, dels ock af det sammastädes meddelade statsrådsprotokollet för den 7 och 8 juli, då förslaget uppgjordes på grundval af ett af prins Kristian utarbetadt projekt.

Den väsentligaste förändring, som man ansåg af föreningen påkallas i grundlagen af den 17 maj, var upprättandet af tvänne nya myndigheter, vice-konungen och de s. k. »Rigsmændene», till hvilka den styrande och kontrollerande makten i Norges inre angelägenheter uppdrogs. Det heter, att »Kongen skal lade Regjeringen inden Riget udøve overensstemmende med Constitutionen ved en Vice Konge, som han beskikker», och att konungen »til ham overdrager saa mange og saadanne constitutionelle Majestæts Rettigheder, som til den exekutive Magts prompte Udøvelse udfordres». Då grundlagsförslaget emellertid förutsätter konungens ständiga vistelse i Sverige, har det uttryckligen bestämt en mängd vigtiga regeringsärendens icke blott förberedelse utan ock afgörande af vicekonungen. Sålunda skulle konungen *genom honom* föra befäl öfver krigsmakten; det var han, som med samtycke af $^2/_3$ bland statsråden hade att utfärda förordningar om handel och politi; han egde att bestämma riksdagsort och kunde medgifva 14 dagars prolongation åt ett af konungen upplöst urtima storting. I enlighet härmed var det han och icke konungen, som från Norge uppbar civillistan.[1]) Väl blef han enligt förslagets ändtliga redaktion afsättlig, men konungen måste offentliggöra de grunder, som beröfvat vicekonungen hans förtroende, och denne kunde fordra sitt handlingssätt undersökt af en riksrätt och dess utslag offentliggjordt.

Den andra myndigheten var Rigsmændene, som till ett antal af 5 valdes af stortinget och voro oafsättlige; af desse skulle 2 vistas i Stockholm såsom konungens ministrar och 3 i Kristiania. De hade att öfvervaka konstitutionen, egde att göra vicekungen föreställningar öfver missbruk i styrelsen och kunde beifra dem inför stortinget och konungen. Deras »första pligt» var dock »att taga statsråden i försvar för konungen eller stortinget», när de trodde, att de på ett eller annat sätt förorättats i sin ämbetsutöfning.

---

[1]) I statsrådets förslag till § 75 står det visserligen »Kongen», men en jämförelse med § 24 gör tydligt, att detta blott är ett skriffel och i de ändtliga norska och franska förslagen heter det ock »Vice Kongen» och »Vice Roi».

Under det att förslaget på detta sätt sökte undandraga konungen all andel i den norska styrelsen och kringgärda den norska friheten eller rättare regeringsmakten med barnsliga och orimliga garantier, så gjorde man å andra sidan i försvarsförbundet sådana inskränkningar, som gjorde äfven detta i det allra närmaste till ett blott namn utan innehåll. Det heter, att Norges landtmakt ej kunde föras utom rikets gränser; blott om fienden redan beträdt den skandinaviska halfön, kunde konungen med samtycke af 2 bland de tre i Norge vistande Rigsmændene använda 10,000 norrmän till dess försvar; dock finge detta ej förorsaka den norska statskassan någon utgift utan stortingets samtycke, ej häller finge dessa 10,000 hållas *fulltaliga med norrmän* utanför riket.

I hög grad märkeligt är, att i trots af alt detta var man ense att stryka Eidsvoldslagens § 26, som handlar om konungens krigs- och fredsrätt och rikets representation i utlandet, och § 33, som handlar om föredragning af Norges utrikesminister. För det förra anföres följande motivering, som naturligtvis gäller för bägge: »Thi Norges politiske Forhold til fremmede Magter er det samme som Sverrigs, og begge Riger repræsenteres ved deres fælleds Gesandter; dog skal Norge have sine egne Handels Agenter og Consuler særskildt fra Sverrig». Af samma skäl har man tydligen i § 30 utelemnat orden »diplomatiske og» bland undantagen från sådana ärenden, som måste föredragas i statsråd, således icke därför att dessa för framtiden skulle i statsråd föredragas, utan därför att deras föredragning icke kom Norge vid. Man vet af stortingsmännens dagböcker, att alldeles samma skäl bestämde 1814 års storting till liknande beslut; men då man i detta fall sökt att tolka bort den klara historiska sanningen, förtjänar det anmärkas, att denna motivering är tydligen angifven i statsrådets protokoll, och detta i ett förslag, som för öfrigt hade till syfte att göra hela föreningen till ett sken utan verklighet.

Hvad Kristian Fredriks mening med detta förslag var, framgår klart nog af hans dagboksanteckning för den 2 juli och Martens depesch för den 16:e i samma månad.[1]) Den senare skrifver till Hardenberg, att det blefve nödigt för kronprinsen af Sverige att betjäna sig af prins Kristian själf för att bekämpa den motvilliga anda, som besjälade norrmännen. »Denne senare»,

[1]) Bidrag II, sid. 262, not 2.

säger han, »är så anspråkslös (resigné) för egen del och så fäst vid detta folk, att jag tror honom i stånd att nöja sig med att blifva vicekonung eller generalguvernör öfver Norge». Det förslag, som prins Kristian förelade det ryska sändebudet Orlov i ett möte med denne den 2 juli, lydde enligt hans egen dagbok sålunda: »det är ju möjligt att Norge med tålamod vill erkänna konungens af Sverige öfverhöghet, då han ju för ögonblicket är så farlig på grund af sina förbindelser med stormakterna — om de [norrmännen] blott kunna vara säkra på att behålla sin författning och *sin regering*, sådan den är för närvarande, om det nu blefve under namn af konung, vicekonung eller regent. Konungen af Sverige skulle då hafva titel af konung eller protector öfver Norge, en årlig tribut skulle till honom betalas, och inga rustningar skulle ega rum i Norge utan hans samtycke. Detta sakernas skick skulle också garanteras af stormakterna.» Detta prinsens förslag är det, som blifvit närmare utfördt i de ofvan refererade, i statsrådet utarbetade förslagen till vapenhvila och reviderad författning. Att äfven detta senare icke var något löst hugskott, utan rent allvar, det fick den svenske konungen och kronprinsen till yttermera visso erfara genom Kristian Fredriks bref till den förre af den 13 juli, således samma dag som noterna aflemnades till kommissarierna. Här heter det, att innan stortinget sammankallades måste konungen antaga »Grundtrækkene til Foreningen» under de 4 makternas garanti.[1])

Vill man invända, att om också prinsen höll fast vid sitt föreningsprojekt, han likväl afskurit sig själf möjligheten att stå qvar som vicekonung eller konung genom sitt löfte till Martens att utbedja sig en tre månaders frist af konungen af Danmark och därefter nedlägga sin krona samt genom hans i enlighet därmed affattade bref, så bör man märka, att prinsen själf ansåg detta löfte vilkorligt, såsom framgår af hans dagbok. Där säger han om sin tronafsägelse just med anledning af detta bref: »hvis Rigsdagen gaaer ind derpaa». [2])

De utsigter, som således öppnades för Karl Johan och svenskarne, voro att, sedan den bästa tiden för ett fälttåg gått

[1]) Rydin, Föreningen, Bil. sid. 64.

[2]) Nielsen, Bidrag, II, 263; Kristians Dagbog, sid. 104. Upplysande för frågan är ock prinsens diktamen till statsrådsprotokollet den 3 aug., i hvilket han häfdar sin sons rätt till Norge, äfven om stortinget skulle tillträda föreningen med Sverige (se Aall, a. st. sid. 496), samt hans hopp om sonens arfsrätt ännu *efter* konventionen i Moss (se Pavels Dagbøger, sid. 279 och Nielsen, Bidrag, II, 123).

förbi och alla förråd och penningemedel blifvit uttömda, se sig ansigte mot ansigte med ett storting, sammankalladt af Kristian Fredrik, Danmarks tronföljare, i tydlig afsigt att vinna tid och i värsta fall för att under hans presidium erkänna Sveriges protektorat. Då man vet, hvilka anspråk norrmännen vågade uppställa efter kriget, sedan svenskarne besatt landet till Glommen och hade sådana ställningar, att de i händelse kriget förnyades, kunde inom få dagar besätta Kristiania och Norges fruktbaraste delar, och då man vidare af ofvan refererade förslag och andra historiska handlingar känner, hvilket politiskt förstånd och hvilken erfarenhet äfven de främste af den tidens norrmän egde — med undantag af grefve Wedel — så må man visserligen prisa Nordens lyckliga stjärna och Karl Johans förutseende, att han i trots af kommissariernas ifriga föreställningar icke antog förslag, som syntes *dem* mycket antagliga, men om hvilka Karl Johan med full rätt anmärkte, att de saknade sundt förstånd (»toute cette constitution — den i norska statsrådet reviderade — n'a pas le sens commun»). Detta kronprinsens omdöme torde i våra dagar hvarken svenskar eller norrmän jäfva.

Martens berättar oss emellertid, att Kristian Fredrik verkligen haft allvar med sitt förslag, och att han emot sina norska rådgifvares uttryckliga föreställningar velat införa flere bestämmelser till Sveriges fördel i det nya grundlagsförslaget. Och det är också otvifvelaktigt, att prinsen allvarligen önskade att undgå ett krig mot Sverige, och att, ehuru han hyste en ganska naiv uppfattning om de vilkor, på hvilka detta kunde ske, hans statsråd dock voro i detta afseende ännu naivare eller ock mindre rädda för kriget eller ock bäggedera, hvilket är sannolikast — det ena sammanhänger med det andra. — Dr Nielsen anmärker, att statsrådets protokoll ingenting innehålla om denna meningsskiljaktighet, då de blott meddela resultatet af mötenas förhandlingar; men om man jämför prinsens första koncept till reviderad författning med det i statsrådet utarbetade förslaget och det slutligen till kommissarierna framlemnade, så blir det åtminstone i ett par fall klart, hvaruti dessa tvistepunkter bestått: Prinsen har i sitt koncept gjort vicekonungen afsättlig likasom statsråden och nöjt sig med att ställa honom under de oafsättlige Rigsmændenes beskydd; statsrådet åter gör honom i sitt förslag oafsättlig, men i den sista redaktionen är han åter afsättlig med förut angifna inskränkning. Prinsen föreslår i sitt utkast, likasom i sitt

betänkande till Orlov den 2 juli, en årlig tribut eller hofhållning till Sveriges konung, men i statsrådet strykes denna bestämmelse. Där ökas likaledes vicekonungens makt med befälet öfver krigsmakten och rätten att med statsrådets samtycke gifva och upphäfva förordningar; om prinsen yttrat sig emot dessa senare förslag är emellertid ovisst.

Tänka vi nu tillbaka på de svenska föreningsplanerna, så erinra vi oss, att man i Sverige i det allra längsta höll fast vid det ursprungliga programmet om ett norskt *initiativ*, och att man altjämt räknade på norsk *medverkan*, äfven sedan en närmare insigt i Norges inre förhållanden gjort alldeles klart, att stöten måste komma utifrån. En följd häraf blef, att man också tänkte sig Norges folk såsom kontraherande part i fråga om de vilkor, på hvilka förbindelsen med Sverige skulle ingås, ja det vill nästan synas, som om man en lång tid var benägen att låta norrmännen bestämma vilkoren ensamma. På denna ståndpunkt stodo tydligen 1809 års unionsvänner, och Karl Johan tyckes hafva i detta afseende upptagit deras program; åtminstone har man åtskilliga uttalanden af honom och hans ombud under åren 1810—1813, som gifva vid handen, att han var benägen att ingå på hvilka vilkor norrmännen behagade uppställa med hänsyn till rikets inre styrelse, blott de erkände Sveriges konung och med detta rike ingingo ett försvarsförbund.[1]) Ett sådant uttalande är till och med bevaradt från det Holsteinska fälttågets tid kort före freden i Kiel.[2]) Han tänkte alldeles icke, sade han till den danske underhandlaren Bourke, eröfra Norge: han ville icke införlifva det med Sverige, utan förena det med detta rike. Han skulle säga till norrmännen: »I skolen icke betala skatter (till Sverige), I ären frie. I skolen behålla edra lagar, I kunnen stifta nya, om I så viljen, I kunnen sälja kronogodsen för egen

[1]) Schinkels minnen, VI, sid. 48, IX, sid. 454, VI, sid. 371, som troligen rör 1813 och ej, som Bergman angifver, 1812. Det är dock möjligt, att instruktionen är från slutet af 1812, då England redan i okt. konfidentielt lofvat att bistå vid Norges förenande med Sverige genom att blokera dess hamnar. Jmf. Nielsen, Gref Wedel 1813 i Nordisk Tidskrift 1883, sid. 515 o. f., där detta och ett annat förslag till norrmännen refereras. Märkeligt är ock, att flere af de löften till norrmännen, som äro utförda i dessa föreningsförslag, redan den 16 april 1812 blifvit af Karl Johan muntligen afgifna till Englands sändebud Thornton, sålunda löftet om konungens vistelse i Norge 3 månader om året, att inga svenskar skulle anställas som ämbetsmän i Norge, att Norge skulle behålla sina lagar och vara ett eget rike m. m. Se SCÆVOLA, Utländska diplomaters minnen från svenska hofvet II, sid. 288.

[2]) Nielsen, Kielerfreden (Cristiania Videnskabs-Selskabs Forh. 1886 N:o 13) sid. 10 o. f. samt sid. 31 o. f.

räkning eller behålla dem. I måsten endast förena Eder med svenskarne under samme konung, på det att intet krig må framdeles föras mellan de båda landen.» I själfva freden har ock på svenskt initiativ och sannolikt Karl Johans eget den punkten influtit, att Norge skulle vara *»ett konungarike, förenadt med Sverige»*. Detta oaktadt har denna fred som bekant länge nog blifvit så tolkad, som om den skulle afsett att göra Norge till en svensk provins. Att raka motsatsen genom freden åsyftats blef dock redan för Norges urtima storting 1814 klart och tydligt utveckladt af Wetterstedt, som själf afslutit densamma,[1]) och märkeligt nog återfinna vi alldeles samma tankegång i den förklaring, som Lord Liverpool afgaf till norrmännens ombud i England, Carsten Anker, i ett sammanträde den 26 mars 1814. »Jag anmärkte», berättar lorden, »att jag icke kunde anse det sätt, hvarpå afträdelsen å danska konungens sida egt rum såsom i någon mån inverkande på frågan. Konungen af Sverige hade af honom fordrat endast afträdandet af hans egna suveräna rättigheter, och det var en naturlig sak, att han, hvilka förmåner han än kunde finna för godt att bibehålla åt eller förläna invånarne, önskade, att detta måtte blifva en frivillig handling å hans sida och icke beroende på några föreskrifter från den makt, från hvilken han erhöll afträdelsen.» Liverpool kunde också enligt bemyndigande från den svenska ministern försäkra Anker, »att Sverige aldrig haft någon tanke på att inkorporera Norge i Sverige».[2]) Omedelbart efter fredens afslutande uppfordrade Karl Johan den svenska regeringen i Stockholm att genom en proklamation tillförsäkra norrmännen konstitutionela rättigheter.

I dessa på samma gång kloka och ädla afsigter understöddes han ock af sina svenska rådgifvare. Sålunda yrkade t. ex. G. Adlersparre, att man skyndsamt skulle tillkännagifva norrmännen sina planer. Själfve Engeström, som torde vara det egentliga upphofvet till regeringens söl och halfva löften, yrkade dock nu äfven han på ett norskt initiativ i föreningsfrågan, således en öfverenskommelse. Med sanning kunde således Karl Johan skrifva till de svenska kommissarierna vid norska stortinget, att »vi (svenskarne) alltid haft för afsigt att komma öfverens med nationen».

Efter freden i Kiel måste Karl Johan emellertid draga bort till kriget mot Napoleon, och när han återkom, var Kristian Fre-

[1]) Höjer, Statsförbundet Sverige-Norge, sid. 18 o. f.
[2]) Scævola a. st. III, 414—16.

drik vald till Norges konung. Vi hafva sett, på hvilka vilkor han erbjöd sig att hänskjuta föreningsfrågan till stortinget. Hvilka voro då de utsigter till en fredlig lösning, som Karl Johan å sin sida erbjöd?

Åtminstone på tre vägar har den svenske tronföljaren tillstält Kristian Fredrik och norrmännen de vilkor, som han var sinnad att medgifva, om Kristian Fredrik drog sig godvilligt tillbaka: genom Danmarks konung, genom den vid norska gränsen kommenderande generalen H. H. von Essen och genom stormakternas kommissarier.

I den förstnämdes öppna bref till Norges folk, som affattades i maj för att af kommissarierna öfverbringas till Norge, heter det: »konungen af Sverige har för afsigt att medgifva Norges folk följande fördelar: 1. Rätten att välja representanter till sin egen nationalförsamling; 2. *Rätten att gifva sig, då det förenar sig med Sverige, en konstitution, som* är afpassad efter landets behof och *blifver af Sveriges och Norges konung antagen;* 3. Rätten att beskatta sig själft». 4:e—6:e punkterna tillförsäkra norrmännen egna finanser, i ett och alt skilda från Sveriges. [1])

Något senare meddelade Rosenkrantz kommissarierna i en not af den 3 juni, att dessa 3 senare punkter icke på officiel väg kommit till danska konungens kännedom, och anhöll därför att få en positiv försäkran, att det verkligen var konungens af Sverige och Norge afsigt att medgifva sina nya undersåtar dessa vilkor. Härpå svarade kommissarierna, att de efter att hafva konfererat med Sveriges minister i Köpenhamn, Tawast, måste anse dessa punkter som officiela, *enär de nästan ordagrant återfunnos i ett bihang till deras instruktioner.* Det är således klart, att punkterna 1—3 voro på officiel väg den danske konungen meddelade såsom innebärande svenska tillbud, detta må nu hafva skett genom Tawast eller genom kommissarierna, som naturligtvis i detta stycke följt en dem af Karl Johan genom Wetterstedt meddelad promemoria. [2])

---

[1]) Nielsen, Bihang II, sid. 214—222.

[2]) Att dessa tillbud redan vid denna tid voro kända i Norge, åtminstone bland ledarne, som stodo Kristian Fredrik nära, bevisas bland annat af Falsens skrift: »Hvad har Norge at haabe, hvad har det at frygte af en Forbindelse med Sverrig?» — daterad den 4 juni. Det heter där: »Om endog Sverrig fortæller os, at vi skulle erholde Ret til at beskatte os selv og at vi skulle udøve den lovgivende Magt igjennem Repræsentanter, saa er dette kun tomme Ord, som det staaer till ham at bryde, saa snart vi først have underkastet os» (sid. 11). Ja, den barocka skildring af Norges framtid, i händelse Sveriges konung valdes i

Till Essen skref Karl Johan från Stockholm den 2 juli: »För närvarande har H. M. beslutat, att om de allierade makternas kommissarier underrätta er, att norrmännen samtycka att utrymma de 4 fästningarna Fredrikshald, Fredrikstad, Kongsvinger och Akershus, skall ni taga dem i besittning, i det ni å konungens vägnar förklarar, att sedan H. M. framdeles antagit och garanterat den konstitution och de lagar, som nationen genom sina deputerade komma att i förslag till honom framställa, vore det icke mera behöfligt att svenska armén framträngde i landet — —; att landets mest ansedde män och egendomsinnehafvare skola bilda en riksförsamling i enlighet med det sätt, hvarom med er skall öfverenskommas —».

I en något senare skrifvelse af den 5 juli underrättade kronprinsen Essen om Kongl. Maj:ts beslut att afstå från anspråket på Akershus, emedan det beherskade Kristiania, och att han följaktligen skulle lemna norrmännen ledighet att arbeta på sin konstitution, sedan de öppnat de 3 gränsfästningarna för svenska trupper. [1])

Det ultimatum, som genom kommissarierna framstäldes till prins Kristian den 7 juli, innefattade: 1:o) en förbindelse af prinsen att sammankalla stortinget och nedlägga makten i dess händer samt använda hela sitt inflytande för att förmå detsamma att antaga föreningen med Sverige; 2:o) att utrymma landet intill Glommen och låta besätta Fredrikstad, Fredriksten och Kongsvinger med svenska trupper. Till gengäld skulle blokaden upphäfvas för Kristiania, Kristiansand och Bergen.

Det heter visserligen i kommissariernas not af nämda dag, att de genom detta anbud gått utöfver sin instruktion, men det blef emellertid kort därpå af den svenske konungen antaget. En jämförelse med konungens af Danmark på kommissariernas ingifvelse, ja man kan väl säga »med styrd penna» affattade uppfordran till prinsen att inom 14 dagar lemna Norge samt Karl Johans föregående och efterföljande ställning till prins Kristian personligen gör tydligt, att det just var i denna, den första punkten, som instruktionen eller rättare den svenska promemorian öfverskridits, då kommissarierna nämligen erbjudit prinsen att stanna qvar som regent, tills stortinget sammankommit, i stället

Norge på vilkor af Eidsvolds grundlag, hvilken denna skrift innehåller (sid. 12), gifver vid handen, att äfven denna lösning varit på tal och behöfde af Kristian Fredriks personliga anhängare vederläggas.

[1]) Schinkel-Rogberg, IX, sid. 455 o. f. bland Bil.

för att han enligt de svenska fordringarna bort genom stilleståndet förbinda sig att omedelbart nedlägga sin makt.[1])

Det synes icke häller hafva varit uttryckligen medgifvet af svenska regeringen, att just stortinget skulle vara den riksdag, som borde sammankallas för att fullborda föreningen; men detta medgifvande var självklart, såsnart man fått besked om, att Norge redan egde en representation af »genom folkets fria val befullmäktigade» ombud.

Ännu i de proklamationer, som före fälttågets början utfärdades till norrmännen vidhöllo konungen och kronprinsen sina gamla förbindelser om ett federativt förbund med Sverige med självstyrelse i Norges inre angelägenheter: Sålunda uppdrager Karl XIII åt Karl Johan att, såsnart han inträdt inom Norges gränser, »sammankalla ständer af norska folket, hvilka, sedan de genom deras medborgares fria val blifvit behörigen befullmäktigade, skola äga fullkomlig rättighet att sins emellan öfverlägga om en grundlag, till beredande af landets framtida väl, samt att hemställa densamma till vår konungsliga pröfning». Karl Johan tillbjöd ännu en gång »självständighet, frihet och försäkring om alla rättigheter».[2])

Slutligen öfverbragte de främmande kommissarierna den svenska regeringens yttersta medgifvanden i grefve Engeströms not af den 26 juli. Här uppgafs krafvet på Kongsvinger och medgafs blokadens upphäfvande för hela Norges kust. Löftet om en egen nationalrepresentation med lagstiftnings- och beskattningsrätt upprepas, likaså löftet om individuel frihet och medborgerlig jämlikhet; men därjämte göres med anledning af norrmännens Bases d'union eller »Grundtrækkene til en Forening» följande uttryckliga förbehåll: »Le gouverneur ou Vice Roi est nommé par le Roi, comme S. M. le désire et pour le temps qu'elle veut fixer. Il n'est résponsable qu'envers le Roi».

Jämföra vi nu svenskarnes och norrmännens ömsesidiga förslag till vapenhvila, så finna vi således följande olikheter:

1. Under det att prins Kristian endast erbjöd sig att sammankalla ett storting och till detsamma hänskjuta hela frågan,

---

[1]) Detta framgår ock af norska statsrådets protokoll för d. 6 juli, där det heter om kommissarierna, att »de skjønt deres Instructioner byde dem at afgjøre alt inden 14 Dage, have invilget at underhandle med Sverige om denne Vaabenstilstand paa en Tid af 3 Maaneder, som hertil (et Storthings Sammenkaldelse) vilde udfordres». Se Aall, Erindringer, sid. 470.

[2]) Rydin, Föreningen, Bil., sid. 52 och 55.

således höll sig en utväg öppen att på ett eller annat sätt behålla Norge, så fordrades i det af de 4 makternas kommissarier framlagda ultimatum, att prinsen skulle på förhand ovilkorligen förbinda sig att abdikera. Och äfven denna redaktion torde blifvit använd genom tryck eller påverkningar från kommissariernas sida, i det konungen eller kronprinsen af Sverige önskade Kristian Fredriks direkta aflägsnande.

2. Kristian Fredrik erbjöd sig att utrymma landet till Glommen och låta besätta gränsfästningarna med neutrala trupper; å svensk sida fordrades, att dessa fästningar — Fredrikstad och Fredriksten — skulle besättas med svenska trupper.

3. Prins Kristian fordrade, att Karl Johan skulle antaga Eidsvoldslagen och dessutom de grunddrag till föreningsstadgar, som han med sitt norska statsråd utarbetat; Karl Johan erbjöd sig att låta en fritt vald norsk riksdag utarbeta en ny författning för att underställas konungen till sanktion, men vägrade att på förhand binda sig vid några detaljerade föreningsbestämmelser; allra minst ville han godkänna prins Kristians förslag om en halfsuverän vicekonung.

4. Prins Kristian fordrade stormakternas garanti för Norges författning, dess ställning i föreningen och nu närmast för vapenstilleståndet; Karl Johan vägrade att på detta sätt gifva Europas stormakter en förevändning att äfven framdeles blanda sig in i de förenade rikenas inbördes affärer.

Konventionen i Moss blef en kompromiss mellan de bägge parternas förslag. Man har sagt, att Karl Johan i alt väsentligt gaf vika, och det torde vara den allmänna uppfattningen, men det förhåller sig snarare tvärtom.

Hvad den första punkten angår, som för Karl Johan under hela tiden framstått såsom sakens kärna, så uppnådde han till och med mera, än han i sitt ultimatum begärt: prins Kristian förband sig icke blott »att återlemna den verkställande makt, som blifvit honom uppdragen, i nationens händer, *utan vidare förbehåll*», och »att därefter lemna Norge, om ock ständerna skulle vilja förmå honom att förlänga sitt vistande i detta rike», utan han lofvade tillika genom en hemlig artikel att »under någon pretext» nedlägga den verkställande makten i statsrådets händer och således omedelbart afgå från hvarje befattning med regeringsbestyren.

I den andra punkten uppnådde den svenska regeringen likaledes alt hvad den slutligen begärt: Fredrikstad hade eröfrats och Fredriksten blef genom konventionen uppgifvet.

Se vi till den tredje punkten eller författningsfrågan, så ingicks i detta afseende en kompromiss. Karl Johan antog Eidsvoldslagen, men han antog icke »grunddragen till föreningen», och svenskarne fingo in en bestämmelse i konventionen, genom hvilken initiativet i föreningsfrågan togs ifrån norrmännen och öfverlemnades till den svenske konungen. Det heter i art. 3: »Hans Maj:t föreslår icke däruti (Eidsvoldslagen) andra förändringar än dem, som äro nödiga för bägge rikenas förening, och lofvar att icke göra andra utan gemensamt med stortinget».

Det kan nu visserligen synas, som om frågan om Eidsvoldslagen vore en väsentlig eftergift, men betänker man, att man å svensk sida af gammalt förbundit sig att låta en fritt vald nationalrepresentation utarbeta en norsk författning och att Karl Johan *före* kriget lofvade Kristian Fredrik, att om denne godvilligt nedlade sin makt, medgifva honom »*alt hvad han kunde önska för det norska folkets väl*»,[1]) så torde saken knappast kunna betraktas som någon väsentlig nyhet, och i alla händelser var den *från föreningens synpunkt* af en mycket underordnad betydelse. Det vill synas, som de svenska ombuden till Kristiania, Boye, Wirsén och Björnstjerna, hvilken senare afslutit konventionen, på goda grunder kunde förehålla det norska statsrådet Rosencrantz i ett möte den 31 aug., att »antagandet af Norges constitution med de förändringar, hvilka af föreningen föranleddes, var en följd af konungens från början tagna beslut att låta norska folket själfve afgöra om den statsförfattning de funno för sig tjänligast».[2]) Säkert är, att det icke så mycket var innehållet, — hvilket han för öfrigt på denna tid knapt kände — som fast mera ambitionsskäl, som hindrade Karl Johan att från början antaga Eidsvoldslagen. Det syntes honom förödmjukande att behöfva antaga en lag, som tillkommit på den upproriske prins Kristians initiativ. Af samma skäl var det naturligtvis smickrande för dennes och norrmännens hederskänsla att få behålla en grundlag, som de själfva gifvit sig och nu försvarat med vapen i hand.

---

[1]) Se Schinkel, Bihang, II. 342.
[2]) Schinkel, Bihang, III, 287.

I den ofvan anmärkta fjärde punkten måste prins Kristian vika, ehuru han därutinnan vunnit stöd af de allierade makternas kommissarier. Sveriges och Norges inbördes förhållanden och Norges inre författning blefvo således till Nordens lycka befriade från främmande makters garanti.

Man har således att sätta upp Eidsvoldslagens antagande, som för det första mera gälde form än sak och för det andra uteslutande var en fråga mellan konungen och kronprinsen å ena sidan och deras nya undersåtar å den andra, mot 1) prins Kristians omedelbara aflägsnande, 2) fästningarnas besättande med svenska trupper, 3) föreningsfrågans hänskjutande till framtida öfverläggningar på svenskt initiativ[1]) och under förhållanden, som gåfvo svenskarne ett gifvet öfvertag, och 4) garantimakternas aflägsnande. Med rätta kunde därför Karl Johan skrifva till konungen om denna konvention den 15 aug.: »Den är hedrande för armén och nyttig för de båda konungarikena».

I betraktande däraf att de allierade makternas kommissarier från början uppträdt i Norge på den svenska regeringens uppfordran och i dess intresse, kunde man måhända invända, att det var en måttlig fördel att nu få dem aflägsnade, och att således upphörandet af deras medlarekall icke gärna kan betraktas som en seger för den svenska politiken. Men de främmande kommissarierna hade ingalunda blifvit af den svenska regeringen anmodade om något medlareskap och icke häller blifvit i denna egenskap af sina respektiva regeringar ackrediterade, utan endast för att uppfordra Danmarks konung och prins Kristian att ställa sig Kielfreden till ovilkorlig efterrättelse.[2]) De företogo sig emellertid snart, sannolikt på eget bevåg, att uppträda som medlare och

---

[1]) Man synes först hafva varit inne på den tanken att både svenskar och norrmän skulle utarbeta förslag till föreningsstadgar; men detta afvisades den 2 sept. af det norska statsrådet för dess del, enär stortinget enligt dess förmenande först borde besluta, *att* en förening skulle ingås. Dagen förut hade ett af statsråden, Rosenkrantz, lofvat de svenska ombuden i Kristiania »att sysselsätta sig med utarbetandet af de jämkningar i konstitutionen, som vid föreningen borde komma i fråga». Statsrådet i sin helhet var således af annan tanke. (Se Schinkel, Bihang, III, 288 och Aall a. st., 525.) Redan den 27 aug. uppfordrade Wirsén regeringen i Stockholm att resa till Uddevalla för att uppgöra förslag till föreningsstadgar och instruktion för de svenska kommissarierna till Norges storting. Den 5 sept. beslöt Karl Johan att för nämda syfte resa till Stockholm.

[2]) »Les soussignés se croient obligés de déclarer qu'ils ne sont point des médiateurs entre la Norvège et la Suède, mais plutôt des commissaires et pour ainsi dire des héraults d'armes, chargés de faire exécuter dans toute l'étendue de sa teneur le traité de Kiel et les stipulations garanties par leurs souverains». Not af 7 juli.

detta på ett sätt, som, i händelse deras bemödanden hade krönts med framgång, skulle hafva ledt till en kompromiss, som verkligen inneburit ett förkrossande nederlag för de svenska föreningsplanerna.

Härmed öfvergå vi till den tredje af ofvan framhållna punkter, som böra beaktas, för att man må komma till en riktig uppfattning af det norska frihetsverkets reela grund.

Under Karl Johans vistelse i Paris i april månad 1814 vände han sig till de fyra allierade stormakterna med en redogörelse för händelsernas utveckling i Norge och en uppfordran att genom en beskickning till Köpenhamn och Kristiania framtvinga Kielfredens verkställande. Karl Johan lade härvid en öfvervägande betydelse på den diplomatiska aktionen mot den danska regeringen, detta dels därför att han med orätt ansåg, att hela rörelsen ledde sitt upphof därifrån, dels därför att han icke utan grund antog, att den danska konungen kunde öfva ett starkt tryck på Kristian Fredrik med anledning af dennes ställning som dansk tronföljare, och att rörelsen i Norge var till god del bunden vid prinsens person. Stormakterna gingo med stor beredvillighet Karl Johans begäran till mötes, och sålunda utnämdes i Paris omedelbart en preussisk — Martens, en österrikisk — Steigentesch, och en rysk kommissarie — Orlov, för att i nämda syfte afresa till Köpenhamn.[1]) Orlov anlände dit redan den 9 maj, Martens den 13 och Steigentesch den 21.

Äfven lord Castlereagh hade lofvat att låta en engelsk kommissarie förena sig med de öfriga, men det dröjde ända till den 12 juni, förrän denne — Foster — anlände till Köpenhamn på en fregatt från London. Det vill synas, som han lemnat England tillsammans med Castlereaghs handsekreterare — Morier[2]) — som under vägen landsattes i Norge, dit han ankom den 31 maj. Orsaken till detta den engelska regeringens handlingssätt kan icke med full säkerhet angifvas, förrän de bägge nämda ombudens instruktioner och rapporter blifvit fullständigt tillgängliga, men sammanhanget synes mig dock kunna redan nu med ganska stor sannolikhet angifvas.

---

[1]) Se Schinkel-Bergman, VIII, sid. 133.

[2]) Detta framgår af Haxthausens rapport till Kristian Fredrik om ett samtal med Morier, se Bidrag, II, sid. 160. Däremot är det af Rosenkrantz återgifna ryktet, att Foster skulle resa från Paris den 10 juni, synbarligen oriktigt; se Bidrag, II, sid. 229.

Den engelska regeringen kan knappast med rimlighet misstänkas för att hafva velat komma undan de förpligtelser, den iklädt sig till Sverige, att i sin mån bidraga till Norges förening med detta rike. Tvärtom framgår af dess bestämda uppträdande mot Kristian Fredriks olika ombud till England, att den ämnade stå fast vid traktaten af 3 mars 1813. Allra minst kunde det blifva tal om att bryta öfverenskommelsen med Sverige, sedan regeringens svensk-norska politik den 10 och 12 maj vunnit en glänsande seger i parlamentet med 115 röster mot 34 i öfverhuset och 229 röster mot 79 i underhuset, således en pluralitet af respektive 81 och 150 röster.[1]) Men då den svenska regeringen genom nyssnämda traktat förbundit sig att verkställa föreningen på ett sådant sätt, som öfverensstämde med det norska folkets frihet och lycka, och både förut och efteråt genom sina sändebud i London och på andra vägar högtidligen försäkrat den engelska styrelsen, att man endast hade för afsigt att skapa en federativ förbindelse med fullständig konstitutionel oafhängighet för Norge i alla inre ärenden, och då slutligen utom parlamentet en stark opinion uttalade sig till Norges fördel, så låg det för den engelska regeringen nära till hands att tillbjuda sin mäkling med hänsyn till sättet för föreningens afslutande och sin garanti för de vilkor, som komme att mellan de bägge rikena aftalas.

Redan i sitt samtal med Carsten Anker den 26 mars 1814 tillbjöd Englands premierminister, lord Liverpool, Englands bemedling för uppnående af goda föreningsvilkor, under förutsättning att norrmännen ej motsatte sig själfva saken och Kristian Fredrik lemnade landet.[2]) Den 9 maj uppfordrade samme Anker i en skrifvelse till understatssekreteraren Cooke England att sända ett ombud till Norge för att inverka på norrmännen genom en moderat mäklare[3]), och redan den 19 mars hade den engelska styrelsen

[1]) Nielsen uppgifver, likasom Wergelands Constitutions-Historie, sid. 150, pluraliteten i underhuset till 158 röster; men det stämmer ej med hans egna siffror öfver majoritet och minoritet. Antingen är därför 79 tryckfel för 71, eller är 158 afskrifvet från Wergeland.

[2]) Anker refererar Liverpools yttrande sålunda: »Ville de Norske lade Prins Christian reise til Danmark, saa ville vi i alt, hvad vi kan, hjelpe dem til gode Conditioner med Sverige». Nielsen, Bidrag II, sid. 49. Liverpool själf berättar: »Jag upprepade, att jag hade bemyndigande (från Sveriges minister) att säga, att om Norge icke gjorde något motstånd mot föreningen, skulle invånarnes författningsenliga lagar, rättigheter och privilegier blifva dem betryggade, och de kunde räkna på våra bästa bemödanden för detta åtagandes förverkligande». Scævola, a. st. III, sid. 416.

[3]) Prins Kristian antog, att Moriers beskickning var en följd häraf. Se Dagbog, sid. 143.

mottagit en uppfordran från svensk sida genom Thornton att göra ett slut på förvecklingarna i Norge genom att offentligt och oförtydbart gifva till känna, att Norge ingenting kunde påräkna från dess sida i strid mot dess åtagna förpligtelser. [1]) I enlighet härmed fick Moriers sändning en dubbel karaktär: dels skulle han söka förmå norrmännen till att godvilligt ingå föreningen, dels utlofva Englands bemedling med hänsyn till vilkoren. Enligt egen uppgift skulle han ock haft sig uppdraget att studera situationen [2]), och detta är i sig mycket sannolikt. I själfva verket åligger väl ett sådant studium hvarje sändebud, och vid detta tillfälle måste det särskildt hafva varit af vigt för England att lära känna Norges hjälpkällor och folkets och den norska styrelsens sinnesstämning och duglighet — just för att hafva någon ledning för sitt eget handlande som medlande makt.

Morier uppträdde i nämda syfte i Norge, men hans beskickning fick från första stund ett annat utseende än ämnadt var, därigenom att den norska riksdagen, till hvilken han blifvit hänvisad, redan blifvit upplöst, och han således nödsakades att hänvända sig till Kristian Fredrik och hans regering. Redan detta gaf anledning till ett missförstånd med hänsyn till den engelska regeringens afsigter, hvilket ytterligare ökades, då norrmännen trodde sig böra uttyda Moriers anbud om Englands bemedling och hans uttalade sympatier för Norges frihet i den riktningen, att England skulle vilja stödja de norska planerna på ett oberoende konungadöme under Kristian Fredrik. I detta afseende sade han dock tydligen ifrån redan vid sitt första uppträdande, då han angaf Kristian Fredriks afgång och föreningen med Sverige såsom oundgängliga vilkor för Englands bona officia. Och i samma anda instruerades han alt fortfarande af lord Castlereagh. [3])

Besinnar man nu, att Foster, som afrest samtidigt med Morier från London — sannolikt den 24 maj —, icke kom fram till Köpenhamn förr än den 12 juni och att han sedan dröjde därstädes ända till den 22:e eller 23:e och enligt öfverenskommelse mottog depescher från Morier öfver gången af dennes underhandlingar i Norge, under det han inför sina medkommissarier uppgaf, att han icke hade bestämda order att själf afresa till Norge, så torde man kunna med stor sannolikhet antaga, att

---

[1]) Scævola, a. st. III, sid. 409.
[2]) Bidrag II, sid. 141, 151, not. 1, 171 o. f., 238.
[3]) Bidrag II, sid. 142 och 161, Dagbog, sid. 129.

England haft för afsigt att genom sin speciella beskickning till Norge, som opererade samtidigt med de allierade makternas uppträdande i Köpenhamn, förmå norrmännen utan de allierade makternas direkta inblandning att erkänna föreningen och antaga Englands mäkling och garanti med hänsyn till dess blifvande form. Foster lyckades verkligen genom sitt eget — sannolikt afsigtliga — söl att i öfver en månad uppehålla de tre allierade makternas ombud i Köpenhamn; men det norska konungavalet satte ett streck i räkningen för Englands planer.

»Jag har här uträttat ingenting, och de (kommissarierna) skola uträtta än mindre», yttrade Morier till Sveriges ombud grefve Spens i ett samtal med denne den 20 juni. Han hade häri fullkomligt rätt, hvad honom själf angår, och för kommissariernas del gäller detsamma i hufvudfrågan; men de hafva möjligen i någon mån bidragit att förkorta fejden, om man nämligen får antaga, att de bidragit att betaga Kristian Fredrik modet och göra honom mera benägen för en öfverenskommelse och möjligen i någon mån inverkat på Karl Johan och svenskarne med afseende på vilkoren.

Den långa vistelsen i Köpenhamn undgick icke att på de främmande kommissarierna utöfva ett starkt inflytande till Danmarks och Norges förmån. Detta gäller i synnerhet om Orlov och Martens, som först anlände. Att den senare hyste en stark personlig ovilja mot Karl Johan torde i icke ringa mån hafva bidragit att gifva färg åt hans skildringar.

I sina depescher till Hardenberg framställer han prins Kristian Fredriks åtgöranden i Norge som helt och hållet oegennyttiga, endast afseende att lugna den upphetsade sinnesstämningen och förebygga anarkien. Den föreställningen, att försynens skickelse ställt honom i spetsen för norrmännen och gjort honom ansvarig för deras lycka, hade rotfäst sig i hans själ och förmått honom att aflägga eden för Norges oafhängighet. Då norrmännen följt exemplet, hade hatet mot Sverige fått en laglig grund, ett hat, som hade sin' förklaring i svenskarnes hårdhet, adelns osedlighet och bondeståndets förnedring(!), och som var så intensivt, att namnet svensk i Norge betecknade sammanfattningen af alt uselt. — Norrmännens militära krafter uppgingo till 50,000 man; ingen större armé kunde intränga i deras land, och de väntade därför svenskarne utan minsta fruktan. Äfven om svenskarne fingo hjälp, skulle det ej stort båta, ty norrmännen skulle då blifva

nordens barbaresker och förstöra vederbörande nationers handel. England vore den enda makt, som här kunde hjälpa, och Martens hade fått i sitt hufvud, att det ej ville. Det vore därför alldeles nödvändigt att i godo bilägga tvisten och visa norrmännen mildhet.[1])

Under färden genom Sverige fick Martens visserligen mera tillförlitliga uppgifter om de stridande parternas respektiva styrka, men han trodde sig icke dess mindre kunna meddela, att ehuru svenskarne voro öfverlägsna till sjös, voro krigshärarne till lands ungefär jämnstarka, och norrmännen öfverträffade vida svenskarne i moralisk styrka; de hatade svenskarne utan att frukta dem, under det svenskarne fruktade norrmännen utan att hata dem.[2]) I full öfverensstämmelse med dessa skarpsinniga iakttagelser står författarens uppfattning af Kristian Fredrik och Karl Johan. Den förre tecknas från Köpenhamn såsom »courageux, militaire, très ferme, — estimé de tous les hommes», och Martens fann efter inledd personlig bekantskap, att han »hade grundsatser, som alltid skulle gifva honom styrka och mod att uthärda kriget, om det blefve oundvikligt», under det att Karl Johan nog skulle få lära sig, att »blotta uppträdandet af svenska trupper icke alltid skulle vara tillräckligt för att afgöra bataljer, såsom fallet hade varit vid Dennewitz, om man finge tro Hans kunglig Höghets bulletin».[3])

Det är klart, att med en sådan uppfattning af situationen måste kommissarierna hysa en afgjord benägenhet att i den allmänna fredens intresse tala Norges sak inför Karl Johan, ehuru de endast hade i uppdrag att söka utverka Kristian Fredriks aflägsnande och föreningens erkännande från norsk sida. Särskildt måste Foster uppfordras att verka i denna anda på grund af den engelska regeringens förut proklamerade norska politik och dess genom Liverpool och Castlereagh — under förutsättning af prinsens

---

[1]) Bidrag II, sid. 208 o. f., 224 o. f.

[2]) A. st. sid. 245 o. f. Det är annars en psykologisk lag, att hat aldrig finnes utan fruktan; redan af den omständigheten att nationalhatet vid denna tid visar sig tämligen lifaktigt i Norge, under det att man alls ej hör af detsamma i Sverige, torde man därför kunna sluta, på hvilken sida fruktan fans. Också erkännes (sid. 250), att norrmännen verkligen fruktade kriget, hvilket för öfrigt ligger i sakens natur — om de nämligen kände ställningen och hade sina sinnen i behåll. Uppgiften om det osläckeliga nationalhatet, hvaraf norrmännen själfva sökte slå mynt i sina underhandlingar med kommissarierna, är för öfrigt till ej ringa del öfverdrifven. Martens angifver så t. ex., att alla statsråden, Tank inbegripen, bittert hatade Sverige (sid. 255), ehuru denne var en afgjord vän af unionen och alt sen 1788 legat i underhandling med svenskar därom.

[3]) A. st. sid. 207, not. 3. 257, 354.

afgång — till norrmännen afgifna försäkringar. Det medlarekall, som Foster på grund af traktater och löften — svenska till engelsmännen och engelska, därmed öfverensstämmande, till norrmännen — fann sig uppfordrad att öfvertaga, greps med begärlighet af Martens och Orlov på grund af deras sympatier för Kristian Fredrik och norrmännen. Sålunda kom det sig, att ehuru de till en början anslogo en hög ton mot prinsen i enlighet med sina bestämda instruktioner, de dock snart nog visade sig benägna att lyssna till hans förslag och blifva deras förespråkare hos Sveriges kronprins. Å norsk sida utverkade de visserligen därigenom, att Kristian Fredrik förklarade sig benägen att framdeles på vissa vilkor draga sig tillbaka, men dels hade han, såsom vi sett, från första början tänkt sig detta såsom den yttersta utvägen, i händelse han ej kunde vinna Englands stöd eller vänliga neutralitet och mäkling, dels gafs ingen förbindelse till Sverige, att han skulle nedlägga sin myndighet, och vi hafva sett, att han själf uppfattade löftet till konungen af Danmark som vilkorligt.[1]) Det återstod att se, om kommissarierna kunde uträtta mera hos kronprinsen af Sverige.

De hyste härom till en början godt hopp. De betygade i en not af 22 juli, att de handlat i Sveriges bästa intresse, och att förmånligare vilkor icke voro möjliga att uppnå. Skulle kriget icke dess mindre bryta ut, så finge svenskarne icke göra med prins Kristian, utan med Norges samlade folk. Vid ett personligt sammanträffande med Karl Johan på natten till den 23:e, uppbjödo de alla sina krafter för att öfvertala honom att antaga de från norsk sida erbjudna stilleståndsvilkoren och grunddragen till föreningen. De förehöllo honom fördelen af att få använda 10,000 norrmän till Sveriges försvar och förespeglade honom hoppet, att han genom sin vältalighet skulle vid ett af Kristian Fredrik utlofvadt personligt sammanträffande kunna alldeles vinna denne. Det upplyses icke, om de härmed afsett, att Kristian Fredrik skulle kunna förmås att regera Norge som vicekonung under svensk öfverhöghet, eller att han skulle öfvertalas att lemna Norge.[2]) Det senare synes sannolikt däraf, att de framhöllo vigten af att den danska tronföljden blef honom bevarad.

[1]) Huru litet detta löfte betydde, bevisas icke blott af prinsens förklaring i Dagbogen, men ock däraf, att han äfven *efter konventionen i Moss* visade sig benägen att än en gång öfvertaga ledningen, om stortinget ville öfvertala honom att stanna. Se Pavels Biografi og Dagbøger, sid. 271.

[2]) Bidrag II, sid. 327 o. f.

Men nu bereddes kommissarierna en stor öfverraskning: de funno den svenska hären marschfärdig och Karl Johan fast besluten att hällre upptaga kampen omedelbart än antaga de erbjudna föreningsvilkoren och lemna hufvudfrågan rörande Kristian Fredrik oafgjord eller oklar; de funno, att både Karl Johan och hans generaler kommit till full insigt om att Kristian Fredrik kört fast i en återvändsgränd, ur hvilken endast kriget kunde rädda honom, och att sinnesstämningen i den svenska hären var afgjordt för kriget.

Inför denna situation tappade kommissarierna hufvudet. På eget initiativ[1]) företogo de emellertid ännu en gång en resa till Norge för att ånyo förelägga Kristian Fredrik de svenska vilkoren, i hvilka tvänne mindre betydande modifikationer medgåfvos, då man afstod från Kongsvinger och utsträckte blockadens upphäfvande till hela Norges kust. Kristian Fredrik, som ansåg sig lika mycket förhindrad att antaga dessa vilkor som de förut erbjudna, trodde nu, att man endast ville vanära honom och underkufva Norge, under det äfven kommissarierna förlorade sig i allahanda gissningar rörande kronprinsens äregiriga planer.

Likasom Martens förut misstänkt England för att vilja draga ekonomisk vinst af det norska provisoriet eller att vilja göra föreningen så lös som möjligt eller rent af arbeta för ett oafhängigt Norge på grund af Fosters uttalanden till förmån för norrmännens »frihet och lycka» eller hans förslag att Kristian Fredrik skulle förklaras eventuelt förlustig arfsrätten till Danmarks rike[2]) — ett yrkande, som ju Karl Johan själf hade gjort i Wetterstedts memoire, som Martens hade med sig, så misstänkte han nu Karl Johan för att hafva fört hela underhandlingen utan allvar. Då han nyss förut ansett honom rädd för striden mot norrmännen ensamma i trots af förbundet med Europas stormakter, så ansåg han honom nu i stånd att räcka handen efter alla Nordens kronor och dymedelst väcka en ny fejd i Europa. Och i denna punkt synes han icke hafva stått ensam med sina misstankar.

På återvägen från Norge blefvo kommissarierna bättre upplysta om kronprinsens och svenskarnes planer genom samtal med de svenska generalerna. »Vi måste slås», sade Adlercreutz till

[1]) Uppgiften hos Schinkel-Bergman (VIII, sid. 194), att Karl Johan *förmådde* dem till ett nytt försök, är oriktig. Se Bidrag II, sid. 331, 340 o. f.

[2]) Bidrag II, sid. 168, 223, 239 o. f. Nielsen antager, att Martens i dessa gissningar har rätt (a. st. sid. 364); mig synas de orimliga.

Martens, »och när vi vunnit några framgångar, skola vi bygga honom (Kristian Fredrik) en guldbro, att han må komma bort». I dessa ord ligger själfva hufvudgrunden till kriget klart uttalad: det gälde väsentligen prinsens person, vid hvilken norrmännen af oförstånd velat binda sitt öde.

Emellertid försvunno de allierade makternas ombud från skådeplatsen, och kriget gick sin gång. Om man nu beaktar, hvad ofvan (sid. 257) framhållits, att föreningsfrågan genom konventionen i Moss lemnades öppen, så att eftergiften rörande Eidsvoldslagen i själfva verket icke gäller Sverige, utan Karl Johan som norsk tronföljare, och vidare att han i detta afseende varit så frikostig på löften till norrmännen själfva och till de allierade makterna sedan tvänne år tillbaka, att han knappast kunde gå längre, än han redan förbundit sig till, af hvilka grunder de svenska generalerna i krigsrådet på morgonen den 15 aug. enhälligt tillstyrkte att konventionen skulle antagas [1]); så torde man icke kunna tilldöma dessa ombud något väsentligt inflytande på kronprinsens eller svenskarnes handlingssätt. Men granskar man de förslag, hvilka de ifrigt förordade och ville lägga till grund för unionen, så måste man å andra sidan erkänna, att det var en vinst både för Sverige och för denna förening, att deras medling misslyckades, och att Kristian Fredriks förslag till stillestånd förkastades äfven i den punkten, som handlade om de allierade makternas bemedling vid den blifvande uppgörelsen om föreningens form och deras garanti för densamma.

Jag har härmed kommit till ett helt annat resultat än det, d:r Nielsen själf finner ut af de genom honom meddelade akta. [2]) Han menar, att det var kommissarierna, som »bragte stortinget in som ett mellanled, när det skulle blifva fråga om att bringa

[1]) Se Karl Johans bref till Essen den 15 aug. 1814 i Nielsens Bidrag til Norges og Sveriges Historie 1812—1816, sid. 190. Häraf framgår, att Essen icke varit närvarande i detta första afgörande krigsråd. Schinkel-Bergman (VIII, 209) uppgifver, att han sedermera tillstyrkt före ratificeringen. Författaren har i sin barndom hört en motsatt tradition af äldre militärer vid Västmanlands regemente, nämligen att Essen skulle bedt Karl Johan på sina knän att icke antaga konventionen, utan rycka fram och eröfra Norge. Ett sådant råd synes ock Karl Johan hafva väntat sig; han skrifver: »Min öfvertygelse och erfarenhet hafva sagt mig, att jag bör mottaga dessa förslag. Emellertid — den tillit jag af många grunder skänkt Eder, det inflytande, som eder karaktär, edra tjänster och eder ställning gifver Eder, förmår mig att icke underskrifva, *förr än jag har sett Eder*». Detta råd stämmer ock med Essens bref till Karl Johan af den 3 april 1814, där nödvändigheten att tvinga norrmännen med vapen framhålles, enär de måste lära sig att lyda.

[2]) A. st. sid. 366 o. f.

den nya föreningen med Sverige till stånd». Mig synes ojäfaktigt, att det var den svenska regeringen själf, som vädjat till en norsk riksdag som ett oundgängligt mellanled, och att när kommissarierna pekade därpå för bestämmandet af föreningens form, så voro de intet annat än den svenska regeringens budbärare och handlade i öfverensstämmelse med dess afsigter, hvilka blifvit dem meddelade dels direkt genom en svensk promemoria dels indirekt genom Essen och Sveriges diplomater: Wetterstedt i Paris, Rehausen och De la Gardie i London samt Tavast i Köpenhamn. Vill man invända, att om också den svenska regeringen tänkt hänskjuta föreningsfrågan till en norsk nationalrepresentation, så var det dock icke stortinget eller den redan lagstadgade representationen, på hvilken man härmed syftade, så svaras, att då Wetterstedt och andra Karl Johans ombud först meddelade kommissarierna den svenska regeringens planer, så fans ännu intet storting till; och att det låg i sakens natur, att det måste anlitas, när det en gång blifvit lagstadgadt, om man annars lade någon vigt på att komma till en snar uppgörelse med Norge. Karl Johan skref den 2 juli till Essen, att »landets notabler och jordegare skulle bilda en riksdag på sätt, hvarom öfverenskommelse skulle med dem träffas, men att hären icke kunde utgöra någon del däraf».[1]) Han visste då icke ännu, att stortinget var en sådan församling af jordegare, ehuru utan självskrifna notabler. Också vet man icke af, att den första punkten i kommissariernas not af 7 juli, innehållande att Kristian Fredrik skulle nedlägga sin makt i nationens representanters händer (hvarmed här endast stortinget kan åsyftas), å svensk sida väckt några betänkligheter.

Om denna sak kunna dock meningarna möjligen vara delade, men de borde ej vara det i en annan. D:r Nielsen antager, att »när norrmännen blott förklarade sig villiga att gå in på föreningen, skulle de få stormakternas beskydd till att upprätthålla de vilkor, som kommissarierna förklarat antagliga, och det måste då blifva mycket vanskligt, för att icke säga omöjligt för Karl Johan att sätta sig öfver dessa». Det torde vara klart af en jämförelse mellan d:r Nielsens egen aktsamling och konventionen i Moss, att Karl Johan verkligen ritat ett streck öfver de af kommissarierna förordade vilkoren.

[1]) Härmed syftas på Eidsvoldsförsamlingen, i hvilken krigshären som sådan var representerad.

Äfven under förutsättning, att kommissariernas uppträdande skulle hafva medfört »en ny situation», måste det väcka förundran, att grefve Wedels biograf och meningsfrände kan anse, att denna medfört några fördelar för Norge. Man må tänka hvad man vill om Karl Johans och svenskarnes ärlighet, så torde man böra medgifva, att högtidliga förbindelser, afgifna af en liten stat till fyra stormakter för att vinna deras stöd, *måste* uppfyllas, antingen vederbörande har god vilja eller icke. Och man må tänka hvad man vill om norrmännens fasthet och endrägt och däraf till god del beroende förmåga att försvara Kristian Fredriks kungadöme, så torde man åtminstone från norsk sida böra medgifva, att om Karl Johan och svenskarne efter freden i Kiel icke velat erkänna den norska riksdag, som de ville sammankalla, såsom kontraherande part, så hade Norges motståndskraft — oberoende af Kristian Fredrik och stormakternas kommissarier eller bortsedt därifrån — blifvit helt annorlunda beskaffad, än nu var fallet. Ty då hade man verkligen fått Norges frihet och oberoende att försvara. Men månne icke denna norrmännens relativa styrka i sig inneburit en kraftigare maning till Sverige att stå fast vid åtagna förbindelser än den omständigheten, att de allierade makternas ombud funno sig föranlåtna att öfverskrida sina instruktioner och göra politik på egen hand? Martens anmärker om grefve Wedel, att han skulle velat spela Kristians rol, om denne dragit sig tillbaka. Häruti har han utan tvifvel rätt. Vi känna, att Wedel redan 1809 varnade sina svenska vänner för att blanda sig in i Norges inre angelägenheter, men att han önskade en fast federativ förbindelse mellan Nordens stater. Hade omständigheterna stält honom i spetsen för nationen 1814, så hade visserligen Eidsvoldslagen varit något annorlunda beskaffad; men man kan ega rätt att betvifla, att Norges frihet, vare sig i det inre eller i förhållande till Sverige, varit mindre än nu. Och sedan norrmännen väl en gång hunnit ena sig om Eidsvoldslagen och sätta upp den som ett palladium, ett tecken till Norges nationela oberoende och frihet, kan man med någon rimlighet antaga, att Karl Johan och svenskarne skulle hafva bekrigat norrmännen blott för att tvinga dem att gifva sig själfva en annan lag?[1])

[1]) »Med Sværdet i den ene Haand og Betingelserne i den anden kunde vi paa en anstændig Maade have sluttet en evig Alliance til begge Rigers Held, indgaaet en koordineret Union, og saaledes var det, jeg tænkte mig Opfyldelsen af Traktaten i Kiel». Wergeland, En politisk Tale til det Norske Folk. Kristiansand 1814, sid. 30.

Det synes mig således, som om Kristian Fredriks och de främmande kommissariernas betydelse för Norges och Nordens historia i det afseendet erbjuder en stor likhet, att de bägge verkat mera negativt än positivt, eller att deras afgång från skådeplatsen haft långt vigtigare följder än deras uppträdande på densamma. Kommo väl svenskar och norrmän till en inbördes uppgörelse utan mellanhänder, så måste en öfverenskommelse utan stor svårighet komma till stånd, enär deras gemensamma intressen utåt voro tämligen ögonskenliga, enär norrmännens motvilja och misstroende gent emot Sverige till god del neutraliserades af svenskarnes materiela öfvermakt, d. v. s. genom pression, och alt missbruk af denna makt — försåvidt svenskarne kände sig därtill frestade — å andra sidan fann ett korrektiv i norrmännens ståndaktighet, såsnart det gälde försvaret af deras rättigheter som ett eget folk.

Man har framhållit det svenska krafvet att få besätta fästningarna och att tillsätta svenska ståthållare öfver olika delar af Norge (Essen i söder och Adlersparre i norr), såsom ett bevis för att man verkligen från svensk sida afsåg att ställa Norge i ett provinsielt förhållande till Sverige. Det synės emellertid gifvet, att den första af dessa åtgärder endast var provisorisk, och sannolikt, att den andra äfven var det. Och hvad man än därmed må hafva tänkt, är det otvifvelaktigt, att om ock norrmännen medgifvit dessa två ståthållareplatser (de blefvo nu aldrig föreslagna, enär Adlersparre af aktning för norrmännen och månhet om deras rättigheter för sin del afböjde anbudet), så hade de i längden lika litet kunnat blifva beståndande som den enda, hvilken verkligen upprättades. Hade norrmännen lagt händerna i kors och låtit svenskarne ensamma bestyra det hela, då hade visserligen förr eller senare ett sådant provinsielt förhållande inträdt, ty det är så med all mänsklig makt, att den breder ut sig och äfven missbrukas, om den ej finner motstånd och begränsning. Men vid krigets början gingo svenskarnes kraf ej stort utöfver det för tillfället nödvändiga, och deras öfvertag användes vid dess slut icke längre än som var absolut nödvändigt för att öfvervinna norrmännens motsträfvighet och rätta det misstag, som de hade begått dels af oförstånd och okunnighet om den svenska regeringens verkliga planer dels af misstroende mot sina grannar och slutligen af entusiasm för sin oldenburgska prins.

* * *

Då jag redan mer än skäligt anlitat tidskriftens utrymme, skall jag rörande den sista af ofvan (sid. 215) angifna hufvudstycken inskränka mig till några korta iakttagelser.

Konventionen i Moss väckte icke obetingadt gillande bland föreningsvännerna, vare sig i Sverige eller Norge. Hvad Sverige angår, funno utan tvifvel många med Wirsén, att »erkännandet af Eidsvolderkonstitutionen kunde lemna rum för många bekymmer». Bland norska föreningsvänner har åtminstone grefve Wedel delat denna uppfattning, anseende, att det »i alla afseenden varit lyckligare», om man icke på förhand bundit sina händer genom konventionen i Moss. Hans ståndpunkt till föreningsfrågan vid denna tid är tämligen klar genom de öppna och oförbehållsamma meddelanden, som han i september månad gjorde till ofvannämda Wirsén och general Björnstjerna under deras vistelse i Kristiania.[1]) Däraf framgår, att han ytterst afsåg en sammansmältning af de bägge folken, men ville för den närmaste framtiden skapa en fast federativ förbindelse, som visserligen icke hindrade full frihet för hvartdera folket i dess inre angelägenheter under egna statsförfattningar, men dock medförde, att »i alla fall det stora hela traiterades tillsammans, då konungen uti all den kraft, som bör vara en följd af rikenas förening, kunde träda upp med sitt skandinaviska storting, afgöra de gemensamma angelägenheterna och visa Europa den sammanlagda styrkan, som imponerar och skaffar lugn». Som ett vilkor för föreningens styrka ansåg han ock, att de särskilda grundlagarne borde vara fotade på hufvudsakligen samma grunder, och han hade därför på Eidsvold till en början ifrigt arbetat för att göra Norges grundlag öfverensstämmande med Sveriges regeringsform, af hvilka sträfvanden denna grundlag än i dag i vissa punkter bär tydliga spår, t. ex. i frågan om statsrådets ansvarighet. Men i det hela misslyckades han, och det var utan tvifvel af denna grund, som han skulle önskat, att ingen bekräftelse af Eidsvoldslagen skett.

Vi hafva sett, att föreningsfrågan genom konventionen lemnades öppen. Sedan det norska statsrådet afsagt sig all delaktighet i arbetet på föreningens former, öfvergick detta till den tillförordnade regeringen i Stockholm, Gyllenborg, Rosenblad, Fleming och Lagerbring, jämte de särskildt för denna fråga till-

[1]) Det förra återgifvet i Wirséns promemoria från Moss den 7 sept. i Bidrag, II, sid. 444 o. f., det senare i Björnstjernas bref till Essen af 21 sept. hos Nielsen, Bidrag 1812—1816, sid. 69 o. f.

kallade ledamöterna Wirsén, Mörner och v. Brinkman, hvilka med utgångspunkt i ett af Karl Johan själf utarbetadt förslag till ändringar i Eidsvoldslagen uppgjorde ett grundlagsutkast, som i sig innefattade en unionsakt.

Ehuru man af motiveringen till nämda förslag tydligen kan se, att dessa herrar delade Wedels uppfattning om föreningens yttersta mål,[1]) ansågo de sig dock böra för det närvarande inskränka sina bemödanden till att begagna de tillfällen, som erbjudit sig att bereda förtroende de båda folken emellan, och sökte för öfrigt att undvika alt, som kunde aflägsna eller motarbeta den närmare föreningen. Förhandlingarna på 1814 års storting öfvertygade snart de svenska kommissarierna och äro inför efterverlden ett säkert vittnesbörd, att man i det svenska förslaget ingalunda inskränkt unionen inom för trånga gränser eller visat Eidsvoldslagen för mycken pietet, utan verkligen häfdat föreningens intressen så långt som det var möjligt att försvara, om man icke ville öfvergifva den städse förutsatta grunden: en ömsesidig öfverenskommelse.

Att Wedel trots sin unionela ifver till fullo insåg, att man icke kunde komma längre, sedan man en gång vädjat till norrmännens goda vilja och visat sanningen af sina många försäkringar, att det endast var Kristian Fredrik man ville skaffa bort som medlande part, men icke norrmännen som kontraherande, det bevisas bäst däraf, att han redan före stortingets öppnande hemstälde till de svenska kommissarierna att gifva efter i tre punkter, nämligen den föreslagna rätten för konungen att adla, en föreslagen ändring i Eidsvoldslagens bestämmelse om naturalisation samt ömsesidig rätt för svenskar och norrmän att besitta vissa ämbeten i hvartdera riket,[2]) af hvilka föreslagna bestämmelser den första i enlighet med Wedels råd ströks i förslaget, redan innan det framlades för stortinget, och de båda senare äfvenledes längre fram under stortingets lopp måste uppgifvas.

Lärde sig Wedel inse nödvändigheten af eftergifter, om man ville komma till en uppgörelse på fredlig väg, så lärde kommissarierna det ej mindre. »Brefvexlingen mellan Karl Johan och dem, som under stortingets förhandlingar var synnerligen liflig,

---

[1]) Rydin, Föreningen, sid. 120.

[2]) Se kommissariernas rapport af 6 och 8 okt. hos NIELSEN, 1814. Det overord. Storthing. sid. 146 och 153, samt Karl Johans bref till Karl XIII hos Schinkel, Bih. III, sid. 299.

visar att Karl Johan och kommissarierna voro i godt förstånd med hvarandra om de vid stortinget åvägabragta förslagen. Skall man ur dessa bref draga slutsatser i afseende på hvem som var mest benägen att gå stortingets önskningar till mötes, faller tyngden på kommissarierna». [1])

Detta omdöme har genom ifrågavarande brefväxlings offentliggörande blifvit till fullo bestyrkt. Karl Johan hade väl redan i sin instruktion för kommissarierna öppnat utsigt till modifikationer och ändringar i det framlagda förslaget och äfven erkänt stortingets rätt till initiativ, likasom han i sina första skrifvelser till kommissarierna (7 och 8 okt.) i allmänna ordalag uppmanade till moderation eller att »medgifva alt hvad hedern och Sveriges väl kan tillåta att bevilja»; men han hade ock uppstält den ovilkorliga fordran, att konungen och föreningen skulle antagas först och grundlagen därefter revideras, och under arbetets gång, då han kom i en feberaktig spänning, ansatt som han var å ena sidan af krigsbefälet, som uppfordrade honom att rycka fram och tukta motståndet, å andra sidan af sina egna farhågor för kongressen i Wien och de danska stämplingarna, som han vädrade öfveralt, förlorade han snart tålamodet, beklagade att han måste låta armén marschera, och utsatte gång efter annan en termin af några dagar, inom hvilken hufvudfrågan måste vara klar. Kommissarierna åter synas redan från början varit beredda att uppgifva krafvet på konungens omedelbara erkännande och lyckades med stortinget ingå en kompromiss på så sätt, att föreningen antogs i princip den 20 oktober, men konungavalet uppsköts, tills grundlagen blifvit reviderad. Sedermera bemödade de sig nästan i hvarje rapport att undanrödja kronprinsens misstankar, afrådde alla förhastade steg och framhöllo med goda skäl, att nödvändigheten af ett snart slut på underhandlingarna borde ådagaläggas med Norges eget behof och icke med hotelser, hvilka, om de sattes i verket, väl kunde bryta öfverläggningarna, men icke leda till det föresatta målet, och om de icke verkstäldes, endast ledde till motsatsen af hvad man afsåg. Kronprinsens fråga, om norrmännen ville erkänna konungen som suverän enligt freden i Kiel eller som konstitutionel konung enligt konventionen i Moss, till hvilken frågas besvarande han lemnade stortinget en tid af två dagar, bemöttes af kommissarierna därmed, att norrmännen icke ville vidgå, att de genom konventionen er-

[1]) Rydin, Föreningen, sid. 136, not.

känt konungen, och att svenskarne, genom att själfva fordra ett offentligt och högtidligt erkännande, gifvit dem det bästa beviset för att denna formalitet återstod. Deras försvar för den moderation, som de under hela underhandlingen ådagalade, finnes sammanfattadt i följande präktiga och än i dag beaktansvärda ord af den 29 oktober: »Ingenting är lättare än att bryta. Det behöfves blott ett ord och ett beslut för att komma därhän, men väl böra vi betänka oss, innan vi uttala detta genom sina följder så ödesdigra ord. Den kännedom, vi hafva förvärfvat om Norges militära och financiela ställning, skulle nog kunnat låta oss förmoda, att norrmännen icke hade medel att fortsätta kriget och att kanske fruktan skulle kunnat tvinga dem att genast erkänna konungen — —; men utom det att det är omöjligt att beräkna en folkförsamlings beslut, hvilken ofta lyssnar mindre till förståndets än lidelsens röst, skulle man på detta sätt hafva skaffat sig en tillräcklig säkerhet för framtiden? Efter att en gång hafva slagit in på denna väg, hade man icke alltid måst fortsätta att injaga skräck? Och hade icke nationen haft rätt att säga: Man har lemnat oss två månader för att samlas och vill ej lemna oss den tid, som är nödvändig för att afhandla vårt lands lifsintressen. För öfrigt om man genom att endast låta våldet tala hade skapat en söndring mellan det sydliga och nordliga Norge; om man måst än en gång utgjuta blod, om man gifvit de illasinnade en förevändning att under fagert sken bedraga folket genom att föregifva, att Sverige endast öppnade fiendtligheter för att upprätta svenska garnisoner och svenska ämbeten i Norge; så skulle man visserligen utan tvifvel kunna med framgång vederlägga detta å vår sida både med vapen och med bevis, men man skulle antingen hafva i grund fördärfvat ett land, som man vill för alltid förbinda med Sverige, och i de båda folkens blod ånyo tändt hatets låga, som så länge söndrat dem, eller också skulle man hafva upprättat en passiv lydnad, följd af en dyster tystnad, en föregångare till nya stormar för våra barn».

På detta sätt blef det stora verket fullbordadt i stort sedt »utan hot, utan visad öfvermakt och med nationens bifall», och ser man till resultatet och tager sin utgångspunkt icke i senare tiders konstruktioner öfver hvad möjligen *kunnat* erhållas, utan i hvad man å svensk sida bevisligen *velat* uppnå, d. v. s. i det svenska statsrådets förslag till reviderad författning och unionsstadgar, så skall man finna, att Sverige verkligen erhöll alt vä-

sentligt, och att de eftergifter, som gjordes, dels voro redan på förhand utpekade och medgifna i den af samma statsråd utarbetade bilagan till kommissariernas instruktion, dels uttryckligen tillstyrkta af den man, som gick längst af alla i Norge i unionsvänlig riktning. Erinrar man sig nu, att unionsstadgarna blefvo redan följande år af den svenska riksdagen antagna med en i dess annaler sällspord, ja kanske ensamt stående samdrägt, så må man i sanning förundra sig öfver, att denna union kunnat i senare tid framställas som ett verk af dynastiska beräkningar, åvägabragt mot det svenska folkets afsigter och önskningar. Karl Johans norska politik var från början ett arf af 1809 års män. Konventionen i Moss var tillstyrkt af alla till krigsråd församlade generaler, det svenska förslaget till reviderad författning och unionsstadgar var i fullständig endrägt utarbetadt af Sveriges regering med 2 tillkallade statssekreterare och en hofkansler, förslaget blef gilladt, förfäktadt och i hufvudsak genomdrifvet af Sveriges bäste män som kommissarier till Norges storting,[1]) stundom i strid mot Karl Johans önskningar, och själfva unionsakten blef slutligen under entusiasm antagen af riksens ständer och helsad med jubel öfver alla Sveriges landamären. I sanning är icke detta ett verk, som blifvit utfördt *med* och icke *mot* det svenska folket, så är det aldrig lönt att tala om en folkvilja, det är då ett tomt ord.

Den alldeles felaktiga synpunkt, från hvilken man länge bedömt och delvis ännu bedömer 1814 års händelser, har — bortsedt från konstitutionela och politiska sympatier och antipatier samt felslagna förhoppningar om unionens ytterligare utveckling — till god del sin grund i ett norskt qui pro quo. Då norrmännen bestämde sig för att icke erkänna freden i Kiel och att icke häller hålla sig vägen öppen till en öfverenskommelse med Sverige, leddes många ibland dem till detta ytterliga steg af sin okunnighet om den svenska regeringens afsigter och, då dessa blefvo dem bekanta, af misstro mot Sveriges goda vilja att hålla sina löften. De måste därför tvingas med vapen att erkänna föreningen under Sveriges konung. Som emellertid hufvudsaken för dem utan tvifvel från början var att värna sitt nationela

[1]) Efter att hafva berättat, huru Wetterstedt, Wirsén, Rosenblad, Mörner och Rosenstein blefvo kommissarier, tillägger Engeström icke utan ironisk bitterhet: »ändtligen kom själfmant statsrådet baron Platen. Då var 1809 års riksdag där». Minnen, II, sid. 227.

oberoende och skaffa sig konstitutionel frihet, så funno de snart nog, att de genom 1814 års händelser just vunnit hvad de högst åstundat, och som i serien af dessa händelser, som beredde Norges lycka, också ingick ett kort krig med Sverige, som slutade med den norska frihetens högtidliga erkännande, så blef äfven detta krig inom kort — sedan man efter några år hunnit svälja förtreten och öfvertygat sig själf, att man dock i trots af alt lyckats skrämma Karl Johan och svenskarne — en källa till stolthet. Och när så grefve Wedel, som bättre än någon kände händelsernas hela sammanhang, en gång vågade yttra, att Norge ingen ära hade af 1814 års händelser, att det var skryt altsammans (ett visserligen öfverdrifvet uttryck, om det annars blifvit rätt återgifvet), väckte detta en glödande förbittring öfver alt Norge, hvilken stundom ännu i dag genljuder. Detta hofverande nådde småningom fram till Sverige och måste väcka underliga tankar hos dem, som självfva deltagit i händelserna och i synnerhet hos militären: denna saga, att norrmännen tilltvungit sig alt och att Sverige nödgats uppgifva hvad det begärde, stämde ej rätt väl med deras minnen om situationen. Emellertid — det fans ett och annat, som gaf stöd åt norrmännens uppfattning, att det var Sverige, som icke nått målet: först och främst hade en verklig meningsskiljaktighet egt rum mellan Karl Johan och hans svenska — militära och civila — rådgifvare så till vida, som han lagt en öfvervägande betydelse på *konungens* omedelbara erkännande eller på personalunionen och de i synnerhet arbetat för *rikenas* sammanfogning — en olikhet, som dock på grund af den tidens statsrättsliga idéer i utförandet fick så godt som ingen betydelse —; vidare hade särskildt militären under stortinget 1814 ifrigt, fast förgäfves, uppfordrat Karl Johan att slå ned det oväntade motståndet och på allvar afgöra saken genom svärdet. Sålunda arbetade man sig småningom in i den uppfattningen, att det var något från svensk synpunkt galet med 1814 års politik, och att Karl Johan var skulden, ehuru den enkla sanningen var den, att han i bästa samdrägt med sina generaler och statsmän nödgats tvinga norrmännen att antaga det svenska unionsprogrammet.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Planer på en svensk-holländsk Vega-expedition år 1669.

Under forskningar om Östersjöprovinsernas ställning till Sverige under 1600-talet kom jag af en händelse att i riksregistraturet påträffa en urkund, som visade, att man redan 1669 här i Sverige umgåtts med en plan att i förening med några utländske köpmän söka lösa det problem, som under 1500- och 1600-talet varit föremål för så många misslyckade försök af engelsmän och holländare, nämligen att längs Europas och Asiens norra kust söka framtränga till Japan och China. Emedan detta försök icke omnämnes af frih. Nordenskjöld i den intressanta historik, han i sitt berömda arbete om »Vegas färd kring Asien och Europa» ger öfver sina föregångares sträfvanden att lösa detta ryktbara problem, och emedan ej heller, så vidt jag försport, denna expedition finnes omnämnd i något annat arbete, intresserade det mig att söka reda på de handlingar, som gälla densamma. Efter hand lyckades jag ock finna flere aktstycken, som rörde denna sak [1]). Äfven om jag icke skulle lyckats påträffa alla, skola de, som jag funnit, möjligen föranleda andra, som i ämnet äro mera förfarne, att ytterligare och med större framgång studera detta försök.

* * *

Som bekant var Indien målet ej blott för Columbi resa, utan äfven för portugisernes sjöfärder i slutet af 1400-talet. Och sedan de sistnämnde verkligen lyckats finna sjövägen till Indien och därigenom äfven efter hand ryckt till sig den indiska handeln, kom denna för en tid att gå genom deras händer, för så vidt det rörde Europa. Snart började dock äfven andra europeiska folk åtrå att blifva delaktiga af denna vinstgifvande handel. Engelsmännen gingo därvid i spetsen.

De vågade icke genast täfla med portugiserna på den väg, dessa upptäckt, och därför var det, som de började försöka att framtränga till östra Asien genom Norra Ishafvet.

1553 gjorde de sitt första försök. Det egentliga målet förfelades, men de lyckades dock framkomma till Dvinas mynning samt

---

[1]) För åtskilliga hänvisningar har jag att tacka arkivarien frih. Taube och D:r E. Hildebrand.

därstädes vid Archangel med Ryssland inleda handelsförbindelser, som efter hand blefvo af stor vigt för England, men ännu mer för Ryssland. Efter ett par andra fruktlösa försök att finna nordostpassagen upphörde engelsmännen under 1500-talet att söka densamma.

Men deras planer upptogos i stället af holländarne, som ända till Portugals förening med Spanien hade varit vande att i Lissabon hemta de indiska varorna för att sedan afsätta dem i vestra och norra Europa. Men då deras dödsfiende Filip II för att rikta ett dråpslag åt deras handel stängde Lissabons hamn för dem, måste de på annat sätt söka förskaffa sig de begärliga indiska varorna. Till en början vågade icke heller de begagna sig af vägen om Godahoppsudden — Spaniens och Portugals förenade sjömakt var dem ju ännu alltför öfvermäktig. De sökte i stället upptäcka en ny väg. Och därför utskickades af dem under 1560-talet på statens bekostnad 3 år å rad särskilda expeditioner för att lösa det problem, som gäckat engelsmännens ansträngningar. Ehuru äfven dessa liksom de föregående engelska misslyckades, blefvo de dock af stor betydelse ej blott i vetenskapligt, utan äfven i praktiskt hänseende, enär holländarne genom dem inleddes på den vinstgifvande hvalfiskfångsten.

Sedan dock holländarne i slutet af 1590-talet verkligen lyckats på portugisernas egen väg framtränga till Indien och ej allenast där störta de sistnämndes kolonialvälde, utan äfven grunda ett eget, förlorade frågan om nordostpassagen för en tid något af sitt intresse, men den återupptogs dock under 1600-talet, och detta icke blott af holländare, utan äfven af engelsmän och danskar.

De sistnämnde afsände dock blott en expedition, nämligen år 1653, om hvilken De la Martinière hopsatt sina historier.

Hufvudorsakerna till att engelsmän och holländare återupptogo dessa färder voro väl dels åstundan efter att utsträcka Hvitahafshandeln till Sibirien, dels ock att finna en kortare väg till China och Indien, men i synnerhet afunden mot de kompanier, som hade monopol på den vinstgifvande handeln med Indien och China. Som bekant hade de båda ostindiska kompanierna i Holland och England vetat att af sina respektive regeringar förvärfva sig uteslutande rätt till denna handel.

Af de holländska expeditionerna under 1600-talet vilja vi endast sysselsätta oss med de två, som utsändes 1664 och 1666. Den förstnämnda afgick under befäl af Vlamingh, kringseglade, såsom frih. Nordenskjöld omtalar, Novaja-Semlja och kom till och med ett godt stycke öster om denna dubbelö, men gjorde inga vigtigare upptäckter. Först 1668 tyckes Vlamingh ha återkommit till Holland.

Men innan denna expedition återvände, hade 1666 en ny afseglat från Holland. Denna var liksom alla de andra holländska expeditionerna under 1600-talet utrustad af ett enskildt bolag. Bland redarne funnos judar, af hvilka sjöfararne fingo med sig bref på hebreiska, emedan man trodde, att de skulle påträffa någon eller några af Israels 10 förlorade stammar, om hvilka en sägen gick, att de skulle bo långt borta någonstädes i Asien.

Något vidare säger sig Nordenskjöld ej hafva bekant om denna expedition, troligen blef den resultatlös.

Dessa båda expeditioner må man dock fasthålla i minnet. Ty det är ju möjligt, att det bolag, som sedan sökte och fick oktroj af Sverige, utrustat en af dessa expeditioner eller med dem stått i någon förbindelse. Omöjligt vore väl icke heller, att det ungefär samtidigt med de båda nyssnämnda utrustat en egen expedition. Det meddelas nämligen antydningar om en sådan, till hvilka motsvarighet ej träffats på annat håll. Och om man än icke kan sätta tro till den märkligaste uppgiften om denna expeditions färd, kan man dock, såsom vi snart skola få se, våga påstå, att den kommit ganska långt in i den stora Tartariska Oceanen, som holländarne på denna tid kallade det Sibiriska Ishafvet.

I början af år 1669 hade de holländska köpmän, som utrustat sistnämnda expedition, beslutit sig för att söka svenska kronans bistånd till ett nytt försök att finna nordostpassagen, samt att, om detta lyckades, få tillstånd att upprätta ett handelskompani med monopol på den ostasiatiska handeln.

Sveriges resident i Holland var då Johan Filip Silfvercrona. Hans ursprungliga namn var dock van Bommert, men redan 1642 hade han med svenska regeringens bifall jämte sina syskon blifvit adopterad af sin stjuffader, den bekante Peter Spiering Silfvercrona, den där hade varit Axel Oxenstjernas högra hand vid ordnandet af det svenska tullväsendet. Såsom resident i Holland hade den äldre Silfvercrona ock gjort svenska regeringen stora tjenster under 1643—45 års danska krig. Ty utan hans djärfva förslagenhet och kraftfulla uppträdande skulle det icke ha lyckats Louis De Geer att få afsända sina i Holland för svenska kronans räkning värfvade flottor. 1650 hade hans nyssnämnde stjufson aflöst honom som resident i Holland, och år 1668, ungefär samtidigt med Sveriges inträdande i trippel-alliansen, hade han blifvit utnämnd till svenska kronans »residerande commissarius» i Holland.

Tyvärr känner man icke mycket om de holländska köpmännens underhandlingar med Silfvercrona. Det lilla man vet står att läsa i tvenne bref från denne till rikskansleren grefve Magnus Gabriel De la Gardie. Det första, dateradt den 1 mars 1669 samt skrifvet på holländska, har följande innehåll: »För några veckor sedan kommo några säkra personer till mig förmenande sig vilja segla norr om Europa och Asien. De vilja redan nu i vår med tre skepp, af hvilka ett är tämligen stort, men de båda andra små, företaga sin färd och detta under H. K. Mts protektion. De hafva ock inlemnat en supplication till Hans Majestät om denna sak.» I slutet af brefvet uppmanar han De la Gardie att laga, det saken så snart som möjligt blefve gillad och expedierad, ty konungen af Danmark hade sökt få dem under sitt beskydd. *»Man sy wellen lieber onder Sweden syn»*. I sitt andra bref, dateradt den 11 mars, yttrar Silfvercrona följande: »I min förra skrifvelse gaf jag Eders Exellens tillkänna att säkra personer i Hamburg tänka på att söka sig en ny väg till Japan norr

om Europa och Asien» [1]. För öfrigt rekommenderar han äfven i detta bref företaget hos regeringen.

Det ser ut, som om Silfvercrona låtit dupera sig af holländarne, enär han i sitt sista bref talar om »säkra personer i Hamburg», ty såsom vi skola få se, var det egentligen holländare, som skulle taga del i företaget. En eller två köpmän i Hamburg tyckas visserligen äfven ha varit medintressenter i detsamma, nämligen Hans Erlencamp och dennes son, hvilka också direkt underhandlade med svenska regeringen om privilegier för bolaget. Sjelf har Erlencamp ej varit i Sverige för denna sak, det framgår tydligen, såsom vi skola se, af akterna. Han måste således genom andra ha inlemnat den supplik, om hvilken Silfvercrona i sitt första bref talar. För öfrigt tyckes svenska regeringen liksom dess resident i Holland ha trott, att medintressenterna i bolaget voro köpmän i Hamburg. Det var nämligen först längre fram svenska regeringen fick veta, att Hans Erlencamp knappast varit annat än en »bulvan» för några holländska köpmän.

Man kan nu undra öfver, att de holländska köpmännen gjorde sig skyldiga till en slik mystifikation, men de torde nog ha haft skäl för detta sitt görande och låtande.

Den tid, i hvilken de lefde, var ju som bekant monopolernas tidehvarf. Som jag förut nämnt, var i Holland handeln på Indien uteslutande tillerkänd det ostindiska kompaniet, inga enskilda holländare kunde för den skull drifva handel på Indien. Men detta kunde ju kringgås, om man i ett annat land skaffade sig privilegiebref på ett dylikt bolag och i detsamma inträdde som medintressenter. Dock, för att detta skulle kunna lyckas, var det nödvändigt att hemligheten ej i förtid röjdes, eller att man i Holland ej fick nys om sådana planer. Hemligheten kunde lättare bevaras, om man lät en, som icke var holländare, vara den synlige stiftaren af det nya kompaniet. Så ungefärligen synas de holländska köpmännen resonnerat. Sedan de fått sig oktroj beviljad eller sedan de upptäckt en ny sjöväg till östra Asien, då först kunde de finna sig ha skäl att afkasta den påtagna masken, i synnerhet när man stod under en stormakts beskydd, och Sverige var då en stormakt, och dess anseende kort efter trippelalliansens afslutande större än det på länge varit. Ett handelskompani under svenskt beskydd kunde därför vara tryggt till och med för Holland och dess ostindiska kompani, ty den mäktiga handelsrepubliken behöfde och sökte vid denna tidpunkt Sveriges vänskap.

Detta sistnämnda torde kanske ha varit hufvudorsaken till, att nyssnämnde köpmän hellre ville vara under Sveriges protektion än Danmarks. Bidragande omständigheter voro väl äfven Sveriges på denna tid så stora handelsförbindelser med Holland. Dessa voro nämligen så omfattande, att föga återstod för de andra staterna i

[1]) Silfvercronas bref till De la Gardie i Riksarkivet. I det första talar han väl om »säkra personer», men uppgifver icke, såsom han i det andra säger, att de voro »i Hamburg». Härom talar han först i det sista. Är möjligen ett bref mellan dessa förkommet?

vestra Europa. Därjämte var man kanske icke i Holland okunnig om, att svenska regeringen plägade gå i spetsen för handelns och näringarnes utveckling. Alltsedan gamle kung Gösta, som icke blott återupphjelpte handel och näringar, utan äfven grundlade Sveriges örlogs- och handelsflotta, hade ju detta varit fallet. Karl IX hade liksom i mycket annat fullföljt sin faders verk, äfven hvad handel och näringarne angår; hans store son och Axel Oxenstjerna sökte förverkliga, hvad som föresväfvat honom. Under Kristinas förmyndareregering återupptog man 1633 en plan, som både Karl IX och Gustaf Adolf med stor ifver omfattat, nämligen att draga handeln med de dyrbara persiska varorna öfver Ryssland till Östersjön, på samma gång man äfven sökte utvidga handeln med Ryssland [1]). Ett formligt kontrakt blef till och med upprättadt mellan Sverige och hertigen af Holstein, hvilken senare nämligen hade stiftat ett kompani i och för handeln med Persien. Enligt kontraktet skulle det holsteinska kompaniet drifva »handeln öfver Nyen eller Narva och för alla ur Persien förda varor erlägga första året 400,000 samt från och med det fjärde 600,000 riksdaler årligen, hvarjämte Sverige skulle ega att participera i samma kompani».

Företaget gick dock om intet, enär vid underhandlingarna härom Ryssland uppställde alltför öfverdrifna fordringar och holsteinarne visade sig opålitliga, men de svenska underhandlarne voro heller icke utan fel. De holsteinska sändebuden fingo ensamma fortsätta resan till Persien, och ehuru deras herre, sedan de 1639 återkommit, än en gång upptog underhandlingarna härom, ledde dock dessa icke till något resultat.

Vi ha omnämnt detta för att visa, att man under vår storhetstid umgicks med icke mindre djärfva merkantila än politiska planer.

De holländska köpmännen, om hvilka vi nyss talat, kunde därföre med utsigt till framgång vända sig till svenska regeringen och af densamma begära privilegium för ett handelskompani, ty om deras företag lyckades, lemnades ju utsigt för Sverige att få del i den vinstgifvande handeln på östra Asien. Och för att få del i denna handel hade man ju i Sverige 1667—68 försökt sig på att bilda ett ostindiskt kompani, i hvilket både enkedrottningen och flere af rikets förnämste män ingått som intressenter [2]). Men det förslag, holländarne nu kommo med, lofvade ju ännu större fördelar. Dessutom var företaget i och för sig egnadt att slå an på de ledande männen i Sverige på denna tid.

Karl den elftes förmyndareregering var svenska aristokratiens mest lysande tid, liksom Gustaf Adolfs och Kristinas varit dess mest ärofulla. Under de sistnämndas regeringar hade den fört Sveriges härar från seger till seger, på ett storslaget sätt ledt dess utländska politik samt gifvit fäderneslandet en förvaltning, som var den bästa som då fanns i Europa. Visserligen vidlådde åtskilliga fel och lyten

[1]) Jfr Odhner, Sveriges inre hist. under dr. Kristinas förmyndare, p. 295.

[2]) Jag har för denna upplysning att tacka d:r J. F. Nyström, som ock berör denna sak i sin skrift: »Om de svenska ostindiska kompanierna», s. 1.

denna aristokrati, men dessa framträdde dock mera synbart först under Kristinas egen regering. Liksom svenska folket i gemen, så behöfde äfven denna aristokrati en herre för att icke urarta. Detta visade sig i synnerhet under Karl den elftes förmyndareregering, ty det var denna regerings stora olycka, att den bland sig icke hade en ledande och sammanhållande förmåga. Svenskens vanliga lyten, afundsjuka, oförmåga att underordna sina subjektiva tycken under det allmänna samt njutningslystnad och sorglöshet, känneteckna i synnerhet denna regering. Och likväl utgjorde »den gamla nordiska kungsadeln», d. v. s. de gamla riksrådsätterna, ännu kärnan ej blott af aristokratien, utan äfven af rådet, ty i detta sutto fortfarande en eller flere medlemmar af de lysande och ärorika ätterna: Oxenstjerna, Brahe, Bonde, Bjelke, Banér, Bååt, Horn, Gyllenstjerna, Kurck, Soop och Sparre. Vid sidan af dessa funnos visserligen äfven representanter af de utländska slägtena, De la Gardie och Wrangel, samt af den unga adeln såsom Björnklo, men de förre voro dock ännu de, som egentligen ledde Sveriges öden.

Hvad man än må säga om Svea rikes råd på denna tid, utgjorde det dock en lysande församling, och man måste erkänna, att många af dess medlemmar voro utmärkta män, som gjort fäderneslandet stora tjenster. Och likväl är deras regering föga tilltalande vare sig man ser på deras utrikes eller inrikes politik. Ty den var i mångt och mycket »rik på försummade tillfällen».

Utan förtjenster är dock denna regering icke. Det lif, som den tidens store förde på sina slott och gårdar, var lysande och detta visserligen ofta i ordets mindre goda betydelse. Allt förslösades dock ej på fester och lustbarheter, ideella intressen funnos och befordrades. Många af den tidens store vårdade sig icke blott om universiteten och den högre odlingen, utan äfven om den lägre undervisningen och folkets uppfostran. Främst bland dessa stå Per Brahe och Magnus de la Gardie, i synnerhet har den senare inlagt stora förtjenster om vår odling. Ingen enskild svensk har före honom så befordrat konster och vetenskaper, och efter honom är det väl endast en, som kan täfla med honom, nämligen Oskar Dickson. Magnus Gabriel de la Gardie är också därutinnan en föregångare till sistnämnde mecenat, att han med ifver tog sig an en expedition, hvars mål var att finna nordostpassagen. Sant är, att De la Gardie icke såsom sin efterföljare stälde sin börs till expeditionens förfogande, men detta satte ej häller de holländske köpmännen i fråga. Penningar var ej det som de behöfde för sitt företag, men hvad de behöfde var politiskt inflytande, och detta hade De la Gardie. Han använde det ock så långt det sig göra lät till företagets befordrande.

Den 17 mars 1669 på förmiddagen var svenska rådet församladt[1]). Sedan andra ärenden afhandlats, fick rikskansleren ordet, hvarefter han begärde, att det som nu skulle proponeras måtte hållas ännu en tid hemligt. Några köpmän från Hamburg begärde af Kongl. Maj:t privilegier till att få nu i april gå ifrån Hamburg kring Nord Capo

[1]) Det följande är hämtadt ur rådsprotokollet.

och så den vägen till Japan. Konungen af Danmark hade begärt dem, men de ville hellre vara under Sverige. Rikskansleren menade, att man väl kan låta dem det begära, efter Kongl. M:t likväl eljest intet sätter till deras resa.

Rikskansleren uppläste därefter Silfvercronas bref om de nämde köpmännens dessein, hvarefter han berättade, »att de förr varit på vägen, men att vintern kommit dem för hastigt uppå, så att de intet kunnat fulländа sin resa».

Därpå följde en liten diskussion.

Grefve Nils Brahe: hvarför begära de oktroj?

Rikskansleren: till deras protektion, de vilja ock sätta stapeln i Göteborg.

Riksdrotset trodde, att de väl skulle komma fram, om de allenast taga tiden väl i akt.

Rikskansleren: de hafva en begäran, som är något betänklig, nämligen att få frihet på varor, som föras ut ifrån Göteborg.

Sten Bielke: när varor intet graveras tull, gifver myckenheten af varor det igen, som eljest af tullens storlek kunde väntas.

Rikskansleren: den regeln går intet alltid an, utan allenast der som någon stor durchfart är, men hos oss är ingen tull af consumtie, och antingen tullen är här liten eller stor, kommer lika stor myckenhet af varor hit. Hans excellens tillade, att så väl Monsieur de Groote som den förrige holländske ambassadören Isbrand hafva observerat detsamma. Hans grefliga excellens mente ock i en viss regard intet vara nyttigt, att många varor här consumeras, efter myckenhet af somliga varor gifver tillfälle till öfverflöd, och det är Hans grefliga Excellens bättre, att allenast 100 än 1000 åmar vin här drickas, ty vinet förorsakar druckenhet, podager etc.

Claes Rålamb: de varor, som litet införas af, äro dyra och consumeras kanske intet därutaf desto mindre.

Bengt Horn: fast vinet är dyrt, måtte likväl somlige det hafva och alltså köpa podager etc. så mycket dyrare.

Sekreteraren Hoghusen uppläste därpå de privilegier, som konungen af Danmark gifvit ofvanbemälte köpmän. Därpå beslöts, att Hoghusen skulle gå till kommerse-kollegium och låta gifva åt dessa köpmän samma privilegier, som de fått i Danmark, »och det nu snart, på det att de intet blifva upphållne ifrån resan».

Öfverläggningen om denna sak slöts af rikskansleren med följande ord: desse köpmän kunna ock encourageras igenom residenten v. Böckel till att fortsätta deras uppsåt.

Den 20 mars afhandlades åter denna fråga i rådet, som dock nu ej var så talrikt församladt som förra gången. Sekreteraren Hoghusen öfverlemnade till rikskansleren kommerse-kollegiums »concept af det privilegio, som hamburgiske köpmännen begära». Rikskansleren uppläste sjelf detta concept, hvarefter en kort diskussion uppstod öfver några punkter i detsamma.

Rikskansleren ansåg, att den första punkten borde vara att Kongl. M:t tager dem i protektion.

Riksskattmästaren menade, att de varor borde nämnas, som de skulle få utföra tullfritt.

Rikskansleren: det är bättre, att de göra en specification hvar gång på de varor, som de föra ut med sig.

Därefter gick Hoghusen tillbaka till kommerse-kollegium med konceptet, som på sätt och vis tyckes ha ändrats efter De la Gardies önskan. Längre fram på dagen återkom Hoghusen med detsamma, som nu ock vardt gilladt. Samma dag utfärdades ock privilegiibrefvet, hvarigenom samma förmåner gåfvos köpmännen, som konungen i Danmark förut lofvat dem.

Att svenska regeringen hade allvar med företaget, framgår tydligt af öfverläggningarna i rådet. Men ännu tydligare visar sig detta i sjelfva privilegii-brefvet, som på samma gång äfven röjer de stora förhoppningar, man satte till företaget. Det är utfärdadt »för Hans Erlencamp och hans medinteressenter öfver theras resa till Nova Zembla». Utom inledningen innehåller det åtta punkter. Dess hufvudinnehåll är följande[1].

Emedan »vi till följe af våre förfäders, Sveriges konungars glorvyrdigst i åminnelse, berömmeliga exempel gerna söka på allt görligt sätt befordra navigationen till vigeur och tillväxt: alltså och emedan Oss i underdånighet föredraget är af köpmannen i Hamburg ärlig och välförståndig Hans Erlencamp, huruledes han tillika med någre andre sine medintressenter skola vara sinnade att uppå egen bekostnad och risko med några skepp utspana och försöka en ny fart norr ut, serdeles de nord- och nordöstliga kanter af Nova Zembla, Tartariet, China och Japan, såsom ännu obekanta och på inga kartor utmärkte äro, till deras uppsåts befrämjande underdånigst anhållandes, att vi dem under vårt hägn taga och med några privilegier och vilkor benåda ville;, Alltså och emedan vi samma verk med nåder anse såsom berömmeligt och godt: ty hafve vi icke allenast nådeligen Oss låtit behaga bemälte Hans Erlencamp jämte hans medconsorter uti vår protection, hägn och försvar att taga, utan ock vi hafva för godt befunnit dem till fortsättande af deras goda intention vissa privilegier och förmåner att förunna på sätt och vis som efterföljer.»

1. För den tid privilegiebrefvet gäller skulle Hans Erlencamp och hans bolagsmän få tullfritt in och utur riket föra allehanda varor, som till samma fart vore af nöden. Härifrån undantagas dock koppar och messing, »när det icke till manufakturer här kan,vara utarbetadt, utan in rudi utföras».

2. Alla, som låta bruka sig »till denna farten eller seglationen», skola vara frie från kontributioner, pålagor och stadsumgälder, dock icke från lilla tullen eller accisen, — »som ingen sig må undandraga». Denna frihet skulle räcka, så länge oktrojen varade, och gälla icke blott för svenske undersåtare, utan äfven för utländingar, som ville bosätta sig i Sverige.

---

[1]) Jfr Bihang n:o 1.

3. Bemälte främlingar tillförsäkrades full religionsfrihet, dock på vilkor att »densamma icke missbruka eller till någon af våre undersåtares förargelse utsträcka och extendera».

4. Under bemälta frihetsår finge inga andre svenske undersåtar utan intressenternas i kompaniet vilja och vetskap eller på andra än dess skepp idka handel uppå de länder, som de komme att upptäcka »vid förlust af skepp och gods».

5. Alla land, öar och platser, som upptäcktes, skulle »förblifva under vårt herrskap, lydno och beskydd».

6. Erlencamp och hans medintressenter skulle vara förpligtade att försända de varor, som de bekomme på sin färd, endast till Kongl. M:ts städer Göteborg och Stade, dock skulle Göteborg blifva hufvudnederlagsorten.

7. Privilegierna skulle gälla i 20 år, dock med det förbehåll, att de 1669 skulle »samma seglation verkställa».

8. När verket komme i gång och man sporde dess nytta och frukt, ville regeringen taga i betänkande dess vidare befrämjande.

Såsom förut är nämndt, föreslog De la Gardie i rådet den 17 mars, att man skulle gifva residenten von Böckel i Hamburg att encouragera köpmännen i deras företag.

Liksom grefve Dohna, hvilken, som bekant, å Sveriges vägnar medverkade till att den ryktbara trippelalliansen kom till stånd, och flere andra svenske diplomater från den tiden, var äfven Martin von Böckel född tysk. I hans sköldebref står visserligen att hans föräldrar varit af adligt stånd, men åtskilligt synes dock antyda, att han i sin första ungdom kom att tillhöra borgarståndet. Han har dock haft tillfälle att studera, enär det uttryckligen säges om honom, att han var juris utriusque doktor. Han tyckes vid unga år ha blifvit syndicus i Lybeck. 1653 finner man honom vara assessor vid det Vismarska tribunalet, således i svensk tjenst, samt 1668 svensk adelsman. Redan 1666 hade han blifvit svenskt hofråd och kort därefter svensk resident i nedersachsiska kretsen med Hamburg till sin egentliga uppehållsort.

Till denne man aflät svenska regeringen redan den 17 mars en skrifvelse,[1]) hvari han underrättades om meningen och afsigten med expeditionen, om den begäran Hans Erlencamp å dess vägnar gjort, samt att regeringen höll på att undersöka hans begäran och att fastställa *»die desidirirte bedingungen in einem förmlichen octroy»*. Böckel befalles att »låta bedja Erlencamp besöka sig» samt »att styrka honom i hans berömvärda förehafvande» och därvid i svenska regeringens namn försäkra honom, att hon skulle göra allt, hvad som på henne ankom, till företagets befordrande, samt att hon samtyckte till allt som Erlencamp föreslagit i och för underlättandet af ett så glorióst verk». »Samma försäkran» skulle han ock göra Erlencamps medintressenter, i fall han sammanträffade med dem, samt för öfrigt

[1]) Riksregistraturet d. 17 mars 1669.

så mycket som på honom berodde »på det flitigaste sekundera detta verk» [1]).

Den 27 mars kom detta bref Böckel tillhanda, och samma dag besvarade han detsamma, lofvande att med största trohet och flit uträtta uppdraget, och detta så mycket mera, som »det uppenbarligen skulle lända E. K. M:t och dess höglofliga krona så väl till en verklig och erkläcklig tillväxt i allehanda emolumenter som ock commercium i och för sig». Han skulle ock med det första söka sammanträffa och öfverlägga med Erlencamp och hans medintressenter och därom sedan afgifva sin underdåniga relation.

Den 2 april egde denna öfverläggning rum, efter hvad Böckels bref af den 3 april utvisar [2]). Ty i detta säger han sig dagen förut haft ett samtal med Hans Erlencamp eller rättare med hans son, »som sköter sin faders affärer». Böckel hade funnit honom för färden »gar inclinat und freimüthig», och hade »ytterligare å E. K. M:ts vägnar encouragerat honom och försäkrat honom om kunglig assistens i allt, som de redan i Stockholm låtit anhålla om och vidare kunde desiderera. Erlencamp hade bland annat berättat för Böckel, att de tre för expeditionen destinerade skeppen — ett om 500 läster, ett om 80 och ett som skulle brukas vid jagt om 40 à 50 läster, med fulltalig besättning och allt tillbehör »*in Holland* gantz fertig legen». De väntade endast på »die erhoffendte octroije undt passporten von E. Königl. M:t», önskande att dessa med det snaraste måtte komma dem tillhanda. Han bad också Böckel på det enständigaste laga att så skulle ske.

Hvad intressenterna angick hade Erlencamp låtit Böckel förstå, »att de vore idel holländare», och att »ingen menniska här i Hamburg» vore med. De hyste betänklighet för att gifva sig tillkänna, emedan holländska myndigheterna kunde »in favorem för det ostindiska kompaniet »lägga hinder i vägen för dem såsom holländske undersåtare och förbjuda dem hela företaget.

Det märkligaste af detta brefs innehåll är dock detta: att Erlencamp icke höll expeditionen eller sjelfva resan för impracticabel, i synnerhet som de redan hade underrättelse om, att passagen »genom sundet vid Vaigatsch ända till det Anianska nog läte sig göra i synnerhet på den rätta årstiden i juni och juli, och *ett skepp skulle redan en gång ha passerat det Anianska sundet, utan att dock ha kommit fram till Japan och China, emedan det af brist på proviant måste återvända*».

Är denna sistnämnda uppgift sann, nämligen att ett skepp från Europa öfver Kariska hafvet och Sibiriska Ishafvet skulle ha lyckats framkomma till Aniansundet samt till och med passera detta, skulle ju nordostpassagens problem redan på 1600-talet ha blifvit löst, och detta på ett i sanning lysande sätt, enär ju samma fartyg på samma år kunnat återvända — huru långt uppgifves visserligen icke. Aniansundet är ju

---

[1]) Bilaga n:o 2.
[2]) Bilaga n:o 3.

efter hvad friherre Nordenskjöld uppgifver[1]), identiskt med Behringssund. Visserligen lärer på denna tid äfven ett annat sund kallats Aniansundet, nämligen det, som skiljer Labrador från Baffinsland, och som nu bär Hudsons namn[2]), men om detta kan ju icke här vara fråga.

Men Erlencamps utsago har alltför stor likhet med en äkta skepparehistoria, för att den kan vinna tilltro. Den lycklige skeppsbefälhafvaren, som ledt en sådan färd, skulle sannerligen icke af fruktan för holländska regeringen eller ostindiska kompaniet hemlighållit ett sådant storverk. Och om än icke ostindiska kompaniet med blida ögon sett att en sådan färd lyckats, skulle nog generalstaterna och holländska folket både beskyddat och belönat den lycklige sjömannen. Man måste därför antaga, att Erlencamp blifvit förd bakom ljuset och Böckel af honom.

Dessutom kan man vederlägga Erlencamps uppgift, skulle jag tro, genom honom sjelf. Vi ha förut talat om den supplik, som Erlencamp å sina medintressenters vägnar lät inlemna till svenska regeringen. Ehuru han för dem endast var en »bulvan», och som sådan kanske icke ens uppsatt skrifvelsen, kan han väl dock icke ha varit okunnig om innehållet i densamma. Jag har visserligen icke lyckats påträffa denna supplik i riksarkivet. Men såvida den icke är förkommen, är den väl att söka där, eller också, hvilket är sannolikare, i kommerse-kollegiums arkiv. Men på sistnämnda ställe har jag icke haft tillfälle att forska efter densamma. Denna supplik är utom af andra skäl vigtig därför, att det troligen är ur densamma, som rikskansleren hemtat den uppgift han den 17 mars, såsom redan nämdt, omtalade i rådet, nämligen »att de — köpmännen som begärde oktrojen — förr varit på vägen, men att vintern kommit för hastigt öfver dem». Denna uppgift finnes ju intet skäl att betvifla, ehuru det blir svårt att förklara, huru Erlencamp så kort efter inlemnandet af denna skrifvelse kunnat för svenska regeringens representant komma fram med en helt annan uppgift. Detta är så mycket egendomligare, emedan det var han som begärde privilegier för bolaget, och emedan privilegiet är ständt till honom. Det låg ju således i hans egen fördel att stå väl hos svenska regeringen och att gagna sina medintressenter. Men att i suppliken uppgifva en sak och för Böckel en annan tyckes icke varit synnerligen egnadt att göra sig svenska regeringen bevågen eller att gagna bolagsmännen.

Dock kunna kanske dessa olika uppgifter äfven förklaras på ett annat sätt, nämligen att Erlencamps utsago om den underbara färden och supplikens uppgift — om nämligen denna verkligen har något att förtälja om en föregående expedition — afse olika expeditioner, som utförts eller utrustats af olika personer och bolag. De la Gardies yttrande innebär visserligen, att de personer, som begärde svenska regeringens oktroj, redan förut utsändt en expedition. Men detta

---

[1]) Se Vegas färd D. 2, p. 216.
[2]) Histoire De la Géographie par Vivien De Saint-Martin, sid. 360.

yttrande kan bero på något missförstånd. Ty i de af svenska regeringen utfärdade passen för expeditionens fartyg står uttryckligen, att deras färd afsåg ett upprepande af de försök som förut »*af andra*» gjorts, »men som hvarje gång blifvit afbrutna».

För öfrigt hvilar ett hemlighetsfullt dunkel öfver bolagsmännen och deras förehafvande samt öfver hela expeditionen. De la Gardies yttrande i rådet den 17 mars och Erlencamps samtal med Böckel visa, att de holländska köpmännen voro ytterst angelägna om, att deras förehafvande hölls hemligt. Detta har ock lyckats dem, enär man endast vet namnet på en af dem, nämligen Johannes Fadenreeth, hvilken ock skulle medfölja expeditionen. Men för öfrigt känner man icke något vidare om företaget än namnen på skeppen och kaptenerna. Det skepp, som först nämnes, är »*der Coningh van Sweden*» under befäl af kapten Helmer Jacobs Cock tillika med den nyssnämnde köpmannen, Johannes Fadenreeth. Detta var antagligen det största skeppet. Det andra fartyget hette *Het Wapen van Sweden*, eller Sveriges Vapen och fördes af Cornelis Helmersen Cock, som troligen var en son till den ofvannämnde. Det minsta fartyget, eller det för jagt afsedda, hette *Der swedische Windthondt*, dess befälhafvare var Alke Robijn[1])

Den senast daterade urkund, i hvilken jag sett företaget omnämndt, är Böckels bref från Hamburg den 3 april. Alltså kan man icke bestämdt afgöra, om expeditionen verkligén fullföljt sitt mål eller icke. Troligen har den det icke, emedan man ej har några underrättelser om dess färd. Det är därför högst sannolikt, att denna plan, liksom så många andra som Karl XI:s förmyndarregering omfattat, stannat på papperet. Men om än så skulle vara, saknar den dock icke ett visst intresse, såsom förspelet till Vegas berömda färd, som i motsats till denna kan kallas ett rent svenskt företag, emedan den utmärkte vetenskapsman, som var dess upphofsman och ledare, är svensk till sin härstamning, om också ej till sin födsel, samt emedan företaget utfördes genom Sveriges konungs, Sveriges riksdags och enskilde svenske mäns frikostighet, understöd och duglighet.

---

[1]) Jfr passen Riksregistr. 1669 $^{20}/_{3}$ »pro tribus navibus ad dissitas Asiaticas regiones per Oceanum Septentrionalem iter quærentibus»

Det heter där: Nobisque aliqui ex subditis nostris — quibus etiam, ut conatus eorum melius succedant, privilegia certa concessimus — submisse indicarunt, animum iis esse, cæptam equidem ab aliis antehac, sed interruptam semper, navigationem per Septentrionalem Oceanum ad Tartariæ, Chinæ et aliarum incognitarum adhuc regionum loca littoraque rursum tentare, adeoque huic itineri perficiendo destinasse navem quandam, cui nomen *den Coningh van Schweden* sive Rex Sveciæ, et cui præfectus est Helmer Jacobs Cock cum mercatore Johanne Fadenreeth». — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Och om de andra skeppen: — — — »navem quandam cui est nomen *Het Wapen van Sweden* sive Insignia Sveciæ, et cui est navarcha præfectus Cornelis Helmersen Cock» — — — — — — —

samt slutligen — — — »navem, quandam cui est nomen *den Swedischen Windthondt* sive Svecicus Canis Venaticus, præf. Navarch. Alke Robijn».

Något mera, än som redan är sagdt, kan man alltså för närvarande icke säga om denna expedition. Kanske kan man dock i danska geheimearkivet finna några närmare underrättelser om de holländska köpmännens förslag i dess första början, enär de ju, såsom nämndt är, stått i underhandling med konungen af Danmark, innan de vände sig till svenska regeringen.

A. Hammarskjöld.

Bilagor.

1.

Privilegier för Hans Erlencamp m. fl.

(Riksregistraturet.)

Vi Carl etc. giöre witterligit att, såsom wi till föllie af wåre förfäders Sweriges Konungars glorwyrdigst i åminnelse, berömmelige exempel, gerna söckia på alt giörligit sätt befordra navigationen till vigeur och tilwext: Altså och emedan oss i underdånigheet föredragit är af kiöpmannen i Hamburg ehrlig och wälförståndig Hans Erlenkamp, huruledes han tillika med någre andre sine medinteressenter skole wara sinnade att uppå egen bekostnadt och risko medh någre skep uthspana och försöckia en ny farth norr uth, serdeles de nordh och nordostlige kanter af Nova Zembla, Tartariet, China och Japan, såsom ännu obekandte och på inga chartor uthmärckte äro, till deras upsåtz befremiande underdånigst anhållandes, att wi dem under wår hängd taga, ock med någre privilegier och wilkor benåda wille; Altså och emedan wi samma wärk medh nåder anse såsom berömmeligit och gåt; ty hafwe wi icke allenast nådel. oss låtit behaga be:te Hans Erlenkamp jempte hans medhconsorter uti wår protection, hägn och förswar at taga, effter som wi honom och dem härmedh också på det krafftigast under wår protection, hägn och förswar taga, utan och wi hafwe för gåt befunnit dem till fortsättiande af theras goda intention wisse privilegier och förmoner att förunna på sätt och wis som effterföllier.

1.

Först må Hans Erlenkamp med sine interessenter under warande privilegii åren in och utur wårt ricke föra allehanda wahrur, som till samma farth egenteligen brukas eller nödige äre och der widh tillförhandlas, för tull och andre pålagor, ehwadh nampn dhe hafwa må, aldeles frie och obesvärade, undantaget allenast koppar och mässing, när det icke till manufacturer här kan wara utharbetat, utan in rudi utföras.

2.

Vi wele och i nåder hafwa förundt allom, som uti compagnie med Erlenkamp sig till denne farthen och seglationen bruka låta, thet wari sig wåre egne undersåtare eller fremmande, som sig här i wårt rike Swerige nidsättia wele, att dhe, så lenge thetta octroij warar och dhe här wid interessera, må wara exempt och frie för allehanda con-

tributioner och pålagor sampt stadztungor, med hwadh mehra slickt kan wara, undetagne allenast lille tull och accisen, som ingen sig må undandraga.

3.

Bemelte fremmande lembnas och her med deras libertas conscientiæ oturberad uti wåre landh och riken, doch så att dhe den samme icke på något sätt missbrucka eller till någon af wåre undersåtares förargelser uthsträckia och extendera.

4.

Under warande frihetz åhren må ingen af wåre undersåtare, för utan be:te Erlenkamps och hans interessenters willia och wetskap eller uppå andre än theras skep idka be:te theras farth uppå dhe länder, som dhe uptäckiandes warde wid förlust af skep och godz.

5.

Deremot skole alle dhe länder, öijar och platzer medh alle deraf dependerande hög- och rättigheter, som af bem:te Hans Erlenkamp eller hans interessenter uppfinnas kunne, förblifwa under wårt herskap, lydno och beskydd.

6.

Erlenkamp med sine offta be:de interessenter skole och wara förplichtade at ingen annorstädes försända och förhandla the wahrur, som the på denne deres nya farth bekommandes warde, än till Kongl. M:ts städer Götheborg widh Västersiön och Stade wid Elben belägit, hwilke bägge platzer them hermedh anwises, doch således at Götheborg enkannerl. blifwer nederlagz orth till de wahrur, som der inbrackte blifwa och wara måtte.

7.

Thetta theras privilegium skall wara i näst fölliande tiugu åhr, doch medh det förbehåll, att dhe än i åhr samma seglation wärkställigen giöre.

8.

När wärket kommer i sin gång, och wi frambdeles i effecten spörria kunne des nytta och fruckt, wele wi oss öfwer hwadh som till des befremmiande kan skattas nödigt och oss föredrages, i nåder vidare förklara.

Hwilket ofwan besagde privilegier såsom wi be:te Hans Erlenkamp medh hans med interessenter i nåder förundt och meddelt hafwe, altså är och här medh till alle som wederböre wår nådige förmaning och befaldning, att dhe sig hereffter rätta och sig till wara taga mehrbe:te Erlenkamp och hans med interessenter deremot mehn eller hinder i någon måtto at tilfoga, låtandes dem denne förundte frihet och tilsagde hägn och förswar på alt sätt tryggeligen och obehindrat åtniuta. Till yttermehra wisso etc. Stockholm den 30 martius 1669.

HEDEVIG ELEONORA.

P. BRAHE. G. KURCK. N. BRAHE. M. G. D. L. GARDIE. S. BÅÅT.

H. Hoghusen.

2.

K. Maj:t till Böckel den 17 mars 1669.

(Riksregistraturet.)

Carl etc. Unsern etc. Edler und vester besond. l. getreuer. Wihr lassen Euch hiemit, gnädigst ohnverhalten sein, welcher gestalt sich ein kaufman aus Hamburg bey uns anmelden lassen, Hans Erlencamp genannt, mit dem erbieten, das er zusampt seinen interessenten die fahrt umb die Nort Cap zu entdecken und einen so viel kurtzern weg auf Japan und China aufzufinden, auch die davon bringende wahren an einen gewissen orte in unseren reich und landen niederzulegen versuchen wolte, nur dass wihr mittelst einem gewissen octroy ihm ein und anders zu solchem handel benötigte conditiones einwilligen, auch diverse passeporten zu beforderung solcher reise erteilen möchten. Wahn wir nun ietziger zeit im werke begriffen sein Erlencampz begehren zu untersuchen und die desiderirte bedingungen in einem förmlichen octroy fest zu stellen, so haben wihr guth gefunden euch ein solches mittelst diesem zu dem ende gnädigst zu eröfnen, dass Ihr ermelten kaufman Erlencamp zu euch erbitten lassen ihn in obigem seinem ruhmlichen fürhaben stärcken und dabey in unsern nahmen versichern wollet, das wihr in gnaden begierig dieselbe alles vermögen zu befordern und gern in alles zu willigen, was er zu facilitirung eines so glorieusen werckes furgeschlagen; Dergleichen vergewisserung Ihr auch seinen interessenten, im fall Ihr mit deren etlichen in kundschafft geriethet, erteilen und dieses werck so viel an euch ist, fleissigst secondiren werdet, dessen wihr uns zu euch gnädigst gelassen und euch schlieslich nechst empfelung götl. obhuet mit königlichen huldhen wolbeygethan verbleiben.

HED. ELEONORA.

P. BRAHE. G. KURCK. N. BRAHE. M. G. D. L. G. S. BÅÅT.

H. Hoghusen.

3.

Böckel till K. Maj:t den 3 april 1669.

(Diplomatica, Riksarkivet.)

Gestern hab E. Königl. May:t allergnedigstem befehlige zue allergehorsambster folge mit dem hiesigen kauffmanne Hanss Erlenkamp oder vielmehr mit dessem sohn, welcher dess Vatern Affaires thut, wegen der nortfahrt nacher China unndt Japan zue reden gelegenheit gehabt, unndt wie ich demselben ohne das gar inclinat unndt frey-

müthig dazue befundten, also hab ich ihn wegen Ew. Königl. May:tt noch mehr encouragiret unndt Dero königl. assistentz in allem, wass sie schon zue Stockholm suchen lassen unndt ferners desideriren möchten, versichert. Er berichtete mir unter andtern, dass die 3 zu solcher fahrt destinirte schiffe (eines von 100, das ander von 80, undt das dritte, welches zur jagd zu gebrauchen, von 40 à 50 lasten) mit allen leuthen unndt zubehör in Hollandt gantz fertig legen unndt nichts dann die erhoffendte octroye undt passporten von E. Königl. M. erwarteten, mit annebst geuserstem sonderbahren verlangen, dass ihnen selbige ehestens möchten zue handten kommen, wie er dann umb deren befördterung mich instendig ersuchte.

Die expedition unndt reise selbst hielt er nicht sogar impracticabel, zumalen sie schon nachricht hetten, dass die passage durch das fretum Weigat biss ins Anianische wol, jedoch bey rechter jahreszeit im junio undt julio, zue thun were, unndt were schon ein schiff bis durch das Anianische fretum einmahl passiret, so aber Japan oder China nicht erreichet, weiln es auss mangel proviants zurück kehren müssen.

Die interessenten betreffendt, gab er so viel zu verstehen, dass es lauter Hollander wehren, unndt kein mensch hier in Hamburgk drunter; es hetten aber dieselbe sich kundt zue machen bedencken, weil Hollandt selbst ein aug drauff schlagen unndt in favorem der Ostindischen compagnie ihnen, als holländischen unterthanen, das werck legen unndt verbiethen möchten.

Womit E. Königl. M. götlicher vesten obhuet etc.

E. Konigl. May:ts allerunderthenigster und treugehorsamster diener

M. v. Böeckell.

Hamburgk den 3 aprilis 1669.

Underrättelser.

— E. o. amanuensen i Riksarkivet doktor Gustaf Forsgrén afled efter blott några dagars sjukdom den 30 sistlidne juli i Marstrand vid 41 års ålder. Vi beklaga lifligt den oväntade förlusten af denne grundlige och framstående historiker. Gynsamt lottad i ekonomiskt hänseende, kunde han, ostörd af näringsbekymmer, egna sig åt vetenskapen och valde också för sitt första historiska arbete ett både svårt och omfattande ämne. Med karakteristisk seghet och ihärdighet fördjupade han sig sålunda bland annat i Kammararkivets räkenskaper, men lärde ock att i ovanlig grad beherrska det motsträfviga siffermaterialet och var säkerligen en af våra förnämsta kännare af detta arkiv, hvars betydelse för vår inre historia han älskade att framhålla. Frukten af ett flerårigt arbete blef den vidlyftiga historiska undersökningen *Bidrag till svenska gref- och friherreskapens historia*

1561—1655, hvars första afdelning *Erik XIV:s och Johan III:s tid* han 1885 kunde utgifva såsom akademisk afhandling. Just i år, kort innan författarens död, belönades den af Uppsala universitet med det Geijerska priset. Fortsättningen af detta arbete väntade man med intresse; förarbetena torde ock till större delen varit undangjorda, men huru långt sjelfva redigeringen framskridit, känna vi ej. Skada vore det för den historiska vetenskapen, om de fleråriga forskningar, han anstält, ej skulle på något sätt kunna göras densamma till godo. En sakrik och uttömmande anmälan af ett likartadt, ehuru mindre omfattande, arbete från Finland lemnade dr F. till föregående häfte af Historisk Tidskrift, och flere smärre uppsatser i Nordisk Familjebok vittnade om hans detaljerade kännedom om den vigtiga sida af vår inre samhällsutveckling, som betecknas af aristokratiens lysande utveckling under ett århundrades tid. — Som arkivtjensteman visade Gustaf Forsgrén egenskaper, som skulle gjort honom framstående äfven på detta område: en ihärdighet, som ej lätt afskräcktes af svårigheter och mödor, strängt ordningssinne och reda i förening med de historiska insigter, som för ett framgångsrikt arkivarbete äro nödvändiga. Det är med vemod man ser denna tidigt afbrutna bana, för hvilken alla förutsättningar till en lycklig fortsättning tycktes finnas. Förlusten träffar icke blott den historiska vetenskapen, utan äfven en talrik krets af vänner.

— Lektorn i historia vid Linköpings högre elementarläroverk Jordan Andersson afled den 14 sistlidne juli. Han hade utgifvit ett par afhandlingar: *Om riksdagen i Stockholm 1605* (1875) och *Studier i Linköpings stifts odlingshistoria. I. Ärkebiskop Abrahams räfst* (1881), båda i Linköpings läroverksprogram.

— Adjunkten vid Nyköpings högre allmänna elementarläroverk A. Bagge afled den 9 nästlidne augusti. Han var vårdare af läroverkets boksamling och hade börjat utgifva en förteckning öfver läroverkets bibliotek, hvars första afdelning *Läroverksprogram och kataloger* (1883) bl. a. lemnar en välkommen öfversigt öfver innehållet t. o. m. 1882 i förstnämda lätt förgätna och snart svåröfverkomliga literatur, af hvilken den för öfrigt sjelf utgör en del.

— Kammarherre C. Silfverstolpe har nyligen utgifvit andra delens sjette häfte utaf *Svenskt Diplomatarium från och med 1401.* Häftet innehåller register till andra delen (åren 1408—1414), som sålunda härmed är afslutad. Utaf tredje delen har, som bekant, första häftet redan utgifvits.

— Af de genom Riksarkivet utgifna urkundspublikationerna ha äfvenledes 10 bandet af *Konung Gustaf I:s Registratur* utkommit. Det omfattar året 1535.

— Tack vare gällande stadga för rikets allmänna läroverk ser årligen ett antal afhandlingar i olika ämnen dagen, hvilka sällan uppmärksammas utom läroverkets trånga verksamhetskrets, snart blifva nästan omöjliga att öfverkomma, aldrig uppstå i nya upplagor och

fortare än andra vetenskapliga produkter nedsjunka i glömska. Dock ha dessa afhandlingar ej sällan ett innehåll af värde. Våra läroverks historia ligger till en god del i dem nedlagd. Det var på detta sätt Ahlqvist i sin tid publicerade de bekanta undersökningarna om Erik XIV:s dödssätt; man finner här mer än ett bidrag till vår riksdagshistoria, till och med större monografier förekomma, såsom Westlings om »Hertig Karls Furstendöme»; ja stundom ser man en hel bok uppväxa ur dylika programafhandlingar: vi tänka på O. Nilssons skildring af »Danmarks uppträdande i den svenska tronföljarefrågan 1743», som ända sedan 1874 återkommit i en rad program. Äfven 1887 års samling af dessa redogörelse har lemnat ett och annat bidrag till vår historiska literatur. Lektor C. A. ZACHRISSON vid Högre lärarinneseminarium har sålunda meddelat en ganska underhållande uppsats *Om Michael Eneman och hans resa till Österlandet* (28 sid. i 4:o). Eneman, Karl XII:s hofpredikant och en af hans följeslagare till Turkiet, synes äfven han ha varit en värdig representant för det tidehvarf i Sverige, som såg en Erik Benzelius framträda på det vetenskapliga området, och egde särskildt i rikt mått de egenskaper, som för en resande i aflägsna länder äro nödiga: kunskaper, vettgirighet, oförskräckthet och förmåga att umgås med främlingar. Hans resebeskrifning, för den tiden ett utmärkt arbete, har det mer än en gång varit fråga om att trycka — och i ett rikare land än vårt hade den längesedan varit tryckt. Det är med ledning af densamma och under meddelande af utdrag därur, som hr Z. följer Eneman på dennes färd genom Arkipelagen, Egypten, Sinaihalfön, Palestina och Syrien 1711—1713. På slutet meddelas några utförligare utdrag, som tvifvelsutan innehålla värderika upplysningar, t. ex. angående franciskanerna i det Heliga landet, om Drusernas dogmer o. s. v.

D:r OTTO SJÖGREN har i Stockholms Södra latinläroverks program lemnat en kort biografisk teckning (21 sid. i 4:o) af *Henning Rudolf Horn*, Narvas tappre försvarare mot tsar Peter och en karolin af äkta skrot och korn. De biografiska notiserna innehålla en del nya uppgifter om hans lefnadsöden, särskildt i fråga om hans långvariga fångenskap i Ryssland, hans lidanden därunder och tiden för hans återkomst till Sverige. I öfrigt koncentrerar sig skildringen, såsom naturligt är, om Narvas tvänne belägringar.

Numera lektor EDV. LINDAHL har slutligen i Malmö läroverksprogram tryckt några *Studier i den nyaste Wallenstein-literaturen*, (47 sid. i 4:o). Som bekant ha de uti Svenska riksarkivet nyligen funna och i denna tidskrift för ett par år sedan delvis publicerade aktstyckena rörande Wallensteins förhållande till Sverige öfver denna punkt i hans lif spridt ett tämligen oväntadt ljus och i någon mån hejdat de försök, som med några böhmiske författare i spetsen på senare tiden gjorts att fullständigt rädda den kejserlige fältherrens rykte som ärlig och hederlig man och framställa honom som sin tids Bismarck, hvad planer och mål beträffar. Med ledning af denna publikation och i öfrigt med begagnande af den nyaste literaturen i ämnet såväl i bok- som i tidskriftsform meddelar förf. en med om-

sigt gjord skildring dels af skiftningarna i bedömandet och uppfattningen af personen, dels ock af de yttre händelserna under åren 1631—1634. På slutet framställer han sin egen mycket moderata och besinningsfulla uppfattning i den alltför häftigt och ensidigt behandlade »skuldfrågan».

I öfrigt märkas bland årets programafhandlingar Bidrag till *Sundsvalls* och *Nyköpings* läroverks historia, »Anmärkningar rörande Dionysoskulten» (Norrköping) och »Genealogiska anteckningar om några Gotlandsslägter» (Visby).

— I junihäftet 1887 af ryska undervisningsministeriets Journal har mag. Georg Forstén infört (sid. 50—74) en berättelse om sina i arkiven i Paris, Brüssel, Köpenhamn och Stockholm anstälda forskningar rörande den nordiska historien under 16:de och 17:de århundradena. Bland handlingar han på de två förstnämda ställena genomgått må nämnas:

Paris: i Bibl. Nationale (N. 15,966, 7): »Pièces concernant la Suède, le Danemarc et la Moscovie», innehållande en afskriftsamling af åtskilliga traktater, relationer och bref, såsom 1) Franska konungens svar till svenska sändebuden De la Gardie, Bielke m. fl. rörande handeln på Narva, hvarifrån Johan III ville under sitt ryska krig utestänga de andra länderna, samt Johan III:s bref till Karl IX, hvari han för denne klagar, att ryske tsaren »vi et astutia» eftersträfvar Östersjöväldet; 2) »Suecitæ qualiscumque descriptio» 1623; 3) »Estat des affaires de Pologne et de Suède 1627», innehållande åtskilliga uppgifter om krigsrörelserna i Preussen och Polen samt om Gustaf Adolfs och Sigismunds styrka; 4) Åtskilliga bref från franske residenten i Polen De la Blanque 1611—1617, mycket upplysande för Polens förhållande till Ryssland i början af Michael Feodorovitjs regering, och Sveriges förhållande till Polen, Sigismunds planer på svenska kronan, Spaniens planer mot Holland o. s. v.; 5) Franska sändebudet i Köpenhamn, Danzay's bref, innehållande mycket om de svensk-danska krigen, underrättelser om Sverige 1606 samt en intressant karakteristik af Karl IX. — *Collection Dupuy* Tome 36: 1) »Journal de ce qui s'est passé entre le Roy de Suède, l'Electeur de Saxe et le General Tilli depuis le 26 Aoust 1631 jusques au 2 Oct.»; 2) »Relation de ce qui se passa a l'audience que le Pape donna aux Ambass. de l'Empereur, en laquelle ils demanderent secours au Pape contre le Roy de Suede». Di Roma Febraro 1632. (På ital.) Tome 468. Franska sändebudet Chaumonds bref till Oxenstierna från Hamburg (1636), »Letre escripte a Mad. de Ramboulet sur la mort du Roy de Suede 1633», och »Discours de la Prise du Roy de Suede 1568; Tome 486: »Lettera sopra li presenti affari di guerra dopo la morte del Re di Suetia 1633»; Tome 721: Några bidrag till Wallensteins historia.

I Utrikes-ministeriets arkiv fins en talrik samling akter för 30-åriga krigets tid. Volymerna N. 7 och 8 omfatta tiden för Gustaf Adolfs krig i Tyskland och innehålla vigtiga upplysningar om Sveriges förhållande till Frankrike; N. 9 och 10: de franske fullmäktiges

underhandlingar med Oxenstierna, skildring af slaget vid Nördlingen m. m. 4 volymer, näml. N. 1, 2, 3 och 8 i en särskild afdelning i arkivet, hvilka röra Sveriges historia, omfatta åren 1613—1630, 1631—1632, 1633—1634 och 1644. I den första finnas bref från Gustaf Adolf till Ludvig XIII, och från Oxenstierna till Richelieu, Charnacé m. fl. Dessa bref erbjuda ett intressant material till historien om Sveriges förhållande till Polen och franska regeringens underhandlingar med svenskarne för att förmå Gustaf Adolf att uppträda mot Ferdinand II. Den brandenburgska politiken erhåller här rik belysning. Vidare finnas här handlingar rörande svensk-danska kriget åren 1644—1645.

Collection Godefroy i »Institutets» bibliotek innehåller bland andra handlingar för tiden intill Westfaliska freden: »Lettre de Gerbier sur la guerre de Suede contre le Dannemarc» åren 1645—1646.

I arkivet i *Brüssel:* Margaretas af Parma brefväxlingar med konungarne af Sverige och Danmark, hvilka äro af vigt för historien om nordiska sjuårskriget och Spaniens och Nederländernas politik gent emot de skandinaviska länderna. Margaretas korrespondens omfattar två volymer af »Collection des pièces de la secretairerie d'Etat Allemande». Den ena af dem innehåller korrespondensen med Erik XIV och Sigismund August. Hertig Albas bref till de nordiska konungarne 1563—1574 upptaga likaledes två volymer i nämnda samling. Brefven till Johan III och Sigismund August röra hufvudsakligen Nederländernas handel med Sverige och Polen. Nederländernas förbindelser med de nord-europeiska staterna fortsattes äfven under Albas efterträdare Requesens och Alexander af Parma. Många af brefven till och från Karl IX i Sverige kasta nytt ljus öfver Karls politik och personlighet. Volymen 214 i samma »Collection» innehåller infantinnan Isabellas brefväxling med Gustaf Adolf (af ringa betydelse), Christian IV och Sigismund.

— Ett dekret af den 14 maj d. å. har i vissa delar förändrat den *franska arkivorganisationen.* Handlingarna äro numera fördelade på tre i st. f. fyra sektioner. Ett »sekretariat» sköter brefväxlingen, räkenskaperna, inventarierna och forskarsalen. Chefen kallas hädanefter *garde général* (i st. f. »directeur général»). Vidare har *la commission supérieure des archives* att yttra sig i frågor om tryckning af urkunder och förteckningar, om fördelning af dokumenter liksom i alla frågor af teknisk och vetenskaplig art rörande institutionen. Slutligen skall det franska riksarkivet, liksom ock provinsarkiven, underkastas en årlig inspektion antingen utaf en eller flere medlemmar af *commission supérieure* eller af en *inspecteur général des archives.* Äfven i afseende på arbetstiden äro förändringar vidtagna. Den har nämligen ökats med två timmar, så att arkivet numera är öppet från 10 f. m. till 5 e. m. Dessutom har vederbörande minister rätt att på framställning af chefen medgifva i särskilda fall arkivets öppnande redan kl. 9 f. m. och arbetstidens utsträckning ända till kl. 6 e. m.: en bestämmelse, som framkallat den anmärkningen, att om den någonsin tillämpas, det blir liktydigt med arkivets tillgänglighet för

alla från 9 f. m. till 6 e. m., emedan det vore orimligt att hålla arkivet öppet för vissa »contribuables privilégiés» och stängdt för andra.

— En samling biografier öfver Frankrikes störste författare, *les grands écrivains français*, har börjat utgifvas på Hachettes förlag i små band à 2 francs. Bland de utgifna märkas *Montesquieu* af A. Sorel, *Madame de Sévigné* af Boissier; bland de kommande *Sainte-Beuve* af Taine, *Guizot* af Monod, *Rousseau* af Cherbuliez o. s. v.

— Af den stora franska publikationen *Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France* från Vestfaliska freden till franska revolutionen, har tredje delen rörande *Portugal* nyligen utkommit. Den fjärde, angående Polen, är redan lagd under pressen. Man har allt skäl att lyckönska den franska historiska vetenskapen till den snabba fortgången af detta vigtiga samlingsverk.

— Den bekante franske historikern A. Sorel har af franska akademien erhållit en belöning (»premier prix Gobert») för sina två band om *L'Europe et la revolution française* (jfr Hist. Tidskr. 1886, s. 1 Granskn.; 1887 s. 101).

— *Société d'histoire diplomatique* är namnet på en i Paris i maj 1886 bildad förening, som dock först den 1 jan. detta år började sin egentliga verksamhet. Föreningens ändamål är att bereda större sammanhållning åt deras krafter, som skrifva den förflutna diplomatiens historia, och deras, som förbereda framtidens: de lärde och diplomaterna. Hon verkar för sitt mål bl. a. genom en tidskrift, »Revue de la Société d'histoire diplomatique», som är ämnad att kritiskt undersöka de internationella frågorna i deras historiska ursprung, att redogöra för Frankrikes förbindelser — af hvad slag de vara må — med andra land samt att offentliggöra eller påpeka intressanta aktstycken från arkiven. Tidskriften, hvilken utgifves i 4 häften à 10—11 ark hvardera och af hvilken 3 häften redan (aug. 1887) lemnat pressen, innehåller originalartiklar, aktstycken, kritiker och anmälningar samt bibliografiska redogörelser. 2:dra och 3:dje häftena innehålla ett par saker, som i någon mån kunna intressera särskildt svenska läsare, nämligen 4 af grefve de Mas Latrie meddelade bref (d. 10 och 18 april, d. 18 och 26 juni 1804) från Charlotte de Rohan till Gustaf IV Adolf samt en af grefve Ed. de Barthélemy återgifven depesch af d. 26 febr. 1762 från franske ambassadören i Petersburg, baron de Breteuil (»Un Souper chez le czar Pierre III»), där svenske envoyén Frih. M Posse spelar en viss rol. Utom genom Revuen söker föreningen verka för sitt mål genom att vara ett slags mellanhand vid forskningar, som röra olika land och olika arkiv, samt har af detta skäl i hvarje land en korresponderande ledamot såsom sin representant.

Föreningens angelägenheter handhafvas af ett förvaltningsråd (*Conseil d'administration*), som till en fjärdedel förnyas årligen å allmän sammankomst. Förvaltningsrådet, som f. n. består af bortåt 40 personer (bland hvilka 11 i tjenst varande eller f. d. ambassadörer och andra högre diplomatiska ämbetsmän, 8 medlemmar af institutet),

utser president, f. n. den ryktbare förre konseljpresidenten, hertigen af Broglie, vicepresidenter (en af desse är f. n. den om utbredande af kunskapen om vårt land så högt förtjente Geffroy), generalsekreterare, f. n. den nitiske R. de Maulde, m. fl. funktionärer.

Den årliga ledamotsafgiften är 20 francs. —*n*.

— I stället för den aflidne Ranke har den berömde preussiske historikern och arkivchefen H. v. SYBEL blifvit utsedd till förman (»Vorstand») för den historiska kommissionen i München.

— Ett *historiskt sällskap* har bildats i Lemberg under ledning af den äfven i Sverige bland historici välbekante professor XAVER LISKE.

— Af LECKYS, äfven för svenska läsare uti öfversättning bekanta, stora historiska verk, *A history of England in the eighteenth century*, ha delarne V och VI på originalspråket utkommit, innehållande Englands historia från 1784 till 1793 och Irlands från 1782 till samma tid.

— Professorn i kyrkohistoria vid universitetet i Cambridge M. CREIGHTON har utgifvit tredje och fjärde delarne af sitt intressanta arbete *A History of the Papacy during the period of the reformation*. De behandla tidsskedet 1464—1518.

Strödda bidrag

till

Svenska Statsskickets Historia

AF

OSCAR ALIN.

IV.

Sättet för Riksaktens antagande 1815.

Det sätt, hvarpå ändringarna i Tryckfrihetsförordningen vid 1812 års Riksdag kommit till stånd, lade i klar dag nödvändigheten att undanrödja hvarje möjlighet att kunna åberopa något Grundlagens stadgande såsom stöd för försök att emot dess klara och tydliga bestämmelse i § 81 R.F. i en hastig vändning genomdrifva grundlagsändringar, som af en eller annan anledning kunde åstundas af den eller dem, som för tillfället bestämde voteringarnas utgång inom Riksdagen.

En månad efter sedan Ständerna beslutit att i Tryckfrihetslagen intaga stadganden, som först vid samma Riksdag blifvit föreslagna, afgaf Konstitutions-Utskottet (1 aug. 1812) ett förslag till tillägg till den paragraf i Regeringsformen, den 56:te, hvarifrån man uppgifvit sig hemta det grundlagsenliga stödet för detta handlingssätt. Detta förslag angående sättet för grundlagsfrågors beredning och afgörande skilde sig ifrån det, som utarbetats af Konstitutions-Utskottet vid den senare af 1810 års Riksdagar[1]) och som i juni 1812 hade af Ständerna förkastats, hufvudsakligen därigenom att, då det sistnämda stadgade, att vissa ändringar i ett hvilande grundlagsändringsförslag skulle

[1]) Se författarens uppsats om »Sättet för Tryckfrihetslagens antagande 1812» i denna tidskrift för år 1886, s. 200 o. f.

kunna ske i sammanhang med dess definitiva antagande, sa utgick däremot det nu framlagda förslaget ifrån den grundsatsen, att ett hvilande förslag icke skulle kunna antagas annorlunda än oförändradt, hvaremot tillfälle bereddes Stånden att, innan ett af Konstitutions-Utskottet framstäldt förslag blef förklaradt hvilande, kunna få det i viss mån modifieradt.

»Då alla Ståndens enhälliga röst är nödig till Grundlags stadgande», yttrade Konstitutions-Utskottet i sitt nyss antydda memorial af den 1 aug. 1812, »har Utskottet varit sorgfälligt att så ställa formerna, att det yttersta beslutet genom proposition, ställd på *ja* eller *nej*, måtte kunna fattas. Därtill fordrades, att all sammanjämkning af meningar, i fall de, vid pröfningen af det första förslaget, skulle hos Riksstånden blifva skiljaktiga, borde föregå det definitiva beslutet, hvilket ej kunde innehålla annat, än ett fullkomligt gillande eller ett rent afslag. Utskottet har därföre trott, att denna jämkning borde ske vid samma Riksdag, då frågan väckes och lägges på bordet, så att den till afgörande med ja eller nej, vid den nästföljande, måtte vara fullkomligen beredd».

I öfverensstämmelse härmed föreslog Utskottet såsom nytt moment till § 56 R.F.:

»Frågor om förändringar af stadganden i Grundlagarne varda på följande sätt behandlade. Tillstyrker Konstitutions-Utskottet hvad en riksdagsman hos detsamma i sådant afseende föreslagit; eller utlåter sig Utskottet med till- eller afstyrkande å en af Konungen i lika ändamål gjord proposition, varde Utskottets yttrande vid samma Riksdag öfverlemnadt till Riksens Ständer, hvilka vid densamma må derom kunna öfverlägga, men icke vid densamma besluta. Göras i Riksståndens plena icke några anmärkningar emot Konstitutions-Utskottets yttrande, hvile detsamma såsom ett Riksens Ständers utlåtande, hvaröfver först vid nästa Riksdag, och då endast med *ja* eller *nej*, skall kunna beslutas, och gälle då föreskriften i § 75 Riksdagsordningen.[1]) Göras åter i Riksståndens plena emot Utskottets yttrande anmärkningar, blifva de, hvilka hvarje Rikstånd särskildt förklarar utgöra dess gemensamma tanke, till Konstitutions-Utskottet hänvisade. Utskottet åligge då att samtliga Riksståndens tankar till ett helt utlåtande i möjeligaste måtto sammanjämka och, om oförenliga

[1]) »Till Grundlags stiftande, upphäfvande, förändring eller förklaring fordras alla Riksståndens sammanstämmande beslut och Konungens sanktion.»

skiljaktigheter finnas, dem därjämte till samtliga Riksståndens behandlande anmäla. Förena sig därefter samtliga Riksstånden om ett enahanda utlåtande, hvile det till slutligt antagande eller förkastande på tid och sätt, som ofvan föreskrifne äro. Blifva åter något Stånds tankar i någon eller några delar skiljaktiga från de öfrigas, och samma Stånd sig icke efter de öfriga fogar, varde Konstitutions-Utskottet genom val af Riksståndens plena till slutelig jämkning förstärkt till ett antal af tjugu personer af hvarje Stånd, hvilka genom samfäld, icke efter Stånd anstäld, omröstning skiljaktigheterna förena, och det dymedelst fullständigt beredda utlåtande hvile sedan till Riksens Ständers afgörande, såsom ofvan sagdt är.» [1])

Utskottet framhöll i sitt memorial vigten af att denna fråga blefve en af de första, som vid nästa Riksdag afgjordes, på det man ej skulle vara i saknad af en oomtvistelig regel rörande sättet för besluts fattande i öfriga vid denna eller föregående Riksdagar beredda grundlagsfrågor, och i sin proposition af den 28 mars 1815 rörande uppskof med afgörandet af de hvilande grundlagsfrågorna undantog Kongl. Maj:t särskildt denna. Likasom Utskottet ansåg nämligen Kongl. Maj:t det vara nödvändigt att snart få ett stadgande rörande detta ämne till stånd, »dels för att fylla en brist, som ännu i Grundlagarne förefunnes, dels för att 'i en framtid' förekomma en för deras bestånd vådlig tydning.» [2]) Vigten af denna frågas snara afgörande framhölls ock af Konstitutions-Utskottet vid 1815 års Riksdag. I sitt utlåtande om nyssnämda Kongl. Proposition, afgifvet den 10 april 1815, yttrade det, att det hade »trott det ej kunna sättas i fråga», att de grundlagsfrågor, som möjligen kunde upptagas till afgörande, innan det nu ifrågavarande förslaget blifvit af Konung och Ständer antaget, borde behandlas efter § 56 R.F., »tagen i oskiljaktigt samband» med § 81. Utskottet trodde sig dock böra fästa Ständernas uppmärksamhet därpå, att »till följe af det obestämda i föreskrifterna, när de användes på grundlagsfrågors afgörande, och blott med afseende på de anledningar det kunde gifva, att genom olika meningar om Grundlagens förstånd Riksens Ständers beslut kunde stadna utan kraft», det vore af högsta vigt, att förslaget till tillägg till § 56 R.F. först företoges till afgörande. Utskottet fann sig tillika böra påpeka, att om detta

[1]) Se Bih. t. Riksst. Prot. 1812, III, s. 1672 f.
[2]) Bih. t. Riksst. Prot. 1815, I, s. 508 f.

förslag blefve gällande lag, vore därmed en otvifvelaktig regel stadgad för behandlingen så väl af de grundlagsfrågor, som nu vore till afgörande beredda, som af dem, hvilka sedermera i laglig ordning kunde uppstå. »Riksens Ständers rätt att antaga eller förkasta de redan lagligen beredda förslagen är», yttrade Utskottet, »i hela dess vidd bevarad, och en laglig utväg öppnad att genom återremiss åstadkomma förbättringar, som eljest ej kunnat ega rum. Det är sedan vår Grundlag redan i flere år bevist sin förmåga att skydda folkets rätt och konstituera en fullt kraftig styrelse, som Konstitutions-Utskottet såsom en förtjenst i det föreslagna stadgandet för Riksens Ständer framställer sjelfva den långsamhet, hvilken enligt detsamma grundlagsförändringar åtföljer, och tillika tror sig förutse, att inga andra än fullmognade förslag någonsin efter detta tilläggs antagande kunna komma att Riksens Ständers bestämda bifall eller afslag underkastas; och då under det lyckliga lugn, hvari fäderneslandet befinner sig, ingen trängande nöd fordrar hastiga beslut, torde Riksens Ständer finna både rättvist och klokast att förut stadga en bestämd föreskrift och sedan handla derefter vid de öfriga grundlagsfrågornas afgörande». [1])

Det ifrågavarande förslaget blef också den 17 april 1815 af Ständerna antaget: af Presteståndet utan votering, af de öfriga Stånden enhälligt. [2]) Kongl. Maj:ts sanktion meddelades den 24 april.

Det märkligaste af de yttranden, som frågan framkallade inom Stånden, var det, som den 29 mars afgafs på Riddarhuset af friherre L. A. MANNERHEIM, och hvari denne ådagalade, att den grundsats, enligt hvilken ett hvilande förslag till grundlagsändring endast i oförändradt skick kunde af Ständerna antagas, redan förut var i Regeringsformen stadgad. »Utskottets förslag har,» yttrade han bland annat, »äfven den förtjenst att ytterligare förtydliga, hvad man förut förmodat vara tydligt nog, men hvilken förmodan med erfarenheten icke instämmer. Den som jämför, hvad 1810 års Utskott rörande förändringar i Tryckfrihetslagen föreslagit, med hvad Riksens Ständer vid 1812 års Riksdag i sådana ämnen beslutit, blir snart öfvertygad därom, att öfverflödande tydlighet icke kan vara skadlig.» [3])

* * *

[1]) Bih. t. Riksst. Prot. 1815, II, 55—62.
[2]) Riksst. Prot. 1815: R. o. Ad. II, 322; Prestest. I, 202—4, 209—14; Borgarest. I, 294 f.; Bondest. I, 412 f.
[3]) Se R. o. Ad. Prot. 1815, I, 203—10.

Såsom erfarenheten skulle visa, var affattningen af det tillägg till § 56 RF, som år 1815 antogs, synnerligen bristfällig. Men meningen därmed var dock i hufvudsak tydlig. Ändringen afsåg att trygga den i Regeringsformen stadgade grundsats, enligt hvilken ett förslag till grundlagsändring icke kunde definitivt antagas vid samma Riksdag, då det blifvit väckt, mot sådana kränkningar som den, för hvilken denna grundsats vid Tryckfrihetslagens behandling 1812 hade varit utsatt. Men därjämte ville man bereda Stånden möjlighet att åtminstone med afseende på affattningen af ett förslag till dylik ändring, som utgått från Konstitutions-Utskottet, göra sina meningar gällande; och för att vinna detta ändamål uppgaf man grundsatsen, att ett dylikt förslag skulle oförändradt blifva hvilande. I detta sistnämnda afseende frångick man hvad Regeringsformen ursprungligen hade stadgat; i fråga åter om vilkoren för ett hvilande grundlagsändringsförslags definitiva antagande sökte man mot hvarje möjlighet till förtydning trygga grundlagsstiftarnes bestämmelser i § 81 R.F.: »Riksens Ständer må icke å den Riksdag, då Utskottet någon ändring föreslår, utan först å den nästföljande derom besluta»; och: »icke må under någon förevändning Riksens Ständer förr än å nästa Riksdag» en Kunglig Proposition om grundlagsändring »till bifall upptaga».

I hvad mån detta försök hade lyckats, var det förbehållet samma Ständer, som antagit det nya grundlagsstadgandet, att ådagalägga.

Redan under förhandlingarna om de ändringar, som Norges Grundlag af den 17 maj 1814 skulle undergå med anledning af Norges förening med Sverige, insåg man, att denna förening äfven skulle komma att påkalla *förändringar i Sveriges Grundlagar.*

Då Svenska Statsrådet i September 1814 afgaf yttrande till Konungen angående innehållet i Norges blifvande Grundlag, yttrade det bland annat, att »i anseende till de 'förändringar', som i följd af Föreningen (med Norge) komme att ega rum i *Sveriges* Regeringsform, skulle iakttagas, att de ej borde betraktas annorlunda än såsom tillägg, hvilka till följd af en alldeles oförutsedd händelse blifvit fogade vid ordalydelsen af Grundlagen, och att Konungen följaktligen ej kunde af denna orsak finna betänkligt att antaga Norska Regeringsformen, men skulle förbehålla sig rättigheten att underställa Sveriges Rikes Ständer

de 'jämkningar', som vid Sveriges Regeringsform blifvit föranledda.»[1])

Norges Grundlag blef ock mellan de Svenske Kommissarierna och Norges Storting afhandlad och besluten »med förbehåll af Sveriges Rikes Ständers konstitutionela rätt, i de delar, som medförde 'ändring eller jämkningar' i Sveriges Rikes Regeringsform», och då CARL JOHAN den 10 nov. 1814 antog Norska Grundlagen å Konungens vägnar, förklarade han, att denne »förbehölle sig att till Svenska Ständernas godkännande framställa de artiklar, hvarigenom 'förändringar eller jämkningar' uti Svenska Grundlagen uppkomme».

I enlighet härmed öfverlemnade Kongl. Maj:t till Rikets Ständer den 12 april 1815 »den af Kongl. Maj:t under den 10 november förlidet år, med förbehåll af Rikets Ständers konstitutionela rätt, antagna och besvurna Norges Rikes Grundlag.» I den framställning, hvaraf den åtföljdes och som bar titel: »Kongl. Maj:ts nådiga proposition till Rikets Ständer om de nya konstitutionela förhållanden, som till följe af föreningen mellan Sverige och Norge uppkommit», förklarade Kongl. Maj:t sig anse §§ 1, 6, 7, 8, 26, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 47 och 48 af Norges Rikes Grundlag (tydligen samma §§, om hvilka förut i Propositionen hade talats såsom de där »stodo i sammanhang med stadganden af enahanda art i Sveriges Rikes Regeringsform») »egentligen omfatta de ämnen, som för båda rikena vore gemensamma», och yttrade därpå:

»Det nya förhållande, hvaruti Sverige kommer att befinna sig med Norge, kunde icke föreses vid den tidpunkt, då grunden lades till rikets närvarande Regeringsform. Detta förhållande står ej heller i så omedelbart sammanhang med Sveriges 'inhemska' statsförfattning, som hvarje annat förslag, endast syftande på 'inre' styrelsen. Att således i senare fallet bryta de former, Grundlagarne föreskrifva, vore för dessas bestånd lika så vådligt, som det tör hända vore oförenligt med deras natur att, i förra fallet, ej medgifva en vidsträcktare tydning, än den, som från deras stränga ordalydelse kan hemtas.

»Det är rikets förändrade yttre ställning, som nödvändigt bör påkalla och äfven *vid denna Riksdag tillvägabringa en 'jämkning' i Grundlagarne*, i den mån dessa stå i sammanhang

[1]) Se referatet af Statsrådets yttrande rörande de artiklar, som skulle införas i Svenske Kommissariernas instruktion, hos RYDIN, Föreningen, s. 120, not.

med den nya yttre ställningen. Att således på bestämmandet af Sveriges och Norges inbördes förhållande tillämpa de hvilo- och pröfningsformer för nya förslag, som i båda rikenas Konstitutioner äro utstakade, och som endast kunna hafva afseende på den 'inhemska' samhällsförfattningen, vore att misskänna tidens fordringar och till nya tvifvelsmål öfverlemna uppriktigheten af det ingångna förbundet. Att däremot, vid denna Riksdag, för alltid undanrödja dessa tvifvelsmål anser Kongl. Maj:t å Rikets Ständers sida vara ett lika så heligt åliggande, som detta deras handlingssätt, långt ifrån att ega något skadligt inflytande på Regeringsformens helgd, såsom varande påkalladt af ett annat rikes förening med Sverige, endast skall offentligen ådagalägga, att Rikets Ständer väl genast kunna besluta om sådana frågor, som hemta sin grund i rikets yttre förhållanden, men likväl med varsamhet och ett obrottsligt iakttagande af Grundlagarnes föreskrifter behandla alla de ämnen, som stå i sammanhang med deras rättigheter och den 'inre' samhällsordningen.

»Kongl. Maj:t öfverlemnar nu denna vigtiga fråga till Rikets Ständers lugna och eniga beslut, säker, att de i hela dess vigt och omfattning inse och bedöma densamma. Ledda af ett upplyst nit för allmänt väl, skola Rikets Ständer uppfylla de pligter Fäderneslandets stora åligganden påkalla, äfvensom Kongl. Maj:t ej utan att bryta mot sina, ej utan att ansvara för samtidens och efterverldens rättmätiga dom trott sig kunna undgå att oförställdt yttra sin öfvertygelse och sin förväntan». [1])

Hela denna argumentation är i sanning mer än märkelig. Regeringen ansåg nödvändigt, att de förändringar i Svenska Grundlagarne, som påkallades af föreningen med Norge, antogos redan vid denna Riksdag. Frågan var då den, huru detta skulle låta sig göra utan ett alltför uppenbart brott mot de former, som för grundlagsändring voro stadgade. Att denna gång förebära något sådant, som att förändringarna voro föreslagna vid föregående Riksdag, var uppenbarligen omöjligt. Man tillgrep då den utvägen att söka bevisa, att de voro af den beskaffenhet, att de lagstadgade formerna icke behöfde, knapt borde, på dem tillämpas. Man uppdrog därföre en skilnad mellan sådana grundlagsändringar, som »endast syftade på inre styrelsen», och sådana som »icke stodo i *så* omedelbart sammanhang med Sveriges inhemska statsförfattning» som dessa; mellan sådana ändringar,

[1]) Bih. t. Rikst. Prot. 1815, II. 69—81.

som »stodo i sammanhang med Ständernas rättigheter och den *inre* samhällsordningen», och sådana, som »hemtade sin grund i rikets *yttre* förhållanden»: med afseende på ändringar af det förra slaget skulle Grundlagarnes föreskrifter »obrottsligt» iakttagas, i fråga om ändringar af den senare sorten däremot skulle Ständerna kunna, oberoende af dessa föreskrifter, genast besluta! — Godtyckligheten och obehörigheten af en dylik åtskilnad i nu ifrågavarande fall är alltför tydlig för att ens behöfva anmärkas; men äfven om man mot all rimlighet skulle godkänna denna åtskilnad, så är man väl berättigad att fråga, om ändringar i bestämmelserna angående sättet för Konunga-, Tronföljare- och Förmyndare-val, angående Interimsregeringens organisation och om sammansättningen af Konungens Råd icke »stodo i sammanhang» med den »inre samhällsordningen» eller med »Ständernas rättigheter», t. ex. deras valrätt, deras kontrollerande makt!

Den äfven för den flyktigaste granskning tydliga ohållbarheten af den ståndpunkt, som Regeringen i nu ifrågavarande afseende intog, kan möjligen bidraga att förklara, hvarföre den Kungliga Propositionen icke nämde ett ord om den frågan, huruvida de stadganden, som nu skulle komma till stånd, borde sammanfattas i en särskild lag eller intagas på vederbörliga ställen i de Svenska Grundlagarne. Sistnämda sätt att gå till väga ansågs förmodligen innebära en allt för *uppenbar* kränkning af bestämmelserna om sättet för Svensk Grundlags ändring för att kunna af Kongl. Maj:t föreslås.

Den Kungliga Propositionen remitterades af Stånden till Konstitutions-Utskottet[1]), som efter att den 18 april hafva låtit sig föreläsas de §§ i Norska Grundlagen, hvilka påpekats i Propositionen, uppdrog åt sin sekreterare, GUSTAF ABRAHAM SILFVERSTOLPE, att affatta en utredning af sammanhanget mellan dessa paragrafer och de däremot svarande i Svenska Grundlagarne. Den 21 april var man färdig att börja öfverläggningarna, och

[1]) Detta Utskott utgjordes vid denna Riksdag af följande ledamöter: vice Amiralen frih. Rudolph Cederström, Öfversten frih. Jacob Cederström, Kammarherren Axel Gabriel Silfverstolpe, Professor E. Munck af Rosenschöld, Öfversten C. P. Gahn och Bergsrådet B. J. Rothoff; — Biskoparne Rosenstein, Tingstadius och Faxe, Professor S. C:son Wijkman, Prostarne M. Falk och C. M. Agrell; — Kommerserådet Wegelin (Stockholm), Borgmästarne Nenzén (Upsala), Rönqvist (Nyköping), Egge (Westervik), Kjellander (Linköping) och Ullberg (Sundsvall); — Hemmansegarne Anders Jansson Hyckert (Upsala län), Erik Eriksson (Örebro län), Anders Nilsson (Jämtland), Anders Danielsson (Elfsborgs län), Anders Åberg (Vesterbotten) och Hans Hansson (Stora Kopparbergs län).

Utskottets ledamot, kammarherre AXEL GABRIEL SILFVERSTOLPE, uppläste då ett anförande, hvari han sökte besvara den frågan, huruvida den delen af det i både Sveriges och Norges Grundlagar stadgade behandlingssätt af konstitutionsfrågor, att de, efter beredning vid *en* Riksdag, borde hvila till en annan, vore tilllämplig på de frågor, af hvilka sjelfva sambandet mellan Sverige och Norge berodde. Svaret blef, att de till sin natur vore sådana, att de icke *behöfde*, och ej ens *borde* så behandlas: Sveriges och Norges förhållande till hvarandra vore nämligen icke borgerligt, utan politiskt; de båda nationernas intressen kunde icke vara på långt när så förbundna, så i hvarandra inväfda, som individernas i en nation, hvilken ovilkorligen utgjorde ett helt; sambandet mellan staterna måste således vara underkastadt eventuela skiften, äfven sådana, som icke af någondera staten berodde; de båda nationerna kunde af yttre omständigheter lösrifvas från hvarandra, så länge ännu ej ett fullständigt samhällskontrakt, lika gällande för alla Skandinaviens invånare, tryckt på hvarjes intresse stämpeln af införlifning med det helas; af allt detta följde, att de nu framstälda stadganden för sambandet mellan de båda nationerna omöjligen kunde tänkas så orubbliga, som stadgandena rörande hvartdera rikets inre samhällighet; och af denna »understundom oförekomligen rubbliga beskaffenhet» följde åter, att all uppskofstid för afgörandet af sådana stadganden, som rörde bägge staternas förening, vore, *icke tillfälligen* för denna tidpunkt, utan *i sin grund* stridande mot ändamålet; att den skulle när som helst kunna vara vådlig i afseende på staternas sammanhållande och illa beräknad i afseende på möjligheten och förhoppningarna att allt mer tillknyta föreningsbandet. I följd häraf borde ock det nya, vid våra Grundlagars upprättande oförutsedda, eller åtminstone icke då trodda, förhållande, som uppkommit mellan Sverige och Norge, i en *särskild lag* uppfattas och fastställas, på det, i den oförmodade och beklagliga, men visserligen tänkbara, händelsen af föreningsbandets upplösning, Sveriges enskilda konstitution ej måtte då å nyo behöfva förändring för att vidmakthålla hvardera staten vid det skick densamma såsom särskild var ämnad att ega.

Mot denna argumentation i och för sig hafva vi intet att invända. Men i det fallet lemnar den visserligen ett berättigadt skäl till anmärkning, att den lemnade alldeles å sido den fråga, som härvidlag var sjelfva hufvudfrågan, nämligen den, huruvida

de nu ifrågasatta bestämmelserna kunde och borde vid denna Riksdag antagas, *äfven om* det befunnes, att de medförde *ändringar* i Sveriges rikes Grundlagar. Huruvida de det gjorde hade Utskottets sekreterare sökt utreda, och sedan hans framställning blifvit uppläst, beslöt Utskottet med anledning af hr A. G. SILFVERSTOLPES nyss förut upplästa yttrande dels att tillstyrka, att en *särskild* akt måtte upprättas, hvarigenom de nya konstitutionela förhållanden, som genom föreningen mellan Sverige och Norge uppkommit, skulle bestämmas, dels att dessa frågor voro af natur att *genast* kunna afgöras, såsom, ehuru konstitutionela i afseende på föreningen mellan Sverige och Norge, *ej ledande till någon ändring i Sveriges rikes Grundlagar* och således ej underkastade det behandlingssätt, som för grundlagsfrågor vore föreskrifvet. *Först sedan* detta sistnämda beslut var fattadt, skred Utskottet till granskning af de särskilda paragrafer i Norska Grundlagen, som i den Kungliga Propositionen blifvit påpekade, och till pröfning af deras sammanhang med Svenska Grundlagarnes stadganden! Denna granskning fullbordades redan samma dag, hvarefter Utskottet »updrog åt sekreteraren att till nästa sammankomst in pleno efter nu beslutna grunder författa ett betänkande, lemnandes sig dock Utskottet öppet att vid justeringen däraf ingå i närmare bestämningar af hvad nu blott förslagsvis blifvit beslutet; och utnämde Utskottet en ledamot af hvart Stånd (MUNCK AF ROSENSCHÖLD, WIJKMAN, ULLBERG och HYCKERT) att innan betänkandets justering inför Utskottets plenum detsamma särskildt granska och öfverse». Justeringen försiggick den 25 april, och samma dag är Utskottets betänkande dateradt.

Detta började med en förklaring, att Utskottet med alle redlige Svenske män delade tänkesätten af tacksamhet mot Kongl. Maj:ts vidtagna åtgärder, och att det i Norges och Sveriges förening såge en tröstande utsigt af ett framtida lugn, grundadt i eniga nationalintressen, men att det »likväl»[1]) hade ansett som sin pligt att på det nogaste tillse, att därigenom ingen rubbning måtte kunna åstadkommas i det minsta af de »grundförfattningar» — ett uttryck, som i detta utlåtande på flere ställen användes i stället för ordet Grundlagar — »hvarpå det Svenska samhällets

---

[1]) Framför detta ord har ursprungligen stått följande, sedan öfverstrukna, sats: »då dess högsta önskan varit att befordra alla utvägar till denna förenings sammanknytande».

bestånd hvilade; det hade ock för Utskottet varit en högst tillfredsställande »upptäckt» att finna, det de konstitutionela förhållanden, som uppkomme genom Sveriges förening med Norge, långt ifrån att rubba Fäderneslandets »grundförfattningar», snarare, likasom hela föreningen, skulle bidraga att öka deras kraft och landets förkofran och välstånd, under en lugn njutning af en lagbunden frihet.

Bevisen för påståendet, att föreningsstadgandena skulle lemna Sveriges »grundförfattningar» orubbade, sökte Utskottet lemna genom att med afseende på hvar och en af de paragrafer i Norska Grundlagen, som i den Kungliga Propositionen blifvit särskildt nämda, meddela resultatet af sina jämförelser med Svenska Grundlagarnes föreskrifter.

Så yttrade det med afseende på Norska Grundlagens § 6 — den, som angick tronföljden, — att den med undantag af ett tillägg, som endast rörde Norge enskildt, vore till alla delar öfverensstämmande med Svenska Successionsordningen, hvadan intet kunde hindra Ständerna att godkänna det stadgande denna paragraf innehölle. Om också detta erkännes såsom i hufvudsak riktigt, så bör dock anmärkas, att Utskottet förbisåg eller underlät att påpeka, att man genom att i en unionslag intaga ett stadgande sådant som detta: »Tronföljden är rätt nedstigande och agnatisk, sådan som den finnes bestämd i den af Sveriges rikes Ständer beslutna och af Konungen antagna Successionsordning af den 26 september 1810», *utsträckte* denna Successionsordnings tillämplighet. Enligt sin ingress och sin första paragraf gällde den endast för »H. K. H. JOHAN BAPTIST JULII, furstens af Ponte-Corvo, äkta manliga bröstarfvingar»; genom den nu ifrågavarande bestämmelsens antagande skulle den komma att gälla för hvarje ätt, som komme att blifva herskande i Sverige, och således antaga karaktären af en *ständig* tronföljdslag.

Med afseende på innehållet af § 7 i Norska Grundlagen — den, som handlade om sättet för tronföljareval, — anmärkte Utskottet: »Det egentliga föremålet för Riksens Ständers öfverläggning vid detta tillfälle är ett stadgande, att sedan Svea Rikes Ständer efter de genom Svenska Grundlagarne bestämda former, och Norges Storthing, enligt den för detsamma genom Norska Grundlagen föreskrifna ordning, förrättat tronföljarevalet, endast i det fall, att begge rikenas val, mot förmodan, skulle hafva utfallit på olika personer, en af Sveriges Rikes

Ständer tillsatt Komité skulle sammanträda med en Komité ifrån Norska Storthinget, hvilken till talrikhet och rösträttighet bör bestämmas alldeles lika med den ifrån Sverige, för att med Svea Rikes Ständers och Norska Storthingets fulla rätt genom omröstning afgöra Tronföljarevalet». Nödvändigheten af ett dylikt stadgande vore ögonskenlig. »Skola tvenne riken vara förenade under en gemensam Konung, måste äfven en utväg finnas att vid de, gifve Gud! sällsynta tillfällen, då begge rikena behöfde välja en Tronföljare, till slutligt afgörande leda den möjliga händelsen, att hvardera riket med sina röster skulle kunna falla på hvar sin olika person. Föreningens möjlighet vid vissa tillfällen och dess varaktighet i allmänhet beror af ett sådant stadgande. Om det uppgifna förslaget, att en särskild Komité i sådan afsigt borde af Riksens Ständer väljas, befinnes vara ett till ändamålet ledande medel, blifver en sådan föreskrift en alldeles ny inrättning, som står i omedelbart sammanhang med Sveriges och Norges förening under en Konung, som aldrig förr än vid denna förening kunnat komma i fråga, och hvilken, såsom däraf helt och hållet beroende, utan rubbning i Sveriges Grundlagar, såsom en artikel i den akt, hvarigenom berörda förening högtidligen stadgas, efter ett af Kongl. Maj:t och Riksens Ständer fattadt beslut, genast lagligen kan fastställas och sättas i verket»[1].

Utskottets anmärkning, att det ifrågavarande stadgandet stode »i omedelbart sammanhang med Sveriges och Norges förening», var lika riktig, som dess yttrande, att dess godkännande icke medförde »någon rubbning i Sveriges Grundlagar», och sekreterarens påstående, att det ej innebar »någon ändring

[1]) I sin ofvan nämda »utredning» yttrade Utskottets sekreterare angående samma sak: »Här är ej fråga om någon ändring i den för Svenska samhället föreskrifna metoden att välja en tronföljare. Frågan är blott om ett ytterligare stadgande, huru förhållas bör för att sammanjämka den Svenska och Norska statens val til tronföljare, i fall det ej på begge ställena skulle falla på samma person. Denna fråga är ej en grundlagsfråga för Svenska samhällets inre styrelse och handlingssätt(!) Den är en följd af erkännandet af begge staternas förening och har ej förr än efter denna förening kunnat uppstå. Den föranleder således ett stadgande, som måste göras i och med detsamma som föreningen, hvaraf den beror, sammanknytes. Skulle föreningen upphöra, upphör äfven af sig sjelft detta stadgande, och för en sådan våda af en politisk olycka bör ej ett grundlagsstadgande för Svenska staten vara exponeradt. Således är det både Riksens Ständers rätt och i afseende på klokheten rådligt att af det nya stadgandet härom göra en lag, blott af föreningen beroende, och i densamma grundad: en lag, på hvars afgörande, då den är af en tillfällig händelse föranledd och ej bestämmer det Svenska samhällskontraktet, de för Svenska Grundlagars stiftande fastställda formaliteter ej äro användbara eller ens, enligt deras esprit, någonsin beräknade att böra användas». Bil. N:o 2 till Konstit.-Utsk:s Prot. för den 21 april 1815.

i den för Svenska samhället föreskrifna metoden att välja en Tronföljare», voro mot verkliga förhållandet stridande. Enligt § 61 R.O. jfrd med §§ 94 R.F. och 9 S.O. *var* den person Tronföljare, som af Ständerna på det i Riksdagsordningen bestämda sätt blifvit utkorad; genom det af Konstitutions-Utskottet förordade stadgandet skulle åter en Komité af Svenskar och Norrmän afgöra, *huruvida* den person, som Svenska Ständerna utkorat, *eller* den, som af Norska Storthinget blifvit vald, skulle blifva Tronföljare i Sveriges rike.

Utskottet öfvergick därpå till § 8 i Norges Grundlag, som bland annat stadgade: »Konungens fullmyndighetsålder bestämmes genom en lag, som gifves efter öfverenskommelse mellan Norges Storthing och Svenska Ständerna, eller, om de derom ej kunna åsämjas, genom en af begge rikenas representanter utnämd Komité». Med anledning häraf erinrade Utskottet därom, att ett lagligen beredt förslag till ändring af Regeringsformens bestämmelse om Konungens myndighetsålder var hvilande för att vid denna Riksdag afgöras, och anmärkte, att »den här förevarande frågan egentligen rörde, huruvida Riksens Ständer ginge in på att, därest öfver bestämningen af Konungens myndighetsålder Sveriges Ständer och Norges Storthing stannade i olika beslut, denna bestämning slutligen finge afgöras genom omröstning på ja och nej af en Komité, sammansatt af begge rikenas deputerade». »Konstitutions-Utskottet har», hette det vidare, »hyst den mening, att, enär likstämmighet i stadganden, som böra vara gemensamma för båda rikena, är ett nödvändigt vilkor för föreningens bestånd, böra icke heller några »lagliga» medel underlåtas till dess vinnande. Utskottet tillstyrker 'på denna grund', att, sedan Riksens Ständer fattat sitt beslut rörande bestämningen af Konungs myndighetsålder, de måtte äfven medgifva att, i den oförmodade händelse att Norges Storthing ej skulle instämma i samma beslut, en Komité af Sveriges Ständer måtte få sammanträda med den Komité af Norges Storthing, som i ofvanberörda paragraf föreslås, och begge meningarna genom omröstning med Ständers rätt afgöra». Utskottet trodde sig tillika böra erinra att, då denna frågas afgörande ej stode i omedelbart sammanhang med upprättandet af den akt, som innehölle Svea Rikes Ständers biträde till föreningen med Norge, detta mål alldeles särskildt därifrån borde behandlas. Det vore likväl, »såsom hörande till hvartdera rikets särskilda Grundlags stadganden», af natur att ju förr dess hellre bestämdt böra vara afgjordt.

Sålunda: sedan Ständerna i grundlagsenlig ordning antagit ett i enlighet med Grundlagarnes stadganden beredt förslag till ändring i Regeringsformen, skulle detta deras beslut kunna annulleras genom en votering i en af Svenskar och Norrmän sammansatt Komité; och ej nog därmed: denna Komités beslut skulle, vare sig det öfverensstämde med Ständernas eller icke, intagas i Regeringsformen, helt och hållet oberoende af de former, som för ändring af Svensk Grundlag voro stadgade! Förslaget om ett dylikt förfarande är verkligen så karakteristiskt för det sätt, hvarpå 1815 års Konstitutions-Utskott ansåg att man kunde »lagligen» gå till väga för att »befordra alla utvägar till föreningens sammanknytande», att det här bort särskildt påpekas, oaktadt man icke hade för afsigt att i Riksakten intaga någon bestämmelse om Konungens myndighetsålder.

I § 26 af Norska Grundlagen stadgades bland annat, att beslut om krig skulle af Konungen fattas i »ett utomordentligt Statsråd», bestående af Norske Statsministern och de (två) Norska Statsråden (i Stockholm) tillika med de Svenska. Härom yttrades i Utskottets utlåtande: »Konstitutions-Utskottet är öfvertygadt, att den Svenska Grundlagen alldeles icke lägger något hinder i vägen för detta stadgande i den Norska. Sammanträdet mellan Svenska och Norska Statsråden är det enda, som skulle kunna fordra Riksens Ständers medgifvande; men då ett sådant sammanträde är en omedelbar följd af tvenne rikens förening under samme Konung, och då intetdera Statsrådet vid detta tillfälle utöfvar någon afgörande rätt, utan Konungen ensam besluter, trädas genom ett bifall härtill Sveriges 'Grundförfattningar' i intet afseende för nära».

Huru långt man skulle gå Svenska Grundlagarne in på lifvet, för att 1815 års Konstitutions-Utskott skulle anse, att man trädde dem *för* nära, kan visserligen vara ovisst. Säkert är emellertid, att § 13 af Sveriges Regeringsform stadgade en annan sammansättning af det »utomordentliga Statsråd», i hvilket Konungen skulle ega att besluta om krig, än den bestämmelse, som nu var i fråga, och lika visst torde det få anses vara, att det icke öfverensstämde med § 9 af Svenska Regeringsformen, att Konungen skulle kunna fatta beslut i ett Statsråd, som var så sammansatt, att några bland dess ledamöter icke kunde för sina rådslag ställas till ansvar af Sveriges Rikes Ständer. Det synes hafva varit någon tanke härpå, som förmådde Konstitutions-Utskottet att

orda om behofvet af Ständernas »medgifvande» till det nu ifrågavarande stadgandet; men var det så, att Ständernas bifall kräfdes därföre, att det var fråga om ändring eller jämkning i Regeringsformens bestämmelser, så kunde naturligtvis detta bifall icke lagligen gifvas i annan form än den för ändring af Grundlag stadgade.

I § 38 af Norska Grundlagen heter det: »Såväl den Norske Statsministern, som de tvenne Statsråd, hvilka åtfölja Konungen, hafva säte och öfverläggningsstämma i Svenska Statsrådet, när ämnen där förehafvas, hvilka angå båda rikena». Härom yttrade Konstitutions-Utskottet: »Äfven i afseende på denna § har Utskottet ej funnit den innehålla något stadgande, som ändrar åtgärderna(!) vid Sveriges styrelse. De Norska Statsrådens närvaro vid gemensamma ärendens behandling är en naturlig följd af sjelfva Föreningen och har alldeles ingen inflytelse på styrelsen af Sveriges 'enskilda' angelägenheter. Utskottet tror sig härvid allenast böra anmärka, att till bibehållande af jämlikhet i rättigheter det vore angeläget i sammanhang härmed stadga, att, då inför Konungen i det Norska Statsrådet, enär och ehvar det är samladt, ämnen förehafvas, som angå båda rikena, trenne ledamöter af det Svenska Statsrådet där äfven må hafva säte och stämma».

Ihåligheten i den argumentation, som innehålles i första delen af Utskottets nu anförda yttrande, blottas fullständigt, om man från uttrycket »Sveriges enskilda angelägenheter» borttager ordet »enskilda»: då i 8 § af Sveriges Regeringsform stadgades, att alla Regeringsärenden utom Ministeriella mål och Kommandomål skulle af Konungen afgöras »uti Statsrådet», sammansatt så, som i §§ 5 och 8 R.-F. stadgades, och med den ansvarighet för dess samtlige ledamöter som i § 9 R.-F. bestämdes, så gjorde man ingen skilnad mellan sådana regeringsärenden, som rörde Sveriges rikes »enskilda» angelägenheter, och sådana som rörde andra Sveriges rikes angelägenheter. Och hvad angår den framställning, som innehålles i senare delen af Utskottets nu ifrågavarande yttrande, så stod den särskildt i strid med den punkt i § 8 R.-F., enligt hvilken Konungen för att kunna afgöra ett Svenskt regeringsärende, som var af natur att böra föredragas i Statsrådet, måste vara omgifven af minst fyra inför Sveriges Rikes Ständer ansvarige rådgifvare. Den af Utskottet föreslagna bestämmelsen, att tre Svenska Statsråd skulle äga säte i Norska Stats-

rådet, enär och ehvar det vore samladt, då ärenden förekomme som anginge båda rikena, och som således förutsatte, att Konungen kunde utöfva Svensk regeringsmyndighet, då han befann sig i Norge, stred ock emot § 39 R.F., enligt hvilken Konungen, om han vistades »utrikes», icke fick befatta sig med rikets styrelse eller utöfva den konungsliga makten [1]).

»Af samma egenskaper», fortsatte Utskottet, »att såsom en omedelbar följd af begge rikenas förening utan rubbning af våra 'Grundförfattningar' kunna och böra medgifvas, äro §§ 39, 40, 41, 42 och 43 i den Norska Grundlagen», hvilka handlade om Regeringens organisation då Konung ej fans eller då han af frånvaro, sjukdom eller minderårighet var hindrad att sjelf utöfva styrelsen. »Erkännandet af en fullkomlig jämlikhet begge rikena emellan», yttrade Utskottet omedelbart efter och i sammanhang med anförandet af dessa paragrafer, »medgifvandet att begge rikenas Statsråd till lika antal må sammanträda vid de tillfällen, da enligt Sveriges Grundlag rikets styrelse föres af Statsrådet, anser Utskottet vara en naturlig följd af begge rikenas förening och ej medföra någon rubbning eller ändring i Sveriges Grundlagar, utan blott höra till de stadganden och vilkor för begge rikenas förening, hvaraf hvardera rikets 'grundförfattning' för den 'inre' styrelsen icke ens lärer böra kunna komma att bero».

Här kunde man icke såsom i fråga om sammansättningen af det i § 26 af Norska Grundlagen omtalade »utomordentliga Statsrådet» anföra, att »intetdera Statsrådet utöfvar någon afgörande rätt», ty alla ärenden, som i Interimsregeringen förekommo, vare sig de voro gemensamma eller rörde ettdera riket särskildt, skulle afgöras genom omröstning, hvarvid de flesta rösterna fälde utslaget. Det kunde således hända, att ej blott ärenden, som angingo båda rikena, utan äfven sådana, som rörde Sveriges rike ensamt, komme att i strid med den mening, som hyllades af de Svenska Statsrådens pluralitet, afgöras af Norska, inför Svenska Riksdagen oansvariga, Statsråd; och än mer: för så vidt meningen var den, att — såsom sedan blef i Riksakten uttryckligen stadgadt — vid lika röstetal ordföranden skulle fälla utslaget, så skulle det kunna inträffa, att de Norska Statsråden

[1]) Vid 1844—5 års Riksdag utbyttes i denna paragraf ordet »utrikes» mot orden »utom Sverige och Norge» och »utom sina riken», och i § 43 R.-F. insattes på samma gång orden »eller till konungariket Norge» mellan de båda sista orden i följande mening: »Går Konungen i fält eller till aflägsnare inrikes orter reser».

kunde i rent Svenska mål fatta gällande beslut mot de Svenska Statsrådens enhälliga mening. — Om stadganden, som inneburo dylikt förhållande, kunde Konstitutions-Utskottet förklara, att de »ej medförde någon rubbning eller ändring i Sveriges Grundlagar», eller att de, såsom det ock hette, voro »i fullkomlig öfverensstämmelse med de Svenska Grundlagarnes därmed i sammanhang stående stadganden»![1])

Att Utskottet ansåg sig kunna utan särskild motivering under samma omdömen inbegripa den paragraf i Norska Grundlagen, som handlade om val af förmyndare (§ 43), likasom den, som rörde val af nytt Konungahus (§ 48), berodde naturligtvis därpå, att hvad det förut yttrat om det föreslagna sättet för val af Tronföljare ansågs ega tillämpning äfven här. Samma anmärkningar, som kunna göras mot det resultat, hvartill Utskottet i frågan om Tronföljarevalet hade kommit, gälla ock i afseende på dess åsigt rörande öfverensstämmelsen mellan de Svenska Grundlagarne och de nya stadgandena om Konunga- och Förmyndare-val, men i afseende på detta sistnämda stadgande kan ytterligare den anmärkningen göras, att dess antagande skulle omöjliggöra tillämpningen af hvad i § 62 af Svenska Riksdagsordningen var bestämdt om den tid, inom hvilken Förmyndaren eller Förmyndarne skulle vara tillsatta (»inom sju dagars förlopp efter Riksdagens öppnande å Rikssalen»).

I § 47 af Norska Grundlagen hade det slutligen lyckats Utskottets »noga pröfning» att finna en punkt, som enligt dess åsigt icke öfverensstämde med de Svenska Grundlagarne. Denna paragraf lydde i sitt första moment sålunda: »Den omyndige Konungens uppfostran bör, i händelse hans fader icke derom efterlemnat något skriftligt stadgande, handhafvas på det i §§ 7 och 43 föreskrifna sätt». Härom yttrades i Utskottets betänkande: »Utskottet har 'trott sig böra' tillstyrka föreskrifterna i denna §, men dock dervid till Riksens Ständers uppmärksamhet framställa, att, enligt den Svenska Grundlagen, den omyndige Konungens uppfostran skötes af den lagligen tillsatte förmyndaren, och att något särskildt stadgande i detta afseende af den döde Konungen är utan all kraft»[2]).

[1]) Jfr Konstitutions-Utskottets mem. 1856—8 N:o 8 och 1859—60 N:o 24.
[2]) I Utskottets protokoll för den 21 april heter det: — — »Vid 44 § N. Grl. fans intet hinder att tillstyrka dess intagande i Riksakten.
Vid den 47 § N. Grl. likaledes, dock borde därvid anmärkas, att enligt den Svenska Grundlagen den omyndige Konungens uppfostran skötes af förmyndaren, och att den döde Konungens föreskrift är utan all gällande kraft».

För så vidt Utskottets mening var den, att den punkt, mot hvilken det riktade sin anmärkning, skulle utgå — hvilket man möjligen skulle kunna sluta däraf, att denna punkt icke upptogs i det förslag till Riksakt, som sedan blef af Utskottet upprättadt —, så hafva vi intet att mot det nu anförda yttrandet anmärka; men om detta icke var Utskottets mening, så utgör visserligen den omständigheten, att det tillstyrkte godkännandet af en föreningsbestämmelse, som enligt dess egen förklaring delvis stod i strid med Svenska Grundlagen, ett nytt bevis på det lättvindiga sätt, hvarpå 1815 års Konstitutions-Utskott »trodde sig böra» fatta sin uppgift.

»Sedan nu Utskottet», heter det slutligen, »inför Riksens Ständer gjort redo, så väl för dess förfarande att noga pröfva de delar af den Norska Regeringsformen, som med de Svenska Grundlagarne stå i sammanhang, som Utskottets i följe af denna pröfning stadgade tänkesätt, återstår allenast att uppgifva; 1:o att Utskottet anser de förhållanden, som till följe af föreningen mellan Sverige och Norge uppkommit, väl i det afseende konstitutionela, att de bestämma vilkoren för dessa begge rikens förening under en gemensam styrelse, men ej af den egenskap, att de, såsom i något afseende medförande ändring i grunderna för någotdera rikets inre samhällsförening och styrelse, till deras bestämning behöfva vara underkastade det behandlingssätt, som den Svenska Grundlagen för afgörande af grundlagsfrågor föreskrifver; 2:o att Konstitutions-Utskottet i sammanhang därmed tillstyrker, att en särskild Riksakt till bestämmande af de konstitutionela förhållanden, som till följe af föreningen emellan Sverige och Norge uppkommit, måtte upprättas och Riksens Ständer i Sverige och Storthinget i Norge föreläggas, och för hvars hufvudinnehåll Utskottet anser sig i detta sitt vördsamma betänkande hafva utvecklat de grunder, Riksens Ständer till Hans Kongl. Maj:t i underdånighet torde böra öfverlemna.

»Utskottet får här allenast i korthet anmäla, att det hos sig stadgat dessa meningar på de grunder att, efter en noga pröfning, ingen anledning förefunnits, det någon förändring i Sveriges enskilda lagar vid detta tillfälle kunde behöfva ega rum; att Utskottet betraktat, det den grundsats att försvåra förändringar i Grundlagen för statens borgerliga förening på intet sätt kan vara användbar på stadganden rörande tvänne staters inbördes politiska förbindelse; att det funnit en borgen för orubbligheten

af hvardera statens enskilda Grundlagar ligga däri, att de ej måtte bero af den förening emellan tvänne sjelfständiga stater, som alltid är mera tillfällig, än en hel nations genom samhällskontraktet: grunder, hvilka inför Utskottet blifvit tydligen utvecklade i det diktamen till Utskottets protokoll af Herr A. G. SILFVERSTOLPE, hvilket Konstitutions-Utskottet härjemte, såsom innefattande utförligare skäl till dess tillstyrkande, bifogar och till Riksens Ständer vördsamt öfverlemnar».

Konstitutions-Utskottet slöt sig således helt och hållet till den af Kongl. Maj:t uttalade åsigten rörande förhållandet mellan de nu ifrågasatta stadgandena och de Svenska Grundlagarnes bestämmelser och sökte att med afseende på de särskilda paragraferna bevisa dess riktighet. Sin mening i frågan förklarade det sig hafva stadgat »efter en noga pröfning». Huru noggrann denna pröfning i verkligheten var, lemna vi därhän; men det bör framhållas, att pröfningen af förhållandet mellan de Norska grundlagsparagraferna och Svenska Grundlagarnes stadganden företogs af Utskottet först *sedan* det beslutit, att de frågor, hvilka rörde innehållet af den akt, som skulle bestämma de konstitutionela förhållandena mellan Sverige och Norge, och om hvilkas beskaffenhet det genom Kongl. Maj:ts proposition erhållit upplysning, »vore af natur att genast kunna afgöras, såsom ej ledande till någon ändring i Svea Rikes Grundlagar och således ej underkastade det behandlingssätt, som för grundlagsfrågor vore föreskrifvet» [1]).

Utskottets utlåtande inkom till Stånden den 27 april, blef först därefter befordradt till trycket och förekom till afgörande den 8 maj. Allt var på förhand väl beredt: alla Utskottets förslag och uttalanden godkändes af alla Stånden utan votering, af Bondeståndet och Adeln utan att protokollet ens har att förmäla om någon diskussion. Äfven af Borgareståndet behandlades hela saken mycket lättvindigt, dock ej utan att ett och annat yttrande afgafs. Så yrkade Assessor AROSENIUS, ehuru fåfängt, uppskof med beslutet om Konungens myndighetsålder, medan Häradshöfding BARTHELSON lättade sitt samvete med ett anförande, som i likhet med Kongl. Maj:ts proposition och Konstitutions-Utskottets utlåtande är så karakteristiskt för det sätt, hvarpå man sökte advocera sig ifrån pligten att åtlyda Grund-

[1]) Bih. t. Rikst. Prot. 1815, II, 472 ff. Konstit.-Utsk:s prot. för d. 18, 21 och 25 april 1815.

lagens bud, att det här må anföras. »Jag för min del tror», hette det, »att, ehuru Svenska Grundlagens stadgande innebär, det öfverläggningsämnen, som röra dess förändring, ej få afgöras förr än Riksdagen efter den då de blifvit väckta; och ehuru denna af oss beedigade Grundlag, som ett palladium för Svenska folkets fri- och säkerhet, i alla sina föreskrifter bör aktas helig och orubblig, är det dock olämpligt att härifrån hemta anledning för uppskof till annan Riksdag med afgörande af grundlagsförhållandet i anseende till Norge. Allt hvad vår Konstitution för närvarande innefattar rörer ju ensamt det samhällstillstånd, hvari vi oss befinna, och i yppade grundlagsfrågor, som blott härtill finnas lämpliga, är det visserligen konstitutions-messigt att med beslutet låta anstå till påföljande Riksdag; men uti ifrågavarande fall angår ärendet icke Sverige ensamt, det har lika så mycket hänsigt till vårt brödrafolk Norrmännen, som till oss. Och med hvad rätt(!) vi uti ett dylikt ovanligt fall skulle tillämpa en lag om uppskof, som icke är stiftad till regel för sättet att göra ett samband emellan nationer, det finner jag alldeles icke. Således(!) lärer det vara utöfver allt tvifvelsmål, att vi, utan att såra helgden af vår Konstitution, genast kunna i afseende på grundlagsförhållandet med Norge ingå i ett ändamålsenligt beslut». — I Presteståndet behandlades frågan allvarligare, ehuru ej på långt när med den grundlighet, som bort kunna väntas. Så godkändes utan den ringaste diskussion Talmannens hemställan »om icke Ståndet lika med Utskottet ansåge de konstitutionela förhållanden, som till följe af föreningen mellan Sverige och Norge uppkommit, icke vara af den egenskap, att deras afgörande fordrade eller 'tilläte' det behandlingssätt och tidsutdrägt, som den Svenska Grundlagen för afgörande af rikets 'enskilda' grundlagsfrågor föreskrefve». Däremot lyckades man icke här, såsom inom de andra Stånden, att få Utskottets utlåtande om de särskilda Norska grundlagsparagraferna bifallet i klump, utan det måste föredragas punktvis, och den punkt, som rörde sättet för Tronföljarevalet, framkallade sedan en jämförelsevis liflig öfverläggning, hvilken dock ej egentligen berörde den sida af frågan, som är föremålet för denna uppsats[1]).

I skrifvelser af den 18 maj 1815 anmälde Ständerna hos Kongl. Maj:t dels sitt beslut om ändring af stadgandet i § 41

[1]) Riksst. Prot.. 1815: Bondest. II, 109—111, R. o. Ad. III, 189—193, Borgarest. I, 576—581, Prestest. I, 418-424, 426—435, 436—437.

R.-F. rörande Konungens myndighetsålder, dels att de efter »en noggrann pröfning» af hvad så väl genom den Kungliga Propositionen, som genom Konstitutions-Utskottets däröfver afgifna betänkande blifvit framstäldt, förenat sig om följande beslut:

1:o »att frågor om konstitutionela förhållanden emellan Sverige och Norge icke äro af den beskaffenhet, att de behöfva till annan Riksdag hvila, utan genast kunna afgöras»;

2:o »att de föreningsstadganden, som i afseende därpå göras, böra uti en särskild, från Svenska och Norska konstitutionerna afskild, Riksakt upptagas och utfärdas»;

hvarjemte de bifogade en af Konstitutions-Utskottet uppsatt »redaktion» af de beslut, som Ständerna, enligt hvad nyss är nämdt, hade fattat rörande »grunderna» för dessa stadganden [1]). Meningen var nämligen den, att Kongl. Maj:t i enlighet med dessa af Ständerna beslutna grunder skulle låta utarbeta förslag till Riksakt och sedan förelägga det för Ständerna och Storthinget. Omedelbart efter beslutet om nu nämda skrifvelsers aflåtande väcktes emellertid på Riddarhuset motion om att Konstitutions-Utskottet skulle få uppdrag att författa förslaget till Riksakt. Denna motion blef efter att hafva förordats af Regeringens målsman på Riddarhuset, friherre WETTERSTEDT, den 22 maj bifallen af Adeln [2]), i hvars beslut de öfriga Stånden instämde. I följd häraf afgaf Konstitutions-Utskottet den 20 juni ett förslag till Riksakt, uppgjordt i öfverensstämmelse med de beslut om dess innehåll, som Ständerna den 8 maj hade fattat. Detta förslag blef den 22 juni, utan bordläggning — således i strid med § 49 R.O. — och utan diskussion, antaget af Adeln, Presteståndet och Bondeståndet, hvilka på samma gång — Presteståndet, såsom det vill synas, till och med *innan* beslutet om förslaget till Riksakt hunnit fattas! — godkände Expeditions-Utskottets förslag till den skrifvelse, hvarmed förslaget till Riksakten skulle öfverlemnas till Kongl. Maj:t. Detta skrifvelseförslag bifölls samma dag äfven af Borgareståndet, som däremot ej alldeles obetingadt godkände förslaget till Riksakt, utan förklarade sig anse, att ett tillägg borde göras till en af dess paragrafer (den, som handlade om Tronföljarevalet). Då emellertid de öfriga Stånden förklarade sig icke kunna frångå sitt redan gifna full-

---

[1]) Bih. t. Riksst. Prot. 1815, III, 281 f., 279 f., 286 f. och RYDIN, Föreningen mellan Sverige och Norge, Bil. N:r XXIV.

[2]) R. o. Ad. Prot. 1815, III 453—6, 656—7.

ständiga godkännande af nämda förslag, blef det äfven i Borgareståndet, den 28 juni, »såsom justeradt och godkändt påtecknadt» [1]).

Svenska Ständernas beslut angående Konungens myndighetsålder och om den konstitutionela arten af de frågor, som rörde föreningen, äfvensom deras förslag till Riksakt öfverlemnades till Norska Storthinget genom Kungliga Propositioner af den 7 juli 1815. Ärendet behandlades äfven af Storthinget med stor raskhet, men dock med en pietet mot Grundlagens stadganden och en noggrannhet, som bjärt sticka af mot den i ögonen fallande lättvindighet — eller, kanske rättare, undfallenhet för Regeringens åsigter och önskningar —, som utmärkte Svenska Ständernas sätt att behandla den vigtiga frågan.

I fråga om Konungens myndighetsålder fattade Storthinget samma beslut som Ständerna —, och man behöfde således ej anlita det grundlagsvidriga sätt för frågans afgörande, som Svenska Konstitutions-Utskottet hade ifrågasatt.

Rörande sättet för åvägabringandet af de stadganden, som skulle intagas i Riksakten, blef Storthingets beslut äfven öfverensstämmande med Ständernas, men det formulerades på ett mera noggrannt sätt, nämligen så, att »frågor om de konstitutionela förhållanden, *som redan hafva uppstått* mellan Sverige och Norge, kunna i öfverensstämmelse med hvad af det urtima Storthinget (1814) blef antaget och i Grundlagen finnes stadgadt, vid detta Storthing genast afgöras och behöfva icke uppskjutas till ett följande Storthing».

Med afseende på innehållet af förslaget till Riksakt beslöt Storthinget en del ändringar, af hvilka de flesta endast afsågo att bringa formuleringen till närmare öfverensstämmelse med Norska Grundlagens uttryckssätt. Af annan art voro de beslut, som fattades angående lydelsen af § 7, den som handlade om Interimsregeringens organisation.

Enligt det Svenska förslaget skulle »vid alla tillfällen, då efter Sveriges och Norges Grundlagar Rikets styrelse föres af Statsrådet, begge Rikenas Statsråd till lika antal sammanträda». Denna bestämmelse ansåg Storthinget böra mera i detalj utföras och föreslog därföre bland annat, att det ifrågavarande »sammansatta Statsrådet», eller »Interimsregeringen», skulle bestå af 6

[1]) Bih. t. Rikst. Prot. 1815, IV, 3, s. 1254 ff.; Rikst. Prot. 1815: R. o. Ad. IV, 496 f., Prest. II, 892, Bondest. II, 683, 5, Borgarest. II, 1106—8; R. o. Ad. IV, 538; Prestest. II, 908 f.; Bondest. II, 694 f.; Borgarest. II, 1156.

ledamöter från hvartdera riket, nämligen från Norge Norske Statsministern och de 2 Statsråd, som voro i Stockholm, 2 andra Statsråd, samt 1 Statssekreterare, och från Sverige de 2 Statsministrarne, Hofkansleren och 2 Statsråd, samt 1 Statssekreterare. »Den i Norge varande Regering», hette det vidare, »fortfar att emottaga, granska och bereda alla Norska saker, samt i öfverensstämmelse med dess instruktion att afgöra de mindre betydliga mål och att underställa de vigtigare, likasom förut till Konungen, till det sammansatta Statsrådet (Interimsregeringen). Likaledes skola alla Svenska saker först granskas och beredas af Svenska Statsrådet, som i likhet med Norska Regeringen i afseende på Norska saker, hafver rätt att afgöra alla mindre vigtiga Svenska mål och till det sammansatta Statsrådet (Interimsregeringen) skall underställa de vigtigare».

Därjämte beslöt Storthinget att till det Svenska förslaget till Riksakt foga en ny paragraf, den 12:te, så lydande: »Då de stadganden, som i denna Riksakt innehållas, dels äro afskrifna ur Norges Rikes Grundlag, dels utgöra tillägg till densamma, grundade på den till innevarande Storthing, genom Grundlagen, uppdragna rättighet, så skola de, i anseende till Norge, ega och behålla samma kraft, som detta Rikes Grundlag, och icke kunna förändras utan på det i nämda Grundlags § 112 föreskrifna sätt» [1]).

Storthingets beslut anmäldes hos Norska Regeringen den 13 juli. Redan den 19 juli var Kongl. Maj:t med anledning däraf färdig med en ny proposition till Sveriges Rikes Ständer. Där uttalades den förhoppningen, att Ständerna vid pröfningen af Storthingets ändringsförslag »endast skulle ådagalägga tänkesätt af nit för detta vigtiga ärendes snara afgörande och af sammanjämkning i meningar, till vinnande af detta ändamål». Som det emellertid vore möjligt, att Ständerna ej kunde antaga Storthingets förslag rörande §§ 7 och 12 oförändrade och Storthingets i följd däraf erforderliga nya yttrande möjligen åter kunde blifva afvikande från det af Ständerna fattade beslut, så föreslog Kongl. Maj:t till förekommande af ytterligare dröjsmål med Riksdagens afslutning, att Ständerna för nämda händelse måtte hemställa, att Storthinget ville instämma i det alternativa förslag, att

[1]) Jfr Storthingets Forhandlinger 1815—16, I, 79—98, 99, 111—120, 121—140, 147, 149—160, 191—204; och Bih. t. Rikst. Prot. 1815, V, 3, s. 1779—94.

Riksakten (med undantag af »det reglementariska» i § 7, hvarom begge rikenas representanter ej kunnat öfverenskomma, men med bibehållande i denna paragraf endast af de stadganden, som redan ömsesidigt voro godkända, och likaledes med undantag af § 12, »om någon tillämpning däraf skulle göras på Sverige») måtte anses i allt öfrigt å båda sidor antagen och bekräftad samt genast utfärdas, underskrifvas och till Kongl. Maj:ts nådiga sanktion öfverlemnas. Det »reglementariska i § 7, hvaröfver skiljaktiga meningar hade uppstått, äfvensom det särskilda stadgandet i § 12, »vid tillämpning på Sverige», skulle till nästa Riksdag och Storthing hänskjutas, för att då först till slutligt afgörande förekomma[1]).

Denna utväg behöfde emellertid icke anlitas. Den Kungliga Propositionen remitterades af Stånden den 20 juli till Konstitutions-Utskottet, blef där samma dag föredragen och, heter det i protokollet, »som Utskottet, innan denna proposition till Riksens Ständer aflemnades, haft tillfälle öfver detta ämne öfverlägga, hade Sekreteraren efter då förefallna diskurser författat förslag till betänkande, hvilket, efter förrättad justering gilladt, skulle till Riksstånden expedieras»[2]).

Utskottets betänkande, som således afgafs samma dag, som den handling, hvilken det rörde, hade blifvit till Utskottet remitterad, tillstyrkte i hufvudsak alla de från Norska sidan föreslagna förändringarna, med undantag af de ofvan meddelade förslagen rörande innehållet af § 7. Ett sådant stadgande som det rörande Interimsregeringens sammansättning föreslagna, fann nämligen Utskottet, »hvad Sverige beträffade, ej stå att förena med de föreskrifter §§ 39, 40, 41 och 42 R.F. innehölle», hvadan Utskottet »för sin del ej kunnat tillstyrka dess medgifvande, utan trodde sig böra för Riksens Ständer vördsamt åberopa, att Utskottet vid författandet af förslaget till denna Riksakt såsom grundsats antog att däruti ingenting föreslå, som kunde vara i strid mot Sveriges Grundlagars 'tydliga' bestämmelser». »För att nu på en gång vara den grundsats trogen att ej för ögonblicket föreslå något, som kunde mot Sveriges Grundlagar vara stridigt, men tillika i allt hvad möjeligt vore gå vårt nya Brödrafolks önskningar till mötes», föreslog Utskottet, att Interims-

---

[1]) Bih. t. Riksst. Prot. 1815, V, 3, s. 1776 f.
[2]) Konstit.-Utsk:s Prot. för den 20 juli 1815.

regeringen skulle bestå af »tio ledamöter från hvartdera Riket, nämligen från Sverige: de tvänne Statsministrarne, sex Statsråd och Hofkansleren samt vid Svenska måls behandling den föredragande Statssekreteraren, eller, när Norska mål föredroges, en af de Svenske Statssekreterarne vexelvis efter ålder i tjensten; och från Norge: Norske Statsministern och de tvenne Statsråd, som voro i Stockholm, sex vare sig ordinarie eller särskildt tillförordnade Statsråd, som vid tillfällen af tronledighet eller under Konungs minderårighet af den i Norge varande Regering bland dess egna ledamöter utsåges, samt af en Statssekreterare, som af bemälta Regering, äfven, i ofvan anförda fall, utnämdes».

På sådant sätt ansåg sig Utskottet hafva förenat bestämmelserna om Interimsregeringens sammansättning, så vidt frågan rörde den Svenska afdelningen däraf, med Svenska Regeringsformens bestämmelser om Statsrådets sammansättning, då det enligt §§ 39—42 af denna Grundlag förde styrelsen i Konungs ställe. Läser man § 42 R.F. till slut, så finner man emellertid, att sammansättningen af Interimsregeringens Svenska afdelning i alla fall stod i direkt strid med Grundlagens »tydliga» bestämmelse. Andra momentet i nämda paragraf stadgade nämligen: »Uti alla de fall, hvarom föregående fyra §§ (39—42) handla, skola *samtlige* Statssekreterarne i Statsrådet vara närvarande och rösta». Statssekreterarnes antal var enligt § 6 R.F. *fyra;* men enligt den föreslagna bestämmelsen skulle endast *en* bland dem ega säte och stämma i Interimsregeringen.

Med afseende på det af Norska Storthinget framstälda förslaget, att »Svenska Statsrådet» — ett uttryck, som af Utskottet uppfattades så, som om därmed menades de Statsrådsledamöter, som icke sutto i Interimsregeringen [1]), — skulle, i fråga om målens beredning och afgörande, till Interimsregeringen intaga samma ställning, som Norska Regeringen i Kristiania, ansåg sig Utskottet böra anmärka, »att för ärendenas beredning i vår Grundlag finnas bestämda föreskrifter, som ingalunda stå att förena med detta förslag, att mindre vigtiga mål endast af en del af det eljest vid ifrågavarande tillfällen med Konungslig makt styrande Statsrådet skulle kunna afgöras. Till fullkomligt antagande kunde det således af Utskottet ej anmälas, men väl trodde Utskottet ett nytt förslag kunna upprättas, som, jämte sin enlighet

[1]) Jfr Rikst. skrifvelse af den 23 juli 1815: Bih. t. Rikst. Prot., V. 4, s. 57.

med vår Grundlag, kunde vara af beskaffenhet att uppfylla syftemålet». Detta förslag lydde helt enkelt så: »Med så väl Svenska som Norska sakers föregående beredning och granskning förhålles efter de i hvartdera Riket gällande föreskrifter».

Rörande Storthingets förslag, att genom en särskild paragraf, den 12:te, skulle stadgas, att Riksakten för Norge hade egenskap af Grundlag och således, hvad detta rike anginge, kunde ändras endast på det sätt, som för ändring af Norges Grundlag var föreskrifvet, yttrades i betänkandet: »Konstitutions-Utskottet får i anledning häraf erinra, att denna föreslagna § rörer endast Norge, hvars grundlagsstadganden i Riksakten äro innefattade. Den är dock ej stridande mot Sveriges Grundlagar, hvilkas fasthet ej beror af Riksakten, utan tvärtom enlig med de begrepp om helgden af de förbindelser, som mellan Sverige och Norge äro ingångna, hvilka grundat Riksståndens beslut. Utskottet kan därföre ej annat än tillstyrka dess intagande i Riksakten».

Så vida yttrandet, att »Norges grundlagsstadganden äro i Riksakten innefattade», skulle betyda, att Riksaktens bestämmelser återfunnos i Norska Grundlagen, så var detta endast delvis riktigt; men, äfven om man lemnar detta förhållande à sido: hvad skall man säga om det sätt, hvarpå Utskottet för öfrigt förordade det ifrågavarande förslaget, då man erinrar sig, att det i sitt första utlåtande rörande den blifvande föreningslagens bestämmelser hade framhållit, att »den grundsats att försvåra förändringar i Grundlagen för statens borgerliga förening på intet sätt kan vara användbar på stadganden rörande tvenne staters inbördes politiska förbindelse», och att det till stöd för denna sin åsigt åberopat ett anförande, hvari bland annat yttrades, »att all uppskofstid för afgörandet af sådana stadganden, som röra begge staternas förening är, *icke tillfälligen* för denna tidpunkt, utan *i sin grund*, stridande mot ändamålet; att den skulle när som hälst kunna vara vådlig i afseende på staternas sammanhållande; och skulle vara illa beräknad i afseende på möjligheten och förhoppningarna att allt mer tillknyta föreningsbandet»![1]) Man har svårt att finna någon annan förklaring än denna: den med sådan bestämdhet framhållna grundsatsen hade varit behöflig, då det gällde att hindra, att frågan om Riksaktens innehåll skulle behandlas i den form och med den tidsutdrägt, som för

[1]) Se ofvan sid. 305.

behandling af Svenska grundlagsfrågor voro stadgade; nu behöfde man ej mer frukta, att något dylikt skulle ifrågasättas, — och grundsatsen lemnades i förgätenhet.

Så fullkomligt hade dock ej Utskottet glömt den grundsats, som det förut med sådan ifver hade förfäktat, att det, såsom Kongl. Maj:t tydligen hade tänkt sig såsom möjligt, föreslog, att den ifrågasatta paragrafen skulle erhålla en sådan lydelse, att Riksakten äfven i Sverige skulle erhålla karakter af Grundlag. Det alternativa förslag, som Utskottet i enlighet med Kongl. Maj:ts önskan hemstälde, att Ständerna måtte till Storthinget framställa, rörde i följd däraf endast den blifvande Riksaktens 7:de paragraf[1]).

Utskottets betänkande inkom till Stånden den 21 juli, bifölls dagen därpå af alla Stånden utan den ringaste diskussion, och den 23 juli godkändes skrifvelse[2]) i ämnet till Kongl. Maj:t.

Att Ständernas beslut skulle utfalla på detta sätt, var med sådan visshet beräknadt, att redan innan det hunnit fattas en afskrift af Konstitutions-Utskottets betänkande skickades till Norge och den 27 juli af Ståthållaren meddelades Storthinget. Visserligen hade Rikets Ständer, hette det i hans skrifvelse, ännu icke därom fattat beslut, men da det vore att »förmoda, att detta ej skulle bli skiljaktigt från Utskottets betänkande», så skulle det sannolikt bidraga till en hastigare slutbehandling af saken, om den Storthings-Komité, som skulle förbereda den, genast kunde taga Utskottets betänkande under öfvervägande, för att desto snarare kunna förelägga sitt utlåtande, då Svenska Ständernas beslut, »som dagligen kunde väntas», ankomme till Kristiania[3]). På detta sätt blef det möjligt för Storthinget att samma dag som Ständernas beslut, jämte Konungens proposition om dess godkännande, blef Thinget meddeladt, för sin del besluta i frågan[4]). Detta beslut blef rent bifall till de af Ständerna föreslagna förändringarna, och de båda representationerna hade således rörande Riksaktens innehåll fattat samma beslut. Den 6 aug. 1815 gafs åt detta beslut Konungens sanktion. I

[1]) Bih. t. Riksst. Prot. V, 3, s. 2050—9.

[2]) Bih. t. Riksst. Prot V, 4, s. 54—61.

[3]) Skrifvelsen åtföljdes af följande Postscriptum: »I detta ögonblick ingår officiel underrättelse, att Sveriges Ständer den 22 d. m. enstämmigt hafva bifallit Konstiutions-Utskottets betänkande, och att Ständernas beslut i behörig form kommer att afgå från Stockholm senast den 25 d. m.»

[4]) Storth. Forhandl. 1815—16, I, 279—98.

likhet med Grundlagarne utfärdades den nya lagen utan kontrasignation.

Så tillkom den lag, som bär titeln »Riksakt till bestämmande af de genom föreningen mellan Sverige och Norge uppkomna konstitutionela förhållanden»: under sken af lag och rätt, men i verkligheten på ett sätt, som stod i direkt strid med Svenska Regeringsformens stadganden. Kongl. Maj:t ansåg, att förhållandena med nödvändighet kräfde lagens tillvägabringande utan uppskof, Ständerna slöto sig till samma åsigt, och de båda konstitutionela makterna förenade sig om att för detta ändamål åsidosätta Grundlagens bud.

En svensk beskickning till Ryssland under Erik XIV:s regering.[1])

När hertigarne Johan och Karl år 1568 höjde upprorsfanan mot sin broder konung Erik, upptogs bland de anklagelsepunkter, genom hvilka de sökte försvara sitt steg, äfven den, att Erik velat öfverlèmna sin broder Johans äkta maka till ryske tsaren, Ivan IV Vasiljevitsch, den »förskräcklige». Beskyllningen hade blott alltför goda skäl för sig. De båda herrskarne, den ryske barbaren och den högt bildade svenske konungen, hade verkligen fört underhandlingar om denna sak; det hade kommit så långt, att en formlig traktat blifvit uppsatt, hvari Katarinas utlemnande intog första rummet, och ryska sändebud voro ännu 1568 i Sverige, med det öppet förkunnade uppdraget att yrka på traktatens ratificering och mottaga den svenska furstinnan. Första tanken på denna skamliga öfverenskommelse har tvifvelsutan utgått från tsaren. Man kan till stöd därför åberopa både hans egen och konung Eriks utsago[2]). Det synes ha varit till ett Eriks sändebud Hans Larsson, 1565 affärdad i en beskickning till Moskva, som den första framställningen gjordes. Tsaren lät sedermera förstå, att samme Hans Larsson ingifvit honom den föreställningen, att hertig Johan vore död, och konung Eriks råd å sin sida föreslogo längre fram sin herre att skylla därpå, att man vid den tiden icke väntade den sjuke hertigens vederfående. Dess värre för de två herrskarnes eftermäle, har man å ömse sidor uppenbarligen farit med osanning. De politiska förhållan-

[1]) Red. hade hoppats i detta häfte kunna meddela slutet på artiklarne om Chanuts memoirer. Oförutsedda händelser ha såväl hindrat detta, som försenat häftets utgifvande.

[2]) Se Eriks biinstruktion för Nils Gyllenstierna $^{22}/_{10}$ 1566; tsarens bref till Johan III 1571, det senare tryckt i Hist. Bibliotek VII. s. 538 o. f.

dena föranledde emellertid Erik XIV att 1566 till Ryssland affärda en beskickning för att försäkra sig om tsarens stöd i de krig han förde och för att träffa en uppgörelse i fråga om Lifland, men han visste då allt för väl, hvad det var för ett pris, som tsaren fordrade för att tillmötesgå hans önskningar. Den instruktion, som för sändebuden uppsattes (den 22 okt.), ingår utförligt på denna sak. Där afböjes visserligen förslaget på den grund att, såsom K. Maj:t förmodade, storfursten icke visste att hertig Johan var i lifvet, »alldenstund han är begärandes hans furstinne och icke honom», och att man ej borde skilja hvad Gud hafver sammanfogat; vore däremot hertig Johan icke i lifvet, »då skulle det väl ske med det förste ord». Dock icke dess mindre »vill H. K. Maj:t göre därtill så mycket, som icke är emot Gud», och i hvarje fall erbjöd sig konungen, i den händelse storfursten förmenade sig genom henne kunna vinna ett stycke land ifrån Polen eller eljest nagon god »fridshandling», att hålla samma »Pålackinna» tillstädes i godt förvar, till dess storfursten begärde, att hon skulle lösgifvas honom till nytta och gagn. Men i den särskilda instruktion, som samma dag gafs sändebuden, ålade konungen visserligen deras hufvudman, den svenske kansleren Nils Gyllenstjerna, ytterligare att med all makt afstyra förslaget, men endast för att på slutet tillägga, »att hvar ingen annan råd vore på färde och förr än man skulle komma till uppenbar fejd med Ryssen», skulle han hafva K. Maj:ts fullmakt att tillsäga storfursten hvad han hade begärt med Hans Larsson, om han förmodade sig något därmed kunna uträtta; dock skulle han vid sin ed och försäkran få upptäcka detta för tsaren allena. Det var en föreskrift, som den svenske gesanten bokstafligen nödgades uppfylla. En traktat vardt också uppsatt i Moskva och i dess början måste Erik lofva att gifva tsaren den polske konungens syster Katarina, »den som vår broder hertig Johan haft hafver» — man låtsade sålunda verkligen här, trots allt, som skulle han ha varit död — och låta med en rysk beskickning, som under bojaren och ståthållaren i Smolensk Ivan Michajlovitsch Vorontsov skulle komma till Sverige för det ändamålet, sända henne till gränsen samt där öfverlemna henne till en annan rysk bojar ståthållaren i Lifland Mikael Jakovlevitsch Morosov, och »skola vi», tillägges det om konung Erik, »intet ondt låta göra Katarina, konungens syster i Polen, hvarken med förgift eller något annat ondt upptänka, utan låta antvarda henne åt

eder bojar och hans medfölje med helsa utan all arglist»: ett förbehåll, som i en märklig dager ställer de höga kontrahenterna, både den som äskade och den som lofvade något sådant. Tsaren förband sig däremot, att ej göra anspråk på hertig Johans »egendom» uti Finland eller Katarinas brudskatt. Sändebuden måste besegla denna traktat; deras sigill skulle sedermera utbytas mot den svenska konungens.

Den ryska beskickningen ankom verkligen till Sverige 1567 i maj månad, men Sturemorden och Eriks »svaghetstid» gjorde, att den ej kunde få något besked. När omsider sommaren 1568 underhandlingen med dem återupptogs, var hertig Johan längesedan frigifven, och rådet hade endast att föreslå, att man skulle skylla på tidens ändrade lägenheter och erbjuda sig att skaffa tsaren den polske konungens ännu »oförsedda» syster. Så inträffade hertigarnes uppror, och de ryska sändebuden, som ännu voro qvar, synas ha blifvit utsatta för en ganska omild behandling. Enligt tsarens påstående blefvo de utplundrade, »så att the stode udi blotte skiorterne», och togs ifrån dem alt hvad de egde. Det hade dock icke skett med Johans vetskap; tvärtom skulle denne ha befalt hertig Karl att skydda dem och låtit återställa deras tillhörigheter. Sjelf underrättade Johan tsaren om sin tronbestigning, förklarade sig benägen till fred, föreslog ett möte vid gränsen för att bekräfta densamma och lofvade att väl behandla de ryska sändebuden under förbidan på tsarens svar. Svaret kom; tsaren sade sig hafva hört, att Johan dött i fängelset, och hade han då velat befria hans gemål därur för att skicka henne till konungen i Polen m. m. d.; han bad den svenske konungen återsända hans sändebud, som voro fullkomligt oskyldige, och lofvade den föreslagna svenska beskickningen lejd. En sådan afgick ock under ledning af biskop Påvel Justen i Åbo, men på Ivans befallning blef den till hämnd för den ryska beskickningens lidanden misshandlad, utplundrad och fängslad uti Novgorod och först sent omsider frigifven. Tsaren började nu på nytt föra ett öfvermodigt språk och var snart oförsynt nog att fordra, att Johan skulle till honom sända sin gemål och sina söner, så framt han (tsaren) skulle nedlåta sig att med honom underhandla som med en like[1]). Det dröjde ej länge, innan kriget med Ryssland öppet utbröt, och så fick denna fråga om Katarinas utlemnande en ödesdiger betydelse för de båda grann-

[1]) Jfr Johan III:s och tsarens brefväxling, Hist. Bibl. anf. st. s. 545.

rikena; den hade i hvarje fall tjenat den ryske tyrannen som en förevändning.

Det afgörande skedet i dessa underhandlingar bildas sålunda onekligen af den beskickning, som Erik XIV hösten 1566 afsände till Ryssland. Det är om densamma, som den berättelse handlar, som här efteråt meddelas. Den är tryckt efter en handskrift från förra århundradet i Lunds universitetsbibliotek, en afskrift, som uppgifves vara gjord efter »sjelfva konceptet som finnes i B. Reuterholms samlingar».

* * *

Legaternas, som till Rysland af kung Erik skickade voro, relation huru resan hade sig.

Anno Domini 1566 uti novembri affärdigede den stormäcktige och högborne förste och herre herr Erich den fiortonde, Sveriges, Giöthes och Vändes samt flere dess tillhörigheters konung, oss här efter nämde, herr Nils Gyldenstierna, Måns Jönson, Erich Håkanson, Mathias Schubert och Bertill Jörenson[1]) med instruction och creditif till storförsten i Ryssland[2]) och droge vi förbemälte herr Nils Gyldenstierna, Måns Jönsson samt Mathias Schubert samt de cantceli skriffvere, oss följacktige vara skulle, med en Åbo schutt ifrån Stockolm sancti Martini dag, som var den 11 dagen i novembris, och 8:de dagen därefter, som vi vore till Åbo ankomne, blef stark vinter, och öfverlades strax fiärden inne ved slottet med is, så at vi då intet länger till siöss rese kunde. Och efter på samme tid var och stort menföre, så at man icke heller strax kunde rese landevägen, därföre blefvo vi någre dage stille på förbemälte Åbo slått och giorde oss till rede at rese landvägen till Viborg, och näste söndagen därefter, som var den 24 novembris, drogo vi till vägs och var då passeligit åkeföre, men annen dagen därefter slog vinteren upp och blef åter ett stort menföre och stod i fiorton dage, dock icke dess mindre reste vi fort framm dageligen landvägen, så långt möijeligit vare kunde.

Then tid vi voro komne till Hellsingfors, så begynde åter fryse och blef passeligit åkeföre, och drogo vi sedan fort dag ifrån dag till Viborg och kommo där den 19 decemb. Och ändock Bertill Jöranson hade långt till förne fordret besked af hofvitsmannen på Nötheborg om pristaf och skiuts häster, hade han ingen svar därom bekommit; därföre hade han åter bud och skrifvelse därom, den tid

[1]) Erik Håkansson till Viurila, slottsfogde på Reval 1561. — Bertil Jörenson (förde en »mjöhund» i vapnet) var den tiden befallningsman på Viborg.

[2]) Instruktion och kreditiv äro, såsom redan nämts, daterade den 22 oktober.

vi kommo till Viborg, och fick så svar den 22 decembris, att prestafven, skiutshäster och anned, som behöfdes, skulle vare till rede vid Systerbäck den 10 januari då nästkommendes, därefter vi och resan lagde och drogo vi så den 8 januari anno etc. 67 ifrå Viborg och kommo till förbemälte Systerbäck den 11 januari tideligt om morgonen. Där var prestafven till städes, och som vi kommo när intill den gård, där han var uti, så hölle vi stille på allmänne vägen och där honom förväntede, men han ville intet omage sig utaf gården till oss, utan när vi hade hållit där en stund stille, kom rysstålken med två baijors söner till oss och sade, att prestafven befalte, at vi skulle draga in uti gården till honom. Blef honom svared, at efter vi vore sändebud från en mäcktig herre och konung och han var af sin herre och keijsere utskicket för en prestaf, så måtte han giöre dett honom borde och komme ut till oss, och icke vi till honom. Den tid han fick sådane svar igiänn, så sände han tålken och förbemälte unge baijors söner till oss annen rese och begiärde, at vi ville drage inn i gården, så ville han oss där möde. Vi drogo så up i gården, där han var, och förmodade at han ändå ville komme till oss. Så skickede han 3:die resan till oss och bad oss gå inn i stufven till sig, om vi hade några ärender till honom. Thär uppå gafs honom svar, at vi vore icke utskickede för pristafvén, för at undfå honom, utan honom var dett ämbete uppålagt af sin herre och keijsere, och om han ville icke dett till fyllest giöre, så kunde vi väl finne samme vägen tillbage igiänn, som vi voro dit komne. Som han fick dette svared, kom han ut, gåendes igienom stuen till oss, och lät strax igienom tolken tillspörje, huru månge sändebnden vore och hvad hvars namn var, thess likes uti hvad kall och ämbete hvar för sig var hos Kungl. Maij. af Sverige. Därpå svarades honom at h:r Nils Gyldenstierna var högbemälte kungl. Maijestäts råd och cantzler, Erich Håkanson var högbemälte kungelig Maij. undersåte, boende i Finland, och hade på någon tid varit öfverste för kungl. Maij. kneckter i Lifland, Måns Jönsson och Mathias Schubert vore kungelig Maijestäts secreterere, och Bertill Jöranson befallningsmann på Viborgh slått. Sedan sade prestafven, at storförsten ville ingalunda tillstädie någon till sig, som var kommen frå Refle, och sade ytterligare: Om I hafven någon i sälskap med eder, som kommen är tädan, anten kiöpmann eller någon annan, så skilljer den ifrån eder, elljest kommer I på skade hoss storförsten. Thär svaredes honom, at vi hade ingen med oss ifrå Refle, och ändoch Erich Håkanson hade haft befallning öfver kungl. Maij. kneckter i Lifland, så hade han likväl intet varit nyligen i Refle, utan länge förhållit sig på sin gård uti Finland och där fick han besked ifrån kungl. Maij. till Sverige, vår allernådigste konung och herre, at han skulle drage med oss till Ryssland. Den tid prestafven dett hörde, svarade han, at Erich måtte då föllje med, och sedan förde han oss inn i stufven med sig och skiänkte oss miöd at dricke, spörjende oss till, hvad vårt ärende var till hans herre och keijser. Därpå svarades, at vi hade intet befallning at uptäcka sådant utan för storförsten sielf, och begiärede, at han intet mere ville oss därom till-

spörje. Seden talede han intet mere därom, utan giorde sig strax rede till vägs med oss, och reste vi samme dag och långt inn på natten store 8 miler, inn i Ryssland till en by benämd Purnosikke; men efter prestafven hade sagt oss till, at storförsten ingalunda ville hafva någon till sig, som var kommen från Refle, så befrucktede vi där skulle vare sådan besvärlig mening under, at storförsten skulle söge orsak at, när vi fram komme, förkaste oss, at vi hade den med oss, som var kommen från Refle och därigenom vår leide förbrutit; därföre vi allvarligen tillsporde pristafven, hvad dett skulle hafva för mening, at vi måtte intet hafva någon med oss som varit i Refle, och sade honom, at ändoch Erich Håkanson hade för någon tid sedan varit i förbemälte Räfle, så försågo vi oss, at storförsten skulle icke för den skull misshage, at vi hade honom i sällskap med oss, efter han från kungl. Maij i Sverige, så väl som vi, för sändebud till honom skicket var. Därtill svarede pristafven, at vi måtte fulleligen förlade oss däruppå at storförsten vorde oss icke hållende till godo, at vi hade förbemälte Erich med oss till honom, efter han hade varit i Refle. Så sade vi då, at vi ingalunda kunde umbära honom ifrån oss, om vi elljest något hoss storförsten skulle uträtte, efter honom bäst var vitterligit om de ärender, som vi hade uti befallning med storförsten at förhandle. Vi gåfvo och före månge andre meninger, som vi kunde tänke till saken tienlige vare. Och när prestafven hade udi längden hört ordsagerna, hvarföre vi kunde intet umbäre ofvan nämde Erich Håkanson, så sade han, at om vi änteligen ville hafve honom med oss, så måtte vi besöge storförsten med vår skrifvelse och förnimme hans villje, om ofvanbemälte Erich Håkanson oss till honom följacktig vara måtte. Han ville ock sielf därom tillskrifve storförsten, och emedlertid man finge beskied därom igiän ifrån storförsten, så skulle vi drage sakta framm åt vägen och hafva honom med oss, hvilket och så skedde. Och den tid vi vore komne på 40 mile när till Moskovien, fick prestafven bref ifrån storförsten, at Erich Håkanson måtte komma med oss till honom, och at vi skulle icke drage till Muscovien, utan oförsummeligen skynda oss till en annan ort, där han oss till förhör hafve ville, nemligen Alexanders Slaboda, hvilken ligger 20 miler vid pass norr ost ifrå Muscovien. Och den tid prestafven hade samme beskied bekommit om oss, så skyndede han oss framm, dett mäste mueligt var, och kommo så den 5:te februari till nye Alexanders Slaboda[1]).

Där mötte oss fyre prestafver, nemligen Constantin, Maluta, Affanassy och Fædor, och undfångade oss på storförstens vägne och följde oss en liten half mil till gamle Alexanders Slaboda, det betyder på svenska *frihet*, och strax ville de enteligen vede, om vi hade fullkommelig befallning at tillsäija storförsten det som han af kungl. Maijest. till Sverige, vår aller nådigste herre, begiärt hade, eller icke. Därtill svaredes, at hvad värf och ärender vi hade, dem varde

[1]) Ivan IV vistades under flere år ända sedan december 1564 i en by, »slaboda», norr om Moskva, för att vara i större säkerhet och ordnade där en särskild regering.

vi väl vette at andrage storförsten, när vi kommo till förhör hos honom. Därpå blefvo vi innlagde uti några arma bonde gårdar och slemme stufver, och samme dag, som var den 5 februari, emot aftenen komm storförsten sielf till nye Slaboda och lät strax tillsäije oss, at vi dagen därefter skulle komma till honom i förhör. Och annen dagen, som var den 6 februari, så snart vi hade pyntet vår tingest, komme förbemälte pristafver och tållke och begiärde se först kungl. Maijestäts föräringer och seden vå[re] och tegnede alt upp hvad dett var, och sade oss till at vi skulle näste dagen där efter komme till förhör, dett vi alldeles skulle rätta oss efter. Doch efter at kungl. Maij. häster vore icke ännu frammkomne, dem vi lode blifve efter oss i vägen, alldenstund vi droge hastigt, därföre begiärede vi måtte få töfve någre dage, till dess hästerne kommo framm, men de mente neij, dett kunde intet ske, ty storförsten ville strax färdes. Så sade vi, at det kunde intet vare möijeligt så hastigt blifve tillrede med alt dett, som vi hade behof, när vi oss skulle presentere för sådan en potentat, med begiäran till det minsta en dag först at tillrede oss, som sedan af storförsten blef efterlåtit.

Strax om morgonen tilig för dagen den 7 febr. kommo de och sade oss till: om vi icke elljest ville upp, så ville de tage och före oss upp, lige som the oss funne. Och efter de hastede så mycket på, så drogo vi tiligen upp och kommo strax till förhör för storförsten, och som h:r Nils hade giort begrössningen på kungl. Maij. vägne och öfverantvardet cansleren Anders Vasiliefson creditivet, så frågede storförsten h:r Nils till: huru mår vår vänn och nabo konung Erick? Sade h:r Nils: Gud skie lof, wäll. Svarede storförsten: Dett är gott. Så talede storförsten först till h:r Nils och sedan till oss alle, efter som vi vore antecknede i vår instruction och creditif, kallendes oss hvar ved sitt namn framm till sig, hvar efter annen, och tog oss i händer och befalte oss sedan, at vi skulle sätta oss ned på et försäte, som där var satt till vårt behof, och efter föräringerna så kom fram secreteraren Drusina och gaf till kiände, at kung Erichs Sveriges konungs sändebud h:r Nils Gylldenstierna och hans medfölje hafve desse föräringer ifrån dess herre och konung till Eders Keijserlige Maij., som är *N*[1]., och las alt upp den zedelen, som prestafverne och tolkerne antecknad hade; thesslikes och sedan våra egna föräringar. Och strax därefter sade tålken till oss: Står upp! Och så lät storförsten sige oss till, at vi skulle gå uti en annen stufve, där rådet skulle handle med oss, och at vi sedan skulle få oss mat med honom; och så snart vi voro komne uti den andre stufvu, så kommo till oss hans råd, nemligen Alexi Danielson Pleszioff, knäs Affanassi Ivanson Vazonski åkolnitzi[2]), Peder Vasiliefson, stådthållere på Kozelski, Ifvan Mikhelson Vischovatov, secrete råd, Anders Vassiliesson cansler och Drusina Volodomirson, secreter, och begynte

[1]) Skänkerna uppräknas hos Tegel, K. Eriks historia s. 242.

[2]) *Okolnitji*, af andra rangklassen inom bojarrådet. — Furst Affanassi Viazemski hörde den tiden till tsarens förtrogne, liksom den strax efteråt nämde Ivan Michailovitsch Viskovatov. Pleszioff = Plestsjejev.

Ivan Michalovits Viscovatov at tale oss till, seijende, at storförsten, keijsare och herre öfver allt Rytzelandh, hade befalt them at the skulle förhöre våre uppå lagde värf och ärender, hvilke då först upläsne blefve på svensk och strax på ryske uttolkede, och sedan, så mycket som våre förste framsätninger var, dem öfverantvardede vi skrifteligen ord ifrån ord, som den copie med *B* uttekned beviser; därmed de då gingo till storförsten och kommo strax igiän och sporde oss till, för hvad ordsak härtig Johan sattes i fängelse, och om han hade arfvinger med sin förstinne, och sedermera om bägges deres religion och på hvad slätt de suto fångne, om de voro både tillhopa, och huru de blefvo hållne; uti lige mådde och om hertig Christoffer af Meclenburg, om hans fängelse i Påland och på hvad hus han är[1]). Ther till blef svared så mycket oss sannerligen om alt vetterligit var. Sedan gingo de till storförsten igiän och vi blefve qvar sittande i stufven. Något därefter kommo 4 af dem till oss igiän, nemligen Peder Vasilovits, Ivan Micalovits, secrete råd, Anders Vasilovits, kansleren, och Drusina secretereren. Så sporde de oss sedan till, huru många barn hafva hertig Johan och hans förstinne tillhope, och om dett var söner eller döttrer eller och både; därom det och dem blef tillsvared, hvad som oss vetterligit var; der med de och gingo till storförsten. Och vi blefve i samme stufve, till dess vi blefvo kallede till måltiden, och under måltiden måtte h:r Nils 4 resor stå upp och gå till storförsten och tale med honom, och var hans spörsmål alt det samme om hertig Johan och hans förstinde, som rådet oss tillförne tillspord hade, och sedan måltiden ute var, gaf storförsten oss en kose med miöd, hvar af våre, af sin egen hand, och därefter drogo vi till vår förbemälte gamle Slaboda igiän; och sedan kom Knäs Anders [ↄ: Afanassi] Ivanson Vazemsci och en skrifvere Ivan Dubinscoi med en hop miöd och sade, at storförsten hade sänt demm till at pläge oss därmed; och då de hade sittit ved pas en half timme hos oss, kom där en tolk benämd Anders till mig Nils Gyllenstierne och sade, om vi ville något skiänke och föräre them, som keijserlig Maijestät med föräringar till oss skicket hafver, så är det nu tid, ty de töfve nu derefter. Så låfvede vi hvar dere en häst, hvilket dem behagede och lode hämte samme häste strax om morgonen.

Den 8:de februari blefve vi åter uppfodrede och komme först för storförsten och betackede honom för välplägningen, och han befallte, at vi skulle sätte oss ned, och strax skulle vi stå upp igiän och åter gå uti en annen stufve till handels med rådet, och gåfvo de oss både munteligen och skrifteligen sådane svar, som föge behagelige vore, efter som den copie med *C* i lengden förmäler, gifvendes och ytterligere tillkiände, at storförsten var till det högste förtörned, at kungl. Maij. vår allernådigste herre, så och vi icke hade gifvit honom sin tillbörlige titel i Lifland, i det man skrifver honom herre öfver Dorpt och någre orter i Lifland, och icke öfver hela landet, förmanendes

[1]) Hertig Kristoffer af Mecklenburg, coadjutor åt Riga ärkebiskop, trädde tidigt i Eriks tjenst, men tillfångatogs 1563 och hölls sedan 5 år i fängsligt förvar i Polen.

oss, at vi sådant skulle hafve fördrag, heller vi vorde hans grimme vrede förnimmendes med det förste, förmälendes där hoss ock, at deris herre sammaledes ganska illa tillfreds var, at högbemälte kungl. Maij. så lenge hade fördrögt med sine sändebud och icke förr dem till honom förskicket, gifvendes doch därhoss tillkiände, at hvar som högt bemälte kungl. Maij. ville giöre det som storförsten vore begiärandes, så ville han hålla kungl. Maij. för sin vänn och broder, hvilket de mente hans kungl. Maij. och väl kunde giöre, alldenstund härtig Johan och hans förstinde hade icke ene tro, efter han lutersk och hon papistisk vore, och hvar som kungl. Maij. dett icke ville giöre, så skulle vi vette, at all vänskap skulle vare ude. Därtill blef nogsamt munteligen svaradt, sedan och skrifteligen med, men dett galt föge hoss dem, och därmed drogo vi åter i vårt härbärge igiän.

Den 9:de februari kommo vi åter till Nye Slaboda igiän och kalledes först för storförsten och sedan till handels med rådet och gåfvo vi dem både munteligt och skrifteligt svar på dett de oss hade öfverantvardet och sade därhoss, at hvar theres herre finge dett han begiärede, så måtte vi begiäre igiän hvad som vi ville; dett skulle också oss blifve efterladit. Doch sade vi oss ingalunda kunna ingå det, som storförsten var begiärandes, och för änn vi kommo till handels, så begiärede vi at den kristelige leigde, som han oss gifvit och vår herre och konung bekommit hade, måtte oss hållit blefve, sammeledis och at oss fritt efterlades måtte at proponere de värf och ärender, som oss af vår herre och konung befalte vore at andrage, efter hans k. Maij. var och en nådig [ɔ: mäktig?] herre och konung, såsom hans kungl. Maij. thet och udi denne feigde nogsamt hade bevist emot sine fiender och ingen annan potentat undergifven uden Gud allene, och vore storförstens vänn och icke tienere, och därföre borde icke så ille uptages, hvad som vi på kungl. Maij. vägne i så måtto hade proponeret, så som dett var skedt dagen tillförne, när som de oss tillsade, at dett skulle oss kåste vårt lif, hvarsom vi med sådant otillbörligit tal vore framkommende mere. Thär hoss ock gåfvo vi tillkiände, at kungl. Maij. försåge sig till storförsten, at han den frid, som han giort hafver med kungl. Maij., varder hållendes fast och oryggeligt ved mackt, såsom en kristen potentat och herre ägner och bör, och icke för den skull bryte och honom om intet giöre, at hans begiäran icke kunde giöres så tillfyllest uti alle måtte som han villde, och blef så videre proponered, hvad som uti vår medgifne instruction och den replica är författat, som är at högtbemälte kungl. Maij. måtte stå fritt at bekrige och intage alle de slott i Lifland, som Pålen och härmästeren inne hade; item at hans kungl. Maij. måtte vare efterlåtit at angripe alle sine fiender både till lans och vatn, hvarsom hälst man demm antreffe kunne, och i synnerhet på sine egne strömme och farvatn, thärnäst och om härtig Christopher, och hvad som mere (var) uti samme instruction och replica omberöres och vi kunne tyckia till handelen tienligit vara. Därmed drogo vi vår väg, förväntandes svar igiän.

Den 10 februari kommo vi åter upp igiän, sammaledes först för storförsten och sedan till handels med rådet. Där hade de anteknadt

på en rulla både dett, som storförsten efterlade ville kungl. Maij. till Sverige, vår allernådigste herre, och dett han icke ville eller någorledes kunde efterlade hans kungl. Maij., och gåfve till kiände thär hoss, at vi hade slätt intet mere at förvente än det, som uti samme rulla, den vi sedan bekommit och i keijserlig Maij. benåding(?) eij blef nämd, anteknad var. Thärefter måtte vi rätte oss. Men hvad vi thäremod videre begiärede och inbrackte, thet ville de intet höre, uten sade: Vi hafve nu sagt eder keijserlig Maij. fullkomlige vänskap; om I icke nu ville tage den emot och komme så till beslut därmed, så måge I giöre, huru dett eder synes, och drage hädan till edert härbärge och betänker eder väl i dag och komme så i morgon igiän och gifver oss så egenteligit svar däruppå, om I vele tage emot keijserlig Maij. mening och benåding, och måge I därtill eder förlade, at om I icke då vele, då få I icke anned afsked, uden måge drage så gode häden igiänn, som I kommit hit. För ty storförsten vill icke ett hår brett inrymme eder her kung Erich mere, änn som nu sagt är; thär må I eder fullkommeligen efterrätte, och behöfver I icke mer at disputere med oss därom, förty keijserlig Maij. hafver månge andre vicktige ärender at beställe och vill strax färdes sin koss till Volugda; dit är 500 verster; han vill giärne skynde sig med en hast dit, meden åkeföre är. Den tid vi hade hördt deres trotsige ord, så begiärede vi at ofverse den rullen, men vi måtte intet få honom, ty de föregåfvo: om vi ville så skrifteligen handle, så blef tiden för lång, och at saken komme alldrig till någon ände eller beslut, och de stodo flux der efter, at de ville strax vette besked om derpå, anten neij eller ja; men de finge där vidare ingen besked på, uden vi stode alltid där efter och ville vette, hvad storförsten ville efterlade och till dett ytterste giöre hans kungl. Maij till vilje igiän, och blef nogsamt dem förehållit, hvad kungen i Pålen gierne ville efterlade hans kungl. Maij. för samme pärson; dett vi förgåfve, på dett oss desto mere måtte blifve efterladet; sammeledes och gifvendes tillkiände, hvad skade och fördärf Sveriges rike kan för samme Pålackinne förestå, där som kungl. Maij. förer sig uti videre ovänskap med Pålen, så och till efventyrs med hele Romerske riket och alle Tyske förster för storförstens skuld, för samme sag. The svarede at kungen i Pålen akter sin syster så mycket icke, som I tro, efter han skiötte föge om sin eigen förstinne; hvad skulle då han ackte sin syster; och sade at storförsten hade nog efterladet hans kungl. Maij. för en qvindzperson, och kan han där inte mere giöre till. Vi vele det intet mere omtale. I morgon skole I få edert afsked. Därmed drogo vi ned igiän och satte åter några puncter till de andre vi begiärt hade tillförne, hvilke oss tyckte till den handel tiene kunde, dem vi åter den annen dagen ville andrage, som vi och giorde, de, som alle anteknede äre udi den copie med E förteknede; men eftersom storförsten intet vist svar fick af oss om samme p[erson?], blef han så förbittret, at han då om aftonen sent sende våre häster ned och vi finge dem om morgonen den 11 dagen i februari igiänn.

Den 11 februari kommo vi åter upp till rådet, och icke storförsten, efter han var så förtörned, och rådet begynte fråge oss, huru vi oss till det ytterste hade betenkt, och ville änteligen vette, om denne p[erson], anten vi ville säije neij eller ja, där storförsten kunde sig efterrätte; och de sade: I hafven länge nåck både taled och skrifvit och fått oss skrifter, och vi hafve giort eder det samme igiän, men det är like när, efter det vi intet vist svar få af eder däruppå, som rätte rothen är till någon handel. Så frågede vi, om storförsten var till sinnes at hålle de förre fridsbrefvene vid mackt, som emellen bägge försterne är upprättede så väl med Finland som uti Lifland. Så svaredes, at om storförsten icke får then *N.*[1]), så vill han intet ackte den förre giorde freden, och den freden, som giort är, skall vare ude. Vi svarede: därmed kan freden intet vare brutin, och vi förhåppes, att storförsten håller ju de freds bref vid mackt, som förr giorde äro. Så sade de: neij och thär till gåfvo de tillkiände så nu som altid tillförne, at om storförsten får then *N.*, då vill han giöre ett evigt förbund och blifve i broderskab med kungl. Maij. i Sverige och giöre hans kongl. Maij. hiälp och bistånd emot alle dess fiender; hvar ock icke så skall all välvilje och vänskap vare uthe; där må I lide uppå. Så frågede vi oss med dem, om storförsten ville och giöre kungelig Maij. hiälp och bistånd så väl emot Lybske och Danske och all deres anhang, som emot konungen i Pålen. Thertill svarede [de]: när eder herre och konung giör dett, som vår herre och keijser begiärer, och lader honom få *N.*; så vill han handle med de Lybske och Danske och skrifve dem till: om de icke med dett allerförste giöre fred med kungl. Maij. till Sverige, så vill han giöre ett med hans kungl. Maij. och feigde i lige måtte emot de Lybske och Danske, och såsom kungl. Maij. till Sverige eder herre giör, så vill han och giöre. Så frågede vi: hvarmed vill storförsten komme kungl. Maij. vår aller nådigste herre till hiälp? Till land med krigsfolk till häst och till siöss med hakeskiötter och fotfolk, och thär dett icke kunde tillräckie, så ville han hiälpa med sölf af sin tresor. Och efter det at uti den rulle, som de läste för oss dagen tillförne, som var den 10 februari, stod så, at kungl. Maij. vår aller nådigste herre intet mere skulle vare efterlåtit uti Lifland änn 5 slott och en sätegård at intage till det, som hans kungl. Maij. nu inne hafver, så sade vi då som och ofte tillförne, at vi ingen annen befallning hafve af vår herre och konung till at inlade oss at giöre någon annan fred, änn som tillförne giordt var, med mindre storförsten ville giöre alt dett kungl. Maij. vår allernådigste herre begiärer igiänn, och ville efterlade, at hans kungl. Maij. måtte intage af hans Maij. fiender alle de hus i Lifland, som vi tillförne för dem upläsit hade; aldenstund de Riga och Dynamynde ville undantaga, så måtte vi då rätte oss efter replicen och berörde så om förbemälte fäster. Ther svarede de så till, at storförsten ville ingalunda lade eder herre och konung något mere efter i Lifland änn de 5 slått och en gård, som sagt är. Så be-

[1]) Härmed syftas naturligtvis på Katarina, hertig Johans gemål.

giärede vi, at inge hus eller slått skulle namngifves, uden dett skulle så insätties i brefvet: hvad som hvar kunde inbekomme af bägges deris fiender, dett skulle hvar för sig behålle, med alle de äger, rätt och rättigheter, som afållder till samme slått och gårdar tilleget hafver och icke räknes hvad häst trampet hafver och sabel öfverutdragit; sammaledes at härtig Christoffer måtte och få behålla alle de slott och befästninger anförtrodde af keij. Maij., som han inne hade den tid han gaf sig under kungl. Maij. vår aller nådigste herre. Där svarede de så till: huru är det möijeligt at storförsten skall gifve bårt så mycke af sitt fäderne, Lifland, at härtig Christoffer skulle något få inn af hans fäderne? Dett giör han ingalunda, ty af samma slott är först den feiden begynt emillen keij. Maij. och konungen i Pålen. Därtill svaredes, som förmältes uti repliquen, och efter det h:r Nils hade den befallning af kungl. Maijestät vår allernådigste herre, at han änteligen skulle lage så, at vi intet kommo med ofred tillbaka igiän, därföre måtte vi rätte oss efter den conclusion, som i repliquen stod och oss blef föreläsen, alldenstund vi efter nogsam, flitig och allfversam förhandling intet videre kunde komme därmed; anten skulle vi strax drage med ofred tillbage igiänn eller tage dett emot, som storförsten oss tillböd. Och meden h:r Nils var och pålagd af kungelig Maij. at tale sielf med storförsten, och icke at uptäcke dett för rådet, som honom befalt var, därföre sade h:r Nils till rådet: om så är at storförsten vill lade mig komme allene till tals med sig, så hafver jag något hemligit at uptäcke för honom sielf och icke för eder. Men rådet stod strax därefter, at h:r Nils skulle det förtälja. H:r Nils svarede: neij, dett giör jag ingalunda, och om jag icke hemligen får sielf sige storförsten allene mine hemlige uppålagde värf, så vill jag drage tillbage igiänn, ligesom jag kom hit. På dett siste gick rådet till storförsten och gåfvo därom tillkiänna och kommo så igiän begiärandes, at h:r Nils skulle dem det säije, förty han kunde intet uden tolk dett samme för keijseren uptäcke, och därföre måtte någen annen vetet med och dett är alldrig så hemligt, at vi, som äre hans keijs. Maij. råd, ju få vete dett. Men h:r Nils sade: neij, kungl. Maij. min allernådigste konung hafver mig befalt för ingen annen det uptäcke utan för storförsten sielf, därföre kan jag dett intet giöre. Så ginge de åter till storförsten igiän och voro ett gått schiffte hos honom. Seden komme de åter igiän och sade, h:r Nils skulle gå till storförsten. Så tog h:r Nils Bertill Giörenson med sig, som uttolke skulle. Som de kommo till honom därinn, som han sielf satt, så befalte han alle gå ud, men de som hans näste råd voro, dem behålt han inne hos sig och sade, at h:r Nils och Bertil skulle gå framm till honom. Och stego de rätt när intill honom. H:r Nils talede och Bertil tålkede: Jag kan för Eders Keijserlig Maijestät icke längre förhålle, om thet så är, at Eders Keijserlig Maij. ville giöre alt det kungl. Maij. till Sverige, vår allernådigste herre, begiärer igiän, så hafver jag något hemligt at tillsäije Eders Keijserlig Maij. ifrån vår herre och konung. Så svarede storförsten: Om dett så är, at eder herre och konung Erich vill unna oss den pärson, så ville vi giöre till sagen alt hvad som är

oss möijeligt till at giöre. Därtill sade h:r Nils: Om Eders Keijserlig Maij. vill fulborde alt dett kungl. Maij. vår aller nådigste herre där emot begiärer, så är hans kungl. Maij. tillfreds, at Eders Keijserlig Maij. skall bekomme samme pärson. Därtill svarede storförsten igiän: Om eder herre konung vill giöre oss dett till villje, så ville vi här efter hålle honom för broder och giöre ett med honom och stå honom bi emot alle hans fiender, så lenge vi lefve, oeh hafve vi befalt vårt råd at handle med eder därom. Därmed gick h:r Nils och Bertil åter i annen stufven igiän. Så kom the förnämste af rådet, Alexius[1]), som mitt i handelen stämd vår öfverste prestaf blefve ifrån oss tagne, och vi begiärede åter in genere at kungl. Maij. måtte vare efterlät at intage alle de slott, som kungl. Maij. kunne inbekomme i Lifland ifrå sine fiender; sammeledes och at hans kungl. Maij. måtte stå fritt at aungripe alle sine fiender, hvar som hälst man kunde dem anträffe. Men de svarede kårt neij, och at storförsten ingelunde mere kunde umbäre af sitt fäderne, än de slott och städer, som kungl. Maij. nu innehafver, och därtill de 5 slott och en gård, som tillförne är sagt; hvad som och de andre puncter vore belangende, kunde och ingalunda skie, förty hans keij. Maij. ville hafve en fri handel och vandel inn i sitt lande och ut igiän. Thärtill svaredes, at Gud ske lof hans kongel. Maij. hade[2]) inne tre rige, som kunne hans kongl.[3]) Maij:t förskaffe all den del hans keij. Maij. ville hafve både udi Nederlanden[4]) . . . . ock at vi hade ingen befallning att tillsäije Eders Keij. Maij. then *N.*, med mindre kungl. Maij. vår allernådigste herre må fritt och obehindred tage alle de slott inn af sine fiender i Lifland, som hans kungl. Maij. kan bekomme; sammeledis och hans kungl. Maij. måtte fritt efterlåtit varde at angribe sine fiender både till land och vatn, ehvarsomhälst hans kungl. Maij. dem öfverkomme kunne, besynnerligen på hans Maij. egen strömmer, och förehålle så dem hvad de hade tillförne sagt, at vi skulle begiäre igiänn, hvad som vi ville, så skulle oss intet blifve förvägred. Thärtill svarede de, sigende: blifver eder mer efterladet änn som förmält är; vele I icke där tage emod hvad som storförsten nu eder herre tillbiuder, så må eder herre, dessliges och I vist vete, at vår keijsere och storförste vill härefter vare eders herres ovänn och fiende och icke vän. Så svarede vi, at den förre freden är icke bruden, därföre hoppes vi, at den förre freden skall till den bestämde tid på bägge sider obrotsligen blifve hållen. Så sade de: Om I nu icke förnye och stadfäste den freden, så är han slätt ude, och storförsten vill strax nu lade eder få afsked; så må I drage eder kos igiän. Därtill svarede vi, at Gud allsmäcktig varder sådant intet ostraffet låtende, och huru ille dett stodo och huru orimmeligit dett ville vare deres herre hos alle christne potentater, at han så handle ville och så ringe ackte sine fredsbref och segell, som högbemälte vår herre och konung hade

[1] Det närmast följande ger ej god mening.
[2]) Ett litet tomrum i handskriften.
[3]) *Keij.* är här rättadt till *kongl.*
[4]) Lucka i orig.

hos sig; och efter man intet kunne hafve frid, så måtte högbemälte kungl. Maij. vår allernådigste konung och herre ställe det Gudi i händer, som högbemälte kungl. Maij. och väl varder uti sin rätfärdige sag giöre bistånd, och efter ofred på alle sider nu vare skulle, så kunde hans kungl. Maij. väl giöre fred både med Pålen, de Danske och Lybske, efter de hade allerede nogsamt sig tillbudit, och kunne så igienom Guds nådige tillhiälp väl bestå en mäcktig fiende; dett begiärte var icke så ringe, utan där hängde månge tusende halsben på till äfventyrs. Men det galt intet hvad vi sade, uden dett blef ringe ackted. Så efter vi kunde ingeledes videre komme med sagen, och storförsten hade nu sine sänningebud rede, nemligen Fædor . . . nnoi[1]) och hans medfölje, som strax skulle drage till konungen i Polen, de thär lång tid hade leget och förvändt efter, hvad afsked vi skulle bekomme, så befrucktede vi endels, at storförsten ville giöre fred med Pålen och vare så i förbund med honom och de andre högbemälte kungl. Maij. fiender, därföre begynte vi vänligen på dett siste at handle med dem och begiärede, at storförsten och de gode herrer ville då lade oss komme till svars och tale med sig och höre våre tal med och icke så snöpeligen vise oss af, som de därtill giord hafve, uden hällre begå dett så [hos] högbemälte deres herre och keijser, at hans Maij. ville efterlade kungl. Maij. dett vi på hans kungl. Maij. vägne begiärt, både hvad som uti instructionen och repliquen[2]) var förmälet, som och elljest af oss blifvit proponered; ty där är ändå nog igiänn, som hans keijserlig [Maij.] står yppet, efter dett at kungl. Maij. giör honom till villje alt dett hans kungl. Maij. möijeligt är till giörendes. Så sade de at de ville gå till deris herre storförsten och förhöre hvad hans keijserl. Maij. dem därtill svarede, det ville de säije oss igiän. När de hade varit, kommo the igiänn och sade: Edert ärende hafve vi andragit keij. Maij.; så svarer hans keij. Maij. därtill, at af hans fäderne Lifland kan hans keijser. Maij. ingelunde mere aflade, änn nu sagt är, men om hans keij. Maij. kan bekomme *N.*, så vill hans keij. Maij. unne och efterlade, at kungl. Maij. må intage några slått i Curland; seden kan eder herre (om han vill) lade härtug Christoffer få dem inn, och när eder herre kan få dem inn först, så må han lade keij. Maij. därom förstå, och skole I vide at storförsten intet litet är vred, at I hans keij. Maij. så lenge har uppe hållit; och de ville änteligen vede om vi ville ingå dett hans keij. Maij. begiärede eller eij, därefter hans Maij. kunde lade sine sager, ty han ville ingelunde mer giöre till sagen, änn han nu giort och tillbudit hafver. Så, efter dett och vi intet mere eller anned kunde giöre till sagen, så gingo vi till och förhålle rådet, om möijeligt vore, at man så giorde brefvet, at inge slott eller hus däruti vorde nämde, uden hvar måtte af fienden intage dett han bekomme kunde, så väl i Kurland som annerstädes i Lifland. Thär sade de neij till, ingelunde, dett skall så blifve som det är. Därföre måtte vi då vare tillfreds därmed, som thet tå af dem blef beslutedt, efter då ingen annen middel för handen vare

[1]) Ett oläsligt ord.

[2]) Replica kallas i registraturet de svenska sändebudens biinstruktion.

kunne. Så togo de oss i hand och sade: Gud vare lof, som oss därtill hullpet hafver, at bägge förstorne äre nu blefne bröder och vänner sins emillen; så vele vi nu ock ällske hvar annen som bröder och giöre alle våre fiender motstånd samteligen dett bäste, den allsmäcktige gifver oss nåden till. Och de gingo så till storförsten och gåfvo honom tillkiänne, at samme handel så beslutet var, och finge oss så den rullen, som vi tillförne af dem begiäred hade, och sade: Nu vele vi hålle uppe och ställe dett fullbordelse bref till rede, så måge I nu drage till edert härbärg igiänn, som vi och giorde; doch blef af oss tillförne begiärede desse 3 puncter, som äro till dett förste at storförsten ville renuncere alle de rättigheter och tilltal, som han kunde förmenes at hafve till förstendömmet i Finland på härtig Jahans vägne och *N.* medgift och morgongåfve; till det andre, at de Lybske och Danske ingen fri handel och vandel skulle hafve i Narven; till dett tredie at storförsten ingen fred skulle giöre med bägges fiender uden högbemälte kungl. Maij. samtycke och villje. Den förste och siste articel bevilljedes, men inded den medlerste.

Den 12 februari vore vi stille uti härbärgen så länge, tills de hade stält samme brefve uppå en rulle till rede.

Den 13 kommo vi åter för storförsten först och sedan till rådet. Där blef brefvet upläsit och uttolket, som de skrefvid hade. Sedan droge vi udi härbärget och satte dett på svenske den hele dagen och natten däröfver.

Den 14 febr. kommo vi tre, nemligen Måns Jönson, Mathias Schubert och Bertil Giörenson, åter upp till rådet igiän; där blef brefvet collationeret, och begyntes till at skrifves rent på pergament; tå vore vi därhos alt intill mörke aftonen.

Den 15 februari begiärede h:r Nils, at Bertil Jörensen skulle allene drage därupp, och de 3 tålker följde med, nemligen Engilbert Nilson, Peder Jonson och Lasse Bertilson, och skrefs brefvet hele dagen och intill midnatten, föränn det blef tillrede, och blef åter collationered.

Den 16 februari kommo vi alle 5 till Ivan Viscovatov och till de andre två, som var cansleren Anders Vasilieson och secreteren Drusina. Där blefve brefven fullkomligen collationerede och uttolkede och seden försiglede. Därefter kommo vi för storförsten. Där blef dett ryske brefvet under gylldene secret först upläsit och uttolket på ryske. Därefter kyste storförsten kårset öfver dett ryske bref med gylldene secret och seden kyste vi 5 kårset öfver dett svenske brefved, som vi förseglede. Därefter skulle vi litet sätte oss, och seden bad storförsten oss till målltids. Så ginge vi åter udi annen stufven igiän, till dess at maten blef rede; seden ginge vi till bords, och under måltiden kallede storförsten h:r Nils till sig allene, och åter liten tid därefter kallede han h:r Nils och Måns Jönson till sig och talede med dem och sade, at alt var nu väl bestält; och seden gaf han them en skål med miöd och sade, at de skulle giöre sig glad. Och seden måltiden var ute och afftenen var för handen, blef h:r Nils först kal-

lad framm, och kammereren Michita Affana[sy]vitz(?) Funikoff[1]) hängde en sub [sjubb] uppå honom och sade, at keijseren gunstig förärte honom därmed och med en sölf cos. Så kallede storförsten h:r Nils till sig uti samme suben och gaf honom en skål miöd af sin egen hand och lad honom dricke det ut. Seden gick h:r Nils och satte sig åter till bords. Sammeledis skedde det sedan med alle de andre hvar för sig, som udi creditivet vore inskrefne, dessliges tålkerne. Och som vi hade sittet ett litet skifte, både de oss alle stå upp ifrå bordet, och den tid vi kommo på gullfvet, stod storförsten sielf upp med och gick omkring bordsänden och stadnede så frammen för bordet och vände ryggen till bordet och kallede oss fram till sig och sade: Eder herre konung Erich och hans framledne fader konung Göstaf och andre Sveriges kånger och herrer hafve ofte stått därefter och begiärt vare udi bröderskab med oss, doch likväl är dett förre icke skiett, men nu hafver Gud dett så laget, at vi äre blefne bröder och ville stå hvarannen bi så lenge vi lefve, och håppes oss till Gud, at vi ville öfvervinne och trampe alle våre fiender under våre fötter[2]). Och tog så en skål af bordet i sin hand och sade: Vi önske vår broder konung Erich lycke och välfärd och bede och begiäre det af Gud, at han må hafve ett lyckosamt regemente och öfvervinne alle sine och bägges våres fiender, därpå dricke vi vår broders konung Erichs skål. Och drack den ut, och han gaf oss hvar sin skål af sin egen hand och bad oss dricke kungl. Maij. skål, och alle de som där i stufven vore drucke kungl. Maij. skål, som han alt sielf fick dem. Seden gick han åter omkring bordsänden och satte sig till bords igiän udi sin stol och befalte, at vi och skulle gå till vårt bord igiän. Och som vi hade sutit ett lited skifte, så blefve vi åter upkallede och skulle gå fram till storförsten igiän, och så fick han oss hvar sin skål miöd till gode natt. Därmed drogo vi i vårt härbärg igiän. Så kom åter en myndig baijor benämd Samulei Gregorieson och den skrifveren Ivan Dubinscoij och storförstens kiällersvenner med en hop miöd igiän och sade, at storförsten hade skicket dem hit därmed till at pläge oss.

Den 17 februari blefve vi åter upfodrede till storförsten. Som vi kommo därinn, så satt storförstens älldre son, benämd Ivan Ivanovits, på en stol på högre siden om storförsten, och Drusina secretereren hade betacket storförsten på våre vägne för alle hans keij. Maij. välplägninger, så stod och den unge herren upp och frågede: Huru mår vår faderbroder konung Erich? H:r Nils svarede: Gudi lof, väll. Därtill sade den unge herre: Dett är gått, och satte sig ned igiän och kallede först h:r Nils och sedan oss alle 5 hvar för sig fram och tog oss i hand. Och seden skulle vi sätte oss ned på dett försäde igiän. Därefter kallede storförsten h:r Nils till sig och

[1]) Mikita Funikov, tsarens skattmästare. Det är dessa gåfvor, silfverskålar och pelsverk, som tsaren längre fram, när brytningen med Johan förestod, fordrade betalning för. Jfr Hist. Bibl. anf. st. sid. 548.

[2]) Den ryske tsaren ville, som bekant, icke behandla de svenske konungarne som jämlikar, utan påstod, att de endast egde underhandla med ståthållaren i Novgorod.

gaf honom en kåpp miöd af sin hand, sammeledis giorde han oss alle 5 hvar för sig, den ene efter den andre, dessliges och de 3 tålker med. Så giorde storförsten 3 resor å slag med tregge handa miöd, och seden kallede han oss alle fem till sig och steg upp och sonen med och sade: Vi velle nu affärdige eder till vår broder, eder herre konung Erich, och önske honom lycke och framgång till at öfvervinne alle våre fiender, och hoppes oss till Gud, at vi samteligen vele och öfvervinne alle våre fiender och trampe dem under våre fötter. Och först tog storförsten oss alle i hand, och sammeledis giorde sonen med och bådo oss fare i Guds fred. Och därmed drogo vi först till gamle Slaboda och seden till Muscovien, där vi då hvilede på 5 eller 6 dage, och finge där föräringer af storförsten för de skiänker vi tillförne gifvit hade, och strax samme dag droge vi täden, och blef oss gifven en prestaf, som oss föllje skulle alt intill gräntsen, nemligen Daniel Micaliesson Betsenow [ɔ: Betsonov], och vi kommo till Korkala in öfver gränsen den 15 martii. Gudi vare lof och äre, som oss med hällse hafver hulpit inn udi vårt fädernes land igiän. Och kommo vi till Viborg den 18 maij [ɔ: martii?] 1567.[1])

[1]) De i berättelsen åberopade bilagorna finnas ej afskrifna. — För åtskilliga upplysningar i afseende på de ofta felskrifna namnen har Red. att tacka såväl professor Hjärne i Uppsala som den ryske legationssekreteraren i Stockholm S. Arseniev, som i svenska riksarkivet länge företagit historiska forskningar.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Öfverstelöjtnant Joh. Printz med Vestgöta ryttare vid Chemnitz' kapitulation år 1640.

Efterföljande framställning af en tilldragelse i tyska trettioåriga kriget under den tid, då Johan Banér stod i spetsen för svenska hären, grundar sig hufvudsakligen på handlingar i en dombok från 1640, förvarad i k. krigshofrättens, af forskare ej mycket kända och än mindre anlitade arkiv. Då källorna till historien om Banérs fälttåg ej äro synnerligen rika, har jag ansett detta ringa bidrag icke vara utan intresse, i synnerhet som det kan tjena att i viss mån upprätta minnet af en man, som för den del han tagit i nämnda tilldragelse, Chemnitz' uppgifvande till fienden, blifvit af efterverlden hårdare bedömd än han synes hafva förtjenat.

* * *

Åtskilliga truppafdelningar i Sverige fingo order att våren 1638 öfvergå till Tyskland för att förstärka fältmarskalken Johan Banérs här. Bland dessa var äfven en del af Vestgöta ryttare. Genom Krigskollegii skrifvelse af den 27 februari s. å. beordrades chefen för regementet öfverste Knut Soop att med sex kompanier om till samman 850 hästar den 15 maj inträffa i Kalmar för att därifrån inskeppas till Tyskland. Soop skyndade genast att anhålla om afsked, hvilket beviljades honom i mars. Med anledning däraf skref generalmajor Lars Kagg, som verkstält mönstringarne i Vestergötland, den 1 april från Eksjö till Krigskollegium och frågade, hvilken nu skulle föra ut regementet. Han erinrade därvid att öfverstelöjtnanten vid regementet Harald Stake, som förut varit bortkommenderad, nu hade hemkommit, och att majoren var »en god simpel ryttare». Krigskollegium svarade den 14 i samma månad, att, ehuru öfverste Soop beviljats afsked, han dock skulle föra regementet till Kalmar och där tillse, att det ordentligt afskeppades. Men emedan öfverstelöjtnant Stake nu var hemkommen och fått löfte på regementet för sina gjorda tjenster, så skulle han följa ut med regementet. Dock skulle man tillse, att han fick en

god karl till öfverstelöjtnant, och hade man tillskrifvit fältmarskalken Banér om att han skulle adjungera antingen Wittenberg eller Joh. Printz. Denne senare var öfverstelöjtnant vid Åbo läns ryttare under öfversten friherre Thure Bjelke och hade äfven genom Krigskollegii skrifvelse af den 27 febr. blifvit beordrad att med 400 hästar af nämnde regemente den 15 maj infinna sig i Åbo för att därifrån öfverskeppas till Tyskland. Emellertid fick Harald Stake d. 20 april fullmakt på öfverstebeställningen vid Vestgöta ryttare och Johan Printz transporterades dit såsom öfverstelöjtnant.

Till den afsedda transporten togos af regementets åtta kompanier öfverste H. Stakes, öfverstelöjtnant J. Printz', major O. Silfverloods, qvartermästar J. Ulfsparres samt ryttmästarne Lars Bengtsson Griss' och Joen Månssons (Björnhufvud). Den 20 juni, strax före embarkeringen mönstrades dessa kompanier i Kalmar af generalmajor Lars Kagg, hvarvid deras sammanlagda styrka uppgick till 78 officerare och 649 gemene[1]). Efter en lycklig öfverfart landsteg regementet vid Stettin, där hela den från Sverige ankomna förstärkningen mönstrades af Banér sjelf den 12 juli. Regementet synes sedan hafva följt med honom på hans tåg genom Vor-Pommern och Mecklenburg. Att bestämdt följa dess marsch är dock ej lätt. Att det var med vid Loitz den 30 juli, synes däraf att ryttaren Michel Andersson i Säfvare där stupade. Af den sjuklighet och dödlighet, som på hösten rasade inom arméen, blef regementet långt ifrån oberördt. Innan årets slut dogo ej mindre än 145 man och af dessa endast i oktober under vistelsen i Gutzkow 76. Här och hvar i byarne utmed vägen qvarlemnades dessutom sjuke eller alldeles utmattade. I Pommern lemnades 27 man och i Wismar, förbi hvilken stad regementet måtte hafva passerat, måste 73 sjuka ryttare lemnas efter. Dödligheten bland arméns hästar var, som bekant, icke mindre, och endast bristen på sådana torde kunna förklara den omständigheten, att det stora antalet af 97 ryttare måste hemförlofvas från Pommern till Sverige. De hästar, som ej dogo, voro dock under marschen så utmattade, att ryttarne måste gå till fots och leda dem i betslen. Att skaffa nya hästar i stället för de förlorade var en omöjlighet i det ödelagda landet. Hela den minskning i styrka, som regementet innan årets slut fick vidkännas, torde kunna beräknas till omkring 360 ryttare. Öfverste Stakes närvaro för att föra befälet öfver den återstående, lilla delen af det samma ansågs sedan öfverflödig, hvarföre han hemförlofvades och öfverstelöjtnant Printz öfvertog befälet.

På nyåret 1639 följde Vestgöta ryttare med Banér ned till Zwickau i Sachsen och voro sannolikt med vid belägringen af Freiberg i slutet af mars samt den lysande segern vid och intagandet af Chemnitz den 4 april. Utan tvifvel var det strax därefter som ryttarne, nu uppgående till endast 270 man, jämte en mindre styrka fotfolk inlades såsom garnison därstädes. Åtminstone lågo de där den 14, och redan den 10 hade Banér åter brutit upp till Freiberg.

[1]) Till officerare räknades vid kavaleriet den tiden, förutom officerare i nuvarande bemärkelse, äfven korpraler, predikanter, mönsterskrifvare, förridare, balberare, hofslagare, trumpetare och profosser.

Staden Chemnitz ligger vid en flod med samma namn, en biflod till Zwickauer-Mulde, i konungariket Sachsen. När svenskarne några år förut kommo till Chemnitz, lågo 4,000 man kejserlige där inne, och de våra voro ungefär 4- à 5,000 man. Svenskarne begärde att få qvarter i staden, men då detta vägrades dem, antände de förstaden. Om sider sköts brèche på muren, så att en del föll ned i grafven. Garnisonen var genast besluten att genom ackord öfverlemna staden, hvilket ock skedde. Den nedfallna delen af muren förblef sedan liggande i grafven, och endast ett litet staket uppsattes i dess ställe. Fem portar funnos för öfrigt i muren, som gick i en stor omkrets kring staden. Till hvar och en af dessa gick en brygga, bygd på små hvalf öfver grafven. Att besätta den sålunda befästa staden fordrades en icke ringa truppstyrka. Utanför staden låg ett högt berg, som dominerade den samma. I tre kanaler rann vatten genom staden och detta kunde med lätthet afstängas. Också blef man inom fästningen allmänt ense om, att, skulle något fiendtligt företagas emot den samma, skedde det nog på den punkt, där fienden kunde beröfva dem vattnet. De kejserlige återtogo sedermera staden, men förlorade den, såsom nyss är nämndt, nu å nyo.

Med den lilla garnisonen, bestående af 270 Vestgöta ryttare förutom officerare och 50 man fotfolk under kapten Steinerten, skulle nu öfverstelöjtnant Printz, som blef kommendant i staden, försvara den mot fienden. Förutom tillräckligt med trupper fattades honom till detta ändamål så väl ammunition som pengar. Till fältmarskalken Banér i Freiberg skref Printz den 14 april en anhållan om ammunition. Redan dagen därpå besvarade Banér hans skrifvelse med upplysning om, att han redan anbefalt öfverste Bauer i Zwickau att vara Printz behjelplig att utpressa penningar af landet. Med Banér skulle Printz flitigt korrespondera samt dessutom i sin tur bispringa honom i att indrifva kontribution från landet, och skulle de skicka partier till hvarandra och underrätta hvarandra om allt som passerade. Såsom högste befälhafvare i Chemnitz skulle Printz vid ansvar försvara staden till det yttersta. För öfrigt gaf Banér honom anvisning på alla amt och städer, som lågo omkring Chemnitz och ända till Leipzig, för att om möjligt draga dem i kontribution. Allt hvad han kunde vinna till Kongl. Maj:ts tjenst skulle han använda efter behag och däröfver föra behöriga räkenskaper. Ett skrifvelsen åtföljande paket skulle utan en minuts uppehåll och så kärt lif och ära vore honom afsändas med en god officer och en stark konvoj till kommendanten i Erfurt.

Printz hade redan skyndat att sätta de omkringliggande städerna och platserna i kontribution samt gjort upp om en viss penningesumma. I bref af den 16 april underrättade han Banér därom, men fick från honom i skrifvelse, daterad Pirna den 23 i samma månad, visserligen beröm för sin tjenstvillighet men äfven befallning om, att denna kontribution endast fick fortgå under 14 dagar. Af städerna Altenburg, Zeitz, Kolditz, Pegau och Grimma m. fl., om hvilka Printz anhållit om förhållningsorder, fick han endast fordra säd och spannmål. Allt detta skulle han låta föra i magasin i Chemnitz för att

vara icke allenast garnisonen utan äfven armén, om så behöfdes, till nytta. I sin rapport hade Printz äfven anhållit om 100 *stycken* att användas vid stadens försvar, men på dessa skulle han få vänta tills vidare order.. Så snart krut kommit till Chemnitz, skulle Printz skyndsamt underrätta Banér därom och låta sända större delen däraf till armén under betäckning af halfva det antal ryttare han hade och några musketerare. Detta skulle ske så hemligt som möjligt. Under en stark konvoj skulle ett medföljande paket sändas till kommendanten i Mansfeld och ett till kommendanten i Erfurt.

Skriftväxlingen emellan Banér och Printz synes hafva varit ganska flitig. Utförliga rapporter sändes från den senare, och i ett bref, dat. Mölneck den 20 juni, tackar Banér honom särskildt för alla hans anordningar med kontributionerna. Framför allt önskade Banér, att ett godt förhållande måtte alstras emellan truppen och invånarne i staden. Från Alten-Puntzel påminner han den 3 juli Printz om att skördetiden snart var inne och att han hoppades att efter den samma denne skulle hafva ett så stort magasin samladt, att icke allenast garnisonen, utan hela armén äfven i den största nöd skulle kunna hafva sitt underhåll därur. Öfverste Bauer i Zwickau hade fått order att skaffa sig så mycket krut han kunde från krutqvarnarne i det omkringliggande landet, så att hvarken han eller Printz behöfde lida brist därpå. Dessutom hade han beordrat honom att sända Printz något fotfolk.

Banérs belåtenhet med Printz synes, enligt skrifvelsen från Alten-Puntzel af den 6 augusti, i någon mån hafva förminskats. Han kunde på inga vilkor, sätta honom lika högt som han satte öfverste Bauer. Printz skref ej nog ofta till honom, ansåg Banér, och hade därigenom visat sig ej hafva efterlefvat därom erhållna order. Han skulle taga exempel af Bauer och inhemta dennes råd i allt som kunde vara till Kongl. Maj:ts tjenst. Stadens försvar, menade Banér, vore nog ej i så godt skick, som Printz inbillade sig. Om furstliga sändebud från Braunschweig-Lüneburg eller Hessen kommo från Zwickau till Chemnitz, så skulle de, därest de ankommo om aftonen, genast morgonen därpå med 100 ryttare och några musketerare beledsagas närmare åt Annaberg, på det att de icke måtte kunna lyckas utforska något. Genast skulle han äfven med största skyndsamhet underrätta Banér därom genom en budbärare, som förstod sig på att smyga sig fram till honom. När krutet kom till Chemnitz, skulle han behålla det där tills vidare order. Därjämte skulle Printz äfven ofta korrespondera med öfversten friherre Thure Bjelke och söka af honom få veta, om rekryterna från Sverige ankommit och i sådant fall hvar de befunno sig. Om allt detta skulle naturligtvis som vanligt Banér genast underrättas.

Slutligen fick Printz det utlofvade fotfolket till förstärkning. Sannolikt måtte han hafva fått en sändning förut, ty nu erhöll han 80 musketerare under befäl af en major Hoghusen och sade sig därigenom hafva 230 man fotfolk. Till Erfurt afsände han den 9 augusti en konvoj att hemta en större kruttransport till Chemnitz, där detta enligt förnyade order af den 19 från Banér i Alten-Puntzel skulle förvaras utan

att han hade rättighet att taga det minsta däraf till eget behof. Hvad Printz sjelf behöfde fick han särskildt hemta från Erfurt eller annorstädes. Banér var ofta orolig öfver kruttransporten. Printz var förständigad att genast, när den framkommit till Chemnitz, genom dag och natt underrätta Banér därom, på det att han genom en stark konvoj ofördröjligen kunde låta hemta den till armén. I samma bref (af den 19 aug.) meddelar Banér den underrättelsen åt Printz, att fältmarskalken Hatzfeld med några tusen man till häst och fot brutit upp från Prag och närmat sig Chemnitz, samt uppmanar Printz att, som det möjligen kunde gälla honom likaväl som någon annan, vara på sin vakt. Öfverste Bauer hade fått order att i händelse af fara sända honom några musketerare. Strax efter erhållandet af detta bref bekom Printz ännu ett af samma datum (d. 19 aug.). Banér sade sig däri från säker källa veta, att Hatzfeld gått åt Franken efter all sannolikhet i afsigt att attackera Chemnitz eller Zwickau. För öfrigt voro förmaningarna de samma äfven i detta bref. Förbindelsen med öfverste Bauer skulle i synnerhet ligga honom om hjertat. Sjelf hade Banér samma dag infallit i fiendens läger vid Prag och slagit ungrarne. Af de fångne hade han fått bekräftad uppgift om Hatzfelds marsch.

Först en månad därefter (den 18 sept.) skref Banér nästa gång från högqvarteret i Leutmeritz till Printz. Han hade då att meddela, det han genom utskickade partier fått tillförlitlig underrättelse om att fältmarskalken Hatzfeld uppbrutit ur sitt läger vid Dresden och marscherat åt Torgau och Altenburg, hvaraf Banér gissade, att marschen gälde Zwickau och Chemnitz. Med kommendanterna i Zwickau, Halle, Mansfeld och Halberstadt skulle Printz flitigt korrespondera och åt dessa håll ständigt hafva kunskapare ute. Skulle det hända att Hatzfeld gick på Chemnitz och ville börja en attack emot staden, ålåg det Printz att göra hvad pligten fordrade vid äfventyr att eljest stånda ansvar inför krigsrätt. Att Printz skulle låta sig öfverraskas af fienden hoppades han ej behöfva komma i fråga och en uthungring af garnisonen var ej gerna möjlig, då i magasinet funnos 16000 halfspann säd.

Efter underrättelsen om Hatzfelds marsch från Dresden skyndade man sig i Chemnitz att reparera den gamla brèchen i muren. Därvid biträdde alla så väl ryttare och fotfolk som stadens borgare med arbetet. Ryttarne voro ej nöjde med detta, utan började besvära sig däröfver. En af dem ropade till och med högt: »djefvulen måtte både arbeta och fäkta». Detta skedde i Printz' omedelbara närhet, och då han med värjan i hand ville bestraffa karlen för förseelsen, trängde sig alla ryttarne i en klunga in på honom. Printz måste för att rädda sig skynda till sin häst, på hvilken han kastade sig upp och satte af in åt staden. Han lät sedan fasttaga den egentlige upphofsmannen till uppträdet och satte honom i fängsligt förvar under bevakning af en profoss. Knappt var detta gjordt, förr än hundratals ryttare skockade sig tillsamman, trängde in till profossen och pryglade honom. Under stoj och skrän lösgjorde de upprorsstiftaren ur hans bojor och utsläppte honom. Därefter företogo sig några ryttare att till fältmar-

skalken Banér skrifva ett lögnaktigt bref om hela tilldragelsen, hvilket lätt kunnat bringa Printz i onåd hos honom, om ej några officerare meddelat intyg om rätta förhållandet.

Någon belägring blef denna gång ej verkstäld. [1]) Printz fortfor att inberätta till Banér om sina anordningar i Chemnitz. Magasinet riktades dag för dag. Om kursachsiska regementens partier i trakten rapporterade Printz den 1 dec. till Banér, hvilken åter i bref den 7 från Leutmeritz påminner om ständig vaksamhet och förbjuder honom att tvinga invånarne att öfver sin förmåga deltaga i några reparationsarbeten å befästningarne. Året tilländagick emellertid lugnt utan vidare fara från yttre håll för den lilla garnisonen, som dock genom ej så få dödsfall såg sin styrka förminskad.

Den 5 januari 1640 mönstrades Vestgöta ryttare, hvarvid endast 64 officerare och 244 gemene voro närvarande. Mönsterrullan sändes till Krigskollegium i Stockholm, och då man där förnam regementets svaghet, beslöt Kollegium enligt skrifvelse af den 29 april till generalmajor Lars Kagg i Vestergötland, att rekryter på våren skulle skickas ut till regementet. Af de nykomna och de förut i Tyskland befintliga skulle bildas en sqvadron på fyra kompanier. Öfverblifne officerare skulle hemsändas. Rekryterna skulle tagas ur samma härad som de utevarande ryttarne, »på det att ingen confussion ryttarne emellan må göras». I juni månad skulle de vara i Stockholm. Då sedermera regementets öde blef bekant, inställdes den anbefalda hjelpsändningen. [2])

Fältmarskalken Banér hade i början af året tillkännagifvit sin afsigt att låta Vestgöta ryttare uppbryta från Chemnitz. Slutligen fick Printz från honom bestämda order, dat. Zwickau den 4 april, att oördröjligen hålla sig marschfärdig med regementet för att när som helst kunna bryta upp, om någon annan kom med order att aflösa honom. Därjämte skulle han genast öfversända till fältmarskalken en lista på huru mycken ammunition fans qvar i Chemnitz. Detta efterkom han genast och fick order tillbaka att fordra ett parti krut från öfverste Bauer i Zwickau. Printz sände då en löjtnant med 30 ryttare dit och lät hvarje karl taga en säck med sig att däri hemta krutet. Löjtnanten fick dock intet krut utan kom tillbaka med oförrättadt ärende. Redan påföljande dag tillkännagaf Banér genom contraorder, att han ändrat sin plan angående regementets uppbrott. Printz skulle nu qvarblifva med det samma och försvara staden till det yttersta mot alla fiendtliga anfall. För öfverraskning, förräderi och partier skulle han väl se sig för och använda sin yttersta flit, såsom pligten fordrade, samt rädda sin ära, sitt lif och timliga välfärd, så att han med lugnt samvete kunde stå att svara inför Kongl. Maj:t, generalitetet och framför allt en krigsrätt. Men skulle han däremot blifva utsatt för en allvarlig och väl anlagd belägring, hvarvid fienden sköt med *stycken*

---

[1]) Jfr. A. Cronholm. Trettioåriga kriget. Del I, 2, sid. 328.

[2]) Innan Vestgöta ryttare lemnade Chemnitz, undergingo de ännu en mönstring den 10 april, hvarvid 248 gemene förutom officerare voro närvarande. Dessutom funnos hemma i landet 6 kompanier, som den 29 maj mönstrades i Larf med tillsamman 53 off. och 682 gemene.

och närmade sig staden genom approcher, och intet medel till försvar mer stod honom till buds, då skulle han söka ingå ett hederligt ackord, på det att regementet med hästar, bagage och standar måtte räddas och föras till armén. Blef utgången en annan, kunde Printz förlita sig på, att det skulle kosta hans hals. För öfrigt trodde Banér, att fienden efter gårdagens strid med generalmajor Wittenberg var något utmattad. I denna strid, säger Banér, hade de under Wittenbergs befäl stående regementena dragit sig något tillbaka, till följd hvaraf efter vanligheten ett rykte blifvit utspridt, att de blifvit slagne. Under reträtten skedde dock någon försummelse å svenskarnes sida, hvarvid fienden passade tillfället och eröfrade 7 standar.

De musketerare Printz hade till sitt förfogande synas vid något tillfälle på nyåret hafva blifvit honom fråntagna; åtminstone voro de ej vid denna tid qvar i Chemnitz. Ofvan till hufvudsakliga innehållet anförda order (af den 5 april), huru han skulle förhålla sig vid stadens försvar kom Printz till handa påskdagen kl. 7 om afton. Han lät genast kalla till sig major Olof Silfverlood, qvartermästaren Joh. Ulfsparre, ryttmästar Joen Månsson (Björnhufvud) och kornett Lars Silfversvärd. För dessa uppläste han den nyss erhållna ordern. Alla sade de med en mun, att det var en svår sak att efterlefva en sådan order, då man ej hade musketerare. Som man ansåg att fältmarskalken sannolikt hade glömt, att dessa ej längre voro qvar i Chemnitz, beslöts, att man genast skulle skicka en extra post till honom därom. Emedan man icke vågade sända skriftligt bud, utsågs en bra karl, som skulle anhålla att muntligen få tala med honom om musketerarne. Korpralen vid Öfverstens kompani Barthold Jacobsson fick detta uppdrag och begaf sig strax å stad. Han återkom endast med det muntliga svaret, att då öfverstelöjtnanten hade fått order, så skulle han handla efter dem och vidare för framtiden hålla inne med sådana bud. Printz rådslog då å nyo med sina kamrater, hvarvid man kom öfver ens om, att man borde skrifva till kommendanten i Zwickau, som nu var öfverste Schlieben, om musketerare. Detta gjordes och man bad om endast 50 eller 30 man eller åtminstone 20 man för att med dessa bevaka hufvudporten. Öfverste Schlieben svarade genast skriftligen, att, ehuru han visserligen ej hade order därom, han dock gerna ville fylla ett sådant nödvändigt behof, men att han nu likväl ej kunde det, ty vid hans regemente voro för tillfället så många sjuke. Så snart de tillfrisknat, skulle han dock sända några musketerare. Denna förstärkning hann dock aldrig komma.

Några dagar därefter, den 20 april, kom hertig Edvard af Braganza, som blifvit affärdad från de kejserliges läger vid Saalfeld, tågande med, såsom han sjelf sedermera upplyste, 7000 man till häst och fot. Han lät genast innesluta staden och sände till öfverstelöjtnant Printz en trumpetare, hvilken, lofvande billiga vilkor, fordrade, att han skulle uppgifva staden. Printz afslog uppmaningen och svarade, att det vore emot hans order att gå in därpå samt att han ville försvara sig. Efter att hafva erhållit detta nekande svar började fienden redan påföljande natt att anlägga approcher. Belägringen fullföljdes kraftfullt. Med

approcherna framgick fienden så fort, att han på tredje dagen var under grafven, ur hvilken vattnet leddes bort. En bro öfver den samma sprängdes. Under tiden underhöllo musketerarne eld från approcherna, så att ingen å försvararnes sida vågade visa sig på muren.

Den 24 kl. 1/2 9 f. m. stormade fienden från tre håll, men fortsatte egentligen endast på ett och borttog därvid ett verk utanför porten. Vid detta tillfälle stupade en korpral och en gemen af Vestgöta ryttare. Fienden började nu föra stormstegar in i skansen, men de 200 kejserlige, som inkommit i den samma, blefvo dock beskjutne med beckkransar och refflade gevär och åter jagade därifrån, lemnande stormstegarne qvar. Denna attack varade i fem timmar. Kort därefter blef en af portarne underminerad. Under loppet af dagen förnyade hertigen af Braganza sin begäran om ackord, men emedan Printz ej ville inlåta sig på ett sådant, skickade hertigen efter *stycken*.

Den 25 ankom kejserlige generalfälttygmästaren grefve de Suys med 12 stycken, 1,000 musketerare och 500 ryttare. Printz uppmanades då å nyo på samma sätt som förut att gifva sig på nåd och onåd, men lemnade till svar, att han med sin trupp heldre ville dö. Fienden lät därpå högt utropa, att, så snart första styckeskottet smält, skulle ingen af försvararne mer få pardon. Printz svarade därpå, att han måste hafva allt sådant att vänta sig, och anbefalde hvar och en af de sina att vara vaksam på sin post.

Emellertid hade borgarena på flera håll i staden sammangaddat sig och uppviglade ryttarne. Det dröjde ej heller länge förr än 12 ryttare kommo till Printz besvärande sig öfver att de arbetat och vakat i fem dygn samt påstodo sig vara skickade från alla kompanierna för att bedja honom antaga ackord. De sade, att kamraterna gerna ville strida längre men ej förmådde. De ansågo äfven, att Kongl. Maj:t ej kunde vara betjent med att de skulle dö som får. Printz uppläste genast för de omkringstående fältmarskalkens order af den 5 april, försäkrande dem därpå, att det ännu ej vore tid att ackordera och att de ej ledo någon nöd samt bad dem vid Gud och all välfärd att skynda till sina poster; han ville i motsatt fall visa dem annat. Knappt hade en half timma förflutit, förr än omkring 100 ryttare kommo framspringande till närheten af Printz. För majoren och några andra där stående officerare uttryckte de enhälligt sina klagomål och bedyrade, att de ej längre stodo ut med att fäkta, huru gerna de än ville. Printz, som hörde detta, svarade därpå: »Mine redlige ryttare låtom oss icke öfvergifva hvarandra och våra standar, så länge vi lefva, ty förlora vi dessa, så vågar ingen af oss åter komma med sin fot i Sverige». De svarade då, att de voro *ryttare* och ville såsom sådane lefva och dö med sina standar på öppna fältet, men på fästningsmurarne voro de ej hemmastadde, och dessutom funnes någon möjlighet till försvar nu ej för handen. Printz förmanade dem ytterligare flera gånger och bad dem ännu hålla stånd. Deras slutliga svar blef dock, att de gerna ville, men omöjligt förmådde.

Ryttarne hade nu i sex dagar och fem nätter icke blifvit aflöste från sina poster och voro af ansträngning utmattade. Det oaktadt var Printz böjd för att med värjan i hand drifva dem tillbaka till sina poster, men då det förut visat sig, att han ej kunde med stränghet förmå folket till lydnad, besinnade han sig och vidtalade sin major, qvartermästaren och några andra officerare, att de, som voro äldre vid regementet än han och därföre lättare med goda ord kunde inverka på ryttarne, skulle gå omkring bland dem samt uppmuntra och tillhålla dem att vara trogne mot konung och fäderneslând. Ville de blott fäkta och ännu en gång utstå en stormning, så kunde Gud nog gifva dem ett bättre ackord. Officerarne gingo med detta uppdrag, men kommo tillbaka med det vanliga svaret, att ryttarne icke längre stodo ut att fäkta. Öfrige officerare äfvensom predikanten befaldes äfven att tillhålla och förmana ryttarne, men återkommo med samma svar. Printz förklarade likväl i flere officerares närvaro, att, förr än han ingick på ett nesligt ackord, skulle man få hugga hufvudet af honom, äfven om han hade tio halsar.

När nu Printz såg, att på detta sätt föga var att vinna, kallade han till sig alla officerarne för att öfverlägga om hvad som återstod att göra. För dessa föredrog han sakernas ställning. Hvar och en uppmanades att säga sin mening och gifva de råd han ansåg lämpliga, men ingen yttrade sig. Printz framtog då Banérs order och uppläste den åter med eftertryck flera gånger för dem. Såsom sin egen tanke framhöll han, att, ehuru ordern var omöjlig att efterlefva, då man ej hade musketerare, kunde han likväl ingalunda antaga ett enkelt ackordstillbud, ty, om han sedan kom till armén, så skulle detta, såsom ordern lydde, kosta hans hals. Han ville mycket heldre dö i strid mot fienden. Sedan Printz förkunnat detta vara hans beslut, yttrade major Silfverlood: »Gud vet hvad häri är att göra denna afton. Helt säkert storma de åter, och det är oss omöjligt att mota dem på alla håll». Han sade därjämte sig under förra natten sett några ryttare, beväpnade med gevär, komma springande från sina poster. När han hade velat drifva dem tillbaka, hade de påstått sig vara skickade efter krut och kulor. Då han emellertid icke trodde dem, hade han satt sig till häst och med blottad värja i hand jagat dem tillbaka. Qvartermästar Ulfsparre yttrade för sin del blott: »Gud vet hvad jag vill råda, för närvarande finnes ingen möjlighet.» Löjtnant Bengt Gunnarsson, som förrättade ryttmästaretjenst i stället för den hemförlofvade Griss, menade, att manskapet var utmattadt och ovilligt. Han hade sett karlar så utom sig af trötthet, att, när de, stående på muren, affyrade ett muskötskott, stöten däraf förorsakat, att de fallit ned från muren. Printz försäkrade då å nyo, att, vara huru det ville, han för sin person icke kunde antaga ackord, utan heldre ville dö med svärdet i hand. På detta svarade alla officerarne enhälligt, att, ehuru det stod i ordern, att man skulle ackordera, det icke vore säkert att man därigenom förekom folkets nedgörande.

Till allt detta fogade sig en annan omständighet, som icke litet bidrog till den slutliga utgången. Stadens borgare trädde tillsamman och omkring 300 af dem kommo till Printz och, läto förstå, att de visserligen gerna sågo, att han envist ville försvara sig och icke begärde ackord, men menade, att han snarare därigenom störtade deras hustrur och barn, hem, egendom och allt i största elände och förlust. Dock skulle han icke fästa sig därvid, ty de ville sjelfve försvara allt sitt. Upplysningsvis meddelade de äfven den underrättelsen, att staden åtskilliga gånger varit belägrad, men aldrig eröfrad genom storm. Ehuru en gång 20 kompanier legat där inne, hade dessa ingått på ackord.

Printz började nu inse, att ryttarne icke längre kunde hålla sig; de skulle utan tvifvel vid en stormning blifva tagne eller nedhuggne. Fienden hade icke behöft skjuta brèche, ty grafvarne voro torra och murarna låga, så att den kunde komma in i staden, hvar den ville. Att besätta och försvara stadens stora omkrets med ett par hundra ryttare var omöjligt, ty när den ena porten var besatt, så voro de andra tomma. Allt detta visste dessutom fienden ganska väl, ty den kunde se och observera allt från det närbelägna, höga berget. Sjelf ansåg Printz, att, om han haft något fotfolk till sitt förfogande, det varit en möjlighet att längre kunna hålla sig. Aflösningar hade då kunnat verkställas, och genom musketelden hade han kunnat förhindra anläggandet af approcher. Vattnet i grafven hade då kunnat längre behållas samt fienden till och med afskräckas från att attackera. Nu hade han endast att förfoga öfver 46 musköter och knappast någon karl, som kunde sköta dem. Af krut fans ej mer qvar än 1 centner, som dock icke kunde begagnas till musköterna, emedan det var för groft.

Printz beslöt sig altså för ackord och lemnade kaptenlöjtnanten Arvid Gyllencornett såsom gislan. Emellan fursten och Printz uppsattes 8 ackordspunkter af följande innehåll:

1:o. Printz skulle afträda staden Chemnitz och fursten inrymmas i den utan vidare undantag;

2:o. Regementets standar skulle utan gensvar lemnas qvar;

3:o. Alla hästar vid regementet utom de som behöfdes under vägen för officerarne, samt gevär, pistoler, sadlar och trumpeter skulle qvarlemnas;

4:o. Alla officerare och gemene, som hörde till regementet, skulle blott få medhafva sina sidogevär och packningar;

5:o. Ingen officer eller gemen skulle mot sin vilja tvingas att underhållas vid truppen i mer än tre år;

6:o. Regementet skulle öfver Elbe vid Torgau, eller hvarest kurfursten af Sachsen ansåg det beqvämast, med konvoj följas ända till gränsen och åt stiftet Halberstadt. Under marschen skulle det åtnjuta fritt underhåll med nödtorftig proviant;

7:o. Alla fångar, som de kejserlige hade och som tillhörde det svenska regementet, skulle utbytas emot så väl kejserlige som kursachsiske;

8:o. De uppsatta ackordspunkterna skulle hållas å ömse sidor, och ända till dess den kejserliga konvojen återkommit, skulle en ryttmästare lemnas såsom gislan qvar hos fursten.

Dessa ackordspunkter undertecknades först den 5 Maj 1640.

Under belägringen hade fienden förlorat 200 man, såsom de sjelfva erkände. Vestgötarne hade blott 10 sårade och döde. Desse voro ryttmästaren Joen Månsson (Björnhufvud), 2 korpraler, 1 förare, 1 profoss och 5 gemene.

Redan den 26 april aftågade Vestgöta ryttare från Chemnitz och eskorterades med 200 hästar närmare Torgau. Printz följde därifrån sina ryttare till Aschersleben i biskopsdömet Halberstadt. Därifrån hade han ärnat sig till Banér, men som han ej vågade lemna truppen, hvars äldre officerare voro sjuke, afsände han en löjtnant, en qvartermästare och en korpral med en relation om Chemnitz' öfvergång jämte tillkännagifvande, att han sjelf framdeles skulle komma med truppen, hvarom han ock sedermera flera gånger skref, jämte det han anhöll om order, hvart han skulle taga vägen med regementet. I Aschersleben var honom svårt att dröja längre, ty öfverste C. Ruuth förklarade sig ej vidare kunna underhålla folket därstädes. I bref af den 17 maj till fältmarskalken Torstensson klagade Printz också öfver bristen på proviant och de dåliga qvarteren, äfvensom däröfver att han, såsom han från flera håll hört berättas, fallit i onåd hos fältmarskalken Banér med anledning af ackordet om Chemnitz. Han tog dock Gud till vittne, att han gjort sin pligt. Han erbjöd sig äfven att åter göra regementet beridet, men erhöll intet svar. Troende, att truppen dock åter skulle munderas, reste han till Braunschweig för att upphandla sadlar och pistoler.

Under tiden hade öfversten frih. Thure Bjelke från Banér erhållit ett memorial, dat. Saalfeld den 16 maj, angående regementets bestämmelseort. Bjelke hade nämligen K. Maj:ts befallning att med det första begifva sig öfver till Sverige och erhöll genom detta memorial Banérs order att på samma gång öfverföra alla officerare och ryttare af Stakes regemente och under vägen låta förse dem efter behof och omständigheter med proviant hos guvernören i såväl Vor- och Hinter-Pommern som Mecklenburg. Emedan Banér ansåg, att Printz emot uttryckliga order genom ett skymfligt och vanhedrande ackord, under föregifvande att ryttarne icke velat fäkta, hade lemnat Chemnitz, så skulle öfverste Bjelke jämte öfverste Ruuth draga saken i förhör. Printz, så väl som alla officerare och ryttare, skulle noga examineras och deras vittnesmål i en noggrann rapport sändas till Banér; ett exemplar af samma rapport skulle han taga med sig till regeringen i Sverige; Printz skulle han sätta i arrest på slottet Mansfeld och låta honom sitta där i förvar, till dess man anstält ordentlig krigsrätt och dom i saken fallit [1]). Med truppen skulle Bjelke sedan taga vägen åt Wismar eller Warnemünde, för hvilket ändamål Banér

[1]) Enl. Biogr. Lex., del. 11, sid. 367, blefvo Printz' hustru, barn och lösören belagda med arrest och qvarstad i Halberstadt.

redan beordrat guvernören därstädes Jon Lilljesparre att vidtaga anordningar för truppens underhåll och öfverskeppande till Sverige.

Det anbefalda förhöret skedde i närvaro af öfverstarne Th. Bjelke, C. Ruuth och Z. Brandshagen m. fl. samt officerare och ryttare vid regementet, därvid dock intet särdeles nytt förekom. De tillfrågade instämde i hufvudsak däri, att allt tillgått under belägringen på sätt, som öfverstelöjtnant Printz berättat. Ryttarne sade sig dock aldrig hafva trängt sig i en klunga kring öfverstelöjtnanten och därvid förklarat att de ej längre förmådde fäkta. Profossen sade de sig aldrig hafva pryglat. De hade visserligen varit framför stockhuset och velat taga ryttaren därur, men majoren hade kommit och förhindrat det, hvarefter ryttaren i ytterligare 8 dagar förblifvit i fängelset. Rapporten om förhöret underteeknades i Halberstadt den 10 juni af de ofvannämnda öfverstarna jämte major O. Silfverlood, qvartermästar J. Ulfsparre samt löjtnanterne L. Silfversvärd, B. Gunnarsson och Ph. Bonde. Såsom af det följande vill synas var Printz icke närvarande vid förhöret.

Några dagar efter det Printz lemnat truppen och kommit till Braunschweig, erhöll han underrättelse, att öfverste Bjelke hade order att taga regementet med sig till Sverige. Med samma post fick han från öfverste C. Ermis ett bref dat. Erfurt den 25 maj, hvaruti denne omnämnde, att det var Banérs resolution, att öfverste Ruuth skulle närvara vid det ofvan omnämnda förhöret, och att Printz skulle gå med regementet till Sverige. Printz skref genast till Ruuth och bad denne förhöra folket, innan det gick vidare. Han bad äfven om vidare order, men bekom inga andra än dem han redan fått från öfverste Ermis. Då skref Printz till major Silfverlood och befalde honom taga befälet öfver regementet och tåga till Wismar, där de skulle mötas. Sjelf skulle han, emedan han nu var 8 mil från regementet, taga genaste vägen från Braunschweig. Besynnerligt nog tog han dock vägen öfver Hamburg till Lybeck. Där var han den 20 juni och aflät då till fältmarskalken Torstensson ett slags försäkran om, att Chemnitz ej längre kunnat hållas därvid anförande samma skäl, som han förut användt i sin rapport till Banér. Han beklagade sig djupt öfver att denne icke velat urskulda honom, utan hemförlofvat regementet och satt honom sjelf i arrest. Det var nu 16 år han hade tjenat och han hade därunder aldrig begått något tjenstefel. Hans önskan var att få komma hem till Sverige för att inför domstol stånda ansvar för sin gerning.

Under vistelsen i Lybeck hörde Printz berättas, att regementet var gånget till Stralsund. Han steg därför om bord på en skuta i Travemünde och for till Stockholm, där han genast anmälde sig hos riksrådet Herman Wrangel, som var v. president i krigsrätten. Inför honom sökte Printz att rättfärdiga sig, erinrande därjämte att han redan utstått en tids fängelse och andra olyckor, hvarigenom han kunde anses tillräckligt straffad. Dessutom hade han efter kapitulationen kostat ut så mycket för hästars och folks underhåll, att han sjelf svårligen kunde komma sig upp igen.

Emellertid hade regementets hemfärd skett icke från Stralsund, såsom Printz hade hört, utan från Wismar. Dit ankom det redan i slutet af juni månad. Under den 27—29 levererades åt ryttarne 17 tunnor öl och åt officerarne, som beklagade sig öfver, att de hade så litet medel qvar att de ej ens kunde förse sig med det nödvändigaste för hemresan, gaf guvernören Jon Lilljesparre den 7 juli en anvisning på 50 rdr att lyfta hos räntmästaren J. A. Renner. Under löjtnant L. Silfversvärds befäl embarquerade regementet kort därefter på två fartyg, förda af skepparne Hans Moeltige och Jurgen Austborn [1]). Halfva fraktafgiften erlades vid affärden; den andra hälften skulle erläggas af ståthållaren i Kalmar, sedan regementet där aflemnats.

Printz hade ej lyckats i sina försök att hos Wrangel urskulda sig, utan blef satt i arrest i Smedjegården och ständ under åtal inför K. Krigsrätten. Redan den 6 aug. hölls extra ordinarie rättegång [2]). Förhandlingarne rörde sig först kring fästningen Chemnitz fortifikatoriska beskaffenhet, hvarefter handlingarne från förhöret i Halberstadt genomgingos, punkt för punkt. Öfverste J. Pedersson berättade, huru det tillgick, då de kejserlige för 8 år sedan kapitulerade i Chemnitz, hvarvid han var närvarande [3]). Därefter upphemtades Printz ur Smedjegården och inkallades. Fiskalen Olof Hising framträdde och efter behörig »devotion» för K. Krigsrätten föredrog målet, därvid han till den anklagade framstälde vissa frågor. Dessa och den anklagades svar voro af följande hufvudsakliga innehåll:

1. *fr.* Om öfverstelöjtnanten icke var af fältmarskalken Banér genom skriftlig order befald att försvara Chemnitz mot allt fiendtligt anfall och huru han ordern fullföljt?

Sv. Han hade sådana order i original att visa och huru de voro efterlefda syntes af protokollet i Halberstadt af den 10 juni.

2. *fr.* Hvarföre hade icke Printz efter ordern försvarat sig till det yttersta?

Sv. Ingen möjlighet att längre kunna försvara sig fans då för handen; åberopade därjämte ofvan omnämnda handling.

3. *fr.* Efter orderna innehöllo, att han skulle afvakta styckena, hvarför hade han ej efterkommit detta?

Sv. Detta var det enda i ordern han ej hade iakttagit. Dock funnos stycken där, men när han hade besatt sina portar, samlade sig borgerskapet, som hade hört, att fienden hotat att icke gifva en enda menniska pardon efter första styckeskott, och frågade honom, om han icke ville ackordera, när det stod så i ordern. Hela borger-

---

[1]) Den förres rymde 59 läster och den senares 30, tillsammans 89 läster. Frakten, efter 3 rdr per läst, uppgick till 267 rdr. Wismars kassaräkning för år 1640.

[2]) Närvarande voro: v. presidenten H. Wrangel, öfverstarne T. Bjelke, H. Wachtmeister, T. Duwald, J. Pedersson och G. Fleetwood, krigsrådet A. Buréus, öfverstelöjtnanterne J. Schildt och J. Patkull, generalriksschultzen B. Sten von Steenhausen samt major Joh. Ped. Utter.

[3]) Se därom sid. 344.

skapet reste sig, gick i gevär och hindrade ryttarne att komma fram på gatorna.

4. *fr.* Efter borgarena begynte göra uppror, hvarför vände sig icke öfverstelöjtnant Printz emot dem?

Sv. Under det att han hade musketerare qvar, hade han alltid, natt och dag, 50 ryttare till häst på torget för borgarenas skull. Men sedan musketerarne tagits ifrån honom och han blef belägrad, måste han med ryttarne besätta både portarne och muren, och enligt mönsterrullan hade han ej mer än 234 ryttare qvar. Hade han vändt sig emot borgarena, hade dessa dock varit honom för starka, då han samtidigt hade fienden emot sig sig på andra sidan muren. Han kunde icke försvara sina poster emot fienden, mycket mindre skydda sig emot borgerskapet, i synnerhet som ryttarne voro utmattade, emedan de i fem dygn hade legat på post.

5. *fr.* När han såg borgerskapet blifva så upproriskt, hvarför hade han då icke tillförene gjort det obeväradt?

Sv. Det hade både öfvervaktmästaren, när han låg där, och han sjelf, sedan han kom dit, vinlagt sig om, men borgarena hade sina bästa gevär gömda och när de begynte göra uppror, voro de alla väl beväpnade.

6. *fr.* Hvarföre hade han ej i ackordet gjort upp att få behålla standaret och ryttarnes hästar, när han inneslutit bagaget i ackordet?

Sv. Han hemstälde till alla rättskaffens kavalierer att döma, huru gärna han skulle hafva gjort det. Han hade erbjudit sig att lemna så väl bagage som mycket annat i sticket, blott han kunde få behålla standaret. Men fienden svarade honom att äfven om han ville gifva en tunna guld för hvarje standar, så kunde de ej stå till svars därför hos generalissimus. Beträffande bagaget, som han utbekommit, bestod det af sju rustvagnar, från hvilka fienden afstod, emedan de tillhörde *svenskar*, som förhållit sig tappert. Fienden hade försäkrat, att om de haft tyskar att göra med, ej en enda man undsluppit.

7. *fr.* Om ej staden Chemnitz var af sådan beskaffenhet, att den kunde behållas utan musketerare och med endast ryttare till försvarare?

Sv. Det var omöjligt; han hade i aug. 1639 100 musketerare hos sig, när Hatzfeld med 5 à 6,000 man kom antågande i afsigt att anfalla staden och taga de 200 centner krut, som förvarades därstädes. Fältmarsskalken Banér hade då sjelf ansett honom icke vara behjälpt med dessa musketerare, utan befalde öfverste Bauer att understödja honom med flere sådana. Denne skickade honom en major med 80 musketerare.

8. *fr.* När nu fästningen således olyckligen var kommen i fiendens händer, hvarför reste inte öfverstelöjtnanten då straxt till fältmarskalken och lemnade honom en muntlig relation?

Sv. När han kom till Aschersleben med folket, var han sinnad att resa med öfverste Bjelke till fältmarskalken, men ansåg sig icke kunna lemna sin trupp, då han var så godt som ensam med den, ty

öfversten (Stake) och en ryttmästare (Griss) voro i Sverige, majoren (Silfverlood) och qvartermästaren (Ulfsparre) sjuke, en ryttmästare (Björnhufvud) skjuten i Chemnitz och kaptenlöjtnanten (Gyllencornett) såsom gislan hos fienden. Han sände därför en skriftlig relation till fältmarskalken och ville afvakta hans order, hvart truppen skulle förläggas, hvarefter han personligen ämnade inställa sig hos honom. Order erhöllos dock ej, ehuru han därjämte hade tillskrifvit öfverste Ruuth med förfrågan, huruvida några order voro utfärdade. Därefter reste han till Sverige.

Rätten befalde Printz att afträda och skildes åt. Ej förr än den 9 februari året därpå sammanträdde å nyo Krigsrätten för att fortsätta detta mål [1]). Först upplästes protokollet från förra förhöret, hvarefter Printz infördes, därvid han af ordföranden frågad, om han hade något vidare att inlägga till sitt försvar, förklarade, att han icke visste mer än han förut berättat, utan hänvisade til handlingarne. Ytterligare tillspord, om han hade skrifvit till öfverste Ermis om att denne skulle tala med fältmarskalken Banér eller hans gemål om order, svarade Printz, att öfverste Ermis skulle tala med fältmarskalken därom, och Printz hade sjelf skrifvit om order så väl till honom som till hans gemål, general Torstensson och några andra officerare med begäran, att de skulle påminna fältmarskalken därom.

Generalmajor Kagg tillsporde därefter Printz, om han enligt order tillsändt Banér förslag på ammunitionen i Chemnitz. Den anklagade redogjorde för, huru han verkstält detta och på Kaggs ytterligare fråga, om han ej af öfverste Bjelke vore förständigad att inställa sig til förhör, svarade han, att han aldrig förnummit ett ord därom. Väl hade han skrifvit till Bjelke därom, men ej fått något svar. Öfverste Bjelke föll honom genast i talet och urskuldade sig med, att han ej visste, hvar han skulle kunna anträffa Printz, emedan hans bref ej var försedt med ort och datum. Härförutom tillfrågades Printz, hvarföre han icke mer än en natt behållit hos sig de böhmiske friherrar, som hade K. Maj:ts bref med sig till fältmarskalken Banér, utan visat dem ifrån sig, hvarigenom somliga blefvo af fienden nedhuggne och andra fångne samt K. Maj:ts bref kommo i fiendens händer. På detta kunde Printz ej svara annat än att, ehuruväl han hade bekommit åtskilliga skrifvelser från fältmarskalken Banér därom, att han icke skulle besvära borgerskapet i Chemnitz med någon inqvartering, utan skaffa allt ur magasin, han likväl icke blott en natt, utan öfver 8 dagar haft hos sig dessa friherrar och deras till 300 man uppgående konvoj och i största vänlighet ackorderat med borgerskapet om qvarter. Han hade till och med ännu längre velat behålla dem, men emedan de icke ville dröja längre, kunde han ej vidare uppehålla dem. De begåfvo sig därifrån till Marienburg,

---

[1]) Närvarande ledamöter voro: v. presidenten H. Wrangel, generalmajor L. Kagg, öfverstarne H. Fleming, Th. Bjelke, H. Wachtmeister, T. och G. Stenbock, öfverstelöjtnanterna G. Banér och H. Gladsten, generalriksschultzen B. Sten von Steenhausen, generalqvartermästaren O. Hansson och ryttmästar And. Björsson.

hvarest de gjorde sig allt för säkra. Därför öfverraskades de ock af fienden, hvarvid 100 man blefvo fångne och nedhuggne. Dock återkommo 200 tillbaka till Chemnitz, hvarest han behöll dem och förság dem med underhåll. Vidkommande de kongl. brefven sade han sig aldrig hafva hört ett ord om dem. Öfverste Bjelke, som följt böhmarne med konvoj till Erfurt, intygade, att han ej heller förmärkt dem hafva några kongl. bref med sig.

Dagen därpå sammanträdde åter Krigsrätten, bestående af samma ledamöter. Printz' supplikation till K. Krigsrätten jämte bref till fältmarskalken Torstensson och öfverste E. Ulfsparre upplästes, hvarpå ordföranden såsom föremål för rättens dom framstälde:

1:o. Att staden Chemnitz var öfvergången och frågan vore, huruvida Printz borde därför frias eller fällas;

2:o. Att han utan fältmarskalkens order gått hem, innan han personligen anmält sig hos denne och där gjort en fullständig relation om kapitulationen.

Sedan Printz fått afträda, förenade sig ledamöterna därom att, på de skäl Printz framlagt under rättegången, hvad anginge första punkten, alldeles frikänna honom. Beträffande den andra punkten förklarade Krigsrätten, att den anklagade jämlikt punkt 21 i de svenska och 22 i de tyska krigsartiklarna förtjent det fängelsestraff, som han redan i 6 veckor hade utstått i Smedjegården. Dessutom skulle han nu inför Krigsrätten göra offentlig afbön och betyga, att han icke med uppsåt och fältmarskalken Banér till vanheder rest hem till Sverige. Printz infördes och domen afkunnades för honom. Förklarande sig nöjd med den samma tackade han rätten och gjorde den anbefalda afbönen, hvarjämte han i ödmjukhet anhöll, det rätten täcktes hos fältmarskalken Banér utverka, att denne åter ville upptaga honom i sin nåd. Som bekant afled Banér redan den 10 maj i Halberstadt, hvarför Printz ej längre behöfde frukta, att denne skulle lägga något hinder i vägen för hans vidare befordran. Senare biografers uppgift, att Printz för skamlig kapitulation af Krigsrätten dömdes tjensten förlustig, vinner således icke bekräftelse. Men domen var dock ännu ej stadfäst i Rådet. Vid dettas sammanträde den 17 februari s. å. framlemnade fältmarskalken H. Wrangel Krigsrättens dom. När Peder Banér fick del af den samma, invände han, att, om man på så sätt öfverság med olydiga officerare, som ej följt fältmarskalken J. Banérs order, skulle denne förlora sin auktoritet. Rikskanslären instämde äfven häri, och ehuru fältmarskalken Wrangel försäkrade, att Krigsrätten dömt efter handlingarne, beslöts dock att öfverstelöjtnant Printz »skall casseras ifrån Regementet». Emellertid blef han året därpå eller 1642 den 20 juli för sina »stora förtjenster» af förmyndarregeringen adlad och den 15 därpå följande augusti utnämnd till guvernör öfver kolonien Nya Sverige i Amerika. Efter en 71-årig lefnad slutade han som bekant sina dagar såsom landshöfding i Jönköpings län den 3 maj 1663. I Bottnaryds kyrka i Småland ligger han begrafven och i Bottnaryds kyrka skådar man hans porträtt.

Otto Bergström.

Underrättelser.

— *Gestriklands fornminnesförening*, hvars verksamhet afbröts 1869 genom staden Gefles brand och hvars återstående tillhörigheter 1874 öfverlemnats till Gefle allmänna läroverk, skall nu åter börja sin verksamhet enligt ett i december månad af några för saken intresserade fattadt beslut. Interimsstyrelsen utgöres af landshöfding Björkman, lektor Fyhrvall och handlanden Nordström, hvilka ega att inkalla medlemmar i föreningen.

— Fullmäktigen i Riksgäldskontoret herr JOHAN JOHANSSON har med tredje delens tredje häfte afslutat sina särdeles förtjenstfulla anteckningar om *Noraskog*. Häftet innehåller »Äldre och nyare anteckningar om Nora stad», till en del af förf. förut tryckta, med åtskilliga bilagor, bl. a. stadens privilegier $^{20}/_{12}$ 1643; »Blad ur Dalkarlsbergets nyare historia»; forts. och slut på »Relationer om bergverken i Örebro län år 1684» samt »Hvarjehanda». Under sistnämda afdelning förekommer äfven en uppmaning till Närikes, som det tyckes, afsomnade fornminnesförening att återupptaga sin literära verksamhet genom någon års- eller tidskrift, en maning, som man ju måste önska må leda till någon påföljd. Det är ett vackert och varaktigt minnesmärke af ett intresse för hembygdens historia, som hvarken skytt uppoffringar eller mödor, och af forskareflit herr Johansson lemnat i dessa tre band om Noraskog. Han antyder en och annan gång, att hans försök att väcka större deltagande för dylik verksamhet mötts med likgiltighet. Det bör för honom i hvarje fall vara en tillfredsställelse att han gifvit ett efterföljansvärdt exempel och lemnat ett af de förnämsta bidragen till vår topografiska literatur under senare tid [1]).

— För ett år sedan omnämdes i denna tidskrift andra bandet af öfverbibliotekarien KLEMMINGS ståtliga samling *Latinska Sånger, fordom använda i svenska kyrkor, kloster och skolor*, och uttalades den förhoppning, att det icke skulle dröja länge, innan man finge lyckönska honom till det monumentala verkets fullbordan. Förhoppningen har nu blifvit uppfyld; den vackra publikationen har inom ett år med en tredje del afslutats. Den är tillegnad grefvinnan Katharina de Flavigny, en kännarinna af den heliga Birgittas historia, och upptager sånger till *främmande länders helgon*, hämtade dels ur ett antal tryckta svenska breviarier och missaler, dels ur handskrifter på k. Biblioteket i Stockholm och Universitetsbiblioteket i Upsala. Med denna del följde äfven några *Additamenta* till första delen *Sancti Sveciæ*. — Uti samma format och med samma lysande utstyrsel utgaf hr Klemming samtidigt äfven ett band *Latinska sånger från Sveriges medeltid*, tillegnadt bibliofilen, författaren och »slöjdens storman» G. H. Stråle. De äro indelade i 4 afdelningar: *De fragilitate vitæ hu-*

---

[1]) När vi senast omnämde detta arbete, Hist. Tidskr. 1886, sid. 381, blefvo ett par siffror vid tryckningen omkastade; där står *1648* i st. f. *1684* och *1286* i st. f. *1268*.

manæ conditionis, De vita scholastica, Dę concordia, De tempore vernali och *Historicæ cantiones*. De två första sångerna i sistnämda afdelning behandla bibliska ämnen; de följande röra åter Sveriges och Finlands historia. Bland dem märkas ett sorgeqväde öfver Sten Sture den äldre, samt flera af sedermera biskopen i Skara Sveno Jacobi författade qväden öfver händelser, som timat i Vestergötland. Sist följer en *Cantio flebilis de rege Christierno II.*

— Af *Sveriges Ridderskaps och Adels riksdagsprotokoll från och med år 1719*, hvilken publikation numera pådrifves med en raskhet, som förtjenar allt erkännande, har nionde delen nyligen utkommit. Den omfattar början af den ryktbara riksdagen 1738—1739. Af utgifvarens, hr SILFVERSTOLPES förord, inhämtas, att denna riksdag äfven kommer att fylla tionde och elfte banden. I afseende på redigeringen har den förändringen egt rum, att hädanefter hvarje del åtföljes af de därtill hörande bilagorna, dock särskildt paginerade, så att dessa kunna bindas efter hvars och ens eget behag.

— Riksheraldikern major C. A. KLINGSPOR har nyligen utgifvit tredje häftet af sin vackra *Vapenbok*. Det sträcker sig till n:o 1639 af ridders- och adelsmän, och kan man här göra bekantskap med åtskilliga af de år 1719 tillskapade nya adliga ätternas vapen. Vi behöfva ej upprepa, att verket äfven för historikern är af intresse, och hänvisa i afseende på planen för detsamma i öfrigt till Hist. Tidskrift 1886, sid. 379.

— Senare delen af JUSTIN MC CARTHYS lifligt berättade och läsvärda *Englands Historia i våra dagar* har på P. A. Norstedt & Söners förlag utkommit kort före julen. Det engelska originalet slutar med lord Beaconsfields fall år 1880. Den sakkunnige öfversättaren har tillagt ett »slutkapitel», däri han i författarens stil behandlar händelserna under åren 1880—1886. Vi hänvisa i öfrigt till den anmälan, som stod att läsa i andra häftet af denna årgång utaf Historisk Tidskrift.

— Af professor SCHYBERGSONS redan någon tid bebådade *Finlands Historia* har ett större häfte kort före jul utkommit. Det går ända till början af Gustaf I:s regering. Vi kunna nu ej lemna någon närmare redogörelse för detsamma, utan måste uppskjuta den till ett senare tillfälle.

— Den finske forskaren d:r C. v. BONSDORFF har i Historiallinen Arkisto X meddelat några »*Blad ur Nykarleby Historia*» eller ett par kulturhistoriska skildringar dels af ett prestval på 1650-talet, vid samma tid som staden och socknen gåfvos Klas Tott såsom grefskap, dels af Nykarleby kortlifvade trivialskola och dess verksamhet (1641—1684).

— Med 8:de bandet och ett registerhäfte har den danske forskaren O. NIELSEN afslutat sin stora urkundspublikation för staden Köpenhamn, *Köpenhamns Diplomatarium*. Om vi ej missminna oss, har det redan för några år sedan varit fråga om en liknande publika-

tion för Stockholm. Tanken tyckes ha blifvit alldeles öfvergifven, men ett sådant företag förtjenade nog att åter komma under öfvervägande.

— I ett schweiziskt skolprogram, »Bericht der Realschule zu Basel 1886—1887» (Basel 1887), förekommer äfven en uppsats af Dr FRANZ FÄH, som är af intresse för vår historia. Den handlar om *Gustav Adolf und die Eidgenossen 1629—1632* (58 sid. i 4:o) och skildrar i detalj efter schweiziska arkivhandlingar Gustaf Adolfs planer att närma sig det schweiziska Edsförbundet. Första försöket gjordes redan 1629 genom Philip Sadler, men ledde ej till något resultat. Redan i slutet af samma år fick den bekante resediplomaten, hofrådet och riddaren Christoph Ludvig Rasch ett nytt kreditiv till Edsförbundet; men som han hade uppdrag till åtskilliga andra makter, bland dem äfven Venedig [1]), ankom han först i slutet af år 1631 till Schweitz ifrån Italien och stannade där ett godt stycke in på följande år. Uti Baden i december 1631, där de 13 orterna just höllo en »tagleistung», gjorde han sitt första meddelande — det gälde ett förbund. Svaret uppsköts till en ny förbundsdag uti februari 1632 på samma ställe. Österrike hade under tiden på det allvarsammaste varnat de edsförbundne för hvarje dylikt steg, och svaret vardt också afböjande. Rasch fick i stället befallning att vända sig till de evangeliske edsförbundne särskildt. Desse hade två sammanträden, i mars och april, uti Aarau. Äfven nu blef svaret afböjande, ehuru man ej underlät att uttala sympatier för Sverige. Men redan i april ankom en ny skrifvelse från den svenske konungen. Denna gång yrkade han på sträng neutralitet och framför allt på stängande af passen till Italien för hvarje spansk hjelpsändning från den sidan. Ånyo sammanträdde de edsförbundne — det var i maj — uti Baden, och de besvarade konungens skrifvelse med en försäkran om, att de ingenting försport om en tillämnad spansk truppsändning samt med löfte att iakttaga neutraliteten. Samtidigt hade konungen ännu en gång vändt sig till de evangeliske särskildt med begäran, att de skulle understöda de betydande värfningar han genom öfversten H. L. v. Erlach ämnade anställa, men äfven härpå följde ett afböjande svar, och så afbrötos underhandlingarna. De återupptogos af Axel Oxenstierna, men på detta deras senare skede inlåter sig icke författaren. Vi äro honom emellertid tack skyldige för hvad han meddelat. Hans framställning låter oss följa underhandlingens gång steg för steg, och att den ej ledde till något resultat, minskar ej författarens förtjenst. Uppsatsen åtföljes af 11 bilagor. De innehålla svaren till Gustaf Adolf af den $^{12}/_{2}$, $^{16}/_{4}$ och $^{26}/_{5}$, Gustaf Adolfs bref till Zürich den $^{27}/_{4}$, framställningar af Rasch, bref från Ferdinand II till Edsförbundet samt från de katolska orterna och Bern till Zürich.

---

[1]) Denna del af Rasches beskickning har som bekant en tysk författare, Johannes Bühring, behandlat (jfr Hist. Tidskr. 1885, s. 49 (Granskn.).

Öfversigter och Granskningar.

Allmän Verldshistoria framstäld med afseende på kultur, litteratur och religionsväsende af Dr Georg Weber. Tredje svenska upplagan efter originalets adertonde upplaga öfversedd, tillökt och delvis omarbetad af Dr Otto Sjögren. D. I—IV. Sthlm, Bonnier, 1882—1886.

Att göra en bearbetning af en annans verk är både en otacksam och svår uppgift. Dr Otto Sjögren har dock företagit en sådan med Webers bekanta och mycket omtyckta verldshistoria. Nästan samtidigt har han ock sjelf författat en verldshistoria. Då man betänker, att Dr Sjögren är skolman, måste man förvåna sig öfver den stora arbetsförmåga, hvarom hans skriftställareverksamhet i så hög grad vittnar. Visserligen bär hans författareskap stundom spår af, att han arbetat »under tryck», men detta förminskar ej den beundran som hans stora produktivitet måste ingifva.

Vi tro också, att knappast någon i vårt land för närvarande eger så många förutsättningar för att skrifva en verldshistoria i populär form som Hr Sjögren. Han är en mycket kunskapsrik, ja till och med en lärd man. Hans beläsenhet är vidsträckt och det på nästan alla historiens områden. Hans stil är visserligen något ojämn, men i allmänhet dock god, understundom till och med ypperlig. Dessutom eger han »ett varmt och ädelt hjerta, en stark och lättretlig rättskänsla», samt en stor kärlek »för politisk frihet och politisk humanitet». Vi hafva lånat dessa ord från en berömd svensk historikers omdöme om den franske historieskrifvaren P. Lanfrey, emedan hr Sjögren i icke så få afseenden erinrar om denne författare. Liksom Lanfrey gör sig hr Sjögren äfven ofta saker till påståenden och misstankar, som icke alltid äro så lätta att styrka. Lanfrey söker i tid och otid sak med de personer han skildrar; så gör också ofta hr Sjögren, dock kanske mer med samhällsklasser än med enskilte. Detta jämte en starkt utvecklad subjektivism gör, att hr Sjögren icke alltid med oväld dömer historiska händelser och personer. Men trots detta läser man dock alltid hr Sjögrens arbeten med intresse och med vinst. Äkta begåfning och verkliga förtjenster hafva ju alltid styrka att bära fel och brister. Vi vilja nu öfvergå till en kort granskning af Dr Sjögrens bearbetning af Webers verldshistoria.

Att göra en sådan i detalj tillåter oss dock hvarken tid eller utrymme, och för öfrigt ligger det utom vår kompetens. Vi skola därför inskränka våra anmärkningar till det, som vi anse mest förtjena att påpekas.

Hr Sjögrens beläsenhet är stor, men icke förty föredrager han ofta äldre arbeten framför nyare, äfven om dessa åtnjuta stort anseende. Att förklara detta är lätt då det gäller hans bearbetning, men mycket svårt då det gäller hans egen historia. Äfven då det ligger i öppen dag, att han känner den nyare forskningens resultat, föredrager han icke så sällan att följa åsigter som äro föråldrade. Detta visar sig i synnerhet i hans behandling af den äldsta historien, ej blott i afseende på Egyptens, utan ännu mer i afseende på Assyriens och Babyloniens historia. De lärde hafva nog häri många afvikande meningar, men i fråga om sistnämda båda land äro dessa ej så svåra att komma tillrätta med, som när de röra Egypten.

Så vidt vi känna, torde väl nu mera Lenormants åsigt, att ett turanskt folk bodde i Eufratdalen före kusehiterna, vara allmänt antagen, likaledes att kaldeerna äro semiter och icke arier. I sin egen historia nämner hr Sjögren visserligen turanerna, men fasthåller vid sin åsigt om kaldeernas ariska ursprung.

I sammanhang härmed anse vi oss äfven böra påpeka, att det icke hade varit olämpligt att i ett populärt arbete framhålla, i hvilket samband våra namn på veckans dagar stå med de namn babylonierna gåfvo dem. Professor E. Tegnér har ju i sitt förträffliga lilla arbete »om kilskriften» uppvisat detta. Likaledes hade det icke heller varit ur vägen att framhålla, huru långt egypterna utvecklat bokstafsskriften. De hade ju gjort undan mycket för fenicierna, hvilka hr Sjögren i sin bearbetning tillerkänner äran af bokstafsskriftens uppfinning. För öfrigt är det icke endast på dessa ställen hr Sjögren låter kontinuiteten i kulturutvecklingen gå förlorad, utan detta händer rätt ofta.

Behandlingen af Greklands historia förefaller oss i det hela vara god, om också ett och annat kan vara att anmärka mot hvad som säges om de äldsta skedena af densamma. En något klarare och utförligare framställning af Athens och Spartas författning hade *också* varit önskvärd, men författningar tyckas icke särdeles intressera hr Sjögren.

Vidare kunna vi ej heller underlåta att anmärka bristen på konsekvens i stafningen af de grekiska person- och ortnamnen. Så t. ex. får man se Croesus, Koröbos, Dionysius, Speusippos, Demetrius Ptolemaios, samt eget nog *Plataia*, Athen och äfven *Piraius*, Peiraieus, Euboea.

För vår del tro vi, att det varit lämpligast att behålla de latinska namnen. Den stora allmänheten torde knappast sentera den realism, som söker gifva sig uttryck i rent grekiska namn och ändelser.

Äfven vid behandlingen af medeltiden tyckes hr S. mera ha rådfrågat gamla arbeten än nya. Detta gäller i synnerhet om skildringen af folkvandringen, af germanernas äldsta samhällsskick samt framför allt af feodalismens uppkomst och utveckling. Hvarken Waitz'

eller Roths arbeten tyckes hr S. ha brytt sig om att följa, och hvad som är mera underligt, icke ens professor Hammarstrands uppsats i Illustrerad verldshistoria. Orsaken härtill torde väl vara författarens stora antipati för allt hvad »öfverklass» heter. Att feodaladeln var en öfverklass låter sig nu visserligen icke förneka, men den rol den spelat i verlden är så stor, att det måste väcka förvåning, då en historiker som hr S. ej aktat nödigt att närmare taga reda på det samhällsskick som denna adel grundade. Icke har man väl sannt eller träffande karakteriserat feodaladeln med detta påstående: »i sjelfva verket utöfvade vördnaden för relikerna samt ångesten för kyrkans straff och helveteskvalen på den franska röfvaradelns råa sinnen större makt än lag och vapen.» Månne någon historiker på fullt allvar kan förneka, att feodalismen var fullt organisk så väl i sin uppkomst som utveckling, samt att den för *sin* tid och för den allmänna utvecklingen varit utan allt gagn?

Duruy, som äfven är demokrat, visar i sin *l'histoire de France,* att denna feodaladel i hög grad befordrat återupprättandet af familjelifvets helgd, som under frankernas beröring med romarna så godt som försvunnit. »La femme reprit alors son rang dans la famille et dans la société, celui que déjà la loi mosaïque lui donnait.»

I sitt tal om vasallernas rättigheter säger han: »De là ces grandes et fortes maximes de droit public qui, à travers mille violations, sont arrivées jusqu'à nous: nulle taxe ne put être exigée qu'après le consentement des contribuables, nulle loi n'est valable si elle n'est acceptée par ceux qui lui devront obéissance; nulle sentence n'est legitime si elle n'est rendue par les pairs de l'accusé. Voilà les droits de la société féodale que les Etats généraux de 1789 retrouvérent sous les débris de la monarchie absolue».

Mycket annat kunde vara att tillägga om denna sak, men det sagda må vara nog. Vi våga dock säga, att en författare, som ej förstår eller gitter förstå feodalismen, han måste misslyckas i sin behandling af medeltiden, och detta kan ej ske utan att äfven framställningen af nya historien på många ställen kommer att åtminstone för den mindre kunnige blifva rätt svår att förstå.

Vi böra dock erkänna att nya historien utmärker sig för mera jämnhet än både gamla tiden och medeltiden. Hr Sjögren är visserligen ingen vän af »skrifvardömet», men han är dock på långt när ej så orättvis mot detta som mot feodaladeln. I fråga om nya historien vilja vi endast anmärka, att behandlingen af det engelska parlamentets och konstitutionens utveckling är så knapphändig, att det blir hardt när omöjligt för läsaren att om dem få någon klar insigt. Hr Sjögren har häri varit konsekvent. Ty hans skildring af parlamentets uppkomst och utveckling under medeltiden är också mycket knapphändig samt dessutom på sina ställen oklar eller motsägande[1]).

Öfversigten öfver nyaste historien är till en stor del hr S:s eget verk och i det hela mycket förtjenstfull.

[1]) Så vidt vi veta, var det ej genom magna charta, som städerna fingo rätt att skicka ombud till parlamentet, utan denna rätt fingo de ju först så småningom under Edvard I:s regering efter att första gången 1264 varit kallade.

Härmed ha vi ändat vår anmälan. Såsom ett slutomdöme må det tillåtas oss säga, att trots de anmärkningar vi gjort och de brister vi påpekat förtjenar hr Sjögrens bearbetning af Webers verldshistoria att få en stor läsekrets. Den läses icke blott med nöje, utan äfven med nytta. Så är ock förhållandet med hr Sjögrens egen verldshistoria, som utgör en afdelning af »svenska biblioteket». Så väl i afseende på förtjenster som brister har den mycket gemensamt med sin författares bearbetning af Webers historia. Det förra arbetet är dock en så märklig och betydande företeelse inom vår litteratur, att det gör en särskild och utförlig granskning nödvändig. Vi torde därför återkomma till detsamma, när det är fullbordadt, hvilket icke synes draga länge om.

A. H—ld.

Jesper Svedbergs lif och verksamhet. Bidrag till Svenska kyrkans historia af Henry William Tottie. Förra delen, 218 ss., senare delen, 280 ss. Upsala 1885, 1886.

Om en vetenskapsman och författare känner sig kallad att ställa sin forskning och sin framställningskonst i den svenska kyrkohistoriens tjenst och begynner se sig om efter någon förnämligare punkt i vår kyrkas historia, något sakförhållande, någon tilldragelse eller någon personlighet, som kan egna sig att för den historiska undersökningen och skildringen bilda det närmaste och egentliga föremålet — så torde knappast ett bättre val kunna träffas än Jesper Svedbergs lif och verksamhet 1653—1735.

Svedbergs lif var långt, rikt och märkeligt såsom icke mången annans. Det inföll ock under ett betydelsefullt skede af vårt lands och vår kyrkas historia samt i en betydelsefull brytningstid inom kristenheten öfverhufvud; af bådadera låta sig tydliga spår jämväl i Svedbergs lif förmärka. Knappast har väl någon kyrkans man haft en så mångsidig ämbetsmannaverksamhet och i all denna verksamhet icke blott troget fullgjort de löpande göromålen, utan alltjämt spejat efter tillfällen att åvägabringa ett bättre sakernas tillstånd än det var, som han mottog i arf, huru högt han än värderade det från fäderna ärfda. Sådan var Svedberg framför allt i sin presterliga gerning: vid hofvet och vid ett regemente i Stockholm, vid Vingåkers församling och alltjämt sedermera intill sitt lifs slut. Sådan var han såsom universitetslärare och universitetsstyresman i Upsala. Sådan var han i sin biskopsställning: såväl såsom föreståndare för de kristna församlingarna i Amerika, hos hvilka hans verksamhet länge left i kär hågkomst, som ock i egenskap af biskop öfver Skara stift. Han

trifdes väl i denna sin högkyrkliga ställning och försummade ingen af de delar som tillhörde den, församlingslifvets ledning, skolväsendet och äfven riksdagsmannakallet. Det högkyrkliga bestod för honom icke i hierarkisk ämbetsmannamyndighet, utan fastmera däri, att kyrkan och hennes målsmän finge öfva ett kraftigt och helsobringande inflytande på den fosterländska kulturens alla områden från de högsta till de lägsta. Ett mäktigt stöd hade Svedberg i den elfte Karl, som högt skattade Svedbergs stora nit och rika gåfvor. Svedberg var jämväl psalmsångare, utrustad med en herrlig skaldegåfva, och för svensk språkkunskap arbetade han äfven med framgång. I dessa båda afseenden är han redan förut allmänt känd i vår litteraturhistoria. Kanske allra mest i fråga om svenska språkets utveckling visar han sig stå framom sin samtid. Dock torde det kunna sägas om honom också i de flesta andra afseenden, icke minst hvad beträffar hans ställning till de tvänne andliga strömningar, som åt hans tidehvarf gifva dess kyrkliga egendomlighet, ortodoxismen och pietismen. Äfven med den tredje strömningen i nyare tidens kyrkliga lif, nämligen den rationalistiska, som sammanhänger med den nyare filosofiens utveckling, trädde han i beröring vid Upsala universitet, dit han kallades till professor, just för att råda bot för de filosofiska stridigheterna därstädes.

Utöfver allt detta, som åt Svedbergs lif gifver ett så stort intresse, är han också därigenom märklig, att han sjelf var en utpräglad personlighet, och vi misstaga oss nog icke om vi antaga, att hans verldsberömde son, Emanuel Svedenborg, från sitt fäderne tagit ett ganska betydligt arf i just de stycken, som gjorde honom till den underbara siaren. I tidens allmänna lynne vinner man jämväl en inblick genom det som Svedbergs enskilda och familjelif företer.

Att utvälja Svedbergs lif till föremål för historisk forskning är desto mera tilltalande, som källorna, hvarur kunskapen kan hämtas, flyta synnerligen ymnigt. Den berömde mannen har sjelf lemnat efter sig en ganska utförlig lefvernesbeskrifning — en tidsbild af högt värde — och riksarkivet, stiftsarkiven o. s. v. lemna rikliga bidrag till kännedomen om Svedberg och hans betydelse för sin tid. Lefvernesbeskrifningen innehåller ganska värdefulla underrättelser om Svedbergs andliga skaplynne, hans familjelif, hans vistelse vid Upsala och Lunds universitet samt om de utrikes resor, hvilka han såsom ung prest företog till England, Holland, Frankrike och Tyskland, ej för att besöka universiteten, utan för att lära känna olika länders andliga lif.

Jesper Svedbergs historia har också redan länge lockat biograferna. Ej blott Anjou och Cornelius hafva, i sina kyrkohistoriska arbeten, samt Fryxell och Carlson i sina skrifter öfver svenska historien, åt Svedberg egnat synnerlig uppmärksamhet. Vi ega jämväl monografier öfver Svedberg, såväl inländske af Knös, Fahlkrantz och C. W. S. i Biografiskt Lexikon, som utländska af Rudelbach m. fl.

Dessa skildringar af Svedbergs lif göra dock ingalunda en ny och utförligare lefnadsteckning öfverflödig. De äro fasthällre alla mer eller mindre knapphändiga och ofullständiga, och just genom de

förtjenster de ega i teckningen af den dugande mannens bild väcka de desto lifligare begär att få veta mera om honom.

Doc. Tottie har också satt sig en mera omfattade uppgift före än någon af hans föregångare. Knappast torde ett enda område af urkundssamlingar, som kunna skänka upplysningar i ämnet, vara af honom lemnadt oundersökt. Mången synpunkt för ett riktigare bedömande af Svedberg har också kommit i dagen; så t. ex. synes möjligheten att försvara Svedbergs hållning gent emot Karl XII hafva blifvit större, sedan uppmärksamheten blifvit fäst på åtskilligt af hvad här andrages.

Hvad angår författarens bruk af sina källor samt hans kyrkohistoriska förtjenster öfverhufvud må erinras därom, att arbetets förra del, som utgifvits 1885, blifvit väl vitsordadt såsom prof för docentur samt att båda delarne tillsammans förklarats från skriftställareskapets sida ensamma medföra tillräcklig kompetens för kyrkohistorisk professur i Upsala. Bland sakkunnige hafva funnits de båda män, hvilka under de senaste årtionden varit den kyrkohistoriska vetenskapens högsta målsmän i Upsala och Lund. Doc. Totties arbete öfver Svedberg är således af intresse äfven i den delen, att det kan sägas utgöra en gradmätare på den kyrkohistoriska teologiens ståndpunkt hos oss i vår tid.

Det kan dock möjligen icke anses vara ur vägen att äfven anmälaren tillåter sig ett eget omdöme, om också endast i allmänhet. Allraförst synes här böra lemnas rum för uttalandet af en liflig glädje däröfver, att en ung man, som gifvit så godt hopp om sig, i tidiga år påbörjat grundliga forskningar i svenska kyrkans historia och, såsom det försports, vill egna sig åt denna särskilda del af sin fakultets vidsträckta område. Den svenska kyrkan har väl icke varit utan sina brister och dessa större än mången af hennes vänner vilja medge. Men bristerna hafva aldrig varit så stora, som hennes vedersakare mången gång föreställa sig. Fastmer är den svenska kyrkans historia ett föremål, som väl är värdt vetenskapsmannens ädla möda. I alla händelser, för att förstå oss sjelfva i den närvarande tiden och för att fatta vår uppgift för den framtid, som stundar, måste vi känna vår forntid: detta gäller lika mycket i fråga om den fosterländska kyrkan, som i fråga om den fosterländska staten.

För det andra synes här böra lemnas plats åt ett ej mindre lifligt erkännande af den anspråkslösa redbarhet, som utmärker författarens arbete från dess begynnelse allt intill slutet. Anspråkslösheten synes oss dock stundom hafva gått alltför långt, ja stundom likna ett undseende för att öfverträffa föregångare på samma arbetsfält.

Hit räkna vi, att författaren någon gång alltför säkert litat på andras uppgifter i afseende på till ämnet hörande detaljpunkter, t. ex. i hvad som säges om begrafningsliturgien.

Hit räkna vi vidare, att han i fråga om kyrkotukt, om ortodoxism, pietism och rationalism stannat vid de af honom anförda arbetena, och icke inlåtit sig på en del såväl äldre som nyare skrifter, hvilka

dock otvifvelaktigt kunna vara åtminstone lika säkra om en varaktig plats i vetenskapens historia, som de af författaren åberopade, och hvilka otvifvelaktigt ej mindre än dessa bidraga till att sprida ljus öfver saken.

Hit synes ytterligare böra räknas, att författaren afhållit sig från alla betydligare försök att teckna en allmän kulturhistorisk och kyrkohistorisk bakgrund, från hvilken Svedbergs person och verksamhet kunde desto klarare framstå, och värdet af Svedbergs lifsgerning kunnat liksom uppmätas. Af intresse skulle t. ex. hafva varit en teckning af olikheten mellan de båda högskolorna, vid hvilka Svedberg fått sin akademiska bildning, den gammalsvenska, där allt var fast ordnadt sedan länge, och den sydsvenska, där allt var i den tiden nytt och ofärdigt, men där dock en Samuel Pufendorf under en följd af år var bland lärarnes antal. På sin plats hade äfven varit en jämförelse mellan Svedbergs och Spegels olika psalmsångaregåfva. Deras olikhet gör sig snart bemärkt af den som fördjupar sig i de odödliga qväden, som vår svenska psalmbok innehåller af dessa båda mästare. De af författaren åberopade Universitetshistorier af Weibull-Tegnér och Annerstedt kunde erbjudit hjelpmedel i förstnämnda, Beckmans psalmhistoria, om också icke till samma grad, i sistnämnda afseende.

Slutligen kunna vi icke underlåta att yttra en liflig förhoppning ej blott därom, att författaren måtte låta sin flärdlösa redbarhet alltjämt i samma höga grad som hittills blifva för honom utmärkande, utan jämväl därom, att han med dristighet måtte begynna arbeta i den riktning, att man genom hans arbete kan förspörja hurusom äfven på den svenska kyrkohistoriens område man söker lösa häfdatecknarens uppgift i hela dess vidd.

P. Eklund.

Anteckningar om Rytterns socken af F. U. Wrangel. 218 + 107 ss. (Med planscher och karta.) Sthlm 1886.

Under denna anspråkslösa titel har för kort tid sedan publicerats en af de bästa ortbeskrifningar vi haft tillfälle att taga kännedom om.

Oaktadt det stora intresse Vestmanländingar ständigt visat för sin hembygds topografi, har dock ingen beskrifning förut utkommit öfver denna så intressanta socken. Utom de mer officiella tryckalstren, de vanliga biografiska handböckerna samt Graus, Tunelds och Thams landskapsbeskrifningar har förf. ej haft några tryckta förarbeten till sitt förfogande. Spridda uppgifter ha visserligen kunnat hämtas ur en mängd andra verk, men dessa hafva ständigt af förf. underkastats en noggrann och insigtsfull granskning. De källor, hvarur förf. hämtat den historiska delen af sitt arbete, bestå således till

aldra största delen af handskrifter och dessas antal torde nog minst belöpa sig till ett eller annat tusental. Författarens arbete har således varit mycket stort, men också har resultatet blifvit ovanligt värdefullt.

I dessa anteckningar redogöres ej allenast för socknens alla nuvarande förhållanden, utan äfven för dess fornminnen, dess kyrkor och presterskap, dess gårdar och byar samt dessas egare. Öfver fornminnena har visserligen Hofberg i Vestmanlands fornminnesförenings årsskrift förut lemnat en förteckning, men denna har visat sig altför ofullständig och den blir här på ett synnerligen lyckligt sätt kompletterad. Särskildt må uppmärksamheten fästas vid författarens beskrifning af graffältet vid Hornsbyn och borgruinen vid Sorby, den vackraste och bäst bibehållna af Vestmanlands till omkring ett femtiotal uppgående ringmurar. Här må äfven nämnas, att förf. af den eljes så ordkarge Vestmanländingen lyckats framlocka ej mindre än nio sägner. Vi tro oss dock veta att ännu ett par till torde finnas rörande Tidö slott. — Kyrkorna, såväl de gamla som den nuvarande, beskrifvas utförligt och deras gamla inventarieförteckningar finnas aftryckta i bilagorna. Vid uppräknandet af socknens prester göras flere värdefulla tillägg till stiftets herdaminnen.

Med synnerlig förkärlek har författaren uppehållit sig vid socknens många säterier: *Stora Ekeby*, *Fiholm*, *Stensjö*, *Tidö* och *Vikhus* samt deras egare. Författaren har dock därvid lyckligt undgått den nära till hands liggande frestelsen att göra orthistorien till personalhistoria. I allmänhet meddelas nämligen ej mer än de nödvändigaste biografiska notiserna om ställenas egare, och gårdarne förblifva alltid hufvudföremålet för skildringen. Den äldsta historien hafva den gamla biskopsgården *Fiholm*, nu fideikomiss inom Ridderstolpeska slägten, samt adelsgodset *Ekeby* att förete. För egarena af Ekeby under medeltiden redogöres utförligt och med en slägttafla visas huru gården från den gamla *Ulf*-ätten öfvergick till slägten *Banér*.[1]) Under 1700-talet tillhörde den slägten Reuterholm, i hvars ego den på mindre fint vis kommit. Ståtligast bebygdt och märkligast af alla dessa herresäten är dock *Tidö*, Axel Oxenstjernas mest omtyckta boningsort. Till sätesgård bygdes det först i början af 1500-talet af Magnus Gren d. y., som troligen också har uppfört det gamla delvis ännu bibehållna slottet, som ännu bär namnet Oldenburg. Det nya slottet bygdes af Axel Oxenstjerna, som äfven praktfullt lät inreda detsamma, och där samlade ett arkiv och en rustkammare. Rustkammaren och konstsamlingarna hafva dock nu till större delen skingrats och arkivet har öfvergått i statens ego. Ännu finnes dock där mycket qvar värdt att ses och närmare studeras. Äfven för socknens öfriga egendomar redogöres på det noggrannaste. Författaren har till och med varit så fullständig, att han genom slägttaflor visat huru gårdar inom bondeslägter gått i arf. Flere af dessa gamla bondgårdar, såsom

---

[1]) Det af författaren antagna giftermålet mellan Iliana Karlsdotter och Olof Pedersson bestyrkes af Utters slägtbok.

Giresta, Hornsvik, Lagersberg (förut Gårdsta[1]) och Åsby, hafva i senare tid blifvit vackra herrgårdar.

Ortnamnen har författaren också till en del sökt förklara; att misstag därvid blifvit begångna, är helt naturligt, då författaren å detta så svåra område endast uppträder som dilettant. Så äro de meddelade tolkningarna af Sylta, Tibble samt Svånö helt säkert oriktiga, och Hessleby är just det rätta namnet, ej Hasselby såsom författaren förmodar.

Till sjelfva texten, som omfattar ej mindre än 218 sidor, har författaren bifogat en mängd bilagor upptagande ej mindre än 105 pag. sidor. I dem meddelas dels i utdrag, dels in extenso en mängd upplysande och intressanta handlingar. Icke så få läs- eller tryckfel hafva vi visserligen påträffat, men vi vilja endast fästa uppmärksamheten vid ett å sid. 4, där författaren läst Rambaboda för Kambaboda, hvilket ställe senare är kändt under namnet Kabbebo.

Förutom de i texten intryckta afbildningarna åtföljes arbetet af fem planscher i ljustryck och en karta. Den yttre utstyrseln är enkel och smakfull.

K. H. K.

Utredning rörande de Ridderskapet och adelns privilegier, förmåner, rättigheter och friheter, hvilka böra anses ännu ega gällande kraft, af Hans H:son Wachtmeister. 258 ss. Stockholm 1886.

Ehuru de svenska ständernas riksdagshistoria är berättad, dock med undantag för deras sista halfva sekel, af utmärkte forskare, är de svenska såndens historia till god del oskrifven. Af detta ämne utgöra ståndsprivilegierna en vigtig, men ofta mycken ledsam del, om man saknar förmåga att, sedan det värsta är öfverståndet, taga saken humoristiskt, ett åskådningssätt som kanske ej saknar alt berättigande. Åtminstone är det ett skydd mot den förtrytelse, som stiger upp, när man betraktar, hur de två första stånden kringskansat sig med undantagsförmåner. I adelsprivilegierna liksom i prestprivilegierna af 1723 fans eller finnes icke litet, som man äfven nu knapt kan erinras om, utan att känna ovilja, äfven när de stora skattefriheterna lemnas ur räkningen. Först för femtio år sedan upphäfdes adelns rätt att på sina frälseegor bygga krogar, såväl vid stora stråkvägen, dock ej närmare gästgifvaregård än en half mil, som vid bi- och vintervägar — en betydligt rymligare rätt än den hittills med-

[1]) Den Krister Sjöblad, som 1560 bortbytte en gård i Gårdsta var helt säkert Krister Pedersson, ej Nilsson, som författaren förmodar. Hans fader Peder Kristersson till Flätna hade nämligen 1556 och 1557 denna gård till sätesgård.

gifna att på landsbygden anlägga boktryckeri. Förf. påstår, att adeln ännu har privilegium att »aga och näpsa» sina frälsebönder. Och det är, såvidt vi kunna se, endast genom brist på följdriktighet, han undgår den slutföljden, att adlig enka eller mö, som olofvandes träder i gifte med ofrälse man, ännu i dag är pligtig att mot lösen afstå sin sätesgård. Hvad presteståndet angår, kan det vara nog att påminna om, att statskyrkotvång och intolerans göras till ett prestprivilegium i första artikeln af 1723 års privilegiiurkund, som bjuder att *Libér Concordiæ* är en af evangeliska religionens källor, och att ingen kättersk lära (med ett litet undantag för utländingar) skall inom rikets gränser blifva liden[1].

Det har ej ingått i förf:s plan att studera adelsprivilegiernas historia utanför de statsrättsliga urkundernas område, i verkställigheten och verkningarna. Någon gång antydes, men ej mera, att ett eller annat numera upphäfdt privilegium redan förut råkat i förgätenhet (s. 193, 217, 222), ett eller annat, ännu bestående, ej på senare tider tillämpats (s. 29). Men i öfrigt har han strängt begränsat sig inom det honom meddelade uppdragets ram. Han har därför kunnat gifva sin utredning formen af en kommentar till 1723 års adelsprivilegier efter paragrafernas ordningsföljd. Mer har man ej häller rätt att fordra, men det hindrar ej att många spörsmål påtvinga sig läsaren, af hvilka några här må anföras, blott såsom förord till den önskan, att författaren en gång till historisk behandling åter upptoge ståndsprivilegierna, ej blott adelns, från andra synpunkter och i ny form, då han blefve i tillfälle att på en alla tilltalande tafla visa, huru och med hvilken vedermöda, med hvilka medverkande krafters hjelp den allmänna rätten numera någorlunda återeröfrat privilegiernas förlorade områden.

Man frågar sig, i hvad mån privilegierna, såsom traditioner förmäla och väl äfven af dokument styrkes, blifvit i verkligheten utsträckta öfver bestämmelsernas innehåll och syfte. Därvid skulle man, bland annat, vilja veta om adelsprivilegierna i Sverige, såsom i Frankrike, tenderade till utvidgning just under den tid, som närmast föregick den stora omhvälfning, hvilken öfveralt blef det ännu i dag verkande föredömet för ståndsprivilegiernas afskaffande, om under Gustaf III en sådan tendens uppbars lika mycket af konungens politiska plan som af adelns anspråk. Om konungen, såsom Adlerbeth omtalar, gaf regimentscheferne befallning att »till officerare ingen ofrälseman föreslå», så stod denna mot 10 § R.-F. stridande order i bästa öfverensstämmelse med de grundsatser, som under revolutionens närmaste förtid följdes i Versailles. Den historiska skola, inom hvilken för trettio år sedan Aléxis de Tocqueville var föregångsman, har genom en rad af vigtiga arbeten, senast och definitivt i ett stort verk af den nyss bortgångne Aimé Chérest, mot de talrika försöken att rehabilitera *l'ancien régime* ådagalagt, ej blott att feodalrättigheterna

[1]) Denna art. i prestprivilegierna åberopades i presteståndet mot Anders Chydenius berömda memorial om religionsfrihet (1779), som tack vare de tre andra ståndens beslut ledde till kung. den 24/1 1781.

genom sakernas egen gång blefvo mer och mer outhärdliga, utan ock huru adelsprivilegierna nu formligen utvidgades under den tid, då mänge klarsynte män, en efter annan, bådade den stora statshvälfningens snara ankomst. Till denna utvidgning hör adelns monopol på officersbeställningar och en del andra ämbeten. I det försenade svar på en adress från tredje ståndet, som kom detta till handa om aftonen den 17 juni 1789, när det redan antagit namn af nationalförsamling, förklarar Ludvig XVI att han »ogillade det i adressen flere gånger upprepade uttrycket *privilegierade klasser* om de två första stånden». Och likväl hade detta ord aldrig förr i så hög grad varit på sin plats. Ännu i ett sådant ögonblick som den 23 juni var konungen ense med återgångspartiets ledare om att neka lika rätt för alla till ämbeten och tjenster och särskildt att mota de ofrälses tillträde till officersbefattningar. I hvad mån gjorde sig samtidigt liknande syften gällande i vårt land?

Ett spörsmål, befryndadt med frågan om privilegiernas utsträckning i tillämpningen öfver den lagliga gränsen, vidröres af förf., men något mera knapphändigt än man kunde önska, nämligen det, huruvida privilegiijämkningen 1810 verkligen blef fullständigt i verket satt eller ej. Förf. nämner, på tal om adelns skattefrihet för stadsfastighet (117—134), att den tvist om vidden af adelns eftergifter i detta hänseende, som uppstod kort efter utfärdandet af kung. den $^{6}/_{4}$ 1810, afgjordes genom ett af ridderskapet och adeln 1823 fattadt, men ej expedieradt, beslut, hvilket godkände vederbörande utskotts mening, att adeln redan 1810 verkligen för sina fastigheter i alla rikets städer åtagit sig skjutsningsbesvär, inqvartering, båtsmanshåll och andra fastighetsafgifter. Förf. har förbigått förhistorien till detta 1823 års beslut, som ehuru ej expedieradt synes efterhand hafva i praxis löst frågan. Dessa föregåenden äro dock ej utan intresse, bland annat därföre att de hos adeln visa större tillmötesgående än hos presterne. Det särskilda utskott, som 1812 sattes för att utreda de vid förra riksdagar yppade, men uppskjutna tvistiga frågor mellan bondeståndet å ena och de öfriga stånden å andra sidan, fick äfven, mot presteståndets önskan, taga befattning med en i borgarståndet väckt motion om adelns och presternes skattskyldighet i städerna. Utskottet, som genom åberopande af privilegierna ledigt redde sig från bondeståndets önskemål, röjde däremot mycken välvilja för borgarståndets anspråk. Det föreslog — »med anledning af den tillstyrkan, ledamöterne af högloflige ridderskapet och adeln samt af högvördige presteståndet gifvit» — att adeln och presteståndet skulle för hus och tomter i städerna deltaga i kostnad för nybyggnad och reparation af kyrkoherde-, kaplans-, klockare- och rektorsbostad samt skolhus, eftersom ju alla fastighetsegare deltoge i val till de kyrkliga befattningarna och egde begagna sig af skolan. Dessutom föreslog utskottet att utplåna olikheten mellan föreskrifterna eller uttrycken i § 2 och § 3 af kap. 26 B. B. (Bih. IV, 2495). Tre stånd biföllo, endast presteståndet sade nej. Och sålunda vardt det af adeln för dess del gifna bifall till en *förklaring*, som blott afsåg att bringa

den 1810 beslutade privilegiijämkningen till full verkställighet, omintetgjordt genom presteståndets veto. Preståndet förständigade expeditionsutskottet, att det så mycket mindre kunde medgifva någon expedition af beslutet, som den skulle leda till rubbning af dess privilegiers § 10; och ingen skrifvelse blef af, »enär endast tre stånd bifallit särskilda utskottets betänkande» (Besvärsutskottets utl. n:r 55 vid 1817—18 års riksdag). Ärendet återkom å 1815 års riksdag, då det af Besvärsutskottet helt enkelt affärdades med en hänvisning till § 12 i adelns och § 10 i presternes privilegier; och därvid förblef det. Dock gick preståndet nu in på att åtaga sig ifrågavarande byggnadsskyldighet, för så vidt anginge sådana hus och gårdar, som ståndets ledamöter eller deras enkor och barn ega, men ej sjelfve bebo. Borgareståndet inbjöd då adeln och bondeståndet, att lika med borgareståndet, instämma i detta preståndets förklarande, i syfte att det måtte i skrifvelse till K. M:t anmälas för erhållande af författning i ämnet. Inbjudningen blef väl antagen, men skrifvelse ej expedierad, »förmodligen», yttrar B.-U. vid nästföljande riksmöte, »af samma (!) orsak, som vid 1812 års riksdag därför lade hinder i vägen». Vid riksdagen 1817—18 återkom för tredje gången frågan om adelns och presternas skattskyldighet för stadsfastighet. Liksom 1815 hänvisade utskottet till privilegierna, och med samma resultat. Orsaken hvarför år 1823, då adeln däremot förnyade sitt redan 1812 gjorda medgifvande om en lojal tillämpning af 1810 års kung., icke heller någon skrifvelse härom blef expedierad, är visserligen »okänd», såsom författaren anmärker. Men med hänsyn till det nu anförda torde den få antagas hafva bestått uti preståndets obenägenhet att, genom bifall till inskränkning i andras förmåner, sätta sina egna i fara. Anmärkningsvärdt är det att, trots detta, adelns 1810 afstådda privilegium efter hand faktiskt försvann efter 1823, medan preståndet räddade sitt under ännu ett halft århundrade, till 1873.

Förf:s framställning visar, huru privilegiistadganden vare sig formligen upphäfts eller faktiskt utplånats ur den gällande rätten. Man kommer härvid att tänka på detta reformarbetes *inre* historia, men den har ej fallit inom gränserna för hans plan. Således talar han ej om uppfattningen af privilegierna hos de privilegierade och hos de, vare sig representerade eller orepresenterade, oprivilegierade, eller därom, hur benägenhet för eftergifter arbetat sig fram hos de förre, eller om hvad därtill medverkat. Däremot har visserligen ämnets beskaffenhet medfört, att han mer än en gång afhandlat de formela förutsättningarna för upphörandet af ett privilegiistadgandes gällande kraft. Vid sådana tillfällen inställer sig en ny fråga, nämligen huruvida i detta afseende alltid enahanda grundsatser gjort sig gällande, vid behandlingen af det ena och det andra adelsprivilegiet, och vid behandlingen af vissa prestprivilegier. För närvarande befinna sig de senare i det högt uppdrifna skyddets tid; men det har icke alltid varit så. Ett jämförande studium af prest- och adelsprivilegiernas öden skulle bidraga till att bestämma uppfattningen af, hvad betydelse ett halfannat hundrade år gammalt ståndsprivilegium numera kan

hafva, huru ett sådant expirerar, och hvilka adelsprivilegier ännu kunna anses ega bestånd. Såsom exempel må anföras behandlingen af frågorna om akademiska jurisdiktionen och biskopslöneregleringen.

Adels- och prestprivilegierna af 1723 äro affattade i ett språk, hvilket torde kunna få betecknas såsom vidunderligt. Utan tvifvel har detta i mer än ett fall bidragit till tvekan om rätta uttydningen och medverkat till utvidgning i tillämpningen af de medgifna fri- och rättigheterna. Det ligger nära till hands, med anledning af riksdagens nyss fattade beslut angående inqvarteringen, att påminna om, att lagutskottet vid tre riksdagar å rad läst bestämmelsen om rå- och rörshemman i början af adelsprivilegiernas § 8 annorlunda, än den verkligen lyder. Någon andel kan samma omständighet också hafva däruti, att anmärkningsvärd inkonseqvens egt rum vid lagstiftning angående ärenden, hvarom i privilegierna någonting finnes skrifvet.

Slutligen må tilläggas, att vid en fullständig historisk behandling af ståndsprivilegierna en jämförelse med andra länder skulle vara af stort intresse. Från historien om ståndsbildningen och ståndsupplösningen där skulle ljus falla öfver samma företeelser här. Ty dessa skulle kunna kallas internationela, ej blott därför att de förekommit öfveralt i den gamla verlden, utan ock af annat skäl. Från äldre tider vet man ju många vitnesbörd därom, att ståndsledamöter känt sig mera sammanhörige med vederlikar i annat land, än med egna landsmän af annan klass. Och denna tendens hos de privilegierade har framtvungit sin motsvarighet hos de af desse kufvade och tryckte. I forna dagar var det en sådan känsla, som knöt de nordiska »bondefrederna»; och i våra dagar visa yttringarna af internationel solidaritet mellan arbetarne åt samma håll.

Allt detta och mycket mera förvänta vi af den förf., som nu med så mycken skicklighet bearbetat en god del af detta forskningsområdes sterilaste mark.

* * *

De medlemmar af ridderskapet och adeln, som tilläfventyrs sätta värde på de adliga privilegierna, torde med icke mindre förundran än förnöjelse finna sina ståndsrättigheter, enligt författarens framställning, vara flere och betydligare, än de förestält sig. Möjligen kunna de också af samma framställning frestas att vilja utsträcka dem till och med längre än förf. sjelf medgifver.

Förf. undersöker (s. 246 ff.), huruvida efter år 1723 några adeln rörande stadganden af privilegiinatur blifvit meddelade. I sådant afseende fäster han uppmärksamhet å ett antal K. M:ts påbud, från 1750- och 1760-talen, utfärdade i afsigt att stäfja sådana svåra missbruk, som att soldater och båtsmän antogo adliga slägters namn, att ofrälse män sökte säte och stämma på riddarhuset, eller i signet brukade adliga sköldemärken eller öppen hjelm o. s. v. Förf. erinrar,

att dessa påbud icke tillkommit i den genom 1720 års R.-F. för meddelande af privilegier stadgade ordning, i och hvarmed det således är sjelfklart, att de icke äro några privilegier, och att den oförmodade utredningen af en fråga, som icke ens är någon fråga, varit mindre behöflig.

Men mot författarens ostridiga slutsats torde vapen vändas, hemtade från hans egen framställning, såsom att han sjelf dock ansett »fråga om deras (de nyss antydda k. brefvens) natur af privilegiistadganden kunna uppstå», och att han, vid annat tillfälle, låter ett af K. M:t i administrativ väg 1784 utfärdadt bref, om icke grundlägga, dock för första gången bestämdt formulera ett »privilegium», ehuru ett sådant, lika väl enligt 1772 som enligt 1720 års regeringsform, endast med samtliga ståndens vetskap och samtycke kunde meddelas. Frågan gäller (s. 139) adelns rätt att kalla egna huspräster. Saken sjelf är mindre uppmärksamhet värd, än författarens framställning af densamma.

Adelsprivilegierna af 1723 förmäla intet om en adelns företrädesrätt att i sina hem anställa presterlig betjening. I nittonde artikeln af prestprivilegierna s. å. förekommer däremot ett till biskop och konsistorier riktadt förbud eller, om man så vill, en erinran att ej alt för »lätteligen» förordna huspräster åt hvem helst det önskade. Den motivering, som inleder och som afslutar förbudet, bör ihågkommas. »Efter och många», heter det till en början, »uti högre och nedrigare stånd vid denna tiden hålla och försörja egna prestmän, hvarmed härtildags något oordenteligen är tillgånget», o. s. v. Man torde kanske få antaga, att äfven ofrälse begagnade sig af denna förmån, ty svårligen kunde väl någon adel, äfven den ringaste, räknas till de »nedrigare» stånden. Och efteråt heter det, att »dessa prester (huspresterna) skola icke *ordinario ministerio* (der de herrar och fruer, hvilka de med predikande betjena, boendes äro) låta bruka sitt ämbete till men eller förfång uti deras lagliga uppbörd och inkomst. Här röjes ett af motiven till stadgandet i prestprivilegierna klart nog. Preteståndet, det där såsom vilkor för sina privilegier (art. 28) åtog sig att draga försorg om »Guds namns ära, församlingens uppbyggelse och ett roligt tillstånd i riket», har blott altför ofta, utom i kyrkans äldsta tider, funnit dessa höga ändamål kräfva mycket rikliga materiela medel — »hus, egor och inkomster» (art. 27) — och borde därför vara betänkt uppå att skydda sig mot den konkurrens och det intrång, hvarmed huspresterne »oordenteligen» besvärade församlingspresterskapet. Och därför bragte ståndet, genom sina privilegier, sådan ordentlighet i den saken, att adelns rätt i detta hänseende helt och hållet lemnades åt stiftsstyrelsernas diskretion. Det är verkligen mycket svårt att i en kungl. resolution af år 1660, hvilken icke upptogs i 1723 års adelsprivilegiers fullständiga urkund, men genom prestprivilegierna af s. å. reducerades till ungefär noll, se ett af ridderskapet och adelns veto ännu i dag hägnadt adligt privilegium. Icke heller kunna vi annat förstå, än att det af förf. åberopade k. brefvet af 1784 — om hvilket förf. sjelf säger att först därigenom »bestämda

föreskrifter om de förhållanden, under hvilka adeln skulle ega rätt att kalla huspretser, meddelades» — just ådagalägger med all möjlig tydlighet att det icke är ett privilegium, vi här hafva att göra med. Ty när det brefvet utfärdades, voro ju, likaväl enligt 1772 som enligt 1720 års regeringsform, ståndsprivilegier genom grundlagen garanterade och kunde följaktligen ej genom ett k. bref inskränkas. Till samma anmärkning föranleder en af förf. ej citerad k. kungörelse af $^{17}/_{3}$ 1813, som bjöd att en husprest, den där ej på tre månader vistats eller tjenstgjort hos den honom kallat, stäldes till konsistoriets disposition: icke kunde K. M:t något sådant förordna, om det var ett privilegium högstdensamme därigenom begränsade. Återstår då, såsom stöd för den ifrågavarande rättighetens privilegiinatur, ett enda skäl, nämligen att 1847—48 års riksdag erkänt den — men därför icke åberopat något skäl och ej anfört eller kunnat anföra någon privilegiiparagraf, hvadan detta yttrande i en riksdagens skrifvelse ju icke visar annat, än att oriktigheter kunna inflyta äfven i sådana dokument. Förf. vill emellertid ej släppa detta privilegium. Hans bevisföring har något förvånat oss.

Adelns förmenta privilegium att kalla huspresteer är ett af de tre ännu bestående adelsprivilegier, som förf. anser sig hafva upptäckt annorstädes än i 1723 års urkund. De andra två sägas vara adelns rätt att af egna tjenare och fogdar, som tillgripa uppbördsmedel, utkräfva samma straffansvar, som drabbar enahanda förbrytelse af kronans uppbördsmän, samt stadgandet att bouppteckningsafgiften i adelsbetjentes sterbhus i Stockholm erlägges med blott $^{1}/_{3}$ % af redbare och visse medel. Man blir nyfiken att inhemta, när dessa, ej i 1723 års urkund upptagna, privilegier sedermera tillkommit i den för meddelande af ståndsprivilegier stadgade ordning, men härom har förf. intet att säga. Nej, tvärtom, lära dessa tre privilegier vara — äldre än från 1723. Visserligen, säger förf., blefvo de »af en eller annan anledning icke i privilegierna intagna», nämligen i 1723 års »förnyade kodifikation» af adelns privilegier. Men då de hörde till de välfångna gamla privilegier som garanterats i § 40 af 1720 års R. F., så »fins ingen anledning att frånkänna dem naturen af adelsprivilegier». För oss ställer sig saken så, att det fins absolut ingen anledning att tillerkänna dem en sådan karaktär. Äfven om, hvilket ej är visadt och ej af någon kan visas, dessa tre saker höra till dem, som åsyftades i nämnda § af 1720 års R. F., så lär icke denna paragrafs försäkran om icke närmare angifna privilegiers helgd kunna gälla framför den tre år senare, i den för privilegiiärenden gällande grundlagsordning, af samtliga riksstånden och K. M:t vidtagna omarbetningen af adelns privilegier; ty sedan dessa kommit till stånd, var det dessa adelsprivilegier, och inga andra, som kunde af 1720 års R. F. garanteras. Författarens antagande kommer f. ö. i öppen strid med slutorden uti inledningen till 1723 års privilegier, der konung Fredrik säger sig vilja »adelns gamla, väl förvärfvade privilegier, friheter och rättigheter återställa, styrka och stadfästa, *på sätt och vis som alt härefter följer*». Är det verkligen rätt an-

tagligt att, i strid med en i behörig ordning tillkommen privilegiiurkund, hvilken sjelf säger sig innehålla alt hvad till ämnet hör, bredvid densamma äldre stadganden skulle fortfarande ega giltighet? I sådant fall fatta vi ej, hvarför icke de k. bref, som handla om predikaten »högvälborne» och »välborne» samt om frälse-grannlåt i ofrälse-pitschér, också borde, ehuru i strid med den grundlag som gälde när de utfärdades, få räknas till privilegier, och deras upphäfvande, om det behöfs, göras beroende af till adelsmöte församlade ridderskapet och adelns samtycke.

Förf. indelar de, enligt hans mening, ännu gällande adelsprivilegierna i tre grupper, af hvilka den första omfattade sådana, till ett antal af tolf, hvilka utgöra »verkliga företrädesrättigheter eller annan undantagslagstiftning för ridderskapet och adeln». Vi tro oss, på grund af det ofvan sagda, kunna hemställa, huruvida ej de under *10, 11 och 12* upptagna böra utmönstras.

* *
*

Vi vända oss till tredje afdelningen af privilegier, hvilka förf. antar ännu ega gällande kraft. Han definierar dem sålunda, att de innefatta rättigheter, som ursprungligen inneburit någon adeln ensam tillkommande företrädesrätt, men numera äro gemensamma för alla medborgare. Och likväl äro de ännu gällande adelsprivilegier? Ja, säger förf., de kunna under vissa eventualiteter lefva upp igen såsom ståndsföreträden. Med andra ord, det är en grupp af gengångareprivilegier vi här möta.

Ett gengångareprivilegium är ett f. d. ståndsprivilegium, hvilket numera genom lagstiftningens progress förvandlats till en för alla samfäld och lika medborgerlig rättighet, så att i den delen nu gäller en för alla gemensam lagstiftning, men hvilket återfår sin karaktär af ståndsföreträde, därest den n. v. allmänna medborgerliga rättigheten skulle komma att inskränkas, något som, hvad adelns medlemmar angår, icke får ske i vidare mån, än som med det nu hvilande adelsprivilegiet är förenligt. De skäl hvarpå förf. stöder sin åsigt, att en dylik uppståndelse kan ega rum, äro ej anförda.

Främst bland dessa slumrande privilegier nämnes adelns rätt att »vandra uti främmande land» och där låta bruka sig i krig eller annan tjenst, hvilket förf. anser numera stå hvarje svensk medborgare fritt att göra. Oinskränkt är väl dock icke denna rätt. Genom skrifvelse till k. bef. i Blekinge $^{28}/_{3}$ 1854 förklarade K. M:t, att yngling i beväringsåldern, som ej satt annan karl i sitt ställe, ej utan K. M:ts särskilda tillstånd eger att från riket afflytta; och genom beväringslagen den $^{13}/_{11}$ 1860 stadgades, att om beväringsskyldig önskar utflytta till främmande land, K. M:t därom vill, uppå gjord anmälan, för hvarje fall besluta, dock att ingen, som eger tillgång, må erhålla befrielse med mindre han i fredstid erlägger friköpsafgift, och i krigstid sätter annan antaglig karl i sitt ställe. Den nya värnepligtslagen

har visserligen upphäft sist nämnda bestämmelse, men förordn. af $^{6}/_{12}$ 1886 om inskrifning af värnpligtige m. m. (jfr kung. $^{28}/_{1}$ 1887) visar, att K. M:t betraktar den påbjudna skyldigheten att söka K. M:ts tillstånd såsom gällande. Möjligen kunna tankarne vara delade därom, huruvida det tillkommer K. M:t att ensam lagstifta i detta ämne, men ej därom, att K. M:t och riksdagen kunna fastställa hvilka inskränkningar i utvandringsrätten, de finna för godt, vare sig med hänsyn till värnepligtens fullgörande eller af andra skäl. Håller man nu före, att *ytterligare* inskränkningar i denna rätt skulle låta § 4 i ad. priv. åter lefva upp, då synes man lika gerna kunna medgifva att redan de *nuvarande* stå i strid med och ej kunna gälla emot de adl. priv., att således dessas § 4 icke hör till de ännu gällande privilegiernas tredje utan till deras första afdelning, hvilket m. a. o. vill säga att beväringsskyldig, som tillhör ridderskapet och adeln, icke behöfver söka K. M:ts tillstånd, och att han utan sådant tillstånd är berättigad att utfå prestbetyg för utflyttning. Hit kan nämligen ej hänföras hvad författaren yttrar, att utvandringsrätten »enligt sakens natur» lider den, ej mindre för adelsmän än för andre gällande, inskränkningen att den kan begagnas »utan åsidosättande af tjenstepligt». Ty utom det att ej utan våld på språkbruket »tjenstepligt» här skulle kunna betyda beväringsskyldighet, så kan ju ej »sakens natur» upphöja ett k. bref till högre rang än ett privilegiistadgande. »Sakens natur», äfven om ostridigt vore hvad med detta uttryck skall förstås, upphäfver ej ett privilegium mer än regelns tillvaro omintetgör undantaget. Men f. ö. är »sakens natur» någonting så subjektivt och efter skiftande förhållanden ombytligt, att den ej kan användas såsom bevis om hvad enligt gällande författningar faktiskt är lag. Argumentet vore dessutom något farligt, ty de kunde finnas som ville påstå, att hela återstoden af ej formligen och uttryckligen upphäfda ståndsprivilegier strider mot hvad under nuvarande förhållanden är sakens natur. För oss är därför det alternativet oundvikligt, att antingen är adelsman nu ej underkastad den inskränkning i utflyttningsrätten, som med hänsyn till värnepligtens fullgörande gäller för andra svenska undersåtar, eller ock kan § 4 i ad. priv. hvarken nu ega eller någonsin återfå någon giltighet, ehvad framdeles kan komma att beslutas till inskränkning i nämnda rätt.

Till de f. n. slumrande privilegierna räknar förf. också, att om i krigslagstiftningen komme att stadgas något straff, som vore nesligt och för adelsståndet förklenligt, detta icke för ringare brott finge mot adelsman användas. Hvilka brott i så fall skulle räknas för ringa, och hvilka straff för nesliga, kan emellertid ingen uppgifva, därest icke krigslagstiftningen mot förmodan äfven skulle komma att definiera dessa kategorier. Eljest blifver eventuel tillämpning af detta s. k. privilegium omöjlig, med mindre domstol, när det åberopades, tilläte sig att göra en lagtillämpning som vore liktydig med stiftande af lex in casu.

Om de tre öfriga under tredje afdelningen uppförda privilegierna kunna vi ej heller annat förstå, än att de, efter att hafva gått upp i

den allmänna lagstiftningen, icke kunna kallas till lif igen därigenom, att denna lagstiftning ändras.

* * *

Lika litet, som vid förfäktandet af de fem gengångarprivilegiernas tillvaro, kunna vi följa förf. i hans distinktion mellan *dem* bland frälsejorden fordom åtföljande privilegier, som numera, då enhvar kan besitta jord af hvad natur som helst, icke längre äro adelsprivilegier, och *dem* som fortfarande skola så anses och vara underkastade adelsmötet såsom tredje lagstiftningsfaktor bredvid riksdagen och K. M:t. Förf. antager, att vissa frälsejordsrättigheter, de nämligen »som ega omedelbart sammanhang med jorden», förlorat privilegiinaturen, medan åter andra som icke ha sådant sammanhang med jorden, »men för att kunna utöfvas förutsätta egandet af jord», behållit sin karaktär af privilegium. Till de senare skulle hafva hört den numera upphäfda rätten för adelsman att göra utpantning hos sina frälsebönder, och dit skall höra den enligt förf:s mening ännu bestående adliga höghetsrätten att aga och näpsa frälsebönder. Och beviset härför? Det lyder så, att dessa senare rättigheter »ej kunna anses» tillhöra jorden, utan »ega en mera personel karakter.» Dessa mycket sväfvande ord utgöra hela grundvalen för en åtskilnad, hvartill man förgäfves söker minsta spår i 1810 års kungörelse. Hvarför förf. icke till detta slags frälsejordsprivilegier af mera personel karaktär, de där icke egentligen tillhöra eller stå i »omedelbart» sammanhang med jorden, utan utgöra den jordegande adelsmannen tillkommande förmåner, äfven vill räkna, utan tvärtom därifrån utesluter, adelsmans rätt att, ehuru ej i socknen boende, vid prestval rösta för utarrenderadt eller åt landtbo upplåtet säteri, det förstå vi ej och förf. förklarar det ej. Minst lika väl som förmånen att få piska frälsebönder, kunde väl nämnda rösträtt betecknas såsom varande af mera personel karaktär, icke stående i omedelbart samband med jorden, men förutsättande jordbesittning. Detsamma synes oss gälla om den för adelsdam, när hon utan vederbörligt tillstånd gifter sig till ofrälst man, stadgade påföljd att sätesgård skall mot lösen afträdas.

Skulle emellertid förf:s distinktion, hvarom ingen gällande författning har något att förmäla, vara väl grundad, så kunde tilläfventyrs häraf dragas en intressant slutsats. Hafva särskilda adliga *förmåner*, beroende af frälsejordsbesittning, kunnat blifva bestående, efter det att alla svenske medborgare förklarats berättigade att besitta all slags jord, då hafva väl äfven särskilda adliga *skyldigheter*, beroende af frälsejordsbesittning, kunnat blifva bestående. Förmodligen är därför frälserusttjensten, hvilken när som helst kan utkräfvas, en blott frälsejord i *adelsmans* hand åliggande skyldighet, och således namnet adelsfanan ännu fullt riktigt. Här får förf:s uttryck om privilegier af mera personel karaktär en lycklig motsvarighet i en erinran om skyldigheter af samma karaktär. Ty om något borde vara för adeln personelt, är

det visserligen den skyldighet, för hvilkens skull den fått alla sina privilegier, men hvilkens fullgörande den afskuddat sig.

Vi böra här ej förbigå hvad förf. säger om adelns privilegium å andel i sakören, som han anser hafva upphört, »utan att utryckligt upphäfvande däraf varit af nöden.» Detta säges hafva så tillgått, att förutsättningen för denna rätt, nämligen att böter skulle gå till treskiftes, försvunnit. För att beröfva adeln dess af privilegierna garanterade andel, behöfdes således blott, att genom en bestämmelse i allmän lag, som kunde stiftas af de tre ofrälse stånden och K. M:t, till ensaksböter förvandla alla de böter, i hvilka adeln egt andel. Så har skett, och förf. finner det alldeles i sin ordning, hvaremot vi ej hafva annat att anmärka, än att samma enkla och beqväma sätt att blifva af med ett privilegium ej godkännes i andra fall, där »förutsättningen» försvinner, men privilegiet ej dess mindre anses antingen stå qvar i full lifskraft eller blott hafva inslumrat med hopp om att varda åter uppväckt.

Man hade trott, att införandet af en ny strafflag, äfven af ridderskapet och adeln antagen utan förbehåll i afseende å dess privilegier, skulle hafva omintetgjort hvad deras § 5 innehåller. Men förf. ställer denna § främst bland ännu gällande privilegier. Han anmärker, att nya strafflagen ej kunde — utan uttryckligt förklarande, och något sådant förekommer där ej — upphäfva de bestämmelser i ad. priv., hvilka gälde bredvid den äldre lagstiftning, som nya strafflagen säger sig träda i stället för. Således behöfde ett förbehåll icke göras. Detta är utan tvifvel ett beaktansvärdt skäl. Däremot, när förf. säger att den i § 5 af priv. adeln tillförsäkrade förmån, i fråga om häktning, »icke föll inom området af den lagstiftning», som förändrades 1864, så synes oss detta uttryck missvisande. Lika väl som den grammatiska formation, som kallas ett undantag, faller inom det område af språkföreteelser, hvilket beherskas af regeln, likaså faller väl privilegiet, undantagslagstiftningen, inom området för den allmänna lagstiftning, som det partielt upphäfver, och inom hvilket det utgör en enclave. I annat fall skulle ej ens finnas någon relation mellan speciallagen och den allmänna lagstiftningen, ehuru de angå *samma* föremål, som de reglera på *olika* sätt. Men, för att återkomma till det först nämnda argumentet, så erinra vi att förf. anser adelns rätt till andel i böter hafva lagligen upphört, ehuru nya strafflagen icke upphäfde det adelsprivilegium i detta ämne, som gälde jämnsides med den gamla lagstiftningen angående böter.

Emellertid företer det verkliga eller förmenta privilegiet i fråga om häktning den egendomligheten att dess verkliga innehåll icke kan angifvas. Förf. nämner sina egna och andre lagkloke mäns gissningar om, hvad i privilegiernas språk och enligt deras syfte skall förstås med grof missgerning. På dessa skiljaktiga slutsatser, liksom på uttydningen af det förutnämnda skyddet mot nesligt och förklenligt straff för ringa brott mot krigslagarne, kan lämpas följande lilla dialog vid en akademisk disputationsakt. »Månne dock ej» försvarade sig respondenten, »månne dock ej kan antagas, att — — — ?» »Jo

bevars», svarade opponenten, »man kan antaga allting». Men från hypotesmakeri om, huru ett nu okändt juridiskt begrepp skall intvingas under den ena eller andra kategorien i nu gällande lag, får lagskipningen ej utgå. Naturligtvis kan tillämpningen af nuvarande häktningslags stadganden i ett gifvet fall vara föremål för olika meningar, den är underkastad ett bedömande, som kan utfalla olika efter olika kännedom om och uppskattning af de person- och sakförhållanden, som konstituera fallets karaktär. Men hvilka de omständigheter äro, som, därest de förefinnas, berättiga häktning, därom råder ej någon ovisshet. Men just detta, just vilkoren, är det fullkomligen ogörligt att utreda, därest § 5 i ad. priv. skulle tillämpas. Om en adelsman, som förmenar sig hafva blifvit olagligen häktad i strid med denna §, åtalar den som häktat honom, kan då denne dömas för öfverträdelse af en lag, hvars verkliga mening är lika mycket för domaren som för honom sjelf outransaklig? En fällande dom, grundad på privilegiiparagrafen, skulle innebära en lagförklaring, hvartill domstol saknar befogenhet, eller en lex in casu.

* * *

Äfven den, som i vissa stycken ej kan biträda författarens åsigter om nu gällande adliga privilegiers omfång, skall icke dess mindre erkänna, att arbetet är i hög grad grundligt, samvetsgrant och lärorikt. Han har med största fullständighet och en aldrig svikande opartiskhet framlagt samt skarpsinnigt granskat materialet. Det är således blott mot vissa slutsatser vi vändt oss med ofvanstående anmärkningar. Till slut en liten erinran icke mot, men i anledning af en faktisk uppgift.

Förf. anmärker vid §§ 2—3 att 1809 års regeringsform gjorde slut på all hänsyn till börd vid befordringar. Detta tål någon inskränkning. Efter det att först 1844 års riksdag upphäft föreskriften om hälften frälse och hälften ofrälse ledamöter i h. domstolen, och just med anledning däraf, väckte C. G. D. Mörner motion om upphäfvande af de stadganden, som lade hinder i vägen för adelsman att erhålla tjenstebefattning i stad. Besvärsutskottet tillstyrkte, under förutsättning af borgarståndets samtycke, en anhållan hos K. M:t om utfärdande af förklaring, att ämbeten, tjenster och beställningar i städerna vore tillgängliga för hvarje svensk man utan afseende å börd. I borgareståndet fans ingen enda opponent; dock ansåg sig en ledamot böra påpeka den förmenta olägenheten, att om Stockholms magistrat komme att bestå af blott adelsmän, och representationsskicket förblefve oförändradt, ingen magistratsperson skulle kunna väljas till borgareståndet (ehuru R. O. föreskref att af hufvudstadens 10 riksdagsmän 3 skulle vara magistratspersoner). Förslaget godkändes efter ett par minuters öfverläggning, hvarunder flere talare skyndade att »visa sin borgerliga ridderlighet» och förordade detsamma. K. M:t biföll riksdagens hemställan (kung. $^{8}/_{5}$ 1845).

Den författare, som år 1822 i ny upplaga utgaf Eberhardts »Försök till en pragmatisk historia om frälseståndet i Sverige» och fullföljde den till 1810, yttrade att »genom de uppoffringar af sina privilegier, som vår adel gjorde 1809, har den slutat sin bana som aristokrati (emedan man ej kan tänka sig en sådan utan privilegier) och inträdt på en ny, värdigare dess patriotism och enligare med tidehvarfvets fordringar.» Han anför det bekanta sammandrag af adelns privilegier, som riddarhusutskottet vid revolutionsriksdagen författade: »detta är nu mera», säger han, »svenska adelns hela behållning (åtminstone *de jure*) af sina forna så mycket utropade privilegier, och den bör ej hos de andra stånden kunna väcka någon grundad afundsjuka, i synnerhet då, om man jämför denna behållning med deras, man skall finna att jämförelsen slår ut till deras betydliga fördel. — — — För vår adel börjar en alldeles ny period. Om man ej kan tänka sig en aristokrati utan privilegier, så har svenska adeln, genom uppoffringen af sina, utbytt en förhatlig titel mot den, som i ett konstitutionelt land numera endast kan vara aktningsvärd, jag menar *pairskapets*.» Man kan medgifva, att i dessa ord fins någon sanning, ehuru där ock finnes mycken öfverdrift, som dock gerna ursäktas såsom förestafvad af en högsint uppfattning. »Sedan makten», säger förf. vidare, »blifvit återförd inom sin lagliga bana, sedan Adeln ej mera har någon rätt, som kan trädas för nära, emedan den har ingen af verkligt medborgerlig vigt, som ej lika delas med de öfriga stånden, skall den kunna försvara folkets rättigheter, utan att misstänkas för enskild fiendskap till regenten, och regentens utan att misstänkas för svagheten af maktens retelser.»

Häraf kan man se, att det är redan länge som 1809 års R. H. U:s sammandrag af de adliga privilegierna, märkvärdigt nog, blifvit hållet för en autentik utläggning af dem, för en statsrättsligen giltig urkund. Detta misstag blef i sin tid vederbörligen betonadt af prof. Rydin i den bekanta polemik mellan honom och justitierådet Nauman, hvilken, såsom 1878 års adelsmötes protokoll gifver vid handen, torde förnämligast hafva föranledt det uppdrag, grefve Wachtmeister fullgjort medelst sin till detta års adelsmöte öfverlemnade utredning.

A. H.

Öfversigt af Tidskrifter
och andra periodiska publikationer.

Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska literatursällskapets arbetsutskott. **Sjunde årgången 1886.** — Redogörelse för Svenska literatursällskapets årsmöte. — E. Lewenhaupt, Bref från Leopold till J. A. Lindblom. — H. Schück, Striden mellan Olavus Petri samt Peder Galle och Paulus Heliæ. — H. Schück, Cancelleren Laurentius Andreæ tankar om presterskapet. — H. Schück, Domarereglerna. — H. Schück, Gustaf Adolfs krigspsalm. — H. Schück, Kellgrens bref till Rosenstein. — G. E. Klemming, Smärre meddelanden. — E. H. Lind, Svensk literaturhistorisk bibliografi 1885. — Bilagor: Johannes Messenii samlade dramer, 2. — Bref rörande nya skolans historia, II.

Hr Schücks uppsatser visa hvilket rikt fält för detaljundersökningar vår historia ännu erbjuder och huru kritiklöst i många fall den ene författaren eftersagt den andra. Den intressantaste undersökningen rör den ryktbara disputationen mellan Olaus Petri och Peder Galle, hvilken hr S. med goda skäl visar aldrig ha egt rum förrän vid riksdagen i Vesterås 1527 och äfven då ej på samma sätt, som man vanligen tänkt sig. Han påpekar nämligen de motsägelser, som onekligen förefinnas mellan Peder Svarts berättelse och de officiella handlingarna och lemnar ett nytt exempel på den onöjaktighet i afseende på data och faktiska uppgifter, som är en utmärkande egenskap för nyssnämde krönikör. Det vore önskligt att hr S:s vackra föredöme i afseende på dylika kritiska undersökningar lockade till en lifligare efterföljd.

Ny Svensk Tidskrift utgifven af R. Geijer. **1887, 1.** — C., Johan Nicolai Madvig. — S. J. Boëthius, Den franska revolutionens idéer i 1789 års riksdagsbesvär.

Historisk Tidsskrift, udgivet af den Danske Historiske Forening. Redigeret af C. F. Bricka. **Femte Række. VI, 2.** — R. Mejborg, Om antallet skytter i Frederik den andens hære. — A. D. Jörgensen, om den ved Kongeloven fastsatte arvefölge. — E. Collin, Det nye litterariske selskab 1799—1800. — L. Koch, Forhandlinger om Slesvigernes adgang till kommunitetet 1745 og 1758. — A. D. Jörgensen, En upåagtet krönike af Povl Helgesen. — J. C. H. R. Steenstrup, Vornedskabet hos den danske bonde. — Fortegnelse over fremmed historisk litteratur vedrörende Danmarks historie for året 1885. — Småstykker.

Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. XIV, 1 (1886). — L. Napiersky, Das Kalandhaus im Riga und die Friesischen

Händel. — F. v. Keussler, Die Tributpflichtigkeit der Landschaft Tolowa an die Pleskauer (med »Nachtrag»). — F. v. Keussler, Die Genealogie des Cistercienserklosters zu Dünamünde. — H. Bruiningk, Patkuliana aus dem livländischen Hofgerichtsarchiv.

I den sista artikeln meddelar hr B. några upplysningar om den bekante Patkuls ungdomslif som gå ut på att förringa de föreställningar om hans vildhet, grymhet och utsväfningar man hittills på grund af enligt författaren öfverdrifna framställningar hyst.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. von Sybel. **1887, 2.** — T. v. Bühler, Schriftwechsel zwischen dem Herzoge Karl Eugen von Würtemberg und dem freih. H. A. v. Bühler, (1786—1789). — F. Görres, Die historische Kritik und die Legende. — K. Häbler, Die neuere Columbus Literatur. — Literaturbericht.

I afseende på Columbus känner man ännu ej med någon säkerhet hans födelseår eller födelseort. Att han däremot tillhört en handtverkarfamilj anses vara obestridligt. Likaså är nästan hela hans historia till 1492 höljd i dunkel, i det att oförenliga uppgifter därom möta i de förnämsta källorna. Okunnig är man likalades fortfarande om rätta läget af den ö, där Columbus först landsteg.

Archivalische Zeitschrift. Herausgegeben von F. v. Löher. **XI.** — Ph. Schneider, Zur Lehre von der schwäbischen Privaturkunde des 13 Jahrh. A. Schäffler, Die Urkunden und Archivalbände des hochstiftisch wirzburg. Archives im 16 Jahrhundert. — T. Schiemann, Revaler Stadtbücher (öfversigt af denna del af Revals stadsarkiv). — Anstellung des bayerischen Archivars Fennd 1585. — W. Sauer, Schicksale und Befund des Kurmainzischen Archivs. — R. Pick, Das jetzige Aachener Staatsarchiv. — v. Schönherr, Das k. k. Statthalterei-Archiv zu Innsbruck. — K. Primbs, Wanderung durch die Sammlung von Siegelabgüssen im k. allg. Reichsarchiv zu München. — F. Wagner, Studien zu einer Lehre von der Geheimschrift. — C. A. H. Burckhardt, Das neue Archivgebäude in Weimar. — O. Rieder, Das k. kreisarchiv Neuburg an der Donau. — C. Schaefer, Aus der sogen. manuskriptensammlung des k. allg. Reichsarchivs. — P. Wittmann, Aus städtischen, geistlichen und Adelsarchiven Süddeutschlands. — K. Zeiss, Repertorisirung der Akten des dreissigjährigen Kriegs im Reichsarchiv zu München (exempel på det sätt, hvarpå denna flere hundra band omfattande samling nu förtecknas). — F. v. Löher, Der dienstälteste und vielthätigste Archivar (L. P. Gachard). — F. v. Löher, Bedeutung, Recht und Geschichte der Helmkleinode. — F. v. Löher, Einrichtung von Archiven. — Literaturbericht. — Kleinere Mittheilungen.

Zeitschrift für allgemeine Geschichte, Cultur- Literatur- und Kunstgeschichte. Herausgegeben von H. v. Zwiedineck-Südenhorst. **1887, 1.** — H. v. Zwiedineck-Südenhorst, Die neueste Wallenstein-Forschung.

Forschungen zur Deutschen Geschichte. XXVI, 3. inneh. bl. a.: G. Droysen, In sachen Herzog Bernhards von Weimar. Eine Erwiderung an A. v. Gonzenbach.

Hansische Geschichtsblätter 1885 inneh. bl. a.: F. Frensdorff, Zur Erinnerung an G. Waitz. — R. Lange, Zur Geschichtsschreibung des Albert Krantz.

The English Historical Review edited by the rev. M. Creighton. **1887, 1.** — C. E. Mallet, The empress Theodora. — H. G. Keene,

The channel islands. — A. M. F Robinson. Queen Elizabeth and the Valois princes. — A. R. Ropes, Early exploration of America, real and imaginary. — Notes and documents. — Reviews of books. — List of historical books recently published. — Contents of periodical publications.

Revue Historique. Janvier—Février 1887. — G. d'Avenel, Le clergé français et la liberté de conscience sous Louis XIII. — A. Gasquet, Le royaume Lombard. — Du Casse, Étude sur la correspondance de Napoléon I; Les lacunes (suite). — Bulletin historique: Ernest Desjardins (article nécrologique); France (Monod): Hongrie (Lederer och Marczall). — Comptes rendus critiques. — Publications périodiques et Sociétes savantes. — Chronique et bibliographie.

Revue critique 1886, n. 37. Hildebrand, Wallenstein und seine Verbindungen mit den Schweden. — Gaedeke, Wallensteins Verhandlungen mit den Schweden und Sachsen.

Öfversigter och Granskningar.

Svenska Riksdagsakter jämte andra handlingar, som höra till statsförfattningens historia under tidehvarfvet 1521—1718. Första delen, med understöd af statsmedel utgifven af EMIL HILDEBRAND och OSCAR ALIN. 1. 1521—1544. Stockholm P. A. Norstedt & Söner. 1887. Stor 8:o, XIV + 420 sid.

Den vackra och vigtiga publikation, som nämnes här ofvan, hann att utkomma nog tidigt för att glädja den framstående häfdatecknare och fosterlandsvän, som tog det första initiativet till dess utgifning. Det var vid 1853 års riksdag, som dåvarande professor Carlson väckte motion om ett statsanslag »till offentliggörande af svenska riksdagars och mötens förhandlingar från början af Gustaf den I:s regering». Förslaget kom att skjutas åt sidan af andra historiska publikationer, och först nu, kort innan upphofsmannen lade sina ögon tillhopa, fick han se första frukten af sin tanke mognad. Han fick sålunda vänta länge, men det heter ju, att man ej väntar för länge, när man väntar på något godt, och det är mycket möjligt, att tider och omständigheter äro gynsammare för arbetets lyckliga fullbordan nu, än de voro för 30 år sedan.

Man behöfver endast kasta en blick på det storartade arbete, som för närvarande pågår nästan i alla länder för samlande och utgifvande af historiska urkunder för att finna, att det är en allmän tidsriktning inom häfdaforskningen, med hvilken man här har att göra. Det är väl sant, att hvarken 1600- eller 1700- talet saknade intresse för dylika urkundspublikationer; tvärtom eger man i synnerhet från 1700-talet ett stort antal vigtiga samlingsverk; men hvad man då saknade, var det sinne för noggranhet (»akribie») och den historiska kritik, som ensamma förmå gifva dylika verk ett bestående värde. Just dessa egenskaper äro utmärkande för vår tids forskning; detta är det sunda och riktiga i den mycket omtalade »realism», som på andra områden lemnat mindre lyckliga resultat. Äfven inom historieforskningen kan realismen urarta till ett öfverhandtagande af detaljundersökningar och ofruktbar källkritik på bekostnad af historisk teckning och historisk stil; men på detta område har dock tidsriktningen verkat öfvervägande godt. Också har man sett historieskrifvare af de mest olika skolor alla öfverens om att erkänna och uppskatta betydelsen af urkundspublika-

tioner, om än den ene ger företrädet åt ett, den andre åt ett annat slag af urkunder.

Hvad som i vår tid bidragit att gifva fart åt denna art af historiskt arbete, är att de stora arkiven ändtligen blifvit fullt tillgängliga för forskarne samt att de i allmänhet fått en sådan organisation och ledning, som gjort dem i högre grad än förr till medelpunkter för historisk forskning och vetenskaplig verksamhet. Man erinre sig t. ex. hvad statsarkiven i Berlin och Paris på senare tiden ha uträttat, ledda af skickliga chefer och understödda med rikliga anslag. Vid deras sida ställer sig värdigt det svenska riksarkivet. Det är en ståtlig rad af urkundsamlingar, som för närvarande utarbetas inom vårt riksarkiv, dels af dess egna tjenstemän, dels af andra forskare under arkivets hägn eller medverkan. Sådana äro: *Svenskt diplomatarium* i två serier, *Sverges traktater* likaledes i två serier, *Kon. Gustaf I:s registratur*, *Ridderskapets och Adelns protokoll* i två serier, *Svenska riksrådets protokoll*, *Axel Oxenstjernas skrifter och brefvexling* samt ändtligen *Svenska riksdagsakter.*

»Habent sua fata libelli». Man inhämtar af utgifvarnes förord, att äfven detta arbete haft en förhistoria samt undergått vissa omskiftelser i afseende både på plan och på ledning. De förste utgifvarne, h:rr Montan och Alin, hade närmast för afsigt att publicera en samling af staterättsliga urkunder, hvarpå skulle följa en annan serie af egentliga riksdagsakter, men det befans svårt att uppdraga gränserna mellan det förra och det senare slaget af urkunder, och därför när publikationen öfvertogs af riksarkivet, skedde den förändringen i plan, att båda slagen af handlingar förenades i en gemensam samling. Utan tvifvel var detta en välbetänkt åtgärd, då planen var så omfattande. Men äfven i de förste utgifvarnes tanke ligger något som man bör taga vara på, ehuru kanske på annat sätt. Vid sidan af den stora samling, som nu börjat utgifvas, behöfves äfven ett för den akademiska undervisningen och för den politiskt bildade allmänheten afsedt urval af urkunder till vår statsrätts historia, af samma slag som Stubbs' bekanta handbok: *Select charters and other illustrations of English constitutional history.* Vi taga oss friheten anbefalla detta till de ärade utgifvarnes hågkomst, sedan de afslutat den stora upplagan.

Som man finner af förordet, har den ene af utgifvarne, herr E. Hildebrand, haft de egentliga riksdagsakterna, sålunda den drygaste delen af arbetet, på sin anpart samt dessutom redigerat det hela. Också har vid utgifvandet de grundsatser blifvit i hufvudsak följda, som förut uttalats af herr H. i hans afhandling: »Om äldre handskrifters återgifvande i tryck». Af dessa grundsatser äro några numer tämligen allmänt antagna af editorerna, så först och främst den att interpunktionen samt bruket af stora begynnelsebokstäfver normaliseras. Äfven bruket af ä och ö i stället för de stungna formerna, af u och v (w) samt i och j i enlighet med nu gällande sed och vokalfördubblingens bortfallande torde räkna många anhängare. Några af de vidtagna ändringarna i textens bokstafvering äro mer beroende af tycke och smak eller medgifva ej i samma grad följdriktighet i till-

lämpningen; meningarna kunna därför i dylika punkter vara mer delade, om än goda skäl blifvit äfven för dem anförda.

Öfvergå vi därefter till innehållet i den nu utkomna första delen, så måste det erkännas, att det ej var någon lätt uppgift som här förelåg utgifvarne. Det material, som fanns att tillgå, var delvis bristfälligt och otillräckligt: af originalhandlingarna finnas ej många i behåll, och afskrifterna förslå ej alltid att fylla luckorna. Om sådana möten, för hvilka urkunderna saknats eller varit otillräckliga, ha utg. måst söka upplysningar från andra håll; de ha då anlitat en del akter som handla om mötena eller mer och mindre utförligt omnämna dem, och härvid kunde det stundom uppstå en motsatt svårighet, den att göra urvalet bland en mängd olikartade handlingar, som innehöllo dylika notiser. Utg. ha ansett sig böra hällre intaga för många än för få urkunder af detta slag. Såsom historiker kan jag ej annat än instämma i denna grundsats; möjligen kunde dock utg. här och där ha gjort större bruk af s. k. regester och nöjt sig med att hänvisa till Gustaf I:s registratur för den tid detsamma omfattar (till 1535). Att utg., där de återgifvit sjelfva urkunden, alltid gått till handskrifterna och gjort aftrycket efter de bästa tillgängliga af dessa, det kunde man vänta af utgifvare, som fattat sin uppgift så allvarligt; härvid har det lyckats dem, stundom att finna bättre och tillförlitligare handskrifter än dem deras föregångare haft till sitt förfogande, stundom äfven att läsa och aftrycka dem riktigare. Flera vigtiga handlingar äro här för första gången publicerade, i synnerhet för tiden efter 1535. En liten anmärkning, som man här kunde göra, är att det långt ifrån öfverallt finnes angifvet, om och hvar en handling förut varit tryckt. En dylik uppgift är utan tvifvel önskvärd; har en urkund varit tryckt flera gånger, är det tillräckligt att anföra det sista eller bästa aftrycket.

Man märker snart, att man har att göra med utgifvare, som äro väl förtrogna med den tid och det ämne, som det gäller, och som satt sig noga in i den moderna kritikens metod och hjelpmedel. I detta afseende ställer sig denna publikation värdigt vid sidan af Sverges traktater, med hvilka hon ju närmast är att jämföra. De kritiska och upplysande kommentarierna intaga ett betydande rum i arbetet, men äro till omfånget mera begränsade här än i traktatverket. Än redogöres för handskrifterna och deras relativa värde (se t. ex. om handskrifterna till Vesterås ordinantia sid. 89, 95), än söka utg. att med ledning af innehållet och andra samtida handlingar bestämma deras datum, när detta är tvifvelaktigt (se t. ex. Vesterås recess' datering sid. 86) eller alldeles saknas (t. ex i de båda odaterade rådslagen n:o 110 och 128); än åter meddelas de uppgifter om mötets beskaffenhet och sammansättning, som hämtats från andra källor. Dessutom ha utg. genom sina forskningar flerestädes spridt nytt ljus öfver andra historiska frågor, som stå i sammanhang med ämnet. Några sådana må här nämnas. Så t. ex. ha utg. gjort det sannolikt, att det kyrkomöte, på hvilket Laurentius Petri valdes till ärkebiskop, ej, såsom det vanligen uppgifves, hölls vid midsommartiden, utan först

i början af hösten 1531 (sid. 171—2). Af större intresse är undersökningen rörande 1539—40 års förhandlingar om den kyrkliga ordningen, en undersökning, som hr Hildebrand redan förut meddelat i Historisk tidskrift för 1886. Det har lyckats hr H. att genom sina forskningar kasta ett om än sparsamt ljus öfver förhandlingarna på kyrkomötet i Upsala 1539, hvilka tyckas ha varit stormiga; där utkämpades tydligen en strid emellan de äldre reformatorerna och de nya utländska, mellan de förres mera nationella kyrkliga ordning och den tyska, som de senare förfäktade, mellan reformation och revolution på den kyrkliga författningens område. Det var den senare, som för tillfället segrade; därom vittna tillräckligt den vidsträckta fullmakt Georg Norman fick såsom svenska kyrkans ordinator och superattendent, det öde som kort därpå vid herredagen i Örebro drabbade de svenska reformatorerna samt de vid herredagen i Lödöse uppsatta instruktionerna för den tilltänkta nya stiftstyrelsen, »conservatorn» och »seniorerna». Det är till och med troligt, att en ny kyrkoordning i samma anda varit utarbetad och afsedd att utfärdas. Lyckligtvis stannade både denna och de nämda instruktionerna vid blotta förslaget. En reaktion inträdde snart emot de nya reformatorernas både personer och verk; efter Dackefejden och v. Pyhys fall nöjde sig Gustaf med de beslut, som fattades i Vesterås 1544 och som hufvudsakligen rörde kyrkobruken.

Den i vår författnings historia epokgörande riksdagen 1544 framstår här för första gången i full belysning, så vidt ske kan med nu tillgängliga urkunder. Bland de hithörande nya handlingarna märkas först aktstycken från det förberedande rådsmötet i Stockholm jultiden 1543 och från de rådsförhandlingar, som fortgingo under och efter riksdagen, aktstycken som ej nämnas i det tryckta registret öfver rådslagen, samt vidare konungens vidlyftiga tal till ständerna, hvilket man hittills känt endast genom Tegels och Baazii referater. Detta tal är ett ganska egendomligt aktstycke både till form och innehåll. Större delen däraf utgör ett slags apologi för kon. Gustafs regemente, i synnerhet hans kyrkliga reformer; det är hållet i en predikoton, som vitnar om en andlig penna (utg. antaga med skäl Norman som författaren), och därjämte i en strängt protestantisk ton; konungen talar så mycket om en kristlig konungs pligt att taga sig an religionssakerna och om »de gamle bispers» skalkstycken, att det synes särskildt afsedt till att försvara hans antiklerikala politik under den sista tiden. Man ser ock af nämda tal, att det talrikt församlade presterskapet (äfven kyrkoherdarne voro nu kallade) haft särskilda öfverläggningar, innan arfföreningen företogs, och därvid rådplägat både om kyrkobruken och om skolväsendets förbättring (konungen säger sig t. o. m. vilja upprätta ett studium universale eller »menings-skole»).

Arfföreningsriksdagen är anförd såsom ett exempel. För öfrigt innehåller samlingen mycket annat hittills obegagnadt material till vår riksdags- och författningshistoria. För den tid, som denna del omfattar, upptager densamma 14 rådsmöten, 6 andra möten, 3 kyrkliga församlingar, 1 »handelsdag», 24 herredagar samt 7 allmänna riksdagar (däri

inräknad »kröningsdagen» 1528) — tillsammans alltså 55 möten under 23 år. Det är icke alltid lätt att uppdraga gränserna mellan de olika slagen af möten eller rubricera dem rätt. I detta hänseende kunde man stundom vara frestad att välja en annan benämning än utgifvarne. Så t. ex. skulle vi vilja kalla mötet i Söderköping okt. 1523 snarare herredag än rådsmöte; därpå tyder öfverskriften »in dieta Sudercopensi» i det Braskska referatet (Gustaf I:s registr. I, 162), äfvensom den tid som mötet tog i anspråk (en vecka); Tegel intygar ock detsamma. Äfvenså synas »rådsmötet» i Stockholm jan. 1525 samt »mötena» i Upsala jan. 1530 och maj 1532 lika väl göra skäl för benämningen herredag, som t. ex. mötena i Upsala maj 1530, i Örebro och Upsala jan.—febr. 1531 eller det i Linköping okt. 1532 (detta sistnämda möte hade väl förtjenat ett rum vid sidan af de andra, ej blott i registret, eftersom man i alla fall känner *något* om dess verksamhet). Vi lägga dock ingen vigt vid namnfrågan, enär det stundom kan bero af tycke och smak, om man väljer den ena eller den andra benämningen.

Härmed taga vi för denna gång afsked af de ärade utgifvarne, med tack för det grundliga arbete de redan utfört och i förhoppning att få snart återse deras aktade namn på de band, som skola fortsätta detta nyttiga fosterländska verk. Ville de på samma gång bearbeta det samlade materialet till en svensk författnings- eller riksdagshistoria, så tro vi ej, att en sådan uppgift kunde falla i värdigare händer.

C. T. O.

Om donationerna och förläningarna samt frälseköpen i Finland under drottning Kristinas regering. Akademisk afhandling af CARL VON BONSDORFF. VIII + 155 sid. Helsingfors 1886.

Med detta arbete har förf. lemnat ett ganska vigtigt bidrag till drottning Kristinas historia. Medelst det rikhaltiga vetenskapliga material, som han i finska Statsarkivet egt till sitt förfogande, och genom omfattande forskningar i de svenska Riks- och Kammararkiven, har det lyckats honom att lemna en innehållsrik redogörelse för den inverkan, Finland rönte af den märkliga utveckling, som det svenska donations- och förläningsväsendet samt frälseköpen under denna drottnings regering erhöllo, hvarigenom både kronans finanser förstördes och samhällsklassernas ställning till hvarandra äfven i väsentlig mån förändrades. Genom en mängd af siffror och tabeller har han icke blott meddelat uppgifter om nästan alla de mera betydande donationernas och förläningarnas storlek och värde, utan äfven för hufvudskedena af den tid, afhandlingen omfattar, gifvit läsaren tillfälle att, medelst några lätt utförbara beräkningar, förvärfva sig en i det hela ganska god öfverblick öfver tillväxten af dessa olika slags godsafsöndringar från

kronan. Tillika har han genom att noggrant beskrifva de privilegier och förmåner, som åtföljde donationerna och förläningarna, åskådligt betecknat skilnaden mellan de särskilda arterna däraf, på samma gång han egnat mycken uppmärksamhet åt de talrikt förekommande undantagen från de allmänna bestämmelserna. I ett och annat fall har han äfven lemnat intressanta meddelanden om förhållandet mellan donationsinnehafvarne och deras underlydande, ehuru, såsom han sjelf betonat, denna del af ämnet icke egentligen varit föremål för hans framställning.

Främsta uppmärksamheten ådraga sig i denna skildring de siffror, medelst hvilka man kan få en föreställning om godsafsöndringens omfång vid Gustaf II Adolfs död, huru långt den vid tidpunkten för drottning Kristinas myndighetsförklaring hunnit, och till hvilken utveckling den nått, då hon afsade sig kronan. Det torde fördenskull icke vara ur vägen att här i korthet anföra det väsentligaste af de resultat, hvartill man med tillhjelp af nämda uppgifter kommer.

Hvad då först beträffar det förnämsta slaget bland donationerna, eller gref- och friherreskapen, så egde Finland år 1632 blott ett grefskap, Lejonhufvudarnes Raseborg, och ett friherreskap, Kimito, tillhörigt Axel Oxenstjerna. Det förstnämda uppskattar förf. enligt räkenskaper från åren 1642—1649 till $528^2/_3$ skattehemman om $253^1/_6$ mantal, hvarjämte han räknar dit 56 gamla frälsehemman om $19^2/_3$ mantal. Dessutom hörde till detsamma Raseborgs slott, Ekenäs stad samt Ekenäs ladugård med underlydande 6 hemman om 6 mantal. Friherreskapet Kimito åter skall enligt en räkenskap för 1632 hafva omfattat $326^1/_4$ skattemantal samt 24 krono- och prebendehemman. Under dessa två län torde således 1632 hafva inalles lydt, förutom ofvannämda slott, stad och ladugård med dess hemman, ett till något öfver 600 mantal uppskattadt hemmantal. Kristinas förmyndareregering utdelade inga grefliga eller friherrliga donationer, men drottningen sjelf upprättade inom Finland icke mindre än 8 grefskap och 17 friherreskap, hvarjämte hon betydligt utvidgade Raseborgs grefskapsområde, så att 1654 till samtliga de finska gref- och friherreskapen hörde 8 kungs- eller ladugårdar, 8 donerade och 3 af länsinnehafvaren nyanlagda städer samt $2{,}969^2/_3$ hemman om $1{,}876^{25}/_{48}$ mantal i Åbo och Björneborgs samt Nylands och Tavastehus län, $2{,}040^5/_8$ mantal i Österbotten, $14{,}830^1/_2$ arviorubel i Kexholms norra och $154^3/_8$ ader i Kexholms södra län, från hvilka besittningar ett ordinarie räntebelopp af sammanlagdt 123,628 dlr smt skulle enligt förf:s beräkning utgå till länsinnehafvarne. Denna sistnämda siffra är likväl tydligen för låg.

Allodiala donationer och donationer enligt Norrköpings beslut 1604 utdelades ganska frikostigt af Gustaf II Adolf. Vid hans död var deras antal äfven inom Finland icke obetydligt, och förf. uppskattar de ordinarie räntor, som donatarierna egde att år 1632 från dem uppbära, till 55,593 dlr smt. Under Kristinas förmyndareregering bortgåfvos inga donationer af det förstnämda slaget, men däremot många af det senare, och för år 1644 kan man beräkna de under

dessa två donationskategorier från kronan afsöndrade ordinarie räntorna till 68,804 dlr smt. Efter Kristinas myndighetsförklaring blef tillväxten mångdubbelt större. De första åren var den visserligen måttlig, men sedan trettioåriga kriget slutat, fingo desto flere personer mottaga dylika bevis på drottningens ynnest, hvilket hade till följd, att de allodiala donationerna år 1654 omfattade, förutom 2 kungs- eller ladugårdar, 2,794 hemman om 1,860 mantal inom Åbo och Björneborgs, Nylands och Tavastehus samt Viborgs och Nyslotts län, 80 mantal i Österbotten, 3,056 arviorubel i Kexholms norra samt 198 ader i Kexholms södra län, hvilkas till donatarierna utgående ord. räntor förf., ehuru kanske något för lågt, värderar till 56,800 dlr smt. Under Norrköpings besluts vilkor åter voro vid samma tid utdelade 5 kungs- eller ladugårdar samt 7,879 hemman om 4,577 mantal inom de tre förstnämda länen, 808 mantal i Österbotten, 422 arviorubel i Kexholms norra län och 67 ader i det södra, från hvilka gods innehafvarne enligt förf. egde att i ord. räntor uppbära 131,350 dlr smt, ett belopp, som likväl i sjelfva verket var högre. År 1654 voro således för dessa två slag af donationer inalles inom Finland anslagna ord. räntor till ett belopp af något mera än 188,150 dlr smt från 7 kungs- eller ladugårdar samt 10,673 hemman om 6,437 mantal i de tre sydfinska länen[1]), 888 mantal i Österbotten, 3,478 arviorubel i Kexholms norra län samt 265 ader i det södra.

Likstälda med de allodiala donationerna i afseende på de privilegier, som åtföljde dem, voro de gods, hvilka af kronan såldes till enskilda personer, de så kallade köpegodsen. Vid Gustaf II Adolfs död var deras antal i Finland jämförelsevis ringa. De ordinarie räntor, som från dem utgjordes till egarne, belöpte sig då endast till 6,710 dlr smt. Äfven under förmyndareregeringen voro dessa räntor af ganska måttligt värde, och år 1644 synas de icke hafva sammanlagdt stigit till mera än ungefär 12,700 dlr smt. Sedan Kristina öfvertagit rikets styrelse, ändrades emellertid förhållandet och vid hennes tronafsägelse voro från kronan försålda 4 kungs- eller ladugårdar; 2,749 hemman om $1{,}788\,^1/_{12}$ mantal i de tre sydfinska länen samt $2{,}558\,^1/_2$ arviorubel i Kexholms norra län, hvilka gods lemnade sina egare en årlig inkomst i ordinarie räntor af 54,140 dlr smt.

Under arfsrätt, som antingen var begränsad till innehafvarnes mansarfvingar eller också utsträckt äfven till qvinnolinien, voro alltså år 1654 inom Finland genom donation eller försäljning sammanlagdt afsöndrade från kronan: 8 städer, 19 kungs- eller ladugårdar, $16{,}391\,^2/_3$ hemman om $10{,}101\,^{29}/_{48}$ mantal i de tre sydfinska länen, $2{,}928\,^5/_8$ mantal i Österbotten, 20,867 arviorubel i Kexholms norra län samt $419\,^3/_8$ ader i det södra, och från samtliga dessa besittningar skulle till innehafvarne erläggas ett räntebelopp, som förf. uppskattar till 365,918 dlr smt, en summa, som likväl i verkligheten otvifvelaktigt var åtskilliga tusen daler högre.

[1]) För korthetens skull benämna vi här och i den följande framställningen Åbo och Björneborgs, Nylands och Tavastehus, samt Viborgs och Nyslotts län de tre sydfinska länen.

Förutom de nu omnämda godsafsöndringarna förekommo äfven andra, nämligen dels förläningar under frälserätt på lifstid eller behaglig tid, d. v. s. sådana, från hvilka innehafvarne åtnjöto samma ekonomiska förmåner, som tillkommo innehafvare af allodiala eller Norrköpingsbeslutsdonationer, dels förläningar utan frälserätt på lifslifstid eller behaglig tid, d. v. s. sådana, hvarifrån innehafvarne i regeln egde att uppbära — åtminstone efter de bestämmelser, som ungefär vid medlet af 1630-talet fastställdes — endast vissa räntan och landtågsgärden, dels också slutligen förpantningarna. De gods, som under dessa vilkor afhändes kronan, utgjorde likväl aldrig något mera betydande antal. För år 1632 uppskattar nämligen förf. räntorna från de under frälserätt för lifstid eller behaglig tid utdelade förläningarna till blott 1,650 dlr smt. År 1644 uppgingo samma slags räntor till 3,181 dlr smt, och 1654 till nära 4,100 dlr smt, som erlades från $235^1/_2$ hemman om $139^{17}/_{20}$ mantal inom de tre sydfinska länen och $5^3/_4$ mantal i Österbotten. Totalsumman af räntorna från de till lifstid eller behaglig tid utan frälserätt bortgifna förläningarna var visserligen alltid större, men minskades efterhand, så att den från något mer än 14,000 dlr smt 1632 år 1644 sjunkit till något mera än 12,600 och 1654 till ungefär 7,600 dlr smt från $371^1/_2$ hemman om $237^{19}/_{24}$ mantal inom de tre sydfinska länen, $23^{11}/_{12}$ mantal i Österbotten, $4^1/_2$ arviorubel i Kexholms norra län och $15^5/_{12}$ ader i det södra. På samma sätt förhöll det sig med de pantförskrifna räntorna, hvilka 1632 beräknades utgöra 9,630 dlr, 1644 4,025 och 1654 blott 1,260 dlr smt.

Sammanräknar man nu för de respektive länen alla dessa år 1654 donerade, försålda, förlänade och förpantade hemman, mantal och skattetal samt jämför slutsummorna med totalbeloppen af länens hemmantal, mantal och skattetal, oberäknadt de gamla frälsegodsen, så visar det sig, att vid denna tidpunkt voro från kronan afsöndrade: inom Åbo och Björneborgs län 6,513 hemman om 4,993 mantal, eller 68 % af länets hemmantal utom gamla frälset och 67 % af motsvarande mantal; på Åland 12 mantal eller 1 % af öns mantalsbelopp; i Nylands och Tavastehus län 5,188 hemman om 2,790 mantal eller 61 % af hemmantalet utom gamla frälset och 60 % af motsvarande mantal; i Viborgs och Nyslotts län 5,438 hemman om 2,773 mantal eller 50 % af hemmantalet utom gamla frälset och 44 % af motsvarande mantal; inom Österbotten 2,958 mantal eller 93 % af landsortens mantalsbelopp; i Kexholms norra län 20,871 arviorubel, d. v. s. allt hvad där fanns, och i Kexholms södra län 435 ader eller 98 % af länets adertal. De donerade, försålda, förlänade och förpantade ordinarie räntorna beräknar förf. för samma år till 118,570 dlr smt i Åbo och Björneborgs län, 300 på Åland, 69,100 i Nylands och Tavastehus län, 73,750 i Viborgs och Nyslotts län, 47,850 i Österbotten samt 59,070 i Kexholms län eller till 61 % af Åbo och Björneborgs läns hela ordinarie räntebelopp 1 % af Ålands, 48 % af Nylands och Tavastehus läns, 37 % af Viborgs

och Nyslotts läns, 74 % af Österbottens och 56 % af Kexholms läns. [1])

Dessa siffror äro visserligen, enligt hvad redan delvis är antydt och förf. flerstädes i sitt arbete anmärker, icke fullt exakta. Såsom den förnämsta orsaken härtill har han framhållit, att bokföringen i kronans räkenskaper för den tid, afhandlingen omfattar, är mycket ojämn och delvis äfven rent af felaktig, på samma gång som räkenskapsserierna understundom äro mer eller mindre ofullständiga. Särskildt är att märka, att en mängd donationer och förläningar icke afskrifves under rätt afkortningsrubrik, utan ofta finnas t. ex. allodiala donationer bokförda såsom Norrköpingsbeslutsgods, eller donationer af sistnämda slag upptagna såsom afsöndrade från kronan under allodial frälserätt. Stora olägenheter har äfven den omständigheten medfört, att i afkortningsposterna mången gång angifvas blott de behållna hemmantalen och räntebeloppen. Genom att med hvarandra jämföra de olika räkenskapshandlingarna, jordeböckerna samt donations- eller förläningsbrefven i den mån, han kunnat få kunskap om dessa senare, har förf. emellertid lyckats att till icke oväsentlig del öfvervinna de betydande svårigheter, hvilka sålunda mött, och de siffror, han meddelar, lemna otvifvelaktigt i det stora hela en ganska tillförlitlig bild af de förhållanden, som de äro afsedda att återgifva. Den omsorg, som i allmänhet utmärker hans forskningar, är en borgen därför.

Jämte de talrika sifferuppgifterna lemnar förf. äfven, såsom redan nämts, en tillfredställande redogörelse för de vilkor, hvarunder de olika slagen af donationer och förläningar bortgåfvos, samt köpe- och pantegodsen från kronan afsöndrades, men dessa privilegier och förmåner torde redan vara i hufvudsak allmänt kända, och då utrymmet för denna granskning icke medgifver en fullständigare framställning af denna del af ämnet, måste den här lemnas å sido. Af sistnämda skäl måste vi äfven förbigå de många värdefulla detaljer, som förf. såväl från kronans räkenskaper som från många andra källor anfört rörande dels den praktiska tillämpningen af privilegiebestämmelserna, dels också afvikelserna från de allmänna stadgandena.

Vi inskränka oss därföre till att framställa en och annan anmärkning mot det sätt, hvarpå förf. i sitt arbete redogjort för resultaten af sina forskningar.

Till en början vilja vi då påpeka, att förf. icke alltid iakttagit tillräcklig följdriktighet, då han å sid. 5—29 meddelat uppgifter rörande gref- och friherreskapens ränteförhållanden. Han har nämligen där i de flesta fall upptagit för de respektive länen alla de ordinarie räntor, som borde tillkomma länsinnehafvarne, men ibland har han utelemnat en eller annan. Därjämte hopsummerar han esomoftast samtliga ett läns ordinarie räntor till en slutsumma, men understundom

[1]) Då enl. tab. XIX hela arviorubeltalet i Kexholms norra län och 98 % af adertalet i det södra voro 1654 från kronan afsöndrade, väcker det uppmärksamhet, att donations- och förläningsinnehafvarne egde att uppbära blott 56 % af dessa läns ord. räntor. Det hade därföre varit önskvärdt, om förf. litet närmare redogjort för anledningen därtill.

nämner han åtskilliga särskildt för sig, hvilket allt bereder onödiga svårigheter vid studiet af hans arbete. Jämför man t. ex. hans uppgifter sid. 11, 13, 20 och 24 om ränteuppbörden från grefskapen Björneborg samt Korsholm och Vasa och från friherreskapen Kajana och Loimijoki med dem, som han för åren 1653 eller 1655 anfört sid. 16, 18, 26 och 28 rörande grefskapet Karleborg samt friherreskapen Korpo, Wöråborg och Laihela, så torde befogenheten af nämda anmärkning tydligt framträda. För de fyra förstnämda länen har han antingen i en slutsumma eller genom att sammanställa flera siffror vid sidan af hvarandra upptagit alla de ordinarie räntor, som från dessa län skulle till länsinnehafvarne utgå. Då det åter gällt de fyra senare länens ränteförhållanden 1653 eller 1655, har han antingen helt och hållet utelemnat tionden eller lagmans- och häradshöfdingeräntorna, oaktadt han, såsom tab. I sid. 50—51 ådagalägger, egt kunskap om dessa räntors belopp, eller har han infört meddelanden om dem särskildt för sig i en not. Nu förskrifva sig visserligen hans i tabellen införda uppgifter om de sistnämda räntorna från källor af yngre datum än 1653 och 1655, eller har han varit nödsakad att medelst beräkning fastställa dessas belopp, men man kan därföre icke antaga till förklaringsgrund för hans tillvägagående sid. 16, 18, 26 och 28, att han velat med afseende på de fyra senare länen strängt hålla sig till 1653 eller 1655 års räkenskapshandlingar och blott meddela hvad han där funnit, ty ränteuppgifterna för de fyra förstnämda länen hafva tillkommit så, att de flesta siffrorna hemtats från någon af kronoräkenskaperna för 1653—1655, men åtskilliga förskrifva sig från räkenskapshandlingar för andra år, eller också hafva de erhållits genom beräkning.

Vid tabellernas uppställning skönjer man äfven en viss oregelbundenhet, som inverkar menligt på framställningens klarhet och åskådlighet. Under det att förf. i tab. II—V samt i tab. VII, som utgör ett sammandrag af tab. VI, alltid meddelat särskilda, hela de respektive tabellerna omfattande, slutsummor för såväl de allodiala donationerna som Norrköpingsbeslutsgodsen och äfven för frälseförläningarna på lifstid eller behaglig tid, har han nämligen i de vigtiga tab. VIII och IX, som redogöra för de allodiala och Norrköpingsbeslutsdonationernas samt de under frälserätt på lifstid eller behaglig tid bortgifna förläningarnas omfång vid Kristinas tronafsägelse, endast för hvarje särskildt län infört motsvarande summor. Därjämte har han visserligen i tab. X meddelat en öfversigt öfver förhållandena 1654, men man får där likvisst endast veta, huru stort belopp af gods och ordinarie räntor, nyssnämda donationer och förläningar tillhopa omfattade. I tab. I åter, hvilken upptager samtliga gref- och friherreskapen i Finland vid Kristinas tronafsägelse, har förf. alldeles underlåtit att sammanräkna de där införda siffrorna, om man undantager, att han för hvar och en greflig eller friherrlig donation i en summa fört tillhopa de olika räntebeloppen.

Ett fel af större betydelse än de två nu anmärkta är, att förf., enligt hvad hans yttranden sid. 117 och 118 gifva vid handen, i alla

de tabeller, hvarest några uppgifter om godsafsöndringarna i Österbotten förekomma, på sådant sätt infört de inom denna landsort kronan afhända godsen, att mantalen beräknats efter hufvudsummorna, medan däremot af räntorna blott de behållna beloppen upptagits. Att ett dylikt förfaringssätt icke är lämpligt, torde ej kunna förnekas, och det förefaller desto egendomligare, som förf. icke lemnar någon direkt antydan därom förr än å sid. 117 och 118, där han redogör för, hur utab. VIII—X upprättats. Följden däraf måste nämligen blifva, att läsaren, då han t. ex. studerar den sid. 50—51 befintliga tab. I, hvilken upptager det största antalet af de inom Österbotten från kronan afsöndrade godsen, stannar i okunnighet om förhållandet, såvida han ej af en eller annan anledning fått del af de upplysningar, förf. först nära 70 sidor längre fram meddelar, eller också af eget initiativ anställer en ganska besvärlig jämförelse mellan de i sistnämda tabell införda siffrorna och de uppgifter om gref- och friherreskapens mantal och räntor, som förekomma sid. 5—29.

Den brist på följdriktighet, hvartill förf. gjort sig skyldig genom att på sådant sätt sammanställa hufvudsummor för mantalen med behållna räntebelopp, är emellertid icke det enda betänkliga i detta hans tillvägagående. En lika stor uppmärksamhet väcker ensam för sig den omständigheten, att han i tabellerna infört uppgifter om de behållna räntebeloppen. Tager man dylika siffror litet närmare i skärskådande, kommer man nämligen lätt nog till den uppfattningen, att deras beskaffenhet i sjelfva verket är sådan, att de icke med fördel kunna användas, då det gäller att redogöra för en donations eller en förlänings ekonomiska förhållanden, d. v. s. för de inkomster, innehafvaren egde rätt att därifrån uppbära. Först och främst växlade dessa behållna räntebelopp nästan för hvarje år, och dessa växlingar förorsakades till väsentlig del af tillfälliga omständigheter. För det andra blifver genom sådana uppgifters meddelande en jämförelse mellan olika donationers eller förläningars värde en omöjlighet, och detta icke blott till följd af nyss nämda förhållande, utan äfven därföre att en redogörelse för alla donationers och förläningars behållna räntor icke kan åstadkommas. Ej heller får man på detta sätt någon kännedom om, huru högt donations- eller förläningsinnehafvaren möjligen kunde inom laglighetens gränser uppdrifva sina inkomster, eller — hvilket är detsamma — huru mycket i sjelfva verket från kronan afsöndrats.

Bevis för det nu sagda lemnas till ett icke obetydligt antal af förf. sjelf. Jämför man nämligen de ränteuppgifter, som han sid. 5—29 meddelar för gref- och friherreskapen i Österbotten, med motsvarande i tab. I, så finner man t. ex., att de länsinnehafvarne tillkommande behållna ordinarie räntornas belopp utgjorde för grefskapet Karleborg 1653 5,541 dlr smt och 1661 7,118 oberäknadt tionden, hvilken grefven äfven egde rätt att uppbära; för friherreskapet Limingo 1652 2,388 dlr smt, 1653 2,238 och 1661 2,500; för friherreskapet Gamla Karleby 1652 1,618 dlr smt, 1653 1,520 och 1661 1,996; för friherreskapet Ikalaborg 1652 2,420 dlr smt samt 1653 2,211 o. s. v.

Det torde fördenskull icke vara för vågadt att påstå, att, när uppgifter om en donations eller en förlänings ekonomiska värde skola meddelas, det enda riktiga är att angifva räntebeloppens hufvudsummor. Vid sidan af dessa kunna visserligen de behållna beloppen jämväl upptagas, men ändamålet med dem kan och bör endast vara att visa, huru stor afkastning donationen eller förläningen det ena eller det andra året faktiskt gifvit. Några allmänna slutsatser skulle endast då kunna från dem dragas, om man vore i tillfälle att sammanställa t. ex. ett tiotal års uppgifter för samma donation eller förläning. Men äfven om detta i ett eller annat fall är möjligt, torde det knappast löna mödan företaga sådana tidsödande utredningar, då, såsom nyss är anmärkt, siffror af denna beskaffenhet icke finnas för alla donationer eller förläningar.

Mot de allmänna anmärkningar, vi nu framställt, kan emellertid med afseende på föreliggande fråga den invändningen göras, att, såsom förf. sid. 118 antydt, blott de behållna räntebeloppen från donationerna och förläningarna äro i Österbottens landsböcker för de sista åren af Kristinas regering införda, och att, då han tydligen velat följa de källor, som tillhöra denna tid, inga andra uppgifter kunnat erhållas. Dessa omständigheter torde man likväl icke få tillmäta en afgörande betydelse. Först och främst är nämligen att märka, att förf. med tillhjelp af nyssnämda års jordeböcker varit i stånd att fastställa hufvudsummorna för donationernas och förläningarnas mantal, och det synes då ligga ganska nära till hands att antaga, att han på samma håll kunnat få kännedom om de ord. räntornas hufvudsummor. Den vissa räntan bör ju i dessa jordeböcker vara för hvarje rök till sin hufvudsumma införd, och de ovissa utgingo med bestämdt belopp för hvarje helt mantal. Skulle nu bokföringen i dessa jordeböcker vara sådan, att de å vissa räntan företagna afkortningarna särskildt angifvas, så kunna beräkningarna hvarken blifva svåra eller tidsödande. Möjligt är likväl, att bokföringen ej så utförts, och då torde visserligen, så vida ej afskrifningarna återfinnas i verifikationsböckerna, de föreslagna undersökningarna blifva besvärliga, om också ingalunda overkställbara. Men i sådant fall finnas, åtminstone med afseende på de vigtigaste donationerna, andra utvägar att afhjelpa de olägenheter, landsböckernas ifrågavarande uppgifter förorsaka. Förhållandet är nämligen, att den bokföringsmetod, som under förra hälften af 1650-talet användes vid upprättandet af Österbottens landsböcker, icke bibehölls oförändrad för all framtid. När det nya systemet infördes, kunna vi visserligen icke säga, men år 1674 var det antaget, ty i Vester- och Österbottens landsbok för detta år, hvilken förvaras i svenska Kammararkivet, äro t. ex. de i Österbotten belägna gref- och friherreskapen upptagna på sådant sätt, att hufvudsummorna för både mantalet och räntorna angifvas. Jämför man nu de i denna landsbok befintliga mantalssiffrorna för nämda län med de motsvarande hufvudsummor, som förf. i tab. I i sitt arbete meddelar, så visar sig skilnaden vara utan betydelse. Frånräknar man från förf:s uppgifter de mantalsbelopp, som voro anslagna åt de under några gref- och fri-

herreskap donerade städerna, och hvilka i 1674 års landsbok bokföras sjelfständigt för sig, samt från landsbokens dem, som införts för några sannolikt 1674 skattlagda nybyggen, och hvilka belopp alltid noggrant angifvas samt esomoftast upptagas i särskilda afkortningsposter, finner man nämligen, att enligt förf. Korsholm och Vasa omfattade $436^{13}/_{24}$ mantal, Karleborg $336^{5}/_{24}$, Laihela $191^{5}/_{6}$, Wöråborg 81, Gamla Karleby $100^{7}/_{8}$, Ikalaborg $149^{7}/_{12}$, Limingo $129^{3}/_{8}$, Pyhäjoki $85^{19}/_{24}$, Ulaborg $78^{1}/_{8}$, Karlö $35^{7}/_{12}$, Ijo $147^{1}/_{3}$ samt Kajanas område i Österbotten $214^{1}/_{8}$, medan landsboken 1674 tillerkänner Korsholm och Vasa $434^{11}/_{12}$ mantal, Karleborg $335^{5}/_{24}$, Laihela $192^{5}/_{12}$, Wöråborg $80^{3}/_{4}$, Gamla Karleby $101^{1}/_{4}$, Ikalaborg $149^{23}/_{24}$, Limingo $129^{7}/_{8}$, Pyhäjoki $86^{1}/_{6}$, Ulaborg $81^{23}/_{24}$, Karlö 36, Ijo $147^{7}/_{12}$ och Kajanas österbottniska område $214^{1}/_{8}$. Skilnaden mellan dessa siffror är således, för hvarje särskildt län räknadt, mycket liten; endast i några fall utgör den ett eller annat mantal. Hopräknar man åter alla länens mantal, blifver den ändå mindre märkbar, ty enligt förf:s beräkning belöper sig slutsumman till $1{,}986^{3}/_{8}$ mantal och enligt landsbokens uppgifter till $1{,}990^{5}/_{24}$, hvilket gör en differens af $3^{5}/_{6}$ mantal eller icke fullt 0,2 % af den förstnämda summan. Sammanställer man vidare de uppgifter, förf. sid. 110 lemnar angående storleken af De la Gardies, Liljehöökarnes, Helmfelts och Horns donationer, med de mantalsbelopp, som för dessa afkortas i 1674 års landsbok, kommer man äfven till ett godt resultat. Skilnaden utgör något öfver 1,6 % af totalsumman af förf:s siffror. När förf. i sitt arbete infört blott de behållna räntebeloppen från de österbottniska gref- och friherreskapen, har han däremot, enligt hvad en jämförelse mellan hans uppgifter sid. 5—29 och dem i tab. I ådagalägger, måst inalles ur beräkningen utesluta räntor, som bort erläggas från något mera än $239^{3}/_{8}$ mantal, en summa, som utgör öfver 12 % af nyss anförda $1{,}986^{3}/_{8}$ mantal. Då nu hufvudsummorna för de särskilda rökarnes ord. räntebelopp icke rimligtvis kunna antagas hafva från 1654 till 1674 undergått någon annan förändring än den, som föranledts af den ofvan angifna oväsentliga tillväxten i mantalet, böra följaktligen den här åberopade landsbokens uppgifter om de österbottniska gref- och friherreskapens samt de öfriga nyss omnämda donationernas ekonomiska förhållanden vida bättre lämpa sig för den framställning, förf. velat lemna, än de, han användt — ja, kanske skulle han i finska Statsarkivet kunna från tidigare år än 1674 finna någon efter det förändrade bokföringssystemet upprättad landsbok för Österbotten, hvilkens redogörelse för samma donationers värde ändå noggrannare öfverensstämmer med dessas beskaffenhet vid slutet af Kristinas regering.

Att på sådant sätt begagna sig af en räkenskapshandling från en senare tid än den, förf:s arbete omfattar, kan nu visserligen förefalla mindre följdriktigt, men denna brist är mera skenbar än verklig och de betänkligheter, som därvid möjligen uppstå, undanrödjas ju lätt genom en erinran om, att en jämförelse mellan ifrågavarande räkenskap och t. ex. 1654 års jordebok för Österbotten tydligen visar, att den förras uppgifter så godt som fullständigt återgifva förhållandena

1654. Då det största antalet af de i förf:s arbete införda siffrorna synes redogöra för hufvudsummorna af de från kronan afsöndrade godsens hemmantal, mantal, skattetal och räntebelopp, torde i alla händelser den följdriktighet, som får sitt uttryck i sifferuppgifternas homogenitet, vara att föredraga framför den, som framträder genom att åberopa ungefär samtidiga räkenskapshandlingar.

En annan fråga är, om det förfaringssätt, vi nu föreslagit för beräkningen af det ekonomiska värde, som gref- och friherreskapen i Österbotten samt flertalet af de öfriga där belägna mera betydande donationerna egde, är användbart för en likartad utredning rörande de öfriga donationerna samt förläningarna inom samma landsort. Härom våga vi ej yttra oss, enär vi dels icke haft tillgång till några räkenskapshandlingar eller jordeböcker för Österbotten från de sista åren af Kristinas regering, dels måste lemna oafgjordt, när den nya bokföringsmetoden i Österbottens landsböcker infördes. Detta är likväl af underordnad vigt, alldenstund det ej torde möta några nämnvärda svårigheter, att för dessa återstående godsafsöndringar fullständiga ränteuppgifterna med tillhjelp af 1650-talets jordeböcker för Österbotten. Då förf. känner de resp. mantalsbeloppens hufvudsummor, skulle nämligen arbetet antagligen allra högst belöpa sig till att dels från nyssnämda jordebok hopsummera de vissa räntorna från rökar om sammanlagdt icke fullt 400 mantal, dels genom några lätt verkställda multiplikationer beräkna öfriga ordinarie räntor, som från samma gods skulle till donationerna utgå.

Att döma af de antydningar, förf. på åtskilliga ställen i sitt arbete — t. ex. sid. 72 och 149 — gifvit, vill det nu synas, som om under den tid, afhandlingen omfattar, äfven i några andra landsböcker samma afkortningssystem användts som i Österbottens, så att äfven där blott förekomma uppgifter om de från kronan afsöndrade godsens behållna hemmantal, mantal och räntor. Hvilka län ifrågavarande räkenskapshandlingar tillhöra, framgår likväl icke rätt tydligt, och vi hafva därföre icke kunnat bilda oss någon uppfattning om hvilken inverkan dessa förhållanden haft på resultaten af förf:s forskningar. Ej heller är det oss möjligt att säga, i hvilken mån eller på hvilket sätt det låtit sig göra att afhjelpa dessa olägenheter. Så mycket våga vi emellertid påstå, att äfven om nämda uppgifter icke kunna utbytas mot sådana, som angifva hufvudsummorna för hemman- och mantalen samt räntorna, torde icke desto mindre för de österbottniska donationerna och förläningarne den undersökningsmetod, vi föreslagit, vara användbar, enär man ju därigenom kommer ett godt stycke närmare det eftersträfvansvärda målet att till grund för beräkningarna lägga endast hemmans- och mantalens samt skattetalens och räntebeloppens hufvudsummor.

Från denna fråga, hvilken vi till följd af dess stora principiella betydelse något utförligare behandlat, vända vi vår uppmärksamhet till ännu några brister i förf:s afhandling.

Sålunda anse vi oss då böra anmärka, att vid genomläsningen af arbetet vi förgäfves letat efter någon antydan om att de

uppgifter, han lemnar angående de afsöndrade godsens räntor, äro grundade på den i 1600-talets kronovärdi fastställda värderingen af räntepersedlarne och ej på dessa persedlars markegångspris. Att en dylik upplysning varit behöflig för att gifva en riktig föreställning om dessa siffrors betydelse, torde icke kräfva något särskildt bevis. Tillika hade det för detta syfte ej varit olämpligt, om han någonstädes anfört dem af kronovärdiets värdebestämmelser, som hafva afseende på de i hans beräkningar upptagna räntornas persedlar, samt på samma gång, såsom exempel, i detalj redogjort för de naturapersedlar, hvaraf en och annan ränta var sammansatt.

Vidare måste vi såsom ett väsentligt fel framhålla, att förf. på ett i hög grad ofullständigt sätt redogjort för de inkomster, donations- och förläningsinnehafvarne egde att från 1644 åtnjuta af de extraordinarie kontributionerna, ett fel, som blifver af så mycket större betydelse, som åtminstone tvänne af dessa skatter, nämligen boskaps- och skjutsfärdspenningarne, redan vid medlet af 1650-talet lika regelbundet för hvarje år erlades som de ordinarie räntorna. Ingenstädes i tabellerna upptagas nämda två utlagor, och ej heller omtalas de vid den redogörelse, förf. sid. 5—29 lemnar för gref- och friherreskapens uppbördsförhållanden. Endast på ett par ställen äro de, så vidt vi erinra oss, omnämda, och då på sådant sätt att läsaren ingalunda kan erhålla ens en ungefärlig föreställning om deras ekonomiska värde för donations- och förläningsinnehafvarne. Allt hvad man får veta är t. ex., huru mycket alla donationsinnehafvarne inom en landsort ett visst år efter verkställd afkortning tillhopa uppburo af den ena eller den andra kontributionen, eller också huru stora de belopp voro, som till kronan för något särskildt år erlades från ett och annat gref- och friherreskap eller från samtliga frälsehemmanen inom ett län. Om med dessa frälsehemman förstås både de till adeln från kronan afsöndrade godsen och det gamla frälset eller blott de förstnämda, kan icke med säkerhet utrönas. Ej heller lemnar förf. ens en ungefärlig utredning af, huru stor afräkning kronan inom de olika länen fick vidkännas till följd af de adliga privilegierna ang. säteri- samt rå- och rörsfriheten, daglig tjenares hemman o. s. v.

Slutligen anse vi oss böra inlägga en gensaga mot det sätt, hvarpå förf. träffat sitt val mellan de stridiga uppgifter, som rörande en viss fråga lemnas i de kopior af ett och samma donationsbref, hvilka uti åtskilliga afskriftsamlingar intagits. Sid. 23 i sitt arbete omtalar han nämligen, att Kristina d. 20 sept. 1652 åt Adler Salvii enka Margareta Skuthe samt »alla hennes arfvingar och så arfvinge efter arfvinge» öfverlät friherreskapet Örneholm till evärdelig egendom under Norrköpings besluts vilkor, och för denna uppgift åberopar han en i Ingermanlands afkortningsbok för år 1653 befintlig kopia af donationsbrefvet. På samma gång nämner han emellertid, att afskrifter af detta bref äfven finnas i Ingermanlands kopiebok samt i Riksregistraturet och i Reduktionskollegii akt N:o 209, och att enligt samtliga dessa afskrifter alla de Adler Salvius till friherreskap donerade hemmanen gåfvos fru Margareta samt »hennes barnabarn, qvin- och

mankön och deras äkta bröstarfvingar . . . . under adlig frälsefrihet etc. till evärdelig ego.» Åt hvilkendera af dessa kopior bör tillmätas vitsord, synes honom nu visserligen vara svårt att afgöra, men han har likväl föredragit den först anförda och till försvar för denna sin uppfattning uttalat den förmodan, att den i riksregistraturet befintliga afskriften möjligen där inskrifvits efter ett koncept till extensionsbrefvet, hvilket, innan det lemnats fru Margareta, erhållit den i kopian i afkortningsboken förekommande förändrade ordalydelsen, medan däremot en med riksregistraturets kopia öfverensstämmande afskrift blifvit till reduktionskollegium inlemnad. Utan tvifvel väcker denna bevisföring förundran. En hel följd af alldeles obestyrkta hypoteser användes för att försvaga betydelsen af de sammanstämmande intygen från tre olika afskriftsamlingar, af hvilka hvar och en ensam för sig måste i allmänhet anses ega vida större auktoritet än de i landsböckernas verifikationer tillfälligtvis förekommande kopiorna. Dessutom strider den senare af förf:s gissningar helt och hållet mot hvad i 1655 års riksdagsbeslut faststälts, ty där föreskrifves, att hvar och en, som innehade några från kronan efter d. 6 nov. 1632 afsöndrade gods, skulle vara förbunden att för de af konungen utnämda reduktionskommissarierna »framte» de bref, hvarpå de grundade sin besittningsrätt till nämda gods.

Härmed sluta vi vår granskning. I åtskilliga hänseenden hafva vi, såsom af det anförda synes, en annan uppfattning än förf., men med tanken fästad på framställningen i dess helhet måste vi uttrycka den åsigten, att han här utfört ett mycket förtjenstfullt arbete, hvars resultat merendels motsvara den stora möda, han tydligen nedlagt på detsamma. Vi kunna därföre icke annat än lyckönska honom därtill.

G. F.

Englands historia i våra dagar af Justin McCarthy. Öfversatt af O. W. Ålund. Förra delen. 227 sid. Stockholm P. A. Norstedt & Söner. 1887.

Få författare äro för närvarande så högt uppburne i England som Justin McCarthy. Och detta änskönt han är irländare till sin börd och näst mr Parnell kanske den inflytelserikaste medlemmen af Homerulepartiet. I parlamentet har han suttit sedan 1880.

Såsom bevis på det stora litterära anseende McCarthy åtnjuter kan bland annat anföras följande:

Tidningen Pall Mall Gazette gaf för en tid sedan sina läsare denna prisuppgift: hvilka fyratio af Stor-Britanniens ypperste män böra anses värdiga att intagas i en brittisk akademi, om en sådan upprättades? Bland dem, som den engelska allmänheten härvid ansåg böra få en plats, var äfven McCarthy. Om vi ej misstaga oss vart den nionde eller tionde platsen bland Englands »fyratio odödlige» honom tillerkänd.

Den utmärkte franske litteraturhistorikern H. Taine uttalade sig i de mest berömmande ordalag om desse fyratio engelsmän. Han ansåg dem fullt jämbördige med Frankrikes »fyratio odödlige». Men högst få af engelsmännen funno en så stor nåd för Taine som just Justin McCarthy. Den store franske kritikern uttalade sin beundran öfver McCarthy icke blott som romanförfattare, utan äfven som historiker och politiker.

McCarthy föddes i Cork på Irland 1830. Efter slutade studier egnade han sig en tid åt pressens tjenst. Men år 1867 utgaf han en roman, som gjorde stormande lycka, hvarför han ock sedan under flere år företrädesvis egnade sig åt skönlitterär skriftställareverksamhet; äfven de romaner, som han nu utgaf, mottogos med bifall. Alla utmärka de sig genom en glänsande stil, på samma gång de vittna om sin författares fantasirikedom.

Dessa egenskaper återfinnas ock i hans historiska arbeten. Hans »History of the four Georges» som utkom 1884 väckte stort bifall. Men med ännu större bifall hade man mottagit hans »History of our own times», som utkommit redan 1880 i fem volymer (Tauchnitz edition.) Ett sammandrag af detta arbete är »A short history of our own times», hvars första del dr Ålund öfverflyttat på vårt språk.

Liksom det nyssnämnda större arbetet börjar det med Vilhelm IV:s död och drottning Victorias tronbestigning. Det slutar med lord Beaconsfields fall 1880.

En engelsk historieskrifvare torde knappast kunna få ett märkligare tidsskede att skildra än detta. Träffande säger också McCarthy: »En regering, som under sina första år såg den elektriska strömmens användning till fortskaffande af budskap, de första lyckliga försöken att tillgodogöra ångkraften för den transatlantiska sjöfarten, järnvägsväsendets allmänna utveckling i detta lands alla delar samt införandet af pennyposten, måste, äfven om hon ej lemnat annat minne efter sig, anses hafva förvärfvat sig ett varaktigt rum i historien. De senaste fyratio eller femtio årens historia skiljer sig nästan helt och hållet från hvarje föregående tidsålders. I hela den del af vårt samhällslif, som beröres af industriella och mekaniska uppfinningar, se vi en fullständig omhvälfning. En man af våra dagar, som plötsligt försattes femtio år tillbaka i tiden, skulle finna sig nästan lika bortkommen och ha lika svårt att reda sig, som om han försattes tillbaka till den tid, då romarne innehade Britannien. Han skulle finna sig besvärad vid hvart steg han tog. Han skulle knappast kunna göra någon ting på samma sätt som han gör nu. Sir Robert Peel reste från Rom till London för att öfvertaga premierministersposten nästan på samma sätt som Konstantin reste från York till Rom för att bli kejsare. Äfven den förnämaste resande hade ej till sitt förfogande mer än hvad hästar och segel kunde åstadkomma. Några få år därefter skulle Peel kunnat förflytta sig från Rom till London på fyratioåtta timmar».

Men detta tidsskede är ej märkligt endast genom de omhvälfningar, som de mekaniska och industriella uppfinningarne åstadkommit. Äfven Englands politiska, sociala och religiösa lif ha under denna tid

undergått stora och vigtiga förändringar. Jämsides med denna utveckling tyckas England och dess kolonier allt mer och mer sträfva till att organisera sig till ett stort statsförbund, omfattande land i alla verldsdelar och i de mest olika zoner. Vidare har England under denna tidrymd att uppvisa en rad af store män inom politiken, kyrkan, vetenskapen, konsten och litteraturen. Naturligtvis har denna storartade utveckling ej försiggått utan vank och villa. Det engelska samhället har ock sina många och svåra sår. Hit räkna vi den industriidkande befolkningens och städernas oerhörda tillväxt, samt vidare den irländska frågan, som näppeligen står att lösa på den fredliga öfverenskommelsens väg.

Huru har nu McCarthy lyckats i skildringen af denna märkliga tiderymds historia? Tyska kritiker ha förevitat honom ytlighet vid behandlingen af det rika ämnet. Utan grund är detta omdöme icke. Ty McCarthy visar oss mera verkningarne af, än orsakerna till Englands omdaning under den tid han skildrar. Och när han söker uppvisa orsakerna, är det oftast de närmaste i stället för de mera på djupet liggande. Man kan ej säga, att McCarthy hör till de andar, som trängt till djupet af vårt århundrades lif. Men vi tro icke heller, att han gör anspråk därpå. Hans mening har tydligen varit att gifva den engelska allmänheten en klar, tydlig och öfverskådlig skildring af drottning Victorias regering. Och i denna sin afsigt har han lyckats. Vi tro icke, att han skulle ha lyckats bättre, om han försett sitt arbete med en lärd apparat och med mer eller mindre småvishet eller förment djupsinne sökt förklara händelserna. Han har kanske icke utan skäl tänkt, att det är för tidigt att gifva en strängt vetenskaplig framställning af den tiderymd han behandlat, och därför har han nöjt sig med att skildra hvad han sjelf varit vittne till, eller hvad han fått höra af andra. Hans nära bekantskap med en mängd af Englands framstående män har låtit honom få inblick i åtskilliga politiska förhållanden och har satt honom i tillfälle att närmare lära känna dem, som gått i spetsen för rörelserna. Och detta lär nog icke blifva utan nytta för kommande historieskrifvare. Hans arbete torde därför också kunna sägas stå närmare memoirlitteraturen än den egentliga historien. Detta är icke något fel skulle vi tro. Men ett sådant räkna vi den causeristil vara, som han här och där använder. Att McCarthy dock kan berätta väl och allvarligt visa hans framställning af spanmålslagarnes upphäfvande samt hans skildringar af afghanska kriget och det indiska upproret. Mest lyckad synes oss likväl McCarthy vara i de skildringar, som fordra åskådlighet och dramatiskt lif. Tillfälle härtill erbjuda de parlamentariska intrigerna honom ofta. Äfven hans karakteristiker af de ledande männen vittna om en stor talent. Såsom de mest lyckade af dessa förefalla oss de, som handla om Daniel O'Connel, Richard Cobden, Johan Bright och lord Palmerston. Mindre lyckade äro däremot hans karakteristiker af Disraeli och Gladstone. Ty om dessa än också äro spirituella, ega de dock föga psychologiskt djup. Att McCarthy i sin dubbla egenskap af irländare och radikal har liten sympati för Disraeli är föga att undra på.

Icke heller väcker det ens förvåning, att han snärtar Disraeli för den dandyism och de excentriciteter, som denne lade i dagen i början af sin politiska bana. Men att McCarthy är okunnig om eller låtsar sig vara okunnig om gången af den store torychefens utveckling det måste väcka förvåning, emedan både franske och danske författare klart och tydligt ha uppvisat den samma, därvid stödjande sig på Disraelis egna skrifter. Både hans broschyrer och hans romaner, hvilka senare oftast äro politiska tendensromaner, angifva tydligt sin författares politiska ståndpunkt. (Se G. Brandes' och Caucheval-Clarignys arbeten öfver lord Beaconsfield).

Det ser ut, som om McCarthy mycket ytligt har läst Disraelis skrifter. Ty annars skulle han väl ej skrifva följande: »Af en långsamt fortgående omvändelse finner man i hans tal eller skrifter intet spår. Det ligger nära till hands att antaga, det han i början slöt sig till radikalismen, emedan detta syntes honom mest pittoreskt och romantiskt, och att det först då, när han ej fann den motsvara hans personliga syften, föll honom in, att han när allt kom omkring stod godsegarne långt närmare.»

Detta omdöme är nämligen endast delvis sant. Disraelis karaktär var ytterst komplicerad och full af motsatser, men att han ej hade några *andra* principer än den personliga ärelystnadens är osant. Han hade verkligen åtskilliga radikala och demokratiska åsigter, hvilka dock icke hindrade honom att på samma gång ha andra, som voro konservativa och aristokratiska. Hans partitagande för Chartisterna på en tid, då det var farligt till och med för en liberal, som ville göra politisk carrière, hans roman Sibyl, i hvilken han med både värme och talent för de fattiges talan, torde få anses för bevis på att hans radikalism var uppriktig. Den parlamentsreform, som han 1867 icke utan stora svårigheter från sitt eget partis sida genomdref, tyckes han ha burit på i årtionden, åtminstone synes hans broschyr »Vindication of the english constitution» gifva bevis härför. Hans romaner Coningsby och Sibyl framställa hans politiska ideer ifråga om det engelska samhällets omdaning. I Coningsby »gisslas både whigs och tories med samma hänsynslösa satir». Disraelis ledande princip i afseende på den inre politiken har varit att Englands statsskick skulle hvila på en bred demokratisk grund, men att demokratien skulle ledas af en moderat, upplyst och duktig aristokrati. Men för att genomföra denna sin tanke hade han först måst uppfostra sitt parti, och detta sökte han göra och gjorde äfven dels genom de båda nyssnämnda romanerna dels ock genom sin politik.

Disraeli-Beaconsfields »imperial politic» har blifvit mycket klandrad från vissa håll. Flere händelser efter hans död torde dock ha visat, att den vittnade om framsynthet och att den bar storhetens prägel, hvilket är mer än man kan säga om Gladstones.

Att »the great old man», mr Gladstone, i McCarthy har en stor beundrare är naturligt. Hans skildring af denna sin hjelte är fint och väl utförd. De brister som vidlåda Gladstone som statsman synas dock ha undgått författarens uppmärksamhet. Hans blinda

beundran har hindrat honom att se dem. Vi våga äfven säga, att han i grund och botten lika litet har angifvit Gladstones egentliga storhet, som hans store rivals, lord Beaconsfields. — McCarthy, liksom så många andra liberala, förlöjligade Disraeli, då han föreslog och genomdref antagandet af den indiska kejsarinnetiteln. Att detta förslag var berättigadt, det visar bland annat den fordran, som Englands kolonier i dessa dagar framstält, nämligen att drottningens titel mera må öfverensstämma med deras värdighet än den för närvarande gör. Drottningens utropande till kejsarinna afsåg att försona Indiens furstar och folk med det engelska väldet. Inköpandet af Suezkanalens aktier åter att betrygga Englands förbindelse med Indien. Lord Beaconsfields uppträdande under kriget mellan Ryssland och Turkiet och det afghanska kriget afsåg att trygga Indien för ett ryskt anfall. Händelserna i Afghanistan 1885 under Gladstones andra ministär visa att faran, som hotar engelska väldet i Indien, icke längre är »ett spöke», som McCarthy några år förut kallade den. McCarthys brister som historieskrifvare framträda tydligast, då han bedömer de politiska förhållandena.

Med allt detta ger emellertid McCarthys bok en i det hela särdeles läsvärd framställning af en ytterst betydelsefull period i ett af de största europeiska folkens nutidshistoria och är sålunda för hvarje bildad person af synnerligt intresse. Sjelfva öfversättningen är visserligen i allmänhet mycket ledig, men den är på samma gång ofta vårdslös. Vi tro därför *knappast*, att den i sin helhet kan vara gjord af D:r Ålunds skickliga hand.

A H—ld.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Antiqvarisk Tidskrift för Sverige utgifven af K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets Akademien genom H. Hildebrand. **IX, 1, 2.** — H. Hildebrand, Heraldiska studier. 2. De svenska landskapens vapen (med 4 pl.). — S. Söderberg, Runologiska och arkeologiska undersökningar på Öland. — **X, 1, 2.** — E. Brate, Runverser.

Hr H. Hildebrands uppsats är för den heraldiska terminologiens konseqventa fixerande utaf vigt. För densamma äro begagnade alla för närvarande kända äldre anteckningar om landskapsvapen. De åtföljande bilderna äro lånade dels ur en handskrift af Laurentii Petri krönika (K. Bibl.) dels ur en i arkivet på Sjö bevarad handskrift (»Fru Margareta Grips bok»).

Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. **Första delen.** — L. De Geer, Minne af Statsrådet m. m. grefve Baltzar Bogislav von Platen.

K. Bibliotekets Handlingar. **9.** — Årsberättelse för år 1886. — E. W. Dahlgren, Sveriges offentliga Bibliotek, Stockholm, Upsala, Lund. Accessionskatalog. 1. 1886.

Meddelanden från K. Krigsarkivet utg. af Generalstabens krigshistoriska afdelning. **II.** — L. H. Tingstén, Krigsrörelserna vid nedre Elbe under 1813 års krig. Med två kartor.

Upplands Fornminnesförenings Tidskrift. Utg. af C. A. Klingspor. **XIII (II, 8).** — Bidrag till Upplands beskrifning (forts.: Veckholm, Bred, Adelsö). — P. J. Lindal, Upplands ortnamn (forts.: Degermossen—Högby).

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utg. af Letterstedtska Föreningen under red. af O. Montelius. **1887, 2.** — K. Warburg, Fru Lenngrens fader. En tidsbild från förra seklet. I. — **H. 3.** — K. Warburg, Fru Lenngrens fader. II. — H. Hildebrand, Viktor Rydberg och den nordiska mytologien (Undersökningar i germanisk mytologi af V. Rydberg).

Ny Svensk Tidskrift utgifven af R. Geijer. **1887, Maj.** — J. Fr. Nyström, Den irländska frågan.

Ur Dagens Krönika utg. af A. Ahnfelt. **1887, April.** — H. Schönbeck, Ungdomsminnen rörande general Suchtelen (skäligen obetydligt). — O. Sjögren, Minnesruna öfver statsrådet Carlson (ett väl

affekteradt slut skadar uppsatsen, som för öfrigt icke kan sägas göra *historikern* C—n full rättvisa).

Aarböger for Nordisk Oldkyndighed udg. af det kong. nordiske Oldskriftselskab. 1887. **II Række. 2 Bind 1.** — G. Cederschiöld, Studier öfver isländska kyrkomåldagar från Fristatstiden. — Middelalderens kirkelige Monumenter. — Mindre meddelelser.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. von Sybel. 1887, 3. — T. Mommsen, Der Rechenschaftsbericht des Augustus. — A. Philippi, Über einige Züge aus der Geschichte des Alkibiades. — L. Erhardt, Beiträge zur Lebensbeschreibung von Karl Friedrich Eichhorn. — Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde. — Literaturbericht.

Revue Historique. Mars—Avril 1887. — Desclozeaux, Étude critique sur les Économies royales. Gabrielle d'Estrées et Sully. — Ch. Gross, La Hanse anglaise. — E. Bourgeois, Deux lettres inédites de Montcalm. — G. Monod, Une lettre inédite de K. Hillebrand. — Bulletin Historique: France (Girard; Bémont och Monod); Pologne (Pawinski); Bohême (Goll). — Correspondance. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie. — **Mai—Juin.** — M. Wahl, Étude sur la Révolution française à Lyon. — A. Babeau, Un magistrat de province sous Louis XIV. — Du Casse, Étude sur la correspondance de Napoléon I:er. — Bulletin Historique: France (Martha; Bémont och Monod); l'histoire de l'art (Bénédite och Monod); Belgique (Fredericq). — Comptes-rendus critiques. - Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie.

The English Historical Review. 1887, April. — T. Hodgkin, Visigothic Spain. — H. C. Lea, Confiscation for heresy in the middle ages. — O'Connor Morris, Turenne. — W. E. Gladstone, The history of 1852—1860 and Greville's latest journals. — Notes and documents. — Reviews of books. — List of historical documents recently published. — Contents of periodical publications.

Öfversigter och Granskningar.

Fälttåget i Norge år 1814. Kritisk belysning af J. MANKELL. VII + 162 sid., med karta öfver krigsskådeplatsen. Stockholm, Suneson, 1887.

Det är icke utan räddhåga, som jag går att recensera denna märkvärdiga bok, ty jag erinrar mig ett omdöme ur denna tidskrift, fäldt af en militärisk författare till en civil recensent, »att den som skrifver ett yrkes eller en vetenskaps historia måste först göra sig, åtminstone nödtorftigt, förtrogen med själfva yrkets och vetenskapens teori»[1]. Då jag känner med mig själf, att jag i krigsvetenskapen så godt som ingenting vet, skall jag emellertid inskränka mig till att i detta stycke endast framställa frågor, för hvilkas besvarande jag skall taga hjälp af kapten Mankell själf och andra militärer från och med löjtnanter till fältmarskalkar och kungar.

Författaren inleder sitt arbete med att motivera detsamma. Han uppställer den frågan, om norrmännen år 1814 kunde försvara sig, och menar, att om denna fråga besvaras med nej, så måste konventionen i Moss och det därefter följande unionsfördraget betraktas som en gåfva af svenska folket, som åtminstone förbunde det norska till tacksamhet och eftergifvenhet; men att om den besvaras med ja, man måste erkänna, att unionsfördraget var grundadt på likställighet och utgjorde en kompromiss, som var en följd af klart insedda gemensamma intressen. Frågans besvarande har därför i författarens ögon icke blott en historisk, utan ock en politisk betydelse.

Härvid uppstår genast en undran hos läsaren. Recensenten har icke så litet sysslat med den unionela litteraturen, men vet sig aldrig åtminstone från de sista tjugu åren af män med någon auktoritet hafva läst eller hört ett förnekande däraf, att unionsfördraget i stort sedt grundats på likställighet, ehuru denna icke kunde fullt genomföras, såsom det ju icke häller tills dato skett; och att detta unionsfördrag var en kompromiss, grundad på gemensamma intressen, torde häller ingen vilja bestrida. Äfven om det skulle lyckas uppspåra en eller annan svensk, som vore så okunnig i den unionela rätten och dess historiska uppkomst, att han förnekade dessa fakta, så inses ej,

---

[1]) 1886, H. 3. Bilaga, sid. 2.

att krigshistorien därför kan för våra dagar få någon politisk betydelse. Inom folkrätten har mig veterligen ingen tills dato kommit på den idén, att giltigheten af ett fördrag skulle vara i någon mån beroende däraf, att den ena parten beviljat mera, än han varit nödd och tvungen att medgifva. Återstår således tacksamheten Alldeles otvifvelaktigt torde väl vara, att 1814 års öfverenskommelser träffades med norrmännen, därför att man ansåg dessa för tillfället erbjuda den bästa möjliga utvägen och således vara äfven för Sverige nyttiga. Huruvida nu en person eller en stat, som vid bevakandet af egna intressen handlar med klokhet och moderation, så att hon ej kränker andras rätt eller till och med tillgodoser äfven deras bästa, kan göra anspråk på tacksamhet, är ett filosofiskt spörsmål, på hvilket jag icke vill inlåta mig. Det är för öfrigt klart, att det är i praktiskt afseende olämpligt och enfaldigt, att den, som anser sig hafva rätt att kräfva tacksamhet och hänsynsfullhet af andra, själf idislar dessa kraf. Erfarenheten lär, att detta alltid har den verkan, att föremålet anser sig fritaget från alla förpliktelser.

Men det är icke detta, författaren afser. Han menar, att svenskarne från början uppstält anspråk, som voro förnärmande för det norska folkets frihet och självständighet, och sedan blifvit af norrmännen tvungne att öfvergifva detta program och ingå på deras fordringar. Denna åsigt har gamla anor i Norge, där den blifvit en nationel ambitionssak. I Sverige har man hittills icke — såvidt jag vet — gjort något försök att häfda densamma. Det föreligger i kapten Mankells bok för första gången.

Jag hitsätter först några citat för att åskådliggöra de politiska förutsättningar, på hvilka den militärhistoriska undersökningen hvilar. »Då den norske konungen uttryckligen förbundit sig att i norska riksdagens händer nedlägga sin krona och befrämja föreningen, utgjordes således de meningsskiljaktigheter, om hvilka man skulle vädja till vapnens afgörande, hufvudsakligen af tvisten rörande fästningarnes preliminära besättande och rörande den norska statsförfattningens antagande på förhand, hvilket Karl Johan icke ville medgifva» . . . (Sid. 25).

»Då Sverge hvarken ville erkänna Norges själfständighet eller den statsförfattning, norrmännen gifvit sig, förstod han (Kristian Fredrik), att ingen personlig uppoffring å hans sida skulle kunna blidka svenskarne.» (Sid. 47).

»Karl Johan beslöt sig för (den 6 eller 7 aug.) att med Kristian Fredrik ånyo börja underhandlingar, som skulle grundas på antagandet af just de vilkor han själf fjorton dagar förut förkastat i Uddevalla». (Sid. 87).[1])

[1]) Sid. 157 modifieras detta yttrande betydligt, då det heter, att Karl Johan föranleddes att »ingå på de flesta af de vilkor, han tvänne veckor tidigare förkastat i Uddevalla» och sid. 159: »Han uppoffrade nästan alla de meningsskiljaktigheter, om hvilka man egentligen stridit». Slutligen sedan bevisningen är färdig, kommer ett yttrande, som går sanningen närmare: »Det hela var en kompromiss, enligt hvilken man å ömse sidor uppoffrade lika mycket, Karl Johan sina ursprungliga fordringar, norrmännen sin konung».

»Norrmännen fortsatte försvaret just jämnt och nätt så länge, som var nödvändigt för uppnående af deras politiska mål. — — Hvad beträffar Karl Johan, så måste han redan från början, i följd af Englands hållning och de öfriga stormakternas sedermera följande kallsinnighet, lemna ur sigte det politiska mål, han ursprungligen eftersträfvat, nämligen Norges införlifvande med Sverige på samma vilkor, som förut Finland — —. Därefter måste han äfven uppgifva det inskränktare syftemålet, nämligen Norges yttre underkastelse och mottagande af föreningen och konstitutionen såsom en gåfva af Sverige . . .»

Med dessa politiska lärosatser kan jag göra processen mycket kort. Läsaren känner sannolikt redan förut eller kan ur tryckta aktstycken[1]) inhemta:

1:o att Karl Johan redan från början utlofvat en federativ ställning åt Norge och — såvidt man vet — aldrig haft för afsigt att mot norrmännens vilja inkorporera deras land i Sverige eller ens fält ett enda yttrande, som kan tydas i denna riktning;

2:o att Sverige erkände Norges själfständighet inom unionen på alla stadier af unionsfrågans behandling från 1809 till och med 1815;

3:o att den norske konungen aldrig före kriget förband sig att nedlägga sin krona och blott på vilkor af sin egen unionsakt att befrämja föreningen. Han skref ett sväfvande löfte i bref till konungen af Danmark att efter viss tid återvända hem och skref samtidigt i sin dagbok, att han ej ansåg sig bunden däraf, om stortinget ville hafva honom qvar;

4:o att Eidsvoldslagen aldrig ensam föreslogs svenskarne eller Karl Johan, utan sammankopplad med orimliga och oantagliga unionsstadgar, och att man därför ej kan veta, om Karl Johan skulle på förhand velat godkänna denna lag, om man i öfrigt uppfylt hans fordringar, särskildt Kristian Fredriks ovilkorliga afgång och fästningarnas utrymmande;

5:o att Karl Johan visst icke den 7 aug. erbjöd de vilkor, han förut förkastat, utan tvärtom då erbjöd och sedermera genomdref de samma vilkor, han sjelf förut godkänt, och litet därutöfver, blott med undantag däraf, att han nu antog en redan utarbetad författning och förut erbjöd sig att antaga en af en fritt vald nationalrepresentation utarbetad (ny) författning. Han hade nämligen fått i sitt hufvud, att Eidsvoldsförsamlingen icke var fri, såsom i sig inneslutande militära ombud, hvilka Karl Johan betraktade som prins Kristians kreatur.

Kanske finner man, att då de politiska satser, som skola af den militärhistoriska utredningen förklaras och begrundas, äro i sig oriktiga, så kan utredningen också i och med detsamma anses dömd och således förbigås. Men det förhåller sig icke alldeles så. Författaren menar, att 1814 års krig och norrmännens förmåga att försvara sig är en fråga af rent militärisk natur, och att intet hindrat honom att försöka utreda den historiska sanningen allena, och det måste ju er-

[1]) Se t. ex. den sammanställning, som innehålles i Hist. Tidskr. innevarande år, H. 3, sid. 209 o. f. samt där åberopade samlingar.

kännas, att själfva den sakliga utredningen af kriget kan vara riktig, om ock författaren gjort oriktiga kombinationer af grund och följd mellan krigshändelserna och politiken. Innan jag öfvergår till en granskning af kapten Mankells krigshistoria, skall jag fästa uppmärksamheten på några synpunkter, ur hvilka hithörande norska källor måste bedömas.

Norrmännen motsågo 1814 års krigshändelser med spänd väntan att något märkvärdigt skulle ske, att de skulle vinna någon glänsande seger, som kunde draga Europas uppmärksamhet till det olyckliga norska folket, som kämpade förtviflans strid mot öfvermakten för att värna sin frihet och nationela tillvaro. Man stärktes i sina goda förhoppningar om en god utgång genom minnena från åren 1564, 1567, 1612, 1716, 1718, 1788 och framför allt 1808, utan att betänka, att det nu var första gången i historisk tid, som norrmännen fingo att skaffa med Sveriges hela makt och att krigen mot Norge förut endast utgjort små episoder i vårt lands fejder mot Danmark eller ännu oftare mot Europas stormakter. De stora förväntningarna blefvo därför naturligt nog gäckade, och det på dubbelt sätt.

Särskilda omständigheter gjorde, att norrmännen ej fingo rätt pröfva sina krafter. Kristian Fredrik hade nämligen antagit en försvarsplan, som valde Glommen till försvarslinie, och på förhand beslutit i samråd med sina generaler att först där begynna ett allvarligt motstånd; men när man väl kommit dit, så hade både han och hans folk så pass förlorat modet, att han för sin del var benägen att göra det personliga offer, som nödvändigheten af honom kräfde, och folket fann lämpligt att i trots af det starka nationalhatet, hvaraf man förut så tappert slagit mynt, gå på ackord med sina grannar. Då hade vidare svenskarne kommit i besittning af det landområde och de fästningar, som de före kriget fordrat att få besätta, och då medgaf slutligen Karl Johan uttryckligen att antaga Eidsvoldslagen som bas för sina underhandlingar med stortinget. Hvarje rimlig grund för krigets fortsättande hade sålunda bortfallit, just som det egentligen skulle begynna. Ej nog med att norrmännens förväntningar med hänsyn till kriget blefvo gäckade, så att man nästan syntes kunna draga i tvifvel, huruvida de verkligen stridit; man kunde i alla händelser med större skäl betvifla, att de stridit för sin frihet. I stället för att visa världen ett folk, som med undransvärd tapperhet kämpade för sitt oberoende, hade man visat ett folk, som med tämligen stor lätthet bragtes till reson. I stället för hjältedater, som kunnat tilltala den nationela fåfängan, kom en fjorton dagars retirad och därpå en öfverenskommelse, som visserligen icke var någon kapitulation, men dock efter all sannolikhet icke medförde andra resultat, än man kunnat uppnå utan allt braskande, utan krig och följaktligen utan förödmjukelse. Ehuru man måste glädja sig öfver resultatet, kunde man icke undgå att harma sig öfver, att det icke blifvit uppnådt »paa den rette, virkningsfuldeste Maade».

»Ett folk, hvars högt uppdrifna förväntningar blifvit — — svikna, är sällan benäget att döma med lugn och urskilning. Den första

tanken är alltid att finna en syndabock», säger Mac Carthy. Det korta kriget hade knappast ändat, förrän den kränkta nationaläran eller rättare den nationela fåfängan — ty äran var ingalunda förnärmad — med sällspord hetsighet sökte sina offer genom en serie politiska rättegångar och historiska bref. »Man vilde oprette Nationens — som det hette — faldne Ære, og Midlet skulde være at bevise, at Norge talte ret mange Forbrydere i sit Skjød; man vilde bevise Nationens Tapperhed ved at oplyse Verden om, at der iblandt dens Krigere fandtes mange Feige»[1]. Efter att hafva till en början vändt sig mot officerarne i allmänhet och generalerna i synnerhet, koncentrerade sig den nationela oviljan och försmädelsen mot några få, framför allt mot general Staffeldt, som blef ett så mycket lämpligare offer, som han till börden icke var norrman, utan på sätt och vis svensk — han var född i svenska Pommern —, och hvilken äfven blef i lagens alla former dömd från lifvet för förbrytelser, af hvilka han bevisligen icke begått en enda. Det dröjde dock icke synnerligen länge, förr än man med än större nationel endrägt samkades om en annan förbrytare, som var ett så mycket tacksammare offer, som han icke kunde nås af lagens arm och därför också blef stäld utom möjlighet att försvara sig mot förtalet och alla beskyllningar från dem, som funno med sin fördel förenligt att rädda på en gång sig själfva och sin nationela ära under hans vida kappa. Redan under processen mot Staffeldt framskymtar hos flere officerare och i synnerhet hos konungens närmaste man, general Seyersted, begäret att förklara krigets olyckor genom exkonungens fel och i synnerhet tillskrifva honom ensam och hans »skjulte Aarsager» hela återtåget, som väckt så mycket harm. Man kan följa utvecklingen af denna syndabockslitteratur ända från Tvende Breve fra 1814 af löjtnant Schwartz och kapten Ræder, där Kristian Fredrik ännu är »denne elskede Mand», ned till prof. Sars' Historiska Inledning, där han blifvit den »fege stackaren», som i sitt fall räddar den norska nationens ära.

Vid sidan af dessa bref och processer, som hade till syfte att bevisa världen, att den norska nationen i hög grad ogillade de anklagades uppförande, genom hvilket de satt nationens af ålder kända mod och stridbarhet i tvifvelaktigt ljus (aktor Sems ord i målet mot Staffeldt), gick en annan uteslutande litterär rörelse, som torde väcka läsarens undran, men dock är lätt förklarlig. Redan i april 1815 utkom i Kristiania en liten bok, Feldttoget i Norge 1814 af en norsk Officeer (J. G. Meydell), som enligt författarens uppgift i förordet hade sin föranledning däri, att »det sista fälttåget såväl i som utom fäderneslandet oftast bedömdes på ett sätt, som hvarken gjorde nationen eller armén ära». Man skulle möjligen vänta, att författaren velat rädda äran genom att bevisa, att nationen och armén verkligen försvarat sig så godt den kunnat, men det är långt därifrån — tvärtom: »Väl

---

[1]) Munthe af Morgenstjerne, Hist. Beretning om Generallieutenant v. Staffeldts Forhold under det norske Feldtog II, sid. 38.

kan det icke nekas, att några enskilda af befälet[1]) begått betydliga fel, men dels kunde dessa fel hafva blifvit förebygda och dels kunde man också genom kraftiga åtgärder hafva förekommit deras verkningar. Det skulle *därför* vara oriktigt att bedöma nationen och armén därefter». Likasom pojkar emellan den parten, som fått stryk, i nio fall af tio söker trösta sig själf och nedslå sin vederdeloman därmed, att *om* han hunnit göra så och så, eller om icke det eller det kommit emellan, så skulle den andra visserligen fått se på annat; så gjorde kapten Meydell och hans landsmän 1814 års fälttåg om igen och förvånade — väl icke världen, men säkert Karl Johan och svenskarne genom en serie af märkvärdiga hjältebragder — på papperet. Under Karl Johans bortovaro i Tyskland bryter han in i Sverige med 30,000 man och eröfrar Göteborg, Venersborg, Åmål, Karlstad med tillhörande landskap, tager därpå Dalarne »genom en blott marsch» och drifver operationerna vidare mot Upland och Stockholm. Tager han fatt på 1814 års fälttåg i Norge, så finner han lätt, att svenskarne ingenting hade kunnat uträtta, om norrmännen haft en duglig fältherre. Han levererar emellertid batalj vid Rakkestad med de där församlade trupperna och vinner seger mot svenskarnes öfvermakt, ty »att den skulle gå förlorad var alldeles icke att förmoda med den stämning, som rådde bland trupperna». Därpå anser han en diversion i Sverige lämplig, under det han dock uppställer som ett mera lämpligt alternativ, att kriget redan från början hade blifvit öfverflyttadt på svensk mark o. s. v.

45 år senare utgaf samme Meydell i Munchs Maanedsskrift en omarbetad och förökad upplaga af sin gamla skrift, i hvilken han hade så mycket mindre anledning att slå af på den norska arméns genom honom förvärfvade pappersmeriter från 1814, som han nu (1860) bragt densamma upp till minst 50,000 man och för öfrigt hunnit glömma alla de svårigheter af ekonomisk art, med hvilka Norge och dess armé 1814 hade att kämpa.

Meydells böcker blefvo en hufvudkälla för dansken Sørensens framställning af 1814 års krig, men denne framlade (1871) själf den nya iakttagelsen, att Karl Johan i själfva verket ingenting egentligen uträttat med sitt norska fälttåg, utom det att han öfvertygade sig själf om att ingenting stod att uträtta med ett på samma gång så modigt och så förslaget folk som det norska.

Jag har något uppehållit mig vid denna dansk-norska krigshistoria och dess föranledning af den grund, att den står i ett mycket nära förhållande till kapten Mankells bok. Meydells kritik öfver både norska och svenska felsteg, som skulle blifvit under kriget begångna, går ganska troget igen i kapten Mankells kritiska belysning och ofta nog äfven hans efteråt uträknade militäriska framgångar. I ett liknande förhållande står kapten Mankells bok till Sørensens och till de civila åklagarnes aktionsinlägg i Staffeldts process, hvilkas

[1]) Förf. begagnar uttrycket Underkommanderende, hvarmed han sannolikt menar brigadcheferne och deras vederlikar såsom Staffeldt, Stabell, Krebs, Rode Hegermann, Arenfeldt.

ordasätt till och med stundom genljuder i densamma. Vi hafva sett, till hvilka politiska misshugg författaren gjort sig skyldig genom att hans bok på detta sätt blifvit en svensk efterdyning af den norska ambitionslitteraturen. Det har icke ledt honom mindre vilse i kriget.

Författaren framhåller med synnerlig styrka Norges försvarskraft 1814, hvilken han först söker bevisa genom att anföra Karl Johans vittnesbörd. Redan traktaten i Åbo och inställandet af Karl Johans tilltänkta anfall på Seland i följd af Englands uppskjutna tillträde till denna traktat säges (sid. 6) visa, att han ej ansåg sig stark nog att taga Norge eller förmå Danmark att afstå därifrån utan hjälp af Ryssland och England. Man skulle annars tro, att detta endast bevisar, att Karl Johan ej trodde sig ensam kunna besegra Danmark-Norge *och* dessa rikens skyddsherre Napoleon den store, hvilket icke borde väcka förundran.

Då Karl Johan i april 1814 anhöll om stormakternas diplomatiska aktion mot Danmark och Kristian Fredrik, skall däraf framgå (sid. 15), att han ej häller vid denna tid ansåg sig tillräckligt stark att ensam eröfra Norge. Rec. hemställer, huruvida man icke möjligen skulle kunna förklara saken genom Karl Johans egna upprepade försäkringar, att han ej *ville* bekriga Norge, om han kunde få bort Kristian Fredrik på annat sätt, hvilken försäkran verkligen vinner ett visst stöd däraf, att han genast slutade kriget, när Kristian Fredrik afgick.

Slutligen drager förf. fram Karl Johans »bekanta yttrande»: gif mig 40,000 man under vintern och sex millioner och jag skall marschera (sid. 121), hvilket han gissar hafva blifvit fäldt vid underhandlingarna om konventionen i Moss. Härvid skall först anmärkas, att detta är mycket osannolikt af den grunden att — såvidt man vet — ingen opposition mot konventionen förekommit före dess afslutande. Om Karl Johan verkligen yttrat sig på angifvet sätt, så skedde det utan tvifvel efter konventionen, då han verkligen från sina officerare erhöll förnyade anmaningar att rycka fram och slå ner motståndsandan hos norrmännen eller att »ecrassera det packet, som vågar resonnera»; men det är öfvervägande sannolikt, att ett dylikt yttrande aldrig blifvit fäldt. Det har ingen annan hemul än ett af Bergman-Schinkel angifvet rykte; men förf. känner själf och anför på sitt vis (sid. 133) ett liknande autentiskt yttrande af Karl Johan i bref till de svenske kommissarierna af 7 okt. Han säges här »upprepa sitt yttrande från underhandlingarna rörande stilleståndet, nämligen att han skulle fordrat helt andra vilkor, om han kunnat förfoga öfver 40,000 man etc.» Det är stor skada, att Hr Mankell, som i en not till ifrågavarande ställe anför försatsen till ifrågavarande yttrande på franska efter originalets af Nielsen utgifna text, icke efter samma källa anfört eftersatsen, ty då hade läsaren själf kunnat finna ut, att öfversättningen i texten, om man ens får kalla den så, är alldeles oriktig. Den utelemnade eftersatsen lyder: »je pourrais réduir les Norvègiens à ne pouvoir réclamer d'autres droits que ceux d'un pays conquis». Han säger således alls icke, att *han förut skulle fordrat*

andra vilkor än han gjort genom konventionen, utan att han nu *skulle kunna fordra* hvilka vilkor som hälst under nämda förutsättning, och i följande sats lemnar han kommissarierna full myndighet att handla efter eget omdöme, lemnande äfven till dem att bedöma Sveriges hjälpkällor, således att afgöra, om han verkligen kunde påräkna 6,000,000 Rdr[1]).

Men icke blott Karl Johan utan äfven den vid norska gränsen under hans frånvaro i Tyskland kommenderande general Essen var modstulen och ansåg främmande hjälp oundgänglig. Detta framhåller författaren genom att med här nedan återgifna kursivering anföra ur ett bref från Essen af 2 juni, att denne efter Karl Johans återkomst »ansåg svenska hären nu tillräcklig att, *jämte de allierades trupper*, segra». Den sålunda återgifna punkten lyder (Bergman-Schinkel, VIII, 341): »Den vackra armé, E. K. H. för med sig — — är alltför van att segra under E. K. H:s order, för att vi icke kunna smickra oss med en lika skyndsam som fullkomlig framgång. Alldenstund denna armé till antalet (däruti inbegripna de allierades trupper) öfvergår[2]) den jag i min fälttågsplan föreslagit, tycker jag mig kunna med förtroende rekommendera denna plan till verkställighet». Om författaren bläddrat om 2 blad i Bergman-Schinkel (VIII, 345), så hade han funnit följande redogörelse för ett samtal mellan Essen och de främmande makternas kommissarier: »Jag förmodade, att E. K. H. icke ämnade begära några hjälptrupper, hvaraf E. K. H. enligt min tanke icke kunde ega behof»; och vidare: »Orlov syntes något missnöjd, då jag sade honom, att vi enligt min tanke icke hade behof af främmande trupper för att bringa Norge till eftergift.»

Att förf. kunnat hänföra Essen till de tviflande med hänsyn till Norges eröfring förefaller så mycket mera egendomligt, som han väl känner samt i utdrag meddelar (sid. 16 o. f.) den operationsplan, enligt hvilken Essen ville före Karl Johans hemkomst ensam eröfra Norge med 30,000 man, till större delen unga och oöfvade trupper, blott han hade en gifven öfvervigt till sjös. Men all förundran försvinner, när man läser det referat, som förf. (sid. 151) gör af denna Essens operationsplan. Det heter der: »Denne lugne och kallblodige krigare, som då innehade Karl Johans högsta förtroende, *ansåg ej möjligt att betvinga Norge medelst blokad* och höll för ganska sannolikt, att man för dess eröfring måste underkasta sig *tvänne fälttåg.* Vore det meningen, att han ensam skulle försöka Norges eröfring, måste han hafva en afgjordt öfverlägsen flotta och dessutom en armé, som uppbringades till 30,000 man *goda trupper,* hvilka skulle framtränga landvägen, under det 10,000, *kanhända det dubbla,* öfver Kristianiafjorden forslades till Laurvig».

Att Norge ej kunde betvingas genom blokad har Essen verkligen yttrat (se Mankells citat sid. 16), men menar tydligen *uteslutande*

[1]) Förf. upplyser i en not till sid. 121, att härmed menas Specier. Man skulle annars förmoda, att Karl Johan menat med Rdr detsamma som andra svenskar på den tiden, d. v. s. Rdr Bco.

[2]) Bör vara: *vida* öfvergår, se Nielsen, Breve fran Essen, s. 39.

genom blokad, eftersom han i samma mening framhåller, att Norge måste eröfras i Norge, och längre fram i samma bref, att »om folket verkligen har de fel eller snarare de laster, som jag förmodar hos det, skall det vara så mycket nödvändigare att underkufva det med vapen, som det då skulle lära sig att lyda, hvilket det aldrig har förstått under sin föregående regering». Hvad de tvenne fälttågen angår, bedes läsaren beakta citatet (sid. 17), där det för det första icke talas om någon *sannolikhet,* utan förutsättes en *möjlighet,* och för det andra just är fråga om Essens eröfring på egen hand under Karl Johans bortovaro, under det referatets ordställning ger en motsatt mening. Hvad slutligen vidkommer de 30,000 man, *goda trupper*, som Essen måste disponera jemte en hjelphär af 10,000, *kanske 20,000* man, så nödgas jag hänvisa till sjelfva operationsplanen (Nielsen, Bidrag til Norges og Sveriges Historie 1812—1816, s. 46 o. f.), eftersom författaren (å sid. 18) äfvenledes har ett blott referat, som icke häller är riktigt [1]). De 30,000 man, goda trupper, förvandlas då till »en här — — till större delen sammansatt af unga soldater utan någon förtrogenhet med kriget, ja till och med främmande för denna militära disciplin, som icke inskärpes utan långvarig tjänst» — —; och nödvändigheten af en hjälphär på 10,000, kanske 20,000 man utbytes däremot, att Essen, för den händelse Karl Johan valde den kombination af tvänne angreppsplaner, som han medsände, »vågade fästa H. K. H:s uppmärksamhet på den väsentliga nytta, som det skulle frambringa, om H. K. H. hade tillfälle att förstärka den här, som uppträder mot Norge med en hjälpkorps af den styrka, som det måtte behaga H. K. H. att bestämma, men som kanske icke borde vara under 10,000 man», samt »att det skulle vara nyttigare att få 10,000 man vid fälttågets början än senare det dubbla antalet».

Efter så beskaffade referat är det ej märkeligt, att författaren kunnat nedskrifva, att »Karl Johan ansåg äfven nödvändigt att uppmuntra Essen med förespeglingar om den från Tyskland kommande härens styrka etc.» (sid 151).

Klart är ock, att författaren måste efter sådana förberedelser framställa krigsutbrottet såsom en ren öfverilning af Karl Johan eller som ett hot, genom hvilket han, »vilseledd genom oriktiga underrättelser från Norge», hoppades kunna skrämma Kristian Fredrik till eftergift. Det vill emellertid synas, som ett krig sällan varit bättre motiveradt, och Karl Johans mål nåddes i alla händelser på en oväntadt kort tid efter knapt nämnvärda förluster. Att författaren skall detta oaktadt gripa fast vid Gahns olycka mot Krebs samt »de ringa framgångar, som hittills blifvit vunna af hufvudstyrkan» (!) såsom militäriska motiv till konventionen i Moss och krigets afslutande, det faller af sig själft, emedan Krebs seger öfver den dubbelt underlägsna Gahn, efter att hafva af samtida såväl svenskar som norrmän ansetts som en ren obetydlighet, småningom i den norska ambitionslitteraturen

[1]) Essens ord »en hjälpkorps af den styrka, som E. K. H. behagar bestämma, men som kanske icke borde vara mindre än 10,000 man», återgifvas således med »en hjälphär på minst 10,000 man».

ryckt upp till rang, heder och värdighet af en epokgörande hufvuddrabbning. Jag återkommer längre fram till denna affär och dess historia.

Sedan Karl Johan och Essen fått på nämnda sätt intyga Norges försvarsstyrka, bestyrker förf. själf densamma genom att framhålla 1) styrkan af dess armé, 2) förrådens tillräcklighet, 3) nationens offervillighet och 4) den allmänna entusiasmen för kriget.

Författaren angifver på ett annat ställe den svenska arméns styrka i Norge under hösten 1814 till öfver 41,000 och, »om man inräknar alla sjötrupper, tillsammans 50,000 man, verkligen effektive». Dessutom räknar han 10,000 man kavalleri på roten, garnisoner, sjöfolk och oorganiserad beväring. Den norske hären uppgifver han där till »öfver 30,000» [1]). I detta nya arbete kastas siffrorna understundom om, så att det blir svenskarne som i läsarens föreställning manövrera med 30,000 man och norrmännen med 50,000. Å sid. 28 räknas visserligen alla svenska härens afdelningar mot Norge till högst 42,000 man landtrupper, och å sid. 152 till 40,000, men såsnart det blir fråga om ett krigsföretag af den samlade svenska armén, då stoppar författaren 10,000 man landtrupper i fickan, och om sjötrupperna hör man icke talas, ja icke ens om de detacheringar till flottan, som blifvit enkom gjorda för att landsättas i fiendens flank och rygg. Mot Karl Johans tillämnade anfall mot Kristiania anmärker förf. sålunda (sid. 98), att »blott något öfver 30,000 man återstodo, sedan förluster och detacheringar (särdeles belägringscorpsen mot Fredriksten) blifvit afdragne». Då ingen detachering blifvit gjord, som icke skulle medverka i front, flank eller rygg vid den gemensamma rörelsen mot den norska hufvudkåren och Kristiania, utom belägringstrupperna mot Fredriksten, som enligt Surmains, af författaren antagna, uppgift (sid. 122) utgjorde 1,500 man, så komma sålunda 10,000 man på rubriken »förluster».

Men när det blir frågan om att komma Karl Johan till lifs, då växer den svenska armén med en förundransvärd hastighet; de 10,000 man stå upp igen för att vittna emot sin trolöse öfverfältherre. Författaren finner nämligen, att Karl Johan ännu den 15 sept. i fullkomlig strid mot konventionen i Moss hade 35,379 man (utom Gahns afdelning) qvar i Norge, och denna styrka »kallas större delen af svenska hären».

Den norska hären räknas (sid. 37 och 152) till närmare 30,000 man eller fulla 30,000, men med tillägg att sannolikt 10,000 lågo spridda längs kusten. Bortsedt därifrån att det sistnämda är allt utom sannolikt — för såvidt icke med uttrycket »spridda längs kusten» menas oorganiserade och förlagda i sina respektiva hemorter — stämmer uppgiften tämligen med andra källor t. ex. Aall (a. st. s. 490) och Meydell (Feldttoget i Norge 1814, s. 12), som bägge angifva den mot Sverige uppstälda norska armén till 26,000 man, och med

[1]) *Mankell*, Uppgifter rörande svenska krigsmaktens styrka etc. jämte Öfversigt af den svenska krigshistoriens vigtigaste händelser. Stockholm 1865, sid. 596, 597, 601 och 602.

Sørensen (a. st. II, s. 298) som angifver den till 27,000 utom kustförsvaret och allmänna beväringen (Almeenvæbningen, landvärnet), som enligt honom gaf många brukbara krafter, om hvilka dock Aalls anmärkning gäller, att till dem hvarken fans vapen eller proviant. Emellertid låter författaren snart sina siffror svälla: å sid. 40 meddelas några af Essen och andra svenskar insända uppgifter om den norska arméns styrka, hvilka gå till 33 à 43,000 man, och här anmärker förf. upplysningsvis, att han med afsigt anfört *svenska* uppgifter, emedan dessa lågo till grund för de strategiska beräkningarna (!), men att Meydell i sina Oplysninger angifver härens styrka till 50,000 man [1]). Jag kan ej finna annan mening i detta, än att kapten Mankell vill framhålla , den sista siffran som den riktiga, ehuru han väl må veta och ju äfven förut på sätt och vis medgifvit, att äfven i de svenska genom Essen meddelade uppgifterna inräknas ett icke obetydligt antal rena papperssoldater. På detta sätt blir det emellertid norrmännen, som åtminstone för den mindre kritiske läsaren komma att manövrera med 50,000 man, under det svenskarne uppträda med 30,000.

Författaren erkänner, att brist på förnödenheter verkligen förefans, men han säger det vara »lika visst, att densamma mindre var en följd af omöjligheten att fylla dem än af den oursäktliga försumlighet, hvarmed den unge konungen, som tillika var arméns högste befälhafvare, uraktlåtit att bereda sig till kriget». Förf. berättar vidare, att armén mot sommarens inbrott blifvit satt på förknappning, så att omalen hafre utdelades i stället för råg och bröd samt sill och stockfisk i stället for kött och fläsk; men han skyndar att tillägga, att detta ingalunda skedde af brist på lifsmedel, utan för att spara magasinerna, der råg, ärter och gryn funnos i stora förråd. »Och dessutom, anmärker författaren, hade landet i öfrigt så mycken boskap och spanmål, att armén ingalunda behöft lida nöd. — Bästa beviset därför utgör Kristian Fredriks eget meddelande vid stortingets upplösning, att landet var tryggadt för hungersnöd». Slutligen berättas att »enligt säkra uppgifter fans ännu vid stilleståndets afslutande allenast i Moss magasiner för hela armén för en hel månad» (sid. 38 och 39).

Man måste af allt detta nästan få det intrycket, att norrmännen sutto vid de egyptiska köttgrytorna, fast Kristian Fredrik af idel njugghet eller oduglighet satte sina soldater på svältkur. Det torde kanske vara skäl att något undersöka »bevisen» och de »säkra uppgifterna».

Hvad beträffar de stora förråden af råg, ärter och gryn, har det varit mig omöjligt att uppspåra författarens källa för denna uppgift, ty den vid ifrågavarande ställe citerade Sørensen angifver väl, att »der var Kvæg i Landet og saa meget Korn, at Hæren, som forsvarede Landet, ikke behøvede at savne det» — en uppgift som visserligen tarfvar bevis, då den strider mot verkligen säkra uppgifter, till hvilka jag

[1]) 1815, då Meydell ännu hade kriget i friskt minne — han tjänstgjorde därunder vid staben — höll han sig till den verkligen organiserade och mobila styrkan; 1860 äro äfven papperssoldaterna med.

strax återkommer — men hvad förråden angår, berättar han endast, att man utdelade hafre 3 dagar af 5 för att spara på »Byggen, Ærterne og Grynene», en åtgärd, som denne författare icke borde ogilla, då han samma sida (II, 299) berättar, att »Magazinerne vare nærved Bunden af deres Beholdninger». Möjligen kommer uppgiften från Meydell (Feldttoget i Norge sid. 47), som med hänsyn till soldatens förplägning i allmänhet ger följande råd: »Istedet for Meel, Tørfisk o. s. v. levere man Soldaten Kjød, Flesk, Erter, Gryn — —, saa vil han være vel næret og ikke saa belæsset som nu» [1]).

Men det bästa beviset står qvar: Kristian Fredriks uppgift vid stortingets upplösning, att landet var försäkradt mot hungersnöd. Detta yttrande torde dock böra jämföras med andra af samme man i motsatt riktning t. ex. brefvet till Staffeldt af den 16 aug., där det heter: »Den Mangel paa Fornødenheder, som Armeen lider, og som man ei formaaer at afhjelpe, har nødt mig til at indgaae Vaabenstilstand med de Svenske» (Morgenstjerne I, sid. 219); eller kungörelsen till Norges folk (Aall a. st. sid. 511) af samma dag, där det heter, att magasinerna voro uttömda och att brist på de flesta förnödenheter hotade att knäcka soldatens mod. Då man har stridiga uppgifter af samma person, är det psykologiskt riktigt att sätta tro till den uppgiften, som afgifves i eget intresse, och förkasta den, som är förbunden med ett stort personligt offer, som uteslutande skadar den talande själf? Men den säkra uppgiften om magasinerna i Moss kommer icke från Kristian Fredrik. Enligt författarens citat förskrifver sig uppgiften från kapten Ræders bref från Kongsvinger af 28 aug., och där återfinnes den verkligen; men hvarför den kan kallas säker, borde hafva blifvit närmare upplyst, ty kapten Ræder tjänade vid Krebs afdelning och visar sig alls icke känna till ställningen i söder. Eller vill kapten Mankell möjligen också påstå, att hans öfriga uppgifter äro säkra, t. ex. att Kristian Fredriks omgifning till större delen utgjordes af förrädare, att svenskarne tillbakaslogos vid Onstadsund och Kjølbergbro med förlust af flere hundra man, att kungen låg farligt sjuk i nervfeber o. s. v. Alt detta är ju tydligen intet annat än lösa rykten, och så är det nog ock med den säkra uppgiften.

Mig torde kanske vara tillåtet att som ett supplement också meddela en säker uppgift ur en källa, som kapten Mankell själf begagnat för sin bok och i annat sammanhang citerat.

Stabell anför i sina Bemærkninger till Meydells bok (sid. 14), att »några af hans trupper saknade lifsmedel, och att orsaken till denna brist för det mesta *var oöfvervinnelig*, var för väl bekant, för att han skulle finna det nödvändigt att utveckla det».

---

[1]) Meydell fortsätter sin allmänna betraktelse sålunda: »Naar man nu seer en Soldat med sin fulde Oppakning og Proviant for 5 Dage, saa seer han snarere ud som et Pakæsel end som en Mand, der staaer færdig til at udføre svære Marscher». Detta ger kapten Mankell anledning till följande indicium (sid. 39): »Skall man tro en uppgift, *medförde* soldaterna proviant för fem dagar», hvilket i det sammanhang det förekommer, måste betyda, att soldaterna *hemifrån* medförde proviant för fem dagar.

Kapten Mankell berättar, att generalintendenten för armén, Haxthausen, blef ställd för rätta för sina uppgifter om lifsmedlens otillräckligbet den 8 aug., men han glömmer att berätta, att Haxthausen blef från denna anklagelse frikänd. Väl säges att hans uppgifter strida mot sakförhållanden, som skola af författaren meddelas (sid. 92 och 93), men jag har icke lyckats upptäcka dessa sakförhållanden i kapten Mankells bok. Ty den omständigheten, att det fans ett par månaders proviant i magasinen den 16 oktober, sedan blokaden varit upphäfd i två månader, är väl intet sakförhållande, som vittnar att de varit försedda 2 månader förut? I detta sammanhang torde åter ett litet prof böra meddelas på författarens sätt att referera:

Motzfeldts Dagbog (sid. 32):	Kapten Mankell (sid. 141):
»Det synes ellers som om Magasinerne nu (16 okt.) ere nogenledes forsynede med Fødevarer; — med Vaaben og Klæder ser det derimod nok værre ud. Pengevæsenet er vel vist nok maadeligt nok; men dette maa aldrig kunne afskrække os, naar vi kun forresten vare færdige til at modtage Fienden. Enighed, Enighed, den mangler vi nok i Landet og Subordination i Armeen».	»Med bristen på lifsmedel, vapen och kläder, ja till och med på penningar var det ej så farligt, om man icke i öfrigt saknat enighet och i synnerhet — subordination inom armén»,

Ehuru författaren icke gärna vill erkänna, att det fans någon brist i Norge, nödgas han dock till ett medgifvande rörande krut; men detta sker på ett sätt, som är i hög grad karaktäristiskt för hela hans tankegång: »Hvad beträffar krut, så lärer därpå *beklagligen* varit en brist, hvars afhjälpande dock ingalunda synts omöjlig, om kruttillverkningen i tid blifvit anordnad». Det vill säga: författaren beklagar de stackars norrmännen, att de icke hade nog krut att skjuta ned de orimliga svenskarne. Hvad det har med krigshistorien att beställa, att norrmännen ett eller annat år förut kunnat skaffa sig ordentliga krutqvarnar, det lemnar jag åt läsaren att utgrunda. — Folkets allmänna offervillighet har förut blifvit intygad af kapten Sørensen, men det är märkeligt, att då man skall anföra några konkreta exempel därpå af större betydenhet, nödgas man taga sin tillflygt till rykten. Visserligen klandrar också Aall styrelsen för att den icke rätt förstod att begagna sig af den privata välviljan för att öka förråden och menar, att bristen i detta fall knappast blifvit känbar för armén (under krigets 14 dagar?), om man tillika användt tillbörlig försigtighet med hvad som fans och samlat det i depoter på passande punkter, men han tillägger: »endskjønt der vistnok ikke i Almindelighed gik den patriotiske Aand, beredt til at gjøre store Opoffrelser og taale haarde Trængsler for at modstaae en indtrædende Fiende, igjennem Nationen i denne Sommerkrig med Sverige, som i Felttoget 1808».

Offervilligheten sammanhänger på det närmaste med entusiasmen för kriget. Författaren berättar, att »både folket och hären enligt samstämmiga uppgifter i allmänhet med hänförelse motsågo striden för självständighetens värnande samt för det ändamålet voro beredda till de största försakelser och uppoffringar». För min del har jag

intet skäl att betvifla den saken, då frågan om Norges självständighet aldrig förelåg 1814, utan endast frågan om ett kungadöme under Kristian Fredrik med utsigt till återförening med Danmark eller under Karl XIII med försvarsförbund med Sverige. Men då kapten Mankell och det norska självständighetspartiets män påstå och påstått, att den norska självständigheten verkligen med vapen häfdades under detta krig, hitsätter jag några intyg för att öka de samstämmiga vittnesbörden.

Pavels Biografi og Dagbøger, 30:e Juli: Sverdrups freidige Stemning synes att tabe sig, og naar »den Helt» forsager, hvad kan da ventes af »de Smaa»? 11 aug: Man anser det søndenfjeldske Norges Fald for uundgaaelig og fandt i hver Affære, hvor Fiendens Angreb tilbageslaaes, et unyttigt Palliativ, der kun udmatter Hæren og forhaler Katastrophen — — kort, det var den mest decouragerende Samtale, jeg i mine Dage mindes at have hørt, dobbelt ubehagelig derved, att det ikke var egennyttige Kræmmere og andre bornerede Spidsborgere, men nogle af Landets bedste Mænd, som førte den (Sverdrup, »Selvstændighedens kjækkeste Talsmand paa Rigsdagen», Treschow, Bergh m. fl.). 16 aug.: Fra Folkets Side havde de (patriotiske Rigsdagsmænd) vel ogsaa gjort Regning paa en Almenaand, som, naar de upartisk granskede deres Inderste, maaske ikke engang fandtes hos dem selv. 17 aug.: Major Juell er glad over, at Tingen nu synes at ville tage en Ende, og er denne end ikke som han ønskede, saa er den aldeles som han havde ventet.

Aalls Erindringer sid. 502, not 3: Forfatteren har hørt flere agtværdige Officierer, som deltoge i denne Krig, yttre, at *den almindelige Mening blandt Officiererne* var at Krigens Udfald under Armeens Stilling og Fiendens bestemte Overmagt var let at forudsee.

Då författaren själf erkänner, att hos det högre befälet, som genomskådat konungens svagheter, och hos gränsbefolkningen, som städse vänskapligen umgåtts med svenskarne, saknades det annars allmänna modet och hänförelsen, liksom hos det wedelska partiets anhängare, så lönar det kanske icke att styrka, att såväl Staffeldt som Stabell delade Juells åsigt om kriget, och att gränsbefolkningen visade så ringa intresse för Kristian Fredriks sak, att den höll honom och hans armé i fullständig okunnighet om alla svenskarnes rörelser (Nielsen, Bidrag t. Norges Hist. 1814 II, s. 108 och Morgenstjerne I, s. 5, 172).

Myterier och deserteringar äro dåliga tecken på krigisk hänförelse, och kapten Mankell förnekar också, att några sådana från norsk sida egt rum. Det var, säger han, bland annat 134 man af Akershus regemente, som efter konventionen gingo hem, emedan de mot konventionens bestämmelse blifvit bibehållna i tjänstgöring. »Detta har sedermera af svenska skriftställare blifvit sålunda uttydt, att de rymde öfver till svenskarne» (sid. 127). Det är säkert första gången kapten Meydell fått passera för svensk. Han säger att en del af de 2 bataljonerna akershusiska skarpskyttar skickat sig illa vid Stabells reträtt från Tveten till Fedtsund, och att en stor del af dessa 2

bataljoner *gick öfver till fienden* efter konventionen (Det norske Feldttog 1814, s. 50). »Naar hele Divisioner gaae over til Fienden, saa er det i Almindelighed deres Officeerers Skyld. Hvor er det mueligt att en heel Division kan komme saavidt, uden at dens Officeerer veed noget derom —?» På denna anklagelse svarar bataljonens chef: »Ikke alene om de tvende Batailloner af Aggershuusske Skarpskyttere, men om Infanterie og Artillerie blifver Talen, naar det gjælder den *Overgang til Fienden,* som Forfatteren sid. 50 bekjendtgjør. Jeg maa gjentage det: idelig Modgang svækker Enthousiasmen, og den menneskelige Natur sønderbryder ofte militaire Former» (Stabell, Bemærkninger, s. 19, 20). Att för öfrigt alldeles liknande rörelser egde rum vid flottan, hvilka icke kunna förklaras af någon olika tolkning af konventionen, kan inhemtas t. ex. hos Larsen, Fra Aaret 1814, sid. 96 och 97.

Icke häller försvaret af fästningarna synes vittna om någon synnerlig hänförelse. Hvad Fredriksten angår, berättar major Brock om sin beskickning till kommendanten för att befalla fästningens uppgifvande: »General Ohme med flere Officierer modtog mig —, og med beklemt Hjerte forebragte jeg mit ubehagelige Ærinde om Fæstningens øieblikkelige Overgivelse, ved hvilken Efterretning jeg havde ventet at see stor Misnøie hos Commandanten og Officiererne: men dette fandt jeg just ikke, og Aarsagen hertil var, at strax fra Begyndelsen havde Infanterie-Besætningen, der bestod af Landeværn, viist sig uvillig, endog i en saadan Grad, at Ohme og Officiererne maatte af deres egne Lommer skyde Penge sammen for at tilfredsstille den høirøstede Fordring om tilkommende Lønning; tillige var Provianten ei heller stor. Artilleristerne vare derimod ved freidigt Mod og sagde, at de vilde med Kugler forsvare sig imod de Svenske og med Haandspager imod Besætningen, naar denne ikke vilde det Samme, som de vilde» (Rée, Om Begivenhederne i Norge 1814, sid. 53 o. f.). Om Fredrikstad berättar Meydell, att borgerskapet sökt utbreda modlöshet hos besättningen, och anser, att »de gode borgare hade bort behandlas på krigsmaner, så hade saken snart nog kommit i ordning igen».

Sedan författaren efter sina norska förebilders exempel så att säga offrat konung Kristian lik en ny Domalde för landets nöd, låter han honom också bära nästan hela bördan för krigets misslyckande i strategiskt hänseende. Särskildt lägges honom till last, att han i strid mot den antagna försvarsplanen retirerat bakom Glommen utan att våga något afgörande slag.

Den norska försvarsplanen var uppgjord i aug. 1813 af general Seyersted. Författarens allmänna omdöme om denna plan är, att »den var förnämligast grundad på offensiv, med Glommen till basis, i landet mellan första och andra försvarslinien, men mindre på defensiv bakom Glommen, efter hvars förlust dock alltid åtskilliga stadier af försvaret ansågos återstå». Seyersted själf angifver sitt syfte sålunda: »Uagtet vi ei føre nogen offensiv Krig, derfor bør vi dog ei være ganske passive og lade os allevegne angribe. — — Nei vi

maae være active i vort Forsvar, søge at manøvrere vor Fiende ind i vore Defileer og saa angribe paa alle Sider». I sitt referat af försvarsplanen är kapten Mankell icke mera lycklig än vanligt. Jag hitsätter några punkter som bevis:

Mankell: sid. 33:

Men Seiersted antog äfven såsom möjligt, ehuru likaledes mindre sannolikt, att hufvudinfallet skulle ske öfver Svinesund och Tistedalen, mot Langenäs och Onsta sund. Förpostafdelningen skulle då excentriskt draga sig norrut mot Kongsvinger, hvarjämte *den sydliga brigaden borde rycka fienden till mötes vid Rakkestad, men, om han där ej lyckades tillbakakasta honom, söka förbindelse med midtelbrigaden vid Blakier samt sedermera med densamma för andra gången anfalla.* Ginge fienden på Fredrikstad, hvilket, sedermera inträffade, då borde den sydliga och mellersta brigaden förena sig vid Rakkestad för att falla honom i högra flanken; *medhunnes ej denna offensiv*, borde försvaret, efter öfvergifvandet af nedre Glommens linie, fortsättas vid Mosslinien etc. —

Seyersteds Defensionsplan hos Morgenstjerne I: sid. 134 o. f.

Vælger Fienden ingen af de forbenævnte Veie, men gjør sit Hovedangreb over Svinesund, i hvilket Tilfælde han ogsaa undentvivl lader en Colonne gaae igjennem Enningdalen og Idde-Præstegield, forbi Fredrikstad til Rakkestad — — —. *Den ved Onstad-Sund stationerede høire Fløibrigade maatte gaae over Glommen, og rykke frem igjennem Edsberg til Rakkestad, angribe den fra Idde fremrykkende Colonne, ifald den saae sig stærk nok dertil, men i modsat Tilfælde retirere* — — — og forene sig med Centrummets Brigade, som imidlertid var gaaet over Glommen ved Blakier-Sund — — — *Efter denne Forening maatte man vove en Hovedtræfning, som ifald man kun havde med den ene fra Idde fremrykkende fjendtlige Colonne at bestille, kunde give Haab om et lykkeligt Udfald.* Men gik denne fjendtlige Colonne ikke længere end til Rakkestad, førend den over Svinesund fremrykkende havde forceret samme og forenet sig med førstbemeldte, *saa turde Fjenden sandsynlig være bleven for stærk ei alene for den høire Fløibrigade men maaske for denne og Centrummets forenede Styrke* — —. Vendte Fjenden ikke sin Hovedstyrke opad Glommens venstre Side, men — — rykkede frem imod Fredrikstad for at beleire denne Fæstning eller imod Sannesund for at forcere dette: saa maatte den høire Fløibrigade afsende en Forstærkning til Sannesunds Forsvar, og den øvrige Deel af denne, saavelsom Centrummets Brigade, gaae over Glommen, forene sig i Edsberg og over Sækkeland og Hafslund angribe Fjenden i høire Flanke og Ryg, *hvorved Roeflotillen debarquerede den vesterlehnske Bataillon,* enten ved Sponvigen eller Svinesund — —. Fjenden blev derved — nødt til at — — vende sig imod det ham tournerende Corps d'armée, *hvilket da efter Omstændighederne enten indlod sig i en afgjørende Træfning, eller trak sig tilbage til Rakkestad* for at drage Fjenden efter sig.

Läsaren kan af denna parallel inhemta, att under det kapten Mankell låter norrmännen enligt planen leverera batalj ovilkorligen, i händelse svenskarne vände sig mot norr åt Rakkestad, så gör Seyersted själf till ett vilkor, att de voro starka nog därtill, och bjöd i motsatt fall retirad, tills en förening skett mellan deras södra och mellersta brigad. Och äfven *efter* föreningen tillstyrkes ett slag endast i det fall att svenskarne ej hade forcerat Svinesund och hunnit förena de genom Eningdalen och öfver Svinesund inbrytande afdelningarna. Om svenskarne ej vände sig åt norr utan åt väster för att belägra Fredrikstad och forcera Sannesund, så borde de visserligen anfallas för att dragas ifrån Fredrikstad, men här förutsättes för det första, att norrmännen äro herrar till sjös och för det andra framhålles alternativt retirad till Rakkestad. Hvad där skulle ske, nämnes icke uttryckligen, men det är tydligt, att nu inträder den förut behandlade situationen, och att således ett slag skulle vågas, »om man kände sig stark nog därtill».

Vidare förekomma några förutsättningar i den Seyerstedska planen, som för ett rimligt och billigt bedömande af fälttåget äro nödvändiga att känna, men som författaren med tystnad förbigår. För det första säger Seyersted efter att hafva redogjort för den norska härens uppställning bakom Glommen i tre brigader: »I disse Positioner maatte Armeen forblive, indtil man med nogen Sandsynlighed . . . kunde beregne Fjendens Operationsplan og derefter handle» (Morgenstjerne, I, s. 120). För det andra förutsätter defensionsplanen ett kombineradt svenskt anfall öfver 1) Svinesund och Idde, 2) Holmedal, 3) Magnor, och föreskrifver i ty fall: »I dette Tilfælde vilde man nødes til med Hovedstyrken af Brigaderne at handle aldeles defensiv, indtil en god Leilighed viste sig for Nogen af dem at gaae over til offensive Foretagender» (a. st. s. 150). Nu kände norrmännen icke den svenska operationsplanen vid den tid, då en koncentrering skedde vid Rakkestad [1]), och vidare antogo de just ett sådant koncentreradt anfall, som här omtalas, väl icke öfver Holmedal, men öfver de bägge vägarne Magnor och Svinesund. På grund af den skräck, som Gahns därpå beräknade infall öfver Magnor med 1,500 man medförde, egde aldrig den i planen för ett fältslag förutsatta föreningen rum mellan Hegermanns och Staffeldts brigad, ty af den förra qvarlemnades eller detacherades till Krebs icke mindre än 3 bataljoner och 4 divisioner, af hvilka visserligen en bataljon senare erhöll order att bryta upp till Rakkestad, men aldrig hann fram, förr än reträtten redan var anbefald (Morgenstjerne, I, s. 158). Författaren omtalar själf på flere ställen denna splittring af trupperna och omnämner äfven, att Seyersted själf tillstår, att härens splittring och hufvudstyrkans däraf följande svaghet kunde innebära en fullt giltig grund till återtåg. Han kunde gärna hafva tillagt, att något slag aldrig under de för handen varande omständigheterna blifvit i defensionsplanen tillstyrkt.

[1]) Förf. erkänner själf (sid. 34) att »man fullständigt saknade kännedom angående svenskarnes uppställning».

Nu är vidare att märka, att denna plan är beräknad för en ungefärligen jämnstark fiende. Då detta oaktadt alternativet förutsätter reträtt bakom Glommen utan något större slag, så måste naturligtvis denna möjlighet framträda med så mycket större sannolikhet eller rent af som en gifven sak, då man fick med en så pass stor öfvermakt att beställa, som man verkligen fick efter Karl Johans återkomst från Tyskland. Att under en sådan förutsättning den Seyerstedska planen verkligen uppfattades som defensiv *bakom* Glommen, det nämner ej kapten Mankell, ehuru han annars känner och citerar Kristian Fredriks Dagbog. Där heter det under 18 juni (sid. 138):

»Morgenen gik hen med paa Specialkortet at gjennemgaa den af General Seyersted udkastede Disposition eller almindelige Operationsplan, som jeg forklarede i Enkelthederne for General Staffeldt og Obersterne Hegermann og Stabell. Vi besluttede, at der paa Sletterne i Smaalenenes Amt ikke skulde gjøres haardnakket Modstand, men først ved Glommen, og at der skulde være Tropper til, strax at rette sig imod en Fjende, der landede ved Moss eller paa Østsiden af Fjorden».

Enligt Seyersteds uppgift skola de närvarande, Staffeldt, Stabell och Hegermann, intet haft att anmärka mot den förelästa planen. Staffeldt säger sig hafva gjort några anmärkningar, hvilka ej blifvit godkända (Morgenstjerne, I, s. 152, 251). Märkeligt är, att Kristian Fredriks referat öfver dagens beslut, som innefattade, huru den Seyerstedska planen under för handen varande förhållanden borde förstås, på pricken stämmer öfverens med den uppfattning, som Staffeldts advokat gjorde å hans vägnar gällande under processen mot honom (Morgenstjerne, II, s. 37):

»Generalcommandoets Forsvarsplan gik ud paa at Grændsen ikke alvorligen skulde forsvares, at Forpostkjeden skulde fægtende trække sig tilbage over Glommen, paa hvis venstre Side den egentlige alvorlige Krig skulde begynde».

Den preussiske ambassadören Martens hade redan den 6 juli kommit under fund med denna afsigt, såsom synes af hans depesch för nämda dag: »Norrmännen hafva bestämt sig för att uppgifva landet mellan Glommen och riksgränsen och ödelägga det för att därefter taga ställning bakom Glommen, som de vilja försvara».

Den 30 juli, således vid krigets början, var äfven Karl Johan på det klara med den saken, såsom han skrifver till Essen: »Allt synes förkunna, att Kristian Fredrik icke tänker hålla stånd på denna sidan Glommen, ty man försäkrar, att hans här icke utgör mer än 15,000 man».

Också kunde Norges officiela tidning efter reträtten intyga, att »Occupationen af Glommens Østside hørte til vore Hærføreres Plan» (Pavels Dagboger, s. 228), en sak, som den svenska Stockholmsposten redan den 2 aug. lärer haft att förtälja.

Det vill nästan synas, som Seyersted framstår i en så klar dager, för att skuggorna må falla så mycket mörkare på Kristian Fredrik. Sålunda heter det (sid. 34), att norrmännens okunnighet om sven-

skarnes uppställning bör tillskrifvas den omständigheten, att Seyersted, »norska arméns bästa hufvud», sedan februari varit frånvarande i Trondhjem och först 20 juli inträffade i högqvarteret i Moss. Kapten Mankell känner väl general Seyersteds svaromål på aktors spörsmål till honom i Staffeldts process, hvarför man ej sörjt för pålitliga underrättelser från det af svenskarne besatta landet. Han uttrycker i detta svar sitt sublima förakt för alla rapporter af gemena soldater och enfaldiga bönder och menar, att spioner af konseqvens och trovärdighet måste betalas med guld ur fulla händer och ej med värdelösa bankosedlar, som Norge kunde prestera. Att inga ordentliga spionunderrättelser kommit generalkommandot till handa, tillskrifver han därför den omständigheten, att ej »ämbetsmän och andra upplysta invånare i de af fienden besatta distrikten . . . *af egen drift* meddelat sådana underrättelser». »När nämda personer ej af egen drift och utan vår tillskyndelse ville förse oss med sådana underrättelser, så är det väl tämligen evident, att det var omöjligt för oss att erhålla dem» (Morgenstjerne, I, s. 172 o. f.). Under sådana omständigheter betyder det väl ej synnerligt, att generalen säger sig hafva strax före krigets utbrott föreslagit att i staben upprätta en afdelning för hemliga underrättelser.

»Den norska arméns bästa hufvud» går för öfrigt icke så fri i de af kapten Mankell såsom säkra källskrifter annars begagnade arbeten. Ræder räknar honom bland »kortsynede, bornerte Folk», »en man, som gält och dessvärre ännu gäller för ett stort ljus», och anmärker med rätta, att »denne Norges store Strategoge havde glemt i sin Defensionsplan, at Norge kunde angribes fra Søsiden» (Tvende Breve, s. 7, 8). Kapten Meydell erkänner visserligen hans goda kunskaper, men tillägger: »Her kan jeg blot anmærke, at gigtiske Tilfælde, Hypochondrie og lignende Svagheder almindelig svække Aanden og hos disse Folk . . . tør man sjelden vente Energie og Kraft». Steigentesch anmärker om honom, att han var stark i teorien och förde kriget i böckerna (Bergman-Schinkel VIII, s. 193).

Det är i synnerhet följande sex missgrepp, för hvilka Kristian Fredrik drages till ansvar i kapten Mankells bok — utom alla förut nämda underlåtenhetssynder med hänsyn till krigets förberedelser: 1) att han icke gjorde ett infall i Sverige (sid. 35), 2) att han ej försvarade Svinesund och Tistedalen (sid. 48 och 49), 3) att han föranledde Fredrikstads kapitulation (sid. 49 och 72), 4) att han retirerade från Rakkestad (sid. 77 och 78), 5) att han öfvergaf Onstadsund (sid. 102 o. f.), 6) att han slöt konventionen i Moss utan militärisk nödvändighet och därvid förde det stackars norska folket bakom ljuset (sid. 112 o. f.).

Författaren omnämner själf, att kapten Meydell ifrigt förordar ett infall i Sverige redan under vintern; det är därför högst märkeligt, att det alldeles undgått författaren, att Meydell på ifrågavarande ställe riktar sin kritik mot Kristian Fredriks generaler och i synnerhet mot Seyersted, hvars försvarsplan inledes med en utveckling

på 4 sidor, hvarför intet anfall på Sverige bör göras. Då nu denna försvarsplan blifvit antagen i samråd med samtliga de södra brigadernas chefer, så synes man icke behöfva insinuera några »politiska grunder, som hindrade Kristian Fredrik att tillgripa offensiven». Ehuru Meydell 1815 intygade, att »vore Generaler og Stabsofficierer have bestandig været imod et Indfald i Sverrig», och att »en vis Stabsofficier (Seyersted) paastod med den største Haardnakkenhed, at der ikke maatte gjøres noget Indfald i Sverrig», så förleddes han emellertid 1860 att i sina Oplysninger (Norskt Maanedsskr. 1860, s. 381) framkasta den orimliga misstanken, att denna del af Seyersteds plan skulle (i aug. 1813) hafva blifvit skrifven mot hans öfvertygelse på Kristian Fredriks befallning. Det är tydligen detta antagande — mig endast förklarligt genom nämda författares ambitionsraseri —, som vinner nåd hos kapten Mankell och upptages som historisk sanning.

Samma anmärkning, som här blifvit framstäld, gäller naturligtvis äfven om försvaret af Svinesund och Tistedalen, som icke ingick i Seyersteds plan och för öfrigt efter all sannolikhet skulle hafva föranledt en förändring af den svenska operationsplanen med större trupptransporter öfver hafvet till västra sidan af Kristianiafjorden, såsom Lefrén och Essen föreslagit.

Synnerligen hårdt blir Kristian Fredrik klandrad därför att han uraktlåtit att förstärka Fredrikstads fästningsverk och dit förlägga en del af den norska hären. »Ty därigenom skulle kustvägen för den svenska hären blifvit spärrad och den norska armén i alla händelser fått *ett säkert stöd* i sin högra flank» (sid. 49). Om denna fästning säger författarens stora auktoritet Sørensen, hvars omdöme i denna sak alldeles förbigås, följande: »Som Landfæstning er den ikke brugelig. Den egentlige Hovedfæstning, som ligger Syd for Glommen, er en af Træhuse tæt bygget By, udenom hvis yderste Rækker der løber en Vold, som er saa lav, at den ikke formaaer at skjule Husenes nederste Stokværk og paa flere Steder ikke engang kan skjænke Forsvarerne Dækning, selv om disse ligge paa Knæe. *Naturligviis havde man aldrig villet anvende Noget paa denne Fæstnings Udstyrelse til Forsvar mod Land*». General Seyersted gifver en nästan ännu värre beskrifning (Morgenstjerne I, s. 163, 164) och försäkrar: »Fæstningen var virkelig ikke til at holde længe».

Emellertid försäkrar kapten Mankell, att Seyersted ansåg, att *fästningens brister »kunnat afhjälpas genom hufvudvallens höjande* och uppförandet af ett högvärn (cavailler) på den bastion, som vette mot Krageröni». Denna försäkran, som naturligtvis afser att framhålla så mycket starkare uraktlåtenheten att förstärka fästningen, grundar sig på följande yttrande af Seyersted: »Hvad kunde den uforholdmæssige Multiplication af Udenværker hjælpe, (som vilde have borttaget Trediedelen af den hele Armee, naar de behørig skulle besættes), hvilke de i Fredrikstad stationerede Ingenieurer *i de senere Tider* have anvændt Bekostninger paa — —? Havde man i dets Sted forhøiet Hovedvolden, og anlagt en Cavailler paa den Bastion,

som vender imod Kragerøen, *havde det udentvivl været hensigtsmæssigere*».

Men författaren går än längre: »*Äfven* fästningens föregående kommendant (öfverste Mecklenburg) hade på våren framhållit nödvändigheten af dess förstärkning, men i följd däraf råkat i onåd och måst lemna befälet åt Hals». Härmed säger författaren således, att Seyersted till och med *yrkat* fästningens förstärkande. Läsaren kan af föregående citat inhemta på hvilken grund.

För öfrigt är det knapt rätt, att Mecklenburg i följd af sitt yrkande råkat i onåd. Sörensen uppger, att Kristian Fredrik harmades öfver att Mecklenburg blottade hvad som ej stod att rätta, och att följden blef, att han afgick och Hals utnämdes under den tysta förutsättningen, att fästningen ej kunde försvaras. Meydell berättar i sina Oplysninger, att Mecklenburg själf begärt sitt afsked, då han till svar på sina föreställningar att han ej kunde försvara fästningen, om man fortfor att föra nödiga förnödenheter därifrån, erhöll det besked, att om han icke såg sig i stånd att försvara fästningen, skulle man nog finna en man, som ville och kunde försvara den.

Författaren berättar vidare om kapitulationen, att Kristian Fredrik gaf befallning om fästningens utrymmande, hvilken dock framkom för sent, enär den först följande dag afsändes (sid. 67). I en not upplyser förf., att denna befallning, enligt Meydells Oplysninger sid. 375, blott innehållit order att om möjligt rädda garnisonen, *då uppgifvandet redan förut öfverenskommits*. Härmed förhåller sig nu visserligen så, att den mycket omtalade ordern från Kristian Fredrik icke gärna kan hafva innehållit något annat än en uppfordran att söka rädda garnisonen, således att kapitulera i någorlunda god tid, och förr än fästningen fullständigt inneslutits. Men kapten Mankell glömmer att omtala, att satsen »då uppgifvandet redan förut öfverenskommits» uteslutande grundar sig på en gissning af Meydell, i sin ordning grundad på en muntlig utsago af Hals, att en af Kristians adjutanter skulle sagt honom, att det ej kunde blifva fråga om att försvara fästningen. Äfven om detta är sant, så hindrar det icke, att kapitulationen kunnat komma som en öfverraskning för Kristian Fredrik, då ju fästningen gaf sig, innan en enda man hade visat sig från landsidan. Och det är falskt att angifva som ett skrymteri Kristian Fredriks anförande af Fredrikstads fall såsom grund till reträtten från Rakkestad och längre fram vapnens nedläggande, ty det var enligt Seyersteds försvarsplan just för att draga fienden ifrån denna svaga fästning, hvilken ej kunde försvaras mot en ordentlig belägring, som koncentreringen skedde vid Rakkestad och man beredde sig till ett slag.

Emellertid beledsagar författaren fästningens fall med följande patetiska uttalande: »De fleste norrmän intogos af sorg och dystra farhågor för framtiden, när de erforo den oförutsedda motgången. Blott en enda betraktade den med likgiltighet, och denne var deras egen konung, hvilken till och med senare icke aktade för rof att an-

föra fästningens af honom själf föranledda öfvergifvande såsom ett hufvudsakligt skäl till vapnens nedläggande». Hvarifrån författaren hemtat notisen om konungens likgiltighet, är mig alldeles obekant; förmodligen är den lika ny, som uppgiften å föregående sida (71), att det var fästet Isegrams utrymmande, som för svenskarne möjliggjorde de farliga batterierna på Krageröń, och det felaktiga citatet från Meydell, att »Kageröns norra del *beherskades* af fästningens kanoner». Hos Meydell heter det endast, att »Isegram bestryger — fornemmelig Kragerøen». Det blef enligt samme Meydell öfvergifvet just därför, att »da Fienden havde besat Kragerøen, saa fandt man, at dette Fort var formeget udsat». Det vill således synas, som äfven Meydells uppgift om att Isegram »fornemmelig bestryger Kragerøen» bör upptagas med en viss försigtighet, i synnerhet som den strider mot samme författares uppgift en sida förut: »Fortet Isegram bestryger fornemmelig Indløbene til Fredrikstad. Det var forsynet med lave Batterier, der kunde bestryge Vandskorpen o. s. v.». Visserligen påstår Meydell, att Isegram kunnat godt försvaras af 200 man, men det är på grund af en egendomlig åsigt hos denne författare, som icke torde delas af alla artillerikaptener, att nämligen ett fäste kan försvaras, såsnart fiendtliga trupper ej kunna marschera direkt in i detsamma. Det heter, att fästet var skildt från Kragerön genom en så djup flodarm, att vattnet stod den vadande under hakan, och dessutom genom mur och graf. På samma sätt säger han om Fredrikstad med anledning af Hals anförande af Kageröns förlust såsom grund för fästningens fall: »Kan man da erobre en Fæstning, naar man er adskilt derfra ved en bred Flod, hvori der gaaer stærk Strøm? Kan man over en saadan Flod (med Haab om et godt Udfald) storme en anlagt Bresche»? Hals hade i sin rapport anfört, att svenskarne redan anlagt batterier på Kragerön i full säkerhet för fästningens kanoner, då de voro anlagda bakom klippor, och att de kunde anlägga så många som hälst på gevärsskotts afstånd. Man känner genom Seyersteds inspektion, att hufvudvallen var så låg, att om soldaterna lagt sig på magen bakom bröstvärnet, hade de dock icke kunnat skydda sig för de dominerande skotten från närliggande höjder, och vidare genom Meydells eget medgifvande, att fästningen saknade bombfria hvalf både för besättning och magasin. Emellertid finner kapten Mankell ofvan anförda anmärkningar af kapten Meydell, hvilka han refererar, vara af den beskaffenhet, att han skrifver: »I allt detta har den norske författaren otvifvelaktigt rätt».

Författarens kritik öfver reträtten från Rakkestad är bland de märkeligaste kapitlen i hans bok. Först skola vi än en gång egna någon uppmärksamhet åt hans sifferuppgifter, som här visa sig om möjligt mer elastiska än vanligt. Sid. 76 heter det, att Kristian Fredrik vid Rakkestad samlat »minst 9,000 man», sid. 156, att han »förmådde knappast sammanbringa 8 till 9,000 man, Stabells och Butenschøns afdelningar inberäknade». Sid. 76 heter det, att intet bort hindra Kristian Fredrik att vid Rakkestad samla 20,000 man genom att draga 4,000 man från Arenfeldt (i söder) och 6 à 7,000

man från Krebs o. s. v. (i norr) antingen på förhand eller de närmast följande dagarne. Sid. 156 låter författaren detta tal svälla till 25,000 man, således nära nog hela den norska armén. Men denna samma dag stridde Krebs mot Gahn, och hade han ock kunnat undvara några tusen man eller åtminstone hela den afdelning, som lemnats till hans förstärkning af Hegermanns brigad, så hade dessa aldrig kunnat i tid hinna till Rakkestad. Några dagar efter företog man sig verkligen att sända förstärkning från Krebs till Stabell, men med det resultatet, att befälhafvaren efter framkomsten till Haneborg den 10 aug. kunde rapportera till Stabell, att »Bataillonen kunde anses som ødelagt» (Bemærkninger s. 17). De 6 à 7,000 man, som skulle tagas från Krebs hade att marschera 6—12 mil för att nå Rakkestad, under det den svenska armén nalkats samma punkt på två vägar inom 2 mils afstånd och denna svenska armé utgjorde inom en krets af ungefär 3 mil nära 40,000 man. Mankell uppgifver väl (sid. 76), att Karl Johan den 5 aug. hade 30,000 man till sitt förfogande »mellan Hafslund och Fredrikshald», men denna beräkning, som möjligen är bokstafligen taget riktig, beror väl därpå att han lemnar Rosenblads fördelning på Iddeslätten — en fjärdingsväg öster om Fredrikshald, där denna fördelning hade inryckt den 4 aug. I alla händelser må man erkänna, att då svenskarnes 40,000 man icke voro mera spridda, än att förtrupperna på alla vägar hade knappt 3 mil till den sista fördelningens hufvudstyrka och knappt 2 mil till Rakkestad, så är det en vacker kupp, kapten Mankell fordrar af Kristian Fredrik, då han vill, att han med 20,000 man, som lågo spridda ända till 12 mils väg från Rakkestad, skall där leverera batalj.

Men äfven om han ej hunnit samla dessa trupper, så borde han den 5 eller 6 aug. hafva anfallit »den isolerade Vegesack», hvilken han var dubbelt öfverlägsen (sid. 76 och 156). Emellertid kan läsaren inhemta af kapten Mankell själf (sid. 80 och samme förf:s karta), att redan den 5 aug. hade Vegesack både Boijes och Rosenblads fördelningar efter sig inom en sträcka af 2 mil och således var Kristian Fredrik ungefär dubbelt öfverlägsen.

Emellertid anser författaren (sid. 156), att det kan ursäktas, att Kristian Fredrik ej här tog offensiven. »Men att han icke qvarstannade vid Rakkestad och därstädes antog en försvarsstrid, hvilken mot Vegesack, äfven understödd af Boije, sannolikt fått en god utgång, utan i stället drog sig tillbaka öfver Glommen — detta kan icke försvaras». Den saken torde dock kunna försvaras med fyra goda auktoriteter, nämligen generalstabschefen Seyersted, bägge de närvarande brigadcheferna Staffeldt och Hegermann samt — kapten Mankell.

Seyersted har själf försäkrat, att han ifrigt tillstyrkt Kristian Fredrik att hålla stånd vid Rakkestad, och han må ju tros på sitt ord, ehuru då norrmännen efter krigets slut i hans försvarsplan sökte en grund till den ständiga reträtten och därför vände sin förbittring emot honom, det för hans personliga säkerhet var af synnerlig vigt

att framhålla hans energiska råd [1]. Men i sina svaromål på frågan, hvarför intet hufvudslag vågades, säger han, att det skulle varit en stor dårskap att utan en respektabel styrka mäta sig med en mycket öfverlägsen fiende i en bataille rangée; »thi naar man ikke ved en saadan Leilighed kan være Fjenden nogenledes lig i Styrke, saa maa den svagere tilsidst ligge under, og da bliver en saa anseelig Deel af hans Kraft paa engang tilintetgjort, at det hele Land sikkert staaer Fjenden aabent uden Forsvar, da man derimod ved at undgaae en ruinerende Hofvedbataille, ved Postfegtninger efterhaanden kunde udmatte Fjenden og frelse en stor Deel af Landet fra hans Oversvømmelse». Hade Seyersted vetat, att den svenska armén med stor öfvermakt anryckte på två vägar, hade han således ingalunda tillstyrkt någon allvarlig försvarsstrid. Hvad Hegermann och Staffeldt angår, berättar förf. själf (sid. 77), att de bägge framhöllo, »att ställningen ej var god, emedan den kunde kringgås, hvarför de båda rådde konungen att ettdera framrycka till angrepp, hvilket de tillstyrkte såsom bäst, eller också draga sig tillbaka till en annan bättre ställning». Slutligen säger kapten Mankell (sid. 56): »Kristian Fredriks beslut angående koncentreringen vid Rakkestad må gillas, såsom öfverensstämmande med den en gång antagna Seierstedska försvarsplanen, *om det än enligt förf:s åsigt varit lämpligare att ettdera våga försvaret af Svinesund och Tistedalen, om han därtill ansåg sig stark nog, eller i motsatt fall af Glommens linie*». Det var detta senare Kristian Fredrik gjorde enligt sina generalers råd, och detta anser kapten Mankell oförsvarligt!

Såsom motiv för återtåget anföres: motvilja mot blodsutgjutelse och hopp om fredlig lösning samt »måhända» personlig feghet och känslan för det oerhörda ansvaret i händelse af ett nederlag. Frågas, om det är en riktig metod att uppspåra alla möjliga hemliga motiv till militära operationer, som författaren själf anser ur militärisk synpunkt tillrådliga. Kapten Mankell har här följt Seyersteds exempel, hvilken först bevisar, att en sak varit militäriskt riktig, och sedan förklarar, att den sannolikt haft allahanda »skjulte Aarsager», honom alldeles obekanta, hvadan han i alla händelser varit oskyldig. Ett sådant tillvägagående kan man förstå, när det brukas af en svag man, som fruktar att komma på de anklagades bänk, men det är nästan »oförsvarligt», när det brukas af en historisk författare.

Striden vid Langenæs var hedrande för norrmännen, säger kapten Mankell, ehuru dess förlopp är något oklart. I hufvudsak är dock förloppet tämligen klart; svenskarne stormade brohufvudet på morgonen den 9 aug. med mycken tapperhet enligt Meydell, men blefvo tillbakaslagne med en förlust af 60 man, säger Götlin, 100, uppger kapten Mankell. Icke dess mindre blef broskansen uppgifven, sedan officerare flere gånger blifvit sända till Kristian Fredrik från den-

[1] Den mycket humane Aall säger om detta Seyersteds råd (a. st. sid. 498, not 3: »Dette paastaaer Seyersted i sin Besvarelse af de Qvæstioner, der bleve ham af Krigskommisionen forelagte. *Andre anseede Officerer paastode imidlertid, at Kongens Omgivelse ikke stedse tilraadede modige Beslutninger*».

samma för att fråga, om bron ej skulle afsågas, enär den kunde af fienden beskjutas och besättningen i brohufvudet således gå förlorad. »Længe — berättar den närvarande Seyersted — vilde Høistsamme ikke give sit Samtykke dertil, men efter igjentagne Forestillinger gav han efter, uagtet baade jeg og flere gjorde Forestilling derimod». Äfven orsaken, hvarför bron blef uppgifven, synes således tämligen klar och är författaren bekant, då han refererar detta Seyersteds yttrande. Men det oklara ligger i två hvarandra motsägande traditioner om Kristian Fredriks uppförande vid ifrågavarande tillfälle, af hvilka den ene anföres af Sørensen och Aall, den andre af Meydell i hans Oplysninger. Mankell håller sig till den förra utan att låtsa om att den strider mot den senare. Enligt den förstnämnde skulle Kristian hafva ankommit under striden och befalt dess inställande och därigenom hindrat Hegermann att fullfölja sin framgång, enligt den senare traditionen skulle han med afsigt hafva hållit sig borta, tills striden var slut, och då han hörde gevärsskott från brohufvudet, hvilka infanteristerna afsköto, enär laddningarna blifvit våta af regn, icke vågat sig öfver, förr än hans adjutant undersökt terrängen och försäkrat att ingen fiende var synlig på 3 à 4,000 alnar. Mötet med den dödskjutne löjtnant Hauch skall efter bägge traditionerna hafva föranledt befallningen om brohufvudets utrymmande.

»Kristian Fredriks beteende vid detta och liknande tillfällen kan genom intet försvaras», säger kapten Mankell. »Hvarje annan än en konung skulle för en sådan handling af barnslig blödsinthet eller militäriskt oförnuft hafva fått plikta som förrädare».

Detta var sannolikt första och enda gången, som Kristian Fredrik bevittnade en strid. Icke dess mindre faller på honom hela ansvaret för en handling, till hvilken han förnyade gånger uppfordrades af befälhafvande officerare, som voro mera erfarne än han. Men möjligen voro desse officerare kommenderade till sina uppfordringar om skansens utrymning? Det vore i stil med de mångahanda misstankar af dylikt slag, som man förut riktat mot prinsen och af hvilka flere genljuda i kapten Mankells bok och skola i sin tid omtalas. Författaren berättar i alt fall, att »saken var förmodligen redan förut beslutad».

Kristian Fredrik får ock sitt skuldregister ökadt med konventionen i Moss, hvilken enligt kapten Mankells på norska källor till större delen grundade framställning synes hafva blifvit de ståndaktige norrmännen pålistad genom en serie af falsarier och osanningar af ganska ruskig beskaffenhet. Detta spel skulle hafva begynt med statsrådssammanträdet på Spydeberg den 8 aug., där Kristian Fredrik framlade Karl Johans anbud om stillestånd och statsrådet »ikke fordristede sig til at fraraade H. K. M. den anbudne Vaabenstilstand». I detta statsråd inkallades generalerna Seyersted och Hegermann för att höras angående den militära ställningen, innan statsrådet afgaf sitt utlåtande, och enligt statsrådsprotokollet, som in extenso återgifves af Aall och af Mankell refereras, hafva de förklarat, att norska armén icke länge kunde hindra fienden att besätta Kristiania på grund af hans öfvermakt till lands och sjös, hvarigenom norska hären kunde

kringgås, såsnart den vågade intaga ställning för att våga en strid. Vid samma tillfälle uppgaf generalintendenten Haxthausen, att lifsmedlen snart voro slut.

Denna sak skall läsaren utan tvifvel finna ganska enkel och klar och äfven ganska naturligt, att Kristian Fredrik därefter icke ville föranleda onödig blodsutgjutelse. Men häraf följer visserligen icke, att han skulle utan nödtvång utrymma de positioner, som den norska armén då innehade. Och att han så gjort eller beslutat att göra, bevisas visserligen icke däraf, att han samma qväll på aftonen öfverlade med tvänne officerare om möjligheten att försvara Langenäs brohufvud, den enda punkt utom Fredriksten, som norrmännen då hade qvar på östra sidan af nedre Glommen.

Nu framhåller emellertid kapten Mankell, att statsrådsprotokollet blifvit förfalskadt och »de militära skälen tillverkade». Han menar, att Haxthausen och möjligen också Hegermann yttrat sig på angifvet sätt, men i så fall emot bättre vetande och på hög befallning, hvaremot Seyersted alls icke yttrat sig på sätt, som »påbördades honom», ja förf. tyckes till och med draga i tvifvel, att han varit tillkallad och vid sammanträdet närvarande. Det säges, att han enligt egen utsago icke blifvit tillkallad till några rådplägningar efter återtåget från Rakkestad, och att det afgifna yttrandet strider mot hans öfriga uttalanden. Det förra är uppenbart oriktigt: Seyersteds yttrande gäller endast de krigsråd, som före utfärdandet af konungens order höllos, och det innebär icke ens, att han *alltid* varit frånvarande från dessa efter reträtten från Rakkestad (Morgenstjerne I, s. 161); och hvad angår hans öfriga uttalanden, så torde kapten Mankell få svårt att uppvisa, hvilka af dessa skulle strida mot hans yttrande i statsrådet den 8 aug. Åtminstone har rec. icke lyckats att upptäcka något sådant yttrande. Ja det torde kunna sättas i fråga, huru vida yttrandet i statsrådet strider mot något kändt yttrande af någon militär utom af kapten Mankell, hvilkens auktoritet i detta fall dock försvagas däraf, att han dels i ett tidigare arbete sagt rakt tvärtom, dels i detta samma arbete likaledes säger ungefär tvärtom på en annan sida och i ett annat sammanhang.

På sid. 98 och 99 utvecklar författaren i en skarp kritik alla faror och olägenheter, som voro förbundna med Karl Johans plan mot Kristiania och den norska hären, hvilken han antingen ville tvinga till ett afgörande slag, till en hastig reträtt till västlandet eller innestänga öster om Kristiania fjord. Jag har förut nämt, huru förf. under denna kritik bringar ner den svenska armén från 40,000 till 30,000 man. Detta går delvis så till, att då folk detacheras från en afdelning till en annan, så räknas det ifrån på det förra stället, men räknas icke till på det senare. Sålunda får Gahn uppträda med 1,000 man eller hvad han hade qvar efter nederlaget vid Matrand, ehuru han blifvit förstärkt både från armén i södra Norge, hvilket där frånräknas, och hemifrån Sverige samt hade betydliga förstärkningar att vänta därifrån, hvilket med tystnad förbigås. Den norska arméns kårer ökas däremot ansenligt. Stabells styrka vid Trögstad räknas

således till 3,500 man, ehuru han själf på pricken uppgifver »2,868 man i alt» och Stang får 2 bataljoner på 1,550 man, utan att förf. omnämner, att den bataljon, som följde honom öfver Manglefjäll var vid framkomsten till Haneborg »ödelagd», och att Stabell förmodar, att det icke gått de återstående jägardivisionerna bättre (Bemærkninger, s. 16, 17) o. s. v. Därefter blir det förf. lätt att »låta Karl Johans trupper stöta sönder hufvudet» mot norrmännens positioner, under det Skiöldebrand »lätteligen kunnat blifva slagen och sannolikt i intet fall lyckats framtränga till Kristiania». Därmed menar sig författaren hafva bevisat, att »den norska armén hvarken *var* instängd — hvilket ingen påstått, åtminstone ej de af författaren citerade källor, som meddela Karl Johans plan, Götlin och Bergman — och ännu mindre genom Karl Johans nya operationsplan skulle blifvit det, såsom den sistnämdes oförståndiga beundrare velat göra troligt».

Hvem skulle tro, att kapten Mankell hört till Karl Johans oförståndiga beundrare! Han skrifver emellertid 1865 i sin öfversigt (sid. 601): »Verkställandet af denna plan, som sannolikt bragt den högst 20,000 man starka, norska armén i förderfvet, såvida den ej räddat sig genom ett hastigt återtåg till Kristiania, förhindrades dock genom det d. 14 aug. i Moss afslutna stilleståndet». Och kapten Meydell, på hvars kritiska skärpa författaren sätter så högt pris! Han skrifver (a. st. sid. 57): »Havde Fienden virkelig forceret Blakjærsund, saa maatte vi enten have indgaaet hvad Betingelser han fandt for godt, eller der var blevet leveret en Bataille i Aas eller Krogstad, i hvilken vi vare bleven angrebne af Fiendens concentrisk virkende Colonner, der vare komne fra Blakjær, Grønsund, Svindal og Moss; vare følgelig høist sandsynlig bleven slagne *og havde maattet strække Gevær*, da vi ingen Retraite vilde have havt».

Jag torde knapt behöfva citera den svenske generalstabschefens yttrande, som går i alldeles samma riktning som den norskes, Seyersteds; han skrifver den 21 aug.: »Det är en gifven sak, att armén redan för flere dagar sedan kunnat vara i Kristiania». Ty under det kapten Mankell å sid. 99 låter Karl Johans trupper stöta sönder hufvudet mot norrmännens positioner, så låter han dem å sid. 120 hålla sitt intåg i Kristiania på grund af den norske härens nedslagna sinnesstämning, hvilken åter tillskrifves de lidna motgångarne och konungens uppenbara oförmåga samt — märkvärdigt nog — »den brist på lifsmedel, tross och öfriga krigsförnödenheter, som allmänt öfverklagades».

Då Kristian Fredrik blef i stånd att framlägga detaljerade stilleståndsvilkor, hölls nytt statsråd i Moss den 13 aug., för hvilket ett skriftligt utlåtande af generalerna Hegermann och Arenfeldt angående arméns tillstånd framlades. Enligt detta utlåtande, som af författaren refereras (sid. 112), vore den norska armén i sin dåvarande ställning innesluten, om svenskarne framträngde öfver Fedt mot Kristiania, hvarjämte man i hvarje ögonblick kunde vänta ett anfall från Kjølberg (vid Glommens västra utlopp), som på grund af fiendens öfvermakt ej kunde afslås.

Härom anmärker nu förf. att »det icke torde undgå någons uppmärksamhet, som hittills följt hans undersökning, att Kristian Fredrik *lät Arenfeldt och Hegermann måla arméns ställning i svart»*. Redan det väcker förf:s misstanke, att hvarken Staffeldt eller Seyersted, af hvilka konungen väntade opposition, blifvit tillkallade. Då förf. anser Seyersteds utlåtande i statsrådet den 8 aug. förfalskadt, kan man naturligtvis icke beropa sig därpå; men hvad Staffeldt angår, synes det egendomligt, att man icke skulle vågat att angående mycket hedrande och förmånliga stilleståndsvilkor tillfråga en man, som på förhand förklarat, att norrmännen ej kunde försvara sig, och om hvilken kapten Mankell med ett från aktor i Staffeldts process lånadt uttryck å sid. 73 förklarar, att han oaktadt gynsamma konjunkturer och goda utsigter ej *ville* anfalla svenskarne. Hvad Arenfeldts och Hegermanns utlåtande angår, vill jag endast fästa uppmärksamheten på, att de icke målat arméns ställning värre än de båda kritikerna Meydell och Mankell, och att väl ingen kan förebrå dessa män att hafva sett den norska arméns utsigter i svart.

Mest egendomlig är emellertid förf:s invändning mot generalernas påstående, att den norska armén skulle vid södra Glommen få att göra med öfvermakt. Nämda generaler hade — säger han sid. 113 — 10 à 12,000 man, hvaremot svenska hären vid södra Glommen räknade »allrahögst 10,000 man». Vi hafva sett huru han förut i sin kritik af Karl Johans anfallsplan mot Kristiania reducerar den svenska armén från 40,000 till 30,000 man. Då räknar han emellertid ännu 21 à 22,000 man »vid hufvudpunkten», som just var södra Glommen. Nu har han blott qvar 10,000 man! Maken till militärisk manöver har icke ens kapten Meydell mäktat åstadkomma.

Författaren lägger mycken vigt vid det norska statsrådets utlåtande. Det framgår nämligen af protokollet, att detsamma på det kraftigaste hemstält, om ej ett slag kunde vågas, och författaren uppger efter Aall, att statsrådet i sin helhet ansåg det förödmjukande att bifalla de föreslagna vilkoren, innan ett slag blifvit vågadt.[1]) I synnerhet skall den särskildt tillkallade Falsen hafva yrkat på ett slag, hvilket yrkande nog till väsentlig del haft sin grund i denne mans vänskap och varma medkänsla för Kristian Fredrik. Ehuru statsrådet icke längre kunde hoppas på att föreskrifva föreningsvilkoren och på förhand binda Karl Johans och svenskarnes händer i detta afseende, såsom det tyckes hafva drömt om ännu den 8 aug., så är det väl

[1]) Man skall kanske finna, att detta utlåtande strider mot statsrådets yttrande den 8 aug. »at denne Vaabenstilstand, som nu bringes i Forslag, i Grunden ikke er andet efter de forandrede Omstændigheder, end hvad forhen har været tilbuden den svenske Regjering». Men i samma statsråd gaf konungen sitt kungliga ord att söka »udvirke saadanne Betingelser for det norske Folks fremtidige Rettigheder, der i det mindste ere ligesaa fordeelagtige, *som det fremlagte Udkast indeholder»*. Jag vill fästa uppmärksamheten på att Langes förmodan (Aall a. st. sid. 501), att med Udkast skulle menas ett svenskt stilleståndsförslag, tydligen är oriktig, och att härmed bör förstås det utkast till omarbetad författning, som förut blifvit uppgjordt i det norska statsrådet och Karl Johan tillbjudet före kriget. Se Hist. Tidskrift, detta häfte sid. 246 och Nielsens Bidrag 1814, II: sid. 271 o. f.

knappast möjligt, att det kunnat finna stilleståndsvilkoren förödmjukande *för Norges rike;* men att de i hög grad voro det för Kristian Fredrik, särskildt på grund af sina hemliga artiklar, är däremot visst. Jag tror därför, att man knappast bör taga statsrådets hemställan så alldeles efter orden, att statsrådet emot generalernas råd skulle velat yrka ett slag.

Författaren berättar själf (sid. 144) om stortingets beslut att förena Norge med Sverige följande: »I sista stunden uppträdde flere talare, som förordade ett förtvifladt motstånd. En ville, att hela nationen skulle resa sig som en man samt uppbränna alla städer, byar och gårdar, som måste öfverlemnas åt fienden». Förf. glömmer här att tillägga, att denne samme representant, prosten Hertzberg, en liten stund efter detta tal själf — röstade för föreningen. De svenska kommissarierna anmärka i sin rapport af den 25 okt., att dessa tal icke hade något annat syfte än att ådagalägga talarnes patriotiska ifver och trygga dem mot förmodade förebråelser af deras kommittenter och medborgare. Då krigets utgång verkligen var en stor missräkning i synnerhet för alla ickemilitärer i Norge, skulle det vara så alldeles oresonligt att misstänka, att det norska statsrådet i sin ofarliga hemställan kunde haft en liten bitanke på sina domare, stortinget, liksom de mycket talande stortingsmännen på sina kommittenter?

Vi hafva sett, att norrmännen efter krigets slut valde general Staffeldt till offer för sin förbittring med anledning af krigets alla felslagna förhoppningar. Äfven dessa anklagelser återljuda i kapten Mankells bok, och i sammanhang därmed får han tillfälle att göra några sidohugg mot »en af Napoleons medelmåttigare marskalkar», hvilken jämte Kristian Fredrik utgör det egentliga föremålet för författarens kritik.

Förhållandet är följande. Staffeldt erhöll den 2 aug. befallning att återtaga Tistedalen från svenskarne. Han beredde sig därför till ett anfall mot de vid Veden och Fredrikshald stående svenska trupperna från det ungefär en mil norr därom belägna Kjølen. Samma dag som Staffeldt mottog denna befallning, tog Essen sitt högqvarter på Vestgård ungefär en half mil väster om Fredrikshald i spetsen för en styrka af 19,000 man, som följande dag, den 3 aug., förstärktes till 25,000 man genom Boijes fördelning. I mån som dessa trupper delvis långsamt aftågade mot väster intågade nya trupper till närheten af Fredrikshald. Sålunda inryckte Rosenblads fördelning den 4 aug. på Iddeslätten en fjärdingsväg öster därom [1]). Samma 4 aug. på morgonen var Staffeldt färdig till angrepp med 3,000 man, af hvilka dock större delen samma morgon anlände till Kjølen efter en tröttande marsch under natten. Underrättad om svenskarnes öfvermakt, hade Staffeldt förut anhållit om anfallets inställande, enär det sannolikt icke kunde medföra något annat resultat än att upprifva hela hans med-

[1]) »Ändtligen» på eftermiddagen, säger kapten Mankell. Men Staffeldts på morgonen utsända spejare inberättade till Kjølen på eftermiddagen, att 8,000 man hade inryckt på Iddeslätten. Det skedde väl således senast middagstid.

förda trupp, och då ett sådant medgifvande inträffade, drog ha sig tillbaka till Rakkestad, där Kristian Fredrik samtidigt koncentrerade andra trupper, och qvarlemnade Stabell att försvara Kjølen.

Kapten Mankell själf finner Kristian Fredriks order till Staffeldt ganska hufvudlösa (sid. 57). Det vill därför synas, som Staffeldt handlat mycket lojalt, då han bad om kontraorder, alldeles som Arenfeldt vid ett liknande tillfälle gjorde den 11 aug., då han erhöll befallning att anfalla svenskarnes öfvermakt vid Kjølbergbro (Morgenstjerne, II, s. VI o.f.) och att återtaga Rolfsön. Men långt därifrån! Aktor i Staffeldts process anför af denna anledning: »At v. Staffeldt, saavel efter Befalingens bestemte Order, som efter Subordinationens Natur, burde have adlydt og fra Kjølen angrebet, er derfor utvivlsomt». Meydell anmärker: »Man kunde vistnok ogsaa sige, at Staffeldt kunde have Grund til at tro, at man vilde opofre ham; thi hvortil skulde det nytte at kaste en Deel af hans Brigade midt imellem overlegne Fiender, da der var al Grund til at formode, at de Svenskes Hovedstyrke vilde rykke frem paa Veien over Kjølen og Degernæs. Staffeldts Stilling var derfor visselig meget mislig, og der er meget som taler til Undskylding for at han ikke udførte Befalingen, uagtet jeg vel ikke kan nægte, *at han vilde have handlet klogest* i at opfylde den, da han kunde have vogtet sig for at gaa alt forvidt og ikke ladet sig omgaa etc.» (Meydell, Oplysninger, s. 377 o. f.). Häruti hade Meydell så till vida rätt, som Staffeldt nog icke blifvit dömd till döden, om han varit *klok* och i onödan uppoffrat några tusen man. Ehuru nu kapten Mankell anser, att detta anfall »icke skulle kunnat påräkna någon långvarig framgång, då Karl Johan snart skulle förmått samla tillräckligt antal trupper att möta detsamma, hvarefter ett farligt återtåg förestått», så finner han dock med aktor, att Staffeldt hade bort lyda [1]), enär ansvaret härför hade träffat Kristian Fredrik, och därtill lägges nu af kapten M. alldeles originelt en ny grund, som hvarken omtalas af Meydell eller de norske aktorerne i Staffeldts process. Karl Johan hade, säges det, gjort sig skyldig till »försumlighet vid bevakningen» (sid. 74) eller »rent af uraktlåten bevakning» (sid. 153) och dessutom till »ett stort förbiseende, då han ej från början framsköt en hel fördelning öfver Kjølen mot Rakkestad».

Det lönar sig att något litet undersöka, huru det hänger ihop med denna försumlighet. Förf. refererar själf. (sid. 52) ett bref från Karl Johan till Essen af 30 juli, i hvilket han befaller honom att framtränga till Iddeslätten, men under vägen *noga rekognoscera i sin högra flank;* i samma bref erbjudes Essen undsättning i fall af behof. Af detta bref drager förf. den slutsatsen, att Karl Johan var dåligt underrättad. Det dröjde ej länge, förr än Karl Johan erfor, att Essen ordentligt rekognoscerade i sin högra flank. Den 2 aug. skrifver han åter: »Då jag erfarit, att de vägar, som föra från Fredrikshald

[1]) Att kapten Mankell icke menar detta synnerligt allvarsamt, framgår däraf, att han sid. 155 just med anledning af detta anfall kallar Staffeldt »i detta afseende oskyldig» och säger, att han blef straffad, för det han ej kunde göra det omöjliga.

till Rakkestad icke blifvit besatta, skulle jag önska, att Ni gaf general Vegesack order att i morgon med 3 bataljoner och en del af den eskvadron, som står under hans kommando, begifva sig till skärningspunkten för nämda vägar. Två bataljoner skola göra front emot Fredrikshald för att betäcka härens eftertrupp mot garnisonens försåt. Den tredje bataljonen må delas i 2 delar och skall betäcka vägarne till Rakkestad och göra front mot detta ställe från Hølen och Rokke». Den 3 aug. skrifver han: »Ni må gifva general Vegesack följande order; att bringa den afdelning, som general Vegesack har order till att sända till Kjølen upp till en bataljon och den, som han skulle sända till Rokke till 200 man; dessa afdelningar måste hafva kunnige officerare i spetsen och hvar af dem 2—3 ryttare. De skola företaga rekognosceringar på vägen till Rakkestad, ja ända fram till detta ställe, om det fins någon utväg att komma dit. Dessa officerare måste utveckla en stor verksamhet för att undgå att falla i de snaror, som fienden kan lägga för dem. General Vegesack skall två gånger om dagen mottaga rapport från dessa afdelningar och därför aflägga räkenskap etc». Den 4 aug. skref Karl Johan slutligen, att han af en rapport från Vegesack erfarit, att fienden visat sig tämligen stark, och att han förutsåg, att han komme att behöfva en hastig undsättning, hvarför general Boije fick befallning att understödja Vegesack med 5 bataljoner, då denne följande dag hade att angripa Staffeldt.

Hvad säga nu norska källor om Karl Johans försumlighet? Meydell berättar (a. st. sid. 24), att svenskarne den 2 aug. ryckte fram uppåt Rocke och Kjølen, således samma dag som Karl Johan därom utfärdade order. Den 4 aug. redan samtidigt med de Staffeldtska truppernas inträffande vid Kjølen ryckte »en betydlig Colonne» svenskar mot samma punkt, och längre fram på dagen inberättade kapten Holck, att en fiendtlig styrka också visade sig i norrmännens högra flank (Morgenstjerne I, s. 220 o. f., 343 o, f.). Kan man verkligen under sådana förhållanden med rimlighet påstå, att Karl Johan icke blott försummat, utan »rent af uraktlåtit» att bevaka sin högra flank?

Det finnes några intyg om Karl Johans och hans svenska soldaters vaksamhet, som icke gå i alldeles samma riktning. Seyersted berättar: »At Fjenden valgte de længste og besværligste Veie til sit Angreb; og at han handlede just tvertimod de forudsatte Suppositioner, skulde næsten bringe mig paa den Formodning, at der har været noget i det, som Flere paastode, at nogle fjendtlige Officerer skulde have yttret, at de kjendte Forsvarsplanen, og handlede just i Modsætning af den». Också finnes en afskrift af planen bland Essens papper på Vik [1]). Motzfeldt säger i sin dagbok, som af förf. citeras (sid. 137): »Det såg ut, som om svenskarne på förhand kände alla rörelser, armén verkstälde, till och med sådana, till hvilka ordern utgått från H. M:ts egen mun». Visste svenskarne att själfva skaffa

[1]) Nielsens, Bidrag 1812—1816, sid. 48. Det bör dock anmärkas, att intet höres om denna plan i Essens och Karl Johans brefvexling, och att den förre synes redan i sin anfallsplan ungefärligen beräkna en sådan uppställning af norska härens hufvudstyrka, som Seyersteds plan medförde.

sig underrättelser, så förhindrade de å andra sidan, att sådana framkommo till norrmännen. Staffeldt berättar således, att han oaktadt all använd möda och aftalad korrespondens med personer i det af svenskarne besatta distriktet ej kunde erhålla besked på grund af »Fjendens nøie Paapassenhed» (Morgenstjerne I, s. 251).

Karl Johan får också sitta tämligen hårdt emellan för att han ej gick raka vägen på Kristiania, såsom Seyersted beräknat (sid. 29 och 30), och för att han sedermera gick så långsamt framåt (sid. 86 och 153). Det är också ganska sannolikt, att kriget, som nu slutade på 14 dagar, hade kunnat slutas på 8, men då icke utan fältslag. Om man nu tror Karl Johan på hans ord, att han icke *ville* utgjuta norskt blod och besegra ett folk, som han ville framdeles regera, om hans afsigt var att genom ett skickligt användande af sin öfvermakt så manövrera mot norrmännen, att han tvingade Kristian Fredrik till abdikation utan slag; månne icke fälttåget kan betraktas som ett litet mästerstycke, som icke var alldeles ovärdigt den humanaste af Napoleons marskalkar?

Gahns affär vid Matrand skall jag endast korteligen omhandla, då ingen del af förf:s arbete innehåller färre fel. Han uppgifver (sid. 53) Gahns styrka vid uppbrottet från Eda skans till 1,500 man, men antyder i en not, att enligt 2 af hans egna armélistor skulle Vesterbottens 4 bataljoner ensamma räknat 1,500 (Gahn hade äfven med sig 1 bataljon värmländingar). Därjämte anför han, att Götlin uppgifver Gahns styrka till 1,250 man efter detacheringarna, men detta är ej rätt. Götlin uppgifver (sid. 82), att Gahn uppbröt med 1,500 man, och omtalar därefter, att han förut till olika punkter detacherat ungefär 250 man. Detta stämmer således ganska väl både med armélistorna och med Mankells uppgift i föreliggande arbete (Öfversigten s. 600 anger 1,400 man). Af denna styrka gingo ungefär 100 man förlorade i dödade, sårade och fångna vid Lier. Gahn uppgifver själf, att han endast haft 1,200 man stridande vid Matrand; klart är i alt fall efter de samstämmiga officiela uppgifter som föreligga, att han ej kan hafva haft flere än 1,400. Detta stämmer ganska väl med norrmännens egna uppgifter omedelbart efter slaget [1]). Krebs styrka var enligt Mankells nuvarande uppgift 2,300 vid Lier bakom goda positioner; vid Matrand angifver han nu ingen viss styrka, och det torde vara svårt att angifva något bestämdt tal, då en del af de trupper, som skulle taga svenskarne i flank och rygg, ej framkommo, och andra delvis fördröjdes på vägen, tills striden var slut. I »Öfversigt» uppgifves Krebs styrka vid Matrand till 3,000 [2]) man, här talas om Krebs »dubbelt öfverlägsna styrka»; och så mycket

[1]) Seyersted säger således (Morgenstjerne I, 157) »Fjendens Styrke ved hans Indbrud over Magnor har efter al Sandsynlighed ikkun været 15- til 1600 Mand, hvilket synes at indlyse af Oberstlieutenant v. Krebses rapport af 5 Aug., og var det saa, da var Oberstl. v. Krebs Fjenden ikke allene fuldkommen voxen, men Selv overlegen».

[2]) Götlin påstår, att norrmännen agerade med 3,822 man utom 650 i reserv; Ræder angifver deras styrka till 1,800.

torde åtminstone kunna sägas med säkerhet, att Krebs var Gahn vida öfverlägsen, efter all sannolikhet väl dubbelt.

Under sådana förhållanden måste det synas egendomligt, att dessa framgångar skola bevisa, att »norrmännen, rätt anförda, både kunde försvara sig och anfalla» (sid. 83). Rec. hyser en högre tanke både om norrmännens tapperhet och krigsduglighet än så, att det skall räknas dem till utmärkelse, att de kunnat segra öfver svenskarne, när de stått 2 mot 1 på egen mark. Att norrmännen själfva gifvit dessa affärer en liknande betydelse, kommer sig af deras fullständigt oriktiga föreställningar om Gahns styrka, hvilka vunnit stöd därigenom, att Bergman utan minsta kritik afskrifvit Ræders godtyckliga siffra, i stället för att hemta en säker och pålitlig uppgift af Götlin.

Ehuru bättre underrättad, än norrmännen och Bergman varit om denna strid, följer författaren deras beräkningar äfven med hänsyn till dess resultat. Han säger, att denna olycka var både en materiel och en moralisk motgång, som förändrade den militära ställningen (sid. 83) och att Karl Johan förmåddes att tillbjuda stillestånd *främst* på grund af intrycket af Gahns oväntade nederlag (sid. 157). Hvilken vigt man i det svenska högqvarteret lade på denna oväntade motgång, torde kunna inhemtas t. ex. af Adlercreutz' bref af den 7 aug. från Ingedalen, där han kort efter inhemtad underrättelse om Gahns nederlag säger, att »allting går bättre, än vi kunnat föreställa oss», och att »detta korståg skall sluta snart och lyckligt, om ej besynnerliga evenementer mellankomma». Likaledes kan man sluta till Karl Johans intryck af hans bref till Karl XIII af den 8 aug., således 3 dagar efter olyckan, där det heter, att generalerna Vegesacks, Cederströms och Boijes marsch mot Onstadsund »frigör Gahn och bereder honom möjlighet att företaga något mot Fossen och till och med mot Kongsvinger» (Bergman-Schinkel, Bihang I, II, s. 272).

Samma dag något senare eller ock den 9, således *sedan* han tillbjudit stillestånd, synes Karl Johan fått veta, att Gahns ställning var farligare, än han i början trott; men nu följde ock en serie af order om Gahns förstärkande, som torde inom få dagar hafva ökat hans styrka med öfver 1,000 man [1]) och inom 14 dagar bragt den upp till 6,000 (anf. arb. s. 273 o. f.). Detta får man i kapten Mankells bok sålunda omtaladt: »Karl Johan sände någon förstärkning till Gahn, på det denne ej alldeles skulle undertryckas af sin motståndare» (sid. 89).

»Den mest skyldige kunde aldrig åtkommas», säger kapten Mankell om norska officerares förseelser under 1814 års krig. Det vill nästan synas, som hans bok hade till syfte att bevisa, att denne »mest skyldige» var den ende skyldige. Mig synes, att det nästan vore orimligt att begära, att ett folk skall utkämpa en enig och hård-

[1]) Mankell uppgifver i »Öfversigt» etc. sid. 601, att »Gahns brigad blifvit förstärkt till 4,000 man».

nackad kamp för att draga den fulla konseqvensen af en öfverilad handling, som blifvit till god del besluten på grund af bristande insigt. Det är också otvifvelaktigt, att norrmännen ingalunda voro eniga under 1814 års strid, och att detta i sin mån påverkat Kristian Fredrik. I stället för att erkänna, att det var med nog mycket skryt och icke utan svaghet, som norrmännen drogo sin lyckliga lott 1814, så äflas man att göra dem till ett folk af idel hjältar, som olyckligtvis kommit att styras af en kujon. I stället för att visa oss en samling generaler, som till större delen saknade egentlig erfarenhet af kriget och därför blefvo villrådige, då de ställdes emot en stor öfvermakt, redlige och välmenande statsråd, fast icke just »en samling af konungar», ett folk, som vacklar, då man bjuder det att blott för ambitionen strida förtviflans strid mot nöd och öfvermakt, i stället för alt detta, som väl må kallas det mest naturliga i världen och har motstycken i hvarje folks historia, så visar oss den norska ambitionslitteraturen och kapten Mankell i ännu högre grad en samling af visserligen krigiske och hjältemodige, men för öfrigt i alla afseenden ömklige män. Statsråd, som förfalska protokollen, generaler, som på konungens order gifva utlåtanden emot sin öfvertygelse och bedraga sitt folk, en hel nation slutligen, som *vill* med enig samdrägt, men ledes som ett viljelöst redskap — af en feg stackare.

Det säger sig själft, att en så beskaffad framställning kommer i kollision med den historiska sanningen. Kapten Mankell har också rätt ofta känt detta med sig själf, därom vittnar hans framställning på många ställen. Då hans historiska samvete eller kanske rättare hans historiska hederskänsla slår honom, tittar nämligen sanningen fram med ett *möjligen* eller ett *måhända* framför sig och leker tittut med författaren och med läsaren. Men det skall erkännas, att leken hufvudsakligen består däri, att sanningen springer och gömmer sig.

Nils Höjer.

Baltzar Bogislav von Platen. Minnesteckning på Svenska Akademiens uppdrag författad af Louis De Geer. Stockholm 1887, Kongl. Boktryckeriet. 262 ss. 8:o. (Svenska Akademiens Handlingar från 1886. Första delen.)

»Råämnet till häfdernas blad» — säger Svenska Akademiens direktör 1874, frih. Louis De Geer — »är en lump, som otaliga gånger måste renas och omarbetas, innan det innehåller endast sanning». Sjelf har han flere gånger försökt sig i sådan bearbetning af råämne och i det arbete, hvars titel ofvan anförts, nått framom de tidigare. Ingen retorik lägger främmande smycken på den fina konturteckningen, enkel och klar stiger kompositionen fram ur samvetsgrant behandlade, rikhaltiga källor. Författaren låter skildringens föremål framträda inför läsaren »ex actis». Sorgfälligt har han tillsett,

att inga sådana skulle undgå hans forskning, och med lika mycken styrka i grupperingen, som lugn oveld i framställningen, har han tecknat Baltzar Bogislav von Platen, och därigenom äfven lemnat värdefulla bidrag till historien om det skede, inom hvilket Platens verksamhet faller.

Platens minne har förut tecknats, kortare i biografiska samlingar, utförligare af C. A. Adlersparre (1862), hvarjämte en monografi öfver »Grev von Platens Statholderskab» i Norge utgifvits af den om Norges nyare historia välförtjente dr Yngvar Nielsen (1875). Och »Sveriges blå band», som nu samverkar med de mångfaldiga »svarta banden», med järnbanenätet, låter Platens minne lefva i de djupa ledens hogkomst kraftigare, än de flesta andra stormäns. Det har icke funnits någon tid, då Platen var glömd. Så mycket välkomnare är Louis De Geers arbete, som klarare och rikare, än föregångarne, visar oss både Platen, hans verk, och den tid, i hvilken han verkade.

»Göta kanal och Motala verkstad äro hans skapelser; till väsentlig del också Nationalbeväringen, Centralförsvarssystemet med Carlsborgs fästnings och Skärgårdsflottans platser i försvarsplanen. Uti rikets styrelse var han en ledande statsman närmast efter 1809 års statshvälfning, under de mest bekymmerfulla förhållanden Sverige haft att bestå; och bland dem, som tillvägabragte Sveriges och Norges förening, hvars äldste vän han blifvit kallad, intager han ett af de främsta rummen. Han såg långt framom sin tid och hade därför icke blott att kämpa mot de hinder, som möta vid verkställigheten af alla stora företag, utan hans svåraste strider gälde att få sjelfva de mål, han för sig utstakat, af samtiden erkända såsom eftersträfvansvärda. Han segrade ock fullständigare i utförandet, än i öfvertygandet; och ännu i vår tid sätter mången ett frågetecken vid mera än en af hans stora tankar, af hvilka dock ingen kunnat undertryckas» (s. 2, 3).

Platen for till sjös i kofferditjenst, ehuru officer i flottan; så lät han sedan sin son göra, och så länge hans tids åsigter funno genklang inom flottans styrelse var det sed, att unga officerare på sådant sätt förvärfvade sjömanskap. Ingen örlogsflotta, skref Platen, minst den svenska, kan erbjuda tillräcklig öfning för att utbilda en sjöman. Detta är ett drag af hans omtanke för försvaret, som väl förtjenar ett rum på historiens blad, så mycket mer, som seden att för flottan vinna sjömanskap under årslång kofferdifart numera hos oss tillhör »ett tidehvarf som flytt». Platen vann i hög grad hvad han med så strängt arbete sökt förvärfva, men sitt sträfva lynne fick han därunder ingalunda förmildradt. Hans duglighet blef snart erkänd; Ehrensvärd skref (1794) om de »kära tillfällen» han haft att tala till P:s förmån hos Hertigen-regenten, den gamle Chapman brefväxlade med honom om fartygsplanerna; som fregattkapten hade han beseglat Medelhafvet, linieskepp hade han fört i Nordsjön, — allt detta innan han vid örlogsvarfvet i Karlskrona anstäldes som equipage-

mästare (fartygsutrustningschef), med Öfverstelöjtnants grad vid Amiralitetet. Men både motgångar och rättegångar uttömde efterhand hans tålamod. Sjelf förestälde han sig rättegångarne — i hvilka han frikändes — som afundsmäns planer att störta honom, och då detta icke lyckades, trodde han sig se motarbetningar på annat håll. »En mig redan till hälften gifven belöning fråntogs mig uti en survivance» — skrifver Platen 1803. »En till högsta grad älskad far suckade under motgångar efter mer än 50 tjenstår och en 80-årig farbror dog som tjensteman uti rättskaffenhet och yttersta armod... Ett häftigt och eldigt temperament... en djup känsla af rätt och orätt... och kanske den vanliga menskliga svagheten, egenkärleken, krossade min fysik, utan att böja mitt sinne, till den grad att jag, under säker kännedom att konungen var missnöjd med min person, hvaraf jag äfven rönte prof, med misantropisk liknöjdhet nalkades grafven på ett steg nära; jag tillstår, endast känslan af ovänners tillfredsställelse vände min syn tillbaka åt lifvet.» Under en så uppjagad stämning beslöts afskedstagandet, först från equipagemästarevärfvet, sedan ur flottans tjenst. Detta senare afsked beviljades i juni månad 1800, i Norrköping, få dagar efter det Platens sorgsna stämning åtminstone delvis gifvit vika för bröllopsglädjen.

Minnestecknaren har för sin framställning icke användt de 1803 mellan P. och Gen.-Adj., Konter-amiralen Rayalin växlade bref, hvilka i K. Bibl. förvaras. Det är från P:s konsept ofvanstående citat är taget. Sammanstäldt med det i minnesteckningen citerade brefvet (af 1807) till en f. d. kamrat[1]) visar det nogsamt, hur Platens lynne förstorat obehagen af tjenstgöringen i flottan. Den förmenta onåden blir icke heller så påtaglig, som det kan tyckas af citatet. Yttrandet kan ganska väl ha afsett en speciel tjenst, för hvilken den flottans officer, som förde postjakten t. ex. mellan Ystad och Stralsund, blifvit vid en audiens föredragen. Platens far fick afsked med loford och pension, han sjelf fick vid afskedet Öfverste titel och redan 1803, då han förhört sig om rätt att bära uniform, anbud att åter ingå i tjenst som General-adjutant samt försäkran om konungens nåd. 1808 blef han utnämd till befälhafvare öfver vestra kustens försvarsanstalter, hvarom hertig Carl å konungens vägnar underrättade honom. Någon *verklig förnärmelse* af konungen torde sålunda aldrig vederfarits hvarken Platen eller hans gamle far, och på hans eget lynnes räkning torde få föras hela strofen i brefvet till Gyllensköld (1807) om »uslingar för hvilkas nidingsverk jag fölt ett offer», och om det i konungens förmak erfarna »förakt».

Nog af, Platen förde ej mera hvarken linieskepp eller postjakt, han hade ej uppsigt hvarken med tackel eller tåg — han var, som han sjelf kallat sig (1808), »inspektor för min hustrus egendom».

[1]) I citatet är bortlemnadt *af hvem* P. fick höra de i hans minne så djupt ingräfda orden: konungen finner er tjenst obehöflig. Konseptet innehåller dock att P. fått höra dem »af en *Möl.*» — en förkortning som utan fara för misstag torde kunna läsas som Möllersvärd (1800 öfverstelöjtnant och generaladjutant af flygeln, liksom Platen, konungen följaktig på resor, t. ex. 1800 till Petersburg).

Tanken på denna plats — eller med andra ord, ett förmöget gifte — har säkerligen betydligt underhjelpt beslutet att låta förtrytelsen leda till afsked i stället för död. Den lycka, äktenskapet beredde honom, har han beskrifvit, då han kallat hustrun sitt lifs goda engel, ett uttryck som hos honom ingalunda var en retorisk fras. Vid 34 år slog sig alltså Platen ned som landtbrukare i Vestergötland, helt nära Trollhättan, i hvars kanaldirektion han snart blef ledamot. Nu träffade han på Daniel Thunbergs plan till kanalisering af vattendragen genom Göta-länderna. Den planen var nästan årsbarn med honom sjelf, och, liksom han, försmådd — satt i vrån. Stora män hade långt förut tänkt på en dylik »hafvens förening». Skulle icke viljekraft och fosterlandskärlek kunna sätta den i verket?

Efter några år hade Platen inhemtat »väg- och vattenbyggarens» yrke och sjelf gjort undersökningar, hvilka öfvertygade honom om kanalens utförbarhet. Och när han (1806) tillegnade Gustaf Adolf sin skrift »om canaler genom Sverige», vann han hvad därmed afsetts: konungens uppmärksamhet och understöd för förberedande undersökningar. Den 13 februari 1808 fick han del af konungens bref och instruktion, den 22 lyfte han 500 rdr b:co i statskontoret, första statsbidraget till förverkligande af Göta kanal under Platens ledning. Och midt under kriget fick han för sina ändamål disponera hemmavarande soldater. Att Platen ändå var anhängare af Adlersparres revolution, kan ej väcka undran. Men det gör icke ett godt intryck, att se honom den 10 maj 1809 på riddarhuset väcka förslag om särskild tacksamhetsgärd mot baron Mannerheim för dennes anförande på Rikssalen om Gustaf Adolfs och hans ätts uteslutande från tronen.

Platen hade infunnit sig vid riksdagen såsom Adlersparres anhängare, invaldes i konstitutionsutskottet, inträdde som statsråd i den nyvalde konungens konselj och fick mycket annat att sköta, än Göta kanal. Han sändes till Norge, redan före riksdagens öppnande, för att underhandla med prins Kristian Fredrik — Sveriges och Norges förening var redan nu för Platen ett vigtigt framtidsmål. Han ville i förening med *konstitutionen* införa *konskriptionen* — allmän värnepligt — men lyckades endast gifva uppslag åt det följande beslutet om »vargering», hvilket i sin ordning alstrade 1812 års »allmänna beväring». Platen var kraftigt verksam för utsändandet af den under Pukes befäl stälda expeditionen till Norrbotten och besökte sjelf den engelska eskaderns befälhafvare invid Estlands kust, för att tillförsäkra sig eskaderns bistånd, i händelse en rysk flotta ville taga den svenska i ryggen. Två månader senare, när freden slutits med Ryssland och ställningen till England är en annan, uppsätter Platen egenhändigt »hemliga ordres till högste befälhafvaren i Karlskrona» — »justerade» af konungen — att sänka och bränna flotta och förråder heldre än att utlemna dem till engelsmännen. Danmarks öde var i friskt minne och Platen kände engelsmännen alldeles för väl, för att tro på deras ädelmod emot den svage. Politiken länkade emellertid snart nog både Ryssland och Sverige till Englands sida i den skiftande verldsstriden.

Platen var tidigt anhängare af Bernadottes val och hade redan före hans hitkomst gifvit honom del af sina tankar om Sveriges och Norges förening, en plan, som genast vann den franske härförarens lifliga bifall. Platen och Karl Johan, begge starka viljor och häftiga lynnen, förstodo hvarandra, respekterade hvarandra, stödde hvarandra och tålde af hvarandra, särskildt Carl Johan af Platen, rätt starka ord. Alla Platens älsklingstankar, eller riktigare uttryckt, alla detaljerna i Platens fosterländska system bragtes visserligen inför Carl Johan och vunno hans erkännande, men bådas vän, generalen grefve C. H. Posse, skrifver ännu i maj 1829, att endast kanalen har utsigt att bli färdig. Det andra: centralförsvaret, skärgårdsflottan, mekaniska verkstaden, kan draga långt ut på tiden — »och kommer aldrig att med allvar fattas eller beslutas af Carl XIV». Men Platen trodde sig i kronprinsen Oscar ega en bundsförvandt för dessa landets lifs frågor, hvilka voro hans eget lifspathos.

Det är denna egenskap hos Platens idéer, hvilken gjorde honom så stark i striden för deras främjande. Unionen, kanalen, centralfästningen, värnpligten, skärgårdsflottan, ångbåtar, mekanisk verkstad, allt detta bildade för Platen endast länkar i en kedja, men i en kedja, som skulle lyfta Sverige och Norge ur beroendets elände upp till sjelfständighetens ljusa framtid, och för åvägabringandet af dessa länkar fordrades endast *vilja*. Inför ett sådant betraktelsesätt kunde ekonomiska och juridiska betänkligheter i fråga om särskilda detaljer icke spela någon roll, men man får icke förtänka medlemmar af riksdagen, att de sågo saken annorlunda. Med stort intresse följer man De Geers rent historiska framställning af de bittra riksdagsstriderna om kanalen, kanal-diskonten och mekaniska verkstaden. Opponenterna hade klara och tydliga skäl för sina påståenden och klagomål, men Platens skäl voro af sådan art att — »man väntar ej med dem attack, man gör.» Anfallsvis gick han tillväga, när man kunde väntat att han skulle hållit sig till ursäkter och förklaringar, därigenom ännu mer retande motståndarne, men också åt medhållare förlänande en flägt af den tro, som försatte både berg och millioner. Ännu hade man icke rätt växt in i konstitutionela förhållanden, därtill kräfdes nära ett halft sekel, helst konungens obekantskap med landets språk och regeringsorganisationens svaghet förlängde lärotiden och förlamade enskilda goda viljors kraft. Så blef stundom en stor mans sjelfrådighet — då den var oegennyttig och ledd af klar framtidsblick — en dygd, men, tyvärr, lätt skuren öfver en kam med andra stormäns sjelfrådighet, som icke bar samma stämpel. Och när de små ropade på lagen och tidningsmän gjorde sig till organ för »vox populi», skuros äfven de af maktens — att icke säga indragningsmaktens — innehafvare öfver en kam, ehvad de leddes af lumpna motiv eller brunno af ren nitälskan. Särskildt ha de fortgående försöken, att under rubriken »majestätsbrott» lagföra klander mot regeringshandlingar, verkat till förbittring. En påminnelse härom, vid skildringen af den famösa sammandrabbningen i riddarhusplenum den 1 mars 1823 mellan Platen och Anckarsvärd, torde icke varit ur

vägen, då rättvisa skall skipas mellan bådas pathos. Och vid försvaret för de män, hvilka träffas af Anckarsvärds förkastelsedom öfver ministèren 1809—23 (s. 168), torde med fog kunna erinras, att det föga varit *som deltagare i ministèren*, en Adlercreutz, en Adlersparre, en Platen vunnit sina »aktade namn i historien», att Wirsén och Järta just därför lemnade ministèren, att deras åsigter underkändes af den som »allena styrde», och att dessa mäns egna ord i bref till hvarandra nogsamt bevitna, hur hopplös de stundom funno all fordran på en plan, ett system i regeringen — eller just den brist, som Anckarsvärd och många efter honom anmärkte. »Hvar man tittar in i detaljadministrationen» — skrifver Wirsén till Platen 1825 $^{30}/_{4}$ — »blir man häpen och förundrad huru allt är lössläppt och förlamadt; så är det med all ressort, om sjelfva sammanhållet icke finnes, så är spänstigheten borta öfver allt.» Eller 1816, 20 sept.: »Jag beklagar mitt fädernesland, ett bottenlöst haf är under och en vredgad himmel öfver, och på en vulkan spatsera vi och agera som marionetter.»

Platen hade icke länge stannat inom konseljen. Ett häftigt uppträde i november 1810 förde honom ifrån statsrådets öfverläggningar, men intill 1812, då nya skäl kommo till att stärka hans beslut om afgång, stod han nominelt qvar och tog emellanåt del i rådslagen. Kanalen var hans värf, för hvilket andra måste vika. Med ständigt otillräckliga kostnadsförslag, ständigt bekymmersamma finanser, med »kanaldiskont» och riksbankskreditiv, med statsanslag och aktieinbetalningar drog sig kanalen småningom fram från Venern till Vettern och från Vettern till närheten af Östersjön. *Sista* statstillskottet hade den fått 1823 — och likväl måste den 1828 begära 845,000 rdr b:co, hvarförutan arbetet skulle afstanna sedan nio tiondelar voro färdiga! En insändare i Dagl. Allehanda — artikeln är förvarad bland Platens papper — uträknar, att den 1828 erforderliga summan, fördelad på fyra år, ej gör mer än 4 skillingar om året på hvarje svensk — för att friköpa nationen från skammen att ha lemnat ett sådant nationalverk oafslutadt. Bolaget då? Ja, det talades endast undantagsvis om bolaget. Det tillsköt dock 5 millioner, under det staten lemnade nära 10, oberäknadt jord, som dels gafs direkt åt kanalen, dels i utbyte åt egare af jord, som kanalen behöfde. Likväl stå kanalaktierna nu — upplyser minnestecknaren — endast i 25 % af inbetalda beloppet. — Platen liknade också sjelf kanalen vid landsvägarne: nödvändiga äro de, men ingen begär att de skola ge direkt afkastning.

Platens väldiga anföranden vid 1829 års riksdag och hans död under riksdagens fortgång bragte seger åt hans kanal äfven vid dess sista drabbning med statskassans målsmän. »Moriens triumphavit.»

Efter de svårigheter och obehag, hvilka »skeppshandeln» vållat, blef flottans upphjelpande och vård annorlunda, än förut, föremål för regeringens uppmärksamhet. Den döende amiral Wirsén manade Platen att taga sig af flottan. Efter ett långvarigt komitéarbete infördes ett »storamiralsämbete», för hvars tredje departement, ungefärligen motsvarande den senare »väg- och vattenbyggnadsstyrelsen»,

Platen utnämndes till chef. Med mycken ifver tog han sig af detta nya tillskott till området för en rastlös verksamhet, så mycket hellre, som det nya ämbetet förde honom närmare kronprinsen, stor-amiralen. Muntligen och skriftligen sökte Platen elda tronföljarens svenska hjerta för de ideal, hvilka besjälade honom sjelf. Sina sista krafter egnade han åt dylika skrifvelser, och i mycket buro de afsedda frukter.

Men det tyckes som hade Platen räckt till för hvad som helst, i Carl Johans tanka. När han från Norge återkallade Sandels för att genom en annan riksståthållare med all kraft stäfja firandet af den 17 maj och åt ett urtima storting öfverlemna valet mellan att foga sig i hans faderliga önskningar eller — utsätta honom för mycket stora obehag, så föll hans val på Platen, och Platen mottog kallelsen, ehuru ogerna. Det såg allvarsamt ut, åtminstone i den instruktion, af konungen ensam undertecknad, hvilken underrättade den nye riksståthållaren om konungens afsigter. »Responsable envers ma conscience du bonheur et de la tranquillité du peuple norvégien», skrifver konungen, »je le suis encore envers les suédois et les puissances européennes des écarts auquels il pourrait se porter.» De friheter, konungen sjelf skapat i Norge, ville han ej förminska, men de ytterligare friheter, storting och folk ville taga sig — t. ex. att fira 17:e maj, att anse en riksrätt kunna döma mellan suveränen och representationen om tolkningen af grundlag, — sådant ville han ej tåla. Det ser ut, som hade kung Carl XIV i sitt svenska slott beslutat en ordentlig statskupp och t. o. m. notificerat en sådan möjlighet till ryska hofvet[1], men, väl kommen in i sitt norska slott, låtit sådana tankar fara. Äfven hos Platen ses stämningen växla: en, förmodligen efter samråd med Wetterstedt, i Stockholm uppsatt P. M. att förelägga konungen ryggar ej ens tillbaka för »det borgerliga kriget», hvilket, säger Platen, »kommer ännu säkrare, men med olyckligare följder, om partierna och anarkien få tillfälle att stadfästa sig.» Men från Norge skrifver han mycket mildare, och fick af många norske män medhåll i sin uppfattning af 17:e maj-firandet, hvarom han utfärdade ett på svenska affattadt cirkulär. Det urtima stortinget aflopp lyckligt, Carl Johan sade sig vara nöjd: man hade valt grefve Wedel till ordförande, afhållit sig från 17:e maj-fest, delvis beviljat begärda medel och antagit föreslagna lagar. Nu skulle således kung och folk ha förstått hvarandra — på hinsidan Kölen.

Men det var en villa — om ej ett spel. Platen blef just den, som mycket mot sin vilja skulle göra 17:e maj-festen ändå kärare för norrmännen, sedan »torveslaget» gjort ingrepp i rätten att promenera på Kristiana torg och gator efter kl. 9 den 17:e maj 1829. Upprorslag och militär kommo fram i ogjordt väder, sedan ryktet om en borgarbeväpning till polisens förstärkande lockat ut folk, som undrade hvad det skulle bli af på qvällen. Stadens polismästare och kommendant ansågos vara förnämsta orsaken till folkskockningarna

[1]) Önskligt hade varit, att minnestecknaren lyftat på den *nu* mer än 50-åriga diplomatiska slöja, som ännu för Yngvar Nielsen lagligen skymde den af Platen 1828 $^6/_4$ beklagade »kommunikationen till ryske kejsaren.»

och »slaget», men riksståthållaren var dock den, som efter mottagande af rapporter från de underordnade, befalt krigslagens uppläsande. Hvarför? Folket ville icke gå hem, när polisen därtill uppmanat kl. 9; »detta rapporterades för mig, ehuru ingen oordning ännu egt rum — skrifver Platen till konungen — men då klockan närmade sig till 10, eller den timme som är bestämd för allmän stillhet (!), var militären färdig att handla.» Några kolfslag, ett och annat sabelhugg, samt framryckande af 77 man till fots och 10 till häst — se där alltsammans; men Kristianiaborna voro icke vana vid sådan behandling. Platen fick Carl Johans godkännande — men norska allmänhetens hat och vrede. »Den forfölgelse», skrifver Y. Nielsen, »hvorför Grev von Platen var udsat i året 1829, er en mörk plet i Norges konstitutionele historie, og det kan blot være en liden tröst, at lignende angreb til samme tid ogsaa rettedes mod den samme mand fra hans eget hjemland.» Till en norsk biskop hade Platen 1828 skrifvit: »Jag bör dock alltid lemna Norges journalister den rättvisa, att de äro i sina yttranden vida moderatare, än de svenske.» Annorlunda blef det, sedan Henrik Wergeland tagit sig för, att upptukta »Skipper Börre» och hela hans »sultne slægt» (amiral Platen och svenska adeln), närmast för »torveslaget», vidare för deras förmenta aptit på norska ämbeten och hat mot Norge, sedan de genom den 17 maj gått miste om dessa. Platen fann sitt ämbetes värdighet lida af den fortgående smutskastningen och ville endast afvakta närmaste stortings uttalande för att nedlägga det. Esomoftast reste han till Sverige, där kanalarbetet och »tredje afdelningen» påkallade hans närvaro. Den 16 okt. 1829 återkom han för sista gången till Kristiania, där han snart kände sig förvissad att »en längre resa» förestod. Sina sista krafter använde han därför att i omständliga skrifvelser lägga kronprinsen, erkebiskop Rosenstein, C. H. Posse, Motala verkstads styrelse, konstruktören A. G. Carlsund[1]) m. fl. på hjertat, hvad Sveriges framtid af dem kräfde; äfven till konungen och Magnus Brahe skref han under sista dagarne af november, hufvudsakligen i Motala verkstads ärender. Den 6 december blef hans dödsdag.

Minnestecknaren döljer icke sitt ogillande af Platens åtgärder vid mer än ett tillfälle, både i Sverige och Norge; han påpekar det oriktiga uti att vilja förbjuda firandet af 17:e maj, liksom han beklagar att Platen låtit hänföra sig att riskera enskilda personers välfärd i kanalbolaget och uppvisar både det naiva och det advokatoriska i framställningar af Platen inför riksdagen. Men han ställer honom vid dessa tillfällen mot den yttre situationens bakgrund och i belysning af det starka fosterländska pathos, inför hvilket hans föresatta mål

[1]) Uppgiften s. 252, att Platen med biträde af bröderna Carlsund hann bringa upp Motala verkstad, är icke fullt exakt. Konstruktionsofficeren A. G. Carlsund påräknades af P. som en ny Chapman, icke som verkstadsarbetets ledare, utan som uppfinnare af förbättrade konstruktioner för flottan, och yngre brodern, O. E. Carlsund, student 1829, kom först 13 år efter P:s död i tillfälle att inverka på Motala verkstad.

hade all rätt. Pligtkänsla och oegennytta voro de renande tillsatserna i hans karaktär och gåfvo hans vilja fördubblad styrka. »Men en sådan vilja» — så lyda De Geers slutord — »vexer endast ur en lika fast tro som hans på det föresatta målets sanning.»

Ganska mycket otryckt materiel har stått minnestecknaren till buds, däribland den af grefve Carl von Platen år 1880 till Kongl. biblioteket öfverlemnade samling af farfaderns bref, kopieböcker och andra »acta historica». Platens föredöme följdes 1881 af grefve J. A. Sandels söner och af innehafvaren af spillrorna af grefve Carl Mörners riksståthållararkiv. Alla dessa handlingar ha redan tillgodogjorts af forskningen, hvad beträffar Carl Johans norska regeringsåtgärder. Men mycket, särskildt för biografien, är ännu obegagnadt. Och äfven om det af forskare redan begagnade gäller De Geers yttrande om »råämnet till häfdernas blad.»

Forskarens egen individualitet trycker sin stämpel på hans sätt att teckna sanningen. Så gör oss De Geers skrift om Platen icke blott bekanta med föremålets hänsynslösa kraft, utan ock med minnestecknarens milda, allvarliga ande. Han döljer intet, men understryker icke heller. Framställningen blir ej lifligare då han prisar, än den var då han klandrar. Han ger oss den rättvise domarens utslag, icke den känslovarme målarens färgrika bild. Icke ens Svenska Akademiens minnesteckningar ha undgått inflytandet af vår tids realistiska riktning. Det är ett långt stycke väg från Nordins, Franzéns och Beskows äreminnen till Forssells och De Geers: de förra sökas företrädesvis af den, som vill lära känna minnestecknarens stil och hans samtids smak, de senare äfven af den som vill studera föremålen. Historiens kraf har segrat öfver retorikens.

H. W.

Meddelelser fra det kongelige Gehejmarkiv og det dermed forenede kongerigets arkiv for 1883—1885. Köbenhavn 1886.

Den tid är längesedan förbi, då arkiven gjorde skäl för det namn så många af dem burit och ännu bära, namnet »geheime», då arkivarien i dunkla hvalf och trånga skåp förvarade packor af »hus-, hof- och stats»-hemligheter, i regeln mindre tillgängliga för forskaren än för råttor, mögel och fukt. Den historiska vetenskapen har genombrutit bommarne och i dess spår ha följt krafven på ordning, utrymme och ljus. Ur de trånga, mörka och kalla förvaringsrummen ha akterna börjat flytta in i rymliga, varma salar — man anser ej längre att källarluft är den för arkivalier och arkivarier specifikt naturliga — och i det ena landet efter det andra uppföras enkom för deras behof afsedda byggnader. Och skulle arkivens innehåll icke förtjena denna förändring till det bättre i dess behandling? Dessa akter gömma ju icke endast ljusskygga stats- och familjehemligheter;

de tillgodose icke endast den nuvarande förvaltningens tillfälliga behof; i dem gå ju de förgångna generationerna igen med sina planer och sträfvanden, sina framgångar och villfarelser, i dem ha afbildat sig icke blott händelsernas yttre drag, utan stundom äfven deras själ, och det behöfs blott att den rätte mannen kommer med sin trollstaf för att det slumrande lifvet åter skall vakna och de bundna andarna lösas.

Vi satte förändringarna i arkivväsendet i sammanhang med den historiska vetenskapens pånyttfödelse i vårt århundrade, med urkundernas och akternas seger öfver krönikor och sägner, och det är ju numera en allmänt erkänd sanning, att historien är »ögat och vägvisaren» i arkiven. Den nya generationen af arkivens vårdare är också den gamla icke litet olik; de ökade anspråken ha till och med framkallat en ny studiegren, en särskild arkivvetenskap. Ty oafsedt den ständigt återkommande beröringen med den dagliga administrationen, är det särskilda anspråk, som ställas på arkivmannen, och andra än på historikern i egentlig mening. Den senare fördjupar sig vanligen i en speciell, mer eller mindre omfattande, uppgift, och akterna ha för honom intresse, endast för så vidt de hänföra sig till denna och kunna användas i den historiska skildring, hvari hans arbete utmynnar. Arkivmannens roll är mera blygsam, för så vidt han oftast får försaka författarskapets ära, men mera omfattande. För honom får intet vara intresselöst, men på samma gång måste de samlingar han har under sin vård te sig för honom i möjligaste måtto som ett organiskt helt, motsvarande de institutioner, af hvilkas verksamhet de äro ett utflöde. Att öfverblicka, sammanhålla och ordna det hela, så att det får en sådan karaktär och därigenom också till fullo kan motsvara forskningens kraf, det kräfver utom ordningssinne ett sakintresse och en detaljkännedom, som endast genom särskilda studier och erfarenhet förvärfvas. Det är icke så alldeles lätt, som man tror, att lägga allt på sin rätta plats, helst våra förfäder i det fallet genom planlöshet och vårdslöshet lemnat särdeles mycket öfrigt åt sina efterkommande. Därtill kommer skrift- och urkundskännedom, för hvilka discipliner utlandet, som bekant, sedan länge har egna skolor. Så har man mer och mer och med rätta kommit att betrakta de stora arkiven som vetenskapliga fackinstitutioner med sin särskilda arbetsmetod och uppgift, för hvilkas ledning och framgångsrika verksamhet särskilda förutsättningar och förberedelser äro nödvändiga. Låt vara att mycket i det fallet ännu är öfrigt att önska, det är dock målet hvartill de böra sträfva.

Vi ha föranledts till dessa betraktelser af den danska publikation, som vi här ha det nöjet att omnämna. Man finner af densamma att en genomgripande förändring allt sedan början af 1883 gjort sig gällande i det danska arkivväsendet, som förut onekligen var skäligen antiqveradt. Dess ledning öfvertogs då af en man, som med historiska studier och historisk författarförmåga förenade en flerårig praktisk arkivverksamhet. Det är icke litet som på dessa fem år uträttats. De båda danska arkivens sammanslagning, af hvilka det ena,

det så kallade kongerigets, numera motsvarar den administrativa och kamerala afdelningen i andra arkiv; en ny instruktion för hela arkivverksamheten; ett planmässigt omordnande af handlingarna efter rationella, historiskt-praktiska grunder; utvidgade och förbättrade arkivlokaler, särskildt för forskarne, jämte utsigter till en ny sjelfständig arkivbyggnad; början till en serie publikationer med ändamål att lemna en öfversigt af innehållet i arkivets vigtigaste historiska serier; vägledande öfversigter öfver arkivets uppställning och innehåll, samt historisk-arkivaliska undersökningar öfver de vigtigaste samlingarne — det är några exempel och bevis på den nya och löftesrika verksamhet, som i det danska riksarkivet utvecklats under senaste femårsskede, och hvartill man har alla skäl att lyckönska dess nuvarande chef hr Jörgensen och de under honom lydande tjenstemännen. Utom geheimearkivariens egna i flera hänseenden instruktiva »arkivmeddelelser», som på en gång vittna om historikerns och arkivmannens blick, innehåller bandet en sakrik framställning af D:r V. A. Secher af »Forretningsgangen og de af denne fremgåede arkivalier i kancelliet og de dermed beslægtede institutioner», en kommentarie till dessa samlingar, som synes oss mönstergill och efterföljansvärd, samt i öfrigt förteckningar öfver det danska kansliets akter m. m. — Hvart tredje år lär man ha att vänta ett band af dylika »Meddelelser».

Ehd.

Öfversigt af Tidskrifter
och andra periodiska publikationer.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet utgifna af C. G. Malmström. XI. — Årsberättelse för 1886. — Riksarkivets pappershandlingar 1351—1400. — Förteckning öfver ministeriella handlingar i Riksarkivet. VI: Gallica.

Historisk Tidsskrift, udgivet af den Danske Historiske Forening. Redigeret af C. F. Bricka. **Femte Række, VI, 3.** — A. Heise, Bidrag til Familien Rosenkrantz's Historie i det 16 århundredes sidste halvdel. Andet afsnit III—IX. — J. Steenstrup, Nogle undersögelser om fæstebondens retsforhold i ældre tid. — J. A. Fredericia, Frederik III og enevældens indförelse. — Litteratur og Kritik: C. H. Tersmeden, Kalender öfver i Sverige lefvande ointroducerad adel (anm. af Thiset); M. Pappenheim, Die altdänischen Schutzgilden (anm. af J. Steenstrup). — W. Mollerup, Fortegnelse over dansk historisk litteratur vedrörende Danmarks historie for året 1886. — Småstykker (bl. a. om Vitus Berings anställning som historiograf i svensk tjenst). — Navneregister. — Fortegnelse over Foreningens medlemmer. — Udsigt over indholdet af Historisk Tidsskrift 5:te række m. m.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. von Sybel. **1887, 4.** — F. Krüner, Bethlen Gabor, Fürst von Siebenbürgen. — E. Winkelmann, Zur Geschichte Kaiser Paul's. — Vier Denkschriften Scharnhorst's aus dem Jahre 1810. — 27 Plenarversammlung der Historischen Kommission. — Worte der Erinnerung an könig Ludwig II, L. v. Ranke und G. Waitz von W. v. Giesebrecht. — Literaturbericht (bl. a. Gindely, Waldstein 1625—1630) m. m. — **1887, 5,** — G. v. Below, Zur Entstehung der deutschen Städte. — H. v. Sybel, Graf Brandenburg in Warschau (1850). — A. Brückner, Neue Beiträge zur Geschichte d. Regierung Katharinas II (med anledning af vol. 48 och 51 af Ryska historiska sällskapets magasin; innehålla äfven bidrag till Sveriges historia under frihetstiden). — L. Weiland, Quellenedition und Schriftstellerkritik. — Literaturbericht (bl. a. Ranke, Weltgeschichte VII, Kraus, Realencyklopädie des christl. Altherthums; Janssen, Gesch. des deutschen Volks V).

Revue Historique. Juillet—Août 1887. — M. Philipson, Études sur l'histoire de Marie Stuart; les lettres de la casette. — A. Luchaire, Une très ancienne histoire de France. — R. de Maulde, Le servage en Sologne au XV:e siècle. — Bulletin historique: France. Moyen âge et temps modernes (Monod och Bémont); Publications relatives à l'histoire de l'art (Benedite); Belgique (Fredericq); Allemagne et Autriche: publications relatives à l'histoire grecque (Bauer). — Compte-rendus

critiques. — Publications périodiques et Sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie.

Hr Philipson, känd genom flere arbeten öfver 1500-talets historia, söker i denna första ganska märkliga studie till Maria Stuarts historia ådagalägga, att de beryktade så kallade »skrinbrefven» samt och synnerligen äro förfalskade och framlägger flere skäl, icke mindre än sju, som visserligen synas värda uppmärksamhet.

Revue d'histoire diplomatique, publiée par les soins de la société d'histoire diplomatique. **Première année. N:o 1.** — La société d'histoire diplomatique. — de Broglie, Un manifeste diplomatique de Voltaire. — d'Avril, L'Autriche et la confédération germanique 1850—1851. — Rothan, L'alliance de l'Allemagne et de l'Autriche en 1879. — Bikélas, La formation de l'état grec depuis le congrès de Laybach. — de Barthélemy, Struensée d'après les dépêches du ministre de France. — de Maulde, L'extradition au XIV:e siècle en Génévois. — Funck-Brentano, Le caractère religieux de la diplomatie au moyen âge. — Relations diplomatiques de la monarchie de Savoie. — Chroniques. — Bibliographie. — **N:o 2.** — A. Franck, Le rôle de la guerre dans la formation des nations et de la société en général. — Bikélas, La formation de l'état grec depuis le congrès de Laybach. — E. Rott, Philippe III et le duc de Lerme. — de Barral, Deux mariages de la maison de Bragance. — Funck-Brentano, La diplomatie et l'économie politique. — Kervyn de Lettenhove, 1814. Talleyrand. — v. Schlossberger, 1814. Le roi de Wurtemberg. — de Mas Latrie, Lettres de Charlotte de Rohan au roi de Suède (af franska polisen i Hamburg 1812 tagna bref till Gustaf IV Adolf från år 1804, handla om hertigens af Enghien död). — Schefer, État de la cour de Brandebourg en 1694. — de Maulde, Rapport secret de P. A. Pecci au cardinal du Bellay. — Thuasne, Procès-verbal de l'amende honorable et de l'absolution des Florentins (13 déc. 1480). — Compte-rendus. — Chronique. — Bibliographie. — **N:o 3.** — Discours de M. le duc de Broglie. — Lavollée, Les unions internationales. — Rott, Philippe III et le duc de Lerme (fin). — de Ruble, Le traité de Cateau-Cambrésis (1559). — Schefer, L'état de la cour de Brandebourg en 1694 (fin). — Kervyn de Lettenhove, Candidature du duc de Leuchtenberg au trône de Belgique (1831). — de Barthélemy, Un souper chez le czar Pierre III. — Vaesen, Du droit d'occupation d'une terre sans seigneur selon Louis IX. — Jametel, Inscription commémorative du meurtre de deux ambassadeurs chinois au Tibet (1752). — Leval, Lettre de Toannikios II, patriarche de Constantinople, en faveur d'un capucin français. — de Mas-Latrie, Lettre de Charlotte de Rohan au roi de Suède. — Comptes-Rendus. — Chronique. — Bibliographie.

De hittills varande notiserna om Sverige utmärka sig genom stora och löjliga oriktigheter (t. ex. Bibliografien i N:o 2). Den lärda Revuen upplyser bl. a. att *andra* delen af Odhners Gustaf III:s Historia redan utkommit. I öfrigt är den artig mot vårt land: »On ne saurait trop chaleureusement applaudir au mouvement d'études historiques qui se produit en Suède», heter det på ett ställe.

Nouvelle revue historique de droit. 1887, 2 inneh. bl. a. Beauchet, La loi de Vestrogothie (öfversättning efter Schlyters upplaga med anmärkningar).

The English Historical Review. 1887, July. — E. A. Freeman, Aetius and Boniface. — J. Th. Bent, Byzantine palaces. — O. Browning, Queen Caroline of Naples. — Notes and Documentes (bl. a. The

assassination of Gustavus III of Sweden). — Reviews of books (bl. a. Gneist, The english parliament; Creighton, History of the papacy IV, V). — List of historical books recently published. — Contents of periodical publications.

Förf. till artikeln om Gustaf III:s mord söker med ledning af nyare svenska publikationer af Schinkel, Fryxell, Tegnér, Schröderheim m. fl. gifva en riktigare framställning af förloppet än den, som innehålles i den af polacken Sierakovski 1797 utgifna berättelsen. Uppsatsen innehåller för svenska läsare sålunda ingenting nytt.

Russkaja Starina. 1887, mars—maj. — Katarina II under kriget med Sverige (bref från 1788, 1789 till grefve Musin-Puschkin, en tid öfverbefälhafvare öfver den ryska armén i nämnda krig, med inledning och anmärkningar af V. A. Bilbasov).

Viestnik Istoritjeski. 1887, mars. — V. Abaya, En beskickning till Sverige 1873 (till konung Oscar II:s kröning).

Öfversigter och granskningar.

Svenska riksarchivets pappershandlingar 1351—1400. Förtecknade med angifvande af innehållet. Stockholm 1887. (Meddelanden från Svenska Riksarchivet utg. af C. G. Malmström. XI.)

Ofvannämnda publikation, som dels ingår i senaste häfte af »Meddelanden från svenska Riksarkivet» (XI), dels finnes tillgänglig i separataftryck, mot det billiga priset af femtio öre, är afsedd att komplettera den genom N. A. Kullberg åren 1866—72 utgifna förteckningen öfver riksarkivets pergamentsbref. Den är också egentligen ett med det sistnämnda samtidigt arbete, som genom omständigheternas makt ej förr än nu skådat dagens ljus. Att den för alla, som syssla med den tidens historia, är efterlängtad och välkommen, behöfver knapt sägas. Upprättandet är i det hela gjordt med den omsorg, som plägar utmärka hvad vårt riksarkivs tjänstemän skänka oss, och med en specialkännedom, som till stor del mäktar lösa den rätt vanskliga tidsbestämningsfrågan för de många odaterade bref samlingen innehåller, — ungefär tredjedelen af de 108 numren.

Ref. anser sig därför knapt hafva haft något skäl, som berättigat honom att gripa till pennan, om han ej trott en upplysning vara af nöden, hvilken ej finnes gifven i själfva publikationen. Hvar och en, som i riksarkivet genomgått den kartong, som innesluter dessa pappersbref, torde blifva förvånad, då han vid genomseendet af det föreliggande arbetet saknar flera af de dokument han vet där finnas. Utgifvarne hafva nämligen ej medtagit de pappersafskrifter, vidimerade eller icke, till hvilka originalen finnas i pergamentssamlingen. Ej heller hafva de upptagit några danska bref från 1370- och 80-talet, skrifna på ett gemensamt blad. Men utg. hafva härvid ej gått fullt konsekvent tillväga, då de under n:r 68 efter en vidimation upptagit Bo Jonssons bref af den 13 dec. 1383, hvars original är antecknadt bland pergamentsbrefven under n:r 1988. Å andra sidan har konung Albrekts skrifvelse till *Upsala* dioces om vårfrupenningens utgörande, dat. Stockholm d. 23 juli 1366 förbigåtts, fast Rapp. I, n:r 721 är konungens bref till invånarne i Östergötland.

Innehållsangifvandet, som till en början hade uppgjorts i bredare stil och med kanske väl talrika citat, har vid sista omredigeringen afknappats, och urkundsorden hafva omsatts i nutida språk. Däraf några små oegentligheter, som likväl ej äro af någon vidare betydelse.

Till slut vill ref. påpeka några tryckfel, som insmugit sig och kunna förvilla. I n:r 15 bör läsas Vninge i st. f. Vinnge härad. N:r 57 talar om »all hans egolott i stafrum i Lofthe socken.» Stafrum är att ändra till Stufrum, nu Stufverum. Att originalet till n:r 68 har Lyghnobek och Bankestad i st. f. Lyghobek, resp. Bakastad, och att n:r 33 är gifvet den 7, ej den 17 maj, förtjänar knapt att anmärkas. — Af Bo Jonssons bref $^{16}/_{5}$ 1381 finnes i Örnhjelms Acta ecclesiastica T. V. s. 400 en fullständig afskrift efter en ovidimerad papperskopia; väl densamma, som anföres under n:r 50, men *då* i helt skick.

För att fria utgifvarne från en måhända framkommande, men orättvis beskyllning må meddelas, att datot till n:r 46 verkligen har post *conversacionem* i st. f. *conversionem*.

Tidningarne hafva nyligen omtalat, att Riksarkivarien anhållit om utlåning af Stockholms rådstufvurätts pergamentsbref till förtecknande. Det vore önskligt, att äfven den förteckningen inflöte i något kommande häfte af »Meddelanden från Riksarkivet», och skulle vi därtill erhålla en uppgift på de riksarkivets egna pergamentsbref, som dels uteglömts i Dipl. Suec., dels tillkommit, sedan Kullberg tryckte sitt arbete, vore det för visso kärt för alla dem, som älska vår svenska medeltids historia.

K. G. Grandinson.

Das Buch des lübischen Vogtes auf Schonen nebst fünf Beilagen, mit drei Tafeln und zwei Karten, von DIETRICH SCHÄFER. Halle 1887. 8:vo. CLIII + 156 sid.

»Der hanseatische Geschichtsverein» har under den ej synnerligen långa tid den egt bestånd utvecklat en ganska betydande litterär verksamhet. Dess i flere serier utgifna *Hanserecessen* och dess årligen utkommande *Hansische Geschichtsblätter* äro i Sverige kända och ofta begagnade. Mindre uppmärksamhet har, synes det mig, kommit deras tredje serie af skrifter till del, de s. k. *Hansische Geschichtsquellen*, af hvilka under tidigare år utkommit *Das Verfestungsbuch der Stadt Stralsund, Die Rathslinie der Stadt Wismar* och *Dortmunder Statuten und Urtheile.* I hvart och ett af dessa arbeten finnes en utförlig inledning, som lemnar en mångsidig belysning af de ämnen, som beröras i det urkundsmaterial, hvilket utgör arbetets hufvuddel. Till sist komma utförliga register af olika slag.

Efter fem års mellanrum har nu den fjärde delen af denna serie utkommit. Den långvariga sjukdom, som hemsökt den förtjente, äfven i Norden aktade utgifvaren, har vållat dröjsmålet. Att han förberedde utgifvandet af de lybske Skånefogdarnes anteckningar, var sedan länge bekant, och det var öfvertygelsen därom, att det icke skulle vara möjligt att utan kännedom om denna urkund på ett till-

fredsställande sätt behandla förhållandena i Skanör och Falsterbo, som förmådde mig att i *Sveriges medeltid* åt dem egna mindre uppmärksamhet än jag annars hade velat. Det låg för Schäfer nära till hands att åtaga sig utgifvandet af urkunden: han hade i sitt stora arbete om hansestäderna och k. Valdemar visat sig synnerligen förtrogen med denna del af den nordiska historien.

I k. biblioteket i Köpenhamn förekommer en i läder bunden handskrift på 236 blad, hvilken å det första bladet angifves vara 'des voghedes bock to Schone van wegen des ersamen rades to Lubecke'. Från början hade boken blifvit upplagd af de två kyrkovärdarne för den lybska kyrkan i Falsterbo 1461—1468. Deras efterträdare fortsatte icke hvad desse hade börjat, allenast på ett ställe längre fram i boken förekomma några kyrkliga räkenskaper från år 1473. Sedan boken sålunda hade kommit ur bruk, tog en lybsk fogde under åren 1485—1487 sig för att på två ställen i boken nedskrifva anteckningar, på det ena af historiskt innehåll, på det andra rörande en rättegång. Därefter låg boken obegagnad till dess en senare fogde, 1492—1502, på båda ställena fortsatte med anteckningar af samma två slag. Fogden Bernd Lütke (1502—1506) började ett mera systematiskt begagnande af boken, och fortsattes därmed till in i år 1537. Lütke har på ett blad fastklistradt på insidan af frampermen — det var han, som besörjde inbindningen — gjort ett par karakteristiska anteckningar, som i öfversättning lyda:

Hvad man sällan finner?
hederliga menniskor, som kunna duga till vittnen,
en hästhandlare, som ej försvurit sig,
en spelhållerska, som icke idkat skörlefnad,
en skräddare, som aldrig stulit.
Hvad den, som vill föra en sak, måste hafva?
en säck full af väder,
en säck full af bref,
en säck full af pengar.

Fogdarnes anteckningar äro af de mest vexlande slag. De gälla än deras egna lefnadsförhållanden, än deras verksamhet såsom fogdar för köpmännens verldsliga och andliga angelägenheter, än historiska tilldragelser, än påbud utgångna från rådet i Lybeck. Det kan naturligtvis icke komma i fråga att här lemna några närmare upplysningar om innehållet af denna dyrbara fyndgrufva af historiska, särskildt kulturhistoriska upplysningar. Däremot vill jag uppehålla mig med den intressanta inledning, som Schäfer låtit foga till urkunden.

Jag förutsätter som kända de lokala förhållandena vid Skanör och Falsterbo, deras lägen på yttre ändan af en lång och i vester vidgad landtunga. Schäfer har varit på ort och ställe och sålunda kunnat göra sig förtrogen med det nuvarande utseendet. Öfver den vidsträckta Skanörs ljung, hvars enformighet torde inom en icke aflägsen framtid komma att häfvas, sedan de med kraft började barrträdsplanteringarna hunnit skjuta upp, mellan den vida Hölviken i norr, i hvars vatten färgskiftningarna tydligt angifva gränsen mellan

det grunda strandbandet och den djupa midtdelen, som under medeltiden tjenstgjorde som hamn, och hafvet i söder, af hvilket än i dag en sträcka invid land kallas *redden*, kommer man fram till de två städerna, angenäma genom täck snygghet, lummiga planteringar, frisk luft, godmodiga och vänliga inbyggare. Nu göra de två städerna intryck af idylliskt behag, i synnerhet Falsterbo. Utom kyrkorna, som äro för stora för de nuvarande samhällena, och deras grafstenar med tyska namn, finnes intet i det yttre, som förråder, att vi befinna oss på en punkt, som en tid var att räkna som en af de vigtigaste i hela Norden. Alltjämt kan man från stranden se hvartenda fartyg, som löper in i eller ut ur Sundet, men den efter våra begrepp ogynnsamma stranden låter ej den ytlige betraktaren förstå, att förhållandena här kunnat fordom vara lifligare än nu. Väl ligga vid hvardera staden lemningarna af ett fäste, men det rika höljet af sand låter oss ej ana deras forna betydelse. Det är först de systematiska gräfningar, som i år blifvit började, hvilka gifva en aning om de fordom betydliga anläggningarna härstädes. Det är af stort intresse att just nu, då dessa undersökningar börjats, Schäfer med vanlig samvetsgrannhet summerat hop hvad man ur medeltidens urkunder kan leta samman till belysande af historien om de två städerna och de anläggningar, som vid dem förekommo till tjenst för de folkmassor, som under en viss del af året strömmade hit för arbete och vinning. Det är icke hans fel, att hans framställning icke kan i alla delar anses som den slutligt gällande. Det är icke historikern, utan arkeologen beskärdt att finna, huruledes de här, särskildt vid vissa tider, energiskt verkande naturkrafterna vållat så stora förändringar, att man icke får för uppfattningen af de forna förhållandena gå ut från kartan, som visar de nuvarande gränserna mellan vatten och land samt de nuvarande terrängförhållandena; det är arkeologen, som blottar de betydliga, ganska nära under jordytan liggande, oförmodadt väl bevarade qvarlefvorna af medeltidens anläggningar. Sedan de fullbordade gräfningarna blottat alla dessa qvarlefvor i deras sammanhang, bör det blifva jämförelsevis lätt att på dem passa in de i urkunderna spridda historiska upplysningarna.

Det var vid pass år 1200, som Skånes sydvestligaste halfö började vinna betydenhet. Sillen kom i stora skaror till den södra delen af sundet; köpmän, icke blott från Danmark, samlades på marknaderna i Skanör. Vid Falsterbo anordnades en båk, för att varna seglare för det utanför liggande farliga refvet. Annars spelar Falsterbo under den första tiden en mycket underordnad rol. Äldre var en gård eller by (*villa*) kallad Hagha, belägen på Skanörs ljung, nu obebygd, men visande ett gammalt kulturlager, än i dag kalladt Skysshage d. v. s. Haga i Skytts härad. Redan 1201 omtalas Lybeckares färder till Skåne under fisketiden. Skanör börjar under århundradet omtalas i urkunder från den ena staden efter den andra vid Östersjön och vid Nordsjön. Om ortens vigt för Danmark vittnar den betydelse Skanör hade för de mäktiga gillen, som erhållit namn af den helige Knut. Under 1300-talet börja marknaderna vid Falsterbo att vinna

betydenhet, men kunde icke mäta sig med de Skanörska. Under 1400-talet försvinna de tyska anläggningarna vid Skanör — de nederländska varade längre —, Skanörs marknader upphöra att nämnas, Falsterbo hade afgjordt vunnit försteget. Men den tiden hade samfärdseln i denna vrå af Skåne i det hela aftagit. Fisket fortfor att vara lika gifvande och bedrefs med oförminskad fart ännu under en god del af 1500-talet, men handeln hade tagit af och sökt sig andra platser. Först efter 1500-talets midt försvann sillen. De tyska kolonierna höllos delvis vid makt, ehuru naturligen i en mera underordnad grad. Sedan Skåne hade blifvit förenadt med Sverige, uppsöktes k. Carl Gustaf i Flensburg af tvänne ombud för rådet i Lybeck, som bad, att stadens privilegier med afseende på Skåne af år 1336 måtte stadfästas. År 1664 fingo verkligen Lybeckarne ett privilegium för Skåne, att fiska utanför kusten, att för fisket medföra tullfritt salt, nät och mat, att begagna sig af sina gamla byggnader. Tio år senare omtalas för sista gången de tyska kolonierna vid Skanör och Falsterbo. Deras byggnader refvos för kronans räkning.

Privilegierna af 1664 tala endast om fisket, ej om handeln. Under medeltiden var handeln hufvudsaken för de tyska besökandena. Fisket idkades mest af danskar. Först efter det Valdemar Atterdag hade utsatt sig för Hansestädernas fiendskap och desse hade fått en synnerligen stor makt i Skåne, började tyska fiskare söka uttränga de danska, men dessa försök voro ej af synnerligen lång varaktighet. Handeln gällde i främsta rummet uppköpet af fisken, som saltades af köpmannen: fiskaren fick ej sjelf salta mera än till eget behof, ej heller handtverkaren, skepparen fick alls icke salta å sin skuta. Den i från hemstäderna medförda tunnor saltade fisken skickades ut i stora qvantiteter, åt öster och åt vester. Den skånska sillen ansågs öfverallt vara den yppersta. I den nederländska staden Kampen var det föreskrifvet, att den som falböd annan sill skulle invid förrådet hissa en röd flagg af en half qvadratfots storlek, för att visa, att hans vara icke var af den bästa.

Men det var icke allenast med sill man handlade i Skanör och Falsterbo under fiskets och marknadernas tid. Detta hörn af Skåne blef en ytterst vigtig mellanstation för handeln mellan öster och vester, den vigtigaste i hela Norden. Preussare och Nederländare och köpmän från alla de mellanliggande städerna möttes här för att byta sina varor. Väl kommo skepp stundom dit med varor från andra områden än hemmet, men det vanliga var naturligtvis att köpmännen från hvar stad förde med sig varorna från det omkring och innanför liggande området. Man var under medeltiden ej så djerf att färdas vida vägar till hafs som vikingarne hade varit, och just därföre var den Skanörska halföns läge så gynsamt: där köptes österns varor och fördes till vestern på vesterländska skepp och tvärtom. Mot medeltidens slut började sjöväsendet utveckla sig, då började man ej längre rädas för de långa färderna, men då började ock de vesterländska skepparne och köpmännen att spela den mest framstående rollen. Men det var icke endast storhandel, som drefs här under den tid, då fisket lockade

främlingar från skilda håll. På de stora marknaderna drefs handel, som väl i främsta rummet spridde varor för tillfredsställande af landsbygdens behof; helt visst strömmade folk äfven från aflägsna delar af Skåne, från Danmark och Sverige till marknaderna vid Skanör och Falsterbo, för att där förse sig med hvad de behöfde. Tydligen drefs handel inom de tyska områdena äfven vid sidan af marknaderna; det torde ej varit endast för det egna folkets skull, som de tyska städerna voro så angelägna om att få sig rätt till minuthandel medgifven, hvilken de ock tidtals innehade. Där så mycken handel drefs och så mycket penningar voro i omlopp, var det naturligt, att tillfället begagnades för afslutandet af större affärer: man gaf för större betalningar hänvisning till den periodiskt återkommande storhetstiden för Skanör och Falsterbo. Särskildt var det för den danska, en tid äfven för den svenska, regeringen beqvämt att göra utbetalningar just där och vid de tider, då tullar och andra afgifter inflöto och då mycken vinst gjordes på myntningen. Det var endast skånskt mynt, som därvid användes därnere, och just under den tid, då främlingarne voro i stort antal samlade, utsläpptes i rörelsen årets nya mynt, hvars utbytande mot det tidigare i omlopp varande alltid gaf myntherren ökad inkomst.

De flesta städer, från hvilka borgare regelbundet besökte Skanör och Falsterbo för sillens eller i allmänhet för handelns skuld, lagade så, att de erhöllo ett bestämdt område sig anvisadt, hvars gränser angåfvos i hörnen med kors, stenrösen o. s. v. Gränsen gick stundom utmed en väg eller en graf — Schäfer synes, hvilket ej kan godkännas, göra graf liktydigt med väg (s. CVIII) —, i hvilka fall tvist svårligen kunde uppkomma om gränsen. Vägar synas äfven hafva genomskurit dessa områden, som på danska kallades *fit*, på latin *vittæ*. Inom fitet funnos hus för fogden, ibland äfven en kyrka och ett samlingshus för verldsliga ändamål, ett s. k. kompanihus. Det öfriga folket bodde i bodar, hvilka antagligen hade en stengrund och öfver denna en mer eller mindre lätt öfverbyggnad, efter hvars beskaffenhet boden var af större eller mindre varaktighet. Boden hade en skylt med något tecken, efter hvilket den kändes igen och äfven benämndes. I fogdeboken omtalas, i en anteckning af år 1504, bodar betecknade med en stjerna, en armborst, en korg, en tunna, en kran, tre morianhufvud, en bod, som kallades »tome witten perde» (till den hvita hästen) o. s. v. Om den betydelse, som Skanör och Falsterbo en lång tid hade, vitnar den långa förteckning som Schäfer meddelar af de städer, som invid Skanör och Falsterbo hade fit: Zieriksee, Briel, Dordrecht, Amsterdam, Herzogenbusch, Elborg, Harderwijk, Zütfen, Kampen, Stavoren, Hindelopen, Bremen, Hamburg, Kiel, Lybeck, Wismar, Rostock, Stralsund, Greifswald, Anklam, Stettin, Kolberg, Danzig (med de andra preussiska städerna) och Reval samt af danska städer och orter: Lund, Trelleborg, Åhus, Svendborg, Halmstad, Möen, Nestved, Skjelsör, Jungshoved, Kjöge, Köpenhamn, Kallundborg, Helsingborg, Stubbekjöbing, Nykjöbing på Falster och Århus. Det är ganska sannolikt, att äfven andra städer hade fit, ehuru de händelsevis icke

omtalas i bevarade urkunder. Schäfer anser det för Falsterbo-området icke vara så synnerligen svårt att bestämma fitens inbördes lägen och har ock angifvit dem på en karta. Andra hafva funnit denna uppgift vansklig och man torde få gifva dem rätt. Jag vill icke tala därom, att medeltidsområdet icke var detsamma som nu, i det naturkrafterna hafva framkallat hvarjehanda förändringar, hvilket Schäfer icke gerna kunde veta. Men äfven när vi hålla oss enbart till hans sammanställning af urkundernas uppgifter, befarar jag, att han icke alltid träffat det rätta. Mig åtminstone synes han icke hafva lemnat fullgiltiga bevis för sitt antagande, att Stettins fit låg rätt i norr från Lybecks, att det Stettinska kors, till hvilket det lybska fitets gräns gick, utmärkte just sydöstra hörnet af Stettins område.

Konungen representerades af sin fogde, som residerade på det ena eller andra slottet, och af sin gjælkære, i senare tid ersatt af tullnären, hvilken tillvaratog konungens ganska vigtiga ekonomiska intressen. Hansestäderna voro emellertid icke nöjda med, att deras borgare skulle stå under dansk mans lydnad och under dansk rätt, närmast under Skanörs stadslag, hvilken delvis finnes bevarad. Ett par tämligen sena handskrifter angifva en konung Valdemar som lagens upphofsman. Prof. Schlyter anser härmed Valdemar Atterdag vara åsyftad; Schäfer hyllar, såsom det synes med skäl, den tidigare åsigten, att det är Valdemar Seier, som menas. Städerna drefvo igenom, att deras medborgare skulle ställas under en egen, från den egna staden utgången eller af stadens myndigheter tillsatt fogde; de flesta städer togo därtill en rådman. Städerna fordrade vidare, att deras borgare skulle, när de anklagades för förbrytelser, icke behöfva svara inför någon annan än stadens egen fogde. Detta blef ock småningom medgifvet för den ena staden efter den andra; dock voro gemenligen svårare förbrytelser undantagna, hvilka hörde under konungens och hans ombuds dom. Sålunda funnos vid sidan af Skanör och Falsterbo med deras lag lika många rättsliga områden som där funnos fit — ett drag, som i väsentlig mon bidrager till taflans brokiga utseende. Först år 1606 upphäfdes tyskarnes egen domsrätt vid Skanör och Falsterbo.

Den romerska kyrkan, som med så mycken ifver grep in i alla medeltidens förhållanden, kunde icke underlåta att åt fisket och marknaderna vid de två skånska städerna egna mycken uppmärksamhet. Tidigt byggdes på Lybecks område en kyrka, af medelmåttig längd och med en bredd, som ej mycket understeg längden; sådana voro åtminstone kyrkans mått år 1648. Lybeckarne förebråddes, att denna kyrka ursprungligen varit bygd för de tyska köpmännen i gemen, men att den sedermera blifvit helt och hållet inkräktad af Lybeckarne. Danzig, Stralsund, Stettin, Rostock byggde äfven kyrkor på sina fit, de kallades väl kyrkor, men torde snarast hafva varit kapell. Som de knappt behöfde användas annat än under hösten, torde de knappast varit försedda med ett ständigt presterskap. Gudstjensten i den lybska kyrkan synes hafva uppehållits af dominikanermunkar; sådana kommo äfven från Stralsund. På det preussiska fitet däremot verkade franciskaner. I Falsterbo fanns ett Helgeandshus, vid Skanör ett S:t Görans

hospital. En dansk kyrka, liggande åt Falsterbo, omtalas år 1352, i senare tid omtalas en Fynbornes kyrka utanför Skanör. I hvardera staden finnes ännu en stor kyrka, uppförd under medeltiden, den i Skanör har varit helgad S. Olof. Jag har tidigare varit benägen att tro Falsterbo kyrka hafva varit den tyska d. v. s. lybska, men måtten stämma icke. Brunius har uppgifvit, att Falsterbo kyrka varit helgad Vår fru, Schäfer kallar henne S. Gertruds. Jag vill icke uttala mig för det ena eller andra, men så mycket är visst, att Schäfer icke bevisat riktigheten af sitt antagande.

Schäfer har försett sin bok med fem bilagor. Af dessa kommer först en tysk redaktion af den s. k. motboken, den hvart år upplästa och af alla städernas fogdar besvurna polisordningen, efter hvilken man hade att rätta sig under fisket; Schlyter har som bihang till Skånelagen tryckt samma ordning på danska och tyska under benämningen k. Eriks af Pommern och dr. Margaretas stadga om fiskarne vid Skanör och Falsterbo. Schlyter kände blott en handskrift för den tyska texten. Schäfer har funnit fem och hans upplaga är bättre. Dock har han i § 6 förbisett, hvad dock Schlyter mycket riktigt har anmärkt, att texten icke ger någon mening; den danska texten gifver nödigt sammanhang och äfven en antydan om den felaktiga sammandragning, som gifvit anledning till felet i den tyska redaktionen. I anmärkning till § 3 lemnar Schäfer oförklaradt hvad som menas med *vraka* och *vraker;* för ordet *vragleden* upptager han Schlyters tolkning 'den väg der sillstimmarne pläga komma'. I de skånska, blekingska och gotländska fiskarnes språk betyder 'vraka' att fiska på det sätt, att man låter båten följa efter näten, som drifva med strömmen. Vrakleden är tydligen den del af vattnet, där sådant fiske idkas. Tolkningen af § 44, som förekommer endast i de två handskrifterna från Kampen, är knappast möjlig; enligt ordalydelsen får ingen köpslå med fiskare och bönder 'mit enigerleyea articulen sonder Gotensche'. Schäfer förmodar, att 'gotensche' betyder gotländska varor, men anser, helt visst riktigt, att paragrafen innehåller ett förbud att vid köp från fiskare eller bönder betala med varor i stället för penningar. Men gotländska varor äro ju ej heller penningar! Gotensche kunna beteckna 'gutar' = gotländska penningar. Den ena Kampenska handskriften är icke äldre än 1386, men ej heller mycket senare, den andra handskriften från samma stad anses af Schäfer tillhöra nästa eller ett af de närmaste åren. Den förra handskriften är väl svårligen äldre än k. Olofs död sommaren 1387. Under k. Valdemar Atterdags tid hade all myntning upphört i Danmark och innan den blef åter upptagen, kunde man såsom mynt, lämpligt att användas i Skanör och Falsterbo, räkna gutniska penningar. Föreskriften därom kan dock icke hafva varit annat än af kort varaktighet; den är ock försvunnen i de senare redaktionerna. Då mellan de tyska handskrifterna af denna stadga så stor skilnad i tid finnes, som mellan dr. Margaretas och k. Fredriks I:s perioder, hade det, enligt min åsigt, helt visst varit bättre att icke finna de från olika tider härstammande paragraferna i en och samma text, hvilket nästan nödvändigt leder vilse.

Bilagan nr 2 innehåller ett referat af den danska fogdens räkenskaper för år 1494, nr 3 den lybska skånefogdens 'rulla' af år 1504, en stadga utfärdad af rådet i Lybeck, nr 4 Frans Trebbows redogörelse för förhållandena i Falsterbo af den 30 augusti 1537, nr 5 lybska föreskrifter för sillhandeln af åren 1461 och 1576.

Hans Hildebrand.

Araberne og Deres Kultur i Middelalderen. Fremstillet af S. K. Sörensen. Kjöbenhavn 1888. 186 sid. Andr. Fredr. Hösts & Söns forlag. (Hösts Universalbibliothek. 21 band).

Hösts universalbibliothek innehåller en mängd arbeten, som i mer eller mindre populär form söka göra den bildningssökande allmänheten bekant med vetenskapens senaste resultat. Såväl naturvetenskaperna som de humanistiska disciplinerna äro där representerade; historien hittills dock endast af tvenne verk, nämligen Gardiners förtjenstfulla arbete öfver 30-åriga kriget och Sörensens: *Araberne og Deres Kultur i Middelalderen.* Det sistnämnda utgör en kort framställning af Alfred von Kremers, O. Blaus m. fl. forskares arbeten. Det är icke utan flere förtjenster, dock förefaller det oss, som om förf. väl ofta gör sig skyldig till att *jurare in verba magistri;* något mera kritik hade varit på sin plats. Likaledes skulle det icke ha skadat, om förf. mera lagt band på sin snart sagdt religiösa dyrkan af kulturen och vetenskapen. Förf. tyckes icke vara någon vän af »den positive Religion», men så mycket mera af »den frie Tanke», detta vilja vi icke direkt klandra, ty det är något, som ej egentligen angår oss. Dock tro vi, att hans tanke icke alltid har varit så alldeles »fri». Hans glädje åt kulturens utveckling och framgång är naturlig och gör honom heder, men månne hans kulturdyrkan alltid är sann? Och, trots sin »frie Tanke» har han mer än tillbörligt låtit blända sig, visserligen icke precis af Islam sjelf, men af den kultur, som frambragtes under denna »positive Religions» hägn. Herr S. framhåller mera Islams förtjenster än dess brister, och mera medeltidskyrkans brister än dess förtjenster. Månne detta är riktigt från »den fria tankens» och forskningens synpunkt? Den muhamedanska kulturen har ovedersägligen varit af stor betydelse för den menskliga utvecklingen, vi erkänna äfven villigt, att den en tid *i vetenskapligt afseende* stod mycket öfver den kristna, men den synes oss dock på samma gång vara ett troget uttryck af Islam sjelf. Den utvecklade sig lika hastigt som den förföll, den kristna kulturen består ännu den dag i dag och är, skulle vi tro, långt mera storartad och originell än den islamitiska någonsin var.

Trots dessa anmärkningar medgifva vi dock, som sagdt, att hr Sörensens arbete har flere förtjenster. Den eller de, som ej ha tid

eller tillfälle att studera de utförligare arbetena om araberna, kunna af hr S. få många intressanta upplysningar och detaljer, i synnerhet i kulturhistoriskt afseende. På vissa håll svärmar man ju i våra dagar så mycket för den s. k. kulturhistorien. Man vill ju att skolorna må egna mera tid åt denna gren af historien, än de förut gjort. I de flesta fall tro vi, att dessa fordringar icke så lätt kunna uppfyllas, så mycket mindre som lärjungarne sjelfva oftast sakna de nödvändiga förutsättningarne för att intressera sig för kulturhistorien; framför allt gäller detta om den moderna kulturens historia. Däremot må villigt erkännas, att den arabiska kulturens historia kanske mera än någon annan bör tilltala ungdomen, ty denna kultur visar ju flere vetenskaper i deras uppkomst eller första utveckling, hvilket gör, att ungdomen lättare kan förstå en framställning af densamma än af den mera utvecklade moderna kulturen. Det kan ju ej annat än intressera lärjungarne att höra, huru araberne genom kineserne — eller kanske rättare genom mongolerne — blifvit bekanta med krutet, och att de brukade detsamma redan vid Alicantes belägring 1331, alltså 23 år före Barthold Schwartz' föregifna upptäckt. Kompassen hade de begagnat flere århundraden förr än italienarne. Araberne ha vidare icke litet främjat Europas kultur genom att göra sina kristna grannar bekanta med pappersfabrikationen. Och i boktryckerikonsten voro de nära att komma Guttenberg i förväg, enär de nämligen af kineserne lärt sig att begagna rörliga typer vid tryckningen af sina spelkort.

Som bekant voro arabernes högskolor förebilder för de kristnes universitet, men det är kanske icke lika allmänt bekant, »at de arabiske Höjskolers Indretning och Meddelelsen af de akademiske Værdigheder och Grader direkte gik over til de kristelige Universiteter; endogsaa selve Læremethoden, saaledes som den anvendtes under Skolastiken, var arabisk.» De vetenskaper, som araberne ifrigast studerade, voro matematiken, astronomien och läkekonsten. »Alhasen er», säger förf., »den förste, der giver en rigtig Fremstilling af Læren om Synet. Fore hans Tid var det en almindelig Antagelse, at Lyset udgik fra Öjet og brödes mot Gjenstandene; i Modsætning hertil hævder han, at Nethinden er Synets Sæde, og at det Indtryk Lyset gjör på denne, tilföres Hjærnen gjennem Synsnerven. Desuden giver han en Forklaring af Lysets Brydning og af Morgen- og Aftenröden, som endnu er gjældende; han bestemmer Atmosfærens Höjde og viser, at et Legemes Vægt er forskjellig i tynd eller tæt Luft. Han betegner Tyngden som en Kraft og ved, at den aftager med Afstanden. Han har endvidere 700 Aar for Darwin fremsat theorier om Arternes Oprindelse og de höjere Formers Udvikling af de lavere, der staa dennes meget nær.»

Hvad geografien angår må endast påminnas om, att utom de gamle grekerne voro araberne de förste, som utarbetade kartor; af dessa ha de, som araberna uppgjorde öfver Afrika, ända till vårt århundrade legat till grund för europeernas kartor. Glober begagnades allmänt i deras skolor.

—

Vidare hade de spanske araberne långt före Columbi tid utrustat en expedition, hvars mål var Indien; och detta land skulle expeditionen nå genom att segla rakt vesterut. — Det, som framför allt måste främja den geografiska vetenskapen, var Islams fortgående utbredning. Omkring år 1000 fick den fast fot i Indien, 1206 nådde den fram till Sumatra. Därifrån utbredde den sig vidare till Malacka, Java och Celebes. I Afrika utbredde araberne sin religion på andra sidan Sahara, ty år 1086 förkunnade de densamma i Burnu. Därifrån spred den sig vidare mot söder.

Äfven i den materiela kulturen ha araberne åstadkommit storverk och varit de kristnes lärare. Deras trädgårdskonst, deras åkerbruk voro beundransvärda, likasom deras industri öfverhufvud. Icke minst gäller detta som bekant om deras väfnader.

Vi ha anfört dessa drag af arabernes kultur för att visa, det hr Sörensens arbete så till vida är en bekantskap att göra för den, som ej vill eller kan studera något af de större specialarbetena om araberne. Vi kunde ha anfört flere, men det sagda må vara nog. I stället skola vi påpeka några faktiska oegentligheter, som vi för vår del anse författaren ha gjort sig skyldig till.

Hr S. tyckes anse för alldeles afgjordt, att de semitiska och kamitiska folkstammarne haft sitt urhem i närheten af Aral-sjön. Låt vara att »den nyere Tids forskning går ut på at vise» detta i motsats till äldre åsigter, men dels är detta ännu ej allmänt erkändt, dels borde ock förf. anfört några bevis härför.

Ännu mera tvärsäker förefaller oss hr S. i sina sifferuppgifter, då han talar om Bagdads och Cordovas storlek, folkmängd m. m. A. Müller säger (i Onkens samlingsverk) att man ej kan få tillförlitliga uppgifter om Bagdad i dessa afseenden. Hr S. däremot uppger, att Bagdad på Harun al Raschids tid egde 70,000 moskéer och ett liknande antal bad, senare fick hvar och en af stadens 24,000 qvarter *sin moské och sitt badhus*. Dessa uppgifter äro svårligen tillförlitliga, äfven om man i stället för 70,000 moskeer bör läsa 7,000.

Om Cordova säger hr S., att denna stad i medlet af 10:de århundradet hade öfver 1 million innevånare, mer än 200,000 hus, 28 förstäder, 600 moskéer, 80 offentliga skolor, 900 badhus, 50 hospitaler samt 70 bibliotek; staden upplystes hela natten af lyktor; först 700 år senare fick London sådana. R. Dozy säger däremot i sitt utmärkta arbete *Histoire des Musulmans d'Espagne,* hvilket hr S. märkvärdigt nog ej tyckes känna, att Cordova vid nämnda tidpunkt hade en half million innevånare, 113,000 hus, 3,000 moskéer, 300 bad och 28 förstäder. Icke mera tilltro vinner författarens påstående, att Andalusien ensamt år 950 skulle ha haft 34 millioner innevånare, således dubbelt så mycket som hela Spanien i våra dagar, äfven om folkmängden bevisligen varit mycket stor.

Äfven i ett annat afseende hade förf. bort använda litet mera kritik. Vi antydde i början af denna uppsats, att han upphöjde muhamedanerna på de kristnes bekostnad. I några fall är detta be-

rättigadt, i andra däremot icke. Förf. försummar sällan att gifva de kristne sidohugg; det fula härvid är, att han ofta gör sina angrepp i otid, och att han för de kristnes fanatism glömmer arabernes.

Att araberne stodo öfver de kristne framgår, menar förf. vidare, bland annat däraf, att en af den kristna kyrkans mest framstående män sade, att »okunnigheten är fromhetens moder», under det att araberne lärde, att »bildning är en mans största prydnad». Månne hr S. har på lika sätt uppfattat dessa båda yttranden? Oss förefaller, att han tagit det första i dess mest krassa betydelse, under det att han fattar det sistnämnda uttrycket rent ideelt. Om man så gör, måste man gifva den kristne orätt och araberne rätt. Men att bildningen och vetenskapen äfven hos araberne kunde framträda på ett sätt, som gör, att man måste erkänna, det okunnighet understundom är bättre än bildning, därpå ger förf. sjelf exempel i det af honom omnämda »De vises selskab», som bestod af både arabiske män och kvinnor. Dessa samlades i särskilda celler för att lära sanningens hemligheter; det hade sju grader, som man måste genomgå, innan man kunde få skåda ljuset, men detta fick man i den åttonde graden och detta ljus inskränkte sig till »den såre tarvelige Meddelelse, at al åbenbaret Religion var Dårskab; i den niende Grad vandtes fuldstændig Klarhed og Forståelse af, at Tro og Sædelighed var en Urimelighed!» Är det underligt, att de kristna biskoparne med oblida ögon sågo sina unga trosförvandters förkärlek för den arabiska kulturen, när den mynnade ut i sådana lärdomar?

Herr S. påpekar visserligen understundom det sedliga förfallet hos araberne, men hans sympati för dem och antipathi mot de kristna ligga i öppen dag. Vårt århundrade liksom alla andra öfverkultiverade upphöjer kunskapen och vetenskapen på karaktärens bekostnad. Blind auktoritet är en farlig fiende till sedligheten, liksom till vetenskapen, men frånvaron af *all* auktoritet är det icke mindre.

Vi ha framstält dessa anmärkningar därför, att hr S. tyckes ha skrifvit ihop sitt arbete, *Araberne og Deres Kultur i Middelalderen*, icke egentligen för dess egen skull, utan för att under skydd af detsamma göra ett angrepp på den kristna kulturen och kristna kyrkan. Denna tendens, som här och där framlyser, förringar arbetets värde i och för sig, så intressant än dess ämne är.

A. H—ld.

Svenskt literatur-lexikon af d:r BERNHARD MEIJER. Sthlm. Jos. Seligmann & C:i, 1886.

De forna encyklopedierna, ofantliga magasin för allt menskligt vetande, hafva blifvit den nyare tiden för oviga och för kostsamma. Så uppstodo från början af århundradet »konversationslexika», med

uppgifvet syfte att skänka den större allmänheten kortfattade notiser om »den bildade verldens» samtalsämnen, men i sjelfva verket sammandragna och strarkt förkortade encyklopedier. Deras roll fortgår ännu; men de hafva fått ett nytt slags medtäflare i de s. k. facklexika, små alfabetiskt ordnade notissamlingar i ett visst ämne och med ytterligt begränsad plan, ett steg närmare den vetandets popularisering, som väsentligen tryckt sin prägel på vår egen demokratiska tid.

Ett försök i denna väg föreligger äfven i det lexikon, på hvilket vi här fästa uppmärksamheten. Förf. har företagit sig att lemna en uppslagsbok för den svenska literaturen i detta ords vidare mening. I sitt förord redogör han utförligt för arbetets allt mer vidgade plan, för de synpunkter från hvilka han utgått och det biträde han vid dess utförande erhållit. I sig sjelf kan planen anses ganska god, ehuru kanske något sväfvande, och hvad utförandet vidkommer har förf. synbarligen haft all möda ospard att samla så många och så pålitliga uppgifter som det på förhand omskrifna utrymmet tillåtit. Lexikonet omfattar, enligt hvad uppgifves, ett svenskt författarelexikon, med särskildt afseende på vår yngre och yngsta literatur, upplysningar om pseudonymer, vittra sällskap, märkliga tidningar m. m. och borde sålunda äfven för den historiska literaturen kunna bjuda åtskilliga upplysningar. Ser man nu till huru det hela gestaltar sig, må erkännas att det för den stora allmänheten kan vara användbart nog, men att det har föga af vigt att meddela personer, som närmare intressera sig för ämnet, att ej tala om verkliga fackmän. Det lider dessutom af åtskilliga fel och svagheter, som hade kunnat och bort undvikas, enär de göra arbetets bruk mindre gagnande. Vi skola i korthet sammanfatta några punkter, under hvilka dessa felaktigheter kunna skärskådas.

Det är alltid svårt att vid ett verk af detta slag tvista med förf. om underlåtenhetssynder och öfverloppsgerningar. Men vi kunna dock ej finna annat än att här medtagits icke få författare, som gerna kunnat vara borta. Synbarligen har förf. lockats af de lättnader Linnströms bekanta boklexikon beredt honom. Författare, sådana som Hans Lundberg, J. G. Lönegren, J. L. v. Sydow och dussintals andra, som endast tillhöra bibliografien, hade saklöst kunnat utelemnas. Däremot saknar man uppgifter för åtskilliga andra, som kanske bort behandlas omsorgsfullare, exempelvis J. Philipson m. fl. En historisk utgifvare, så förtjenstfull som Carl Adlersparre, sökes ock förgäfves. Vi skola dock ej sysselsätta oss med någon supplementlista, ehuru äfven en sådan ej vore omöjlig att upprätta.

En hufvudsaklig anmärkning rör pseudonymernas upptagande. Ej sällan hänvisas för en sådan till ett författarenamn, utan att det sedan återfinnes eller nämnes under detta. Vidare förekomma äfven förbiseenden i andra fall, såsom då »Qvintinus Carbasius» göres till *två* pseudonymer eller då »Herman Liljestängel» uppgifves tillhöra L. T. Öberg, men återfinnes under Wipperling. Utrymmet och tiden medgifva ej ett nagelfarande af de upplysningar, som meddelas i bio-

grafierna. Vi hafva blott antecknat, att ej få personer upptagas såsom lefvande, hvilka verkligen äro aflidna, t. ex. Wy-Bromander, Hogner, J. G. Kleen, A. T. Bergius, Sigfr. Nyberg, A. T. Paban, H. Sandström, S. G. Svensson, Södling och — värst af allt — H. Hamilton. Däremot lefver, så vidt vi veta, prosten C. A. Bergman, här uppgifven såsom död 1883.

Tryckfel eller till dylika hänförliga felaktigheter förekomma talrikare än önskligt vore. I skalden Gyllenborgs biografi kallas hans »Försök om skaldekonsten» för *uppsats*, läs *poem;* Sparres bekanta roman kallas på ett ställe »Sjökatten», läs *Sjökadetten;* fröken Gestrin benämnes *finsk* författarinna, läs *svensk;* H. Wieselgren har utgifvit »En kunglig familjs *sjelfbiografi*», läs *bibliografi*, o. s. v. Naturligtvis kunde förteckningen fortsättas; men det anförda torde redan visa, att förf., med god vilja och mycken flit, dock haft antingen för brådtom eller för liten kännedom om de många källor, ja kryphål, i hvilka literära, biografiska och bibliografiska notiser måste uppletas, om man också endast kompilerar ett svenskt literatur-lexikon.

— *rn.*

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad. 1886 juli—sept. F. Nordin, Gotlands s. k. kämpagrafvar. 1. — H. H—d, Angelsaksiska myntfynd i Sverige efter 1845. — Från Akademiens sammankomster. — H. Hildebrand, Treperiodsystemets uppkomst. — C. D. Reventlow, Fynden från Ringsjön. — **1886 okt.—dec.** — Gotlands s. k. kämpagrafvar. 2. — Från Akademiens sammankomster. — Angelsaksiska myntfynd i Sverige efter 1845 (forts.). — Fynden från Ringsjön. — Besökande i Statens historiska museum och k. myntkabinettet.

Af hr Nordins intressanta redogörelse för sina undersökningar af Gotlands s. k. kämpagrafvar, d. v. s. stora rektangulära af trädbevuxna jord- eller stenvallar omgifna rum (närmast ett antal sådana vid Rings), framgår att de otvifvelaktigt äro lemningar efter bostäder. Flere likheter påvisas mellan dem och sagotidens byggnader, sådana man känner dem ur isländarnes skildringar. Hvad tiden för dessa byggnaders begagnande angår, anser förf. på grund af gjorda fynd, att de förskrifva sig från äldre järnåldern. — I afseende på det ryktbara treperiodsystemet för klassificeringen af den förhistoriska tiden, som den tyska vetenskapen numera börjar acceptera, på samma gång den trott sig kunna bevisa detsamma vara en tysk upptäckt, ådagalägger hr H. Hildebrand, att det otvifvelaktigt först uppstäldes i norden (af Vedel Simonsen och Thomsen), men att en tysk fornforskare Danneil något senare på sjelfständig väg kommit till samma resultat.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, utg. af Letterstedtska Föreningen under red. af O. Montelius. **1887, 5.** — J. A. Fridericia, Moderne ånd i middelalderen (Marsiglio, italiensk rättslärd, läkare och teolog, motståndare till påfvedömet i början af 1300-talet, rådgifvare till kejsar Ludvig af Bayern). — Literaturöfversigt: J. S. Weisse, Populære forelæsninger, anm. af J. Centerwall (fina, på grundlig forskning stödda skildringar från den romerska kejsaretiden); J. Lieblein, Handel und Schiffart auf dem rothen meere in alten zeiten nach ägyptischen quellen, anm. af C. Piehl. — **H. 6.** — H. Westergaard, Det britiske rige som forbundsstat (på grund af de nyaste engelska arbetena i detta ämne för dagen). — Literaturöfversigt: E. Holm, Danmark-Norges indre historie under enevælden fra 1660 till 1720, anm. af H. Hjärne (vigtigt och innehållsrikt bidrag till Danmarks inre historia). — **H. 7.** — G. Upmark, Gripsholms slott sådant det är och sådant det borde vara. — Literaturöfversigt: A. Hjelt, Sveriges ställning till utlandet närmast efter 1772 års statshvälfning, anm. af P. Sondén.

Ymer. Tidskrift utg. af Svenska sällskapet för Antropologi och Geografi. **1887, 2—4.** — S. Dahlgren, Om mytologi (en intressant redogörelse för de olika systemen att förklara myternas uppkomst, utbildning och betydelse). — A. E. Nordenskiöld, Den första på verkliga iakttagelser grundade karta öfver norra Asien (med facsimilen af två till Sverige komna kopior af ett numera förloradt original från 1667 eller 1668, hvilka förvaras dels i Riksarkivet dels i k. Biblioteket och hit medförts af en svensk beskickning, som 1668 befann sig i Ryssland).

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1887 oktober.** — I bokhandeln: Borgareståndets protokoll vid Borgå landtdag, anm. af M. G. S. — **November.** — F. Elfving, Vid Åbo akademi 1640—1664 (efter Consistorii Academici i Åbo äldre protokoll). — I bokhandeln: K. G. Leinberg, Finlands territoriala församlingars ålder, utbildning och utgrening, anm. af C. v. B. — J. Mankell, Fälttåget i Norge år 1814, anm. af L. Munck.

Vidar. **1887, 1.** — Daae, Stemninger i Danmark og Norge i anledning af og nærmest efter adskillelsen. — **H. 2—4.** — Svenske reisebreve fra Norge i 1818. — **H. 8, 9.** — Y. Nielsen, A. Hartmansdorff i Norge 1816—1821 (efter några i Nya Dagl. Allehanda år 1886 publicerade bref). — Y. Nielsen, To episoder fra 1814.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. von Sybel. **1887, 6.** — M. Ritter, Über die Anfänge des niederländischen Aufstandes. — P. Bailleu, Fürstenbriefe an Napoleon I (mycket karakteristiska bref hufvudsakligen från tyska furstar under åren 1800—1813, hemtade ur franska utrikesministeriets arkiv; man finner bland dem äfven ett bref från Karl Johan af $^{24}/_{3}$ 1812, som fördelaktigt utmärker sig bland de andra). — O. Krauske, Der grosse Kurfürst und die protestantischen Ungarn. — Literaturbericht (bl. a. Koser, Friedrich der grosse als Kronprinz; Wille, Hanau im 30-jährigen Kriege. — **1888, 1.** M. Lenz, Zur kritik Sezyma Raschins. Erster Theil. — H. v. Holst, Das Verfassungsrecht der Vereinigten Staaten von Amerika im Lichte des englischen Parlamentarismus. — Literaturbericht (bl. a. Lorenz. Geschichtswissenschaft; Freeman, Methods of historical study; ungersk historisk literatur; Maria Stuarts-literatur). — Ein Beitrag zur Biographie Winterfeld's m. m.

Professor Lenz i Marburg företager på grund af de senaste svenska och tyska publikationerna om Wallenstein en närmare undersökning af Raschins bekanta berättelse om underhandlingarna mellan svenskarne och Wallenstein för att pröfva densamma icke blott i fråga om de yttre faktas riktighet, utan äfven i fråga om sannfärdigheten i sjelfva framställningen och tonen. En andra artikel är att motse.

Historisches Taschenbuch. Herausgegeben von W. Maurenbrecher. Sechste Folge. Siebenter Jahrgang. — J. v. Pflugk-Harttung, Das würtembergische Ministerium Linden. — E. Bodemann, Herzogin Sophie von Hannover. Ein Lebens- und Culturbild des 17 Jahrhunderts. — A. Kleinschmidt, Die Irrfahrten Gustav's IV Adolf von Schweden. — J. Asbach, Römisches Kaiserthum und Verfassung bis zur Erhebung Vespasian's. — E. Noeldechen, Tertullian und die Kaiser. — E. Ritterling, Das Priesterthum bei den Germanen. — H. Haupt, Husitische Propaganda in Deutschland. — W. Maurenbrecher, Tridentiner Concil. Begründung der Katholischen Glaubenslehre.

Prof. Kleinschmidt i Heidelberg meddelar efter åtskilliga depescher i arkiven uti Berlin och Darmstadt en redogörelse för Gustaf IV Adolfs irrfärder isynnerhet under 1810 och den verkan de framkallade i den diplomatiska verlden. Ur Schinkel-Bergmans Minnen känner man redan till denna historia; något väsent-

ligt nytt har ej förf. att tillägga, men väl en och annan afvikande uppgift. Intressantast är egentligen de exempel han anför på det stora och fördelaktiga intryck den landsflyktige svenske konungen ännu förmådde utöfva på många personer, med hvilka han kom i beröring.

Archiv für österreichische Geschichte. LXX. — Pribram, Die Berichte des Kaiserl. Gesanten Franz von Lisola aus den Jahren 1655—1660 (angår äfven Österrikes förhållande till Sverige under Karl X Gustafs regering).

Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die provinz Posen. II, 4. — Arndt, Eine schwedische Relation über die Schlacht von Warschau (hemtad ur arkivet i Dresden).

Baltische Monatsschrift. H. 2, 3. — Blümcke, Stettins hansische Stellung und Heringshandel in Schonen. — **H. 6.** — W. G., Revals Garnisonsfreihet im Conflicte mit der schwedischen Regierung. — **H. 7.** — Christiani, Bischof D. Johannes Rudbeckius und die erste estländische Provinzialsynode I.

Revue Historique. Septembre—octobre 1887. — G. Monod, Les moeurs judiciaires au VIII[e] siècle. — M. Philippson, Études sur l'histoire de Marie Stuart; 1[re] partie: les lettres de la cassette (slut på undersökningen af dessa bref, hvilkas oäkthet förf. söker ådagalägga). — H. Harrisse, Christophe Colombe et Savone. — Bulletin historique: France, moyen âge et temps modernes (Bémont, Monod). — Angleterre, moyen âge (Black). — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie. — **Novembre—décembre.** — P. Monceaux, Le grand temple du Puy-de-Dôme, le Mercure gaulois et l'histoire des Arvernes. I. — G. Fagniez, La jeunesse du Père Joseph et son rôle dans la pacification de Loudon (François Le Clerc du Tremblay, mera känd under namnet pater Josef såsom Richelieus rådgifvare). — A. Hellot, Une donation par Bertrand Du Guesclin. — E. Welvert, Étude critique de quelques textes relatifs à la vie secrète de Louis XV. — Bulletin historique: France; publications relatives à l'histoires grecque (Girard); L'agrégation d'histoire (Monod); Moyen âge et temps modernes (Monod, Bémont); Histoire de l'art (Bénédite); Roumanie (Xénopol). — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et Sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie.

The English Historical Review edited by the rev. M. Creighton. — **1887, octobre.** — E. G. Hardy, The movements of the roman legions from Augustus to Severus. — J. Bryce, The life of Justinian by Theophilus. — S. R. Gardiner, Charles the first and the earl of Glamorgan. — A. Davis, The employment of indian auxiliaries in the american war. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. Brosch, Oliver Cromwell and die puritanische revolution; Walpole, History of England from 1815). — List of historical books recently published. — Contents of periodical publications. — Index.

Miscellanea di storia italiana. XXVI. — Cipolla, En italienare i Polen och Sverige i 15 och 16 århundradet (Alessandro Guagnini från Venedig, som äfven besökte Sverige under Johan III:s tid och af honom erhöll stora handelsprivilegier, har äfven författat arbeten om Polen och Ryssland).

Ryska historiska sällskapets magasin (Sbornik). **Tom 57.** — Kejsarinnan Katarinas politiska brefväxling. III. 1764—1766 (innehåller åtskilliga bidrag till Frihetstidens historia).

Rättelser.

S. 58 r. 2 nedifrån *läs* pour se conserver l'estime nécessaire.

I några exemplar af häftet 1 s. 78 r. 7 *står* ambassader, *läs* ambassaden och ha första bokstäfverna r. 9—11 nedifr. blifvit omkastade, såsom lätt märkes.

S. 79 r. 14 uppifr. *läs* förklarliga

Till 1886 års årgång:

Sid. 373 r. 25 uppifr. *står* 200 *läs* 400

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst i Stockholm den 26 februari 1887.

Sedan styrelsens ordförande hr C. G. Malmström öppnat sammankomsten, upplästes af sekreteraren följande

Årsberättelse för 1886.

För år 1886 ha till Sv. Historiska Föreningen erlagts 1,111 årsafgifter af medlemmar i Sverige. Föreningen har dessutom räknat 23 medlemmar i Finland och Ryssland, 135 medlemmar i Norge, Danmark och andra länder. 11 medlemmar ha under året tillkommit, af dem 2 ständiga. Dessutom ha två årsafgift betalande medlemmar öfvergått till ständiga. Afgången har däremot äfven under detta år varit jämförelsevis ganska stor; den uppgår till ett antal af öfver 100 personer.

Styrelsen har under året haft två sammanträden för att bestämma öfver Föreningens verksamhet under året samt för att välja funktionärer. Desse ha fortfarande varit desamme: ordförande hr C. G. Malmström, sekreterare hr E. Hildebrand, skattmästare hr C. Silfverstolpe.

Föreningen har under året utgifvit sjette årgången af Historisk Tidskrift, som innehållit något öfver 29 tryckark och mottagit bidrag af 17 författare i form af 13 större och mindre uppsatser, åtskilliga bref och aktstycken af historiskt innehåll samt mera utförliga anmälningar af 15 historiska arbeten. Som ordinarie bilaga har medföljt Historisk Bibliografi för 1885.

Om Föreningens ekonomiska ställning upplyser den af utsedde revisorer afgifna revisionsberättelsen.

Därefter upplästes revisionsberättelsen för 1886 af följande innehåll:

Af Svenska Historiska Föreningen utsedde att granska de af Föreningens skattmästare förda räkenskaper för år 1886, få undertecknade, efter verkstäldt uppdrag, härom afgifva följande berättelse:

Inkomsterna hafva varit följande:

Saldo från år 1885	kronor	10,128: 54
1,102 årsafgifter för 1886 à 5 kronor	»	5,510: —
H. K. Höghet Kronprinsens årsafgift	»	50: —
Transport	kronor	15,688: 54

	Transport kronor	15,688:	54
4 afgifter af ständige ledamöter	»	300:	—
2 årsafgifter för 1885	»	10:	—
70 » från Norge à 3 kr. (med 10 % afdrag)	»	189:	—
51 » från Danmark à 3 kr. (med 15 % afdrag	»	130:	05
Enligt redovisning från bokhandl. Samson & Wallin	»	49:	60
» » » » Fritze	»	243:	60
För två direkt försålda häften	»	2:	50
Räntor, upplupna den 31 Dec. 1886	»	498:	72
Summa inkomster	kronor	17,112:	01

Utgifterna:

Å redaktionskonto	kronor	2,598:	25
» boktryckarekonto	»	2,907:	75
» distributionskonto	»	368:	19
» diversekonto	»	726:	98
Summa utgifter	kronor	6,601:	17
Behållning till år 1887	»	10,510:	84
	Kronor	17,112:	01

Af ofvanstående behållning äro insatta i Stockholms Handelsbank:

å depositionsräkning	kronor	6,500:	—
» sparkasseräkning	»	1,029:	30
» folioräkning	»	2,841:	24
Kontant i kassan	»	140:	30

Då räkenskaperna äro förda med noggrannhet och omsorg samt försedda med fullständiga verifikationer, få vi tillstyrka full ansvarsfrihet för styrelsens förvaltning under år 1886.

Stockholm den 4 Februari 1887.

Bernh. Taube. *E. W. Dahlgren.*

Med anledning af denna revisionsberättelse beviljade Föreningen den tillstyrkta ansvarsfriheten.

Vid därefter företaget val af styrelse blefvo de förut varande medlemmarne återvalde.

Till revisorer för 1887 valdes arkivarien frih. B. Taube och löjtnanten O. Bergström och till deras suppleanter amanuensen d:r G. Forsgrén och amanuensen d:r R. Geete.

Kand. A. Hammarskjöld höll därefter ett föredrag med titel »Strödda drag ur Östersjöprovinsernas historia under svenska väldet».

7.

Bibliografi 1886.

(Upprättad af **Carl Silfverstolpe.**)

Tillägg till 1884.

787. **Diedrich von der Werder.** Von *Krause.* I Fjerde bandets första häfte af »Mittheilungen des Vereins für Anhaltische Geschichte».
Werder var en tid anstäld i svensk tjenst; sändebud till kursachsiska hofvet 1634.

788. **Twee Vragen betreffende Voltaire's Histoire de Charles XII.** Bijdrage van *J. A. Wijnne.* Utg. sid. 158—178 af Versl. en Meded. der k. akad. van Wetensch. 3:de Reeks. Deel 1.

Tillägg till 1885.

789. **Konung Gustaf den Förstes Registratur.** Utgifvet af Kongl. Riksarchivet genom *Victor Granlund.* IX, 1534, andra häftet. (Se N:o 414.) Sid. 241—393 + 53 sid. Sthm, Norstedt. Pr. 3,75.
Distribuerades först 1886.

790. **Neue Quellen zur Geschichte des Untergangs livländischer Selbständigkeit.** Aus dem dänischen Geh. Archive zu Kopenhagen herausgegeben von *C. Schirren.* Band III, VIII + 381 sid. Pr. 7,75.

791. **Die Schweden in Frankfurt am Main.** Von Dr *Christian Gotthold.* I. Bis zu Gustav Adolfs Ankunft in der Stadt, 17 November 1631.
Utg. sid. 1—40 af »Jahres-Bericht der Klingerschule, Ober-Realschule zu Frankfurt am Main, über das Schuljahr 1884—1885». Frankfurt a. M. 4:o.
Se nedan: »Recensioner» 886.

792. **Sveriges historia under Konungarne af Pfalziska Huset.** Af *Fredrik Ferd. Carlson.* Andra Delen. Carl XI. Andra Upplagan. 517 sid. jemte porträtt af Carl XI. Sthm, Norstedt. Pr. 5,50.

793. **Lifvet i Kinds härad i Västergötland i början af sjuttonde århundradet.** Anteckningar ur häradets domböcker. Af *Gabriel Djurklou.* Utg. N:o 4 af »Bidrag till vår odlings häfder,» utgifna af *Arthur Hazelius.* VI + 88 sid. Pr. 2 Kr.
Se nedan: »Recensioner» 902.

1886.

794. **Historisk Tidskrift** utgifven af *Svenska Historiska Föreningen* genom *E. Hildebrand.* Sjette årgången. 1886. 382 + 75 sid. + Rättelser (jemte Bibliografi för 1885 och Genmäle af G. Björlin.) Pr. för medlemmar 5 kr. för årgång, för köpare 2 kr. häftet (= 8 kr. för årgång). Sthlm, Sv. Hist. Föreningen.
Innehåll:
Johan III och Filip II.
Hertig Karls och svenska riksrådets samregering 1594—1596. Af *S. J. Boëthius.* III.
Norsk nationel historieskrifning. I. Af *Nils Höjer.*
Strödda bidrag till svenska statsskickets historia III. Af *Oscar Alin.*
Rustningarna till Karl XII:s sista fälttåg. Af *J. A. Lagermark.*
Svenska publikationer af historiska handlingar. Af *E. Hildebrand.*
Strödda meddelanden och Aktstycken.
Öfversigter och granskningar.

795. **Historisk Tidsskrift** udgivet af den norske historiske Forening. Anden Række, Femte Binds andet—tredje Hefte. Sid. 145—420, jemte Titel og Innehåll till bandet samt förteckning på föreningens medlemmar.
Med denna årgång följde: »Bidrag til Norges Historie i 1814.» Afhandlinger og Aktstykker. Af *Y. Nielsen.* II, 3 o. 4.

796. **Historisk Tidsskrift,** Femte Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af *C. F. Bricka,* Foreningens Sekretær. Sjette Binds förste—andet Hefte. 486 sid.

797. **Diplomatarium Norvegicum.** Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre forhold, sprog, slægter, sæder, lovgivning og rettergang i Middelalderen. Samlede og udgivne af *C. R. Unger* och *H. I. Hvitfeldt-Kaas.* Tolvte Samling (Se N. 525.) förste halvdel. 416 sid. Chra. Malling. Pr. 6 kr.

798. **Hansisches Urkundenbuch** bearbeitet von *Konstantin Höhlbaum.* Band III. II (Schluss-)abtheilung (Se N. 264.) mit einem Glossar von Paul Feit. XI sid. + sid. 151—586. 4:o. Halle, Waisenhaus. Pr. 14 kr.

799. **Striden mellan Olavus Petri samt Peder Galle och Paulus Heliæ.** Af *H. Schück.* Utg. sid. 49—70 i *Samlaren 1886.*

800. **Smärre kritiska och historiska utflykter.** Hemming Gads oration mot danskarne. Omhvälfningen inom Svenska kyrkan åren 1539 och 1540. Af *Hd.* Utg. sid. 235—250 i *Historisk Tidskrift 1886.*

801. **Tegnelser over alle Lande fra 1550.** Utg. sid. 224—251 och 324—336 af »Danske Magazin,» Fjerde Række, Sjette Bind. 4:o. Kbhvn, Gyldendal.
Berör de sydsvenska provinserna.

802. **Den Svenska Riksdagen under Erik XIV:s Regering.** Akademisk Afhandling:... Upsala. Af *August Nilsson,* fil. lic. af Vermlands landskap. 56 sid. 4:o. Karlstad, Kjellin.

803. **Daniel Rantzaus vinterfälttåg i Sverige 1567—68.** Historisk skildring af *L. G. T. Tidander.* 58 sid. Sthlm, Rumstedt. Pr. 75 öre.
Tillegnad grefve C. B. E. von Platen.

804. **Monumenta Historiæ Danicæ.** Historiske Kildeskrifter og Bearbejdelser af Dansk Historie især fra det 16 Aarhundrede, udgivne med understöttelse af Carlsberg-Fondet af Dr. *Holger Rördam.* 2 Række. Andet Binds andet Hefte (Se N. 539.) Sid. 193—384. Kbhvn, Gad. Pr. 2,50. (Andet Binds förste Hefte utkom 1885.)

805. **Bidrag till slägten Fordells historia,** meddeladt af amanuensen *Th. Westrin* i Stockholm. Utg. sid. 52—57 af »Skrifter utgifna af

Svenska Literatursällskapet i Finland.» II. Förhandlingar och Uppsatser. Hfors.

806. **Krzystof Warszewicki 1548—1603 i jego dziela.** Monografia historyczno-literacka przez *Teodora Wierzbowskiego*. XII + 407 sid. Warszawa, Berger 1887 (utkom 1886.)

807. **Johan III och Filip II.** Depescher från det spanska sändebudet till Sverige kapten Francisco de Eraso 1578—1579. Utg. sid. 1—50 af »*Historisk Tidskrift 1886.*»

808. **Hertig Karls och Svenska riksrådets samregering 1594—1596.** Af *S. J. Boëthius.* III. (Se N. 541 o. 677.) Utg. sid. 51—82 och 97—122 af *Historisk Tidskrift 1886.*

809. **Gezantschappen door Zweden en Nederland wederzijds afgevaardigd gedurende de jaren 1592—1795.** Chronologische Lijsten opgemaakt uit de stukken in het Rijksarchief anwezig, met eenige Aanteekeningen door Mr. *A. H. H. van der Burgh* tijdelijk beambte bij het Rijksarchief. VIII + 84 sid. + Innehåll. Gravenhage, Nyhoff.
Se nedan: »Recensioner» 884.

810. **History of the Scottish Expedition to Norway in 1612.** By *Thomas Michell*, C. B., Her Majesty's Consul General for Norway. X + 189 sid. jemte Bilagor, 15 planscher och 2 kartor.
Se nedan: »Recensioner» 885.

811. **La leggenda sulla dimora del re svedese Gustavo Adolfo II:o in Padova** per *Gustaf Eneström.* 9 sid. Padova, Randi.
Ej i bokhandeln.

812. **Gustaf Adolf und Magdeburg nach dem $^{10}/_{20}$ Mai 1631.** I N. 4—13 af »Blätter für Handel, Gewerbe und sociales Leben (Beiblatt zur Magdeburger Zeitung) 1886».

813. **Svenska Riksrådets Protokoll** med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kongl. Riks-Archivet genom *Severin Bergh.* IV. 1634. (Se N. 37 o. 682.) XI + 326 sid. + Rättelser. Sthlm, Norstedt. Pr. 4,50.
Utgör tredje serien af »Handlingar rörande Sveriges Historia.»

814. **Quellenmässige Beiträge zur Geschichte des 30-jährigen Krieges.** Mitgetheilt von *C. Grünhagen* und *J. Krebs.* I »Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens,» herausgeg. von *C. Grünhagen.* 20 B:d.
Inneh. bl. a.: Gründliche Relation dessen, was in dem Neisseschen mit denen eingefallenen schwedischen feindlichen Parteien vorgelaufen (1639.)

815. **Die Schweden und die Kapuziner im dreissigjährigen Kriege.** Von *Edmund Schebek.* Separatabdruck aus der Öster.-Ungar. Revue 1886. 9 sid.

816. **Register öfver Rådslag i Drottning Christinas och Konung Carl X Gustafs tid 1633—1660.** Upprättadt af *E. W. Bergman.* Utg. sid. 49—70 af »Meddelanden från Svenska Riks-Archivet», X.

817. **Om Donationerna och Förläningarna samt Frälseköpen i Finland under Drottning Kristinas Regering.** Akad. Afhandling af *Carl v. Bonsdorff*, filosofie magister. VIII + 156 sid. + Innehåll. Hfors.

818. **Riksdagen i Stockholm 1655.** Af *Magnus Börjesson.* Norrköping. Utg. sid. 1—84 af »Redogörelse för Allmänna Läroverken i Norrköping, Söderköping och Wimmerby under läsåret 1885—1886».

819. **Die Entwickelung des Rheinbundes vom Jahre 1658.** Acht Jahre reichsständischen Politik. 1651—1658. Von Dr. *Erich Joachim*, K. Archivar zu Marburg. VIII + 515 sid. Leipzig, Veit. Pr. 13,25.

820. **Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll.** Åttonde Delen. 1660. Senare riksdagen. (Se N. 184.) 291 sid. jemte Förord och Innehållsförteckning. Sthlm, Hæggström. Pr. 3 kr
Utg. af *B. Taube.* Se nedan: »Recensioner» 891.

821. **Skånska Kommissionen af 1669—1670.** Ett bidrag till de Skånska Landskapens inre historia. Af *S. Wägner.* 117 + 47 sid. + Innehåll. Lund, Berling. Pr. 2 kr.

822. **En Dagbog over Kong Christian V:s Foretagelser i Slutningen af 1678.** Utg. sid. 252—267 af »Danske Magazin», Fjerde Række, sjette Bind. 4:o. Kbhvn, Gyldendal.
Handlar om kriget i Skåne.

823. **Rustningarna till Karl XII:s sista fälttåg.** Af *J. A. Lagermark.* Utg. sid. 263 - 316 af *Historisk Tidskrift 1886.*

824. **Något om Karl den Tolfte.** Föredrag i Jönköpings Arbetareförening den 20 Februari 1886. Af *Arvid Vikström.* 16 sid. Hfors.

825. **Suomen Oloista Ison Vihan Aikana.** (Om Finlands Förhållanden under Stora Ofreden.) Akademisk Afhandling af *K. O. Lindeqvist.* Hfors 172 sid. + Förord och innehåll.

826. **Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll från och med år 1719.** Tredje Delen. 1723. Fjerde Häftet. Bilagor. Förord + sid. 333—534. Sthlm, Norstedt. Pr. 2,50; — Femte Delen. 1726—1727. II, Tredje Häftet. Bilagor. Förord + sid. 545—739. Sthlm, Norstedt. Pr. 2,50: — Åttonde Delen. Första Häftet. 1734. 2. Förord, Titlar + 552 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 6,50.
Utg. af *C. Silfverstolpe.* Se nedan »Recensioner» 891.

827. **Franske konsuln La Vies och ministern Campredons depescher 1722—1724.** (Se N. 690.) I *Sbornik imperatorskago ruskago istoritjeskago Obsjtsjestva.* XLIX.

828. **Danmarks uppträdande i den svenska tronföljarefrågan åren 1739—1742.** III. Af *O. Nilsson* (Se N. 165.) Sid. 43—72.

829. **Anteckningar om försvarskriget i Savolaks och Karelen åren 1741—1742.** Af *M. G. Schybergson.* Utg. sid. 58—112 af »Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland.» II. Förhandlingar och Uppsatser. Hfors.

830. **Journal du Général J. Keith pendant la Guerre en Finlande 1741—1743.** General J. Keiths dagbok under kriget i Finland 1741—1743. Utgifven af *Aug. J. Hjelt.* VI + 80 sid. Hfors.

831. **Gustaf III:s förhållande till franska revolutionen.** Af *Nils Åkeson.* Filosofie doktor. II. (Se N. 693.) Sid. 143—253 + Rättelser. Lund, Ohlsson.

832. **Från Anjalaförbundets tid II.** (Jemför N. 700.) Af *J. Oskar I. Rancken.* 59 sid. Vasa. Pr. 50 f. p.
Särtryck ur Vasa Lycei Program 1886.
Inneh. om svenska arméns ställning vid Fredrikshamn 1788, utdrag ur Fredrikshofs-protokollerna m. m.
Se nedan: »Recensioner» 893.

833. **Göran Magnus Sprengtporten.** XVIII. Sprengtporten 1789—1808. III. Af *K. K. Tigerstedt.* (Se N. 58, 171, 312, 443 och 701.) Utg. sid. 81—95 af *Finsk Tidskrift 1886, Tjugonde Bandet.*

834. **Svensk-Norska kriget 1814.** En gensaga mot den norska chauvinismen af *P. E. B(ergstran)d.* (Aftryck ur Nya Dagligt Allehanda.) 52 sid. Sthlm.

835. **Stormagternes Forhold til Norge og Sverige 1815—1819.** Aktmæssig fremstillet ved *Yngvar Nielsen.* Udgivet af den norske historiske forening. 144 sid. Chra.

836. **Spionminnen från Norge.** Hittills otryckta bref, mystifikationer rörande Karl Johan m. m. Utg. sid. 1—25 i »*Ur Dagens Krönika 1886.*»

837. **Oesterreichs Theilnahme an den Befreiungskriegen.** Ein Beitrag zur Geschichte der Jahre 1813 bis 1815 nach Aufzeichnungen von *Friedrich von Gentz* nebst einem Anhang: »Briefwechsel zwischen den Fürsten Schwarzenberg und Metternich.» Herausgegeben von *Richard Fürst Metternich-Winneburg.* Geordnet und zusammengestellt von *Alfons Freiherrn von Klinkowström.* Mit einem Stahlstichporträt:

»Friedrich von Gentz,» und einem Facsimile-Briefe des Feldmarschall Blücher. X + 844 sid. + Innehåll. Wien, Gerold's Sohn. Pr. 16 kr.

838. **Berättelser ur Svenska Historien.** Af *C. Georg Starbäck.* Fortsatta af *P. O. Bäckström.* Ny reviderad upplaga. Häft. 35—80. (Del V—IX). (Se N. 721.) Sthlm. Beijer. Pr. 25 öre häftet.

839. **Meddelanden från Svenska Riks-Archivet.** Utgifna af *Carl Gustaf Malmström.* X. 70 sid. Sthlm. Pr. 1 kr.
Inneh. bl. a. »Om utgallring ur Riksarkivet.»

840. **Flottans arkiv på Skeppsholmen.** Af *Axel Zettersten.* Utg. sid. 227—234 af *Historisk Tidskrift 1886.*

841. **Kongl. Bibliotekets handlingar.** 8. 10 + VI + 53 sid. Pr. 1,25.

842. **Svenska Autografsällskapets tidskrift.** N:r 7. Maj 1886. Inneh. bl. a. »Om fru Annas på Vinstorp ättlingar af första giftet,» »Ett svenskt riksvapen (i Reval),» »Henrik Classon Totts vapen,» »Grafminnen i Revals domkyrka.»

843. **Meddelelser fra det Kongelige Gehejmearkiv og det dermed forenede Kongerigets arkiv for 1883—1885.** VII + 303 sid. Kbhvn. Reitzel. Pr. 4 kr.

844. **Wegweiser durch die Literatur der Urkunden-Sammlungen** von *Hermann Oesterley.* VIII + 423 sid. Berlin, Reimer. Pr. 9 kr.
Sid. 368—383 upptager afdelningen »Skandinavien».

845. **Svenska publikationer af historiska handlingar.** Af *E. Hildebrand.* Utg. sid. 317—367 af *Historisk Tidskrift 1886.*

846. **Norsk nationel historieskrifning.** Af *Nils Höjer.* I. Utg. sid. 123—176 af *Historisk Tidskrift 1886.*

847. **Svenska kyrkans historia efter reformationen.** Af *C. A. Cornelius.* I. 1—308 + IV sid. Pr. 4 kr; II, 1—3 häft. sid. 1—240. Pr. 1 kr. häftet. Ups., Almqvist.

848. **Jesper Svedbergs lif och verksamhet.** Bidrag till svenska kyrkans historia. Senare Delen. (Se N. 711.) Akad. Afh. (Upsala.) Af *Henry William Tottie,* docent i kyrkohistoria. IV + 280 sid. + Innehåll. Ups., Berling.
Se nedan: »Recensioner» 895.

849. **Svedenborgianismens historia i Sverige under förra århundradet.** Af *Rob. Sundelin.* E. o. teologie professor vid Upsala Universitet. IX + 288 sid. Ups., Schultz. Pr. 3 kr.
Se nedan: »Recensioner» 896.

850. **Göteborgs stifts herdaminne ur kyrkan och skolan.** Efter mestadels otryckta källor sammanfördt af *C. W. Skarstedt.* Register och tilläggshäfte. (Se N. 78, 191, 344, 592 o. 716.) Sid. 1207 - 1273. Lund. Ohlsson. Pr. 75 öre. (Tryckt 1885).

851. **Minne af Öfverståthållaren m. m. friherre Jakob v. Lantingshausen.** Af *C. G. Malmström.* Utg. sid. 85—215 i »Svenska Akademiens Handlingar» sextiondeandra delen.

852. **Strödda Bidrag till Svenska Statsskickets Historia.** Af *Oscar Alin.* III (Se N. 569 o. 708). Sättet för Tryckfrihetslagens antagande 1812. Utg. sid. 193—226 af *Historisk Tidskrift 1886.*

853. **Utredning rörande de Ridderskapet och Adelns privilegier, förmåner, rättigheter och friheter, hvilka böra anses ännu ega gällande kraft.** Enligt Ridderskapet och Adelns beslut på uppdrag af Riddarhus-Direktionen verkstäld af *Hans H:son Wachtmeister.* 258 sid. Sthlm. Pr. 2,50.

854. **Förre engelske ministern i Stockholm lord Bloomfields memoarer från Svenska hofvet.** 224 sid. Sthlm, Lamm. (Tr. i Norrk.) Pr. 2,75. (Jmfr N. 567 o. 781.)

855. **Utländska Diplomaters Minnen från Svenska hofvet.** Skildringar samlade ur deras anteckningar m. m. af *Scævola.* Häft. 3 (slut). (Se N. 714.) Sid. 385—691. Sthlm, Lamm. (Tr. i Norrk.) Pr. 3,75.
Se nedan: »Recensioner» 898.

856. **Les diplomates de la Révolution. Hugon de Bassville a Rome, Bernadotte a Vienne.** Par *Frédéric Masson.* 295 sid. + 2 planscher Paris, Perrin. Pr. 4,50.

857. **Göteborg vid början af 1700-talet.** Af *W. Berg.* Utg. sid. 289—430 i tredje delen af »Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia».

858. **Noraskog.** Anteckningar och bidrag till Örebro läns historia och topografi af *Joh. Johansson.* III. Andra häftet. (Se N. 599.) Sid. 161—288. Sthlm, Utg. Pr. 2 kr.

859. **Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria** på uppdrag af Södermanlands Fornminnesförening utg. af *J. Wahlfisk.* VI. (Se N. 207, 334, 472 o. 597.)

860. **Anteckningar om Rytterns Socken.** Af *F. U. Wrangel.* 218 + 107 sid. Förord, Innehåll, 1 karta, 5 planscher (utom i texten tryckta afbildningar) samt 1 tabell. Sthlm, Centraltryckeriet. Pr. 6,50.

Upplagan 300 exemplar.

861. **Svenska Slott och Herresäten.** Af *Carl Arvid Klingspor.* (Se N. 733.)

4. Ås. 41 sid. + 1 plansch (och träsnitt). Pr. 5 kr.

5. Ekensberg. 24 sid. + 2 planscher. Pr. 3 kr.

862. **Finlands territoriala församlingars ålder, utbildning och utgrening intill 1885 års utgång,** af *K. G. Leinberg,* Professor. IV + 159 sid. Jyväskylä.

Särtryck ur »Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland,» III.

863. **Bidrag till kännedomen af vårt land,** samlade och utgifna af *K. G. Leinberg,* Professor. II. (Se N. 736.) VI + 144 sid. Jyväskylä, Länkelä. Pr. 3 f. m.

Inneh. A. A. Hülphers »Dagbok uppå en resa 1760 till Ryssland och Finland.»

864. **Åbo stads dombok 1623—1624.** Utgifven af *Carl v. Bonsdorff.* Förord + 39 sid. Hfors. (Jmfr N. 735.)

Utg. tredje häftet af »Bidrag till Åbo stads historia utgifna på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska Museum.»

865. **Välloflige Borgare-Ståndets Protokoller vid Landtdagen i Borgå år 1809.** 2 opag. + 411 sid. Hfors. Pr. 6,40.

Utg. af *Elis Lagerblad.* Utgör N. IV af »Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland.»

866. **Borgå landtdag.** Af *Emil Schybergson.* Utg. sid. 421—430 i *Finsk Tidskrift 1886, Tjugufürsta bandet.*

867. **Några synpunkter i fråga om den så kallade Finska deputationen.** Af *E. Schybergson.* Utg. sid. 241—246 i *Finsk Tidskrift 1886, Tjugonde Bandet.*

868. **Svenska Handelns och Näringarnas historia till år 1809.** Af *A. W. af Sillén.* Förord + 329 sid. + Innehåll. Sthlm, Flodin. Pr. 3,50.

Se nedan: »Recensioner» 899.

869. **Nordens äldsta mynt.** Af *Hans Hildebrand.* Utg. sid. 122–134 af »Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad» 1885, Juli—Sept. (tr. 1886).

870. **Samling af Svenskt och Utländskt Sedelmynt samt svenska förordningar, böcker och skrifter rörande riksgäld, banko- och sedelväsen m. m.,** bildad af *H. B(ukowsk)i.* X + 110 sid. jemte 11 planscher. Sthlm, Nyman.

Tillegnad B. E. Hildebrands minne. Uppl. ej i bokhandeln.

871. **Der Königsfriede der Nordgermanen.** Von Dr. jur. *Karl Lehmann,* Docenten der Rechte an der Friedrich Wilhelms-Universität zu Berlin. VIII + 286 sid. Berlin u. Leipzig. Guttentag. Pr. 8 kr.

872. **Braunsberg in der Schwedenzeit.** Von Dr. *F. Hipler.* Utg. sid. 109—216 i »Zeitschrift für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands.» 1885—1886.
Omfattar tiden 1626—1635, 1656—1663 och 1703—1712.

873. **Svenska Akademiens Historia 1786—1886.** På Akademiens uppdrag författad af *Gustaf Ljunggren.* Förra Delen. X + 398 sid. + Rättelser; Andra Delen. IV + 518 sid. + Rättelser. Sthlm, Norstedt. Pr. för båda delarne 12 kr.
Se nedan: »Recensioner» 900.

874. **Gustaf Adolfs krigspsalm.** Af *H. Schück.* Utg. sid. 74—86 i *Samlaren, 1886.*

875. **Allmän Historia med särskildt afseende på kultur-utvecklingen.** Af *Otto Sjögren.* Första Delen. Gamla tiden. 384 sid. Pr. 2,75. (Tryckt 1885.) — Andra Delen. Medeltiden 308 sid. Pr. 2,25. Sthlm. Fahlcrantz.

876. **Allmän Kulturhistoria** eller det mänskliga lifvet i dess utveckling, systematisk framställning af civilisationens gång och naturlagarnes upptäckande eller af den gradvisa utvecklingen af de skilda religionerna och filosofiska verldsåsigterna, de olika statsskicken, samhällsförhållandena och sederna, de sköna konsterna, de industriela och vetenskapliga upptäckterna m. m. (Med illustrationer.) Af *Anton Nyström.* I Delen. 556 sid. Pr. 6 kr. II Delen, häft. 1—2, 96 sid. Pr. 1 kr. Sthlm, Looström.
Se nedan: »Recensioner» 901.

877. **Allmän Krigshistoria.** Af furst *N. S. Galitzin.* Första Afdelningen. Forntiden. Femte Delen. Från Augustus till Vestromerska rikets undergång. II. (Se N. 200 o. 616.) Från Streccius' tyska öfversättning till svenska öfverflyttad af *H. R. Wijkander.* VIII + 441 sid. Sthlm, Militärlitteraturföreningen. Pr. 4,50.

878. **Englands historia i adertonde århundradet.** Af *William Edvard Hartpole Lecky.* Öfvers. (Se N. 93, 213, 356, 475, 603 o. 745.) Häft. 24—25, sid. 369—578. Sthlm. Fritze. Pr. 1 kr. häftet.

879. **Les premiers réfugiés français en Suède.** Par *Puaux.* I »Bulletin de la société de l'histoire du protestantisme français» 1886, Avril 15.

880. **Franska Revolutionen.** En skildring af *Thomas Carlyle.* Öfversatt af *O. W. Ålund.* (Se N. 607 o. 741.) 11—12 (slut-)häftena. III, sid. 161—368. Sthlm, Seelig. Pr. 1 kr. häftet.

881. **Waterloo.** En krigshistorisk studie öfver orsakerna till fransmännens nederlag den 18 Juni 1815. Af *Claes Bratt.* Kapten vid K. Värmlands fältjägarekår. Prisbelönt af 3:e militärdistriktets militärförening och på föreningens bekostnad till trycket befordrad. 120 sid. + karta. Karlstad.
Se nedan: »Recensioner» 907.

882. **Nederländernas frihetsstrid.** Historien om nederländska republikens uppkomst. Af *John Lothrop Motley.* Öfversättning från engelskan af *O H. Dumrath.* (Se N. 608 o. 746.) 11—17 häft. (III, sid. 1—375; IV, sid. 1—160.) Sthlm, Bille. Pr. 1 kr. häftet.

Recensioner.

883. **Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch.** Herausgeg. von *H. Hildebrand.* VIII (Se N. 753.) Recens. i *Sybels Historische Zeitschrift.* Band 55, sid. 374—375 af *Winkelmann*, och i *Deutsche Litteraturzeitung 1886*, sid. 192—193 af *D. Schäfer.*
884. **Gezantschappen door Zweden en Nederland** ..... 1592—1795 ..... door Mr *A. H. H. van der Burgh.* (Se N. 809.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1886*, sid. 72.
885. **History of the Scottish Expedition to Norway in 1612.** By *Thomas Michell.* (Se N. 810.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1886*, sid. 26—27.
886. **Die Schweden in Frankfurt am Main.** Von Dr. *Christian Gotthold.* (Se N. 791.) Recens i *Sybels Historische Zeitschrift*, Band 55, sid. 94—95 af *ya.*
887. **Wallenstein und seine Verhandlungen mit den Schweden.** Von *E. Hildebrand.* Recens. i *Sybels Historische Zeitschrift*, Band 56, sid. 272—275 af *Irmer* och i *Mittheilungen aus der historischen Litteratur XIV*, 2, af *H. Bresslau.*
888. **Recueil des Instructions données aux ambassadeurs et ministres de France depuis les traités de Westphalie jusqu'à la revolution française. Suède** (Se N. 691.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1886* sid. 39—54 af *Martin Weibull.*
889. **Christine von Schweden in Tirol.** Von *Arnold Busson.* (Se N. 549.) Recens. i *Sybels Historische Zeitschrift*, Band 55, sid. 173—174 af *J. Loserth.*
890. **Kriget mot Danmark 1675—1679.** Af *Gustaf Björlin.* (Se N. 687.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1886*, sid. 17—21 af — — —*n*[1], i *Letterstedtska Tidskriften 1886*, sid. 74—76 af *Gustaf Lagerbring*, och i *K. Krigs-Vetenskaps-Akademiens Tidskrift* sid. 161—164 af *N—n.*
891. **Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll.** Åttonde Delen; D:o D:o från och med år 1719, III 4, V, II, 3 och VIII, 1. (Se N. 820 och 826.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1886*, sid. 65—71 af *J. Fr. N.* och *Ehd.*
892. **Sveriges politiska historia under Gustaf III:s regering.** Af *C. T. Odhner.* Första delen. (Se N. 692 och 762.) Recens. i *Ny Svensk Tidskrift 1886*, sid. 127—135 af *T. Säve*, och i *Letterstedtska Tidskriften 1886*, sid. 592—615 af ***.
893. **Från Anjalaförbundets tid II.** Af *J. Oskar I. Rancken.* (Se N. 700 o. 832.) Recens. i *Finsk Tidskrift 1886*, *Tjugondeförsta bandet*, sid. 58—59 af *C. G. Estlander.*
894. **Lefnadsteckningar öfver Kongl. Svenska Vetenskaps-Akademiens efter år 1854 aflidna ledamöter.** Andra Bandet. (Se N. 461 och 715.) Recens. i *Letterstedtska Tidskriften 1886*, sid. 322—325 af *Per Sondén.*
895. **Jesper Svedbergs lif och verksamhet.** Af *Henry W. Tottie.* Förra, Senare delen. (Se N. 711 och 848); samt
896. **Svedenborgianismens historia i Sverige under förra århundradet.** Af *Rob. Sundelin.* (Se N. 849.) Recens. i *Letterstedtska Tidskriften 1886*, sid. 417—420 af *Per Sondén.*
897. **Mitt Lefverne 1731—1775.** Självbiografiska Anteckningar af *Gustaf Fredrik Gyllenborg* .... Utgifna af *Gudmund Frunck.* (Se N. 698.)

[1] Framkallade ett genmäle af förf., hvilket under titel: »Ännu några ord om slaget vid Lund» medföljde Historisk Tidskrifts tredje häfte.

Recens. i *Historisk Tidskrift 1886*, sid. 21—23 af *, i *Letterstedtska Tidskriften 1886*, sid. 148—150 af *Ernst Meyer*, och i *Finsk Tidskrift 1886, Tjugondeförsta bandet*, sid. 136—138 af *C. G. E.*

898. **Utländska Diplomaters Minnen från svenska hofvet.** Skildringar..... af *Scævola*. (Se N. 714 o. 855.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1886*, sid. 23—26 af »XXI.»

899. **Svenska Handelns och Näringarnas historia till år 1809.** Af *A. W. af Sillén*. (Se N. 868.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1886*, sid. 54—55 af *J. Fr. N.*

900. **Svenska Akademiens Historia 1786—1886.** På Akademiens uppdrag författad af *Gustaf Ljunggren*. I—II. (Se N. 873.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1886*, sid. 27—34 af *K. F. Werner*, och i *Finsk Tidskrift 1886, Tjugonde bandet*, sid. 464—466, af *C. G. Estlander*.

901. **Allmän Kulturhistoria** ...... Af *Anton Nyström*. (Se N. 876.) Recens. i *Tidskrift för kristlig tro och bildning 1886*, sid. 237—239 af *Henning Wendell* och i *Finsk Tidskrift 1886, Tjugondeförsta bandet*, sid. 291—293 af *C. G. E.*

902. **Lifvet i Kinds härad i Västergötland i början af sjuttonde århundradet.** Anteckningar ur häradets domböcker. Af *G. Djurklou*. (Se N. 793.) Recens. i *Letterstedtska Tidskriften 1886*, sid. 339—340 af *H. Hd.*

903. **Bidrag till kännedomen af vårt land,** samlade och utgifna af *K. G. Leinberg*. Professor. I. (Se N. 736.) Recens. i *Finsk Tidskrift 1886. Tjugondeförsta bandet*, sid. 63—64 af *F. Gustafsson*.

904. **Handlingar rörande Finska skolväsendets historia under 16:de, 17:de och 18:de seklen.** Af *K. G. Leinberg*. (Se N. 582.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1886*, sid. 6—10 af *Hugo Hernlund*.

905. **Danmark-Norges indre historie under Enevælden fra 1660 til 1720.** Indledning til den dansk-norske stats historie 1720—1814. Af *Edvard Holm*. Förste del. Kbhvn 1885. Recens. i *Letterstedtska Tidskriften 1886*, sid. 248—252 af *H. Hjärne*.

906. **Les Origines de la France contemporaine** par *H. Taine*; (jemte L'Europe et la Révolution française, par *A. Sorel*.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1886*, sid. 1—6 af *S. J. Boëthius*.

907. **Waterloo.** En krigshistorisk studie..... af *Claes Bratt*. (Se N. 881.) Recens. i *K. Krigs-Vetenskaps-Akademiens Tidskrift*, sid. 643—645 af *N—n.*



Genmäle

med anledning af en granskning af H. Wachtmeisters utredning rörande adelsprivilegierna.

I första häftet af Historisk Tidskrift för innevarande år har en granskare, som tecknar sig A. H., framstält anmärkningar mot vissa af de slutsatser i fråga om nu gällande adliga privilegiers omfång, hvartill jag kommit i den af mig verkstälda utredning rörande samma privilegier.

Att i detta afseende olika meningar kunna uppstå, är lätt förklarligt. I några, jemförelsevis få, punkter, hafva privilegierna blifvit uttryckligen ändrade eller upphäfda, men i öfrigt hafva under den tid af öfver ett och ett halft århundrade, som förflutit efter privilegiernas utfärdande, genomgripande förändringar egt rum inom flertalet bland de många lagstiftningsområden, som af privilegierna beröras, utan att dessas innehåll blifvit bragt ens i formel öfverensstämmelse med den förändrade lagstiftningen. Härtill kommer, att privilegierna, med undantag hufvudsakligen för en enda punkt, redan för längesedan faktiskt upphört att tillämpas, så att man vid deras tolkning saknar det stöd, som i fråga om andra lagar förefinnes i kännedomen om det sätt, hvarpå de i tvistiga fall tillämpats.

Jag anhåller emellertid om redaktionens benägna medgifvande att här nedan få i korthet framställa de erinringar, hvartill jag finner recensentens anmärkningar föranleda.

Dessa anmärkningar kunna sammanfattas under följande fyra hufvudpunkter:

1). Rec. anser (sid. 15 och 16), att sådana före år 1723 adeln tillkommande rättigheter, hvilka icke upptagits i nämnde års privilegiiurkund, derigenom förlorat naturen af privilegier. Äfven om — hvilket ej vore visadt och ej af någon kunde visas — de tre före år 1723 tillkomna privilegier, hvilka af mig upptagits såsom i mer eller mindre oförändrad form ännu gällande, hörde till dem, som åsyftades i § 49 af 1720 års R. F., så kunde icke, enligt rec:s mening, denna paragrafs försäkran om icke närmare angifna privilegiers helgd gälla framför den tre år senare, i den för privilegiiärenden gällande grundlags

ordning, af samtliga riksstånden och kongl. maj:t vidtagna omarbetningen af adelns privilegier, ty sedan dessa kommit till stånd, var det dessa adelsprivilegier, och inga andra, som kunde af 1720 års R. F. garanteras.

Att ingen bevisning lärer kunna föras derom, att *särskildt nu ifrågavarande* tre kategorier af rättigheter voro att hänföra till de privilegier, hvilkas fortsatta åtnjutande genom § 49 i 1720 års R. F. garanterades adeln, eger nog sin riktighet, men en sådan bevisföring är ej heller af nöden. Genom nämnda grundlagsparagraf lofvade kongl. maj:t att »bibehålla samtlige riksens ständer vid deras välfångna gamla privilegier, förmåner, rätt och friheter». Denna försäkran måste anses hafva omfattat *alla* rättigheter, hvilka blifvit något stånd såsom sådant tillagda, vare sig rättigheten uttryckligen meddelats såsom »privilegium» eller på annat sätt. Såsom bekant var det först genom 1720 års R. F., som föreskrifter gåfvos om sättet för meddelandet af nya ståndsprivilegier. Det torde derföre få antagas såsom ostridigt, att de ifrågavarande rättigheterna under tiden från 1720 till 1723 egt naturen af adelsprivilegier.

Frågan är sålunda den, huruvida, på sätt rec. antager, denna natur upphört genom utfärdandet af 1723 års privilegier. Härvid är först att märka, att 1720 års R. F. icke föreskrifver, att de särskilda ståndens privilegier skulle i särskilda privilegiiurkunder sammanfattas. En sådan sammanfattning egde visserligen rum beträffande adelns och presteståndets privilegier, men den större eller mindre fullständighet, hvarmed denna kodifikation skedde, skulle, mot stadgandet i § 49 R. F., endast under *den* förutsättning kunna tilläggas betydelse för frågan om ett privilegiistadgandes fortbestånd, att den nya privilegiiurkunden uttryckligen angåfve, att alla deruti icke upptagna privilegier upphört att såsom sådana gälla. Rec. anser denna förutsättning vara för handen och åberopar till stöd härför slutorden i stadfästelsen å 1723 års privilegier. För min del kan jag dock icke i dessa bekräftelseord finna ett sådant preklusivt stadgande — åtminstone icke uttryckt med tillräcklig tydlighet att kunna förringa verkan af den i § 49 R. F. innefattade garanti — och säkert är, att nämnda ord icke ansetts inverka på giltigheten af vissa andra, i 1723 års privilegiiurkund icke upptagna adelsprivilegier. Sålunda omförmäles icke i berörde urkund ett bland de vigtigaste af adelns dåvarande privilegier, nemligen det allmänna frälsets eller adelns landbönders frihet från ej mindre större delen af ordinarie räntan, än äfven från flertalet af de i mantalsräntan ingående gärder (jfr. sid. 88 i utredningen); ej heller nämnes derstädes något om den frihet från mantalspenningar för sig och sitt husfolk, som genom 1652 års riksdagsbeslut definitivt medgafs adeln, och från hvars åtnjutande adeln först vid 1810 års privilegiijemkning afstod. Sådant oaktadt har väl ingen betviflat, att icke dessa skattefriheter varit att anse som adliga privilegier.

Hvad särskildt angår rätten att kalla *husprester*, anser rec. (sid. 14 och 15) denna hafva blifvit reducerad till ungefär noll genom § 19 i

1723 års prestprivilegier. Det förefaller mig dock något svårt att tillägga den i nämnde § innefattade erinran till biskopar och konsistorier att »icke lätteligen och utan åtskilnad förordna prester åt hvar och en, som det begär» o. s. v., en så kraftig verkan. Sammanställes denna erinran med den i kap. 19 § 31 i 1686 års kyrkolag (hvilket lagrum jemte 1680 års k. res. utgjorde grunden för adelns ifrågavarande rätt) stadgade förpligtelse för adelsmän, som åstundade husprest, att hos vederbörande biskop och konsistorium visa och angifva de skäl, som dem dertill föranledde, äfvensom med det af rec. anförda motivet för berörde erinran i presterskapets privilegier eller att med kallandet af husprester »härtilldags något oordentligen är tillgånget», synes det mig klart, att med samma erinran icke åsyftats någon ändring i den materiela rätten, utan allenast skärpt uppsigt deröfver, att denna rätt icke missbrukades. Att 1784 års kongl. bref, — hvilket icke medförde någon inskränkning i adelns rätt att kalla husprester, utan fastmera genom det helt allmänt medgifna tillståndet för adelsmän att kalla sådan prest, derest »de för sin uppbyggelse åstunda i sina hus att enskild gudstjenst hålla», innefattade en högst väsentlig utvidgning af rättigheten, — icke är utfärdad i den för privilegiilagstiftning stadgade ordning, är visserligen obestridligt, men om ock möjligen häraf äfvensom af sättet för utfärdandet af 1813 års författning i fråga om husprest, hvilken under viss tid icke såsom sådan tjenstgjort, skulle kunna slutas till en hos kongl. maj:t förefintlig åsigt derom, att rättigheten icke vore af privilegiinatur, måste mot den bevisning, som härpå skulle kunna stödjas, ställas sättet för tillkomsten af 1849 års författning i ämnet. Hvad uti det till grund för denna författning liggande, af kongl. maj:t bifallna beslut af rikets ständer yttras om den ifrågavarande rättighetens privilegiinatur, lärer icke kunna bortförklaras såsom en i en riksdagsskrifvelse influten oriktighet, utan utgör fastmera en i full öfverensstämmelse med de för privilegiilagstiftning stadgade former och således på det mest autentiska sätt meddelad förklaring, att rättigheten, sådan den då bestämdes, vore att anse såsom ett privilegium.

2). I fråga om de privilegier, hvilka af mig hänförts till tredje afdelningen eller sådana, hvilka ursprungligen inneburit någon adeln ensam tillkommande företrädesrätt, men numera genom den allmänna lagstiftningens utvecklingsgång blifvit gemensamma för alla medborgare, säger rec. (sid. 16) sig icke kunna annat förstå, än att de, efter att hafva gått upp i den allmänna lagstiftningen, icke kunna kallas till lif igen derigenom, att denna lagstiftning ändras, och anmärker, att de skäl, hvarpå jag stödt min åsigt, att en dylik uppståndelse kunde ega rum, ej vore anförda.

Härtill får jag genmäla, att min ifrågavarande åsigt icke behöft grundas på andra skäl, än de i utredningen (sid. 5 och 6) åberopade grundlagsparagrafer, enligt hvilka för ändring i adelsprivilegierna före år 1866 fordrats samtliga riksståndens sammanstämmande beslut och konungens bifall samt efter nämnde år konungens och riksdagens sammanstämmande beslut och bifall af ridderskapet och adeln. Till

närmare belysning af förhållandet torde jag få erinra om det senaste tillfälle, då ett adligt privilegium uppgått i den allmänna lagstiftningen. (Jfr utredningen sid. 180 och 181.) Enligt § 19 i 1723 års privilegier eger adeln ovilkorlig rätt att från egna lastageplatser utskeppa afkastningen af egna frälse gods och bruk, medan enligt 1860 års tullstadga, hvilken erinrar om denna adelns rätt, andra personer endast med *tillåtelse* af generaltullstyrelsen eller distrikttullkammaren egde motsvarande rätt. Enligt nu gällande tullstadga af år 1877, af konungen i administrativ väg utfärdad, eger deremot hvar och en samma ovilkorliga utskeppningsrätt, som förut endast tillkom adeln, hvadan ifrågavarande privilegium sålunda uppgått i den allmänna lagstiftningen. Nu låter det ju allt för väl tänka sig, att denna ovilkorligen medgifna utskeppningsrätt i ett eller annat afseende visade sig medföra någon olägenhet och att kongl. maj:t derföre genom en ny administrativ åtgärd förde samma rätt tillbaka inom de gränser, den egde i 1860 års tullstadga. Enligt rec:s åsigt skulle då adelns i privilegierna grundade ovilkorliga utskeppningsrätt, hvilken slumrat under det stadgandet i 1877 års tullstadga var gällande, icke vidare kunna lefva upp. För mig synes det gifvet, att en åsigt, enligt hvilken två administrativa åtgärder af kongl. maj:t skulle förmå att på den gällande kraften af ett privilegium utöfva den verkan, som grundlagen ensamt förbehåller konungens och riksdagens sammanstämmande beslut med bifall af ridderskapet och adeln, icke kan vara hållbar.

Ohållbarheten af denna åsigt framträder visserligen bjertast i de fall, der likheten i lagstiftning blifvit i administrativ ordning åvägabragt, men är icke mindre otvifvelaktig i de fall, der sådan likhet blifvit åstadkommen i den för stiftande af allmän lag stadgade ordning. Att ett efter år 1866 i sådan syftning fattadt beslut icke kan hafva utöfvat någon inverkan på ett adligt privilegium, framgår ju redan deraf, att adelns bifall icke blifvit inhemtadt. Men äfven om beslutet blifvit fattadt före år 1866 och adeln bifallit detsamma — hvilket senare ju för öfrigt i de här förutsatta fall icke varit af nöden för likhetens åvägabringande — lärer åt ett sådant beslut, hvilket icke medfört någon ändring eller inskränkning i ett adligt privilegium, ingalunda kunna gifvas betydelsen af en privilegiiafsägelse, som framdeles kunde mot adeln åberopas. [1]

Att jag i tredje afdelningen, och icke i första, uppfört rätten att resa utrikes och att träda i främmande makts tjenst, har berott derpå, att jag, med afseende å beskaffenheten af den lagstiftning, från hvilken det ifrågavarande privilegiet utgjorde undantag, ansett mig deråt kunna gifva en sådan tolkning, att privilegiet icke finge föranleda till åsidosättande af adelsman här i landet åliggande tjenstepligt. Rec. har (sid. 16) fästat uppmärksamheten derpå, att ännu

---

[1] Klart är, att här icke är fråga om sådana fall, der privilegiet just bestått deruti, att vissa rättigheter varit adeln med andras uteslutande förbehållna, såsom t. ex. uteslutande rätten till vissa embeten, till besittande af frälsejord o. s. v.

ett fall förefinnes, [illegible] författningar inskränkt, [illegible] i fråga om person, som [illegible] sig i värnpligtsåldern. Att [illegible] i privilegiernas § 4 begränsningen af den inskränkande [illegible], jag deråt gifvit, skulle kunna ifrågasättas, och att slika, utan hänsyn till deraf följande mer eller mindre rimliga konseqvenser, privilegier nåhända borde hänföras till första afdelningen, innefattande verkliga företrädesrättigheter för ridderskapet och adeln, skall jag gerna medgifva.

Att vidare, på sätt rec. (sid. 17) framhållit, det för närvarande [illegible]vilande privilegium, som afser frihet från nesligt straff för ringa [illegible]ott mot krigslagarne, på grund af svårigheten att bestämma, hvilka [illegible]aff som vore att betrakta såsom nesliga, i förekommande fall skulle [illegible] sig synnerligen vanskligt att tillämpa, vill jag ingalunda bestrida, [illegible] för mitt ändamål har ju varit tillräckligt att utreda, att privile[illegible] ur formel synpunkt ännu måste anses gällande.

3). Rec. säger sig (sid. 18) icke kunna följa förf. i hans di[illegible]nktion mellan *dem* bland frälsejorden fordom åtföljande privilegier, [illegible] numera, då en hvar kan besitta jord af hvad natur som helst, [illegible] längre äro adelsprivilegier, och *dem*, som fortfarande skola så anses, [illegible] har icke i 1810 års kungörelse eller någon annan gällande för[illegible]ning kunnat finna någon grund för denna distinktion, hvilken i [illegible]thet sagdt, går derpå ut, att sådana rättigheter, som ega omedel[illegible]t sammanhang med jorden, förlorat privilegiinaturen, medan der[illegible]mot andra, som icke ega sådant sammanhang med jorden, men för [illegible]kunna utöfvas förutsätta egandet af jord, eller med andra ord ega [illegible]mera personel karakter, behållit naturen af privilegier. (Se vidare [illegible]redningen sid. 111 o. f.)

Såsom ostridigt mellan rec. och mig lärer jag få anteckna, att [illegible]land de med innehafvandet af frälsejord på ett eller annat sätt för[illegible]nippade rättigheter, inga andra på grund af 1810 års privilegitjenk[illegible]ning förlorat privilegiinaturen än sådana, hvilka kunna hänföras under de »jorden tillhörande förmåner», som omförmälas i 1810 års kun[illegible]görelse. Att till dessa förmåner måste räknas frälsejordens skattefri[illegible]ter, rätten att å sådan jord obehindradt jaga och fiska, fälla hörande [illegible]räd m. m., är ju gifvet. Huru deremot sådana qvarlefvor af forna [illegible]personliga höghetsrättigheter, som rätten att ega och utöfva landbönder, [illegible] dem [illegible] utpantning m. m, hvilka visserligen förutsätta egandet af jor[illegible] [illegible]bekant kunde ända till år 1866 ingen vara adelsman [illegible] vara jordegare), utan obehörigt våld på språkbruket [illegible]mmas under de *jorden* tillhörande förmåner, kan jag [illegible] inse. Att en gräns måste uppdragas mellan de båda [illegible]hafvandet af frälsejord förknippade rättigheter [illegible] [illegible]nan så vill, benämnas reala och personela [illegible] [illegible] kunna bestridas och har äfven blifvit erkändt, då [illegible]setts erforderligt för upprätthållande af [illegible] [illegible]ens af [illegible] [illegible] gränsen [illegible], kan visserligen i enskilda

vara föremål för olika meningar, men det lärer icke kunna läggas mig till last, att sjelfva distinktionsgrunden blir något »sväfvande».

Det skulle blifva allt för vidlyftigt att här utförligare redogöra för de skäl, som förmått mig att till ena eller andra afdelningen hänföra de särskilda rättigheterna och jag vill derföre endast fästa mig vid de punkter, der rec. uttryckligen framstält anmärkningar. Rec. finner det sålunda inkonseqvent, att jag till de rättigheter, hvilka förlorat privilegiinaturen, hänfört rätten att vid prestval rösta för utarrenderadt eller åt landbo upplåtet säteri, äfvensom skyldigheten för adlig enka eller jungfru, som ingår ofrälse giftermål, att mot lösen afträda sin sätesgård. Hvad den förstnämnda rättigheten angår, må det väl vara sant, att den innebär ett mer personligt element än vissa andra med innehafvandet af frälsejord förknippade rättigheter, men rätten att för ett visst bestämdt säteri afgifva det på säteriet belöpande antal röster, synes mig dock på ett helt annat och närmare sätt vara att betrakta såsom en *detta säteri* tillhörande förmån än t. ex. de ofvannämnda personliga höghetsrättigheterna. Att jag åter betraktat nyssberörde påföljd för ofrälse giftermål såsom upphäfd, beror icke derpå att jag räknat densamma till de »jorden tillhörande förmåner». hvilkas privilegiinatur upphört, utan derpå att jag ansett adelns afsägelse af uteslutande besittningsrätten till säterier (och annan frälsejord) hafva inneburit upphäfvande af alla de bestämmelser i adelsprivilegierna, hvilka åsyftat vidmakthållandet af denna uteslutande rätt och till hvilka bestämmelser ifrågavarande påföljd hört. (Jfr § 30 i 1719 års privilegier, der såsom motiv för den derstädes förekommande, något vidsträcktare bestämmelsen i ämnet anföres, att »frälsegodsen aldrig måge komma i ofrälsemanna hand.» Se vidare utredningen sid. 202 och 203.)

Mot den slutsats, rec. anser kunna dragas af den af mig uppstälda distinktionen mellan olika slag af de med frälsejordsbesittning förenade förmåner, eller att äfven af frälsejordsbesittning beroende adliga *skyldigheter* kunnat blifva bestående, och att sålunda frälserusttjensten, såsom framför alla varande af personlig natur, skulle kunna betraktas såsom en blott frälsejord i *adelsmans* hand åliggande skyldighet, torde jag blott behöfva erinra, att rusttjensten, hvilken allt sedan Vesterås mötes beslut år 1525 varit satt i visst förhållande till värdet af den jord, som derigenom frälsades från skatt, och redan derförinnan icke behöft af *frälsemannen personligen* utgöras, efter jordnaturens fixering blifvit ett i alla afseenden realt onus, hvilket utan allt tvifvel är att räkna till de i 1810 års kungörelse omförmälda med »frälsejorden förknippade skyldigheter».

4). Bland de sätt, på hvilka en i privilegierna grundad rättighet kunnat upphöra, har jag (sid. 8 i utredningen) upptagit utfärdandet af en författning. som väl icke direkt inverkat på den formela giltigheten af ett privilegiistadgande, men likväl genom ändring i en af privilegiihelgd icke omgärdad förutsättning för de bestämmelser, hvilka meddelats såsom adligt privilegium, gjort detta otillämpligt. Denna grundsats har jag sedermera (sid. 229) tillämpat på adelns rätt till

viss andel i sakören, hvilken jag ansett hafva egt bestånd blott så länge förutsättningen för upplåtelsen af denna rätt, eller att böter enligt regeln skulle gå till treskiftes, fortfarande förefans, men hafva upphört, då nämnde förutsättning bortföll. Rec. finner (sid. 19) detta vara ett enkelt och beqvämt sätt att blifva af med ett privilegium och anmärker, att detta sätt icke fått gälla i andra fall, der »förutsättningen» försvunnit.

Det kommer härvid an på, hvad man förstår med förutsättning för ett privilegium.

I viss mening kan man ju säga, att hvarje bestämmelse i adelsprivilegierna eger sin förutsättning i någon vid tiden för privilegiernas utfärdande bestående samhällsinstitution. Men i det vida öfvervägande antalet fall hafva privilegiibestämmelserna så affattats, att de erhållit en absolut betydelse, eller, med andra ord, väl föranledts af, men icke stått i direkt beroende af den allmänna lagstiftningen i ämnet. Då adelsman exempelvis försäkrats om frihet från häktning i vissa fall, om rätt att afgiftsfritt föra sina varor genom stad m. m., hafva dessa privilegier naturligtvis meddelats med anledning af eller såsom undantag från vissa bestämmelser i den allmänna lagstiftningen, men gälla i öfrigt alldeles oberoende af denna lagstiftning. Om ett privilegium förefunnits, som tillförsäkrat adelsman t. ex. tredjedelen af de böter, som ådömas för brott, begångna på hans jord, hade förhållandet varit enahanda. I andra fall åter har privilegiet meddelats i så omedelbar anslutning till någon bestående institution, att med denna institutions upphörande privilegiet icke allenast, såsom i de förut antydda fallen kunnat inträffa, mister sin faktiska betydelse, utan icke kan tänkas såsom sjelfständigt för sig bestående. Privilegiets fortbestånd beror i dessa fall derpå, huruvida den institution, i anslutning hvartill detsamma meddelats, äfven, åtminstone hvad adeln angår, omgärdats med privilegiihelgd. Detta är t. ex. fallet med patronatsrätten. Men i andra fall söker man i privilegierna förgäfves ett sådant skydd för de för deras fortsatta tillvaro oundgängliga institutioner. Det lärer väl sålunda icke kunna betviflas, att icke vid en förändrad anordning af rättegångsväsendet *hofrätterna* äfven utan adelns bifall skulle kunna afskaffas, och detta fastän adelns forum privilegiatum är med hofrätternas tillvaro oskiljaktigt förbundet. Likaså var allmänna lagens uråldriga grundsats, att böter enligt regeln skulle gå till treskiftes, för visso icke af privilegiinatur och kunde allt för väl utan adelns bifall ändras. Sedan ändringen skett, fans ej vidare någon konungs eller jordegande andel eller någon målsegande andel och då det var just *dessa* andelar (»den vanliga jordegande delen» heter det i § 31 af adl. priv.) och icke någon *viss qvotitet* af böterna, som under vissa förhållanden tillförsäkrats adeln, står det för mig klart, att nu ifrågavarande privilegium, såsom oskiljaktigt från böternas lagstadgade tredelning, med denna delat lika öde.

Slutligen har jag endast att tillägga, att då rec. (sid. 19) medgifver, att det i utredningen anförda skälet för den fortfarande giltigheten af det privilegium, som innebär frihet för adelsman från häkt-

ning i vissa fall — eller att nya strafflagen ej kunnat utan uttryckligt förklarande upphäfva de bestämmelser i adl. priv., hvilka gälde bredvid den äldre lagstiftning, som nya strafflagen säger sig träda i stället för — vore beaktansvärdt, men finner det under den vidare utvecklingen af ämnet förekommande uttrycket, att adelns ifrågavarande förmån »icke föll inom området af den lagstiftning», som ändrades år 1864, missvisande, så kan jag härutinnan i viss mån gifva rec. rätt. Detta uttryck skulle nemligen kunna gifva anledning till den förmodan, att jag dermed åsyftat något annat, än det förut anförda skälet, hvilket icke varit fallet. Förhållandet hade äfven här varit riktigare uttryckt sålunda, att den ifrågavarande förmånen gälde »jemnsides med de lagar», hvilkas förändring var i fråga.

Stockholm den 12 April 1887.

Hans Wachtmeister.

Medföljer Hist. Tidskrift 1887.

Genmäle

på Herr Nils Höjers anmälan af Fälttåget i Norge år 1814 af J. Mankell.

Vid första genomögnandet af denna anmälan blef jag verkligen mycket ledsen öfver de grofva försyndelser mot den historiska sanningen, jag uti mitt arbete skulle hafva begått.

Efter närmare genomläsning af anmälan blef jag dock betydligt lugnad, emedan jag fann, att, trots all den outsägliga möda, den ärade anmälaren användt att påvisa mina misstag, den bottensats af möjligen berättigade anmärkningar, som återstod, var så ringa, att den föga kunde inverka på framställningens rigtighet i dess helhet.

Imellertid kunde jag icke förklara den bittra ton samt den tydliga afsigt att söka sak med mig, som genomgick hela anmälan. Om meningen varit att rätta historiska misstag, som blifvit begångna, så hade detta ju kunnat ske på ett lugnt och humant sätt, då verkan deraf säkerligen icke förminskats.

Men förklaringen kom snart, när jag blickade tillbaka på den af anmälaren författade uppsats om »Norsk Nationel Historieskrifning», som fyllde större delen af samma häfte, deri anmälan var intagen, och som började uti andra häftet af 1886 års årgång af Historisk Tidskrift.

Denna uppsats tyckes haft till ändamål att qväsa den chauvinism, som antagits förefinnas i den norska historieskrifningen rörande både äldre och nyare tider, men särskildt i afseende på hela föreningshistorien. Utan att vilja afgöra, huruvida detta syfte var berättigadt, eller icke, vill jag här blott i förbigående tillåta mig den anmärkningen, att det sannolikt ländt till vida större nytta för historieskrifningen, om anm. med samma nit fullföljt samma syfte i afseende på den svenska häfdateckningen.

Imellertid synes mitt lilla arbete om 1814 års fälttåg verkat synnerligen störande på anm:s åskådning och hos honom framkallat den retsamhet, som röjer sig i hans anmälan.

Jag är dock i mycket benägen att dela anm:s politiska uppfattning; och han har säkerligen genom sina utredningar lemnat ett beaktansvärdt bidrag till unionshistorien.

Men mig förefaller det oaktadt, att hans åskådning lider af samma brist, som hr Y. Nielsens, hvilken han i öfrigt än gillar, än klandrar, nämligen att allt för mycket underskatta verkan af norrmännens resning och den derpå följande väpnade konflikten.

Enligt anm:s åsigt skulle föreningen varit klappad och klar, nä stan allt från år 1809, samt norrmännens resning 1814 endast utgjort ett onödigt och störande intermezzo, som allenast fördröjde en uppgörelse mellan Sverges och Norges ledande män, hvilken blott vederbörligen hade bort få utveckla sig, för att slutligen nå det önskliga målet.

Detta må visserligen till en del vara sannt. Men enligt min åsigt — hvilken hittills delats af många — erhöllo norrmännen, genom resningen och den slutliga striden, vid föreningen *vida bättre vilkor,* än de sannolikt eljest skulle fått. Detta har den ärade anm. sjelf i ett obevakadt ögonblick medgifvit i ett hänseende åtminstone, då han s. 239 i nyssnämnda uppsats yttrar, »att den norska författningens *otillbörliga demokratisering* utan tvifvel undgåtts, om konstitutionen blifvit från början öfverenskommen med en svensk konung eller uppgjord med hufvudsaklig ledning af Wedel och hans parti». Ja, *det* är mycket antagligt!

Men hvad för mig är hufvudsaken, är att både anm. och Y. Nielsen — såsom för öfrigt ej är underligt hos icke militärer — *fästat allt för liten vigt vid de militära förhållanden,* som gjorde sig gällande 1813 och 1814 och hvilkas rätta uppfattning dock ytterst måste ligga till grund för bedömandet af den diplomatiska och politiska verksamheten.

Det är dessa förhållanden, jag i mitt arbete sökt utreda och framhålla, fastän på ett sätt som väckt anm:s synnerliga missbelåtenhet, hvarför han äfven efter bästa förmåga sökt nedgöra min skrift.

Till en början underkännes min uppfattning af de *politiska* förhållanden, som närmast föregingo unionen. Den är icke i allo öfverensstämmande med hans egen, och derföre ses den med oblida ögon.

Jag har aldrig gjort anspråk på att i det hänseendet åstadkomma något nytt, utan deraf blott, såsom i förordet uttryckligen tillkännagifves, upptagit så mycket, som varit nödvändigt för förståndet af de militära företeelserna. Jag har följt de bästa tillgängliga källor — för svenska förhållanden svenska, för norska norska — till större delen desamma, som anm. sjelf. Och hade han ej varit så ifrig att fördöma, skulle han snart funnit, att skiljaktigheterna i uppfattning ej varit så stora, att de i någon märklig mån kunnat inverka på min framställning af det *militära* förloppet.

Men det är just här han vill anfalla mig. Och fastän han i början yttrar några blygsamma ord om sin oförmåga på detta område, hindrar detta honom likväl icke att obesväradt göra sig till domare,

att förneka min ärlighet, min sanningskärlek, min uppfattning af källorna, mitt vitsord såsom fackman, med ett ord allt, som kunnat befoga mig att skrifva. Men han, den utmärkte krigshistorikern Nils Höjer, han har alla dessa egenskaper, han vet allt och ser allt, och för hans domslut måste man således böja sig.

Till en början förkastas de norska källor, jag begagnat vid framställningen af de *norska* krigshändelserna. Hela den norska litteraturen, som uppstod efter år 1814, är enligt anm:s förmenande misstänkt, otillförlitlig, såsom foster af en efter kriget uppkommen, obefogad chauvinism. Detta hindrar anm. likvisst icke, att med god smak anföra de norska källorna, när de, oftast genom förtolkning, kunna användas mot mig.

Vidare bränmärkes, detta är rätta ordet, det sätt, hvarpå jag begagnat och citerat de norska källorna. Öfverallt vädrar anm. i det hänseendet uppenbara förfalskningar. Med ett oerhördt besvär — hvarigenom hans framställning just erhållit dess eljest obehöfliga bredd — uppletar han ett uttryck här, ett ord der, och försöker äfventyrliga sammanställningar, hvarigenom skall bevisas, att jag är ett vidunder af oärlighet, som afsigtligt försökt vilseleda läsaren. Ej ens mitt, af honom såsom riktigt godkända, åberopande af de norska statsrådsprotokollen får gälla; de böra då »ej tagas alldeles efter orden» (se s. 75).

Lika illa bevändt är det med min framställning af sakförhållanden och mina derpå grundade omdömen. De utgöra en enda väfnad af misstag, förvrängningar och osanningar. För att bevisa detta, sammanplockar anm. yttranden, siffror och uppgifter, afseende olika moment eller lösryckta ur sitt sammanhang, och bildar deraf en behaglig röra, hvarmed han kan bevisa hvad som helst. På detta sätt kan man komma långt. Och anm. *har* verkligen kommit långt.

Det enda, som kan ursäkta honom, är att han, såsom icke militär, ej förstått det inre sammanhanget af min framställning. Men detta hade bort mana honom att fara fram med något större försigtighet, än som skett.

Det skulle för mig vara mycket lätt att i hvarje särskild punkt, som anm. vidrört, vederlägga honom. Men mitt genmäle skulle derigenom erhålla ett omfång, som liknade recensionens, och i följd deraf näppeligen kunna påräkna plats i denna tidskrift.

Såsom exempel på hans tillvägagående må det derföre blott tilllåtas mig att, utan urval, upptaga en enda punkt till granskning.

Egendomligt nog fylles närmare hälften af denna »märkvärdiga» anmälan med bemötande af de anmärkningar, jag, liksom norske förförfattare, riktat mot den *norske* konungens krigföring.

Bland annat anfalles jag (s. 61) häftigt, för det jag skulle klandrat Kristian Fredrik, emedan han, i strid med den antagna försvarsplanen (Seiersteds), retirerat bakom Glommen, utan att våga ett afgörande slag. Och till stöd för detta anfall göres troligt, att jag skulle *gillat* Seiersteds försvarsplan, men att jag tillika *missuppfattat* den och derjemte förgätit, att den blott afsåg en jemnstark fiende

(såsom 1813), hvarföre något afgörande slag på östra sidan Glommen ej kunde komma i fråga — allt vederbörligen peppradt med en mängd insinuationer, som skola bevisa min fullkomliga oförmåga att uppfatta eller skrifva sanningen.

Låtom oss nu se, hvad jag yttrat om denna sak.

S. 34 säger jag: »Såsom man finner, var denna försvarsplan förnämligast grundad på offensiv, med Glommen till basis, i landet mellan första och andra försvarslinien, men mindre på defensiv bakom Glommen, efter hvars förlust dock åtskilliga stadier af försvaret ansågos återstå. Under den förutsättning» — den svaga svenska hären 1813 — »planen var uppgjord, måste den anses ganska god, om än kan anmärkas, att hufvudstyrkan bort vara samlad i midten, äfvensom att den venstra flygelbrigaden (vid Kongsvinger o. s. v.) var öfverdrifvet stark och allt för aflägsen. I samma mån man erhållit kännedom om svenska härens betydande öfverlägsenhet och samlande vid sydligaste gränsen, hvarom man ej länge bort kunna sväfva i okunnighet, skulle likvisst en helt annan fördelning af stridskrafterna blifvit nödvändig. Hufvudstyrkan hade bort samlas *bakom*[1] nedre Glommen eller, *om* man velat gå offensivt till väga, uti trakten öster om Öiern, hvarifrån svenska hären sedermera kunnat fallas i flanken med samlad kraft o. s. v. Icke förthy bibehöll norska hären till fiendtligheternas öppnande samma *olämpliga* uppställning, den intagit enligt den Seierstedska planen o. s. v.»

Vidare säger jag s. 154: »Rörande Seiersteds försvarsplan har förf. ofvan yttrat sig. Den var ingalunda grundad på sträng defensiv och återtåg, såsom man velat göra troligt, utan tvärtom på en så kraftig offensiv, *att den blott kan försvaras* under förutsättning af den ringa styrka hos svenska hären, som densamma innehade 1813, då planen uppgjordes . . . . . . Ty eljest innehöll densamma en oförlåtlig splittring och spridning af de norska stridskrafterna . . . . Det *naturliga* hade då varit, att han (Kr. Fredrik) hastigt sammandragit sin hufvudstyrka midt imellan dessa ställen» — gränsen och Kristianiafjorden — »vid Onsta och Grönsund» — således *vid Glommen* — »för att i båda fallen vara närmast till hands. Han hade då äfven, *om* och så fort han erhållit kännedom om svenska härens samlande å ömse sidor Iddefjorden» — hvarigenom hans flanker betryggades — »kunnat hinna rycka ned i den ofvan nämnda ställningen bakom Svinesund och Tistedalen, hvilken med 20 till 25,000 man sannolikt länge kunnat hållas mot Karl Johans 35,000.»

Imellertid säger jag s. 156: »Under tiden skred den norske konungen till utförandet af den truppsamling vid Rakkestad, som låg i Seiersteds försvarsplan, och hvilken skulle inleda den derifrån afsedda offensiven mot svenska hären. *Så föga lämplig* en krigsplan än må vara, finnas dock, såsom förf. ofvan framhållit, alltid utsigter för dess framgång, om den raskt och följdriktigt verkställes. Men på hvad sätt genomfördes här den Seierstedska planen? I stället för de 15,

[1] Kursiveringarne af undertecknad.

20 till 25,000 man, som vid Rakkestad skulle kunnat samlas, förmådde Kr. Fredrik . . . . knappast sammanbringa 8 till 9,000 man» . . . . Och vid sådant förhållande var naturligtvis ett försvar af Svinesund och Tistedalen omöjligt.

Förut har jag visat, huruledes Karl Johan begick det misstaget, att antaga norska härens samling bakom Glommen och att följaktligen ingen strid kunde förekomma mellan denna flod och gränsen, hvarföre han ej heller i början framsköt någon afdelning mot Rakkestad och derjemte spridde sin arme på en lång marschlinie, som var afskuren genom Fredriksstens fästning och många pass. I följd af denna svenskarnes uppställning hade verkligen icke allenast en kort offensiv stöt från norrmännens sida haft utsigt till framgång, utan äfven ett försvar vid Rakkestad blifvit möjligt mot de svenska afdelningar, som af Karl Johan efterhand ditsändes, så fort han varsnade sitt misstag. Och det var *i detta sammanhang*, som jag, liksom de flesta öfrige militärfattare, klandrade Kr. Fredriks reträtt utan strid. Det var i *detta* sammanhang, som jag på annat ställe äfven framhöll möjligheten af en framgång vid Fredrikshald för Staffeldt, hvilken jag i öfrigt, långt ifrån att fördöma, såsom anm. antyder, kraftigt tagit i försvar mot de flesta anklagelser, som mot honom blifvit riktade af hans egne landsmän.

Jag är följaktligen så långt ifrån att gilla eller missuppfatta Seiersteds plan och att på grund af dess uraktlåtna åtföljande klandra Kr. Fredriks krigföring, att jag i stället eftertryckligt framhållit dess olämplighet under för handen varande förhållanden. Detta skulle en anmälare lätteligen insett, som kunnat eller velat fatta sammanhanget af min framställning i denna punkt.

På andra ställen försöker anm. förlöjliga mina beräkningar angående de båda härarnes relativa styrka och fördelning i allmänhet, samt särdeles vid tidpunkten för konventionens ingående, allt förmodligen i syfte att vederlägga mitt påstående, det norska hären vid samma tidpunkt *icke* var innesluten eller, att döma efter Karl Johans krigsplan, hade utsigter att blifva det. För detta ändamål sammanplockas en mängd uppgifter och beräkningar från olika momenter af fälttåget och i olika sammanhang verkställda, hvarigenom slutligen frambringas den orimligaste produkt af inkonseqvenser och motsägelser, som kan tänkas. Det är ej möjligt att anm. sjelf kan tro på densamma. Hvarföre har han alldeles förbisett det ställe, s. 96, der jag i detalj redogör för uppställningen af hvarje bataljon och samvetsgrant uppskattar medelstyrkan? På densamma grundar sig de öfriga beräkningarne, och *dess* vederläggning på grund af bestämda fakta, och ej löst framkastade förmodanden, hade kunnat löna mödan.

Det vore mig lätt att bemöta de flesta af anm:s anmärkningar med blotta citat af hvad jag verkligen skrifvit. Hvartill skulle imellertid sådant tjena för dem, som *läst* mitt arbete? De inse nog, hvad anm:s framställning kan vara värd.

Men anm:s kritik är skrifven äfven för dem, som *icke* läst detsamma. Och troligt är att dessa, efter en så förkrossande recension,

icke skola taga kännedom om detsamma och att deras omdöme är gifvet. Mot dem står jag således maktlös och försvarslös. Men jag hemställer till anm., huruvida ett sådant sätt att behandla historiska frågor kan vara gagneligt för den historiska sanningens uppdagande? Jag tror det icke.

Stockholm den 22 oktober 1887.

J. Mankell.

Gensvar af Nils Höjer.

Jag skall i korthet bemöta herr Mankells motanmärkningar i sak. Han framdrager ett antal citat ur sin bok för att bevisa, att han alls icke gillat Seyersteds försvarsplan, utan tvärtom kritiserat densamma. Svaras, att detta varit ett onödigt besvär, enär jag ingenstädes sagt, att författaren gillat den. Jag har alls icke sysselsatt mig med förf:s strategiska utredningar, utan endast (sid. 61 o. f.) med citat från Seyersted själf och andra ojäfviga vittnen bevisat, att reträtten skedde i full enlighet med försvarsplanen och icke i strid mot densamma, och vidare, att det icke var hans frånvaro från armén, som orsakade spionväsendets försummande. Det är i anledning af dessa bägge frågor och i sammanhang med dem, som jag påstår, att »det vill synas, som Seyersted framstår i en så klar dager, för att skuggorna må falla så mycket mörkare på Kristian Fredrik». Slutligen har jag bemött förf:s uppfattning af Seyersteds person såsom »arméns bästa hufvud» med en serie utlåtanden af samtida om hans begåfning (sid. 65). Väl vet jag, att förf. själf angifvit denna plan vara beräknad för en jämnstark fiende, men detta hindrar icke, att förf. i det sammanhang, jag angifvit (sid. 64), förbisett detsamma.

Att förf. i ett afseende fritager Staffeldt från all skuld, har jag ju uttryckligen med ordagrant citat berättat (sid. 76, not. 1); men jag har tagit mig friheten att påpeka den i ögonen fallande inkonseqvensen mellan detta ställe och föregående, på advokaternas anklagelser fotade framställning, i hvilken förf. med kursiv stil berättar, att Staffeldt ej *ville* anfalla.

Att mina sifferuppgifter ingalunda äro hopplockade från olika momenter af fälttåget, utan nättopp höra till den dag, för hvilken de äro anförda, därom kan hvar och en öfvertyga sig genom att jämföra mina citat från kapten Mankell och de ställen i hans källor, jag åberopat. Endast på ett ställe (sid. 74) har jag på sätt och vis sammanfört uppgifter från olika tider, nämligen beräkningen från 9 aug. om utsigterna att framtränga mot Kristiania eller innestänga norska armén och beräkningen om samma sak under den 13 aug., men där är detta ju äfven utpekadt. Det är just det, som är en märkvärdig militärisk manöver att låta minst 10,000 svenskar försvinna på 4 dagar utan att låta dem verka på annat håll till det afsedda målets framgång. På förf:s fråga, hvarför jag förbisett hans beräkningar öfver svenska

arméns styrka sid. 96, svaras, att jag ej haft anledning att anföra dem, då jag ej haft tillfälle att i krigsarkivet kontrollera densamma.

Till sist ett medgifvande. Då jag för några år sedan skref om den norska vetofrågan, fick jag höra från alla håll: »Ni är icke jurist». Nu säger mig kapten Mankell: »Ni är icke militär»; jag svarar: »i *den* punkten har Ni rätt.»

Visby december 1887.

Nils Höjer.

